

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİYLE
İLİŞKİLERİ
TURKEY’S RELATIONS WITH SUB-SAHARAN AFRICAN COUNTRIES
IN THE 21ST CENTURY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mahmut ŞEN

(172016005)

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Selçuk DUMAN

GİRESUN – 2019

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİYLE
İLİŞKİLERİ
TURKEY’S RELATIONS WITH SUB-SAHARAN AFRICAN COUNTRIES
IN THE 21ST CENTURY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mahmut ŞEN

(172016005)

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Selçuk DUMAN

GİRESUN – 2019

JÜRİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 28 Mayıs 2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Mahmut ŞEN'in "21. Yüzyılda Türkiye'nin Sahra Altı Afrika Ülkeleriyle İlişkileri" başlıklı tezini incelemiş olup aday 8 Temmuz 2019 tarihinde, saat 14:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	
Üye	Prof. Dr. Selçuk DUMAN	
Üye	Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “21. Yüzyılda Türkiye’nin Sahra Altı Afrika Ülkeleriyle İlişkileri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/05/2019

ÖNSÖZ

Afrika Kıtası dünyada yüzölçümü itibariyle Asya'dan sonra ikinci sırada yer almakta olup, üç binin üzerinde etnik grubu barındıran çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Bu Kıta'da; BM tarafından tanınan 54 devlet bulunmaktadır, bu devletler Kuzey Afrika, Batı Afrika, Orta Afrika, Doğu Afrika ve Güney Afrika bölgesinde yer almaktadır. Bizim çalışmamız Batı Afrika, Orta Afrika, Doğu Afrika ve Güney Afrika ülkeleri ile Türkiye ilişkilerini içermektedir. Kuzey Afrika'yı çalışmamıza dahil etmememizin nedeni Türkiye'de Kuzey Afrika ile ilgili akademik çalışmaların bulunmasıdır. Türkiye'nin Osmanlı Türk İmparatorluğu döneminden itibaren Kuzey Afrika dışında başlatmış olduğu sınırlı çerçevedeki ilişkilerini 21. yüzyılın başlarından itibaren yoğunlaştırdığı görülmüştür. Bu nedenle biz de çalışmamızın başlığını **21. Yüzyılda Türkiye'nin Sahra Altı Afrika Ülkeleriyle İlişkileri** olarak belirledik.

Çalışmamıza başlarken yapmış olduğumuz literatür taramasında Türkiye ile Sahra Altı Afrika Ülkeleri Arasındaki ilişkilerle ilgili yapılan bir akademik çalışma olmadığı gibi bilgilerinde çok dağınık ve zaman zaman sorunlu halleriyle karşılaştık. Öncelikle bütün kaynakları toplayarak bunları karşılaştırmak yolu ile sağlıklı bilgileri sınıflandırdık. Daha sonra yapmış olduğumuz çalışmalarla bu bilgilerin akademik usul ve metod çerçevesinde fişleme ve yazım işlerini gerçekleştirdik. Çalışmamızı yaparken bu konuda ilk çalışmayı yapmanın zorluklarını ve gururunu birlikte yaşadık. Ancak bu çalışmayla ilgili Afrika yerel dilleriyle yazılmış kaynakları ekleyememek de tezimizin tamamı zaten 430 sayfaya yakın bir boyuta ulaştığı için oldukça yoğun ve kapsayıcı bir çalışmanın ortaya çıktığı kanaatindeyiz.

Yüksek Lisans'a başladığım ilk andan itibaren benim akademik disiplin ve metod kazanmamda ve bu tezimin ortaya çıkmasında katkıları olan danışman hocam Prof. Dr. Selçuk Duman'a ve eğitim hayatımın her döneminde olduğu gibi bu süreçte de beni yalnız bırakmayan aileme teşekkür ederim.

ÖZET

Tezimin başlığı “21. Yüzyılda Türkiye’nin Sahra Altı Afrika Ülkeleriyle İlişkileri” olup bu çalışmamda; Afrika Birliği’nin coğrafi sınırlandırmaları merkez alınarak Batı, Orta, Doğu ve Güney Afrika olarak bölümlendirme yapılmış ve bu bölgelerdeki Türkiye’nin diplomatik ilişki kurduğu devletler çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu kapsamda Türkiye’nin; Batı Afrika’da Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal ve Sierra Leone; Orta Afrika’da Çad, Ekvator Ginesi, Gabon, Kamerun, Kongo ve Kongo Demokratik; Doğu Afrika’da Cibuti, Eritre, Etiyopya, Güney Sudan, Kenya, Madagaskar, Ruanda, Somali, Sudan, Tanzanya ve Uganda; Güney Afrika’da ise Angola, Botswana, Güney Afrika, Mozambik, Namibya, Zambiya ve Zimbabve ile ilişkileri siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yönleriyle mevcut kaynaklar doğrultusunda ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’nin bu ülkelerle olan ilişkilerindeki aksayan yönler tespit edilerek bu konuda öneri ve tavsiyeler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Afrika, Sahra Altı, Türkiye – Afrika İlişkileri, Türkiye- Sahra Altı Afrika Ülkeleri İlişkileri

ABSTRACT

The title of my thesis is Turkey's Relations with Sub-Saharan African Countries in the 21st Century. In this study, the West, Central, East and South Africa constitute the chapters by taking into considerations the geographical limitations of the African Union. And the countries that Turkey has established diplomatic relations are the subject of this study. In this scope Turkey's relations with West African Countries (Benin, Burkina Faso, Ivory Coast, Gambia, Ghana, Guinea, Mali, Niger, Nigeria, Senegal and Sierra Leone), Central African Countries (Chad, Estoril Guinea, Gabon, Cameroon, Republic of Congo and Democratic Republic of the Congo), East African Countries (Djibouti, Eritrea, Ethiopia, South Sudan, Kenya, Madagascar, Rwanda, Somalia, Sudan, Tanzania and Uganda) and South African Countries (Angola, Botswana, South Africa, Mozambique, Namibia, Zambia and Zimbabwe) are analyzed in detail in terms of political, military, economic and cultural aspects in line with the available sources. In addition the deficiencies in Turkey's relations with those countries are identified and recommendations and proposals are offered in that subject.

Key Words: Turkey, Africa, Sub-Saharan, Turkey-Africa Relations, Turkey-Sub-Saharan Countries Relations.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. TÜRKİYE’NİN BATI AFRIKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ	41
1. TÜRKİYE – BENİN İLİŞKİLERİ	41
1.1. Siyasi İlişkiler	41
1.2. Ekonomik İlişkiler	47
1.3. Kültürel İlişkiler	50
2. TÜRKİYE – BURKİNA FASO İLİŞKİLERİ	54
2.1. Siyasi İlişkiler	54
2.2. Ekonomik İlişkiler	57
2.3. Kültürel İlişkiler	58
3. TÜRKİYE – FİLDİŞİ SAHİLİ İLİŞKİLERİ	61
3.1. Siyasi İlişkiler	61
3.2. Ekonomik İlişkiler	66
3.3. Kültürel İlişkiler	67
4. TÜRKİYE – GAMBIYA İLİŞKİLERİ	70
4.1. Siyasi İlişkiler	70
4.2. Askeri İlişkiler	75
4.3. Ekonomik İlişkiler	76
4.4. Kültürel İlişkiler	78

5. TÜRKİYE – GANA İLİŞKİLERİ	81
5.1. Siyasi İlişkiler	81
5.2. Ekonomik İlişkiler	86
5.3. Kültürel İlişkiler	88
6. TÜRKİYE – GİNE İLİŞKİLERİ.....	90
6.1. Siyasi İlişkiler	91
6.2. Ekonomik İlişkiler	95
6.3. Kültürel İlişkiler	96
7. TÜRKİYE – MALİ İLİŞKİLERİ	98
7.1. Siyasi İlişkiler	98
7.2. Ekonomik İlişkiler	101
7.3. Kültürel İlişkiler	103
8. TÜRKİYE – NİJER İLİŞKİLERİ	104
8.1. Siyasi İlişkiler	105
8.2. Ekonomik İlişkiler	108
8.3. Kültürel İlişkiler	109
9. TÜRKİYE – NİJERYA İLİŞKİLERİ	113
9.1. Siyasi İlişkiler	113
9.2. Ekonomik İlişkiler	118
9.3. Kültürel İlişkiler	120
10. TÜRKİYE – SENEGAL İLİŞKİLERİ.....	121
10.1. Siyasi İlişkiler	121
10.2. Ekonomik İlişkiler	128
10.3. Kültürel İlişkiler	131
11. TÜRKİYE – SIERRA LEONE İLİŞKİLERİ.....	135

11.1. Siyasi İlişkiler	135
11.2. Ekonomik İlişkiler	137
11.3. Kültürel İlişkiler	138
II. TÜRKİYE’NİN ORTA AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ	140
1. TÜRKİYE – ÇAD İLİŞKİLERİ	140
1.1. Siyasi İlişkiler	140
1.2. Ekonomik İlişkiler	144
1.3. Kültürel İlişkiler	145
2. TÜRKİYE – EKVATOR GİNESİ İLİŞKİLERİ.....	148
3. TÜRKİYE – GABON İLİŞKİLERİ	150
3.1. Siyasi İlişkiler	150
3.2. Ekonomik İlişkiler	155
3.3. Kültürel İlişkiler	155
4. TÜRKİYE – KAMERUN İLİŞKİLERİ.....	156
4.1. Siyasi İlişkiler	157
4.2. Ekonomik İlişkiler	160
4.3. Kültürel İlişkiler	161
5. TÜRKİYE – KONGO İLİŞKİLERİ.....	164
5.1. Siyasi İlişkiler	164
5.2. Ekonomik İlişkiler	166
5.3. Kültürel İlişkiler	168
6. TÜRKİYE – KONGO DEMOKRATİK İLİŞKİLERİ.....	168
6.1. Siyasi İlişkiler	168
6.2. Ekonomik İlişkiler	170
6.3. Kültürel İlişkiler	171

III. TÜRKİYE’NİN DOĞU AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ	173
1. TÜRKİYE – CİBUTİ İLİŞKİLERİ.....	173
1.1. Siyasi İlişkiler	173
1.2. Ekonomik İlişkiler	179
1.3. Kültürel İlişkiler	182
2. TÜRKİYE – ERİTRE İLİŞKİLERİ.....	184
3. TÜRKİYE – ETİYOPYA İLİŞKİLERİ.....	186
3.1. Siyasi İlişkiler	187
3.2. Ekonomik İlişkiler	191
3.3. Kültürel İlişkiler	194
4. TÜRKİYE – GÜNEY SUDAN İLİŞKİLERİ.....	197
4.1. Siyasi İlişkiler	197
4.2. Ekonomik İlişkiler	199
4.3. Kültürel İlişkiler	199
5. TÜRKİYE – KENYA İLİŞKİLERİ.....	201
5.1. Siyasi İlişkiler	201
5.2. Ekonomik İlişkiler	205
5.3. Kültürel İlişkiler	206
6. TÜRKİYE – MADAGASKAR İLİŞKİLERİ	210
6.1. Siyasi İlişkiler	210
6.2. Ekonomik İlişkiler	212
6.3. Kültürel İlişkiler	213
7. TÜRKİYE – RUANDA İLİŞKİLERİ.....	215
7.1. Siyasi İlişkiler	215
7.2. Ekonomik İlişkiler	217

8. TÜRKİYE – SOMALİ İLİŞKİLERİ.....	219
8.1. Siyasi İlişkiler.....	219
8.2. Askeri İlişkiler.....	230
8.3. Ekonomik İlişkiler.....	233
8.4. Kültürel İlişkiler.....	234
9. TÜRKİYE – SUDAN İLİŞKİLERİ	238
9.1. Siyasi İlişkiler.....	238
9.2. Ekonomik İlişkiler.....	246
9.3. Kültürel İlişkiler.....	249
10. TÜRKİYE – TANZANYA İLİŞKİLERİ	253
10.1. Siyasi İlişkiler.....	253
10.2. Ekonomik İlişkiler.....	257
10.3. Kültürel İlişkiler.....	259
11. TÜRKİYE – UGANDA İLİŞKİLERİ	260
11.1. Siyasi İlişkiler.....	260
11.2. Ekonomik İlişkiler.....	264
11.3. Kültürel İlişkiler.....	266
IV. TÜRKİYE’NİN GÜNEY AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ	268
1. TÜRKİYE – ANGOLA İLİŞKİLERİ	268
1.1. Siyasi İlişkiler.....	268
1.2. Ekonomik İlişkiler.....	269
2. TÜRKİYE – BOTSVANA İLİŞKİLERİ.....	270
3. TÜRKİYE – GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ	272
3.1. Siyasi İlişkiler.....	273
3.2. Ekonomik İlişkiler.....	276

3.3. Kültürel İlişkiler	278
4. TÜRKİYE – MOZAMBİK İLİŞKİLERİ	278
4.1. Siyasi İlişkiler	279
4.2. Ekonomik İlişkiler	280
4.3. Kültürel İlişkiler	281
5. TÜRKİYE – NAMİBYA İLİŞKİLERİ	283
5.1. Siyasi İlişkiler	283
5.2. Ekonomik İlişkiler	285
5.3. Kültürel İlişkiler	285
6. TÜRKİYE – ZAMBİYA İLİŞKİLERİ.....	287
6.1. Siyasi İlişkiler	287
6.2. Ekonomik İlişkiler	291
6.3. Kültürel İlişkiler	292
7. TÜRKİYE – ZİMBABVE İLİŞKİLERİ	293
SONUÇ.....	295
KAYNAKÇA	301
ÖZGEÇMİŞ.....	478

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABNORM	: Agence Burkinabé de Normalisation, de Métrologie et de la Qualité – Standardizasyon, Metroloji ve Kalite Kurumu
AfB	: Afrika Birliği
AOA	: Angola Kwanza – Angola Kwanzası
ASO	: Ankara Sanayi Odası
ATCL	: Air Tanzania Company Limited – Tanzanya Hava Yolları Şirketi
ATO	: Ankara Ticaret Odası
AYTO	: Aydın Ticaret Odası
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOBS	: Botswana Bureau of Standarts – Botswana Standartlar Bürosu
BTSO	: Bursa Ticaret Odası
CCIB	: Chamber of Commerce and Industry of Benin – Benin Ticaret ve Sanayi Odası
CDF	: Congolese Franc – Kongo Frangı
CFA	: Communauté Financière Africaine – Afrika Finans Topluluğu
CRTV	: Cameroon Radio Television – Kamerun Radyo ve Televizyon Kurumu
CTF	: Combined Task Force – Birleşik Görev Kuvveti
D-8	: Developing – 8 – Gelişen 8 Ülke

DAİB	: Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DJF	: Djibouti Franc – Cibuti Frangı
Dr	: Doktor
EAGÜ	: En Az Gelişmiş Ülkeler
EAH	: Eğitim Araştırma Hastanesi
ECOWAS	: Economic Community of West African States – Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EPF	: European Parliamentary Forum – Avrupa Parlamenterler Forumu
EPRDF	: Ethiopian People’s Revolutionary Democratic Front – Etiyopya Halkları Devrimci Demokrasi Cephesi
ETB	: Ethiopia Birr – Etiyopya Birri
FAO	: Food and Agriculture Organization of the United Nations – Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
G-20	: Group of Twenty – Yirmiler Grubu
GHC	: Ghana Cedi – Gana Cedisi
GMD	: Gambian Dalasi – Gabiya Dalasi
GNF	: Guinea Franc – Gine Frangı
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ISESCO	: Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization – İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İETT	: İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğu

İGİD	: İzmir Genç İşadamları Derneği
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İSEDAK	: İİT Ekonomik ve Ticati İşbirliği Daimi Komitesi
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
İZTO	: İzmir Ticaret Odası
KEK	: Karma Ekonomik Komisyon
KES	: Kenya Shilling – Kenya Şilini
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSO	: Konya Sanayi Odası
MZM	: Mozambican Metical – Mozambik Meticali
NATO	: North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NBSSI	: National Board for Small Scale Industries – Gana Ulusal Küçük Ölçekli Endüstriler Kurulu
NGN	: Nigeria Naira – Nijerya Nairası
NPAAE	: Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsü
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
Prof	: Profesör
RTS	: Radiodiffusion Télévision Sénégalaise – Senegal Radyo Televizyon Kurumu
RUF	: Revolutionary United Front – Devrimci Birleşik Cephe
RWF	: Rwanda Franc – Ruanda Frangı

SANKON	: Sanayici İş Kadınları ve İş Adamları Konfederasyonu
SCP	: Singapore Cooperation Programme – Singapur İşbirliği Programı
SOS	: Somalia Shilling – Somali Şilini
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SUEN	: Su Araştırma Enstitüsü
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
TCG	: Türkiye Cumhuriyeti Gemisi
THY	: Türk Hava Yolları
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TMV	: Türkiye Maarif Vakfı
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TZS	: Tanzania Shilling – Tanzanya Şilini
UGX	: Uganda Shilling – Uganda Şilini
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNITAF	: Unified Task Force – Birleşik Eylem Gücü

UNOSOM : United Nations Operation in Somalia – Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu

UNSOM : United Nations Assistance Mission in Somalia – Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu

WFP : World Food Programme – Dünya Gıda Programı

XAF : Orta Afrika Frangı

XOF : Batı Afrika CFA Frangı

YÖK : Yükseköğretim Kurulu

ZAR : South Africa Rand – Güney Afrika Randı

ZMK : Zambian Kwacha – Zambiya Kwachası

GİRİŞ

Afrika kelimesi köken itibariyle Kartacalıların bölgede yer alan oymaklara verdikleri “Afri”, “Africani” kelimesinden olduğu görüşü bulunmaktadır.¹ Bu savın yanı sıra Latince güneşli anlamına gelen “Aprica” veya Yunanca soğuk olmayan anlamına gelen “Aphrike” görüşleriyle de karşılaşmaktadır.² Afrika; doğuda Kızıldeniz ve Hint Okyanusu, kuzeyde Akdeniz, batıda Atlas okyanusu, güneyde ise Hint Okyanusu ve Atlas Okyanusu ile çevrelenmiştir.³ Kuzey – Güney hattında, Tunus’ta yer alan Beyaz Burun ile Güney Afrika Cumhuriyeti’nde yer alan Ahulhas Burnu arasındaki mesafe 8.025 kilometre; Doğu – Batı hattında ise Somali’de yer alan Ras Hafun Burnu ile Senegal’de yer alan Yeşil Burun arasındaki mesafe 7.416 kilometredir.⁴ Yüzölçümü itibariyle 30 milyon kilometrekare olup, bu alanın yaklaşık olarak 10 milyon kilometrekaresi çöllerle kaplıdır.⁵ Kıta bu yüzölçümü ile Asya’dan sonra ikinci sırada yer almakta ve Avrupa Kıtası’nın üç katı büyüklüğüne sahiptir.⁶ Sahra Çölü yaklaşık 9 milyon kilometrekare ile dünyanın en büyük çölü olma özelliğini barındırmakta ve doğuda Kızıldeniz; batıda Atlas Okyanusu; kuzeyde ise Akdeniz’e kadar devasa bir coğrafyada yer almaktadır.⁷ Sahra Çölü’nün set oluşturması nedeniyle kuzeyden gelen kültürün güney halklarına inmesi hayli geç olmuştur.⁸ Coğrafi yapısının gereğince nemli hava kıtanın iç kesimlerine nüfuz edememiş ve bu durumda kurak bir yapının oluşmasına neden olmuştur.⁹ Ayrıca toprak verimliliği nedeniyle yerleşim birimleri kıyı boyunca inşa edilmiştir. Kıta’nın en büyük adası olan Madagaskar Adası 590.000 kilometrekare yüzölçümü ile dünyada dördüncü sırada yer almaktadır.¹⁰ Kıtanın en büyük gölü Victoria Gölü; en uzun gölü ise Tanganika Gölü’dür.¹¹ Üç binin üzerinde etnik grubun yaşadığı Afrika’da, Dünya

¹ Ramazan Özey, **Afrika Coğrafya**, Aktif Yayınevi, (3. Baskı), Ankara 2016, s.2

² Özey, **a.g.e.**, s.2

³ Zhaleh Abdi, “**Afrika’nın Kısa Tarihi**”, **Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı**, (Ed: Prof. Dr. Hasret Çomak, Doç. Dr. Caner Sancaktar, Huriye Yıldırım Çınar), BETA, İstanbul 2017, s.4

⁴ Özey, **a.g.e.**, s.2

⁵ Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika**, Kitabevi, (2. Baskı), İstanbul 2017, s.26

⁶ Asya Kıtası 44 milyon kilometrekaredir. Amerika kıtası Güney ve Kuzeyin toplamıyla 42 milyon kilometrekareyi bulmaktadır. Buna karşın Amerika kıtası karasal olarak Panama Kanalı ile ayrıldığı için ikincilik sırasında Afrika Kıtası yer almaktadır.

⁷ Calin Hynson, , **Afrika’nın Keşfi**, (Çev. Kerem Keskiner), Alkım Yayınevi, İstanbul 2001, s.3

⁸ Ergün Tuncalı, **Uyanan Afrika Kara İhtilal**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul 1966, s.13

⁹ Özey, **a.g.e.**, s.13

¹⁰ Abdi, **a.g.m.**, s.4

¹¹ **Afrika: Kuzey ve Güney Afrika Yeni Cumhuriyetler**, ARKIN KİTABEVİ, İstanbul 1967, s.2

dillerinin yaklaşık olarak 2/3 ü yer almakta ve iki binin üzerinde dil konuşulmaktadır.¹² Bu dillerden sayıca çoğunlukta olanlar; Svahili, Wilof, Dioula, Haoussa, Peul, Lingola, Kikenyo, Malgaş, Amharik, Tigre ve Berberi'dir.¹³

Türklerin devlet olarak buraya gelişi 860'lı yıllarda Tolunoğulları ile olmuş ve ardından İhşitler ve Memlükler ile devam etmiştir.¹⁴ Osmanlı'nın bölgeye gelişi Yavuz Sultan Selim tarafından yönetilen orduların 1517'de Mısır'ı ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁵ Osmanlı, sonraki yıllarda Fas'a kadar hâkimiyet sürmüştür. Osmanlı Devleti; yüzyıllar boyunca Kuzey Afrika da etkili olmuş, Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'ı yönetmiş ancak 19. yy içerisinde Libya hariç diğer bölgelerden çekilmek zorunda kalmış ve 18 Ekim 1912 yılında imzaladığı Uşi Antlaşması ile de Afrika'da ki son toprağı olan Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmak zorunda kalmıştır.¹⁶

Bugün Afrika Kıtası'nda BM tarafından tanınan 54 bağımsız devlet yer almaktadır. Bunun yanı sıra 2 bağımsız devlet BM tarafından tanınmamakta, ayrıca 8 devlet de bağımlı durumda bulunmaktadır. Bu rakamlar toplandığı zaman kıta da 64 devletin bulunduğu görülmektedir. Türkiye, Sahra Altı Afrika bölgesinde 36 ülke ile diplomatik ilişki kurmuştur. Bu ülkelerden Moritanya Kuzey Afrika Bölgesinde yer aldığı için çalışmam 35 ülkeyi kapsayacaktır. Çalışmanın esasına geçmeden söz konusu ülkelerin coğrafi, siyasi ve ekonomik yapılarını hakkında bilgi sahibi olmak için genel bilgiler vereceğim.

Benin; resmi adı Benin Cumhuriyeti ve başkenti Porto-Novo'dur. Doğuda Nijerya, güneyde Atlantik Okyanusu, batıda Togo, kuzeybatıda Burkina Faso ve kuzeyde Nijer ile çevrili olup, 112.622 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁷ Ülkede üretilen başlıca tarım ürünleri; pamuk, mısır, manyok, tatlı patates, fasulye, kaju, yer

¹², Keisuke Wakizaka, "Afrika'nın Etnik Yapısı", **Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı**, (Ed. Prof. Dr. Hasret Çomak, Doç. Dr. Caner Sancaktar ve Huriye Yıldırım Çınar), BETA, İstanbul 2017, s.63

¹³ Ramazan Özey, "Afrika Kıtası'nın Panoraması: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler", **Dünya Siyasetinde Afrika, 1**, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2014, s.27

¹⁴Türkiye – Afrika İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2018)

¹⁵ William Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s.46

¹⁶ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Timaş Yayınları, (13. Baskı), İstanbul 2013, s.624

¹⁷ "Benin Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/benin-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:10 Ekim 2018)

fıstığı ve palm yağı olarak karşımız çıkmaktadır.¹⁸ Ülkenin başlıca yeraltı kaynakları ise az miktarda petrol, kireç taşı ve mermerdir.¹⁹

1 Ağustos 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 10.8 milyon nüfusu vardır.²⁰ Çeşitli etnik grupları bünyesinde barındıran Benin'de, dini açıdan %48.5 Hristiyan, %27.7 Müslüman, %11.6 Vodoun inançları* hakimdir.²¹ Ülkede resmi dil Fransızcadır ancak halk gündelik hayatta kendi dillerini konuşmaktadır.²² Ülke 12 idari bölgeye ayrılmıştır. Cumhurbaşkanı 5 yıllık süre için halk tarafından seçilir. Tek yapılı meclis görülmektedir. Meclisin 83 üyesi bulunmakta ve 4 yıl görev süreleri vardır.²³

Para birimi olarak Batı Afrika Frangı kullanılmaktadır. 2016 yılı GSYH'si 8.5 milyar dolar olmuştur.²⁴ Ülke ekonomisinin motor gücü tarımdır. Özellikle pamuk önemli ihracat ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ 2017 yılında 14.3 milyar dolar ithalat ve 12.7 milyar dolar ihracat yapmıştır.²⁶

Burkina Faso; resmi adı Burkina Faso Cumhuriyeti ve başkenti Ouagadougou'dur. Kuzeyde Mali, doğuda Nijer, güneydoğuda Benin, güneyde Togo ve Gana güneybatıda Fildişi Sahili ile çevrili olup, 274.200 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Ülke topraklarının büyük bir kısmı Beyaz Volta, Kırmızı Volta ve Kara Volta Nehirleri arasında yer almaktadır. Ülkede yetişen başlıca tarım ürünleri ise akdarı, fasulye, manyok, mısır, yer fıstığı, pamuk ve susamdır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık faaliyetleri de yapılmaktadır. Ülkede çok zengin olmamakla

¹⁸ “Benin Cumhuriyeti Ülke Raporu”, Kayseri Ticaret Odası, Kayseri 2016, s.4

¹⁹ “Benin”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bn.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018)

²⁰ “Benin”, <https://data.worldbank.org/country/benin>, **The Worldbank Data**, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018)

* Afrikada yerel bir inanaçtır.

²¹ “Benin”, <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/benin-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018)

²² Ramazan Özey, “Afrika’da Toplum: Batı Afrika İnsanlarının Kültürel Özellikleri: Dünü- Bugünü”, **Dünya Siyasetinde Afrika, 2**, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2015, s.12

²³ “Benin’in Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/benin-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018)

²⁴ “Benin”, <https://data.worldbank.org/country/benin>, **The Worldbank: Data**, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018)

²⁵ “Benin: Genel Ekonomik Durum”, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/benin/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018)

²⁶ “Benin”, https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|288||TOTAL||2|1|1|1|1|2|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018)

birlikte manganez, kireçtaşı, mermer, altın, fosfat, ponza taşı ve tuz başlıca doğal kaynaklarıdır.²⁷

5 Ağustos 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 18.6 milyon nüfusa sahiptir.²⁸ Ülkede 60 kadar etnik grup yaşamaktadır. Ülkenin %61.6'sı Müslüman, %29.9'u Hristiyan ve %7.3'ü yerel dinlere inanmaktadır.²⁹ Ülke de resmi dil Fransızcadır.³⁰ Burkina Faso, 13 idari bölgeden oluşmaktadır.³¹ Ülke cumhuriyet rejimi ile yönetilmektedir. Cumhurbaşkanı halk tarafından 5 yıllık süre için seçilir ve en fazla iki dönem görev yapma yetkisine sahiptir. Başbakan cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. 127 üyeli Ulusal Meclisi vardır ve bu üyeler 5 yıllık süre için halk tarafından seçilmektedir.

Para birimi olarak Batı Afrika Frangı (XOF) kullanılmaktadır. 2016 yılında ülkenin GSYH'si 11.6 milyar dolardır.³² Ülkede ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. 2016 yılında 2.5 milyar dolar ihracat ve 3.3 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir.³³

Fildişi Sahili; resmi adı Fildişi Sahili Cumhuriyeti'dir. Başkenti Yamoussoukro'dur ve ülke 322.636 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.³⁴ Güneyde daha çok kahve, muz, kakao, ananas gibi tarım ürünleri yetiştirilirken kuzeyde pamuk ve hayvancılık faaliyetlerine rastlanılmaktadır.³⁵ Kakao çekirdeği üretiminde yıllık 1.5 milyon ile dünyanın en büyük (%40) kakao çekirdeği üreticisidir.³⁶ Kanıtlanmış petrol

²⁷ "Burkina Faso: Genel Bilgiler", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Burkina%20Faso/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159906&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=25220315294627703&_afWindowMode=0&_afWindowId=hbibx6iut&_adf.ctrl-state=erznbs7er_131#!%40%40%3F_afWindowId%3Dhbibx6iut%26_afLoop%3D25220315294627703%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159906%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_afWindowId%3Dhbibx6iut&_adf.ctrl-state=erznbs7er_135, T.C. Ekonomi Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 03 Mart 2018)

²⁸ "Burkina Faso", <https://data.worldbank.org/country/burkina-faso>, **The Worldbank:Data**, ET: 04 Mart 2018

²⁹ "Burkina Faso GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/burkina-faso-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 03 Mart 2018)

³⁰ "Burkina Faso Ülke Raporu", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2013, s.3

³¹ "Africa: Burkina Faso", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/uv.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 03 Mart 2018)

³² "Burkina Faso", <https://data.worldbank.org/country/burkina-faso>, **The Worldbank: Data**, ET: 04 Mart 2018

³³ https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|854||TOTAL||2|1|1|1|1|2|1|1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 03 Mart 2018)

³⁴ Fatma Ünsal, "Fildişi Sahili Ülke Profili", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 1997, s.5

³⁵ Özlenen Sezer, "Fildişi Sahili Ülke Etüdü", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 1999, s.26

³⁶ "Fildişi Sahili Cumhuriyeti: Genel Bilgiler", <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%20C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

rezervleri 100 milyon varil olup, günlük 60 bin varil petrol çıkartma kapasitesine sahip tesisleri vardır. Ayrıca yaklaşık olarak 1.5 trilyon metreküp doğalgaz yatakları vardır.³⁷ Altın, demir, nikel, manganez, boksit, bakır, uranyum gibi değerli madenler açısından da oldukça zengin sayılacak kaynağa sahiptir.

Ülke nüfusu 23.6 milyondur.³⁸ Halkın birçoğu geleneksel inançların etkisi altındadır. Bu kapsamda %60 yerel inançlar, %25 Müslümanlık ve %15 Hristiyanlık hakimdir. Ülkede 60'ın üzerinde etnik grup vardır. Ülke toplam 10 idari bölgeye ayrılmıştır.³⁹ Tek parti sistemine dayalı başkanlık ile yönetilmektedir. Başkanın 5 yıllık görev süresi vardır ve en fazla iki dönem görev yapabilir. Yasama organı Milli Meclis'tir. Meclis, görev süresi 5 yıl olan 225 üyeden oluşmaktadır.⁴⁰ Ülkenin idari başkenti 1983 yılına kadar Abidjan olmuş daha sonra Yamoussoukro'ya taşınmıştır. Fakat cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar gibi devlet kuruluşları hala Abidjan'dadır.⁴¹

Ülkede para birimi olarak Batı Afrika Frangı (XOF) kullanılmaktadır. 2017 yılında GSYH'si 38.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Abidjan limanı ülkenin ekonomisinin bel kemiği niteliğindedir. Bura yer alan liman ile ithalat ve ihracatını gerçekleştirmektedir. Ekonomi tarım ve tarım ürünleri motoruna bağlıdır. İş gücünün %60-70'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.⁴² 2016 yılında 10.6 milyar dolar ihracat ve 8.4 milyar dolar ithalat gerçekleşmiştir.⁴³

160027&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=24777874747502025&_afWindowMode=0&_afWindowId=fxfd1cskp&_adf.ctrl-state=175ku0nf2v_229#!%40%40%3F_afWindowId%3Dfxfd1cskp%26_afLoop%3D24777874747502025%26contentId%3DUUCM%2523dDocName%253AEK-

160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D175ku0nf2v_233, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 05 Mart 2018)

³⁷ “**Fildişi Sahili Cumhuriyeti Ülke Raporu**”, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2013, s.8

³⁸ “Cote d'Ivoire”, <https://data.worldbank.org/country/cote-divoire>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 05 Mart 2018)

³⁹ Sezer **a.g.e.**, s.3

⁴⁰ “Fildişi Sahili: Dış Ticaret”, [⁴¹ “Fildişi Sahili'nin Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/fildisi-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, \(Erişim Tarihi:06 Mart 2018\)](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160027&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=24791611379762766&_afWindowMode=0&_afWindowId=kgnk5ya96&_adf.ctrl-state=ig06v896t_319#!%40%40%3F_afWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUUCM%2523dDocName%253AEK-160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dig06v896t_323, T.C. Ekonomi Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 05 Mart 2018)</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁴² “**Fildişi Sahili Ülke Raporu**”, Konya Ticaret Odası, Konya 2016, s.5

⁴³ “Fildişi Sahili: Dış Ticaret”, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afLoop=24797540419180850&_afWindowMode=0

Gambiya; resmi adı Gambiya Cumhuriyeti ve başkenti Banjul'dur. Senegal tarafından kara sınırları çevrilmiş ve tek çıkış noktası Atlas Okyanusu'dur. 11.300 kilometrekare yüzölçümü ile Afrika Kıtası'nın en küçük devletidir. Pek bir yeraltı zenginliği yoktur. Önemli sayılabilecekler ise kil, silis kumu, titanyum ve kalaydır. Tarım ürünleri olarak da yer fıstığı, pirinç, darı ve mısır yetişmektedir.⁴⁴

18 Şubat 1965 tarihinde Birleşik Krallık' tan ayrılarak bağımsız olmuştur. Ülkenin nüfusu 2 milyondur.⁴⁵ Dini olarak da nüfusun %95.7'si Müslüman ve %4.2'si Hristiyan'dır.⁴⁶ İngilizce ülkenin resmi dilidir. Demokratik cumhuriyet olup, başkanlık rejimi ile yönetilmektedir. Cumhurbaşkanı tek turlu seçimde 5 yıllık süre için halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı bakanları kendisi atar ve yürütmenin başıdır.⁴⁷ Yasama organı olan Ulusal Meclis 58 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin 53'ü halk tarafından seçilirken 5'i Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

Ülkede para birimi olarak Dalasi (GMD) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 964 milyon dolardır.⁴⁸ Ülke ekonomisi genel olarak tarıma dayanmaktadır. Arazilerin %90'ından fazlasında yer fıstığı üretimi yapılmaktadır. Ayrıca balıkçılık ve hayvancılıkta ekonomiye kaynak sağlamaktadır. 2016'da 94 milyon dolarlık ihracat yaparken 384 milyon dolarlık ithalat yapmıştır.⁴⁹

Gana; resmi adı Gana Cumhuriyeti ve başkenti Akra'dır. Kuzeyde Burkina Faso, batıda Fildişi Sahili, doğuda Togo, güneyde Atlas Okyanusu ile çevrili olup, 238.537 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.⁵⁰ Ülkede iki plato uzantısı ardır ve bu platolar en yüksek zirveyi oluşturmaktadır. Ülkede Hint elması, yer fıstığı, mısır,

&_afWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afWindowId%3Dq23a38mqi%26_afLoop%3D24797540419180850%26_contentId%3DUUCM%2523dDocName%253AEK-160029%26contentTitle%3DD%25C4%25B1%25C5%259F%2BTicaret%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dig06v896t_605, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 06 Mart 2018)

⁴⁴ “**Afrika Devletlerini Tanıyalım**”, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 1970, s.22

⁴⁵ “The, Gambia”, <https://data.worldbank.org/country/gambia-the>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 07 Mart 2018)

⁴⁶ “Gambia GDP and Economic Data”, <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/the-gambia-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 07 Mart 2018)

⁴⁷ “Gambiya'nın Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/gambiya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 08 Mart 2018)

⁴⁸ “Gambia”, <https://data.worldbank.org/country/gambia-the>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 08 Mart 2018)

⁴⁹ https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|270|||TOTAL||2|1|1|1|1|2|1|1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 08 Mart 2018)

⁵⁰ “**Gana Ülke Raporu**”, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2007, s.2

pirinç kahve, kakao ve muz yetiştirilir.⁵¹ Kakao üretiminde Endonezya'nın ardından dünyanın ikinci büyük üreticisidir. Ülke madenler bakımından oldukça zengindir. Ashanti, Western, Central ve Brog-Ahafo çevresinde büyük miktarda altın rezervleri vardır. Elmas rezervleri ise Akra çevresindedir. Altın ve elması takiben, elmas, demir, boksit, manganez, nikel, grafit, ilmenit ve granit gibi değerli madenler vardır. Tano havzasında 1.8 milyar varil petrol ve 193 milyar metreküp doğalgaz rezervi bulunmaktadır.⁵² Dünyanın en büyük yapay gölü olan Volta gölünden üretilen hidroelektrik ile ülke enerjisinin %70'i karşılanmaktadır.

Gana, 6 Mart 1957 tarihinde İngiltere'den ayrılmış ve Cumhuriyet yönetimini ilan etmiştir. Dini boyutu itibarıyla %63 Hristiyan, %16 Müslüman ve geriye kalan %21'i ise yerel dinlere mensuptur.⁵³ Ülkenin resmi dili İngilizce olup, halk arasında yerel diller konuşulmaktadır. Ülke, 10 bölgeye ayrılmıştır. Çok partili parlamenter demokrasi vardır. Devlet Başkanı, halk tarafından 4 yıllık süre için seçilmekte ve en fazla iki dönem görev yapabilmektedir.⁵⁴ Ülkede başbakanlık makamı yoktur ve devlet başkanı yürümenin başıdır. Yasama organı 275 üyeden Ulusal Meclis'tir ve 4 yıl görev süresi vardır.⁵⁵

Para birimi olarak Cedis (GHC) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 42.6 milyar dolardır.⁵⁶ 2017 yılında 12.7 milyar dolar ihracat ve 14.3 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir.⁵⁷

Gine; resmi adı Gine Cumhuriyeti ve başkenti Konakri'dir. Batıda Atlas Okyanusu, Kuzeyde Gine-Bissau, Mali ve Senegal, güneyde Sierra Leone ve Liberya,

⁵¹ "Afrika Devletlerini Tanıyalım", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 1970, s.23

⁵² "Gana: Sektörler", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Gana/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160089&contentTitle=Genel%20Sekt%C3%B6rel%20Bilgiler&_afLoop=25289720083317330&_afWindowMode=0&_afWindowId=y7q1ymkmb&_adf.ctrl-state=jtvdvztyx_500#!%40%40%3F_afWindowId%3Dy7q1ymkmb%26_afLoop%3D25289720083317330%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160089%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Djtdvztyx_504, T.C. Ekonomi Bakanlığı, (Erişim Tarihi:09 Mart 2018)

⁵³ Atanur Kara, "Eğitim ve Gelişmişlik İlişkisi: Güney Afrika Cumhuriyeti, Nijerya ve Gana", *Dünya Siyasetinde Afrika*, 1, (Ed.İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2014, s.281

⁵⁴ "Africa: Ghana", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gh.html>, CIA:The WorldBank, (Erişim Tarihi: 09 Mart 2018)

⁵⁵ "Gana'nın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/gana-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 10 Mart 2018)

⁵⁶ "Ghana", <https://data.worldbank.org/country/ghana>, The WorldBank:Data, (Erişim Tarihi: 10 Mart 2018)

⁵⁷ https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|288||TOTAL||2|1|1|1|1|2|1|1, TradeMap, (Erişim Tarihi: 11 Mart 2018)

doğuda ise Mali ve Fildişi Sahili ile çevrilmiş olup, 245.857 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.⁵⁸ Ülkenin en yüksek bölgesi 1768 metre ile Nimba Dağı'dır. Bafing ve Mila akarsuları ülkenin en büyük su kaynaklarıdır. Yeraltı ve enerji kaynakları bakımından zengindir. Yıllık yağış miktarının da etkisiyle hidroelektrik üretimi yapılmaktadır. Bunun yanı sıra akarsu bolluğu döküldüğü yataklarda alüminyum oluşturmaktadır. Dünya boksit rezervlerinin yarısı burada yer almaktadır. Ayrıca, demir, altın ve elmas madenleri çok miktarda bulunmaktadır. Gine topraklarında yetişen başlıca tarım ürünleri ise pirinç, mısır, hurma, muz, ananas, patates, yer fıstığı ve kahvedir.⁵⁹

1958 yılında Fransa'dan ayrılarak bağımsız bir ülke olmuştur.⁶⁰ Ülke içerisinde 16 farklı etnik grup bulunmaktadır.⁶¹ Dini boyutta ise %87.4 Müslüman, %8.1 yerel dinler ve % 4.5 Hristiyanlık hakimdir.⁶² Ülkenin resmi dili Fransızca olup, halk kendi yerel dillerini konuşmaktadır.⁶³ Başkent dahil toplam 8 bölgeden oluşmaktadır.⁶⁴ Yasama organı olan Halk Meclisi 5 yıllık süre için seçilen 114 üyeden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir.

Gine Frangı (GNF) ülkenin para birimidir. 2016 yılı GSYH'si 9.2 milyar dolardır.⁶⁵ 2016 yılında Gine toplam 2.3 milyar dolarlık ihracat ve 3.4 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir.

Mali; resmi adı Mali Cumhuriyeti ve başkenti Bamako'dur. Doğuda Nijer, güneydoğuda Burkina Faso, güneyde Fildişi Sahili, güneybatıda Gine, batıda Moritanya ve kuzeyde Cezayir ile çevrili olup⁶⁶, 1.240.190 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.⁶⁷ Tarım alanında; pamuk, yer fıstığı, sorgum, mısır, pirinç,

⁵⁸ Özey, **Afrika Coğrafyası**, s.227

⁵⁹ "**Afrika Devletlerini Tanıyalım**", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 1970, s.24

⁶⁰ "Guinea: Country Brief", <http://www.intracen.org/country/guinea/>, **International Trade Centre**, (Erişim Tarihi: 11 Mart 2018)

⁶¹ Ramazan Özey, "**Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanlarının Kültürel Özellikleri: Dünü-Bugünü**", **Dünya Siyasetinde Afrika**, 2, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2015, s.19

⁶² Yasin Şahin, "**Gine Cumhuriyeti Ülke Profili**", Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Ankara 2018, s.3

⁶³ "**Gine Ülke Etüdü**", İstanbul Ticaret Odası, s.2

⁶⁴ "Africa: Guinea", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gv.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 12 Mart 2018)

⁶⁵ "Guinea", <https://data.worldbank.org/country/guinea>, **The World Bank Data**, (Erişim Tarihi: 12 Mart 2018)

⁶⁶ Ahmet Kavas, "**Mali Cumhuriyeti**", *Diyanet*, S:163, 2004, s.46

⁶⁷ "Mali: Genel Bilgiler" <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/mali/genel-bilgiler>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

şeker kamışı ve tütün üretimi yapılmaktadır.⁶⁸ Yeraltı kaynakları açısından zengin bir potansiyele sahiptir. Mali sahip olduğu altın kaynağıyla Afrika'da ilk üç içerisinde girmektedir. Özellikle Sadiala, Syama, Morila, Yatela ve Kayes bölgelerinde ciddi miktarda altın rezervleri vardır.⁶⁹ Altının yanı sıra fosfat, kaolin, tuz, kireçtaşı, uranyum, alçı taşı, granit, hidroelektrik ülkenin önemli yeraltı kaynaklarındandır.⁷⁰

Mali, 22 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur.⁷¹ Dünya bankası verilerine göre 2016 yılında 17.9 milyon nüfusa sahiptir.⁷² Yirminin üzerinde etnik grup bulunan ülkede nüfusun %94.8'i Müslümandır.⁷³ Ülkenin resmi dili Fransızcadır. Başkent hariç 8 idari bölgeden oluşmaktadır. Üniter devlet yapısı bulunan ülkede cumhurbaşkanının görev süresi 5 yıldır. Ulusal mecliste 147 üye bulunur ve bunların da görev süresi 5 yıldır.⁷⁴

Para birimi olarak Batı Afrika CFA Fransı kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 14 milyar dolar olmuştur.⁷⁵ Ülke ekonomisinde altın ihracatının önemi büyüktür ve ilk sırada yer almaktadır.⁷⁶ 2017 yılında 1.3 milyon dolar ihracat ve 3.5 milyon dolar ithalat yapmıştır.⁷⁷

Nijer; resmi adı Nijer Cumhuriyeti ve başkenti Niamey'dir. Kuzeydoğuda Libya, doğuda Çad, güneyde Nijerya, güneybatıda Benin ve Burkina Faso, batıda Mali ve kuzeybatıda Cezayir ile komşu olup, 1.267.000 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.⁷⁸ Çölleşme nedeniyle yer fıstığı ekiminde düşüş görülmekle birlikte ülkede darı, bürülce, sorgum ve pirinç üretimi yapılmaktadır. Uranyum, kömür, demir

⁶⁸ Yücel Akova, **Mali Ülke Raporu**, <https://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/mali-ulke-raporu2013>, **Slide Share**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁶⁹ Akova, **a.g.e**, s.3

⁷⁰ "Mali", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ml.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁷¹ Mali Federasyonu adıyla 1959 yılında Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır.

⁷² "Mali", <https://data.worldbank.org/country/mali>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁷³ "Mali", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/mali-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁷⁴ "Mali", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ml.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁷⁵ "Mali", <https://www.imf.org/en/Countries/MLI>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁷⁶ "Mali: Dış Ticaret", <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/mali/ulke-profil/ekonomik-gorunum/dis-ticaret>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁷⁷ "Mali", https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|466|||TOTAL||2|1|2|1|1|2|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁷⁸ Nijer; Ülke Künyesi, <http://www.mfa.gov.tr/nijer-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

cevheri, kalay, altın, alçıtaşı, fosfat, tuz ve petrol ülkenin başlıca yeraltı kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹

3 Ağustos 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur. 2016 yılında ülke nüfusu 20.6 milyon kişi olup, birçok etnik gruptan oluşmakta ve ülkenin her bölgesinde bütün etnik gruplar görülmektedir.⁸⁰ Nüfusun %80' i Müslüman, %20'si ise Hristiyan ve yerel dinlere inananların birleşmesinden oluşmaktadır.⁸¹ Halkın önemli bir bölümü Fransızca bilmemesine rağmen resmi dil Fransızca'dır.⁸² Birçok defa askeri darbe ile yüzleşen Nijer'de, Cumhurbaşkanı ve 113 sandalyeli ulusal meclis halk tarafından 5 yıllık süre için seçilmektedir.⁸³

Nijer para birimi olarak Batı Afrika CFA Frangı kullanmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 7.6 milyar dolar olmuştur.⁸⁴ Coğrafi şartların tam anlamıyla uygun olmamasına rağmen nüfusun %80'i geçimini tarım ile sağlamaktadır. Bunun yanı sıra petrol ve uranyum üretimi açısından da ilerleyen dönemlerde gelişme göstermesi beklenmektedir.⁸⁵ 2017 yılında 1.7 milyar dolar ithalat ve 1.9 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir.⁸⁶

Nijerya; resmi adı Nijerya Federal Cumhuriyeti ve başkenti Abuja'dır. Nijerya 923.769 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.⁸⁷ Batıda Benin, güneyde Atlas Okyanusu, doğuda Kamerun kuzeydoğuda Çad çölü ve Çad kuzeyde ise Nijer bulunur. Ülke topraklarında yetişen başlıca tarım ürünleri manyok, yam süpürge, darı, pirinç, mısır, yer fıstığı ve pamuktur. Ayrıca savanlık bölgede büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Okyanusa kıyısı olması nedeniyle de hatırı sayılır derecede balıkçılık faaliyetleri de söz konusudur.⁸⁸ Kıyı şeridinde zengin petrol

⁷⁹ "Niger", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ng.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

⁸⁰ "Niger", <https://data.worldbank.org/country/niger>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:11 Ekim 2018)

⁸¹ "Niger GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/niger-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁸² Özey, **Afrika'da Toplum...**, s.26

⁸³ Tarhan Sezgin, **Nijer Ülke Raporu**, Ankara 2013, s.3

⁸⁴ "Niger", <https://data.worldbank.org/country/niger>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi:11 Ekim 2018)

⁸⁵ Nijer: Genel Ekonomik Durum, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/nijer/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018)

⁸⁶ "Niger", https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|562|||TOTAL||2|1|1|1|1||2|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi:11 Ekim 2018)

⁸⁷ "Nijerya Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

⁸⁸ İzzettin Artakça, "Eş Şebab ve Boko Haram Terör Örgütlerinin Özellikleri ve Afrika Siyasetindeki Yeri", **Dünya Siyasetinde Afrika**, 1, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2014, s.205

ve doğalgaz rezervleri vardır. 18 milyar varil petrol ve 3.5 trilyon metreküp doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Günlük 1.4 milyon varil petrol üretimi yapılmaktadır. Bu iki değerli madenin yanı sıra zengin kömür, kalay ve bakır madenleri de bulunmaktadır.

1 Kasım 1960 tarihinde Birleşik Krallık 'tan ayrılarak bağımsız olmuştur. Nijerya, 185.6 milyon nüfusuyla kıtanın en kalabalık ülkesidir.⁸⁹ Ülke toprakları içerisinde 250'den fazla etnik grup yaşamaktadır.⁹⁰ Dini boyutta ise %50 Müslüman, %40 Hristiyan ve %10 diğer dinler egemendir.⁹¹ Resmi dil İngilizce olup, halk arasında yerel diller konuşulmaktadır.⁹² Nijerya, 36 eyalet ve bir federal başkent olmak üzere toplam 37 birimden oluşur. Devlet başkanı halk tarafından 4 yıllık süre için seçilir ve yürütme yetkisine sahiptir.⁹³ Yasama görevi ise 4 yıllık süre için seçilen 109 üyeli Senato ve 360 üyeli Temsilciler Meclisi tarafından yürütülmektedir. Senato üyeleri, her eyaletten 3'er kişi ve başkentten 1 kişi olmak üzere eşit oranda dağıtılmıştır.

Ülkede para birimi olarak Naira (NGN) kullanılmaktadır.⁹⁴ 2016 yılında GSYH'si 404.6 milyar dolar iken, kişi başına düşen milli gelir 2450 dolar olmuştur.⁹⁵ Nüfusun %70'den fazlası tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Nijerya da ihracatın %95'ini petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. Bunun dışında kalan en önemli kalemi kakaodur. 2016 yılında 32.8 milyar dolar ihracat yaparken 35.1 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir.⁹⁶

⁸⁹ "Nigeria", <https://data.worldbank.org/country/nigeria?view=chart>, The WorldBank Data, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

⁹⁰ Ali Bilgin Varlık, "Nijerya'daki Gelişmeler", 21. Yüzyıl, Sayı:66, 2014, s.72

⁹¹ "Nijerya Federal Cumhuriyeti Sosyal ve İdari Yapı", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Nijerya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160683&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=25210881820521787&_afWindowMode=0&_afWindowId=216nqpwsa&_adf.ctrl-state=1ct469nimd_308#!%40%40%3F_afWindowId%3D216nqpwsa%26_afLoop%3D25210881820521787%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160683%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1ct469nimd_312, T.C. Ekonomi Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

⁹² "Nijerya Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-kunyesi.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2018)

⁹³ "Nijerya'nın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2018)

⁹⁴ "Nijerya Ülke Raporu", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2006, s.2

⁹⁵ "Nigeria", <https://data.worldbank.org/country/nigeria>, The WorldBank:Data, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2018)

⁹⁶ https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|566|||TOTAL||2|1|1|2|1||2|1|1, TradeMap, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2018)

Senegal; resmi adı Senegal Cumhuriyeti ve başkenti Dakar'dır.⁹⁷ Senegal, Kuzeyde Moritanya, doğuda Mali, Güneyde Gine, Gine-Bissau, güneybatıda Gambiya, batıda ise Atlantik Okyanusu ile çevrili olup, 196.722 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.⁹⁸ Fosfat, demir, altın, bakır, titanyum, odun kömürü, petrol ve doğal gaz gibi yeraltı zenginliklerine sahiptir. 2001 yılı verilerine göre ülkede yaklaşık olarak 200 milyon tonluk fosfat rezervi bulunmaktadır.⁹⁹ Ülkenin güneybatı bölümünde demir madeni çıkarılmakta ve yaklaşık rezervin 350 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Fléme vadisi etrafında altın yatakları olduğu bilinmektedir. Başkent Dakar'a 60 kilometre mesafede bulunan Diamniodio'da 3 milyar m³ doğalgaz ve Gine Bissau sınırında Petrol rezervi bulunmaktadır.¹⁰⁰

Eylül 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığına kavuşmuştur. 15 milyon nüfusa sahiptir.¹⁰¹ Dini boyutları itibariyle nüfusun %92'si Müslüman, %6'sı yerel dinler ve %2'si Hristiyanlık inancına mensuptur. Ülkenin resmi dili Fransızca olup, halk arasında yerel diller yaygın olarak konuşulmaktadır. 14 Bölge, 34 bölüm ve 320 idari konseyden oluşan bir yapılanma ile birimlere ayrılmıştır.¹⁰² Parlamenter demokratik sisteme dayalı cumhuriyet rejimi ile yönetilmektedir. Çok partili ve laik bir sistem işlevseldir. Cumhurbaşkanı halk tarafından 7 yıllık süre için seçilir ve en fazla iki dönem görev yapabilir.¹⁰³ Ulusal Meclis halk tarafından seçilen 165 milletvekilinden oluşmaktadır.

Ülkede para birimi olarak Afrika Mali Birliği Frangı (FCFA) kullanılmaktadır. Bölgesinde ki diğer Afrika ülkelerine nazaran gelişmiş ekonomi söz konusudur. Batı Afrika'nın finans merkezi konumunda olup, bu ülkede birçok banka yer almaktadır.¹⁰⁴ 2017 yılı itibariyle GSYH'si 14 milyar dolar seviyelerindedir.¹⁰⁵ Batı Afrika'nın en gelişmiş sanayisi buradadır. Özellikle başkent Dakar ve Yeşil Burun Limanları

⁹⁷ A. Nilay Kırmanlı, "Senegal Ülke Etüdü", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2002, s.9

⁹⁸ "Senegal Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası Dış Ticaret Servisi, Konya 2013, s.3

⁹⁹ A. Nilay Kırmanlı, a.g.e., s.19

¹⁰⁰ "Senegal Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası Dış Ticaret Servisi, Konya 2013, s. 5

¹⁰¹ "Senegal", <http://www.imf.org/en/Countries/SEN>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2018)

¹⁰² Özgecan Şahin, "Senegal Cumhuriyeti", Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2011, s.15

¹⁰³ Kırmanlı, a.g.e., s.10

¹⁰⁴ "Senegal Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası Dış Ticaret Servisi, Konya 2013, s.6

¹⁰⁵ "Senegal", <https://data.worldbank.org/country/senegal>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2018)

çevrelerinde yoğunlaşma gözlemlenmektedir.¹⁰⁶ Tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık sektörlerinde gelişmişlik durumu söz konusudur. Tarım sektöründe ağırlıklı olarak yer fıstığı üretimi yapılmaktadır. Dakar, Thiés ve Ziguinchar bölgeleri turistlerin ilgi duyduğu yerlerdir ve ülke ekonomisine katkısı vardır.¹⁰⁷ 2016 yılında ithalatı 5.5 milyar dolar ve ihracatı ise 2.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sierra Leone; Sierra Leone Cumhuriyeti'nin başkenti Freetown'dur. Batıda Atlantik Okyanusu, güneyde Liberya ve kuzeyden güneydoğuya doğru bir hilal şeklinde Gine ile çevrelenmiş olup, 71.740 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁰⁸ Başta pirinç olmak üzere manyok, patates ve fasulye üretimi yapılmaktadır.¹⁰⁹ Ülkenin başlıca yeraltı kaynakları ise elmas, titanyum cevheri, boksit, altın, demir cevheri ve kromittir.¹¹⁰

27 Nisan 1961 tarihinde Birleşik Krallık 'tan ayrılarak bağımsız olmuştur. 2016 dünya bankası verilerine göre 7.3 milyon nüfusa sahiptir.¹¹¹ Nüfusun %60'ı Müslüman, %10'u Hristiyan ve %30'u yerel inançlara sahiptir. İngilizcenin halk tarafında bilinirliği az olmasına karşın ülkenin resmi dilidir.¹¹² Cumhurbaşkanının görev süresi 5 yıldır ve en fazla iki dönem seçilebilmektedir.¹¹³ Parlamento ise

¹⁰⁶ https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Senegal/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160826&contentTitle=Genel+Sekt%C3%B6rel+Bilgiler&_adf.ctrl-state=175ku0nf2v_1&_afzLoop=24772683541927549&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=19wb74d3ow#!%40%40%3F_afzWindowId%3D19wb74d3ow%26_afzLoop%3D24772683541927549%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160826%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afzWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D175ku0nf2v_5, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Mart 2018)

¹⁰⁷ Kıranlı, **a.g.e.**, s.21

¹⁰⁸ Sierra Leone Ülke Profili, <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

¹⁰⁹ Kingsley Lghobor, Sierra Leone: Nursing agriculture back to health, <https://www.un.org/africarenewal/magazine/special-edition-agriculture-2014/sierra-leone-nursing-agriculture-back-health>, **UN AfricaRenewal**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

¹¹⁰ "Africa: Sierra Leone", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sl.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi:12 Ekim 2018)

¹¹¹ "Sierra Leone", <https://data.worldbank.org/country/sierra-leone>, **The Worldbank: Data**, ET:12 Ekim 2018

¹¹² "Sierra Leone GDP and Economic Data, <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/sierra-leone-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

¹¹³ Sierra Leone Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

doğrudan seçilen 132 kişi ve dolaylı yoldan seçilen 14 kişi* olmak üzere toplam 146 üyeden oluşmaktadır.¹¹⁴

Para birimi olarak Sierra Leone Leonesi kullanmaktadır. 2016 yılı GSYH'si 3.5 milyar dolar olmuştur.¹¹⁵ Ülke iç savaşta ekonomik olarak ağır tahribat görmüş ve zengin yeraltı kaynakları olmasına rağmen gelişme gösterememiştir.¹¹⁶ 2017 yılında 1 milyar dolar ithalat ve 100 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir.¹¹⁷

Çad; Çad Cumhuriyeti'nin başkenti Encemine'dir. Kuzeyde; Libya, doğuda; Sudan, güneyde; Orta Afrika Cumhuriyeti ve Kamerun, güneybatıda; Nijerya ve batıda; Nijer ile çevrili olup, 1.284.000 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹¹⁸ Ülkenin ekonomik faaliyetlerinde tarım önemli bir yer tutmaktadır. Pamuk, susam tohumu, buğday, mısır, hurma, fıstık ve pirinç öne çıkan başlıca tarım ürünleridir.¹¹⁹ Ülke, yeraltı kaynakları açısından çeşitliliğe sahiptir. Günümüzde belirlenen başlıca kaynakları ise petrol, uranyum, natron, kaolin, altın, kireç taşı, kum, çakıl ve tuzdur.¹²⁰

11 Ağustos 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 2016 yılı nüfus sayımına göre 14.4 milyon nüfusa sahiptir.¹²¹ Çad da diğer Afrika ülkeleri gibi çok etnikli bir yapıdan meydana gelmiştir. Nüfusun %60' ı Müslüman, %22'si yerel inançlar benimseyenler ve %18'i Hristiyanlık dinine inanalara mensuptur.¹²² Ülkenin resmi dili Fransızca ve Arapçadır. Bu dillerin yanı sıra halk arasında yüz yirmiyi aşkın yerel dil konuşulmaktadır.¹²³ 1990 yılında darbe ile yönetime gelen Idriss Deby

* Dolaylıdan kastetmek istediğimiz idari bölgelerde oluşan konsey tarafından gönderilen kişilerdir.

¹¹⁴ Sierra Leone Parliament, http://archive.ipu.org/parline/reports/2281_B.htm, **Inter-Parliament Union**, (Erişim Tarihi:12 Ekim 2018)

¹¹⁵ "Sierra Leone-GDP", <https://ieconomics.com/sierra-leone-gdp>, **IECONOMICS**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

¹¹⁶ "Sierra Leone Ekonomisi", <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-ekonomisi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2018)

¹¹⁷ "Sierra Leone",

https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|694|||TOTAL|||2|1|2|1||2|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi:12 Ekim 2018)

¹¹⁸ Çad: Genel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/cad/genel-bilgiler>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:14 Ekim 2018)

¹¹⁹ "**Çad Ülke Bülteni**", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017, s.4

¹²⁰ "Africa: Chad", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cd.html>, **CIA: The WorldFactbook**, (Erişim Tarihi:14 Ekim 2018)

¹²¹ "Chad", <https://data.worldbank.org/country/chad>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

¹²² Ramazan Özey, "**Orta Afrika Panoraması: Siyaset-Toplum-Ekonomi**", **Dünya Siyasetinde Afrika**, 4, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2017, s.10

¹²³ "Chad GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/chad-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

günümüze değin iktidarını sürdürmektedir. Ülke başkanlık sistemiyle yönetilmekte olup, 2005,2013 ve 2018 yıllarında anayasada yönetimle ilgili köklü değişiklikler yapılmıştır.¹²⁴ Çad ulusal meclisi 4 yıllık süre için halk tarafından doğrudan seçilen 188 üyeden oluşmaktadır.¹²⁵

Ülkede para birimi olarak Batı Afrika CFA Frangı kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 9.6 milyar dolar olmuştur.¹²⁶ 2003 yılından itibaren ülke ihracatında önemli bir yer tutan petrol, ülkede orantılı bir büyümeye neden olamamıştır. Nüfusun %85 gibi önemli bir kısmı geçimini tarım sektöründen sağlamaktadır.¹²⁷ 2017 yılında 1.3 milyar dolar ithalat ve 716 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir.¹²⁸

Ekvator Ginesi; resmi adı Ekvator Ginesi Cumhuriyeti ve başkenti Malabo'dur. Kuzeyde Kamerun, doğu ve güneyde Gabon ve batıda Atlantik Okyanusu ile sınırı bulunmakta olup, 28.051 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹²⁹ Coğrafi olarak küçük bir ülke olmasına karşın önemli miktarda kahve ve kakao üretimi yapılmaktadır.¹³⁰ Petrol, doğalgaz, boksit, elmas, tantal, kum ve kil ülkenin başlıca yeraltı kaynaklarıdır.¹³¹

12 Ekim 1968 tarihinde İspanya'dan ayrılarak bağımsızlığı kavuşmuştur. 2016 yılında nüfusu 1.2 milyon kişidir.¹³² Fransızca ve İspanyolca ülkenin resmi dilidir. Nüfusun tamamına yakını Katolik Hristiyan'dır.¹³³ Anayasaya göre; devlet başkanı 7 yıllık süre için en fazla iki dönem seçilmesi gerekirken, 1979 yılında darbeyle yönetimi ele geçiren Teodoro Obiang Nguema Mbasogo halen devlet başkanlığı görevini

¹²⁴ "Le Tchad: La consttitation", https://www.presidence.td/fr-page-86-La_Constitution.html, **Présidence de la République du Tchad**, (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

¹²⁵ "Chad Assemblée Nationale", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2061_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

¹²⁶ "Chad", <https://www.imf.org/en/Countries/TCD>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

¹²⁷ "Çad: Genel Ekonomik Durum", <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/cad/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

¹²⁸ "Chad", https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|148||TOTAL||2|1|2|1|1|2|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

¹²⁹ Ekvator Ginesi: Ülke Profili, <http://www.mfa.gov.tr/ekvator-ginesi-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018)

¹³⁰ "Ekvator Ginesi Ülke Bülteni", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017, s.4

¹³¹ "Afrika: Equatorial Guinea", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ek.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018)

¹³² "Equatorial Guinea", <https://data.worldbank.org/country/equatorial-guinea>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018)

¹³³ "Equatorial Guinea GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/equatorial-guinea-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018)

anayasaya rağmen yürütmektedir.¹³⁴ Ekvator Ginesi'nde senato ve Milletvekilleri Odası olmak üzere çift kanatlı meclis yapısı görülmektedir. 70 üyeli senatonun 55' i seçimle, 15'i devlet başkanı tarafından atamayla belirlenmektedir.¹³⁵ Milletvekilleri Odası ise 100 kişiden oluşmakta olup, 5 yılda bir yenilenmektedir.¹³⁶

Ülkede para birimi olarak Orta Afrika CFA Frangı kullanılmaktadır. 2017 yılında GSYH'si 12.4 milyar dolar olmuştur.¹³⁷ 1990'lı yıllarda keşfedilen petrol ülke ekonomisinin gelişimine önemli bir katkı sunmaya devam etmektedir. Geçmişte tarımla ekonomik gelişim gösteren ülke son yıllarda ihracatının %90'dan fazlasını petrol ürünleriyle karşılamaktadır. Bu oranı daha da somut hale getirmek için şu veriyi örnek olarak gösterebiliriz. 2017 yılında 8.3 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracatında petrol kaleminden elde ettiği gelir; 4.6 milyar dolardır.¹³⁸ Bu yönüyle gelişmişlik göstermiş ve dış ticarete fazlalık vermektedir.

Gabon; resmi adı Gabon Cumhuriyeti ve başkenti Librevil'dir. Kuzeyde Kamerun ve Ekvator Ginesi, doğu ve güneydoğuda Kongo Cumhuriyeti ve batıda Atlas Okyanusu ile çevrili olup, 267.667 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Gabon'da 21.5 milyon hektarlık alan(ülkenin %80'i) ormanlarla kaplıdır.¹³⁹ Ülkede yer alan ormanlık alanlar ve bataklıklar yüzünden tarım gelişmemiştir. Küçük çaplı olarak mısır, patates, muz ve kauçuk yetiştiriciliği yapılmaktadır. Chaillu Dağı çevresinde elmas ve altın rezervleri vardır. Ayrıca manganez, demir, petrol ve

¹³⁴ “**Ekvator Ginesi Ülke Bülteni**”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017, s.2

¹³⁵ “Equatorial Guinea Senado(Senate), http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2394_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi:15 Ekim 2018)

¹³⁶ “Equatorial Guinea Camara de los Diputados (Chamber of Deputies), http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2394_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi:15 Ekim 2018)

¹³⁷ “Equatorial Guinea”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GQ>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018)

¹³⁸ “Equatorial Guinea”,

https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|226||TOTAL||2|1|2|2|1||1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018)

¹³⁹ “Gabon: Genel Bilgiler”, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Gabon/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160073&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=25730960196572636&_afWindowMode=0&_afWindowId=12wh5ftyf1&_adf.ctrl-

state=ywhqnwdkk_229#!%40%40%3F_afWindowId%3D12wh5ftyf1%26_afLoop%3D25730960196572636%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

160073%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dywhqnwdkk_233, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

uranyum açısından da oldukça zengindir. Ülkenin yıllık petrol üretimi 10 milyon tonun üzerindedir.¹⁴⁰

17 Ağustos 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 1.9 milyon nüfusu vardır.¹⁴¹ Nüfusun %88'i Hristiyan, %6.4'ü Müslüman ve geri kalanlar yerel dinlere mensuptur.¹⁴² Fransızca resmi dil olup, halk arasında yerel diller de konuşulmaktadır. Gabon toplam dokuz ilden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı 7 yıl süre için halk tarafından seçilmektedir. Seçilen kişinin dönem sınırı bulunmamaktadır. Çift kanatlı yasama organı vardır. Ulusal Meclis halk tarafından seçilen ve 5 yıl görev süresi olan 120 kişiden oluşur. Senato ise bölgesel konseyden 6 yıllık süre için seçilen 102 üyeden oluşmaktadır.¹⁴³

Ülke de para birimi olarak Orta Afrika Frangı (XAF) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 14.2 milyar dolar seviyelerindedir.¹⁴⁴ Ülke, ekonomik anlamda bölge ülkelerine nazaran güçlü bir konumdadır. Sanayi ülke ekonomisinin neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Hidroelektrik santralleri, petrol ve yeraltı kaynakları ülkenin sanayisini temelidir. 2016 yılında 5.1 milyar dolarlık ihracat yaparken 1.9 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir.

Kamerun; resmi adı Kamerun Cumhuriyeti ve başkenti Yaounde'dir. Kuzeydoğuda Çad, doğuda Orta Afrika Cumhuriyeti, güneydoğuda Kongo Cumhuriyeti, güneyde Gabon ve Ekvator Ginesi, güneybatıda Atlantik Okyanusu ve batıda Nijerya ile çevrili olup, 475.422 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁴⁵ Ülkede; kakao, muz, kauçuk, kahve ve pamuk başlıca yetişen tarım ürünleridir.¹⁴⁶ Petrol, boksit, demir cevheri ve hidroelektrik ülkenin başlıca yeraltı kaynaklarıdır.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Özey, **Afrika Coğrafyası**, s.296

¹⁴¹ "Gabon", <https://data.worldbank.org/country/gabon>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

¹⁴² "Gabon GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/gabon-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi:18 Mart 2018)

¹⁴³ "Africa: Gabon", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gb.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

¹⁴⁴ "Gabon", <https://data.worldbank.org/country/gabon>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:05 Nisan 2018)

¹⁴⁵ "Kamerun: Ülke Profili", <http://www.mfa.gov.tr/kamerun-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

¹⁴⁶ "Kamerun: Genel Ekonomik Durum", <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/kamerun/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

¹⁴⁷ "Africa: Cameroon", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cm.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

1960 yılında Fransa'dan ayrılarak bağımsız olan ülkeye, 1961 yılında güney Kamerun bölgesi dahil olmuş, 1972 yılına kadar Federal yapıyla yönetilmiş ve aynı yıl Kamerun Cumhuriyeti adını alarak üniter bir devlete dönüşmüştür.¹⁴⁸ Kamerun'un 2017 yılında nüfusu 24 milyon kişi olmuştur.¹⁴⁹ Ülkenin %69.2'si Hristiyan, %20.9'u Müslüman ve geri kalanlar ise yerel dinlere mensuptur.¹⁵⁰ Ülkede Fransızca ve İngilizce resmi dil olarak kullanılmaktadır. Devlet başkanlığı seçimleri 7 yılda bir yapılmakta olup, dönem sınırlaması yoktur. Devlet başkanlığı görevini 1982 yılından beridir Paul Biya yürütmektedir. Senato ve Ulusal Meclis olmak üzere çift kanatlı meclis vardır. 100 üyeli Senato'nun 70'i bölgesel konseyden seçilirken, 30'u başkan tarafından atanmaktadır.¹⁵¹ Ulusal Meclis 180 üyeden oluşmakta olup 5 yılda bir seçim yapılmaktadır.¹⁵²

Kamerun'un GSYH'si 2017 yılında 34.8 milyar dolar olmuştur.¹⁵³ Halkın büyük çoğunluğu tarımla geçimini sağlamakta olup, ihracatta ise petrol gelirleri ön plana çıkmaktadır. 2017 yılında 6.5 milyar dolar ihracat, 10.3 milyar dolar ithalat yapmıştır.¹⁵⁴

Kongo Cumhuriyeti; resmi adı Kongo Cumhuriyeti ve başkenti Brazzaville'dir. Kuzeyde Orta Afrika Cumhuriyeti, doğuda Kongo Demokratik Cumhuriyeti, güneyde Angola ve Atlantik Okyanusu, batıda ise Gabon ve kuzeybatıda Kamerun ile çevrili olup, 342.000 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁵⁵ Kongo'da yetişen başlıca tarım ürünleri; yağ palmyesi, manyok, yer fıstığı, şeker kamışı, kauçuk, tatlı patates, kakao ve muzdur.¹⁵⁶ Petrol, potas, kurşun, çinko, altın, fosfat,

¹⁴⁸ "**Kamerun Cumhuriyeti Ülke Raporu**", Konya Ticaret Odası, Konya, 2012

¹⁴⁹ "Cameroon", <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=CM>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

¹⁵⁰ "Cameroon GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/cameroon-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

¹⁵¹ "Cameroon Sénat – Senate (Senate)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2054_B.htm, **Inter – Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

¹⁵² "Cameroon Assemblée Nationale – National Assembly (National Assembly)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2053_A.htm, **Inter – Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

¹⁵³ "Cameroon – GDP", <https://ieconomics.com/cameroon-gdp>, **IECONOMICS**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2018)

¹⁵⁴ "Cameroon",

https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|120||TOTAL||2|1|1|1|1|1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2017)

¹⁵⁵ "**Kongo Cumhuriyeti Ülke Raporu**", Konya Ticaret Odası, Konya, 2008, s.4

¹⁵⁶ Özey, "**Orta Afrika Panaroması...**", s.25

uranyum, magnezyum, doğalgaz ve hidroelektrik ülkenin başlıca yeraltı kaynaklarıdır.¹⁵⁷

15 Ağustos 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 2017 yılında nüfusu 5.2 milyon kişidir.¹⁵⁸ Halkın %1.6'sı Müslüman geri kalanın tamamına yakını ise Hristiyan'dır. Fransızca resmi dil olarak kullanılmasına rağmen Lingala ve Kikongo dilleri yaygın olarak konuşulmaktadır.¹⁵⁹ Sasou Nguesso 1997 yılında ülkede yaşanan iç savaşın galibi olmuş ve yönetimi ele geçirmiştir. 2002 yılında 7+7 olarak belirlendiği görev süresini 2015 yılında 5+5 olarak değiştirmiş ve 2016 yılında yeniden devlet başkanı seçilmiştir.¹⁶⁰ Senato ve Ulusal Meclis olmak üzere çift kanatlı yasama organı vardır. Senato'nun 72 üyesi bulunmakta ve bölgesel konsey tarafından seçilmektedir.¹⁶¹ Senato üyelerinin görev süresi 6 yıldır ve 3 yılda bir yarısı yenilenmektedir. Ulusal Meclis'in 151 üyesi vardır. Bu üyeler 5 yıllık süre için halk tarafından seçilmektedir.¹⁶²

Para birimi olarak Orta Afrika CFA Frangı kullanılmaktadır. 2017 yılında GSYH'si 8.7 milyar dolar olmuştur.¹⁶³ Kongo'da 1990'lı yıllardan 2007'ye kadar iç karışıklık baş göstermiştir. Bu esnada ekonomi daha da gerilemiştir. Halkın büyük çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. Fakat günümüzde toparlanmış bir ekonomik görüntü vermektedir. 2017 yılında 8.1 milyar dolar ihracat yaparken 4.5 milyar dolar ithalat yapmıştır. Dış ticaretteki bu fazlalığının temel sebebi petrol gelirleridir.¹⁶⁴

Kongo Demokratik Cumhuriyeti; resmi adı Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve başkenti Kinşasa'dır. Batıda Kongo Cumhuriyeti, kuzeyde Güney Sudan ve Orta

¹⁵⁷ "Africa: Congo, Republic, Of The", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cf.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

¹⁵⁸ "Congo, Rep.",

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2017&locations=CG&start=1960&view=chart>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

¹⁵⁹ "Republic of the Congo", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/republic-of-the-congo-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

¹⁶⁰ "Kongo Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/Kongo-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

¹⁶¹ "Congo Sénat (Senate)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2370_B.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

¹⁶² "Congo Assemblée Nationale (National Assembly)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2071_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

¹⁶³ "Congo, Rep.", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CG>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

¹⁶⁴ "Congo", https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|178|||TOTAL||2|1|1|2|1|2|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018)

Afrika Cumhuriyeti, güneyde Angola ve Zambiya, doğuda ise Tanzanya, Burundi, Ruanda ve Uganda ile çevrili olup, 2.344.858 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁶⁵ Ülkede yetişen başlıca tarım ürünleri ise şeker, pamuk, kahve, kakao, palm yağı, kauçuk ve çay şeklindedir. Tarım ülkenin önemli geçim kaynağıdır. Bunun yanı Botswana'nın ardından dünyanın ikinci büyük elmas üreticisidir. Başlıca yeraltı kaynakları ise kobalt, bakır, kadmiyum, altın, gümüş, kalay, germanyum, çinko, manganez ve uranyumdur.¹⁶⁶

30 Haziran 1960 tarihinde Belçika'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 1997 yılına kadar ülkenin adı Zaire'ydi. Ülke nüfusu 78.2 milyondur.¹⁶⁷ Ülkede 200'ün üzerinde etnik grup yaşamaktadır. Nüfusun, %50'si Katolik, %20'si Protestan, %10'u Müslüman ve %20'si yerel dinlere mensuptur.¹⁶⁸ Ülkede, eyalet statüsüne sahip 25 birim ve merkezi idarenin yapıldığı başkent vardır.¹⁶⁹ Bu yönetim birimleri belirlenirken etnik unsurlar merkez alınmıştır. Ülkede, cumhurbaşkanlığı seçimleri 5 yılda bir gerçekleşmektedir. Cumhurbaşkanı, başbakan olarak mecliste çoğunluğu bulduran parti liderini atar.¹⁷⁰ Yasama organı Ulusal Meclis ve Senato olmak üzere çift kanatlıdır. Senato eyaletlerin meclislerinden seçilen 108 kişiden oluşur ve görev süresi 5 yıldır. Ulusal Meclis ise halk tarafından 5 yıllık süre için seçilen 500 üyeden oluşmaktadır.¹⁷¹

¹⁶⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cg.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi:05 Nisan 2018)

¹⁶⁶ Okur, **Afrika Zengin Ama Yoksul**, s.38

¹⁶⁷ "Congo, Rep.", "<https://data.worldbank.org/country/congo-dem-rep>, **The Worldbank:Data**, (Erişim Tarihi:06 Nisan 2018)

¹⁶⁸ "**Kongo Demokratik Cumhuriyeti Ülke Etüdü**", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2008, s.2

¹⁶⁹ "Kongo Demokratik: Genel Bilgiler", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Demokratik%20Kongo/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-163632&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afzLoop=25386306093285490&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=5ezkr27j&_adf.ctrl-state=n1dox1fmv_169#!%40%40%3F_afzWindowId%3D5ezkr27j%26_afzLoop%3D25386306093285490%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-163632%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afzWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dn1dox1fmv_173, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:06 Nisan 2018)

¹⁷⁰ "Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/kongo-demokratik-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:06 Nisan 2018)

¹⁷¹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cg.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi:06 Nisan 2018)

Ülkede para birimi olarak Kongo Frangı (CDF) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 35.3 milyar dolar iken, kişi başına düşen milli gelir 460 dolar seviyesindedir.¹⁷² Kongo 2016 yılında %2.4 büyüme gerçekleştirmiştir.¹⁷³

Cibuti; Ülkenin resmi adı Cibuti Cumhuriyeti olup, başkent ülkenin ismini taşımaktadır. Doğuda Kızıldeniz'in Hint Okyanusuna açıldığı bölge, kuzeyde Eritre, batıda Etiyopya ve güneydoğuda Somali ile çevrilidir ve 23.200 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁷⁴ Sulama imkânı olan bölgelerde sebze ve hurma üretimi yapılmaktadır. Bunun haricinde halk küçükbaş hayvancılık ile uğraşmaktadır. Kıyılarda gelişmiş olmasa da balıkçılık faaliyeti yapılmaktadır. Doğal kaynak bakımından ise jeotermal enerji, altın, kil, granit, kireçtaşı, mermer, tuz, diatomit, alçı taşı ve petrol vardır.¹⁷⁵

27 Haziran 1977 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. Ülke nüfusu 942 bin kişidir. Nüfusun %60' Somalili, %35'i Affar, %5 ise Fransız, Arap, İtalyan ve Etiyopyalıdır.¹⁷⁶ Ülkenin %94'ü Müslüman ve %6'sı ise Hristiyan'dır. Resmi dil Arapça ve Fransızcadır. Ülke idari olarak 6 birime ayrılmıştır. Çok partili siyasi rejim vardır. Ülkede yasama organı tek meclistir. Meclis, halk tarafından seçilen 65 üyeden oluşur ve 5 yıl görev süresi vardır.¹⁷⁷ Cumhurbaşkanı 5 yıllık süre için halk tarafından seçilmektedir.¹⁷⁸

Ülkede para birimi olarak Cibuti Frangı (DJF) kullanılmaktadır. 2016 yılı GSYH'si 1.7 milyar dolardır.¹⁷⁹ Yine aynı yıl %6.5 büyüme gerçekleştirmiştir.¹⁸⁰ Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nde olan konumuyla Afrika'nın giriş-çıkışını sağlayan son derece stratejik bir ülkedir. Cibuti ve Daraleh limanları ülkenin ekonomisinin bel

¹⁷² <https://data.worldbank.org/country/congo-dem-rep>, **Worldbank:Data**, (Erişim Tarihi:06 Nisan 2018)

¹⁷³ "The Democratic Republic of the Congo", <http://www.imf.org/en/Countries/COD>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi:07 Nisan 2018)

¹⁷⁴ "Africa: Djibouti", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/dj.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi:21 Nisan 2018)

¹⁷⁵ "Africa: Djibouti", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/dj.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi:21 Nisan 2018)

¹⁷⁶ "Cibuti Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası, Konya 2015, s.3

¹⁷⁷ "Cibuti'nin Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/cibuti-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:21 Nisan 2018)

¹⁷⁸ "Africa: Djibouti", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/dj.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2018)

¹⁷⁹ "Djibouti", <https://data.worldbank.org/country/djibouti>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:22 Nisan 2018)

¹⁸⁰ "Djibouti", <http://www.imf.org/en/Countries/DJI>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi:22 Nisan 2018)

kemiği niteliğindedir. Bu limanlardan yapılan ticaretin %70'i Etiyopya'dan gelmektedir.¹⁸¹ 2016 yılında 111 milyon dolarlık ihracat ve 4.4 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir.

Eritre; resmi adı Eritre Devleti ve başkenti Asmara'dır. Batıda Sudan, güneyde Etiyopya, güneydoğuda Cibuti ve doğuda Kızıldeniz ile çevrili olup, 124.320 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁸² Buğday, arpa, kahve, sebze, pamuk ve sorgum başlıca tarım ürünleridir. Bunların yanı sıra ülkede önemli miktarda hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır.¹⁸³ Altın, potas, çinko, bakır, tuz, petrol ve doğal gaz ülkenin başlıca altyapı kaynaklarıdır.¹⁸⁴

24 Mayıs 1993 tarihinde Etiyopya'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. Ülke nüfusu 6 milyon kişidir.¹⁸⁵ Tigrinya ve Tigre'ler çoğunluğu oluşturmaktadır. Nüfusun yarısı Müslüman yarısı ise Hristiyan'dır.¹⁸⁶ Issaias Afwerki 1993 yılından beri ülkede devlet başkanlığını yürütmektedir. Şimdiye değin seçim yapılmamış olup parlamento faal değildir.¹⁸⁷

2014 yılında GSYH'si 3.86 milyar dolar olmuştur.¹⁸⁸ Halkın büyük çoğunluğu tarımla uğraşsa da önemli miktarda gıda ithal etmektedir. 2017 yılında 401 milyon dolar ithalat ve 436 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir.¹⁸⁹

Etiyopya; resmi adı Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve başkenti Addis Ababa'dır. Kuzeyde Eritre ve Cibuti, doğuda Somali, batıda Sudan ve Güney Sudan ve güneyde Kenya ile çevrili olup, toplam 1.127.127 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.¹⁹⁰ Deniz seviyesinden 120 metre aşağıda bulunan Afar Çukuru

¹⁸¹ "Cibuti Ülke Raporu", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2013, s.7

¹⁸² "Eritre Ülke Profili", <http://www.mfa.gov.tr/eritre-kunyesi.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018)

¹⁸³ "Eritre Devleti Ülke Profili", T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara 2018, s.4

¹⁸⁴ "Africa: Eritrea", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/er.html>, CIA: The World Factbook, (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018)

¹⁸⁵ "Eritrea", <https://www.imf.org/en/Countries/ERI>, International Monetary Fund, (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018)

¹⁸⁶ "Eritre Devleti Ülke Profili", T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara 2018, s.3

¹⁸⁷ "Eritre'nin Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/eritre-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018)

¹⁸⁸ "Eritrea – GDP", <https://ieconomics.com/eritrea-gdp>, IECONOMICS, (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018)

¹⁸⁹ "Eritrea", https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|232||TOTAL||2|1|2|1|1||1|1|1, Trade Map, (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018)

¹⁹⁰ "Africa: Ethiopia", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/et.html>, CIA: The World Factbook, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018)

Etiyopya sınırları içerisinde yer almaktadır. Genel itibarıyla dağlık bir araziye sahiptir. Ülkede yer alan Urgoma Dağı'nda yükselti 5340 metreyi bulmakta ve ardından 4543 metre ile Daşan Dağı gelmektedir.¹⁹¹ Etiyopya topraklarında tahıl, mısır, arpa, darı ve kahve gibi tarım ürünleri üretilmektedir. Yeraltı kaynaklar bakımından ise çeşitlikler mevcuttur. Bu madenler; altın, mermer, kireç taşı, granit, kil, alçıtaşı, demir cevheri, kömür, bakır ve silis şeklindedir. Altın rezerv miktarı 500 ton civarındadır. Ülke enerji bakımından hidroelektriğe oldukça bağımlıdır. Başka alternatif kaynağı bulunmamaktadır. Hidroelektrik için potansiyel oluşturan 7 nehir mevcuttur.¹⁹²

Etiyopya, tarih boyunca hiçbir devletin sömürgesi olmamıştır.¹⁹³ Ülke nüfusu 102.4 milyondur.¹⁹⁴ Ülkede 80'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Dini boyutta ise %43.5 Ortodoks, %33.9 Müslüman, %18.5 Protestan, %2.7 geleneksel dinler ve %0.7 Katolik'tir.¹⁹⁵ Ülkenin resmi dili; Amarigna (Amharikçe), Oromigna, Tigrigna, Somaligna ve Sidamigna ile diğer bölgesel diller, İngilizce ve Arapça şeklindedir. İlke idari yapı olarak 9 eyalet ve 2 şehir yönetiminden oluşur. Bunlarda kendi içerisinde 70 bölgeye ayrılmaktadır. Eyaletler anayasa da etnik kökene göre ayrılmıştır fakat gerçek anlamda homojen bir yapı yoktur.¹⁹⁶ İki parçalı meclis vardır. Bunlar 153 üyeli Federal Meclis ve 547 üyeli Federe Meclis'ten oluşmaktadır. Bu üyelerin görev süresi 5 yıldır. İki meclisin üyelerinin seçimi sonucunda devlet başkanı belirlenir ve görev süresi 6 yıldır.¹⁹⁷

¹⁹¹ Özey, **Afrika Coğrafyası**, s.364

¹⁹² "Etiyopya: Sektörler", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Etiyopya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160016&contentTitle=Genel%20Sekt%C3%B6rel%20Bilgiler&_afLoop=25316849833194540&_afWindowMode=0&_afWindowId=1d7aulr1do&_adf.ctrl-state=10me6wz819_266#!%40%40%3F_afWindowId%3D1d7aulr1do%26_afLoop%3D25316849833194540%26contentId%3DUUCM%2523dDocName%253AEK-160016%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D10me6wz819_270, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:05 Nisan 2018)

¹⁹³ Ahmet Kavas, "Etiyopya", *Diyanet*, S:199, 2007, s.58

¹⁹⁴ "Ethiopia", <https://data.worldbank.org/country/ethiopia>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:05 Nisan 2018)

¹⁹⁵ "Ethiopia GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/ethiopia-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi:06 Nisan 2018)

¹⁹⁶ "Etiyopya Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası, Konya 2013, s.4

¹⁹⁷ "Afica: Ethiopia", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/et.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi:05 Nisan 2018)

Ülke de para birimi olarak Etiyopya Bırr'ı (ETB) kullanılır. 2016 yılında GSYH'si 72.3 milyar dolardır.¹⁹⁸ 2016 yılında %8 büyüme rakamını yakalamıştır.¹⁹⁹ 2016 yılında 2.6 milyar dolar ihracat yaparken 16.4 milyar dolar ithalat yapmıştır.

Güney Sudan; resmi ad Güney Sudan Cumhuriyeti ve başkenti Juba'dır. Kuzeyde Sudan, doğuda Etiyopya, güneydoğuda Kenya, güneyde Uganda, güneybatıda Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve batıda Orta Afrika Cumhuriyeti ile çevrili olup, 644.329 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²⁰⁰ Hidroelektrik, altın, elmas, petrol, çinko, gümüş, kireç taşı, mika ve demir cevheri açısından zengin doğal kaynaklara sahiptir.²⁰¹

9 Temmuz 2011 tarihinde Sudan'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 2017 yılı nüfus sayımına göre Güney Sudan'ın nüfusu 12.7 milyon kişidir.²⁰² İngilizce ülkenin resmi dilidir. Ülkenin tamamına yakını Hristiyan'dır.²⁰³ Devlet başkanı 4 yıllık süre için en fazla iki dönem seçilebilmektedir. Ülkenin bağımsızlığından bu yana başkanlık koltuğunda oturan Salva Kır planlanmış seçimleri yapmamış ve her defasında ertelemiştir. 400 kişiden oluşan Geçici Ulusal Yasama Meclisi ve 50 üyeli Eyaletler Meclisi bulunmaktadır.²⁰⁴ Ülke kurulduğundan beri seçim yapılmamıştır. 2021 yılında yapılması planlanmaktadır.

Ülkede para birimi olarak Güney Sudan Pound'u kullanılmaktadır. 2011 yılında GSYH'si 17.2 milyar dolar iken 2016 yılında 2.9 milyar dolara düşmüştür.²⁰⁵ Bağımsızlıktan sonra süregelen iç savaş ülke ekonomisini hep geriye götürmüştür.

¹⁹⁸ "Ethiopia", <https://data.worldbank.org/country/ethiopia>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:05 Nisan 2018)

¹⁹⁹ "Ethiopia", <http://www.imf.org/en/Countries/ETH>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi:06 Nisan 2018)

²⁰⁰ "Güney Sudan Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/guney-sudan-ulke-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018)

²⁰¹ "Africa: Sudan", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/od.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018)

²⁰² "South Sudan", <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SS>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018)

²⁰³ "South Sudan GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/south-sudan-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018)

²⁰⁴ "South Sudan Al- Watani (Council of States)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2391_B.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018); "South Sudan Al- Majlis Al- Tachirii (Transitional National Legislative Assembly)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2390_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018)

²⁰⁵ "South Sudan", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SS>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018)

Zengin petrol yatakları olmasına rağmen halk kıtlık ile karşı karşıyadır. 2017 yılında 1.2 milyar dolar ihracat 568 milyon dolar ithalat yapmıştır.²⁰⁶

Kenya; resmi adı Kenya Cumhuriyeti ve başkenti Nairobi'dir. Kuzeyde Güney Sudan ve Etiyopya, doğuda Somali, güneydoğuda Hint Okyanusu, güneyde Tanzania, güneybatıda Victoria Gölü, batıda ise Uganda ile çevrili olup, toplam 580.367 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²⁰⁷ Kıyı şeridinden başlayıp kuzeye doğru uzanan hat boyunca kurak ovalar vardır. Kenya Dağı 5200 metre ile ülkenin zirve noktasıdır ve ardından Elgon Dağı 4321 metre ile ikinci seviyedir. Ülke topraklarının yaklaşık olarak %12'si tarıma elverişlidir. Böcek yiyen pire otu, çay, kahve, yer fıstığı, şeker kamışı, muz, mısır, buğday başlıca tarım ürünleridir. Yeraltı kaynakları açısından oldukça yoksul olarak nitelendirilebilir. Düşük miktarlarda altın, bakır ve soda çıkarılmaktadır.

12 Aralık 1963 tarihinde Birleşik Krallık'tan ayrılarak bağımsızlığına kavuşmuştur. Dini açıdan ise % 38 Protestan, %28 Katolik, %24 yerel dinler ve %9 Müslümanlık inançları vardır.²⁰⁸ Ülkenin resmi dili İngilizce ve Svahili'dir.²⁰⁹ Toplam 47 vilayetten oluşmaktadır. Ülkede 2010 anayasa değişikliği ile başbakanlık makamı kaldırılarak yerine başkanlık sistemi getirilmiştir. Başkan 5 yıllık süre için halk tarafından seçilir ve en fazla iki dönem görev yapabilir. Başkanın meclisi feshetme yetkisi kaldırılmış ve devlet işleyişini aksatmayacak şekilde yargılanma yolu açılmıştır.²¹⁰ Yasama organı Meclis ve Senato olmak üzere çift kanatlıdır. Senato 67 üyeden oluşmakta olup, azınlıkların haklarını korumak ve başkanı azletmek gibi önemli yetkileri vardır. Ulusal Meclis ise 349 üyeden oluşur.

²⁰⁶ "South Sudan",

https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|728||TOTAL||2|1|2|1|1||1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018)

²⁰⁷ Özey, **Afrika Coğrafyası**, s.371

²⁰⁸ Musa Güllü, "**Kenya Ülke Raporu**", T.C Başbakanlık Müsteşarlığı İhracat Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara 2011, s.2

²⁰⁹ "**Kenya Ülke Raporu**", İstanbul Ticaret Odası, s.3

²¹⁰ Burçin Aydoğut, "Kenya'da Başkanlık Sistemi: Tarihsel Gelişimi ve Ülkenin Siyasi Düzenine/Gelişmişliğine Etkisi", **Dünya Siyasetinde Afrika**, 1, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2014, s.305

Para birimi Kenya Şilini (KES) olarak kullanılmaktadır.²¹¹ 2016 yılında GSYH'si 70.5 milyar dolardır.²¹² 2016 yılında %5.6 büyüme gerçekleşmiştir.²¹³ Ülkede tarıma elverişli alanın düşük olmasına karşın nüfusun yarısından fazlası tarımla uğraşmaktadır. Mombasa'da bulunan liman ülke ekonomisinin can damarıdır ve ithalat ve ihracatının çok büyük bir kısmını buradan gerçekleştirmektedir. Ticaret, taşımacılık ve turizm alanları hizmet sektöründe en fazla paya sahip olanlardır.²¹⁴ 2016 yılında 5 milyar dolar ihracat ve 16.3 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir.

Madagaskar; resmi adı Madagaskar Cumhuriyeti ve başkenti Antananariva'dır. Hint Okyanusu ile çevrili ada ülkesidir ve 592.000 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²¹⁵ Uranyum, krom, mika, grafit, altın, zümrüt, kömür ve safir ülkenin önemli doğal kaynaklarıdır.²¹⁶

26 Haziran 1960 tarihinde Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. 2017 yılında nüfusu 25.5 milyon kişi olmuştur.²¹⁷ Malagasy ve Fransızca ülkenin resmi dilidir. Devlet başkanının görev süresi 5 yıldır ve en fazla iki dönem görev yapabilmektedir.²¹⁸ Ulusal Meclis ve Senato olmak üzere çift kanatlı meclis yapısı vardır. Ulusal Meclis 5 yıl görev süresi olan 151 üyeden oluşur ve halk tarafından seçilir. 63 üyeli Senato'nun 42'si bölge, belediye, toplum ve il liderlerinden oluşan bir komite tarafından seçilirken, 21'i devlet başkanı tarafından atanır.²¹⁹

Ülkede para birimi olarak Madagaskar Ariarisi kullanılmaktadır. GSYH'si 2017 yılında bir önceki yıla göre 1.5 milyar dolar artarak 11.5 milyar dolar olmuştur.²²⁰

²¹¹ “Kenya Ülke Raporu”, İstanbul Ticaret Odası, s.3

²¹² “Kenya”, <https://data.worldbank.org/country/kenya>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2018)

²¹³ “Kenya”, <https://www.imf.org/en/Countries/KEN>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2018)

²¹⁴ Musa Gülkaya, “Kenya Ülke Raporu”, T.C Başbakanlık Müsteşarlığı İhracat Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara 2011, s.4

²¹⁵ “Madagaskar Ülke Künyesi”, <http://www.mfa.gov.tr/madagaskar-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018)

²¹⁶ “Madagaskar Genel Bilgiler”, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/madagaskar/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-bilgiler>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018)

²¹⁷ “Madagascar”, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=MG>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018)

²¹⁸ “Africa: Madagascar”, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ma.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018)

²¹⁹ “Madagascar Antanimierandoholona (Senate)”, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2367_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018)

²²⁰ “Madagascar”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=MG>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018)

Tarım, hayvancılık ve balıkçılık ülkenin başlıca geçim kaynaklarıdır. 2017 yılında 2.8 milyar dolar ihracat ve 3.6 milyar dolar ithalat yapmıştır.²²¹

Ruanda; resmi adı Ruanda Cumhuriyeti ve başkenti Kigali'dir. Kuzeyde Uganda, güneyde Burundi, güneydoğuda Tanzanya, Batıda Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile çevrili olup, 26.338 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²²² Büyük Göller Yöresi olarak nitelendirilen coğrafyada yer almaktadır.²²³ Yer altı kaynakları bakımından fakir bir ülkedir. Kalay, altın, volframit ve kolonbatantalit ülkenin başlıca yeraltı zenginlikleridir. Ülkede tarım ile uğraşmaktadır. Mısır, manyok, muz, fasulye, kahve, çay ve bezelye üretilen başlıca tarım ürünleridir.

1 Temmuz 1962 tarihinde Belçika tarafından yönetilen BM egemenliğinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 11.4 milyon nüfuslu ülkede yaşayan halkın %56.5'i Katolik, %26'sı Protestan, %11'i Adventist ve %4.6'sı Müslümandır.²²⁴ Ülkenin resmi dili Kinyarwanda, İngilizce ve Fransızcadır. 4 il ve bir başkentten oluşan idari yapısı vardır. Anayasal Cumhuriyet rejimi vardır. Cumhurbaşkanı halk tarafından 5 yıllık süre için seçilmektedir ve en fazla iki dönem görev yapabilir. Yasama organı 80 üyeli Ulusal Meclis ve 26 üyeli Senato'dan oluşmaktadır. Senatonun 12 üyesi yerel konseyler tarafından seçilir, 8 üyesi cumhurbaşkanı tarafından atanır, 4 üyesi Siyasi Organizasyon Forumu tarafından ve 2 üyesi ise yükseköğrenim kurumları tarafından seçilir ve bu kişiler 8 yıl görev yapar.

Ülkede para birimi olarak Ruanda Frangı (RWF) kullanılmaktadır. 2016 GSYH'si 9.4 milyar dolar seviyelerindedir.²²⁵ Halkın %93'ü tarım sektöründe istihdam olmaktadır. Nüfus yoğunluğu ve ülke boyutunun küçüklüğü sonucu kişi başı 1 hektar olarak devlet kısıtlamaya gitmiştir.²²⁶ Sanayileşme gelişmemiştir. Genel itibariyle halkın büyük bir bölümü yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. 2016 yılında 621 bin dolar ihracat yaparken 1.7 milyon dolar ithalat yapmıştır.

²²¹ "Madagascar",

https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|450||TOTAL||2|1|1|1|1|1|1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018)

²²² Özey, **Afrika Coğrafyası**, s.404

²²³ Okur, **Afrika Zengin Ama Yoksul**, s.45

²²⁴ "**Ruanda Ülke Raporu**", Konya Ticaret Odası, Konya 2016, s.3

²²⁵ "Rwanda", <https://ieconomics.com/rwanda>, **IECONOMICS**, (Erişim Tarihi: 10 Mart 2018)

²²⁶ "**Ruanda Ülke Raporu**", Konya Ticaret Odası, Konya 2016, s.5

Somali; resmi adı Somali Demokratik Cumhuriyeti ve Başkenti Mogadişu'dur. Güney ve güneydoğuda Hint Okyanusu, kuzey ve kuzeydoğuda Aden Körfezi ve Cibuti, güney ve güneybatıda Kenya, batıda ise Etiyopya ile çevrili olup, toplam 637.657 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²²⁷ Bulunduğu komun itibariyle Aden Körfezi, Akdeniz ve Arap denizi arasında bağlantı kurarak Afrika'nın son derece stratejik bölgesinde yer almaktadır. Ülkede yetişen başlıca tarım ürünleri fasulye, muz, mısır, pirinç, Hindistan cevizi, susam ve şeker kamışıdır.²²⁸ Öte yandan ülkede demir, uranyum, alçıtaşı ve manganez maden yatakları da vardır.

1 Temmuz 1960 tarihinde Birleşik Krallık ve İtalya'dan ayrılarak bağımsız olmuştur. Ülkenin toplam nüfusu 14.3 milyondur.²²⁹ Etnik grupların nüfusa oranlarına baktığımızda %85 Somali, %15 Bantu vd. şeklindedir ve ülkenin tamamına yakını Sünni Müslümandır.²³⁰ Ülkenin resmi dili Somalice ve Arapça'dır ve güneyde İtalyanca, kuzeyde ise İngilizce konuşulmaktadır.²³¹ Ülke toplam 18 bölgeye ayrılmıştır. Cumhurbaşkanı parlamento tarafından 4 yıllık süre için seçilmektedir. Meclis Federal Parlamento(Senato) ve Halk Meclisi olmak üzere çift kanatlıdır. Senato Devlet Meclisi tarafından seçilen 54 üyeden oluşmakta iken, Halk Meclisi illerden seçilen delegelerin seçtiği 275 üyeden oluşmaktadır.

Para birimi olarak Somali Şilini (SOS) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 6.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.²³² 2016 yılında %6.7 büyüme gerçekleşmiştir.²³³ 2016 yılında ülkenin enflasyon oranı negatif yönde gelerek %-3.6 olmuştur.²³⁴ Ülke ekonomisinin motor gücü tarım sektörüdür. Sanayi yok denecek kadar düşük seviye olup, genel itibariyle şeker ve tekstil üzerindedir. 2016 yılında 646 milyon dolar ihracat 2.5 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir.

²²⁷ "Africa: Somalia", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/so.html>,

CIA: The World Factbook, (Erişim Tarihi: 11 Mart 2018)

²²⁸ Ahmet Kavas, "**Somali**", Diyanet, S:195, 2007, s.61

²²⁹ "Somalia", <https://data.worldbank.org/country/somalia>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 11 Mart 2018)

²³⁰ "Somali Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/somali-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Mart 2018)

²³¹ Yücel Akova, "**Somali Ülke Profili**", Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s.3

²³² "Somalia", <https://data.worldbank.org/country/somalia>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2018)

²³³ "Somalia GDP", <https://tradingeconomics.com/somalia/gdp>, **Trading Economics**, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2018)

²³⁴ "Somalia-Inflation Rate", <https://ieconomics.com/somalia-inflation-rate>, **IECONOMICS**, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2018)

Sudan; resmi adı Sudan Cumhuriyeti ve başkenti Hartum'dur. Kuzeyde Mısır, doğuda Kızıldeniz ve Eritre, güneydoğuda Etiyopya, güneyde Güney Sudan, güneybatıda Orta Afrika Cumhuriyeti, batıda Çad ve kuzeybatıda Libya ile çevrili olup, toplam 1.850.000 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²³⁵ Darı, şeker kamışı, susam, soğan, patates, muz, yer fıstığı, mango ve domates ülkede yetişen başlıca tarım ürünleridir.²³⁶ Petrol ve altın başta olmak üzere demir cevheri, krom, gümüş, çinko ve mika gibi zengin yeraltı kaynakları vardır.²³⁷

Sudan, Mısır ve İngiliz ortak yönetiminden 1 Ocak 1956 tarihinde ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 2017 yılında ülke nüfusu 40.5 milyon kişi olmuştur.²³⁸ İngilizce ve Arapça resmi dil olarak kullanılmaktadır. Halkın tamamına yakını Müslümandır.²³⁹ Devlet başkanlığı seçimleri 5 yılda bir yapılmakta olup, ülke yönetiminin başında 1993 yılında göreve gelen Ömer El Beşir bulunmaktadır.²⁴⁰ Milli Meclis ve Eyaletler Meclisi olmak üzere çift kanatlı meclis yapısı görülmektedir. Milli Meclis, görev süresi 5 yıl olan ve halk tarafından seçilen 426 üyeden oluşmaktadır.²⁴¹ Eyaletler Meclisi ise Sudan'da bulunan 18 vilayetin her birinden 3 temsilcinin katılımı ile 5 yıllık görev süre için seçilmektedir.²⁴²

Para birimi olarak Sudan Sterlini kullanılmaktadır. 2017 yılında GSYH'si 117.4 milyar dolar olmuştur.²⁴³ Çok zengin doğal kaynakları olmasına rağmen doğru orantılı bir büyüme yoktur. İç savaş ve terör örgütlerine destek verdiği iddiasıyla ABD

²³⁵ "Sudan Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/sudan-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²³⁶ "Sudan: Genel Ekonomik Durum", <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/sudan/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²³⁷ "Africa: Sudan", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/su.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²³⁸ "Sudan", <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SD>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²³⁹ "Sudan GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/sudan-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²⁴⁰ "Sudan'ın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/sudan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²⁴¹ "Sudan Majlis Watani (National Assembly)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2297_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²⁴² "Sudan Majlis Welayat (Council of States)", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2298_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²⁴³ "Sudan", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SD>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

yaptırımlarına maruz kalması sonucu gelişme yavaş olmuştur. 2017 yılında 10.2 milyar dolar ithalat ve 4.2 milyar dolar ihracat yapmıştır.²⁴⁴

Tanzanya; resmi adı Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti ve başkenti Dodoma'dır. Tanzanya, anakara olan Tanganika ve ada olan Zanzibar ile birleşimden oluşmuştur. Kuzeyde Kenya ve Uganda, kuzeybatıda Ruanda ve Burundi, batıda Kongo Demokratik Cumhuriyeti, güneybatıda Zambiya, güneyde Malawi ve Mozambik doğuda Hint Okyanusu ile çevrili olup, Zanzibar adası dahil 945.087 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²⁴⁵ Afrika'nın en yüksek noktası konumunda olan Kilimanjaro Dağı (5.895 m) ve Meru Dağı (4.566 m) burada yer almaktadır.²⁴⁶ Ayrıca kıtanın en büyük göllerinden olan Victoria, Tanganika ve Nyasa Gölleri burada yer almaktadır.²⁴⁷ Ülkede bulunan zengin akarsular elektrik üretimi sağlamaktadır. Büyük miktarda maden yatakları mevcuttur. Bunların başlıcaları altın, elmas ve tanzanittir. Ülkenin Malavi sınırında uranyum yatakları vardır. Ayrıca nikel, platinyum ve kömür yatakları da mevcuttur.²⁴⁸ İlaveten ülke de doğalgaz ve petrol yataklarını keşfedilmiş bu yönde araştırmalar devam etmektedir.²⁴⁹

1961 yılında Tanganika ve 1963 yılında Zanzibar Birleşik Krallık'tan ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. 1964 yılında bu iki devletin birleşmesiyle Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti adını almıştır.²⁵⁰ Zanzibar kendi içerisinde bağımsız bir yönetime sahiptir. Ülke nüfusu 78.7 milyondur. %61.4 Hristiyan, %35.2 Müslüman, %1.8 yerel dinler ağırlıktadır.²⁵¹ Çeşitlik etnik ve dini yapı içermesine karşın bu zaman

²⁴⁴ "Sudan", https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|729|||TOTAL||2|1|1|2|1|1|1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2018)

²⁴⁵ "Rwanda: Country Brief", <http://www.intracen.org/country/united-republic-of-tanzania/>, **International Trade Centre**, (Erişim Tarihi:05 Mayıs 2018)

²⁴⁶ "Tanzanya Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası, Konya 2017, s.5

²⁴⁷ "Africa: Tanzania", <https://www.cia.gov/Library/publications/the-world-factbook/geos/tz.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi:05 Mayıs 2018)

²⁴⁸ "Tanzanya Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası, Konya 2017, s.8

²⁴⁹ "Tanzanya: Genel Bilgiler", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Tanzanya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160908&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afzLoop=24869124616531564&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=fqx9dt2zd&_adf.ctrl-state=1cnfgd0uvd_258#!%40%40%3F_afzWindowId%3Dfx9dt2zd%26_afzLoop%3D24869124616531564%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160908%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afzWindowMode%3D0%26_afz.ctrl-state%3D1cnfgd0uvd_262, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:05 Mayıs 2018)

²⁵⁰ Ramazan Özey, "Doğu Afrika Panoraması: Siyaset-Toplum-Ekonomi", **Dünya Siyasetinde Afrika**, 3, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2016, s.41

²⁵¹ "Tanzania GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/tanzania-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi:06 Mayıs 2018)

kadar hiç askeri darbe gerçekleşmemiştir. Kisvahili ve İngilizce resmi dil olup, Zanzibar'da Arapça da konuşulmaktadır. Tanzania, toplam 31 bölgeden oluşmaktadır. Tanzania'nın yasama organı Tanzania Milli Meclisidir ve bölgelerin nüfusuna göre belirlenen toplam 393 üyeden oluşmaktadır. Zanzibar'ın ayrıca Milli Meclisi bulunmaktadır ve toplam 82 üyesi vardır. Ülkede başkanlık sistemi vardır ve devlet başkanı 5 yıllık süre için seçilmektedir.²⁵²

Ülkede para birimi Tanzania Şilini (TZS) olarak kullanılmaktadır. 2017 yılında GSYH'si 50.5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.²⁵³ Yine aynı yıl büyüme %7.2 iken, enflasyon %5.0 olarak gerçekleşmiştir.²⁵⁴ Dar üs Selam, Tongo ve Mtwara limanları ülke ekonomisinin can damarını oluşturmaktadır. Denize kıyısı olmayan Uganda, Burundi, Ruanda, Zambiya, Malavi ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden gelen yükler bu limanlar aracılığıyla dünya pazarına açılmaktadır.²⁵⁵ 2016 yılında ihracatı 4.7 milyar dolar ve ithalatı 7.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.²⁵⁶

Uganda; resmi adı Uganda Cumhuriyeti ve başkenti Kampala'dır. Kuzeyde Güney Sudan, doğuda Kenya, batıda Kongo Demokratik Cumhuriyeti, güneybatıda Ruanda ve güneyde ise Tanzania ile çevrili olup, toplam 241.038 kilometrekare yüzölçümü vardır.²⁵⁷ Margherita Dağı 5110 metre ile ülke zirve noktasıdır. Buranın ardından 4800 ile Ruwenzori, 4504 metre ile Virunga ve 4321 metre ile Elgon Dağları gelmektedir. Muz, Manyok, Mısır, Yerfıstığı, susam, çay, tütün, kahve, pamuk ve fasulye başlıca tarım ürünleridir. Ülkede büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Ülkede zengin petrol ve doğalgaz rezervleri vardır. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynakları konusunda da elverişli bir coğrafyaya sahiptir. Soroti, Kabulasoke,

²⁵² “**Tanzania'nın Ekonomik ve Siyasal Yapısı**”, Erciyes Üniversitesi Afrika Ekonomik ve Sosyal Uygulama ve Araştırma Merkezi” Kayseri 2015, s.3

²⁵³ “Tanzania GDP and Economic Data”, <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/tanzania-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi:08 Mayıs 2018)

²⁵⁴ “Tanzania”, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Tanzania?_afLoop=24874485673273911&_afWindowMode=0&_afWindowId=hd2duq2x6&_adf.ctrl-state=1cnfgd0uvd_404#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dhd2duq2x6%26_afrLoop%3D24874485673273911%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3D1cnfgd0uvd_408, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:08 Mayıs 2018)

²⁵⁵ “**Tanzania Ülke Raporu**”, Konya Ticaret Odası, Konya 2017, s.15

²⁵⁶ https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|834||TOTAL||2|1|1|2|1|1|2|1|1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi:08 Mayıs 2018)

²⁵⁷ “Africa: Tanzania”, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ug.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi:12 Mayıs 2018)

Tororo ve Wasiko bölgeleri güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi yönünden oldukça verimli bölgelerdir.²⁵⁸

9 Ekim 1962 tarihinde Birleşik Krallık' tan ayrılarak bağımsız olmuştur. Ülke nüfusu 41.4 milyondur.²⁵⁹ Dini yapısı %45.1 Protestan, %39.3 Katolik, %13.7 Müslümanlar şeklindedir.²⁶⁰ İngilizce ülkenin resmi dilidir. Ülke toplam 122 bölgeden oluşmaktadır. Başkanlık sistemine dayalı cumhuriyet rejimi vardır. Cumhurbaşkanı 5 yıllık süre için halk tarafından seçilmektedir. Devlet Başkanı hükümetin başıdır ve seçilmiş meclis üyeleri arasından başbakanı ve bakanları atar. Başbakanın görevleri oldukça kısıtlı olup, Cumhurbaşkanıya yardımcı olmaktadır. Yasama organı olan Ulusal Meclis; 300 tek kişilik seçim bölgesinden, 122 kadın kontenjanından, 25 temsilciler ve 18 kişi başkan tarafından atanan toplam 465 üyeden oluşmaktadır.²⁶¹

Ülkenin para birimi Uganda Şilini (UGX) olarak işlem görmektedir. 2017 yılında GSYH'si 24.09 milyar dolardır.²⁶² 2017 yılında %4.8 büyüme gerçekleşmiştir.²⁶³ Ekonomi genel itibariyle kötü seyretmektedir. İhracat ürünlerinde üretici fiyatlarını yükseltmek, petrol gelirlerini arttırmak ve para reformu gerçekleştirmek ekonomi politikasını oluşturmaktadır.²⁶⁴ Ülke bütçesinin yaklaşık olarak 1/3'ü dış yardımlarla yönetilmektedir. 2016 yılında 2.4 milyar dolar ihracat gerçekleştirirken 4.8 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir.

Angola; resmi adı Angola Cumhuriyeti ve başkenti Luanda'dır. Batıda Atlantik Okyanusu, güneyde Namibya, güneydoğuda Zambiya, kuzeyinde ve doğusunda Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile çevrelenmiş olup, 1.246.700 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²⁶⁵ Angola Nijerya'nın ardından Afrika'nın en büyük petrol üreten ikinci ülkesidir. Atlantik Okyanusu'nda dünya rezervlerinin yaklaşık %10'u kadar petrol yatakları mevcuttur ve %65'i Kabinda bölgesinden

²⁵⁸ Bahtiyar Dursun, "Doğu Afrika'da Yenilenebilir Enerji Kaynakları:Potansiyel ve Yatırımlar", **Dünya Siyasetinde Afrika, 3**, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2016, s.396-401

²⁵⁹ "Uganda", <https://data.worldbank.org/country/uganda>, **The WorldBank**, (Erişim Tarihi:12 Mayıs 2018)

²⁶⁰ "Uganda GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/uganda-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi:12 Mayıs 2018)

²⁶¹ "Uganda", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2329_B.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi:12 Mayıs 2018)

²⁶² "Uganda", <https://data.worldbank.org/country/uganda>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:01 Mayıs 2018)

²⁶³ "Uganda", <http://www.imf.org/en/Countries/UGA>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi:01 Mayıs 2018)

²⁶⁴ "Uganda Ülke Raporu" Konya Ticaret Odası, Konya 2016, s.5

²⁶⁵ Özey, **Afrika Coğrafyası**, s.280

çıkarılmaktadır.²⁶⁶ Petrolün yanı sıra elmas, demir, altın, kobalt, fosfat ve bakır gibi değerli madenlere ev sahipliği yapmaktadır. 200 milyon karat elmas ve 5 milyon ton demir cevheri rezervi vardır.²⁶⁷

Kasım 1975 tarihinde Portekiz'den ayrılarak bağımsızlığına kavuşmuştur. Ülkenin resmi dili Portekizce olup, yanı sıra Kimbundu, Bakange, Ouimbundu gibi yerel diller de konuşulmaktadır.²⁶⁸ Dini inançlar bakımından %68'i Katolik, %20'si Protestan ve %12'si yerel dinlere mensuptur. Ülke 18 idari ile bölünmüştür. Çok partili başkanlık sistemi esasına göre yönetilmektedir. Partiler her beş yıllık süre için seçime giderler ve seçimlerde en çok oyu alan partinin başkanı devlet başkanı olarak göreve gelir. Devlet başkanının görev süresi 5 yıldır.²⁶⁹ Yasama organı pozisyonunda ise halk tarafından seçilen 220 milletvekilinden oluşan Ulusal Meclis vardır. Bu meclisin 130 üyesi ulusal listeden seçilirken 90 üyesi il listesinden seçilir.²⁷⁰ Ayrıca meclis üyelerinin seçiminde %30 kadın kotası mevcuttur.

Ülkede para birimi Kwanza (AOA) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 95.3 milyar dolardır.²⁷¹ Ülke ekonomisinin motor kısmını petrol gelirleri oluşturmaktadır. GSMH'nin %85'ini, ihracatın %97'sini ve devlet gelirlerinin ise %83'ü petrol gelirleriyle sağlanmaktadır.²⁷² Petrol gelirlerinden sonra ülkenin en büyük ekonomik kaynağı yıllık 6 milyon karat üretim ile elmas gelmektedir.2016'da 28.2 milyar dolarlık ihracat yaparken 10.7 milyar dolarlık ithalat yapmıştır.

Botsvana; resmi adı Botsvana Cumhuriyeti ve başkenti Gaborone'dir. Batıda Namibya, güneyde Güney Afrika, doğuda Zimbabve ve kuzeyde Zambiya ile çevrili olup 581.730 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²⁷³ Ülkede tarım sektörü gelişkin değildir. Botsvana halkı daha çok hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmaktadır. Ülke zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Özellikle elmas bakımından kıtada birinci,

²⁶⁶ Okur, **Afrika Zengin Ama Yoksul**, s.84

²⁶⁷ Okur, **a.g.e.**, s.84

²⁶⁸ "**Angola Ülke Raporu**", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2011, s.3

²⁶⁹ <http://www.mfa.gov.tr/angola-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2018)

²⁷⁰ Acar, **a.g.e.**, s.138

²⁷¹ "Angola", <https://data.worldbank.org/country/angola>, **The Worldbank:Data**, (Erişim Tarihi:26 Mart 2018)

²⁷² "**Angola Ülke Raporu**", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2011, s.4

²⁷³ "Botsvana Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/botsvana-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018)

dünyada ise Avustralya'dan sonra ikinci durumdadır.²⁷⁴ Ayrıca ülkede bakır, demir cevheri, gümüş, potas ve kömür rezervleri de bulunmaktadır.²⁷⁵

10 Eylül 1960 tarihinde Birleşik Krallık' tan ayrılarak bağımsız olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre 2017 nüfusu 2.9 milyon kişidir.²⁷⁶ Nüfusun %78'i Tswana etnik grubuna mensup iken %22'lik kesim farklı etnik gruplardan oluşmaktadır.²⁷⁷ Dini açıdan ise nüfusun %79'u Hristiyan kalan kısım ise farklı dini inançlara mensuptur. İngilizce ülkenin remi dili olmasına rağmen nüfusun ¾'ü Setswana dilini kullanmaktadır. Devlet başkanı Ulusal Meclis tarafından 5 yıllık süre için seçilir. Bir kişi en fazla iki dönem görev yapabilir.²⁷⁸ 63 üyeli Ulusal Meclis'in 57'sini halk, 4'ünü başkanın aday gösterdiği kişiler arasından meclis, 2'si ise meclisin eski üyelerinden oluşmaktadır.²⁷⁹

Ülkede para birimi olarak Botswana Pulası kullanılmaktadır. 2017 yılında GSYH'si 17.4 milyar dolar olmuştur.²⁸⁰ Ülke geçmiş yıllarda dünya yoksul ülkeler sıralamasında üst sıralarda yer almakta iken, elmas ihracatının artması üzerine önemli oranda ekonomik durumunu düzeltmiştir. Örneğin 2017 yılında 5.8 milyar dolar yaptığı ihracatında elmas ve türevlerinin payı 5.3 milyar doları bulmuştur.²⁸¹

Güney Afrika Cumhuriyeti; resmi adı Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Kıtanın en güney ucunda yer almaktadır. Güneybatıda Atlantik Okyanusu, güneydoğuda Hint Okyanusu, Kuzeyde Botswana, kuzeybatıda Namibya, kuzeydoğuda Zimbabwe ve Mozambik ile çevrili olup, toplam 1.221.037 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Ayrıca ülke içerisinde Lesoto ve Svaziland

²⁷⁴ Tarhan Sezgin, "Botswana Ülke Raporu", <https://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/botsvana-ulke-raporu2013>, Slide Share, Ankara, 2013, s.4

²⁷⁵ "Africa: Botswana", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/bc.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018)

²⁷⁶ "Botswana", <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=BW>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018)

²⁷⁷ Volkan İpek, "Botswana'nın Bölgesel Yükselişinde Siyasal Kültür ve Demokratik Parti", **Dünya Siyasetinde Afrika, 3**, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara, 2016, s.201

²⁷⁸ "Africa: Botswana", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/bc.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018)

²⁷⁹ "Botswana National Assembly", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2041_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018)

²⁸⁰ "Botswana", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=BW>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018)

²⁸¹ "Botswana", https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|072|||TOTAL||2|1|1|2|1|1|1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018)

adında iki küçük bağımsız ülke bulunmaktadır.²⁸² Akarsu kaynakları bakımından zengin sayılabilecek niteliktedir. Ülkenin başlıca akarsuları Orange, Limpopo, Caledon ve Vall'dir. Fakat ülkenin batı tarafına doğru ilerledikçe çöllük alan görülmektedir. Ülkede büyük oranda altın, elmas ve platin rezervleri vardır. Bu madenlerin yanı sıra vanadyum, uranyum, manganez, kömür, fosfat, çinko, kalay, demir ve nikel gibi madenlere de ev sahipliği yapmaktadır.²⁸³ Altın üretiminde dünyada birinci ve elmas üretiminde 5. sıradadır.²⁸⁴ Gauteng, North West, Mpumalango ve Free State'de büyük miktarda altın yatakları vardır.

Hollanda ve İngiltere arasında güç mücadelesinin bir sonucu olarak 1910 yılında üç ülkenin de dahil olmasıyla Güney Afrika Birliği adını almış ve 31 Mayıs 1960'ta cumhuriyet ilan edilerek bağımsız olmuştur. Ülke nüfusu 2016 yılı verilerine göre 56 milyondur.²⁸⁵ Nüfusun %79'u siyahi, %9.1'i beyaz, %8.8 melez ve %2.4 Hint-Asya asıllıdır.²⁸⁶ Dini açıdan %36.6 Protestan, %7.1 Katolik, %1.5 Müslüman ve geri kalan %54.8 ise yerel dinlere mensuptur.²⁸⁷ Ülkede İngilizce ve 10 yerel dil(Isizulu, Isixhosa Afrikaans English Sepedi Setswana Sesotho , Xitsonga , Siswati Tshivenda İsindebele) ülkenin resmi dilidir.²⁸⁸ Ülke 9 idari bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin yönetimi ve yasama organı kendi içlerinde özerktir. Parlamenter cumhuriyet rejimi vardır. Pretoria yürütme, Cape Town yasama ve Bloemfantein yargı başkentidir. Cumhurbaşkanı 5 yıllık süre için Ulusal Meclis tarafından seçilir. Üç kademeli

²⁸² "Africa: South Africa", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sf.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi:26 Nisan 2018)

²⁸³ Özey, **Afrika Coğrafyası**, s.338

²⁸⁴ Selçuk Tayfun Ok ve Senem Çeşmecoğlu, **a.g.e.**, s.35

²⁸⁵ "South Africa", <https://data.worldbank.org/country/south-africa>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:26 Nisan 2018)

²⁸⁶ "Güney Afrika'nın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/guney-afrika-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:26 Nisan 2018)

²⁸⁷ "South Africa GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/south-africa-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi:26 Nisan 2018)

²⁸⁸ "Güney Afrika Cumhuriyeti: Temel Sosyal & İdari Göstergeler", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/G%C3%BCney%20Afrika%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160100&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=25295950037474241&_afWindowMode=0&_afWindowId=gpy5ywyw&_adf.ctrl-state=jtvdbyztx_738#!%40%40%3F_afWindowId%3Dgpy5ywyw%26_afLoop%3D25295950037474241%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160100%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Djtvdbyztx_742, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:27 Nisan 2018)

yönetim şekli vardır. Federal Yönetim; Parlamento yasama gücünü elinde tutmaktadır. 400 üyeli Ulusal Meclis ve 90 üyeli senatodan oluşmaktadır.

Ülke de para birimi olarak Rand (ZAR) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 295.4 milyar dolar olurken kişi başına düşen milli gelir 5480 dolardır.²⁸⁹ 2016 yılında %0.6 büyüme ancak gerçekleştirebilmiştir.²⁹⁰ 2016 yılında 74.1 milyar dolar ihracat yaparken 74.7 milyar dolar ithalat yapmıştır.²⁹¹

Mozambik; resmi adı Mozambik Cumhuriyeti ve başkenti Maputo'dur. Doğuda Atlas Okyanusu, kuzeyde Tanzania ve Malavi, kuzeybatıda Zambiya, güneyde Zimbabwe ve güneybatıda Güney Afrika ile çevrili olup, 799.380 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²⁹² Ülkede 60'tan fazla ırmak bulunmaktadır. Ruvuma, Ligonha, Lurio, Zambezi ve Limpopo Nehirleri başlıca büyükleridir. Mahun cevizi, şeker, pamuk, çay, Hindistan cevizi, pirinç, buğday, mısır, yerfıstığı ve muz ülke topraklarında yetişen önemli ürünlerdir. Yeraltı kaynakları itibariyle kömür, boksit ve doğalgaz açısından zengin bir ülkedir.²⁹³ Turistik açıdan son zamanlarda dikkat çekici hale gelmiştir. Bunun ana faktörleri geniş kıyı şeridi ve safari imkânlarıdır. Ülkede bulunan ırmaklardan hidroelektrik üretilerek ithal edilmektedir.

25 Haziran 1975 tarihinde Portekiz'den ayrılarak bağımsız olmuştur.²⁹⁴ 28.8 milyon nüfusu vardır.²⁹⁵ %49.1'i Hristiyan, %23.1'i ateist %17.8'i Müslüman ve %10'u yerel dinlere mensuptur.²⁹⁶ Portekizce resmi dil olup, yanı sıra yerel dillerde konuşulmaktadır. Ülke 10 ilden oluşmaktadır. 1990'lı yıllara kadar tek partili yönetim

²⁸⁹ "South Africa", <https://data.worldbank.org/country/south-africa>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:27 Nisan 2018)

²⁹⁰ "South Africa", <http://www.imf.org/en/Countries/ZAF>, **International Monetary Fund**, (Erişim Tarihi:27 Nisan 2018)

²⁹¹ https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|710|||TOTAL||2|1|1|1|1|2|1|1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi:27 Nisan 2018)

²⁹² "Africa: Mozambique", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/mz.html>, **CIA:The World Factbook**, (Erişim Tarihi:29 Nisan 2018)

²⁹³ "Mozambik: Genel Bilgiler", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Mozambik/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160631&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=25308677078889186&_afWindowMode=0&_afWindowId=dd9810vy7&_adf.ctrl-state=wlv5rbuue_155#!%40%40%3F_afWindowId%3Ddd9810vy7%26_afLoop%3D25308677078889186%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160631%26contentTitle%3DGenel%20Bilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_afadf.ctrl-state%3Dwlv5rbuue_159, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, (Erişim Tarihi:29 Nisan 2018)

²⁹⁴ Ahmet Kavas, "Mozambik", Diyanet, S:201, 2007, s.58

²⁹⁵ "Mozambique", <https://data.worldbank.org/country/mozambique>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:29 Nisan 2018)

²⁹⁶ "Mozambik Cumhuriyeti Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası, Konya 2017, s.3

çağın gereği olarak yerini çok partili sisteme bırakmıştır. Ülkede başkanlık sistemiyle yönetim vardır ve başkan başbakan ve bakanları kendisi atamaktadır. Başkan halkoylaması ile 5 yıllık süre için seçilmektedir. Yasama organı olan Cumhuriyet Meclisi 250 üyeden oluşur ve 5 yıllık süre için halkoylaması ile seçilir.²⁹⁷

Ülkede para birimi olarak Metical (MZM) kullanılır. 2016 yılında GSYH'si 11 milyar dolardır.²⁹⁸ İşgücünün %81'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu durum da ekonominin temelini tarımda olduğunu gösterir niteliktedir. Son zamanlarda doğalgaz rezervlerinin keşfi ile sıçrama gerçekleştirmesi beklenmektedir. 2016 yılında 3.3 milyar dolar ihracat gerçekleştirirken 5.2 milyar dolar ithalat yapmıştır.

Namibya; resmi adı Namibya Cumhuriyeti ve başkenti Windhoek'tir. Kuzeyde Angola, kuzeydoğuda Zambiya, doğuda Botswana, güneyde Güney Afrika Cumhuriyeti ve batıda Atlantik Okyanusu ile çevrili olup, 824.292 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.²⁹⁹ Elmas, bakır, altın, gümüş, uranyum, çinko, kurşun ve kadmiyum ülkenin başlıca doğal kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁰

21 Mart 1990 tarihinde Güney Afrika mandasından ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Namibya'nın 2017 yılı nüfusu 2.7 milyon kişi olmuştur.³⁰¹ Ovambo kabilesi; ülkenin yönetiminde de etkili olup, ülke nüfusunun yarıya yakınına oluşturmaktadır. Ülkede nüfusun yaklaşık olarak %90'ını Hristiyanlar, %10'unu ise diğer inançlara mensup olanlar oluşturmaktadır.³⁰² Ülkenin resmi dili İngilizcedir. Devlet başkanının görev süresi 5 yıldır ve bir kişi en fazla iki dönem görev yapabilmektedir. Ulusal Meclis ve Ulusal Konsey olmak üzere çift kanatlı yapı söz konusudur. Ulusal Meclis; 96'sı halk tarafından seçilmiş ve 8'i devlet başkanı tarafından

²⁹⁷ "Mozambik Cumhuriyeti Ülke Raporu", Konya Ticaret Odası, Konya 2017, s.4

²⁹⁸ "Mozambique", <https://data.worldbank.org/country/mozambique>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi:30 Nisan 2018)

²⁹⁹ "Namibya Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/ulke-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰⁰ "Africa: Namibia", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/wa.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰¹ "Namibia", <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=NA>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰² "Namibia GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/namibia-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

atanmış 104 üyeden meydana gelmektedir.³⁰³ Ulusal Konsey ise ülkede bulunan 14 bölgenin her birinden seçilen 3 üyenin birleşiminden oluşmaktadır.³⁰⁴

Ülkede para birimi olarak Namibya Doları kullanılmaktadır. Namibya'nın 2017 yılında GSYH'si 13.24 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁰⁵ Ülke ekonomisinin temeli madencilik, tarım ve balıkçılık alanlarında sağlamlaşmıştır. Gittikçe gelişen ve büyüyen bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin Swakopmund Bölgesi'nde üretilen elmaslar dünya pazarının %10'unu karşılamaktadır.³⁰⁶ 2017 yılında 5.2 milyar dolar ihracat ve 6.7 milyar dolar ithalat yapmıştır.³⁰⁷

Zambiya; resmi adı Zambiya Cumhuriyeti ve başkenti Lusaka'dır. Batıda Angola, doğuda Malavi, kuzeyde Kongo Demokratik Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Tanzania, güneyde Zimbabwe, güneybatıda ise Botswana ve Namibya ile çevrili olup, 752.618 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.³⁰⁸ Zimbabwe ve Tanzania üzerinden ülke denize/okyanusa açılmaktadır. Ülkede bakır, elmas, altın, gümüş, uranyum, çinko, kurşun ve kömür gide değerli maden yatakları mevcuttur. Mısır, tütün, yerfıstığı, pamuk ve şeker ülkenin belli başlı tarım ürünleridir.

24 Ekim 1964 tarihinde Birleşik Krallık' tan ayrılarak bağımsız olmuştur. Ülke nüfusu 55.5 milyondur.³⁰⁹ Dini açıdan %75.3 Protestan, %20.2 Katolik ve %4.5 diğer dinlerdir.³¹⁰ Ülkenin resmi dili İngilizcedir ve halk arasında da yerel diller ağırlıklı olarak konuşulmaktadır.³¹¹ Ülke 10 il idaresine ayrılmıştır. Başkanlık tipi cumhuriyet ile yönetilmektedir. Başkan 5 yıllık süre için halk tarafından seçilmektedir. Yürütmenin başı olarak görev yapmaktadır. Yasama organı olan ulusal meclis; 5 yıllık

³⁰³ "Namibia National Assembly", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2225_B.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰⁴ "Namibia National Council", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2226_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰⁵ "Namibia – GDP", <https://ieconomics.com/namibia-gdp>, **IECONOMICS**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰⁶ "Namibya'nın Ekonomisi", http://www.mfa.gov.tr/namibya_nin-ekonomisi.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰⁷ "Namibia"i

https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|516|||TOTAL||2|1|1|1|1|1|1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

³⁰⁸ "Africa: Zambia", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2018)

³⁰⁹ "Zambia", <https://data.worldbank.org/country/tanzania>, **The WorldBank:Data**, (Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2018)

³¹⁰ "Zambia GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/zambia-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2018)

³¹¹ "Zambiya Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/zambiya-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2018)

süre için halk tarafından seçilen 156, başkan tarafından atanan 8, 1 sözcü ve 1 başkan yardımcısı olmak üzere 164 üyeden oluşmaktadır.³¹²

Para birimi olarak Kwacha (ZMK) kullanılmaktadır. 2016 yılında GSYH'si 21 milyar dolar iken, kişi başına düşen milli gelir 1360 dolardır.³¹³ Ülke nüfusunun %65'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Ülkenin ekonomisinin motor gücünü zengin bakır yatakları oluşturmaktadır. 2016 yılında 6.4 milyar dolar ihracat yaparken 7.3 milyar dolarlık ithalat yapmıştır.³¹⁴

Zimbabve; resmi adı Zimbabve Cumhuriyeti ve başkenti Harare'dir. Doğuda Mozambik, güneyde Güney Afrika Cumhuriyeti, batıda Botsvana ve kuzeyde Zambiya ile çevrili olup, 390.757 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.³¹⁵ Kömür, krom, altın, nikel, bakır, platin, lityum, vanadyum ve demir cevheri rezervlerini bünyesinde barındırmaktadır.³¹⁶

18 Nisan 1980 tarihinde Birleşik Krallık' tan ayrılarak bağımsız olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre 2017 nüfusu 16.5 milyon kişidir.³¹⁷ Ülkenin %82'ini Sohana Kabilesi oluşturmakta olup, kalan %18'i farklı kabilelerden oluşmaktadır. Nüfusun tamamına yakını Hristiyan'dır.³¹⁸ İngilizce ülkede resmi dil olarak kullanılmaktadır. Devlet başkanının görev süresi 5 yıldır ve dönem sınırlandırması bulunmamaktadır.³¹⁹ Zimbabve'de Senato ve Ulusal Meclis olmak üzere çift kanatlı meclis yapısı görülmektedir. Senato; bölgelerde altışar kişi olmak üzere toplam 60, 16 kişi bölgesel konseyden dolayı olarak seçilen, 2 Ulusal Konsey başkanı ve 2 kişi de

³¹² "Africa: Zambia", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html>,

CIA: The World Factbook, (Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2018)

³¹³ "Zambia", <https://data.worldbank.org/country/zambia>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018)

³¹⁴ https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|894|||TOTAL||2|1|1|1|1||2|1|1,

TradeMap, (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018)

³¹⁵ "Zimbabve Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/zimbabve-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³¹⁶ "Africa: Zimbabwe", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/zi.html>,

CIA: The World Factbook, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³¹⁷ "Zimbabwe", <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZW>, **The WorldBank: Data**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³¹⁸ "Zimbabwe GDP and Economic Data", <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/zimbabwe-gdp-country-report>, **Global Finance**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³¹⁹ "Zimbabwe", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/zi.html>, **CIA: The World Factbook**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

engelli olmak üzere toplam 80 kişiden oluşmaktadır.³²⁰ Ulusal Meclis'in 270 üyesi bulunmaktadır. Bölge ülkelerine nazaran bu mecliste 60 kişilik kadın kotası vardır.³²¹

Ülkede ekonomik krizin yarattığı hiperenflasyondan dolayı 2009 yılında para birimi olarak ABD doları kullanılmaya başlanmıştır.³²² 2008 krizinde 4.2 milyar dolar seviyelerine inen GSYH, 2017 yılında 17.8 milyar dolara ulaşmıştır.³²³ 2009'da dibi gören ekonomi gittikçe gelişme göstermiştir. Zimbabwe diasporasının parasını ülkeye göndermesi ve yeni reformlar bu krizi hafifletmiştir. 2017 yılında 2.4 milyar dolar ihracat ve 3.5 milyar dolar ithalat yapmıştır.³²⁴

Yukarıda genel olarak bilgi verdiğim Sahraaltı Afrika Bölgesi ülkelerinde 35 ülke bizim tezimizin konusunu teşkil edecektir. Amacımız Türkiye'nin 2000 sonrası dönemde siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik anlamda bu ülkelerle olan ilişkisini kaynaklar ölçüsünde aktarmaktır. Bölümleri oluştururken bölgesel ayırım göz önünde bulundurularak Batı, Orta, Doğu ve Güney Afrika başlıkları üzerinden konuya yaklaşılacaktır.

³²⁰ "Zimbabwe Senate", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2383_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³²¹ "Zimbabwe National Assembly", http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2361_A.htm, **Inter-Parliamentary Union**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³²² "Zimbabwe Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/zimbabwe-kunyesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³²³ "Zimbabwe-Economic Indicators" <https://ieconomics.com/zimbabwe>, **IECONOMICS**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

³²⁴ "Zimbabwe", https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|716|||TOTAL||2|1|2|2|1|1|1|1, **Trade Map**, (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2018)

I. TÜRKİYE’NİN BATI AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Batı Afrika’da; Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal ve Sierra Leone bulunmakta olup Türkiye ile olan ilişkileri; siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri bakımdan değerlendirilerek öngörülerimiz ortaya konulacaktır.

1.TÜRKİYE – BENİN İLİŞKİLERİ

Benin siyasi tarihinde üç cumhuriyet dönemine rastlanılmaktadır. 1960 – 1975 yılları arasında ilk cumhuriyet olan Dahomey Cumhuriyeti adıyla oldukça istikrarsız yönetimlerle idare edilmiştir. Bu dönemde 10’un üzerinde hükümet değişimi olmuştur. 1975 – 1990 yılları arası sosyalist bir anlayışa sahip Benin Halk Cumhuriyeti olarak siyasi arenada yerini almıştır. Üçüncü dönemde ise soğuk savaşın sona ermesi ve sosyalist rejimlerin dağılmasıyla, Benin idari yapısı da değişime uğrayarak çok partili sistemle yönetilen Benin Cumhuriyeti adını almıştır. Türkiye Benin ilişkileri de üçüncü dönemi kapsamaktadır.

1.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye, Benin’e yerleşik büyükelçilik açana kadar geçen sürede diplomatik ilişkilerini Abuja büyükelçiliği (2001 yılına kadar Lagos Büyükelçiliği) üzerinden yürütürken Benin’in ise Paris Büyükelçiliği Türkiye’ye akredite olarak faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Benin’in yerleşik Ankara Büyükelçiliği 16 Eylül 2013 tarihinde faaliyete geçmiştir.³²⁵ Ankara Büyükelçisi olarak atanan Moise Tecchando Kerekou Gül’e Güven Mektubunu sunarak görevine başlamıştır.³²⁶ Kerekou’nun görev süresinin bitmesinden dolayı Benin Ankara Büyükelçisi olarak atanan Issirodjou İbrahim Ganino Erdoğan’a 5 Aralık 2016 tarihinde Güven Mektubu’nu sunarak faaliyetlerine başlamıştır.³²⁷ Türkiye’nin Kotonu Büyükelçiliği ise 31 Ekim 2014 tarihinde faaliyete geçmiştir.³²⁸ Benin Kotonu’da Türkiye’yi temsil eden ilk büyükelçi

³²⁵ “Türkiye – Benin İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-benin-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018)

³²⁶ “Benin Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11118/benin-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³²⁷ “Benin Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/65229/benin-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³²⁸ “Büyükelçinin Mesajı”, <http://kotonu.be.mfa.gov.tr/Mission/Message>, **T.C. Kotonu Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018)

Turgut Rauf Kural olmuştur.³²⁹ Kotonu Büyükelçisi Turgut Rauf Kural'ın görev esnasında hayatını kaybetmesi sonucu 14 Eylül 2018 tarihinde Kemal Onur Özçeri atanmıştır.³³⁰

Türkiye, Afrika Kıtası'na açılım sürecinde izlenen politikaları netleştirmek amacıyla 18-21 Ağustos 2008 tarihinde İstanbul'da Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi düzenlenmiştir. Zirve kapsamında Türkiye'de bulunan Benin Dışişleri Bakanı Issafau Kogui N'Douru dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme basına kapalı olarak gerçekleşmiş, ikili ve bölgesel konuların konuşulduğuna dair bilgilendirme yapılmıştır.³³¹ Zirve Benin ile olan siyasi ilişkilerin üst düzey noktaya taşınmasına imkan sağlamış olmuştur.

Zirveyi takiben bir ay sonra Cumhurbaşkanı Gül, 22 Eylül 2008 tarihinde New York'ta düzenlenen BM 63. Genel Kurul Toplantısı'na katılmak üzere ABD'ye gitmiştir. ABD'de sürdürdüğü ikili görüşmeler çerçevesinde dönemin Benin Cumhurbaşkanı Thomas Yayi ile ikili, bölgesel ve uluslararası konuları görüşmüştür.³³² Yayi'nin, 9-11 Nisan 2009 tarihlerinde Gül'ün daveti üzerine Ankara'da olması planlanmış fakat Yayi'nin uçağında yaşanan teknik sorunlardan dolayı ziyaret ilerleyen tarihe ertelenmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Yayi, 10 Nisan 2009 tarihinde Türkiye'ye gelen Dışişleri, Afrika Bütünleşmesi, Frankofoni ve Yurtdışında Yaşayan Beninliler Bakanı (ilerleyen kısımlarda Dışişleri Bakanı olarak ifade edilecektir.)Jean-Marie Ehouzou aracılığıyla ziyaretinin ertelenmesinden dolayı üzüntü duyduğunu Gül'e iletmiştir.³³³

Yayi, Gül'ün daveti üzerine 9 Temmuz 2012 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.³³⁴ Yayi'nin ziyareti, Benin'den Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde

³²⁹ “Dışişleri Bakanlığı 30 Büyükelçi Atadı”, <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakanligi-30-buyukelci-atadi-ankara-yerelhaber-259519/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³³⁰ “Dışişleri'nde Atama Rüzgarı”, <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-nde-atama-ruzgari-siyaset-2741935/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³³¹ “Türkiye İle Afrika, Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³³² “Cumhurbaşkanı Gül'ün ABD'deki Temasları Sürüyor”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7944/cumhurbaskani-gulun-abddeki-temaslari-suruyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³³³ “Benin Dışişleri Bakanı Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8242/benin-disisleri-bakani-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³³⁴ “Yasayı Yorumlayıp Karar Verecekler”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 2012, s.6

ilk resmi ziyaret olması açısından önem taşımaktadır. Böylece bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde daha hızlı karar almaya imkân sağlar niteliktedir. Gül, Yayı için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Törenin ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmiş ve akabinde ortak basın toplantısı düzenlemiştir. Gül, Benin'i Afrika'nın en demokratik ülkelerinden biri olduğunu ifade ederek Türkiye'nin Kıta ile olan ilişkilerinde temel prensiplerin karşılıklı çıkar ve kazan-kazan olduğunu söylemiştir. Yayı ise Türkiye'nin ülkesine yaptığı yardımlardan dolayı teşekkürlerini bildirmiş ve kalıcı dostluğa vurgu yapmıştır. Liderlerin görüşmesi çeşitli alanlarda anlaşma imzalanmasına aracı olmuştur.³³⁵ Bu anlaşmalar şunlardır;

1. Diplomasi Akademileri Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı
2. Ekonomi, Ticari ve Teknik İşbirliği Antlaşması
3. Tarım Alanında İşbirliği Konulu Mutabakat Zaptı
4. Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Protokolü
5. Kültür, Eğitim, Bilim, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Antlaşması
6. Kalkınma ve Teknik İşbirliği Antlaşması
7. Hava Ulaştırma Antlaşması

Gül, konuk cumhurbaşkanı onuruna resmi akşam yemeği düzenlemiş ve burada gün içerisinde imzalanan antlaşmalarda büyük bir eksikliği kapattığını belirtilmiş ve Batı Afrika özelinde Benin ile olan ilişkileri daha da sağlamlaştıracağını altını çizmiştir.³³⁶ Gül “önce insan” ilkesinden hareketle Türkiye olarak Benin'in karşılaşmış olduğu yoksulluk ve salgın hastalılar gibi durumlarda hep yanında durarak destek vereceklerini ifade etmiştir. Yayı, ülkesinin yatırım için önemli potansiyelleri olduğunu ve bunu değerlendirmeleri için Türk işadamlarına ülkesine yatırım

³³⁵ “Türkiye ile Benin Arasında Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10468/turkiye-ile-benin-arasinda-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³³⁶ “Benin Cumhurbaşkanı Thomas Yayi Onuruna Verdileri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17848/benin-cumhurbaskani-thomas-bani-yayi-onuruna-verdikleri-resmi-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

yapmaları konusunda çağrıda bulunmuştur.³³⁷ Ayrıca karşılıklı diplomatik temsilciliklerin açılması konusu da bu ziyaret kapsamında görüşülmüştür.

Yayi'nin ziyaretini takiben üç hafta sonra Benin Dışişleri Bakanı Nassirou Arifari – Bako Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret kapsamında Tarabya Köşkü'nde Gül ile ikili, bölgesel ve uluslararası konuları içeren görüşme gerçekleştirmiştir.³³⁸

Yayi, çalışma ziyareti kapsamında 12 – 15 Mart 2013 tarihlerinde Türkiye'ye ikinci kez gelmiştir. Çankaya Köşkü'nde düzenlenen resmi törenle karşıladıktan sonra baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmelerin ardından ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Gül, Temmuz 2012 tarihindeki ziyaretten bu yana geçen yedi aylık sürede ilişkilerin önemli ivme kazandığını belirtmiştir. Ayrıca Yayi'yi 2012 yılında AFB'nin dönem başkanlığını başarıyla tamamlamasından dolayı tebrik etmiştir. Yayi ilerleyen dönem içerisinde Türkiye – Benin Ekonomi Günleri düzenlenerek ilişkileri sağlamlaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin kıta üzerinde büyük oranda prestij sahibi olduğunu söyleyerek Gül'ü onurlandırmıştır.³³⁹ O dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, Yayi onuruna öğle yemeği düzenlemiş fakat geçirdiği rahatsızlıktan dolayı katılamamıştır.³⁴⁰ Yemeğe Erdoğan'ı temsilen Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç katılmıştır. Yayi, 15 Mart günü ise İstanbul'da düzenlenen forumlarla iş dünyasının temsilcileriyle görüşerek Benin'e dönmüştür.

Benin Cumhurbaşkanı'ndan Sorumlu Devlet Bakanı Özel Temsilcisi Issifau Kogui N'Douro ve mahiyetindeki heyeti 7 Haziran 2013 tarihinde çalışma ziyareti kapsamında Türkiye'ye gelmiş ve Gül ile görüşme gerçekleştirmiştir.³⁴¹

³³⁷ “Benin Cumhurbaşkanı Boni Yayi Onuruna Akşam Yemeği”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10472/benin-cumhurbaskani-boni-yayi-onuruna-aksam-yemeği>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³³⁸ “Cumhurbaşkanı Gül, Benin Dışişleri Bakanı Arifari – Bako'yu Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10493/cumhurbaskani-gul-benin-disisleri-bakani-arifari-bakoyu-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³³⁹ “Benin Cumhurbaşkanı Yayi Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10817/benin-cumhurbaskani-yayi-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³⁴⁰ “Türkiye Benin'in Kalbinde”, <http://www.milliyet.com.tr/-turkiye-benin-in-kalbinde--siyaset-1680094/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁴¹ “Benin Cumhurbaşkanlığından Sorumlu Devlet Bakanı N'Douro Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10988/benin-cumhurbaskanligindan-sorumlu-devlet-bakani-ndouro-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

Yayi, 10 – 13 Aralık 2013 tarihinde çalışma ziyareti kapsamında Türkiye’ye üçüncü kez gelmiştir. Gül, Çankaya Köşkü’nde düzenlediği karşılama törenin ardından Yayi ile Köşk’te baş başa görüşme yapmışlardır. Görüşmelerin ardından liderlerin huzurunda dört anlaşma imzalanmıştır.³⁴² Bu anlaşmalar şunlardır;

1. Sağlık ve Tıp Bilimleri Alnında İşbirliğine Dair Anlaşma
2. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
3. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İle Benin Dışişleri Bakanlığı Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası
4. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyetine İlişkin Anlaşma

Yayi Ankara’da resmi programlarını tamamladıktan sonra 12 Aralık günü İstanbul’da iş dünyasıyla buluşma etkinliğine katılmıştır.³⁴³

Türkiye diplomatik ilişkiler yürüttüğü ülkelerle diplomatik temsilcilerin eğimi konusunda programlar düzenlemektedir. Bu programlar çerçevesinde Dışişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Diplomasi Akademisi’nde Benin Dışişleri Bakanlığı mensubu 7 diplomat için 29 Haziran – 6 Temmuz 2014 tarihlerinde eğitim programı düzenlenmiştir.³⁴⁴

Erdoğan’ın, Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı 28 Ağustos 2014 tarihinde düzenlenen devir teslim törenine Benin Cumhurbaşkanı Yayi de katılmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 20 – 21 Kasım 2014 tarihlerinde Ekvator Ginesi’nde düzenlenen 2. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi’ne katılmış ve burada yürüttüğü temaslar çerçevesinde Benin Cumhurbaşkanı Yayi ile basına kapalı ikili görüşme gerçekleştirmiştir.³⁴⁵

³⁴² “Türkiye İle Benin Arasında İş Birliği Anlaşmaları İmzalandı”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11327/turkiye-ile-benin-arasinda-is-birligi-anlasmalari-imzalandi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³⁴³ “Benin Cumhurbaşkanı Sayın Thomas Boni Yayi’nin Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/17093/benin-cumhurbaskani-sayin-thomas-boni-yayinin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³⁴⁴ “Beninli Genç Diplomatlar Eğitim Programı”, <http://diab.mfa.gov.tr/beninli-genc-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa>, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018)

³⁴⁵ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Ekvator Ginesi’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1513/cumhurbaskani-erdogan-ekvator-ginesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

Malatya Milletvekili ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Nüfus ve Kalkınma Grubu Başkanı Öznur Çalık, Avrupa Parlamenterler Forumu (EPF) tarafından Benin’de düzenlenen Vagadugu Ortaklığı 4. Yıllık Toplantısı’na katılmıştır. Yerel üreme sağlığı ve aile planlanmasıyla ilgili çeşitli kurumlara ziyaretler düzenleyerek bu kurumlarda Türkiye’nin konuyla ilgili tecrübelerini aktarmıştır.³⁴⁶

Benin Cumhurbaşkanı Patrice Talon, Erdoğan’ın daveti üzerine 6 Aralık 2016 tarihinde Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan, Talon’u Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde düzenlediği resmi törenle karşılamış ve akabinde baş başa ve heyetle arası görüşme gerçekleştirmişlerdir.³⁴⁷ Görüşmenin ardından iki ülke arasında 5 anlaşma imzalanmıştır.³⁴⁸ Bu anlaşmalar;

1. Nakdi Yardım Uygulama Protokolü
2. Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması
3. Güvenlik İş Birliği Anlaşması
4. Dışişleri Bakanlıkları Arası Bilişim Teknolojileri Alanında İş Birliği Mutabakat Muhtırası
5. Arşiv Alanında İş Birliği Mutabakat Muhtırası

Görüşmenin ardından iki lider ortak basın toplantısı düzenlemiştir. Talon konuşmasında ülkesinde FETÖ’nün (Fethullahçı Terör Örgütü) üç okulu olduğunu ve bu kurumları kapatıp kamulaştırdıklarını ifade etmiş ve “*Bizim dostumuza düşman olana biz dost olamayız*” diyerek iki ülke arasındaki ilişkinin samimiyetini dile getirmiştir.³⁴⁹ Talon, Türkiye’nin Sahra Altı Bölgesinde daha aktif olması gerektiğini söylemiştir. Talon, Erdoğan’ın Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde onuruna düzenlediği resmi akşam yemeğine katılarak temaslarını tamamlamıştır.

Türkiye yine diplomat eğitimi programları çerçevesinde Diplomasi Akademisi’nde Benin Dışişleri Bakanlığı mensubu 10 diplomata 4 – 12 Şubat 2017

³⁴⁶ “Ak Parti Malatya Milletvekili Çalık, Batı Afrika Ülkesi Benin’de”, <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-malatya-milletvekili-calik-malatya-yerelfotogaleri-12382859/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁴⁷ “Benin Cumhurbaşkanı Talon Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/65261/benin-cumhurbaskani-talon-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³⁴⁸ “Erdoğan – Talon Ortak Basın Toplantısı”, <https://www.haberler.com/erdogan-talon-ortak-basin-toplantisi-9033716-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁴⁹ “Afrika Kıtasının Geleceği Aydınlik ve Parlaktır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/65263/afrika-kitasinin-gelecegi-aydinlik-ve-parlaktır>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

tariflerinde dzenlenen program kapsamında çeşitli konularda dersler verilmiş ve ardından kültür gezisi dzenlenmiştir.³⁵⁰

Benin Dışışleri Bakanı Aurelien Agbenonci ve mahiyetindeki heyet, Nisan 2017 tarihinde Türkiye'ye ziyaret dzenlemiştir. Agbenonci, ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir.³⁵¹

Talon, Erdoğan'ın daveti üzerine 6 Eylül 2018 tarihinde ikinci kez Türkiye'ye gelmiştir.³⁵² Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde dzenlenen resmi töreninin ardından baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir.³⁵³ Görüşmenin ardından yapılan açıklamalarda; siyasi, askeri, ticari, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğini nasıl geliştirebileceklerini ve Türk savunma sanayisinin Benin ile nasıl işbirliği içerisinde olabileceği konularına değinildiği belirtilmiştir. Talon, Türkiye'nin Kotonu Büyükelçiliği Kançılaryası yapımı için 5 bin m² arazi tahsis edeceğini söylemiş ve Türk İşadamlarını ülkesine yatırım yapmaya davet etmiştir. Ayrıca Talon, dünyada güç dengesi sisteminin olmadığını fakat Türkiye'nin, Benin gibi küçük ülkeler için dengeleyici pozisyonda olduğunu söylemiştir.³⁵⁴ Erdoğan, özellikle iki ülkenin tarım alanındaki potansiyellerinin değerlendirilmesi ve bu konuda çalışma yapmak için Karma Ekonomik Komisyonu, İş Konseyi ve Tarım Yürütme Komitesi gibi mekanizmaların ivedilikle kurmasını arzuladıklarını ifade etmiştir.³⁵⁵

1.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arası ticaret düşük oranda olmasına rağmen Benin'in bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar devam etmektedir. Yayı'nin 2012 yılındaki ziyaretinde iki ülke arsında ilişkilerin güçlendirilmesi, sanayi ve ticaret alanında yatırımları teşvik etmek iki ülke arasındaki ticaret hacmini geliştirmek, teknoloji

³⁵⁰ "Beninli Diplomatlar Eğitim Programı (2017)", <http://diab.mfa.gov.tr/beninli-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa>, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018)

³⁵¹ "Benin Dışışleri Bakanı Agbenonci Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74910/benin-disisleri-bakani-agbenonci-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³⁵² "Erdoğan; ABD, FETÖ'ye 850 Milyon Dolar Ödedi", **Cumhuriyet**, 7 Eylül 2018, s.4

³⁵³ "Benin Cumhurbaşkanı Talon Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96472/benin-cumhurbaskani-talon-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

³⁵⁴ Ahmet Topal, "Benin'e Fetö Virüsü Uyarısı", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/09/07/benine-feto-virusu-uyarisi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2018)

³⁵⁵ "Afrika, Bizim İçin Büyük Önem Arz Eden Bir Kıta", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96478/-afrika-bizim-icin-buyuk-onem-arz-eden-bir-kita->, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018)

transferleri yapılması, vergiler vb. alanlarda en çok kayırılan ülke statüsü verilmesi, ekonomik komisyonlar, fuarlar ve konseyler düzenleyerek ticaretin kolaylaşmasını sağlamak amacıyla imzalanan *Ekonomi, Ticari ve Teknik İşbirliği Antlaşması* 23 Ocak 2017 tarihinde Türk tarafında yürürlüğe girmiştir.³⁵⁶ Bir diğer anlaşma olan *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması* Yayı'nın Aralık 2013 yılındaki teması sırasında imzalanmıştır. Bu anlaşma; taraf ülkelerinin ekonomik işbirliğini arttırması, ekonomik kalkınmayı teşvik edici, yatırımcılarına ev sahibi ülkede adil, hakkaniyete uygun, güvenliğini sağlaması kararlaştırılmıştır.³⁵⁷ *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması*, 18 Mart 2017 tarihinde resmi gazetede yayımlanmıştır.³⁵⁸

21 Haziran 2014 tarihinde THY Benin'in Başkenti Kotonu'ya ilk seferini düzenlemiştir. Düzenlenen ilk seferde; İzmir Ticaret Odası (İZTO) Başkanı Ekrem Demirtaş ve mahiyetindeki heyet de bulunmuştur. 22 Haziran günü Kotonu'da çok sayıda yerel işadamlarının katılımlarıyla düzenlenen Türkiye – Benin İş Forumu'na katılmıştır.³⁵⁹ Yayı, Demirtaş ve heyetini makamında kabul etmiştir. Yayı konuklarına “İzmir'e hoş geldiniz!” diyerek dostane bir tavırla karşılamıştır. Ülkede tekstil, gıda, otomotiv, inşaat, kimyasal ve optik alanlarında eksikler bulunduğunu ve Türk İşadamlarından yatırım beklediğini söylemiştir. Benin Dışişleri Bakanı Naissirou Bakari Arifari İZTO heyetine düzenlediği akşam yemeğinde Demirtaş'a “Benin Ödül Nişanı” vermiştir.³⁶⁰ İZTO ve Benin Ticaret ve Sanayi Odası (CCIB) arasında “Kardeş Oda Protokolü” imzalanmıştır.³⁶¹ Odalar ülkeler arası ticaret hacmini arttırmak için gerekli girişimlerde bulunma kararı almışlardır. Demirtaş ayrıca Benin'de pamuk üretmek için arazi talebinde bulunmuştur.

³⁵⁶ “Karar Sayısı: 2017/9804”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170223-2.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 23 Şubat 2017, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2018)

³⁵⁷ “Sıra Sayı:340 Yasama Dönemi:26 Yasama Yılı:1”, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c034/tbmm26034069.pdf>, **TBMM**, s.9, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2018)

³⁵⁸ “Kanun”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170308-13.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 8 Mart 2017, S.30001, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2018)

³⁵⁹ “Afrika'nın Singapur'u İzmirli Yatırımcıyı Bekliyor”, <http://www.milliyet.com.tr/afrika-nin-singapuru-izmirli-yatirimciyi-izmir-yerelhaber-264575/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁶⁰ “Benin'i Uçuracak Ziyaret”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/06/26/benini-ucuracak-ziyaret?paging=fals>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2018)

³⁶¹ “İto'nun 86'ncı Kardeşi Afrika Benin'den”, <http://www.milliyet.com.tr/ito-nun-86-inci-kardesi-afrika-benin-izmir-yerelfotogaleri-3714235/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

Yayı, Ağustos 2014 tarihindeki ziyaretinde Ankara Sanayi Odası'na (ASO) ziyaret düzenlemiştir. ASO'da bulunan işadamlarının ülkesine yatırım yapmasını istemiştir.³⁶²

Benin Büyükelçilerinin de Türkiye içinde eşitli illerde düzenlenen forumlara katıldığını görmekteyiz. Bunlardan ilk olarak büyükelçi Nisan 2014 tarihinde Çorum'a giderek Çorum Sanayisinde incelemelerde bulunmuş ve Çorum – Benin arası işbirliği olasılıklarını konuşmuştur.³⁶³ Büyükelçi, Şubat 2015 tarihinde İzmir Firca Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından düzenlenen fuara katılmış burada da yatırım konusunda temaslar yürütmüştür.³⁶⁴ Uşak Ticaret ve Sanayi Odası ev sahipliğinde Ekim 2017 tarihinde Benin büyükelçisinin de katıldığı toplantı düzenlenmiştir. Uşak'ın Tekstil konusundaki tecrübeleri ve bu alanda pamuk – tekstil ticaret ilişkileri görüşülmüştür.³⁶⁵

Benin'in Allada Eyaleti Prensi Coffi Franck Akhapounko ve mahiyetindeki heyet Diyarbakır'da Galvaniz üreten bir şirkete ziyaret düzenlemiştir. Akhapounko, şirket yetkilileriyle yaptığı görüşmeler sonunda Diyarbakır'dan galvaniz ithal etmeye karar vermiştir.³⁶⁶

1 Ağustos 2018 tarihinde Ankara' da Benin Büyükelçiliği bir resepsiyon düzenlemiştir. Resepsiyona Türk Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan da katılmıştır. Pekcan, 2017 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin düşük olduğunu ve bunun gelişmesi gerekliliğini ifade ederek bölgede yatırım yapılmasını destekleyeceklerini belirtmiştir.³⁶⁷

Türkiye ile Benin arasında gerçekleşen ticaret hacimlerinin miktarlarına ve ürün çeşitliliğine 2015 ve 2017 yıllarını ele alarak bakalım. Türkiye'nin 2015 yılında

³⁶² “Benin Cumhurbaşkanı Yayı'den ASO Başkanı Özdebir'e Ziyaret”, <http://www.milliyet.com.tr/benin-cumhurbaskani-yayi-dan-aso-baskani-ankara-yerelhaber-356025/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁶³ “Afrikalı Büyükelçiler Çorum Sanayisini İnceledi”, <http://www.milliyet.com.tr/afrikali-buyukelciler-corum-sanayisini-corum-yerelhaber-153934/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁶⁴ “Afrika'nın Rotası İzmir Fuarları-İzmir Haberleri”, <http://www.milliyet.com.tr/afrika-nin-rotasi-izmir-fuarlari-izmir-izmir-yerelhaber-609638/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁶⁵ “21 Ülkenin Büyükelçisi Uşak'ta”, <http://www.milliyet.com.tr/21-ulkenin-buyukelcileri-usak-ta-usak-yerelhaber-2366425/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁶⁶ “Allada Eyaleti Prensi Akhapounko: Türkiye ve Afrika Arasındaki İşbirliğini Güçlendireceğiz”, <http://www.milliyet.com.tr/allada-eyaleti-prensi-akhapounko-turkiye-diyarbakir-yerelhaber-2730771/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁶⁷ “Benin Büyükelçiliği Resepsiyonu”, <http://www.milliyet.com.tr/benin-buyukelciligi-resepsiyonu-ankara-yerelhaber-2955882/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

Benin ile olan ticaret hacmi toplam 82.8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2015 yılında Benin'den toplam 2.9 milyon dolar ürün ithal etmiştir. Bu ithalatın 2.7 milyon dolarlık kısmı pamuk olmuştur. İthalatın geri kalan kısmını ise ahşap ve ahşap eşya oluşturmaktadır.³⁶⁸ Benin'e yaptığı ihracat ise 79.9 milyon dolar olmuştur. Bu ihracatın 43.2 milyon dolar gibi önemli bir kısmını tahıl, nişasta, süt ve un tutmakta iken geri kalan kısmı tekstil, teknolojik aletler ve temizlik malzemeleri oluşturmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde ise iki ülkenin ticaret hacmi 140.2 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. 2018 yılında Benin'den yapılan ithalat 26.7 milyon dolar ve bu sayının 17.7 milyon dolarını pamuk olup geri kalan kısmı ise hayvan dışkısından üretilen gübre ve meyveler oluşturmaktadır. Benin'e yapılan ihracat ise 113.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın 45.4 milyon dolarlık kısmını un, tahıl ve süt oluştururken geri kalanın önemli oranı ise nişasta, buğday gluteni, demir, çelik, elektronik ürünler ve tekstil malzemeleri oluşturmaktadır.³⁶⁹

1.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasındaki kültür temelli işbirliğinin resmi metni, Yayı'nın 9 Temmuz 2012 tarihinde ziyareti sırasında imzalanan ve 8 Mart 2017 tarihinde yürürlüğe giren *Kültür, Eğitim, Bilim, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması* belirlemektedir.³⁷⁰ Fakat bunun daha öncesinde de kültürel ve sosyal ilişkiler söz konusudur.

Türkiye, açlık, kuraklık, sel felaketi, iç savaşlar, mültecilik gibi nedenlerle BM Dünya Gıda Programı (WFP) aracılığıyla 2006 yılında Afrika'ya yaptığı 2 milyon ABD Doları tutarındaki yardımın 200 bin dolarını Benin'e ayırmıştır.³⁷¹

Benin için pamuk son derece stratejik bir üründür. İklim şartlarının ve toprak yapısının uygunluğu pamuk üretimini kolaylaştırmaktadır. Fakat Benin'in sorunu

³⁶⁸ "Turkey's Imports From Benin",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c204%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

³⁶⁹ "Turkey's Exports to Benin",

<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c204%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1>, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

³⁷⁰ "Kanun", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170308-14.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 8 Mart 2017, S.30001, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁷¹ "No:12 – 20 Ocak 2007, Türkiye'nin Afrika'ya İnsani Yardımları Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_12---20-ocak-2007_-turkiye_nin-afrika_ya-insani-yardimlari-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018)

modern anlamda üretim yapılamamasıdır. Bu soruna çözüm aramak için Beninli pamukçular Ekim 2008 tarihinde İzmir’de bulunan Ege İhracatçılar Birliği’ni ziyaret etmişlerdir. Burada Türkiye’nin pamuk yetiştirmedeki tecrübeleri, verimlilik oranını arttırma stratejileri ve pamuğu ara mal olarak kullanılması sonucu getiri değerinin arttırılması gibi konularda bilgilerini Beninli üreticilerle paylaştığı görülmüştür.³⁷²

Yayı’nin de ziyaretinden sonra ilişkiler daha da netleşmeye başlamıştır. TİKA heyeti ülkede çömlekçilik faaliyetleriyle belirgin olan Sé Bölgesine inceleme ziyareti düzenlemiştir. Burada yürütülen çömlek üretim faaliyetlerinin ilkel şartlarda yapıldığının belirlenmesi üzerine Menemen Belediyesi ve TİKA’nın işbirliği ile İzmir’de Türkiye’de Beninli Çömlekçiler Eğitim Programı çevresinde Beninli 8 kadın iki ay süreyle çömlekçilik eğitimi almıştır. Burada Türk ustalardan eğitim alan kişiler ülkelerine döndüklerinde yerel ustalara da deneyimlerini aktarmışlardır.³⁷³ Üretim sahalarının kullanışsız olması nedeniyle TİKA Sé Bölgesinde Çömlek Atölyesi kurarak üretim için gerekli tüm ekipmanlarla binayı donatmıştır.³⁷⁴ Türk heyeti bununla da yetinmeyip yerel ustalara iki ay süreyle eğitim vermesi için Türkiye’den usta getirtmiştir.

Yayı’nin 2012 yılındaki ziyaretinde Gül’den pamuk yetiştiriciliği için teknik destek talebinde bulunması üzerine, Gül’ün talimatları doğrultusunda TİKA konuyla ilgili incelemelerde bulunmuştur. TİKA Başkan Yardımcısı Süreyya Polat’ın karşıladığı; Benin Ekonomi ve Finans Bakanı Jonas Gabion, Benin Kalkınma Bakanı Marcel de Souza, Benin Enerji Bakanı Barthelemy Kassa, Benin Cumhurbaşkanlığı Ekonomik İşler Teknik Danışmanı Joseph Tamegnon, Türkiye’nin Benin Fahri Konsolosu Saliou Ichala ve mahiyetlerindeki heyet TİKA’nın genel merkezine Mayıs 2013 yılında ziyaret düzenlemişlerdir.³⁷⁵ Ziyaret kapsamında Benin pamuğunun kalite ve yıllık toplam ürün miktarının nasıl arttırılabileceğine dair fikir alışverişinde

³⁷² “Afrika’dan Pamukçular Geldi”, <http://www.milliyet.com.tr/afrika-dan-pamukcular-geldi/egge/haberdetay/21.10.2008/1005713/default.htm>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁷³ “Afrikalı Kadınlara Çömlekçilik Eğitimi”, <http://www.milliyet.com.tr/afrikali-kadnlara-comlekçilik-egitimi/egge/haberdetay/22.11.2012/1630877/default.htm>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018)

³⁷⁴ “Benin’de Çömlekçilik Sanatının Geliştirilmesine Yönelik Çalışmalar Devam Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninde_comlekçilik_sanatinin_gelistirilmesine_yonelik_calismalar_devam_ediyor-4734, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁷⁵ “Beninli Bakanlardan TİKA’ya Ziyaret”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninli_bakanlardan_tikaya_ziyaret-4284, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

bulunulmuştur. Bu ziyaretin ardından Benin’de Pamuk Yetiştiriciliği Projesi organize edilmiştir. Bu kapsamda Haziran 2013 yılında TİKA, Bohican ve Parakou Tarımsal Araştırma Enstitüsü’ne 500 adet sırt pülverizatörü, el çapası, maske ve eldiven yardımıyla bulunmuştur. Bu yardımların yanı sıra “yetiştirme tekniği, hasat ve tarımsal mekanizasyon” alanlarında eğitimler düzenlemiştir.³⁷⁶ Projenin başlamasıyla birlikte Yayi, TİKA heyetini Temmuz ayında makamında kabul etmiştir. Yayi, heyete ve Türk Hükümeti’ne teşekkür etmiş ve Türk yatırımcılardan ülkesine ilaç ve gübre sanayisi alanlarında yatırım yapmaya davet etmiştir.³⁷⁷ Projenin ikinci aşamasında Ağustos 2013 tarihinde Beninli çiftçilere eğitim veren GTUB ve NPAİM kuruluşlarında on gün süren Eğiticilerin Eğitimi programında pamuk üretimi konusunda eğitim verilmiştir. Üçüncü aşamada, Benin Tarım Bakanlığı Bohican Pamuk Araştırma Enstitüsü’nde yapılan incelemeler sonucunda Ekim 2013 yılında laboratuvar malzemeleri, bilgisayarlar, projektörler ve araziye ulaşım için motosiklet temin edilerek kuruma teslim edilmiştir.³⁷⁸ Dördüncü ve son aşamada pamuk üretiminde kullanılmak üzere Tarım Bakanlığı’na 4 adet traktör ve tarım donanımları verilmiştir.³⁷⁹

Benin Pamuk Araştırma Enstitüsü Müdürü Şubat 2014 yılında Dr. Moussibaou Cassi Djaboutou ve mahiyetindeki heyeti TİKA’nın desteğiyle Aydın Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsü’ne (NPAE) ziyaret düzenleyerek bir dizi görüşme ve inceleme yapmıştır. Türk yetkililer konuk heyete; ıslah – genetik, yetiştirme teknikleri, pamuk hastalık ve zararları gibi konularda bilgilendirme yapılmıştır. Ziyaret sonunda heyete NPAE’ye tescilli 8 çeşit pamuk tohumu (Nazilli 84-S, Özbek 105, Nazilli 663, Gürelbey, GSN 12, Nazilli 143, Nazilli 503 ve Ayhan 107) verilmiştir.³⁸⁰ Bu projenin

³⁷⁶ “Benin’de Pamuk Yetiştiriciliğine Destek”,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_pamuk_arastirma_enstitusune_ekipman_destegi-7815, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁷⁷ “Benin Cumhurbaşkanı Dr. Boni Yayi TİKA Heyetini Makamında Kabul Etti”,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_cumhurbaskani_dr_boni_thomas_yayi_tika_heyetini_makaminda_kabul_et-ti-4581, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁷⁸ “Benin’de Bohicon Pamuk Araştırma Enstitüsü Entomoloji Laboratuvarına Malzeme Desteği”,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninde_bohicon_pamuk_arastirma_enstitusu_entomoloji_laboratuvarina_malzeme_destegi_verildi-504, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁷⁹ “Benin’e Traktör ve Tarım Aletleri Desteği”,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benine_traktor_ve_tarim_aletleri_destegi-554, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁸⁰ “Benin Pamuk Araştırma Enstitüsü’nün Çalışma Ziyaretine Destek”,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_pamuk_arastirma_enstitusunun_calisma_ziyaretine_destek-5968, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

ikinci aşamasında, tohumlar Angarodebou, Okpara ve Parakou bölgelerine ekilmiş ve yetkililere ilaçlamada kullanılmak üzere kimyasal maddeler ve koruyucu elbiseler verilmiştir.³⁸¹ Üçüncü aşamada ise donanım eksikliğini gidermek amacıyla Benin Tarım Bakanlığı'na 4 mibzer ve arazilerde kullanılmak üzere 15 motosiklet verilmiştir.³⁸²

Türkiye'nin, Benin'de sağlık alanında da yaptığı yardımlarla aktif olduğunu görmekteyiz. Afrika'yı saran Ebola Virüsü Benin için de tehlike oluşturmuştur. TİKA, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile koordineli olarak Ebola Virüsü ile mücadele çerçevesinde 3 ton civarındaki çeşitli ilaçları Benin Sağlık Bakanlığı yetkililerine vermiştir.³⁸³ TİKA, Mayıs 2015 tarihinde Kotonu'da bulunan Karimama Sağlık Ocağı'na bir adet ambulans ve ambulans içi donanım malzemeleri yardımında bulunmuştur. Teslim töreni esnasında Benin Sağlık Bakanı Prof. Dorothe A. Kinde-Gazard da bulunmaktaydı. Dorothe, Türk yetkililere teşekkür ederek geçmiş dönemde de Ebola Virüsü ile mücadelelerinde Türkiye'nin desteğinin önemli olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁴ TİKA ve Türk Sağlık Bakanlığı işbirliğinde Benin'den gelen 4 sağlık personeline İzmir Urla Uluslararası Acil Afet Eğitimi ve Simülasyon Merkezi'nde Kasım 2015 tarihinde acil yardım konusunda eğitim düzenlenmiş katılımcılara sertifika verilerek ülkelerine gönderilmiştir.³⁸⁵ TİKA Beninli sağlık personellerine eğitim desteği kapsamında 13 ebeye Mayıs 2016 yılında Dr. Zekai Tahir Burak Kadın Sağlığı Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde "doğum ve acil yardım" konularında eğitim programı düzenlemiş ve sertifika vermiştir.³⁸⁶

³⁸¹ "Benin Pamuk Araştırma Enstitüsü'ne Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_pamuk_arastirma_enstitusune_ekipman_destegi-7815, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁸² "Benin Cumhuriyeti Tarım, Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanlığı'na Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_cumhuriyeti_tarim_hayvancilik_ve_balikcilik_bakanligina_ekipman_destegi-14466, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁸³ "Ebola Virüsü ile Mücadele Kapsamında Benin'e Tıbbi Ekipman Desteği Sağlandı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/ebola_virusu_ile_mucadele_kapsaminda_benine_tibbi_ekipman_destegi_saglandi-14447, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁸⁴ "Benin' Ambulans ve Tıbbi Donanım Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_e_ambulans_ve_tibbi_donanim_destegi-16776, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁸⁵ "Fildişi Sahili ve Beninli Sağlık Personeline Acil Yardım Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili_ve_benin_saglik_personeline_acil_yardim_egitimi-20089, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁸⁶ "Beninli Ebelere Yönelik Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninli_ebelere_yonelik_egitim-23002, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

TİKA çocukların ve gençlerin kötü alışkanlıklardan uzak durması ve sosyal hayata katılımı arttırmak için Benin Spor Bakanlığı'na 170 okul ve üniversitede kullanılmak üzere spor malzemeleri desteğinde bulunmuştur.³⁸⁷

TİKA ve Singapur İşbirliği Ajansı (SCP) Şubat 2018 tarihinde Benin dahil 15 Afrika ülkesinden meteoroloji uzmanlarının katılmasıyla Ankara'da Havacılık ve Uydu Meteorolojisi konulu eğitim programı düzenlemişlerdir.

2.TÜRKİYE – BURKİNA FASO İLİŞKİLERİ

Burkina Faso, bağımsızlığını kazandığı 1960 yılından 1984 yılına kadar Volta Nehri'nden esinlenerek adlandırılan Yukarı Volta Cumhuriyeti olarak anılmıştır. 1984 yılında Mossi (Burkina – onurlu insanlar) ve Jula (Faso – anavatan) dillerinden esinlenerek Burkina Faso (onurlu insanların yeri) adını almıştır. 1987 yılında darbe ile iktidara gelen Blaise Compaore 2014 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. 2015 yılında yapılması planlanan seçimlere adaylığını açıklaması Compaore karşıtı toplumsal gösterilere yol açmıştır. Halk ayaklanması sonucunda istifa ederek ülkeyi terk etmiştir. Oluşturulan geçiş hükümetine Compaore yanlısı askerler darbe yapsa da uluslararası arenada ve halk içinde kabul görmediğinden demokratik seçimlerle hükümet 2015 yılında kurulmuştur. Türkiye, Burkina Faso için geçen bu süreçte siyasi istikrarın oluşmasından yana tavrını koymuş ve demokratik mücadele yollarının tercih edilmesi gerekliliğini diplomatik kanallar vasıtasıyla açıklamıştır.

2.1.Siyasi İlişkiler

Büyükelçilikler karşılıklı olarak faaliyete geçene kadar Türkiye'nin Dakar Büyükelçiliği Burkina Faso'ya akredite olurken Burkina Faso'nun Roma Büyükelçiliği Türkiye'ye akredite olarak faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Türkiye, Vagadugu'ya Mart 2012 tarihinde yerleşik büyükelçilik açarak diplomatik ilişkileri en üst noktaya taşımıştır.³⁸⁸ Bunu takiben Burkina Faso'nun da Ankara Büyükelçiliği 2014 yılında faaliyete geçmiştir. Mart 2014 tarihinde Burkina Faso Ankara

³⁸⁷ “TİKA'dan Benin Spor Bakanlığı'na Spor Malzemesi Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_benin_spor_bakanligi'na_spor_malzemesi_destegi-2591, TİKA, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

³⁸⁸ “Büyükelçilik”, <http://ugudugu.be.mfa.gov.tr/Mission/About>, T.C. Vagadugu Büyükelçiliği, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018)

Büyükelçisi olarak atanan Amadou Dicko Cumhurbaşkanı Gül'e güven mektubunu sunarak, ülkesini Türkiye'de yerleşik olarak temsil eden ilk büyükelçi olmuştur.³⁸⁹ Dicko'nun görevini tamamlamasının ardından 4 Eylül 2018 tarihinde Brahim Sere atanmıştır.³⁹⁰ Türkiye'nin Burkina Faso'ya atanan ilk yerleşik büyükelçisi Aydın Sefa Akay* olmuştur. Sırasıyla Ocak 2014 – Kasım 2014 tarihlerinde Hüsnü Murat Ülkü, Eylül 2015 - Haziran 2017 tarihlerinde Korkut Tufan görev yapmıştır. 28 Temmuz 2017 tarihinde ise Ahmet Asım Arar atanmıştır.³⁹¹

Türkiye, Burkina Faso'yu bağısız olduğu zaman ilk tanıyan devletlerden olmuştur. Burkina Faso ve Türkiye arasında şu ana kadar resmi temaslar yürütmek için devlet başkanı seviyesinde resmi ziyaret olmamıştır. Ancak 18 – 21 Ağustos 2008 yılında düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne katılmak için Burkina Faso Devlet Başkanı Blaise Compaoré Türkiye'ye gelmiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Gül ile görüşme gerçekleştirmiştir.³⁹²

Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın daveti üzerine Burkina Faso Dışişleri ve Bölgesel İşbirliği Bakanı Djibrill Yipene Bassolé 21 Mayıs 2008 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.³⁹³ Babacan ve Gül ile iki ülke arasındaki ilişkiler, bölgesel ve uluslararası konular hakkında görüşmüşlerdir.³⁹⁴ Djibrill ülkesinde yüksek oranda pamuk üretimi yapıldığını ve Türk İşadamlarının ülkesinde yatırım yaparak pamuğu katma değerli olarak satılması çağrısında bulunmuştur.³⁹⁵ Djibrill, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun daveti üzerine 9 Mayıs 2013

³⁸⁹ “Burkina Faso Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11461/burkina-faso-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018)

³⁹⁰ “Burkina Faso Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96421/burkina-faso-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018)

* FETÖ üyeliği ve örgüte ait Bylock programı kullanmasından dolayı 7.5 yıl hapis cezası almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; “Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargıcı Aydın Sefa Akay'a 7.5 Yıl Hapis Cezası”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40290228>, **BBC**; (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

³⁹¹ “Kararnamede 2'inci Türbanlı Büyükelçi”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 2017, s.5

³⁹² “Türkiye – Afrika birliği Zirvesi 8 Konuda Anlaşıldı”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye--afrika-isbirligi-zirvesi--konuda-anlasildi-ekonomi-980486/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

³⁹³ “No: 82, 21 Mayıs 2008, Burkina Faso Dışişleri Bakanı ve Bölgesel İşbirliği Bakanı Djibrill Yipéne Bassolé'nin Ülkemize Resmi Ziyareti”, http://www.mfa.gov.tr/no_82---21-mayis-2008_burkina-faso-disisleri-ve-bolgesel-isbirligi-bakani-djibril-yip_n_-bassole_un-ulkemize-resmi--ziyareti.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018)

³⁹⁴ “Bahçeli'nin Çağrısı: Abdullah Gül İnceliyor”, **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 2008, s.6

³⁹⁵ “Sayın Bakanımızın Burkina Faso Dışişleri Ve Bölgesel İşbirliği Bakanı Djibrill Yipenne Bassolé ile Ortak Basın Toplantısı 22 Mayıs 2008”, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-burkina-faso-disisleri-ve-bolgesel-isbirligi-bakani-djibril-yipene-bassole-ile-ortak-bas_top_-22-mayis-2008.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018)

tarhinde ikinci kez Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Sahra'da meydana gelen olaylar ve ülkeler arası ilişkiler görüşme konusu olmuştur. Görüşmeler ardından düzenlenen ortak basın toplantısında* iki ülke arasında *Diplomatik Pasaport Hamili Vatandaşlar İçin Karşılıklı Vize Muafiyeti Anlaşması* imzalamışlardır.³⁹⁶ Bu anlaşma Türk tarafında 25 Temmuz 2013 tarihinde kararlaştırılarak yrrlge konulmuştur.³⁹⁷

Burkina Faso Devlet Başkanı Roch Marc Christian Kabore, İİT 13. İşlam Zirvesi'ne katılmak için 14 – 15 Nisan 2016 tarihlerinde Türkiye'ye gelmiştir.³⁹⁸

Türk Dışışleri Bakanı Mevlüt avuşoğlu Burkina Faso'ya 12 Temmuz 2017 tarihinde giderek Türkiye'yi Dışışleri Bakanı düzeyinde temsilen ilk resmi ziyaretini düzenlemiştir. avuşoğlu yürüttüğü temaslar çerçevesinde Burkina Faso Devlet Başkanı Roch Marc Christian Kabore ve Dışışleri Bakanı Alpha Barry ile yürütülen temaslar kapsamında iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme potansiyelleri ele alınmıştır.³⁹⁹

Burkina Faso Ulusal Meclis Başkanı Soungalo Ouattara 20 Mart 2014 tarihinde TBMM Başkanı Cemil iek'in daveti zerine Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Ouattara Dışışleri Bakanlığı'na da ziyaret düzenleyerek Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Kuru ile görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme çerçevesinde karşılıklı yerleşik büyükelçiliklerin açılmasından duyulan memnuniyet belirtilmiştir. Karma Ekonomik Komisyonun en yakın zamanda yapılması gerekliliği üzerinde durularak planlanmaya başlanması kararlaştırılmıştır.⁴⁰⁰ Bu ziyaretler dizisi kapsamında Gl ile ankaya Köşkü'nde görüşme gerçekleştirmiştir. İki lke

* Basın toplantısı esnasında Djibrill rahatsızlanarak baygınlık geçirmiştir. Yere düşeceği esnada Davutoğlu konuk bakanı tutmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz; "Konuk Bakan Basın Toplantısında Bayıldı", **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 2013, s.4

³⁹⁶ "Dışışleri Bakanı Davutoğlu; Türkiye – Burkina Faso İlişkilerini Derinleştirmeye Kararlıyız", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-turkiye_burkina-faso-iliskilerini-derinlestirmeye-kararliyiz.tr.mfa, **T.C. Dışışleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018)

³⁹⁷ "Milletlerarası Andlaşma",

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-8.htm/20130725M1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-8.htm>, **T.C. Resmî Gazete**, 25 Temmuz 2013, S.28718, (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2018)

³⁹⁸ "Türkiye – Burkina Faso İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-burkina-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışışleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018)

³⁹⁹ "Dışışleri Bakanı Mevlüt avuşoğlu'nun Burkina Faso'yu Ziyareti, 12 Temmuz 2017", <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-burkina-faso-ziyareti.tr.mfa>, **T.C. Dışışleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018)

⁴⁰⁰ "Bakan Yardımcısı Kuru Burkina Faso Meclis Başkanı İle Bir Araya Geldi", <http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisi-kuru-burkina-faso-meclis-baskani-ile-biraraya-geldi.tr.mfa> **T. C. Dışışleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018)

arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel ve uluslararası meseleler çerçevesinde görüşmüşlerdir.⁴⁰¹

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk, İslam İşbirliği Teşkilatı Kadın Dayanışma Konseyi Başkanı Esra Albayrak ve mahiyetindeki heyet İİT Üyesi Ülkelerin Kalkınmasında Kadınların Rolü 7. Bakanlar Konferansı için 3 Aralık 2018 tarihinde Burkina Faso'ya gitmiştir. Konferansın ardından, heyet Burkina Faso Devlet Başkanı Kabore ile görüşmüşlerdir. Görüşmede olası işbirlikleri hakkında konuşmuşlardır.⁴⁰²

İki ülke arasında askeri ilişkiler çok fazla gelişemeyip düşük oranda kalmıştır. Bu ilişkilerin de zeminini 13 Eylül 2001'de imzalanan “*Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması*”, “*Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile Burkina Faso Genel Kurmay Başkanlığı Arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması*” ve “*Türkiye Cumhuriyeti Jandarma Genel Komutanlığı ile Burkina Faso Milli Jandarma Komutanlığı Arasında Jandarma Personelinin Eğitilmesine İlişkin Protokol*” metinleri oluşturmaktadır. Bu anlaşmalar 1 Kasım 2001 tarihinde kararlaştırılarak 4 Aralık 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁰³

2.2. Ekonomik İlişkiler

Ekonomik ilişkilerin resmi temeli 1 Ağustos 2006 tarihinde Vagadugu'da imzalanan “*Ticaretin Geliştirilmesi ve Ekonomik İşbirliği Mutabakat Protokolü*”ne dayanmaktadır. Anlaşma iki ülke için karşılıklı yarar ilkesinden hareketle ticaretin gelişmesi, teknik işbirliği, ortak teşebbüslerin kurulması, inceleme gezileri, burs imkânlarının sağlanması, fuarlar ve sergiler düzenlenmesi gibi alanları kapsamaktadır. Anlaşma 1 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe girerek resmîyet kazanmıştır.⁴⁰⁴ Bu

⁴⁰¹ “Burkina Faso Ulusal Meclis Başkanı Ouattara Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tcgb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11504/burkina-faso-ulusal-meclis-baskani-ouattara-cankaya-koskunda>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018)

⁴⁰² “Bakan Selçuk Burkina Faso'da Üst Düzey Temaslar Gerçekleştirdi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bakan-selcuk-burkina-fasoda-ust-duzey-temaslar-gerceklestirdi/1328260>, **AA**, (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

⁴⁰³ “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011204.htm/20011204.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011204.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 4

Aralık 2001, S.24603, (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2018)

⁴⁰⁴ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100701.htm/20100701.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100701.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 1

Temmuz 2010, S.27628, (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2018)

olmak üzere birçok alanda işbirliğini arttırılmasını amaçlayan bu anlaşma, 16 Şubat 2011 yılında yürürlüğe girmesiyle resmîyet kazanmıştır.⁴⁰⁹

2008 yılında Expo 2015'in yapılması planlanan yerler arasında İzmir ve Milano yarışmıştır. Yapılan seçimlerde Burkina Faso oyunu İzmir'den yana kullanarak jest yapmıştır.⁴¹⁰ İki ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesi amacıyla THY haftada 4 gün olmak üzere 11 Aralık 2012 tarihiyle Burkina Faso'ya direkt uçuş seferleri düzenlemeye başlamıştır.⁴¹¹

TİKA ve yerel bir kurum olan Piakoro Derneği işbirliği ile 28 Temmuz 2014 tarihinde Réo Bölgesi'nde mazotla çalışan 8 adet değirmen vermiştir. Ayrıca bölgede yaşayan yoksul halka 800 kişilik gıda yardımında bulunmuştur.⁴¹² Daha sonra ise bölgede tahıl ürünlerinin saklanması için de 8 adet depo yapmıştır.⁴¹³

Moringa Olifera ağacı özellikle gıda sektöründe büyük öneme sahiptir. Bu ağaç havuçtan 4 kat fazla A vitamini, turuncgillerden 7 kat fazla C Vitamini, süttten 4 kat fazla Kalsiyum, muzdan 3 kat fazla Potasyum ve enginarından 3 kat fazla Demir minareli barındırmaktadır.⁴¹⁴ TİKA da bu verilerden hareketle L'Association Belwet Derneği ile bağlantı kurarak gıda ulaşımına yoksunluk çeken halkın ve özellikle çocukların faydalanması için Moringa Olifera Ağacı Yetiştirme Projesi başlatmıştır.⁴¹⁵ Projenin ilk aşamasında yetkililere tohum gübre ve donanım desteğinde bulunulmuştur. İkinci safhada ise fidanlar 300 hektarlık arazi ve 75 okul bahçesine dikilmiştir. Bu dikim yapılan alanın 10 hektarlık kısmı *Burkina Fasolu Çocuklar ve Soma Şehitleri Hatıra Ormanı* olarak hayata geçirilmiştir. Üçüncü aşamada 8 adet kurutma makinası, 8 adet

⁴⁰⁹ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110216-9.htm>, **T.C. Resmî Gazete**, 16 Şubat 2011, S.27848, (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2018)

⁴¹⁰ "Expo'da kim kime oy verdi?", <http://www.milliyet.com.tr/expo-da-kim-kime-oy-verdi--siyaset-516382/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

⁴¹¹ "THY 2013'e 6 Yeni Seferle Giriyor", <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2012/12/12/thy-2013e-6-yeni-seferle-giriyor>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

⁴¹² "Burkina Faso'da Faaliyetler Artarak Devam Edecek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/burkina_fasoda_faaliyetler_aratarak_devam_edecek-7337, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

⁴¹³ "Burkina Faso'da Kadınlara Yönelik Üretim İmkânları Geliştiriliyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/burkina_faso_da_kadınlar_yonelik_uretim_imkanlari_gelistiriliyor-15262, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

⁴¹⁴ "Burkina Faso'da Moringa Olifera Ağacı Yetiştirme Projesi", <http://www.milliyet.com.tr/burkina-faso-da-moringa-olifera-agaci-ankara-yerelhaber-615625/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

⁴¹⁵ "TİKA, Burkina Fasolu 3 bin Çocuğa Hatıra Ormanı İle Besin Takviyesi Sağlayacak", <http://www.milliyet.com.tr/tika-burkina-fasolu-3-bin-cocuga-hatira-ankara-yerelfotogaleri-9356043/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

öğütme makinası ve çeşitli alet donanım desteğinde bulunulmuştur. Projenin son aşamasında ise ağacın yaprağı, kabuğu ve meyvesinden yağ üretilmesi amacıyla ekstraksiyon makinası verilmesiyle proje başarıyla tamamlanmış olmuştur.⁴¹⁶

TİKA ve bir yardımlaşma derneği işbirliği ile Mart 2015 tarihinde Burkina Faso'dan gelen radyoculara; TRT İstanbul radyosunda eğitim programı verilerek diğer yerel radyolara ziyaretler düzenlenmiştir.⁴¹⁷

Burkina Faso Ankara Büyükelçisi Dicko, İzmir'e gezi düzenleyerek Karşıyaka Belediye Başkanı Hüseyin Mutlu Akpınar'ı Temmuz 2015 tarihinde ziyaret etmiştir. Karşıyaka Belediyesi'nin uluslararası alanda yürüttüğü projelere* hayran kaldığını belirterek Burkina Faso ve Karşıya arasında sosyal, kültürel ve sportif alanda anlaşma yapmak istemiştir.⁴¹⁸ TİKA ve Ordu Arıcılık Araştırma Enstitüsü işbirliği ile aralarında Burkina Fasolu katılımcıların da olduğu arıcılar Haziran 2018 tarihinde Ordu'da arı yetiştiriciliği alanlarında eğitim görmüşlerdir.⁴¹⁹

Burkina Faso Standardizasyon, Metroloji ve Kalite Ajansı (ABNORM) yetkililerinden oluşan heyet Ağustos 2016'da Türkiye'ye gelerek Türk Standartları Enstitüsü'nü (TSE) ziyaret etmiştir. İki kurum arasında olası işbirlikleri hakkında bilgi alışverişinde bulunulmuştur. TSE'nin standardizasyon, belgelendirme ve endüstriyel metroloji alanlarında destek vermesi kararlaştırılmıştır.⁴²⁰

Burkina Faso'da halkın temiz suya ulaşması çok düşük seviyelerdedir. Türkiye Diyanet Vakfı da bu çerçevede Şubat 2018 tarihinde su kuyusu açmıştır.⁴²¹

⁴¹⁶ "Burkina Faso'ya Soma Şehitleri Hatıra Ormanı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/burkina_faso_ya_soma_sehitleri_hatira_ormani-16986, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

⁴¹⁷ Fildişi Sahilleri ve Burkina Faso Radyo Personeline Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahilleri_ve_burkina_faso_radyo_personeline_egitim-16066, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

* Avrupa Diploması, 12 Yıldız Şehri ve Karşıyaka'nın Filizleri

⁴¹⁸ "Burkina Faso Türkiye Büyükelçisi Karşıyaka'ya Hayran Kaldı", <http://www.milliyet.com.tr/burkina-faso-turkiye-buyukelcisi-karsiyaka-izmir-yerelfotogaleri-10510613/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

⁴¹⁹ "Ordu Arıcılık Enstitüsü Yabancı Arıcılara Okul Oldu", <http://www.milliyet.com.tr/aricilik-enstitusu-yabanci-aricilara-ordu-yerelhaber-2894967>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

⁴²⁰ "Burkina Faso Standardizasyon, Metroloji ve Kalite Ajansı'ndan TSE'ye Ziyaret", <http://www.milliyet.com.tr/burkina-faso-standardizasyon-metroloji-ankara-yerelhaber-1504734/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

⁴²¹ "Türkiye Diyanet Vakfından Afrika'ya 48 Adet Su Kuyusu", <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-diyanet-vakfindan-afrika-ya-ankara-yerelhaber-2555284/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

Türkiye’den iki hayır kurumu işbirliği ile Burkina Faso’nun Maadougou bölgesine 24 yatak kapasiteli sağlık merkezi Nisan 2018 tarihinde faaliyete geçmiştir.⁴²²

Türkiye, Suriye’de terör örgütlerine karşı Ocak-Mart 2018 tarihlerinde yürüttüğü Zeytin Dalı Harekâtı esnasında, Burkina Faso’da siviller ve öğrenciler toplanarak TSK’nın başarılı gelmesi için dualar ederek Fetih Suresi okumuşlardır.⁴²³

Burkina Fasolu Benjamin Bonkoungou, Erciyes Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümü’nü ve bağlı olduğu fakülteyi birincilikle bitirerek ülkesine döndüğünde Türkiye’nin gönüllü temsilcisi olacağını belirtmiştir.⁴²⁴

3.TÜRKİYE – FİLDİŞİ SAHİLİ İLİŞKİLERİ

Fildişi Sahili’nde güney ve kuzey arasında gerek sosyal gerek kültürel gerekse maddi boyutlar itibariyle uçurum bulunmaktadır. Kuzeyde yaşayan halk Müslüman kesin iken güneyde yaşayanlar Hristiyan’dır. (Aslında temel kırılma din üzerinden de okunabilir) Kuzey halkı ekonomik gelişmişlik olarak oldukça geri plandadır. Bu sebepten dolayı 2002 yılında kuzeyde ayaklanmalar başlamıştır. Fransa, bölgedeki askeri güçleri ile müdahale ederek araya duvar çekmiş ve Hristiyan güneyi korumuştur. 2000 yılında devlet başkanı seçilen Laurent Gbagbo, 2005 yılı olarak planlanan seçimi erteleyerek 2010 yılında yapmıştır. Seçimi Alassane Vattara kazanmış fakat Gbagbo iktidarını devretmemiştir. Halk, isyan başlatmış ve toplumsal olaylarda 500’den fazla insan ölmüştür. Seçimlerden ve karışıklıklardan sorumlu tuttuğu ABD ile Fransa’ya kakao satışını durdurmuştur. Bunun üzerine Afb, Fransa ve ABD desteğiyle Vattara iktidarı devralmıştır. Türkiye siyasi istikrarsızların ülkelere zarar verebileceğini her ortamda belirtmiştir. Bu düşünceden hareketle demokratik yollarla gelen hükümeti desteklemiştir.

3.1.Siyasi İlişkiler

⁴²² “Türkiye’den Burkina Faso’ya Sağlık Merkezi”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-burkina-faso-ya-saglik-merkezi-istanbul-yerelhaber-2712192/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

⁴²³ “Burkina Faso’da Zeytin Dalı Harekâtı İçin Dua”, <https://www.sabah.com.tr/webtv/haber/burkina-fasoda-zeytin-dali-harekati-icin-dua>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

⁴²⁴ “Burkina Fasolu Bejamin Fakülteyi Birincilikle Bitirdi”, <http://www.milliyet.com.tr/burkina-fasolu-benjamin-fakulteyi-birincilikle-kayseri-yerelhaber-2886493/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

Yerleşik büyükelçilik açılmadan önce Fildişi Sahili, Türkiye'nin Dakar (Senegal) Büyükelçiliği'ne akredite olmuştur. Fildişi Sahili'nin ise Tel Aviv (İsrail) Büyükelçiliği Türkiye'ye akredite olarak faaliyetlerini yürütmüştür. 15 Kasım 2009 tarihinde Türkiye'nin Abidjan'da yerleşik büyükelçiliği faaliyete geçmiştir. Türkiye nezdinde Abidjan'a atanan ilk büyükelçi Yalçın Kaya Erensoy* olmuştur.⁴²⁵ Erensoy'un görev süresinin dolmasıyla 27 Temmuz 2014 tarihi itibarıyla Büyükelçi Esra Demir görevi devralmıştır.⁴²⁶ Eylül 2018 Dışişleri Bakanlığı kararnamesi ile Abidjan Büyükelçisi değişerek Yonca Özçeri atanmıştır.⁴²⁷ Fildişi Sahili'nin Ankara Büyükelçiliği ise Şubat 2013 tarihinde faaliyete geçmiştir. Fildişi Sahili'nin ilk yerleşik Ankara Büyükelçisi olarak atanan Yacouba Atta 18 Şubat 2013 tarihinde Cumhurbaşkanı Gül'e güven mektubunu sunarak görevine başlamış ve halen devam etmektedir.⁴²⁸

İki ülke arasında ilk siyasi ziyaret 2014 yılında Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı düzenlenen devir – teslim törenine Fildişi Sahili Millet Meclisi Başkanı Guillaume Kigbafori Soro ve mahiyetindeki heyetin katılımıyla olmuştur. Konuk Başkan, dönemin Meclis Başkanı Cemil Çiçek ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁴²⁹

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun daveti üzerine Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı Charles Koffi Diby, 15 – 17 Aralık 2014 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Fildişi Sahili'nden Türkiye'ye Dışişleri Bakanlığı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olma özelliği taşımaktadır. Çavuşoğlu ve Diby ilişkileri her alanda geliştirmek

* Erensoy, yerleşik büyükelçilik binası olmaması nedeniyle otel odasından faaliyetlerini yürütmekteydi. Fildişi Sahili'nde yaşanan iç karışıklık nedeniyle kaldığı otelde mahsur kaldı. Bunun üzerine Türkiye Pakistan Büyükelçiliği ile irtibat kurarak bölgede görev yapan BM Barış Gücünde bulunan askerlerinin müdahalede bulunmasını sağladı ve Türk Büyükelçi tahliye edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz; "Türk Büyükelçiyi Rehin Aldılar", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-buyukelciyi-rehin-aldilar-17544033>, **Hürriyet**, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2018)

⁴²⁵ "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <http://abidjan.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Abidjan Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁴²⁶ "Büyükelçinin Mesajı", <http://abidjan.be.mfa.gov.tr/Mission/Message>, **T.C. Abidjan Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁴²⁷ "Dışişleri'nde Atama Rüzgarı", <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-nde-atama-ruzgari-siyaset-2741935/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2018)

⁴²⁸ "Fildişi Sahili Büyükelçisinden Güven Mektubu", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/10769/fildisi-sahili-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴²⁹ "Fildişi Sahili – Dış politika Kronolojisi-2014,27 Ağustos", http://www.mfa.gov.tr/agustos____.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

için somut adım atacaklarını kararlaştırmışlardır.⁴³⁰ Görüşmeler esnasında iki konuda anlaşma imzalanmıştır.⁴³¹ Bu anlaşmalar;

1. Dışişleri Bakanlıkları Arasında Siyasi İstişare Mekanizması Kurulması Anlaşması
2. Diplomasi, Eğitim, Bilgi ve Belge Değişimine Yönelik Mutabakat Zaptı

Ziyaret kapsamında Diby, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile de ikili ilişkiler ve bölgesel konulara dair görüşme gerçekleştirmiştir.⁴³²

Erdoğan'ın daveti üzerine Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Alassane Vattara 25 - Mart 2015 tarihlerinde resmi ziyaret düzenlemiştir.⁴³³ Vattara'nın ziyareti Fildişi Sahili'nden Türkiye'ye Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Erdoğan, Vattara için Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir. İki lider baş başa ve heyetler arası görüşmeler sürdürerek ikili, bölgesel ve uluslararası meseleleri ele almışlardır.⁴³⁴ İkili görüşmeler sonrası ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Açıklamalardan görüleceği gibi oldukça verimli bir temas olmuştur. Taraflar karşılıklı olarak büyükelçilik kançılıryası yapılması için 4 bin m² arsa takası konusunda anlaşmaya varmışlardır. Uluslararası alanda iki ülke birbirini desteklemesi konusunda mutabakata varılmıştır. Erdoğan, Türk İşadamlarına yönelik, Fildişi Sahili'nde yatırım yapması çağrısında bulunarak potansiyelleri değerlendirmeleri gerektiğini söylemiştir. Görüşme kapsamında 8 konuda anlaşma imzalanmıştır.⁴³⁵ Bu anlaşmalar;

⁴³⁰ "Fildişi Sahili Devlet ve Dışişleri Bakanı Diby Ankara'da, 15-17 Aralık 2014", http://www.mfa.gov.tr/fildisi-sahili-devlet-ve-disisleri-bakani-diby-ankra_da.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁴³¹ "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Fildişi Sahili Devlet ve Dışişleri Bakanı Charles Koffi Diby İle Ortak Basın Toplantısı, 16 Aralık 2014, Ankara", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-fildisi-sahili-devlet-ve-disisleri-bakani--charles-koffi-diby-ile-ortak-basin-toplan.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁴³² "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı Diby'yi Kabul Etti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1565/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahili-disisleri-bakani-dibyyi-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴³³ "Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Vattara'nın Ülkemizi Ziyareti Hakkında", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/29915/fildisi-sahili-cumhurbaskani-vattaranin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴³⁴ "Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Vattara Cumhurbaşkanlığı Sarayında", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29923/fildisi-sahili-cumhuriyeti-cumhurbaskani-vattara-cumhurbaskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴³⁵ "Fildişi Sahili ile Beşeri Münasebetlerimiz Giderek Güçleniyor", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29924/fildisi-sahili-ile-beser-munasebetlerimiz-giderek-gucleniyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

1. Eğitim İşbirliği Anlaşması
2. Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması
3. Turizm İşbirliği Anlaşması
4. Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Hamilleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma
5. Kültürel İşbirliği Anlaşması
6. Güvenlik İşbirliği Anlaşması
7. Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması
8. Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması

Erdoğan, Türkiye’den Fildişi Sahili’ne Cumhurbaşkanı düzeyinde ilk olan resmi ziyaretini 28 – 29 Şubat 2016 tarihlerinde düzenlemiştir.⁴³⁶ Erdoğan’ın heyetinde; eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, Çevre ve Şehircilik Bakanı Fatma Güldemet Sarı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Ekonomi Bakanı Mustafa Elitaş ve 150 civarında işadamı bulunmuştur.⁴³⁷ Erdoğan’ı Felix Houphouët Boigny Havalimanı’nda Cumhurbaşkanı Vattara, Başbakan Kablan Duncan, ülkenin hemen hemen tüm bakanları, Türkiye’nin Abidjan Büyükelçisi Esra Demir ve yerel 60 kabile liderinin de bulunduğu kalabalık bir protokol karşılamıştır.⁴³⁸ Vattara, Erdoğan için Fildişi Sahili Başkanlık Sarayı’nda resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Törenin ardından ikili baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.⁴³⁹ Görüşmelerin ardından ortak basın toplantısı düzenlenerek görüşme içeriği hakkında bilgilendirme yapmışlardır. Erdoğan, Fildişi Sahili ile olan ilişkilerinin her alanda iyi gittiğini ve ilişkilerin Afrika genelinde mihenk taşı oluşturduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁶ “Fildişi sahili, Gana, Nijerya ve Gine Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/39936/fildisi-sahili-gana-nijerya-ve-gine-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴³⁷ “Afrika Uzmanı Yıldırım, Cumhurbaşkanı’nın Batı Afrika Ziyaretini Değerlendirdi”, <http://www.milliyet.com.tr/afrika-uzmani-yildirim-cumhurbaskani-ankara-yerelfotogaleri-13652885/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2018)

⁴³⁸ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Fildişi Sahili’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39960/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahilinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴³⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fildişi Sahili Başkanlık Sarayı’nda”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39967/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahili-baskanlik-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴⁴⁰ “Fildişi Sahili, Sahra Altı Afrika İle İlişkilerimizin Mihenk Taşısıdır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39963/fildisi-sahili-sahra-alti-afrika-ile-iliskilerimizin-mihenk-tasidir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

Abidjan'ın gerek Türkiye'nin yardımlarıyla gerekse kendi kalkınma programlarıyla 2020 yılına geldiğinde önemli bir başkent olacağını söylemiştir. Vattara ise Erdoğan için “ *Büyük bir devlet adamını, Fildişi Sahili ve Afrika'nın dostunu ağırlamaktan memnuniyet duyuyoruz.*” ifadelerini kullanarak samimi bir duruş sergilemiştir. Vattara, Erdoğan'a ülkenin en büyük devlet nişanı olan “*Grand Croix (Büyük Haç) Nişanı*” vermiştir. Nitekim bu görüşmeler Vattara'nın ziyaretinde kararlaştırılan anlaşmaların imzalanması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Görüşme kapsamında 8 adet anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴¹ Bu anlaşmalar;

1. Dışişleri Bakanlıkları Arasında Mutabakat Muhtırası
2. Diplomatik Temsilcilikler İçin Karşılıklı Arsa Takasına İlişkin Anlaşma
3. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması
4. Sağlık ve Tıp Bilimleri Arasında İşbirliği Anlaşması
5. Şehircilik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
6. TİKA Kalkınma Yardımları İşbirliği Mutabakat Zaptı
7. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması
8. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

Erdoğan, Fildişi Sahili'nde yürüttüğü temaslar çerçevesinde Abidjan Valiliği'ne gitmiştir. Valilikten “*Abidjan Şehri Altın Anahtarı*” ve “*Fahri Hemşerilik Berati*” verilmiştir.⁴⁴² Erdoğan, Türkiye – Fildişi Sahili İş Forumu'na katılmış ve ardından Fildişi Sahili İmamlar Yüksek Konseyi heyetini kabul etmiştir.⁴⁴³ Erdoğan, Vattara tarafından onuruna düzenlenmiş akşam yemeğine katılmış ve burada da ilişkileri ileri taşıma konusundaki samimiyetini yinelemiştir.⁴⁴⁴

Çavuşoğlu, Fildişi Sahilli mevkidaşı ile Nisan ve Temmuz 2016 tarihlerinde telefon görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Çavuşoğlu, Fildişi Sahili ev sahipliğinde

⁴⁴¹ “Fildişi Sahili Modern Dünyanın Afrika'daki Önemli Merkezlerinden Birisi Olacak”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39970/fildisi-sahili-modern-dunyanin-afrikadaki-onemli-merkezlerinden-birisi-olacak.html>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴⁴² “Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Abidjan Şehri Altın Anahtarı Takdim Edildi”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39972/cumhurbaskani-erdogana-abidjan-sehri-altin-anahtari-takdim-edildi.html>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴⁴³ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fildişi Sahili İmamlar Yüksek Konseyi'ni Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39976/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahili-imamlar-yuksek-konseyini-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴⁴⁴ Elif Tokbay, “Erdoğan; Demek ki Konuşmam İsbetli Oldu”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 2016, s.4

düzenlenen İİT Dışışleri Bakanları Konseyi Toplantısı'na katılmak için 10 -11 Temmuz 2017 tarihlerinde Abidjan'a gitmiştir.⁴⁴⁵

3.2.Ekonomik İlişkiler

İlişkilerin resmi boyutuna baktığımızda 8 Haziran 2005 tarihinde Abidjan'da imzalanan *Ticaret Anlaşması*'ni görmekteyiz. Anlaşma; ülkeler arası dostane ilişkiler kurmak, ticari işbirliğinde karşılıklı yarar prensibini emel kabul etmek, ilişkileri güçlendirme arzusu ile ortak ticari teşebbüsten uzman değişimine, uzman eğitiminden müşavirlik hizmetine kadar birçok alanı kapsamaktadır.⁴⁴⁶ Diğer taraftan 29 Şubat 2016'da *Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması* imzalanmış fakat şimdilik yürürlüğe girmemiştir. Yine iki ülke arasında *Yatırımların Karşılıklı Teşviki Anlaşması* imzalanmış olmasına rağmen ulusal meclisler tarafından şu ana kadar onaylanmamıştır.

Türkiye İş kadınları ve İş Adamları Konfederasyonu (SANKON) Genel Başkanı Nezaket Emine Atasoy'un Türkiye adına görevlendirilerek iki ülke arasında ticaret bağları organize edilmesi istenmiştir dememiz yanlış olmayacaktır. Atasoy, Türkiye'nin Abidjan Büyükelçiliği tarafından düzenlenen organizasyonla Haziran 2017 tarihinde Fildişi Sahili'ne ziyaret düzenlemiştir. İlk olarak Tarım ve Kalkınma Bakanı Mamadou Sangafowa Coulibaly ile görüşmüştür. Coulibaly, tarım alanında Türk yatırımcılar ile her türlü işbirliği yapmaya hazır olduğunu belirtmiş ve ticaret hacmini arttırma konusunda görüş birlikteliği sağlamışlardır.⁴⁴⁷ Fildişi Sahili Ticaret Odası'nı ziyaret ederek işbirliği konusunda görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Atasoy daha sonra diğer Afrika ülkelerinde de faaliyet gösteren Fildişi Sahili İşverenler Konfederasyonu Genel Merkezini ziyaret etmiştir. Konfederasyon Başkanı Philippe Eponan ile görüşmelerin ardından iki kurum arasında *Ekonomik ve Ticari İlişkileri*

⁴⁴⁵ "Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun İslam İşbirliği Teşkilatı 44'üncü Dışışleri Bakanları Konseyi Toplantısına Katılmak Üzere Fildişi Sahili'ni Ziyareti, 10 – 11 Temmuz 2017", <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-fildisi-ziyareti-iiit.tr.mfa>, **T.C. Dışışleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁴⁴⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Fildişi Sahili (Kotdivuar) Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışışleri Komisyon Raporu (1/341)", <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss4.pdf>, **TBMM**, Dönem: 21, Yasama Yılı:2, 27 Eylül 2007 s.12, (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2018)

⁴⁴⁷ "Türkiye İş kadınları ve İş Adamları Konfederasyonu Başkanı Atasoy, Fildişi Sahili'nde", <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-sanayici-is-kadinklari-ve-is-ankara-yerelfotogaleri-23651586/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2018)

Geliştirmek Amacıyla İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.⁴⁴⁸ Fildişi Sahili Maden ve Sanayi Bakanı Brou Kossi Jean Claude ile ülkeye yapılabilecek olası yatırımlar hakkında görüşmüşlerdir. Atasoy ziyaretler kapsamında Fildişi Sahili Cumhuriyeti İş Kadınları Konseyi Genel Merkezi'ne de ziyaret düzenlemiştir. Konsey Başkanı ve eski Devlet Bakanı da olan Euphrasie Kouassi Yao ile görüşmelerde ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda iş birlikteliği vurgusu yapılmıştır.⁴⁴⁹

Fildişi Sahili ziyareti esnasında düzenlenen Türkiye – Fildişi Sahili İş Forumu'na Erdoğan, Vattara, Duncan ve Elitaş katılmışlardır. İki ülkeden toplam katılımcı sayısı 350 civarındadır. Firmalar şirketlerini tanıtan sunumlar yapmış ve Türk ve Fildişili şirketler ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁴⁵⁰

İki ülkenin 2015 yılı ticaret hacmi 330.7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴⁵¹ Türkiye'nin 2015 yılında Fildişi Sahili'nden ithalatı toplamda 230.5 milyon dolar olmuştur. Bu miktarın 199.3 milyon dolarlık bölümünü kakao ve kakao türevleri olarak karşımıza çıkarken bu kalemleri ağırlıklı olarak kauçuk ve pamuk takip etmektedir. Aynı yıl için Türkiye'nin ihracat tutarı toplam 100.2 milyon dolardır. İhracat kalemine baktığımızda tuz, sülfür, kireç, çimento, makine, mekanik aletler olarak karşımıza çıkmaktadır. 2018 yılına geldiğimizde hacim 377.6 milyona ulaşmıştır.⁴⁵² Bu yıl içerisinde Türkiye'nin ithalatında düşüş görülmektedir. Toplam 203.2 milyon dolarlık ürün temin edilmiş ve bunun 177.2 milyon doları yine kakao olmuştur. İthalatın düşmesine karşın ihracatta artış görülmektedir. Yine aynı yıl 174.4 milyon dolarlık ihracat yapmıştır. İhraç kalemleri önceki verilerle aynı olmuştur.

3.3.Kültürel İlişkiler

⁴⁴⁸ “Türkiye Patronlar Kulübü ile Afrika Patronlar Kulübü İş Birliği Yaptı”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-patronlar-kulubu-ile-afrika-ankara-yerelhaber-2111682/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2018)

⁴⁴⁹ “Atasoy, Abidjan'a Ziyaret Gerçekleştirdi”, <http://www.milliyet.com.tr/atasoy-abidjan-a-ziyaret-gerçekleştirdi-ankara-yerelhaber-2127596/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2018)

⁴⁵⁰ “T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Beraberindeki İş İnsanlarını Heyetinin Fildişi Sahili, Gana, Nijerya ve Gine Ziyareti (Sonuç Raporu)”, <https://www.deik.org.tr/uploads/fildisi-sahili-gana-nijerya-ve-gine-rapor.pdf>, **DEİK**, 2016, s.1, (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2018)

⁴⁵¹ “Cote d'Ivoire's Exports to Turkey”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c384%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁴⁵² “Cote d'Ivoire's Imports From Turkey”,

<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c384%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1>, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

İlişkilerin resmi boyutu Vattara ve Erdoğan'ın ziyaretlerinde imzalanan üç anlaşmaya dayanmaktadır. Anlaşmanın ilki olan – ülkeler arası tiyatro vb. kurumlar arası işbirliği yapılması, sanatsal etkinliklere katılım, kurumlar arası doğrudan temas, sanatçıların katılımıyla bilgi v belge paylaşımı, milli oyun metinlerinin değişimi, ortak gösteriler yapılması, ülkeler arası kültür günleri düzenlenmesini hedefleyen – *Kültürel İşbirliği Anlaşması* 28 Ağustos 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁵³ İkinci olarak *TİKA Kalkınma Yardımları İşbirliği Mutabakat Zaptı* ve üçüncü olarak *Turizm İşbirliği Anlaşması* bulunmaktadır. Son iki anlaşma imzalanmış olmasına karşın yürürlüğe girmemiştir.

TİKA, Ekim 2013 tarihinde Abidjan'da bulunan Kardiyoloji Enstitüsü'ne nabız ölçme aleti, radyasyonun yaymadan kullanılabilen göğüs kanseri erken teşhis cihazı, EKG Simülatörü, solunum cihazı gibi tıbbi malzeme yardımında bulunarak halkın tedaviye hızlı ulaşmasında yardımcı olmuştur.⁴⁵⁴ TİKA Nisan 2014 tarihinde kırsal kesimde yaşayan ağır hastaların nakli ve tedavisinde kullanılmak üzere Sağlık Bakanlığı'na bir adet ambülans ve iç donanımı yardımında bulunmuştur.⁴⁵⁵ Türkiye yine bölgede sağlık konusunda faaliyetlerine her geçen yıl yeni bir yardım eklemiştir. Bu kapsamda yaklaşık 20 bin kişinin yaşadığı Akaupe-Zeudji kasabasında bulunan sağlık ocağına EKG, ultrason, idrar analizörü, fetal dolper, nebulizatör, tekerlekli sandalye ve çeşitli ilaç yardımında bulunmuştur.⁴⁵⁶ Sağlık alanında yürütülen faaliyetler kadar güvenlik güçlerine de malzeme ve donanım desteği sağlamaktadır. Bu kapsamda Ağustos 2014 tarihinde Fildişi Sahili Adli Polis Teşkilatı'na santrifüj, rötör, filtreleme pompası, rotavapor, 5 adet bilgisayar, fotokopi ve yazıcı cihazları ve laboratuvarında kullanılmak üzere çeşitli kimyasallar yardımında bulunmuştur.⁴⁵⁷

⁴⁵³ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/08/20150828M2-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 28 Ağustos 2015, S.29459, (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2018)

⁴⁵⁴ “Fildişi Sahili'ne Tıbbi Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahiline_tibbi_malzeme_destegi-5108, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

⁴⁵⁵ “Batı Afrika Ülkelerinde Kırsal Kesim Halkının Sağlık Hizmetlerine Erişimine Önemli Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/bati_afrika_ulkelerinde_kirsal_kesim_halkinin_saglik_hizmetlerine_erisimine_onemli_destek-6360, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

⁴⁵⁶ “Fildişi Sahili Akoupe Zeudji Kasabası Sağlık Ocağına Ekipman ve İlaç Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili_akoupe_zeudji_kasabasi_saglik_ocagina_ekipman_ve_ilac_destegi-7484, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

⁴⁵⁷ “Fildişi Sahili Bilimsel Polis Teşkilatına Teknik Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili_bilimsel_polis_teskilatina_teknik_malzeme_destegi-7501, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

Fildişi Sahili'nden 4 sağlık personelinin katılımıyla İzmir Urla Acil Afet Eğitim ve Simülasyon Merkezi'nde; ambulans malzemelerinin kullanımı, olay yeri yönetimi ve acil durumdaki hastaya yaklaşım teknikleri konularında eğitim verilmiştir. TİKA ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ortaklaşa yürütmekte olduğu Uluslararası Polis Eğitim İşbirliği Projesi ne her yıl farklı ülkelerden polisler katılmaktadır. Eylül 2015 tarihinde düzenlenen programa Fildişi Sahili'nden gelen polisler katılmıştır. Katılımcılara; karşılıklı tecrübe paylaşımı, suçla mücadelede ortak bilinç oluşturma ve ortak terminoloji belirleme alanlarında verilen teorik eğitimlerin yanı sıra uygulamalı eğitimler de düzenlenmiştir.⁴⁵⁸ Yine bu projenin devamında Şubat 2016 tarihinde Fildişi Sahili'nden gelen 11 polise; trafik, polis istihbarat, alkometre cihaz kullanımı, adli balistik ve uyuşturucu ile mücadele alanlarında eğitim verilmiştir.⁴⁵⁹

Türkiye bölgede eğitim altyapısına da yüksek oranda destek vermektedir. Al Manarat Al İslamiyat Medresesi'ne donanım yardımında bulunmuştur. Yine bölgede yer alan Grand Bassam Yetimhanesi'nin onarımını gerçekleştirmiştir.⁴⁶⁰ Emine Erdoğan, Vattara'nın eşi Dominique Vattara, Fildişi Sahili Eğitim Bakanı ve Çocuk ve Aileden Sorumlu Bakan ile Grand Bassam Yetimhanesi 'ne ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan, yetimhanede kalan çocuklara çeşitli hediyeler vermiştir.⁴⁶¹ Abidjan'da bulunan Görme Engelliler Enstitüsü'ne ek olarak anaokulu ve oyun parkı yapmıştır.⁴⁶² Yine başka bir eğitim kurumu olan Fildişi Sahili Müslüman Üniversitesi'ne bilgisayar laboratuvarı oluşturulmuştur. İİT Zirvesi için bölgede olan Çavuşoğlu, Fildişi Sahili Kadın, Çocuk Esirgeme ve Dayanışma Bakanlığı bünyesinde bulunan Kadın Eğitim

⁴⁵⁸ "Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi Devam Ediyor", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/uluslararasi_polis_egitimi_isbirligi_projesi_devam_ediyor-18986, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

⁴⁵⁹ "Dost ve Kardeş Ülkelerin Polisine Eğitim Desteği Devam Ediyor", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/dost_ve_kardes_ulkelerin_polisine_egitim_destegi_devam_ediyor-21094, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

⁴⁶⁰ "TİKA, Afrika'daki Yatırımlarıyla Göz Dolduruyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_daki_yatirimlariyla_goz_dolduruyor-21307, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

⁴⁶¹ "Emine Erdoğan, Grand Bassam Yetimhanesini Ziyaret Etti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39983/emine-erdogan-grand-bassam-yetimhanesini-ziyaret-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)

⁴⁶² "TİKA'dan Fildişi Sahili'ne Anaokulu ve Oyun Parkı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_fildisi_sahili_ne_anaokulu_ve_oyun_parki-21439, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

ve Meslek Edindirme Enstitüsü'nün açılış törenine katılmıştır.⁴⁶³ Bunların yanı sıra 2017 ramazanında 1000 kişilik iftar yemeği ve 1000 paket gıda yardımı organizasyonu düzenlenmiştir.

Fildişi Sahili Zouhan – Hounie Belediye Başkanı Zrokpa Dopeu Roger ve mahiyetindeki heyet Türkiye'ye gelmiştir. Ankara'nın Kahraman Kazan İlçesi'ne ziyarette bulunmuştur. Taraflar aradaki kültürel ilişkileri geliştirmek istedikleri konusunda mutabık kalmışlardır.⁴⁶⁴

4.TÜRKİYE – GAMBİYA İLİŞKİLERİ

Ülke coğrafyasının Senegal hariç kara sınırı olmaması nedeniyle tarih boyunca iç siyasi hayatında Senegal etkisi görülmüştür. 1965 – 1970 yılları arasında meşrutiyet yönetimin benimsemiş olsa da 1970 yılında cumhuriyet yönetimine geçmiştir. Gambiya Cumhurbaşkanı Dawda Jawara'ya yapılan darbe girişimi Senegal tarafından önlenmesinin ardından yapılan anlaşmayla iki ülke konfederatif yapıda birleşerek 1982 – 1989 yılları arasında Senegambiya Konfederasyonu olmuştur. Senegal'in Gambiya'yı topraklarına kata düşüncesinden dolayı bu yapı bozulmuştur. 1994 yılında Yahya Jammeh tarafından ülkede darbe yapılmış ve 1996, 2001, 2006 ve 2011 yıllarında yapılan seçimleri kazanmıştır. Jammeh 2015 yılında ülkesini İslam devleti olduğunu söyleyerek, Gambiya İslam Cumhuriyeti olarak devletin adını değiştirmiştir. Aralık 2016 seçimlerinde Adama Barrow seçimleri kazanmasına rağmen Jammeh iktidarı devretmeyip olağanüstü hal ilan etmiştir. ECOWAS'ın devreye girmesiyle bölge ülkeleri arabuluculuk faaliyetleri yürütmüştür. Bu faaliyetlerin sonuç vermesiyle Jammeh ülkeyi terk etmiştir. Barrow ise 26 Ocak 2017'de göreve başlamış ve takibi günlerde devletin adından İslam ibaresini çıkarmıştır. Türkiye her uluslararası olayda demokrasinin yanında yer almasından hareketle Gambiya'da da seçim sonuçlarına saygı duyulması gerektiğini ifade etmiştir.

4.1.Siyasi İlişkiler

⁴⁶³ “Fildişi Sahili'nde Kadın Eğitim ve Meslek Edindirme Merkezi Hizmete Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili%27nde_kadin_egitim_ve_meslek_edindirme_enstitusu_merkezi_hizmete_acildi-36643, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

⁴⁶⁴ “Fildişi Sahili Heyetinden Kahramankazan'a Ziyaret”, <http://www.milliyet.com.tr/fildisi-sahili-heyetinden-kahramankazan-ankara-yerelhaber-2300203/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2018)

Gambiya'nın Madrid Büyükelçiliği Türkiye'ye akredite olurken Türkiye'nin Dakar Büyükelçiliği Gambiya'ya akredite olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Gambiya, Ankara'ya ilk yerleşik büyükelçiliğini 2010 yılında açmıştır. Gibril Joof ilk yerleşik büyükelçi olmuştur.⁴⁶⁵ Mamadou Badje, Mayıs 2014 tarihinde Gambiya'nın Ankara Büyükelçisi olarak göreve başlamıştır.⁴⁶⁶ Badje'nin görev süresinin sona ermesinden dolayı Kemeseng Sarjo Mansa Jammeh atanmış ve Kasım 2017 tarihi itibarıyla görevinin sürdürmektedir.⁴⁶⁷ Kemeseng, Mayıs 2018 tarihinde Çavuşoğlu ile ikili ilişkiler ve enerji alanında işbirliğine yönelik görüşme gerçekleştirmiştir.⁴⁶⁸ Türkiye'nin ise Banjul Büyükelçiliği Aralık 2011 tarihinde faaliyete geçmiştir.⁴⁶⁹ İlk büyükelçi Ali Rıza Özcoşkun olmuştur.⁴⁷⁰ Özcoşkun'un görev süresini tamamlamasının ardından Engin Soner atanmıştır.⁴⁷¹ Soner'in ayrılmasından sonra ise Eylül 2016 tarihinde İsmail Sefa Yüceer atanmış ve bugüne dek görevini sürdürmektedir.⁴⁷²

İki ülke arasındaki üst düzey siyasi ilişkilerde ilk öne çıkana baktığımızda Gambiya Dışişleri Bakanı Mamadou Tangara ve mahiyetindeki heyetin Ekim 2010 tarihinde Gül'ü ziyaret ederek görüşme gerçekleştirmiş olmasını görmekteyiz.⁴⁷³ İki yıl sonra Tangara, Türkiye'ye gelerek Gül'ü tekrar Gambiya Cumhurbaşkanı seçilen Yahya Jammeh'in yemin törenine davet etmiştir. Gül yoğun mesaisinden dolayı katılamayacağını ve kendisini temsilen Banjul Büyükelçisi'nin iştirak edeceğini söylemiştir. Tangara aynı zamanda Rauf Denktaş'ın vefatı nedeniyle Jammeh'in

⁴⁶⁵ "Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9135/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁶⁶ "Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11633/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁶⁷ "Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87512/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁶⁸ "Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Gambiya'nın Ankara Büyükelçisi İle Görüşmesi, 9 Mayıs 2018", <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-gambiya-buyukelcisiyle-gorusmesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2018)

⁴⁶⁹ "Büyükelçilik", <http://banjul.be.mfa.gov.tr/Mission/About>, **T.C. Banjul Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2018)

⁴⁷⁰ "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <http://banjul.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Banjul Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2018)

⁴⁷¹ "Bağdat Büyükelçisi Merkeze", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 2013, s.8

⁴⁷² "Büyükelçi Atamaları Hakkındaki Karar Resmi Gazetede Yayımlandı", <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamaları-hakkındaki-karar-ankara-yerelhaber-1527770/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁷³ "Gambiya Dışişleri Bakanı Tarabya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9230/gambiya-disisleri-bakani-tarabya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

duyduğu üzüntü ve baş sağlığı mesajını Gül'e iletmiştir.⁴⁷⁴ Bu ziyaret esnasında Tangara Davutoğlu ile görüşmüştür. Görüşme çerçevesinde Gambiyalı genç diplomatların Türkiye'de eğitim alması, üniversitelerde ve diğer kurumlarda Gambiyalı öğrencilerin eğitimi konularını ele almışlardır.⁴⁷⁵ Bu ziyaretin takibi aylarda BM 67. Genel Kurul Toplantısı'na katılmak için ABD'de bulunan Davutoğlu, Gambiya Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile üç anlaşma imzalamışlardır.⁴⁷⁶ Bu anlaşmalar;

1. Dışişleri Bakanlıkları Arası Siyasi İstişare Mekanizmalarının Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası
2. Diplomasi Akademileri Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası
3. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına İlişkin Anlaşma

Gül, 2013 yılında Mısır'ın ev sahipliğinde düzenlenen 12. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'ne katılmak için Kahire'ye gitmiştir. Burada yürüttüğü temaslar çerçevesinde Jammeh ile ikili görüşme gerçekleştirmiş, ülkeler arası ilişkileri, bölgesel ve uluslararası alandaki meseleleri görüşmüşlerdir.⁴⁷⁷

Jammeh, Gül'ün davetine icabetle 11 – 12 Şubat 2014 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Jammeh'in Türkiye'ye yaptığı ikinci ziyareti olup ilki 1997 yılında gerçekleşmiştir. Gül, Çankaya Köşkü'nde resmi törenle karşıladıktan sonra ikili baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁴⁷⁸ Gül, yaptığı açıklamalarda Gambiya'nın bölgede Türkiye için ayrıcalıklı olduğunu – okyanusa çıkışı bulunmasından dolayı – ifade etmiş ve bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk

⁴⁷⁴ "Gambiya Dışişleri Bakanı Tarabya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10114/gambiya-disisleri-bakani-tarabya-koskunde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁷⁵ "Sayın Bakanımızın Gambiya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mamadou Tangara ile Ortak Basın Toplantısı, 4 Ekim 2010 Ankara", http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-gambiya-cumhuriyeti-disisleri-bakani-mamadou-tangara-ile-ortak-basin-toplantisi_-4-ekim-2010_-ankara.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2018)

⁴⁷⁶ "Gambiya İle Vize Anlaşması", <https://www.sabah.com.tr/turizm/2012/09/26/gambiya-ile-vize-anlasmasi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018)

⁴⁷⁷ "Arap Uyanışı ile Ortaya Çıkan Tarihi Fırsatı, Demokrasi, Barış ve Refaha Tahvil Etmeliyiz", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10759/arap-uyanisi-ile-ortaya-cikan-tarih-firsati-demokrasi-baris-ve-refaha-tahvil-etmeliyiz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁷⁸ "Gambiya Cumhurbaşkanı Jammeh Çankaya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11425/gambiya-cumhurbaşkanı-jammeh-cankaya-koskunde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

tanıyan ülkelerden olduğunu belirtmiştir. Gül, Gambiya ile 1991 yılından bu yana askeri ilişkilerin olduğunu ve devam edeceğini ifade etmiştir.⁴⁷⁹ Ziyaret esnasında 5 anlaşma imzalanmıştır.⁴⁸⁰ Bu anlaşmalar;

1. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması
2. Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanlarında İşbirliği Anlaşması
3. Güvenlik İşbirliği Anlaşması
4. Savunma Alanında Sanayi ve Teknik İşbirliği Çerçeve Anlaşması
5. Kültür, Eğitim, Bilim, Basın – Yayın Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması

Jammeh'in gül ile temaslarını tamamlamasının ardından ziyaretinin ikinci ününde dönemin Başbakanı Erdoğan ve Meclis Başkanı Çiçek ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁴⁸¹ Jammeh üçüncü ve son ziyaretini Nisan 2016 tarihinde İİT'nin Zirvesi'ne katılarak gerçekleştirmiştir.⁴⁸² Jammeh bu ziyaretinde Erdoğan ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir.

Çavuşoğlu ve Gambiya Dışleri Bakanı Nenah Macdouall Gaye ile Nisan 2016 tarihinde telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Görüşmede, ikili ve bölgesel konular, İİT çerçevesinde ilişkileri geliştirme, THY'nin bölgeye direkt uçuş açması ve ekonomik ilişkileri geliştirme gibi konular ele alınmıştır.⁴⁸³ Gambiya Dışleri Bakanı Ousainou Darboe 13 Temmuz 2017 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir. Çavuşoğlu ile ikili, bölgesel ve uluslararası meseleleri ele almışlardır. İki bakan *Teknoloji ve Arşiv Alnında Mutabakat Zaptı* imzalamıştır.⁴⁸⁴ Darboe, Başbakan Yıldırım ile de ikili ilişkiler konusunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. İlişkilerin

⁴⁷⁹ "Gambiya Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/17145/gambiya-cumhurbaskani-sayin-yahya-jammeh-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁸⁰ "Türkiye ile Gambiya Arasındaki İlişkiler Çok Eski Tarihlerle Dayanıyor", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11426/turkiye-ile-gambiya-arasindaki-iliskiler-cok-eski-tarihlere-dayaniyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁸¹ "En Kötü 11'inci Lider Ankara'ya Geldi", **Cumhuriyet**, 12 Şubat 2014, s.5

⁴⁸² Duygu Güvenç, "Zirve Apartman Toplantısına Döndü", **Cumhuriyet**, 16 Nisan 2016, s.4

⁴⁸³ "Bakan Çavuşoğlu, Kazakistan, KKTC, Gambiya ve Fildişi Sahili Dışleri Bakanları'yla Görüştü", <http://www.milliyet.com.tr/bakan-cavusoglu-kazakistan-kktc-gambiya-ankara-yerelhaber-1318679/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁸⁴ "Gambiya Dışleri Uluslararası İşbirliği ve Yurtdışında Yaşayan Gambiyalılar Bakanı Ousainou Darboe'nin Ülkemizi Ziyareti, 13 Temmuz 2017", <http://www.mfa.gov.tr/gambiya-disisleri-bakaninin-ulkemizi-ziyareti.tr.mfa>, **T.C. Dışleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2018)

geliştirilmesi konusunda ortak niyet beyan etmişlerdir.⁴⁸⁵ ABD'nin İsrail'deki büyükelçilik binasını Kudüs'e taşıyacağını ilan etmesinden sonra İT Aralık 2017 tarihinde İstanbul'da olağanüstü toplantı gerçekleştirmiştir. Zirveye Gambiya Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Kadın İşleri Bakanı Aja Fatoumatta katılmıştır. Fatoumatta ziyaret çerçevesinde dönemin Başbakanı Binali Yıldırım ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁴⁸⁶ Fatoumatta, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na ziyaret düzenlemiş ve Bakan Fatma Betül Sayan Kaya ile *Kurumlar Arası İşbirliği Protokolü* imzalamıştır.⁴⁸⁷

Jammeh'den sonra Cumhurbaşkanı seçilen Adama Barrow 14 – 15 Şubat 2018 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Erdoğan, Barrow için Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir.⁴⁸⁸ Baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Erdoğan, Aralık 2016 tarihinde seçimi kazanmasından dolayı tebriklerini belirtmiştir. Erdoğan, iki ülke arasında *Eğitim İş Birliği Anlaşması* imzalandığını duyurarak, 120 civarında Gambiyalı öğrencinin Türkiye'de öğrenim gördüğünü ve FETÖ ile mücadele kapsamında bu terör örgütüne bağlı bulunan okulları Afrika'da kapatan ilk ülke olmasından dolayı ayrı memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁹ Barrow, Türkiye'yi “büyük doğmuş bir ülke” olarak nitelendirmiş ve dünyada her alanda örnek teşkil etmekte olduğunu belirtmiştir. Barrow ziyaretinin ikinci gününde TBMM'ye ziyaret düzenleyerek Meclis Başkanı İsmail Kahraman ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ “Başbakan Binali Yıldırım'ın Gambiya Dışişleri Bakanı'nı Kabulü”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/07/13/basbakan-yildirim-gambiya-disisleri-bakanini-kabulu>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018)

⁴⁸⁶ “Liderler Kudüs İçin Toplanıyor”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 2017, s.5

⁴⁸⁷ “Türkiye ile Gambiya Arasında İşbirliği Protokolü İmzalandı”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ile-gambiya-arasinda-is-birligi-ankara-yerelhaber-2272095/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁸⁸ “Gambiya Cumhurbaşkanı Barrow Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90415/gambiya-cumhurbaskani-barrow-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁸⁹ “Gelecek Yüzyıl Afrika'nın Olacaktır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90419/gelecek-yuzyil-afrikanin-olacaktır>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁴⁹⁰ “Gambiya Liderinden Kahraman'a Ziyaret”, <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-liderinden-kahraman-a-siyaset-2610328/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

Barrow, 24 Haziran seçimlerini kazanan Erdoğan'ı arayarak tebrik etmiştir. Erdoğan'ın göreve başlama törenine Gambiya Ulusal Meclis Başkanı Mariam Jack Denton ülkesini temsilen katılmıştır.⁴⁹¹

4.2. Askeri İlişkiler

Gambiya ile askeri ilişkilerin temeli 1990'lı yıllara dayanmaktadır. 23 Mart 1990 tarihinde imzalanan *Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde 5 Şubat 1991 tarihinde *Gambiya Milli Jandarma Personelinin Türkiye'de ve Türk Jandarma Timi Tarafından Gambiya'da Eğitilmesine İlişkin Uygulama Protokolü*'nün devreye girmesiyle askeri ilişkiler resmi boyut kazanmıştır.⁴⁹² 5 Mayıs 1999 tarihine gelindiğinde bu işbirliği alanına Savunma Sanayi de eklenerek anlaşmanın kapsamı genişletilmiştir. *Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması* adıyla 11 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁹³ 22 Haziran 2012 tarihinde 1999 yılından imzalanan *Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşmasında Değişiklik Yapılmasına Dair 1 Numaralı Değişiklik Protokolü* kapsamında mali hususlar alanında ücretler ve vergiler konusunda değişiklik yapılmıştır.⁴⁹⁴ Şubat 2014'de Jammeh'in ziyaretinde 1999 yılındaki anlaşmanın kapsamı derinleştirilerek imzalanan *Savunma Alanında Sanayi ve Teknik İşbirliği Anlaşması* 7 Haziran 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁹⁵ Kolluk güçlerinin ortak hedeflerinden yola çıkarak polis eğitimi konusunu da askeri ilişkilerin içerisinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda 17 Şubat 2014 tarihinde imzalanan ve ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim verilmesini hedefleyen *Polis Eğitimi İşbirliği Protokolü* 11

⁴⁹¹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Göreve Başlama Törenine 22 Devlet Başkanı Katılacak", <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-in-goreve-baslama-ankara-yerelhaber-2910271/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁹² "Dış İlişkiler", https://www.jandarma.gov.tr/diger/dis_iliskiler.htm, **T.C. Jandarma Genel Komutanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁹³ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Temmuz 1999, S.23752, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁹⁴ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121012-3.htm/20121012.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121012-3.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 12 Ekim 2012, S.28439, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁹⁵ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Haziran 2017, S.30089, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

Ağustos 2015 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.⁴⁹⁶ Yine 11 Şubat 2014 tarihinde imzalanan bir diğer anlaşma *Güvenlik İş Birliği Anlaşması* 22 Mart 2017 tarihinde kanunlaşmıştır.⁴⁹⁷

Türk askerinin Gambiyalı askerleri eğitimi 1991 yılından günümüze değin devam etmektedir. Gambiya ile olan ilişkilerde katkılarından dolayı 2002 yılında dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman ve Jandarma Genel Komutanı M. Şener Eruygur'a "Gambiya Devlet Özel Onur Ödülü" verilmiştir.⁴⁹⁸ Bunun yanı sıra törene katılana Gambiya Savunma Bakanlığı Müsteşarı Essa A. Khan her iki komutana "şilt" takdim etmiştir. 2010 yılında Türkiye'de düzenlenen *Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*'na Gambiya Genel Kurmay Başkanı da katılmıştır. Türkiye'de uygulanan koruculuk modelinin Gambiya'da da uygulanması düşünülmüştür.⁴⁹⁹ Türkiye'nin asker eğitimi sağlamasının yanı sıra Gambiya ordusuna teçhizat desteği verdiğini de görmekteyiz. Bu çerçevede 5 bin askeri üniforma, 5 bin su şişesi, 1359 kütüklük ve 100 askeri çadır yardımıyla bulunmuştur.⁵⁰⁰

4.3. Ekonomik İlişkiler

Ekonomik ilişkilerin hukuki altyapısı 10 Kasım 1988 yılında Ankara'da imzalanan *Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması*'nın 14 Şubat 1989'da yürürlüğe girmesine dayanmaktadır.⁵⁰¹ Ekonomik anlamda diğer bir önemli anlaşma ise 2014 yılında imzalanan *Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması*'dır. Bu anlaşma 7 Haziran 2017 tarihinde kanunlaşmıştır.⁵⁰²

⁴⁹⁶ "Milletlerarası Andlaşma",

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2015/08/20150811-1.htm/20150811.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2015/08/20150811-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Ağustos 2015, S.29442, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁹⁷ "Kanun", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170322-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 22 Mart 2017, S.30015, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁴⁹⁸ "Yalman ve Eruygur'a Madalya", **Cumhuriyet**, 11 Aralık 2002, s.3

⁴⁹⁹ "Terörizm Sempozyumu: Koruculuk Örnek oldu", **Cumhuriyet**, 16 Mart 2010, s.4

⁵⁰⁰ "Türkiye'den Gambiya Ordusuna Destek", <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/09/24/turkiyeden-gambiya-ordusuna-destek>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018)

⁵⁰¹ "Milletlerarası Andlaşma",

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20080.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20080.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 14 Şubat 1989, S.20080, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵⁰² "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1-31.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Haziran 2017, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

Gambiya Ankara Büyükelçilerinin ekonomi temelli çeşitli ziyaretleri bulunmaktadır. İlk olarak Büyükelçi Joof'un İzmir ziyaretini görmekteyiz. Burada İzmir Genç İşadamları Derneği (İGİD) üyeleriyle bir araya gelmiştir. Gambiya'nın bakir bir pazar olduğunu ve değerlendirmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁰³ Büyükelçi Badje ise Aydın'a iki günlük ziyaret düzenlemiştir. Burada ekonomik açıdan Aydın Ticaret Odası'na (AYTO) ziyareti önem taşımaktadır. Aydın'da pamuk yetiştiriciliğini duyması dolayısıyla Aydın'a geldiğini ifade eden Badje, işbirliği hedeflediklerini söylemiştir. Aydın'lı işadamlarına ülkesinde kiralama veya satın alma yöntemi ile yatırım yapmalarını vergi konusunda ise yardımcı olacaklarını ifade etmiştir.⁵⁰⁴ AYTO Başkanı Hakan Ülken, Badje'yi Fahri AYTO Üyesi ilan etmiştir.⁵⁰⁵

Büyükelçi Soner, Anadolu Ajansı'na verdiği röportajda; Jammeh'in "marketlerde Türk ürünleri görmek istiyorum" sözünü söylediğini ve Türk yatırımcıya her türlü kolaylık sağlayacağını belirterek Gambiya'nın sahillerine yapılacak otel yatırımda ücretsiz arazi tahsis edeceğini belirtmiştir.⁵⁰⁶

KEK eş başkanı olarak atanan Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu 2014 yılında Türkiye – Gambiya KEK Toplantısı için Banjul'a gitmiştir.⁵⁰⁷ İki ülke arasında düzenlenen ilk KEK toplantısı olması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Gambiya adına eş başkanı ise Ticaret, Bölgesel Bütünleşme ve İstihdam Bakanı Abdou Kolley olmuştur. İki ülke arasındaki mevcut durum ve gelecek perspektifi üst düzey uzmanlar tarafından ele alınmıştır. Ticaret üzerindeki engeller tespit edilerek ortadan kaldırma girişimlerinin başlaması açısından da önemlidir.⁵⁰⁸ Müezzinoğlu, ziyareti sırasında *Enerji, Hidrokarbonlar ve Madencilik Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı* imzalamıştır. Bu anlaşma metni 30 Haziran 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰³ "Gambiya, Avrupa'nın Yerine İzmir'i Seçti", <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-avrupa-nin-yerine-izmir-i-secti/eg/haberdetay/14.07.2011/1413995/default.htm>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁵⁰⁴ "Gambiya'nın Verimli Toprakları Aydın'lı Yatırımcıları Bekliyor", <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-nin-verimli-topraklari-aydinli-aydin-yerelhaber-483660/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁵⁰⁵ "Gambiya Heyetinden AYTO Ziyareti", <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-heyetinden-ayto-ziyareti-aydin-yerelfotogaleri-5924385/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁵⁰⁶ Ömür Melih Üzelce, "Gambiya Türk Yatırımcıyı Bekliyor", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gambiya-turk-yatirimcileri-bekliyor/96032>, **AA**, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018)

⁵⁰⁷ "Genelge", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130202-7.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 2 Şubat 2013, S.28547, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵⁰⁸ "Türkiye – Gambiya Karma Ekonomik Komisyonu Toplanıyor", **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018)

⁵⁰⁹ "Milletlerarası Andlaşma",

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2016/06/20160630.htm/2>

İki ülkenin ticaret hacmi son derece düşüktür. Türkiye'nin Gambiya'dan ithalatı bulunmamaktadır. Buna karşın 2015 yılında 15.9 milyon dolar olan ihracatı 2018 yılında 45.5 milyon dolar olmuştur.⁵¹⁰ Buradaki kalemlere bakıldığında demir, çelik, makine ve elektronik eşyaların öne çıktığını görülmektedir.

4.4.Kültürel İlişkiler

İki ülke arası ilk resmi metni 1 Ağustos 1989 yılında Ankara'da imzalanan ve 11 Kasım 1989 yılında yürürlüğe giren *Teknik İşbirliği Anlaşması* çerçeve etmiştir.⁵¹¹ Diğer anlaşma ise *Kültür, Eğitim, Bilim, Basın – Yayın Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması* oluşturmaktadır. Bu anlaşma 11 Şubat 2014 tarihinde imzalanmış ve 24 Ekim 2014 tarihinde kanunlaşmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar; tiyatro, müzik vb. alanda iş birliği, kültürler arası araştırılma yapılması, ortak sinemacılık faaliyetleri, bilimsel doküman değişimi gibi konularda yürütülen faaliyetlere destek olmayı amaçlamaktadırlar.⁵¹²

Süleyman Demirel'in Gambiya'da 4 yıllık fakülte bulunmamasından dolayı 1999 yılında buna yönelik bir hamlesi bulunmaktadır. Demirel, YÖK Başkan Vekili Prof. Dr. Uğur Buget, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Günal Akbay ve Gazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'nu inceleme yapması amacıyla Gambiya'ya göndermiştir.⁵¹³ Fakat bu girişim somut bir sonuca ulaşmamıştır.

TİKA, Kololi Çocuk Eğitim Merkezi'ne dikiş malzemeleri, bilgisayar malzemeleri, merkez dahilinde bulunan okula kitap ve kırtasiye, sağlık kliniğine ise ilaç yardımında bulunmuştur.⁵¹⁴ Gambiya Anayasa Mahkemesi'ne bilgisayar, yazıcı, fotokopi makinası ve yazılım programları içeren bilişim altyapısı desteğinde

0160630.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160630.htm, **T.C. Resmi Gazete**, 30 Haziran, S.29758, (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018)

⁵¹⁰ "Turkey's Exports to Gambia",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c270%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi:18 Mayıs 2019)

⁵¹¹ "Milletlerarası Andlaşma",

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20339.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20339.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Kasım 1989, S.20339, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵¹² "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141024-2.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 24 Ekim 2014, S.29155, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵¹³ Hülya Aydoğan, "Gambiya'ya Üniversite Açacağız", **Milliyet**, 24 Mart 1999, s.23

⁵¹⁴ "Gambiya Kololi Çoklu Eğitim Merkezi'ne Malzeme Desteği",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiya_kololi_coklu_egitim_merkezinine_malzeme_destegi-3962, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

bulunmuştur.⁵¹⁵ TİKA ve vakıfların işbirliği ile kırsal alandaki kadınları desteklemek ve sosyal hayata entegresini sağlamak amacıyla; Soma kentinde 100 aileye 500 küçükbaş hayvan, Brikama kentinde kadınların kullanımı için 22 adet tahıl üretme makinası ve 25 adet buzdolabı yardımıyla bulunmuştur.⁵¹⁶ Su kirliliğinden dolayı ülkede yaşanan ölümler %13 seviyelerinde seyretmektedir. TİKA ve Türkiye merkezli bir Dernek bölgede 8 adet su kuyusu açarak 5 bin civarında kişinin faydalanmasını sağlamıştır.⁵¹⁷ T.C. Sağlık Bakanlığı, bölgede artan Ebola salgınına karşın tıbbi malzeme ve koruyucu donanımların olduğu yardımları Gambiya Sağlık Bakanlığı'na vermiştir.⁵¹⁸

Gambiya'nın sağlık kurumlarında çalışan 32 kişiye toplam 3 aşamada sağlık eğitimi verilmiştir.⁵¹⁹ Gambiya'nın çeşitli hastanelerinde yöneticilik yapan 8 kişiye Ankara Kamu Hastaneleri Kurumu ile Atatürk ve Keçiören Eğitim Araştırma Hastaneleri'nde hastane faaliyetlerinin planlanması ve personel yönetimi konularında eğitim verilmiştir. Yine Gambiya'dan gelen 4 pediatri doktoru ve 8 hemşireye Ankara Dr. Zekai Tahir Burak Eğitim Araştırma Hastanesi'nde eğitim verilmiştir. Gambiyalı 2 doktora kardiyoloji ve endoskopi alanlarında Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi'nde; 2 kadın hastalıkları ve doğum uzmanı ve 8 hemşireye Ankara Dr. Zekai Tahir Burak EAH'de doğum solunumu, yeni doğan ünitesi ve radyoloji alanlarında 3 haftalık eğitim verilmiştir. Gambiya'nın North Bank Bölgesi'ndeki Kerewan Sağlık Merkezine, West Coast Bölgesi'ndeki Jarrol Sağlık Merkezi'ne, Central River Bölgesi'nde Kuntaur ve Dankundu Sağlık Merkezi'ne ve Lower River Bölgesi'nde yer

⁵¹⁵ "TİKA'dan Gambiya Yüksek Yargısına Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_gambiya_yuksekk_yargisina_destek-43934, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵¹⁶ "Gambiya'ya Küçükbaş Hayvan ve Ekipman Desteği Verildi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiyaya_kucukbas_hayvan_ve_ekipman_destegi_verildi-5222, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵¹⁷ "Gambiya'da 5 bin İnsanın Temiz Suya Erişimi Sağlandı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiya_da_5_bin_insanin_temiz_suya_erisimi_saglandi-15843, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵¹⁸ "TİKA'dan Gambiya'ya Ebola Salgını İle Mücadele Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_gambiyaya Ebola_salginii_ile_mucadele_destegi-8333, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵¹⁹ "Sağlık Bakanlığı'yla İşbirliğinde Gambiya Sağlık Personeline Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/saglik_bakanligii_yla_isbirliginde_gambiya_saglik_personeline_egitim-16663, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

alan Soma Sağlık Merkezi'ne temel sağlık ve donanım yardımı yapılmıştır.⁵²⁰ TİKA ve Singapur İşbirliği Programı ortaklığıyla Gambiyalı katılımcılarında olduğu Afrika'dan gelen 26 kişiye Afrika Ülkelerine Yönelik Sürdürülebilir Su Kaynakları Yönetimi Eğitim Programı çerçevesinde baraj inşası ve işletmesi, sulama sistemleri, atık su yönetimi, kuraklık ve sel gibi alanları kapsayan konularda eğitim verilmiştir.⁵²¹ Antalya'da bulunan Akdeniz Su Ürünleri Üretim Araştırma ve Eğitim Enstitüsü'nde balık üretimleri, gemi takip sistemleri ve avcılık yöntemleri konularında Gambiyalı su ürünleri uzmanlarına eğitim verilmiştir.⁵²² Türkiye Gambiya'ya neredeyse her alanda eğitim vermeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Gambiyalı 6 judocuya Türkiye Judo Federasyonu ev sahipliğinde 10 gün süren eğitim verilmiştir.⁵²³ Türkiye'nin bir diğer eğitim faaliyeti ise Gambiya Ticaret, Sanayi, Bölgesel Bütünleşme ve İstihdam Bakanlığı personeli 7 bürokrata TİKA, T.C. Bilim ve Sanayi Bakanlığı ve KOSGEB işbirliği ile KOBİ'ler ve Organize Sanayi Bölgeleri konu başlıklı eğitim programı düzenlenerek Gambiya'nın sanayi ve ticaret alanında temelini sağlamlaştırması hedeflenmiştir.⁵²⁴ TİKA ve İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeciliği (İETT) işbirliği ile Gambiya'ya 20 adet otobüs verilmiştir.⁵²⁵ Teslim törenine iştirak eden Barrow, Türkiye'ye yaptıkları yardımlardan dolayı teşekkür etmiştir.

Erzurum Aziziye Belediye Başkanı Cevdet Orhan ve beraberindeki heyet Gambiya'nın Ankara Büyükelçisi Badje'ye ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret esnasında Aziziye ile Gambiya'nın her hangi bir şehri ile kardeşlik protokolü imzalanmıştır.⁵²⁶ Badje, Orhan'ın daveti üzerine Erzurum'a ziyaret düzenlemiştir.

⁵²⁰ "TİKA'dan Gambiya'daki Sağlık Merkezlerine Ekipman ve Malzeme Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_gambiya'daki_saglik_merkezlerine_ekipman_ve_malzeme_destegi-24313, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵²¹ "Afrika Ülkelerine Yönelik Sürdürülebilir Su Kaynakları Yönetimi Eğitim Programı Geçekleştirildi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/afrika_ulkelerine_yonelik_surdurulebilir_su_kaynaklari_yonetimi_egitim_programi_gerceklestirildi-17516, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵²² "Botsvanalı ve Gambiyalı Uzmanlara Balıkçılık Eğitimi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/botsvanali_ve_gambiyali_uzmanlara_balikcilik_egitimi-39975, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018)

⁵²³ "Gambiyalı Sporculara Judo Eğitimi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiyali_sporculara_judo_egitimi-31849, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁵²⁴ "TİKA'dan Gambiyalı OSB ve KOBİ Eğitimi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_gambiyalilara_osb_ve_kobi_egitimi-43750, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁵²⁵ "Gambiya'ya 20 Adet Otobüs Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiya%27ya_20_adet_otobus_destegi-45232, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁵²⁶ "Başkan Orhan'dan Uluslararası Atılım", <http://www.milliyet.com.tr/baskan-orhan-dan-uluslararasi-atilim-erzurum-yerelhaber-687301/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

Ziyaretler kapsamında Aziziye Belediyesi, Erzurum Büyükşehir Belediyesi ve Atatürk Üniversitesi'ne gitmiştir.⁵²⁷ Bu kurumlar ile Gambiya'nın nasıl ve hangi alanlarda işbirliği yapabileceği konularını görüşmüşlerdir.

Emine Erdoğan'ın talepleri doğrultusunda TİKA, THY ve çeşitli STK'ların ortaklığı ile Ankara Hamamönü'nde Afrika Birliği'nin kuruluş tarihi olan 25 Mayıs 2016'da Gambiya Cumhurbaşkanı'nın eşi ve Gambiyalı yetkililerin katılımıyla "Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi" açılışı yapılmıştır.⁵²⁸

5.TÜRKİYE – GANA İLİŞKİLERİ

Gana da diğer Afrika ülkeleri gibi kurulduğu yıllar itibariyle çeşitli darbelerle karşılaşmıştır. 1992 yılında hazırlanan anayasa ile ülkede demokrasi dönemi tesis edilmiştir. Söz konusu tarihten bu güne kadar demokratik yollarla seçimler gerçekleşmiştir. Bu demokratik yapı diğer Afrika ülkelerinde ilgi uyandırmış ve örnek teşkil etmiştir. Ülke yönetimi liberal ve sosyal demokrat adaylar arasında değişmektedir. Türkiye'nin Gana ile olan ilişkileri demokratik dönemin öncesine dayanmaktadır.

5.1.Siyasi İlişkiler

Gana ile diplomatik ilişkilerin tarihine baktığımızda Türkiye, 1957 yılında bağımsız olan Gana'ya 1964 yılında yerleşik büyükelçilik açmış fakat dönemin ekonomik koşulları nedeniyle 1981 yılında kapatmak zorunda kalmıştır.⁵²⁹ 29 yıl sonra yani 1 Şubat 2010 tarihinde Türkiye'nin yerleşik büyükelçiliği tekrar faaliyete geçmiştir. Bu geçen süre içerisinde Türkiye'nin Lagos (2001 sonrası Abuja) Büyükelçiliği Gana'ya akredite olmuştur. Gana, Ankara Büyükelçiliği'ni ise 2012 yılında faaliyete geçirene kadar Roma Büyükelçiliği üzerinden ilişkileri yürütmüştür. Gana'nın Türkiye'deki ilk büyükelçisi Ekim 2012 tarihinde göreve başlayan İbrahim

⁵²⁷ "Gambiya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Mamadou Badje'den Atatürk Üniversitesi'ne Ziyaret", <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-cumhuriyeti-ankara-buyukelcisi-erzurum-yerelhaber-928341/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018)

⁵²⁸ "Emine Erdoğan, Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi'nin Açılış Töreni'ne Katıldı", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44135/emine-erdogan-afrika-el-sanatları-pazarı-ve-kultur-evinin-acilis-toreni-ve-katildi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018)

⁵²⁹ "Gana Cumhurbaşkanı John Evans Mills İle Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16259/gana-cumhurbaşkanı-john-evans-atta-mills-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantısında-yaptıkları-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

Abass olmuştur.⁵³⁰ Abass'ın görev süresinin dolmasının ardından Salma Frances Mancell Egala Eylül 2017 tarihinde göreve başlamıştır.⁵³¹ Türkiye'nin ilk büyükelçisi ise Mehmet Kenan Tepedelen olmuştur.⁵³² Tepedelen'in ardından atanan Aydın Nurhan 2012 yılında göreve başlamıştır.⁵³³ 2014 yılına gelindiğinde Penbe Nesrin Bayazıt atanmıştır. Eylül 2018 tarihinde çıkan kararnamelerde Özlem Ulueren Akra Büyükelçisi olmuştur.⁵³⁴

İki ülke arasında resmi temasa baktığımızda ilk olarak Gana Dışişleri Bakanı Akwasi Osei-Adjei'nin 2008 yılında düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne katıldığı görülmektedir.⁵³⁵

Gül, Gana Cumhurbaşkanı John Evans Atta Mills'in daveti üzerine 23 – 24 Mart 2011 tarihlerinde Gana'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Gül'ün ziyareti Türkiye'den Cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılmış olan ilk ziyarettir. Mills, Gül'ü havalimanında resmi törenle karşılamıştır. Gül, Akra'da bulunan Türkiye'nin büyükelçilik kançılıaryasının açılışına katılmıştır. Burada yaptığı konuşma daimi elçilik binası ile iki ülke arasındaki ilişkilerin daha sağlam zemine oturacağını ifade etmiştir.⁵³⁶ Ziyaretin ilk gününde Mills, Gül onuruna akşam yemeği tertiplemiştir. Yemek esnasında Gül, THY'nin direkt frekanslarıyla iki ülke arasındaki mesafenin kısaldığını ve yatırım için kolaylık sağlayacağını belirtirken, Mills de özellikle tekstil alanında faaliyet gösteren Türk işadamlarına yatırım yapmaları konusunda teşvik edici bir konuşma yapmıştır.⁵³⁷ Ziyaretin ikinci gününde Ganalı işadamları ile kahvaltı sırasında bir araya gelen Gül, ülkenin potansiyelleri hakkında bilgi almıştır. Ardından

⁵³⁰ “Gana Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10574/gana-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵³¹ “Gana Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/83421/gana-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵³² “MGK Genel Sekreteri Büyükelçi Oldu”, <https://www.yenisafak.com/gundem/mgk-genel-sekreteri-buyukelci-odu-231696>, **YeniŞafak**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

⁵³³ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://akra.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Akra Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

⁵³⁴ “Dışişlerinde Atama Rüzgârı”, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

⁵³⁵ “Türkiye – Afrika, Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵³⁶ “Cumhurbaşkanı Gül Gana'da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9601/cumhurbaskani-gul-ganada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵³⁷ “Türkiye – Gana; İlişkilerimiz Güçlü Bir Şekilde Gelişiyor”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9602/turkiye-gana-iliskilerimiz-guclu-bir-sekilde-gelisiyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

Gana Parlamentosu'nda milletvekillerine hitaben konuşma yapmıştır. Konuşmasa kurucu liderleri Nkrumah'ın hayali olan "Afrika Birleşik Devletleri" düşüncesinin bugün AfB bünyesinde hayat bulmasından duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Gül, Türkiye'nin Afrika Açılımı süreciyle Afrika'yı kalkındırmaya yönelik politikaları olduğu ifade etmiştir.⁵³⁸ Türkiye'nin bölgeye olan samimiyetine ilişkin 2008 yılında AfB tarafından Türkiye'nin stratejik ortak ilan edilmesi önem taşımaktadır. Meclis ziyaretinin ardından Gül, Türkiye – Gana İş Forumu'na katılmıştır. Mills ve Gül Gana Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde 5 anlaşma imzalanmıştır.⁵³⁹ Bu anlaşmalar;

1. İkili Hava Hizmetleri
2. Sağlık ve Tıp Bilimi Alanında İş Birliği
3. Askeri Eğitim ve Teknik Hizmetler
4. Diplomatik Pasaport Hamiller İçin Karşılıklı Vizelerin Kaldırılması Anlaşması
5. Dışişleri Bakanlıkları Arası Siyasi İstişare Mekanizması Kurulması

Gana Dışişleri Bakanı Alhaji Muhammad Mumuni ve mahiyetindeki heyet Ağustos 2011 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Mumuni Davutoğlu ile görüşme gerçekleştirmiştir. Bakanlar görüşmede ilişkileri geliştirme konusunda mutabık kalarak nasıl olacağına dair görüş alış verişi yapmışlardır.⁵⁴⁰ Mumuni daha sonra Gül ile de görüşme gerçekleştirmiştir. Gül, Gana'ya yönelik teknoloji transferlerinin devam edeceğini ve THY seferleriyle ilişkilerin derinleşeceğini söylemiştir.⁵⁴¹

Gana Cumhurbaşkanı John Dramani Mahama Gül'ün davetine icabetle 22 – 23 Ocak 2013 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Gül, Mahama için

⁵³⁸ "Gana Parlamentosu'nda Yaptıkları Konuşma", <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17724/gana-parlamentosunda-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵³⁹ "Gana İle Attığımız Güzel Adımların Devamı Gelecek", **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵⁴⁰ "Sayın Bakanımızın Gana Dışişleri Bakanı Alhaji Muhammad Mumuni ile Ortak Basın Toplantısı, 4 ağustos 2011, Ankara", http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-gana-disisleri-bakani-alhaji-muhammad-mumuni-ile-ortak-basin-toplantisi_-4-agustos-2011_-ankara.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

⁵⁴¹ "Gana Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanı Çankaya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9831/gana-disisleri-ve-bolgesel-entegrasyon-bakani-cankaya-koskunda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir.⁵⁴² Bu ziyaret Gana'dan Cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması açısından ayrı bir önem teşkil etmektedir. Ayrıca Mahama'nın Türkiye'ye gelmesi ülkesindeki seçimleri kazanmasının ardından ilk yurtdışı ziyaretidir.* İki liderin görüşmelerinin ardından iki ülke arasında 5 anlaşma imzalamıştır.⁵⁴³ Bu anlaşmalar;

1. KOSGEB ile Gana Ulusal Küçük Ölçekli Endüstriler Kurulu (NBSSI) Arasında Mutabakat Zaptı
2. Diplomasi Akademileri Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
3. Kültür, Eğitim, Bilim, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması
4. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması
5. Serbest Bölgeler Alanında İşbirliği ve Teknik Destek Sağlanmasına İlişkin Mutabakat Zaptı

Görüşmelerin kabinde Gül, konuğu onuruna resmi akşam yemeği düzenlemiştir. Gül, Gana'da enerji, turizm, savunma sanayi ve müteahhitlik alanlarında yatırım için büyük potansiyeller olduğunu ve Türk işadamlarının değerlendirmesi gerektiğini söylemiştir. Gana'nın bölgesinde bağımsız olan ilk Afrika devleti olduğunu ve bundan dolayı diğer ülkelere özgürlük ateşi verdiğini unutmamak gerekir. Gül de bu noktaya değinerek örnek bir ülke olduğunu söylemiştir. Böylece üst düzey temaslarını tamamlayarak 23'ünde İstanbul'da düzenlenen İş Forumu'na katılmıştır.

2013 yılında imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi ile Gana Cumhuriyeti Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanlığı Legon Uluslararası İşler ve Diplomasi Merkezi (Leciad) Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı çerçevesinde 15 – 20 Haziran 2014 tarihlerinde 10 Ganalı diplomata eğitim verilmiştir.⁵⁴⁴

⁵⁴² “Gana Cumhurbaşkanı Mahama Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10729/gana-cumhurbaskani-mahama-cankaya-koskunda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

* Önceki Gana Cumhurbaşkanı Mills'in vefat etmesinden dolayı seçimler yapılmıştır.

⁵⁴³ “Gana'dan Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10730/ganadan-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵⁴⁴ “Ganalı Genç Diplomatlar Eğitim Programı”, http://diab.mfa.gov.tr/is_birlikleri.tr.mfa, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

Erdoğan, 1 Mart 2016 tarihinde Gana'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı İsmet Yıldız, Ekonomi Bakanı Mustafa Elitaş, Çevre ve Şehircilik Bakanı Fatma Güldemet Sarı ve 150 civarında işadama eşlik etmiştir.⁵⁴⁵ Heyeti, Akra Uluslararası Kotoka Havalimanı'nda cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakan düzeyinde diplomatik protokol karşılamıştır. Daha sonra Cumhurbaşkanlığına geçen Erdoğan, Mahana tarafından düzenlenen resmi törene katılmış ve baş başa ve heyetler arası görüşmeye geçmişlerdir.⁵⁴⁶ Düzenlenen ortak basın toplantısında Erdoğan, Gana'ya övgüler yağdırmış barışçıl dış politika, demokratik siyaset ve aktif diplomasisinden dolayı kıtada adından söz ettirdiğini söylemiştir. İki ülke arasında 4 anlaşma akdedilmiştir. Bu anlaşmalar;

1. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması
2. Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması
3. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ile Ulusal Haberleşme Kurumu arasında Mutabakat Zaptı
4. Enerji Alanında İşbirliği Anlaşması

Toplantıdan sonra Erdoğan Gana Parlamentosu'na ziyaret düzenleyerek genel kurula katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Erdoğan, Türk Kurtuluş Savaşı'nın Afrika halkı üzerinde de etkisi olduğunu söylemiş ve Osmanlı döneminde olduğu gibi bugün de bir sömürü kültürüne sahip olmadıklarını milletvekillerine söylemiştir.⁵⁴⁷ Buradan ayrılan Erdoğan, Mahama'nın onuruna verdiği öğle yemeğine katılmıştır. İki lider yemeğin ardından Türkiye – Gana İş Forumu'na iştirak etmişlerdir. Türkiye Diyanet Vakfı ve Türkiye merkezli bir vakf işbirliği ile Akra'da yapılan Millet Camii ve Külliyesi'ne inceleme ziyaretinde bulunmuştur.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Gana’da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39977/cumhurbaskani-erdogan-ganada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵⁴⁶ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Gana Başkanlık Sarayı’nda”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39984/cumhurbaskani-erdogan-gana-baskanlik-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵⁴⁷ “Gana, Gelişmiş Demokrasisi İle Afrika’da Model Bir Ülkedir”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39992/gana-gelismis-demokrasisi-ile-afrikada-model-bir-ulkedir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵⁴⁸ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gana Millet Camii ve Külliyesi’ni Ziyaret Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40000/cumhurbaskani-erdogan-gana-millet-camii-ve-kulliyesini-ziyaret-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

5.2.Ekonomik İlişkiler

Ekonomik İlişkilerin resmi metni 30 Nisan 1997 tarihinde imzalanmış ve 1 Ağustos 1997 tarihinde yürürlüğe giren *Ticaret ve Ekonomik v Teknik İşbirliği Anlaşması* oluşturmaktadır.⁵⁴⁹ Bu anlaşmaya bağlı olarak 3 Eylül 1998 tarihinde *Türkiye – Gana Karma Ticaret ve Ekonomik Komitesi (KEK) Birinci Dönem Protokolü* imzalanmış ve nu protokol de 11 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁵⁰ Protokolün ilk toplantısı Ankara’da gerçekleşmiş olup, Türk eş başkanı Devlet Bakanı Mustafa Yılmaz, Gana eş Başkanı Ticaret ve Sanayi Bakanı John Frank Abu olmuştur. Taraflar ticari ilişkileri yetersiz bulmuş ve geliştirilmesi konularında fikir beyan etmişlerdir. Türkiye – Gana KEK İkinci Toplantısı Sağlık Bakanı Recep Akdağ’ın katılımı ile Ekim 2011 tarihinde Akra’da düzenlenmiştir.⁵⁵¹ Bu toplantıda gelecek üç yıllık sürede ticaret hacminin 1 milyar dolar olması hedefi koyulmuştur. Bundan hareketle ara verilmeden Türkiye – Gana KEK Üçüncü Toplantısı Sağlık Bakanı Recep Akdağ ve Gana Gıda ve Tarım Bakanı Kwesi Ahvoi eş başkanlıkları ile Mart 2012 tarihinde Erzurum’da gerçekleşmiştir.⁵⁵² Bu toplantıda Türk Maden Tektik Arama Kurumu’na Gana’da maden araması için yetki verilen protokol imzalanmıştır. Tarım, sanayi ve sağlık alanlarında işbirliği potansiyelleri belirlenmiş ve tutanağa konulmuştur.⁵⁵³ İki ülke arasındaki son toplantı olan Türkiye – Gana KEK Dördüncü Dönem Toplantısı Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu ve Gana Ticaret ve Sanayi Bakanı Haruna Iddrisu eş başkanlıklarıyla Nisan 2014 tarihinde Akra’da yapılmıştır.⁵⁵⁴ Bir diğer resmi metin ise Erdoğan’ın Gana ziyaretinde imzalanan “*Yatırımların Karşılıklı Teşviki Anlaması*”dır.

⁵⁴⁹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23067.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 1 Ağustos 1997, S.23067, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018)

⁵⁵⁰ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf>, 11 Temmuz 1999, S.23752, **T.C. Resmi Gazete**, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018)

⁵⁵¹ “Bakanlığa Vekalet Etme İşlemi”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111017-2.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 17 Ekim 2011, S.28087, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018)

⁵⁵² “Türkiye – Gana Karma Ekonomik Toplantısı, Erzurum’da Gerçekleştirildi”, <https://www.haberler.com/turkiye-gana-karma-ekonomik-toplantisi-erzurum-da-3409898-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018)

⁵⁵³ “Türkiye – Gana Karma Ticaret ve Ekonomik Komite Toplantısı”, <https://www.haberler.com/turkiye-gana-karma-ticaret-ve-ekonomik-komite-3410635-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018)

⁵⁵⁴ “Türkiye – Gana Karma Ticari ve Ekonomik Komitesi (KEK) 4. Dönem Toplantısı (14 – 16 Nisan 2014, Akra)”, <https://disab.saglik.gov.tr/TR,3831/turkiye-gana-karma-ticari-ve-ekonomik-komitesi--kek-4-donem-toplantisi-14---16-nisan-2014-akra.html>, **T.C. Sağlık Bakanlığı**(Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018)

THY Akra'ya 15 Temmuz 2010 tarihinde haftada 4 gün olmak üzere uçuş başlatmıştır. İlk uçuş esnasında inşaattan tekstile, gıdadan kimyasal maddeye kadar birçok alanda faaliyet gösteren 50 Türk İşadamı Gana'ya gitmiştir. Bu heyet Ganalı işadamları ile bir araya gelerek muhtemel ortaklık ve yatırım konularını ele almışlardır.⁵⁵⁵

T.C. Devlet Bakanı Zafer Çağlayan Aralık 2010 tarihinde Gana'da düzenlenen Türkiye – Gana İş Forumu'na katılmıştır. Çağlayan, TOKİ'nin Gana'da konut yapması için Eximbank'tan kredi verileceğini duyurmuştur.⁵⁵⁶

Türkiye – Gana İş Forumu'nda konuşan Erdoğan ticaret, yatırım, kırsal kalkınma, tarım ve ulaştırma gibi birçok alanda ortak hedefler belirlediklerini belirtmiştir. Erdoğan işadamlarına siyasi, sosyal ve kültürel ilişkileri ekonomik ilişkilerle sağlamlaştırmanın yerinde olacağını ifade etmiştir. Türkiye'nin Afrika'da 4. Büyük ticaret ortağı olan Gana ile ortak münasebetler bulunması çağrısı yapmış ve ticaret hacminin daha da gelişmesini arzuladığını belirtmiştir.⁵⁵⁷ Erdoğan bölgede önemli bir Türk yatırımı olarak nitelendirilebilecek büyüklüğe sahip Akra Kotoka Havalimanı'nın 3. Terminali'nin açılış törenine katılmıştır.

Gana Yatırım İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Akwasi Opong Fosu ve mahiyetindeki heyeti Ekim 2016 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir. SANKON Başkanı Atasoy ile görüşmelerinde Gana'da yatırım olanakları hakkında bilgilendirme yapmıştır. Atasoy, Fosu'ya Gana'da yatırım yapma konusunda hazır olduklarını ve bunun için çalışmalarına başlayacaklarını ifade etmiştir.⁵⁵⁸ Fosu, ATO, Ulaştırma Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, KOSGEB, TCDD Genel Müdürlüğü, Türkiye Belediyeler Birliği, TİKA ve İŞKUR gibi kurumlara ziyaretler düzenlemiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Şehriban Kıracı, "50 İşadamı Gana'yı Takibe Aldı", **Cumhuriyet**, s.13

⁵⁵⁶ Fırat Kozak, "TOKİ Afrikalıyı da Ev Sahibi Yapacak", **Cumhuriyet**, s.15

⁵⁵⁷ "Türkiye – Afrika'ya Açılım Siyasetini Hiçbir Zaman Tek Taraflı Bir Kazanım Aracı Olarak Düşünmemiştir", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39996/turkiye-afrikaya-acilim-siyasetini-hicbir-zaman-tek-taraflı-bir-kazanım-araci-olarak-dusunmemistir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

⁵⁵⁸ "Gana Yatırım İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Fosu, Ankara'da", <http://www.milliyet.com.tr/gana-yatirim-islerinden-sorumlu-devlet-ankara-yerelhaber-1587930/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

⁵⁵⁹ "Gana Devlet Bakanı Opong – Fosu Ankara'da Kurumları Gezdi", <http://www.milliyet.com.tr/gana-devlet-bakani-opong-fosu-ankara-ankara-yerelhaber-1590931/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

Gana Ankara Büyükelçisi Egala, Kumasi Belediye Başkanı Osei Assibey Antwi ve beraberindeki heyet Ocak 2018 tarihinde İzmir'e ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında İZTO ile görüşmeler yapmışlardır. Gana'da yatırım yapılması halinde yatırımcıya 10 yıl vergiden muafiyet uygulandığını belirtmişlerdir.⁵⁶⁰

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Türkiye – Gana İş Konseyi tarafından 1 Ağustos 2018 tarihinde Türkiye – Gana İş Forumu düzenlenmiştir.⁵⁶¹ Büyükelçi Egala'nın da katıldığı toplantıda geleceğe yönelik iş birliği perspektifi ele alınmıştır. Egala 2023 yılında Türkiye'nin Gana için bir numaralı ticaret ortağı olacağını söylemiştir.

Türkiye ile Gana'nın ticaret hacmine baktığımızda 2015 yılında 388.5 milyon dolar olduğu görülmektedir. Bu miktarın 168.9 milyon dolayı Türkiye'nin Gana'dan gerçekleştirdiği ithalattır. Bu hacimde 150.1 milyon dolar ile kakao ön plana çıkmaktadır. Geri kalan kalemlerin büyük bir bölümünü ise değerli metaller ve hayvan gübreleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin ihracatı ise 219.5 milyon dolar olmuştur. Başlıca ihracat kalemleri inşaat malzemeleri, elektronik ürünler ve gıda maddeleridir.⁵⁶² 2018 yılına gelindiğinde ticaret hacminin 353.3 milyona düştüğünü görülmektedir. Burada düşüşün Gana'dan gelen ithalattan kaynaklandığı görülmektedir. Türkiye'nin ithalatı 2018 yılında 79.3 milyona düşmüştür. İthalat kalemlerinde öne çıkan malzemeler değişmemiştir.⁵⁶³ İhracat ise 274 milyon dolar seviyesine çıkmış olup öne çıkan ihraç kalemleri önceki verilerle aynıdır.

5.3.Kültürel İlişkiler

Taraflar arası ilişkilerin resmi boyutu 22 Ocak 2013 tarihinde imzalanmış olan *Kültür, Eğitim, Bilim, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması*'na dayanmaktadır. Anlaşma iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri

⁵⁶⁰ “Ganalılar Türklerin Elini Tutma İstiyor”, <http://www.milliyet.com.tr/ganalilar-turklerin-elini-tutmak-istiyor--yerelhaber-2564478/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁵⁶¹ “Türkiye – Gana İş Forumu Sonuç Raporu 1 ağustos 2018, İstanbul”, <https://www.deik.org.tr/uploads/gana-sonuc-raporu.pdf>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018)

⁵⁶² “Turkey's Exports to Ghana”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c288%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁵⁶³ “Turkey's Imports from Ghana”,

<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c288%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1>, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

geliştirmek amacıyla ortak hareket etme ve projeleri teşvik etmeyi hedeflemektedir. Kanununun 25 Mart 2017 tarihinde yürürlüğe girmesiyle resmîyet kazanmıştır.⁵⁶⁴ Bir diğer anlaşma olan *Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması* 20 Ekim 2013 tarihinde imzalanmış ve 7 Mayıs 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁶⁵ Gül Gana'da yürüttüğü ziyaretler kapsamında Uluslararası Galaxy Okulu'na* gitmiş ve burada konuşma yapmıştır.⁵⁶⁶

Türkiye'nin bölgedeki özellikle yoksulluktan kaynaklanan meselelere yardım eli uzattığını görmekteyiz. Gana'da yapımına başlanmış fakat yıllarca tamamlanamamış olan Ksoa Ortaöğretim Okulu'nun yapımını tamamlamış ve 500 öğrencinin rahat ders işlemesine olanak sağlamıştır.⁵⁶⁷ İlk ve ortaöğretim öğrencilerini bünyesinde barındıran bir derneğin yetimhanesinin mobilya, sandalye, masa, bilgisayar, yatakhane, yemek malzemeleri jeneratör ve su deposu ihtiyacı karşılanarak teslim edilmiştir.⁵⁶⁸ Gana Su Kaynakları ve İskan Bakanlığı'nın 9 personeline Ankara'da Türkiye Su Enstitüsü'nde 10 günlük eğitim programında su ve atık su arıtması konularında eğitim verilmiştir.⁵⁶⁹ Türkiye'de eğitim almış olan Ganalı bir kişinin kurduğu Paragon Vakfı, Kumasi şehrinde faaliyet göstermektedir. Bu vakıf bünyesinde çeşitli alanlarda o dönem için 200 kişi faydalanarak eğitim almaktadır. Bunların yan sıra vakfın bir diğer özelliği ise Türkçe eğitim vermesidir. Türkiye de

⁵⁶⁴ "Kanun", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170325-12.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 25 Mart 2017, S.30018, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018)

⁵⁶⁵ "Milletlerarası Andlaşma",

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130507.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130507.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Mayıs 2013, S.28640, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018)

* 26 Şubat 2014 ve 26 Mayıs 2016 tarihlerinde belirlenen kararlarla Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden ve anayasal düzeni ortadan kaldırmayı amaçlayan terör örgütü üyeleri tarafından yönetilmekte olduğu belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; "26 Şubat 2014 Tarihli Toplantı", <https://www.mgk.gov.tr/index.php/26-subat-2014-tarihli-toplantı>, **T.C. Milli Güvenlik Kurulu**; 26 Mayıs 2016 Tarihli Toplantı", <https://www.mgk.gov.tr/index.php/26-mayis-2016-tarihli-toplantı>, **T.C. Milli Güvenlik Kurulu**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵⁶⁶ "Gana'da Uluslararası Galaxy Okulu Ziyareti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9606/ganada-uluslararası-galaxy-okulu-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018)

⁵⁶⁷ "Gana'da 12 Yıldır bitmeyen Okul İnşaatı TİKA'nın Desteği İle Tamamlandı", **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018)

⁵⁶⁸ "Gana Türkiye Eğitim Gönüllüleri Derneği Yetimhanesine Malzeme Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana_turkiye_egitim_gonulluleri_dernegi_yetimhanesine_malzeme_destegi-5147, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018)

⁵⁶⁹ "Gana Su Kaynakları ve İskan Bakanlığı Personeline Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana_su_kaynaklari_ve_iskan_bakanligi_personeline_egitim-6946, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018)

bunlardan hareketle vakfa bilgisayar ve büro malzemeleri yardımıyla bulunmuştur.⁵⁷⁰ Gana'nın en eski eğitim veren liselerinden (1920'lerden beri) olan Achimota Lisesi'nin laboratuvarı yenilenerek donanın desteği sağlanmıştır.⁵⁷¹ Türkiye temiz suya ulaşımın zor olduğu Kumasi şehrinin Adomasa, Pukokrom, Aferoyem, Adeegaa, Awaso ve Sonyaney bölgelerine birer adet su kuyusu açmıştır.⁵⁷²

Erdoğan, Gana ziyaretinde İETT bünyesinde olan 30 otobüsün yenilenerek Gana'ya hediye edileceğini duyurmuştur. Cumhurbaşkanı Gana ziyareti sırasında eşlik eden Emine Erdoğan, Gana Cumhurbaşkanı'nın eşi Lordina Mahama himayesinde kurulmuş Lordina Vakfı'na ziyaret düzenlemiştir. Vakfın işitme engelliler okuluna işitme cihazları ve mesleki eğitim enstitüsüne dikiş makinaları ve dikiş setleri yardımıyla bulunmuştur.⁵⁷³

6. TÜRKİYE – GİNE İLİŞKİLERİ

Gine ve Gana 1958 yılında Batı Afrika Birliği'ni kurmuşlardır. Bir yıl sonra adı değiştirilmiş ve Afrika Devletler Birliği olmuştur. 1961 yılında Mali'nin de dahil olmasıyla üye sayısı üç çıkmıştır. Birliğin siyasi olarak bir etkisi olmamasına karşın Afrika Birliği'nin temelini oluşturmuştur denilmesi yanlış değildir. Gine kuruluş yıllarında sosyalist blokun etkisi altında kalmıştır. Rusya ve Küba ile yakın ilişkiler yürütmüştür. Kuruluşundan 2010 yılına kadar geçen sürede darbe yönetimleri iktidarda kalmıştır. Bu durumun değişmesinin kırılma noktası 2009 yılında gerçekleşen gösterilerdir. Bu dönem içinde askerler, cunta yönetimine karşı ayaklanma başlatan halka şiddet uygulanmış, katliamlar ve tecavüzler yapmıştır. Halkın vazgeçmemesi sonucu 2010 yılında demokratik hayata geçilmiştir. Türkiye bu dönemde hassas davranarak şiddetin son bulması ve demokratik ortamın tesis edilmesini desteklemiştir.

⁵⁷⁰ “Gana Kumasi Paragon Vakfına Bilgisayar Sınıfı Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana_kumasi_paragon_vakfina_bilgisayar_sinifi_destegi-7422, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018)

⁵⁷¹ “Gana’da Akra Achimato Lisesi Bilim Laboratuvarı’na Tadilat ve Donanım Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana_da_akra_achimota_lisesi_bilim_laboratuvari_na_tadilat_ve_donanim_destegi-18219, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018)

⁵⁷² “Türkiye Diyanet Vakfı’ndan Gana’ya Su Kuyusu”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-diyamet-vakfi-ndan-gana-ya-su-ankara-yerelhaber-1885788/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018)

⁵⁷³ “Emine Erdoğan, Gana’da Lordina Vakfı’nı Ziyaret Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39990/emine-erdogan-ganada-lordina-vakfina-ziyaret-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

6.1 Siyasi İlişkiler

İki ülke için de yerleşik büyükelçiliklerin karşılıklı olarak 2013 yılında faaliyete girdiğini görmekteyiz. Bu tarihten önce Türkiye'nin Dakar Büyükelçiliği Gine'ye, Gine'nin ise Kahire Büyükelçiliği Türkiye'ye akredite olarak diplomatik ilişkileri sürdürmüşlerdir. 28 Aralık 2012 tarihinde atanan Vehbi Esgel Etensel Şubat 2013 tarihinde Türkiye'nin ilk yerleşik Konakri Büyükelçisi olarak göreve başlamıştır.⁵⁷⁴ Etensel'in görev süresinin sona ermesinin ardından Nur Sağman Konakri büyükelçisi olarak atanmıştır.⁵⁷⁵ Sağman'ın görevi dolunca 20 Kasım 2018 tarihinde Hilmi Ege Türemen atanmıştır.⁵⁷⁶ Gine'nin Ankara temsilciğine Daouda Bongoura atanarak Nisan 2013 tarihi itibarıyla faaliyetlerine başlamıştır.⁵⁷⁷

İki ülke arasında karşımıza çıkan ilk üst düzey siyasi temas uluslararası toplantıda olmuştur. O dönem Dışişleri Bakanı olan Abdullah Gül, Haziran 2006 tarihinde İİT'nin 33. Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılmak için Bakü'de bulunduğu esnada Gine Dışişleri bakanı ile Türkiye'nin 2008 yılında BMGK'ye geçici üyeliğine destek istemek amacıyla görüşme yapmıştır.⁵⁷⁸

BM En Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı (BM-EAGÜ) 2011 yılında İstanbul'da düzenlenmiştir. Konferansa katılmak için Türkiye'ye gelen Gine Cumhurbaşkanı Alpha Conde ile Gül Lütfü Kırdar Kongre Merkezi'nde ikili görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁵⁷⁹

Gine Dışişleri Bakanı Louency Fall ve mahiyetindeki heyeti 5 Nisan 2013 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemişlerdir. Ziyaret kapsamında Davutoğlu ile ikili, bölgesel ve uluslararası ilişkileri görüşmüşlerdir. İki ülke arasında

⁵⁷⁴ "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <http://konakri.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Ambassade De Turquie**,

⁵⁷⁵ "Musul Başkonsolosu Büyükelçi Oldu", **Cumhuriyet**, 10. Nisan 2015, s.15

⁵⁷⁶ "Büyükelçi Hilmi Ege Türemen'in Mesajı",

<http://konakri.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/352919>, **T.C. Ambassade De Turquie**,

⁵⁷⁷ "Gine Cumhuriyeti, İsviçre Konfederasyonu ve Zambiya Cumhuriyeti Büyükelçilerinden Güven Mektubu",

<https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10863/gine-cumhuriyeti-ismvire-konfederasyonu-ve-zambiya-cumhuriyeti-buyukelcilerinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**,

⁵⁷⁸ "İKÖ'den Yaptırımlara Karşı İşbirliği Çağrısı", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 2006, s.10

⁵⁷⁹ "BM-EAGÜ Konferansı Çerçevesinde 2. Gün Temasları", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9711/bm-eagu-konferansi-cercevesinde-2-gun-temaslari>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10

Aralık 2018)

imzalanacak anlaşmalar hakkında görüş alış verişinde bulunmuşlardır.⁵⁸⁰ Gine Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Bakanı Kotoub Moustapha Sano ve mahiyetindeki heyet 18 Nisan 2013 tarihinde Türkiye'ye gelerek Davutoğlu ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁵⁸¹ İki ülke arasında olacak işbirliği potansiyelleri ve hazırlanması üzerinde çalışılan anlaşmalar hakkında görüş alış verişinde bulunmuşlardır.⁵⁸² Davutoğlu, İİT Dışişleri Bakanları Konferansı'na katılmak için Konakri'ye gitmiştir. Bu ziyareti Türkiye'yi dışişleri bakanı düzeyinde temsil eden ilk ziyaret olması açısından önem taşımaktadır. Ziyaret kapsamında üç anlaşma imzalanmıştır.⁵⁸³ Bu anlaşmalar;

1. Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası
2. Diploması Akademileri Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası
3. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılması Anlaşması

Erdoğan 3 Mart 2016 tarihinde Gine'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan'ın ziyareti Türkiye'den Gine'ye yapılan cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ziyaret olması iki ülke ilişkilerine doğrudan katkı sağlaması açısından önemlidir.⁵⁸⁴ Erdoğan'a ziyaret esnasından; eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Mustafa Elitaş, Çevre ve Şehircilik Bakanı Fatma Güldemet Sarı, Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz ve 150 civarında işadamları eşlik etmişlerdir. Conde'nin de bulunduğu üst düzey Gineli yetkililer ve Türkiye'nin Konakri Büyükelçiliği çalışanları Erdoğan'ı Konakri Havalimanı'nda resmi törenle karşılamışlardır.⁵⁸⁵ Törenin ardından Erdoğan ve Conde Gine Cumhurbaşkanlığı

⁵⁸⁰ "Gine Dışişleri Bakanı Lounceny Fall Ülkemize Resmi Bir Ziyaret Gerçekleştirdi", <http://www.mfa.gov.tr/gine-disisleri-bakani-lounceny-fall-ulkemize-resmi-bir-ziyaret-gerceklestirdi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018)

⁵⁸¹ Davutoğlu ve Sano Malezya İslam Üniversitesi'nde aynı dönem çalışmışlardır.

⁵⁸² "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Gine Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Bakanı Sano ile Görüştü", <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-gine-uluslararasi-isbirligi-ve-kalkinma-bakani-sano-ile-gorustu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018)

⁵⁸³ "T.C. Konakri Büyükelçisi Vehbi Esgel Etensel'in Yeni Yıl Mesajı", <http://konakri.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/200711>, **T.C. Ambassade De Turquie**, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018)

⁵⁸⁴ "Fildişi Sahili, Gana, Nijerya ve Gine Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/39936/fildisi-sahili-gana-nijerya-ve-gine-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018)

⁵⁸⁵ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Gine'de", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40025/cumhurbaskani-erdogan-ginede>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018)

Sarayı'na giderek baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. Liderlerin huzurunda 9 anlaşma imzalanmıştır.⁵⁸⁶ Bu anlaşmalar;

1. Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması
2. Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliği Dair Anlaşma
3. Havacılık Hizmetleri Alanında İşbirliği Anlaşması
4. Askeri Alanda Eğitim ve Teknik İşbirliği Anlaşması
5. Elektrik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
6. Bilim Alanında İşbirliği Anlaması
7. Madenler Konusunda Mutabakat Zaptı
8. Çevre Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
9. İş Konseyi Kurulması Konusunda Mutabakat Zaptı

Gine Dışişleri Bakanı Hadje Makale Camara 12 Nisan 2016 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında Mevlüt Çavuşoğlu ile ikili görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşmede Erdoğan'ın ziyareti sonrası yaşanan gelişmeler, eğitim ve diplomatların Türkiye'de eğitimi konularında görüşmüşlerdir.⁵⁸⁷

İİT'nin 13. İslam Zirvesi toplantısı 14 – 15 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir. Zirveye Conde de katılmıştır.⁵⁸⁸ Bu ziyaretten yaklaşık yarım yıl sonra Conde Çin'e giderken Türkiye'ye uğramış ve Erdoğan ile öğle yemeğinde bir araya gelerek ikili ilişkiler üzerine konuşmuşlardır.⁵⁸⁹

Camara ile Çavuşoğlu 11 Ekim 2016 tarihinde FETÖ ile mücadele kapsamında görüş alışverişinde buldukları telefon görüşmesi yapmışlardır.⁵⁹⁰ Conde'nin 26 – 30 Aralık 2016 tarihlerinde Türkiye'ye düzenlediği resmi ziyaretin öncesinde Gine

⁵⁸⁶ “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika Ziyaretlerinin Son Ayağı Gine'de”, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-in-afrika-ziyaretlerinin-istanbul-yerelhaber-1246850/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018)

⁵⁸⁷ “Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Mali ve Gine Dışişleri Bakanları ile Görüşmesi Hakkında Arkaplan Notu, 12 Nisan 2016”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-cavusoglu_nun-mali-ve-gine-disisleri-bakanlariyla-gorusmesi-hakkinda-arkaplan-notu_-12-nisan-2016.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018)

⁵⁸⁸ “İİT 13. İslam Zirvesi”, <https://www.haberler.com/iit-13-islam-zirvesi-8355591-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018)

⁵⁸⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Görüştü”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/85003/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018)

⁵⁹⁰ “Dışişleri Bakanı Sayın Çavuşoğlu'nun Gine Dışişleri Bakanı Hadja Makale ve Fransa Dışişleri Bakanı Jean Marc Ayrault ile Telefon Görüşmeleri Hakkında Arka Plan Notu, 11 Ekim 2016”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-cavusoglu_nun-gine-disisleri-bakani-hadja-makale-ve-fransa-disisleri-bakani-jean-marc-ayrault-ile-telefon.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018)

Devlet Bakanı Kassory Fofana ve Cumhurbaşkanı Diploması Danışmanı Koutob Moustapha Sano 15 Aralık tarihinde Türkiye'ye gelerek Conde'nin Erdoğan'a vermesini istediği mektubu Çavuşoğlu'na teslim etmişlerdir.⁵⁹¹ Görüşme çerçevesinde Conde'ni ziyareti esnasında imzalanacak anlaşmalar da konu edilmiştir.

Erdoğan, 27 Aralık 2016 tarihinde Türkiye'ye gelen Conde için Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Törenin ardından ikili baş başa ve heyetler arası görüşmeye geçmişlerdir.⁵⁹² Gine'deki FETÖ okullarının Maarif Vakfına devredildiğini duyuran Erdoğan, Conde ile ikili ilişkilerde katkı sağlamak için görüş alış verişinde bulduklarını belirtmiştir. Conde, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarına övgüler ederek Türk işadamlarını ülkesine yatırım yapmaya davet etmiştir.⁵⁹³ Erdoğan, TOKİ'nin Gine'de şehirler inşa edeceğini duyurmuş ve bölgedeki maden yataklarının sömürgeci ülkelere bırakılmasının yanlış olduğunu söyleyerek Türk maden sektörünün görev alabileceği imasında bulunmuştur.⁵⁹⁴ Conde'nin ziyaretinde 7 alanda anlaşma imzalanmıştır.⁵⁹⁵ Bu anlaşmalar;

1. Nakdi Yardım Uygulama Protokolü
2. Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması
3. Kültür, Eğitim, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması
4. Orman İşbirliği Anlaşması
5. Güvenlik İşbirliği Anlaşması
6. Arşiv Alnında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası
7. Bilişim Teknolojileri Alnında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası

⁵⁹¹ “Dışişleri Bakanı Sn Mevlüt Çavuşoğlu'nun Gine Cumhurbaşkanlığı Nezdinde Devlet Bakanı Kassory Fofana ve Gine Cumhurbaşkanlığı Nezdinde Diploması Danışmanı Bakan Koutub Moustapha Sano İle Gerçekleştirdikleri Görüşme Hakkında Arka Plan Notu, 15 Aralık 2016”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn-mevlut-cavusoglu_nun-gine-cumhurbaskanligi-nezdinde-devlet-bakani-kassory-fofana-ve-gine-cumhurbaskanligi-n.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018)

⁵⁹² “Gine Cumhurbaşkanı Conde Gine Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69558/gine-cumhurbaskani-conde-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018)

⁵⁹³ “Fetö, Ortak Gayretimizle Tarihin Çöp Sepetine Atılacak”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69564/feto-ortak-gayretlerimizle-tarihin-cop-sepetine-atilacak>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018)

⁵⁹⁴ “El-bab'da Kendi Göbeğimizi Kendimiz Keseceğiz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69566/el-babda-kendi-gobegimizi-kendimiz-kesecegiz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018)

⁵⁹⁵ “Erdoğan – Conde Ortak Basın Toplantısı”, <https://www.haberler.com/erdogan-conde-ortak-basin-toplantisi-9105641-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018)

Conde, Erdoğan ile görüşmesinin ardından TBMM'ye giderek Meclis Başkanı Kahraman ile görüşme gerçekleştirmiştir. Meclisin FETÖ tarafından hasar verilen yerlerinde incelemelerde bulunmuştur.⁵⁹⁶ 16 Nisan 2017 tarihinde Türkiye'de düzenlenen Anayasa Referandumunun sonuçlarının açıklanmasının ardından Conde Erdoğan'ı arayarak tebrik etmiştir.⁵⁹⁷ Conde, 27 – 28 Nisan 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen Türkiye – Afrika Tarım Bakanları 1. Konferansı ve Tarım İş Forumu'na katılmak için Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.⁵⁹⁸ Conde bu ziyaret kapsamında Mabeyn Köşkü'nde Erdoğan ile ikili görüşme yapmıştır.⁵⁹⁹ Erdoğan G20 Liderler Zirvesi için gittiği Almanya'da Conde ile ikili görüşme yapmıştır.⁶⁰⁰ Conde, "9. D-8 Zirve Toplantısı" kapsamında 20 Ekim 2017 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Erdoğan ile ikili görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁶⁰¹ Conde, 13 Aralık 2017 tarihinde İstanbul'da İİT'nin Kudüs için toplanan olağanüstü zirvesine katılmıştır.⁶⁰² Conde, 18 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul'da İİT'nin olağanüstü toplantısına katılmıştır.⁶⁰³ Conde son olarak 9 Temmuz 2018 tarihinde Erdoğan'ın yemin törenine katılmak için Türkiye'ye gelmiştir.

6.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi zemini 31 Ocak 1997 tarihinde imzalanan *Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması*'nin 2 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmesiyle olmuştur.⁶⁰⁴ Anlaşma kapsamında oluşturulan Türkiye – Gine Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Birinci Dönem Toplantısı 12 – 14 Haziran 2002

⁵⁹⁶ "Gine Cumhurbaşkanı Conde'den TBMM'ye Ziyaret", <http://www.milliyet.com.tr/gine-cumhurbaskani-conde-den-siyaset-2368685/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018)

⁵⁹⁷ "Erdoğan'a İlk Tebrikler", **Cumhuriyet**, 18 Nisan 2017, s.7

⁵⁹⁸ "Gine Cumhurbaşkanı Prof. Alpha Conde'nin Ülkemizi Ziyareti", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/74921/gine-cumhurbaskani-prof-alpha-condnin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**,

⁵⁹⁹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Bir Araya Geldi", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74991/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-bir-araya-geldi.html>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**,

⁶⁰⁰ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/78815/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**,

⁶⁰¹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/85003/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**,

⁶⁰² "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Olağanüstü Zirvesi", <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/islam-isbirligi-teskilati-iiit-olaganustu-zirvesi/3>, **Sabah**,

⁶⁰³ "Son Dakika: Kudüs Zirvesi Başladı! Dünyanın Gözü İstanbul'da", <http://www.milliyet.com.tr/istanbul-da-kudus-zirvesi--siyaset-2671452/>, **Milliyet**,

⁶⁰⁴ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22977.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 2 Mayıs 1997, S.22977, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

tariflerinde dönemin Orman Bakanı Nami Çağan'ın katılımı ile Konakri'de gerçekleşmiştir.⁶⁰⁵ KEK İkinci Dönem Toplantısı, Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı ve Gine Uluslararası İşbirliği Bakanı Koutoub Moustapha eş başkanlıkları ile Ankara'da Nisan 2013 tarihinde gerçekleşmiştir.⁶⁰⁶ Ekonomik ilişkiler için önemli olan bir diğer metin ise 18 Haziran 2013 tarihinde imzalanan *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşması*'dir.⁶⁰⁷

Conde, Türkiye ziyareti kapsamında 28 Aralık 2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Türkiye – Gine İş Forumu'na* katılım sağlamıştır. Gineli bakanlar ve Gine'den gelen işadamları ülkelere dair yatırıma teşvik edici sunumlar yapmışlardır.⁶⁰⁸

Somut ekonomik verilere geldiğimizde 2015 yılında iki ülkenin ticaret hacmi 68.8 milyon dolar olmuştur. Bu verinin 3.8 milyon doları Gine'den Türkiye'ye gelen ürünlerdir.⁶⁰⁹ Bu ürünlerin ise 3.4 milyon gibi önemli bir kısmını yağlı tohumlar ve çeşitli meyveler oluşturmaktadır. Türkiye'nin ihracat miktarı ise 65 milyon dolar seviyesindedir. Bu miktarda öne çıkan kalemler; demir, çelik, elektronik ürünler, tuz, kireç ve çimentodur.⁶¹⁰ 2018 yılına geldiğimizde ticaret hacmi 173 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin ithalatı 66.3 milyon dolar olurken ihracatı 106.7 milyon dolara ulaşmıştır. Dış ticaret kalemlerinde bir değişiklik olmayıp aynı önem sırasını korumaktadır.

6.3.Kültürel İşbirliği

⁶⁰⁵ "Bakanlıklara Vekalet Etme İşlemi", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020619.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 19 Haziran 2002, S.24790, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

⁶⁰⁶ "Türkiye – Gine Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Toplantısı Yapıldı", <http://www.meb.gov.tr/turkiye-gine-ticaret-ekonomi-ve-teknik-isbirligi-karma-komisyonu-toplantisi-yapildi/haber/6045/tr>, **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

⁶⁰⁷ "Karar Sayısı:2017/10279", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1-19.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Haziran 2017, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

* Mart 2016 tarihinde imzalanan anlaşma çerçevesinde oluşturulmuştur.

⁶⁰⁸ "Türkiye – Gine İş Konseyi", <https://www.deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyle-turkiye-gine-is-konseyi#etkinlikler>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

⁶⁰⁹ "Turkey's Imports from Guinea",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c324%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁶¹⁰ "Turkey's Exports to Guinea",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c324%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

İki ülke arasında kültürel işbirliğini geliştirmeye katkı sağlaması açısından Conde'nin Türkiye ziyaretinde imzalanan *Kültür, Eğitim, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması* resmi zemin tesis etmektedir. Tabii bu tarihe kadar Türkiye'nin bölgeye ilgisi olmuş ve Gine'nin toplumsal yapısına etki sağlaması açısından çeşitli girişimleri bulunmuştur.

Türkiye, bölgede artan Ebola salgını ile mücadele kapsamında 54 ton ilaç yarımında bulunmuştur.⁶¹¹ Konakri'de Koankan Mülteciler Kampında bölge ülkelerdeki iç sorunlardan dolayı Gine'ye yerleşen sığınmacılar kalmaktadır. Türkiye buradaki yaşayan insanların yoksulluklarından ve gıdaya ulaş sorunlarından etkilenerak 3000 mülteciyi kapsayacak gıda, giyim, megafon, seccade ve yakıt bidonu yardımında bulunmuştur.⁶¹² TİKA ve Milli Eğitim Bakanlığı ortaklığında Antalya Muratpaşa Falez Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde 8 Gineli turizm personeline konuk ağırlama, ön büro işlemleri, mutfak, muhasebe, sağlığa uygunluk ve kat hizmetleri alanlarında iki haftalık eğitim programı düzenlenmiştir.⁶¹³ Türkiye bu faaliyetlerin yanında Gine'de onarım işlerine de destek vermektedir. Gine Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan Protokol Müdürlüğü' nün tadilat işlerini yaparak soğutma sistemleri ve büro malzemeleri yardımında bulunmuştur.⁶¹⁴

Erdoğan, Gine ziyaretinde Conde'nin de doğum günü olması vesilesiyle hediye olarak 50 otobüs vereceğini söylemiştir. Buna binaen İstanbul Büyükşehir Belediye'sine ait 50 otobüs TİKA vasıtasıyla Gineli yetkililere teslim edilmiştir.⁶¹⁵ Emine Erdoğan, Gine Cumhurbaşkanı'nın eşi Djene Koba Conde himayesinde olan ve kadın ve çocuk sağlığı üzerinde çalışmalar yapan Prosmi Vakfı'na ziyaret düzenlemiştir.⁶¹⁶

⁶¹¹ "Türkiye'den Gine, Liberya, Sierra Leone'ye Ebola Yardımı", <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-gine-liberya-sierra-leone-ankara-yerelhaber-592991/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018)

⁶¹² "Gine Conakry'de Bulunan Mülteci Kampına TİKA Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_conakryde_bulunan_multeci_kampina_tika_destegi-1567, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

⁶¹³ "Gine Turizm Personeline Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_turizm_personeline_egitim-30043, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

⁶¹⁴ "Gine Dışişleri Bakanlığı Protokol Müdürlüğü'ne Tadilat ve Donanım Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_disisleri_bakanligi_protokol_mudurlugu%27ne_tadilat_ve_donanim_destegi-33099, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

⁶¹⁵ "Türkiye'den Gine'ye 50 Otobüs", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_den_gine_ye_50_otobus-32300, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

⁶¹⁶ "Emine Erdoğan, Gine Prosmi Vakfı'na Ziyaret Etti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40033/emine-erdogan-ginede-prosmi-vakfina-ziyaret-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018)

TİKA, 2018 ramazanında Konakri’de Gine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Mariama Sylla ve üst düzey yetkililerin de katıldığı 750 kişilik iftar programı düzenlemiştir.⁶¹⁷

7. TÜRKİYE – MALİ İLİŞKİLERİ

Mali’nin siyasi hayatı iç kaşıklıklarla geçmiştir. Ülke için Mağrip El-Kaidesi* ve Tuaregler ayrılıkçı tehdit oluşturmaktadır. Mağrip El- Kaidesi adından da anlaşılacağı üzere cihatçı ayrılıkçı gruptur. Tuaregler ise ülkenin kuzey bölgesinde yaşayan etnik gruptur. Tuaregler ülke yönetiminde etkin olamadıkları iddiasıyla 1962, 1990, 2006 ve 2012 yıllarında ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir. 2012 yılında Mağrip El-Kaidesi ile Tuaregler birleşerek başkentin yakınlarına kadar gelerek birçok alanda kontrol sağlamıştır. Bu dönemi bölgesel ayaklanma olan Arap Baharı ekseninde düşünmek gerekir. Çünkü o döneme kadar Tuareglerin önemli bir bölümü Libya Devlet Başkanı Kaddafi tarafından himaye edilmiştir. Kaddafi’nin yıkılmasıyla Tuaregler yönünü Mali’ye çevirmiştir. Durumun kontrol altına alınmaması üzerine Mali yönetimi Fransa’dan askeri destek istemiştir. Bölgeye gelen Fransız ordusu isyancı grubu kuzeye püskürtmüştür. Mali hükümeti ve Tuaregler arasında diyalog süreci oluşturulmuş fakat sonuç vermemiştir. Türkiye teröre karşı duruşunu diğer alanlarda olduğu gibi Mali örneğinde de belirtmiş ve demokratik yollarla çözülmesinden yana tavır sergilemiştir.

7.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye’nin Bamako Yerleşik Büyükelçiliği 1 Şubat 2010 tarihi itibariyle faaliyetlerine başlamıştır. 2010 yılına kadar Türkiye, Mali ile diplomatik ilişkilerini Cezayir Büyükelçiliği üzerinden yürütmüştür. İlk büyükelçi Kemal Kaygısız olmuştur.⁶¹⁸ Kaygısız’ın görev süresinin sona ermesiyle Nisan 2014 tarihi itibariyle Hikmet Renan Şekeroğlu atanmıştır.⁶¹⁹ Şekeroğlu’ndan sonra ise Eylül 2018 tarihinde

⁶¹⁷ “Gine Konakri’de TİKA İftarı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_konakri%27de_tika_iftari-44777, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

* Kuzeybatı Afrika bölgesinin adı Mağrip olarak geçmekte olup burada bulunan El – Kaide’ye bağlı terörist gruba verilen isimdir.

⁶¹⁸ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://bamako.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Bamako Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018)

⁶¹⁹ “Büyükelçinin Özgeçmişi”, <http://bamako.be.mfa.gov.tr/Mission/Biography>, **T.C. Bamako Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018)

Murat Onar atanmıştır.⁶²⁰ Mali'nin Kahire Büyükelçiliği Türkiye'ye akredite olarak, yerleşik büyükelçilik tesisine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Mali'nin Ankara Büyükelçiliği ise 27 Haziran 2014 tarihi itibarıyla faaliyete girmiştir. İlk büyükelçi İbrahim Soumare olmuştur.⁶²¹

İlişkilerin yakın tarihinde ilk üst düzey temas resmi ziyaret şeklinde olmuştur. Mali Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Tieman Hubert Coulibaly, Davutoğlu'nun daveti üzerinde 6 – 7 Nisan 2013 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. İkili İlişkilerin ve Mali'de yaşanan terör olaylarının görüşüldüğü toplantıda *Bakanlıklar Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı* imzalanmıştır.⁶²² Coulibaly Türkiye – Mali Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Toplantısı için geldiği Ankara'da 19 Haziran 2013 tarihinde Davutoğlu ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme çerçevesinde iki anlaşma imzalanmıştır.⁶²³ Bu anlaşmalar;

1. İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Eylem Planı
2. Diploması Akademileri Arasında İşbirliği Protokolü

Mali Cumhurbaşkanı İbrahi Boubacar Keita, Erdoğan'ın daveti üzerine 3 – 4 Şubat 2015 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret Mali'den Türkiye'ye cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması dolayısıyla ilişkileri sağlamlaştırması ve geliştirmesi açısından önem taşımaktadır.⁶²⁴ Erdoğan konuk cumhurbaşkanını Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlediği resmi törenle karşılamıştır.⁶²⁵ Karşılama töreninde heyetleri tanıtan liderler daha sonra baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmek için külliyeye geçmişlerdir. İkili ilişkilerin derinlemesine ele alındığı görüşmelerde Türkiye'nin Mali'nin kalkınmasında önem

⁶²⁰ “Dışişlerinde Atama Rüzgarı”, <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-nde-atama-ruzgari-siyaset-2741935/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶²¹ “Mali Cumhuriyeti Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11686/mali-cumhuriyeti-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018)

⁶²² “Dışişleri Bakanı Davutoğlu: Önemli Olan, Kalıcı Bir Yabancı Etki Olmaksızın Mali'de İstikrarı Sağlamak”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-onemli-olan-kalici-bir-yabanci-etki-olmaksizin-mali-de-istikrarin-saglanmasi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018)

⁶²³ “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Mali Dışişleri Bakanı Coulibaly ile Bir Araya Geldi”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-mali-disisleri-bakani-coulibaly-ile-bir-araya-geldi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018)

⁶²⁴ “Mali Cumhurbaşkanı Sayın Keita'nın Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/2836/mali-cumhurbaskani-sayin-keitani-ullkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018)

⁶²⁵ “Mali Cumhurbaşkanı Keita Cumhurbaşkanlığı Sarayında”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2760/mali-cumhurbaskani-keita-cumhurbaskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018)

arz eden yardımları hakkında görüşmüşlerdir. Erdoğan, Timbuktu özelinde Mali ile 16. yy'den beri özel bağları olduğunu ifade etmiştir.* Türkiye bursları ve Diyanet Vakfı bursları ile toplamda 75 civarında Malili öğrenci olduğunu belirtmiştir. Görüşmeler sırasında 5 alanda anlaşma imzalanmıştır.⁶²⁶ Bu anlaşmalar;

1. Güvenlik İşbirliği Anlaşması
2. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması
3. İstihdam ve Mesleki Eğitim Alanlarında İşbirliği Anlaşması
4. El Sanatları Alanında İşbirliği Anlaşması
5. İkili Kültürel İşbirliği Anlaşması

Çavuşoğlu ve Mali Dışişleri Bakanı Abdoulaye Diop ile 12 Nisan 2016 tarihinde görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde, ilerleyen dönemlerde planlanana siyasi görüşmeler ele alınırken, Çavuşoğlu Mali'de meydana gelen terör saldırılarını kınayarak Türkiye olarak her alanda destek vermeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir.⁶²⁷

Erdoğan, 2 Mart 2018 tarihinde Mali'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan'a Mali gezisinde; eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Ahmet Eşref Fakıbaba, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Gümrük ve Ticaret Bakanı Bülent Tüfenkçi, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın ve Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın olduğu kalabalık bir heyet eşlik etmiştir.⁶²⁸ Erdoğan'ın bu ziyareti Türkiye'den Mali'ye Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyaret olması açısından önemlidir. Erdoğan ve beraberindeki heyeti Uluslararası Bamako Senou Havalimanı'nda Keita ve beraberindeki devlet yetkilileri

* Bölgede 16. yy'de Timbuktu Sultanlığı bulunmaktadır. Bu sultanlık Osmanlı'da olan halifeliği kabul ederek biat etmişlerdir.

⁶²⁶ “Köklü Bir Ortak Tarihi Mirasa Sahip Olduğumuz Mali ile İlişkilerimizi Daha İleri Taşımak İstiyoruz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2761/koklu-bir-ortak-tarih-mirasa-sahip-oldugumuz-mali-ile-iliskilerimizi-daha-ileri-tasimak-istiyoruz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018)

⁶²⁷ “Dışişleri Bakanı Sayın Çavuşoğlu'nun Mali ve Gine Dışişleri Bakanlarıyla Görüşmesi Hakkında Arka Plan Notu, 12 Nisan 2016”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-cavusoglu_nun-mali-ve-gine-disisleri-bakanlariyla-gorusmesi-hakkinda-arkaplan-notu_-12-nisan-2016.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018)

⁶²⁸ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Mali'de”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/03/cumhurbaskani-erdogan-maliye-geldi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

resmi törenle karşılamıştır.⁶²⁹ İki lider baş başa ve heyetler arası görüşme yapmışlardır. Bu görüşmelerin ardından Keita Erdoğan'a Mali Devlet Nişanı takdim etmiştir. Erdoğan Mali ile olan tarihsel bağlardan dolayı Timbuktu'yu İstanbul'un, Ankara'nın, Bursa'nın kardeş şehri gibi gördüğünü vurgulayarak ilişkilerin sağlamlaşması adına tarihsel arka plan belirlemiştir.⁶³⁰ Mali'nin karşılaşmış olduğu terör olaylarında Türkiye'nin gereken her desteği vereceğini belirtmiştir. Heyetler liderlerin huzurunda 8 anlaşma imzalanmıştır.⁶³¹ Bu anlaşmalar;

1. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
2. Bilişim Teknolojileri ve Diplomatik Arşiv Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma
3. Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma
4. Hidrokarbon, Maden ve Mineraller Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
5. Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması
6. Spor Alanında İşbirliği Anlaşması
7. Enerji Alanında Mutabakat Zaptı
8. Din Hizmetleri Alanında Mutabakat Zaptı

7.2. Ekonomik İlişkiler

Ekonomik ilişkilerin temelini 18 Mart 1999 tarihinde Mali'de imzalanan *Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* oluşturmaktadır. Bu anlaşmaya göre taraflar ikili ekonomik ilişkilerin değerlendirilebileceği üst düzey yapı olan KEK kurmayı amaçlamışlardır.⁶³² Bu kapsamda oluşturulan KEK bugüne kadar toplam 3 defa toplanmıştır. İlk olarak 25 – 27 Şubat 2009 tarihinde Türk heyetine Devlet Bakanı Mehmet Aydın, Mali heyetine Dışişleri Bakanı Moctar Ouane başkanlık etmiştir.

⁶²⁹ “Mali”, <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/1708/90634/malicumhurbaskani-recep-tayyip-erdoganin-2-mart-2018-tarihinde-maliye-gerceklestirdigi-resm-ziyarete-esi-emine-erdogan-da-refakat-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018)

⁶³⁰ “DEAŞ, El-Kaide ve Boko Haram Gibi Örgütlerin Öncelikli Hedefi Her Zaman Müslümanlar Olmuştur”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90621/deas-el-kaide-ve-boko-haram-gibi-orgutlerin-öncelikli-hedefi-her-zaman-muslimanlar-olmuştur>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018)

⁶³¹ “Türkiye ile Mali Arasında 8 Anlaşma İmzalandı”, <https://www.timeturk.com/turkiye-ile-mali-arasinda-8-anlasma-izalandi/haber-858807>, **TimeTurk**, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018)

⁶³² “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23911.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23911.pdf>, **T.C. Resmî Gazete**, 19 Aralık 1999, S.23911, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

Taraflar ortak projeler yaparak ekonomik gelişmeyi sağlamanın yanında futbol müsabakaları vb. yöntemlerle sosyal ilişkileri de geliştirmeyi hedeflemişlerdir.⁶³³ KEK İkinci Dönem Toplantısı 19 – 20 Haziran 2013 tarihlerinde Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz ve Mali Dışişleri Bakanı Tieman Coulibaly eş başkanlıklarında Ankara’da gerçekleşmiştir. Ülkeler yatırım olanakları konularında sunumlar yaparak potansiyeller hakkında görüşmüşlerdir.⁶³⁴ Son KEK Toplantısı ise 18 – 19 Ocak 2018 tarihlerinde Bamako’da Türk heyetine Kalkınma Bakanı Lütfü Elvan ve Mali heyetine Dışişleri Bakanı Tieman Hubert Coulibaly’in başkanlık etmesiyle gerçekleşmiştir. Önceki toplantıdan sonra geçen 5 yıllık sürede gerçekleşen olayların muhasebesi yapılmış ve gelecek perspektifi çizilerek ilişkilerin geliştirilmesi niyetlerinde mutabık kalmışlardır.⁶³⁵

Türkiye İhracatçılar Meclisi ve THY işbirliği ile Aralık 2015 tarihinde Bamako’da Türkiye – Mali İş Forumu düzenlenmiştir. Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği (DAİB) Yönetim Kurulu Başkanı Cemal Şengel’in başkanlık ettiği 40 kişilik işadamı Türkiye tarafını temsil ederken, 100 civarında Malili işadamı katılmıştır.⁶³⁶

Gümrük ve Ticaret Bakanı Bülent Tüfenkçi ve mahiyetindeki heyet Nisan 2018 tarihinde Mali’ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında Mali Rekabet Bakanı Abdal Karim Konate ve Sınai ve Kalkınma Bakanı Mohammed Aly As Ibrahim ile görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Ekonomik ilişkilerin ele alındığı toplantılarda orta hedefte 100, uzun hedefte 500 milyon dolarlık ticaret hacmi beklentileri konulmuştur.⁶³⁷ DAİB, Tüfenkçi’nin ziyareti sırasında Bamako’da Sınai ve Kalkınma Bakanlığı tarafından düzenlenen Mali Uluslararası Sanayi Fuarı’na onur konuğu olarak katılmış ve tekstilden gıdaya yöresel ürünlerin tanıtımını yapmıştır.⁶³⁸

⁶³³ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090627-10.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 2009, S.27271, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶³⁴ “Türkiye – Mali Karma Ekonomik Komisyon 2. Dönem Toplantısı”, <https://www.haberler.com/turkiye-mali-karma-ekonomik-komisyon-2-donem-4747908-haber/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶³⁵ “Karar Sayısı: 2018/11763”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180627M1-6.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 2018, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018)

⁶³⁶ “TİM Heyeti Afrika’nın Altın Kalbi Mali’de”, <http://www.milliyet.com.tr/tim-heyeti-afrika-nin-altin-kalbi-mali-erzurum-yerelhaber-1108696/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶³⁷ “Bakan Tüfenkçi Mali’de”, <http://www.milliyet.com.tr/bakan-tufenkci-mali-de-ekonomi-2651631/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶³⁸ “Afrika’ya Açılan Kapı Mali”, <http://www.milliyet.com.tr/afrika-ya-acilan-kapi-mali-erzurum-yerelhaber-2789416/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

İki ülkenin ticaret hacmi oldukça düşüktür. 2015 yılında 33.2 milyon dolarlık hacim oluşmuştur. Bu miktarın 2.2 milyon doları Türkiye'nin yaptığı ithalattır. Bu ithalatın 1.7 milyon dolar gibi tamamına yakını pamuk oluşturmaktadır.⁶³⁹ Geri kalan 30.3 milyon dolar ise ihracatı oluşturmaktadır. İhracat kalemlerinde bir yoğunlaşma olmayıp, makine, yenilebilir hazır gıdalar, silah, mühimmatlar ve mobilya şeklinde geniş bir yelpazededir. 2018 yılına gelindiğinde hacim 75 milyon seviyesine ulaşmıştır. Bu miktarın 20.3 milyon dolarını Türkiye'nin yaptığı ithalat oluşturmaktadır. Burada pamuk ürünün 19.2 milyon dolar yer tuttuğu görülmektedir. Türkiye'nin Mali'ye ihracatı toplamda 54.7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat kalemlerinde öne çıkanlarda ise bir değişiklik yoktur.⁶⁴⁰

7.3. Kültürel İlişkiler

İkili İlişkilerin resmi zemini Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mali Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İkili Kültürel İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Taraflar bu anlaşma ile eğitim, arşiv, kütüphane, diploma denkliği gibi alanlarda ilişkilerini geliştirecek ve bu yönde olan araştırmaları destekleyeceklerini taahhüt etmiştir.

Türkiye – Mali Parlamentolar Arası Dostluk Grubu Başkanı Emine Yavuz Gözgeç, Yönetim Kurulu üyeleri ve Maarif Vakfı Mütevelli Heyeti üyeleri, Eylül 2017 tarihinde Mali'ye ziyaret düzenlemişlerdir.⁶⁴¹ Ziyaret kapsamında Mali Meclis Başkanı Issaka Sidibe ve Mali – Türk Dostluk Grubu üyeleriyle görüşme gerçekleştirmişlerdir. Buradaki ziyaretlerinden sonra Din İşleri İnanc Bakanı ve Mali Eğitim Bakanını ziyaret etmişlerdir. Eğitim Bakanı Ag Erlaf ile Maarif Vakfı arasında, Vakfa Mali'de okul açma ve işletme yetkisi veren protokol imzalanmıştır. Böylelikle ülkede bulunan 18 FETÖ bağlantılı okul Maarif Vakfı'n geçmiştir.⁶⁴²

⁶³⁹ "Turkey's Imports rom Mali",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c466%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁶⁴⁰ "Turkey's Exports to Mali",

<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c466%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1>, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁶⁴¹ "Mali'de Fetö Okulları Türkiye Maarif Vakfına Devredildi", <http://www.milliyet.com.tr/mali-de-feto-okullari-turkiye-maarif-duzce-yerelhaber-2306808/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶⁴² İsmail Numan Telci, "Türkiye – Afrika İlişkileri; İş Birliğinden Stratejik Ortaklığa",

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/ismail-numan-telci/2018/03/03/turkiye-afrika-iliskileri-is-birliginden-stratejik-ortakliga>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

Mali'nin ayrılıkçı Azaward Bölgesi'nde yaşanan kıtlık ve kuraklık nedeniyle Türkiye, 164 ton gıda ve ilaçların olduğu toplam 150 bin avroluk yardımları Mali İnsani Hareket, Dayanışma ve Yardımlaşma Bakanlığı Yetkilileri aracılığı ile bölgeye ulaşması için göndermiştir.⁶⁴³ Diğer bir yardım projesi kapsamında Bamako'da İşitme Engelliler Okulu'nda bulunan öğrencilere gıda desteğinde bulunulmuştur.⁶⁴⁴

Türkiye bu faaliyetlerinin yanı sıra Mali'nin Parlamento binasını da onarmıştır. 100 kişilik alana sahip olan genel kurul 160 kişilik olmuş, dinlenme salonu yenilenmiştir. Bunların yanı sıra havalandırma sistemi, koltuk, sandalye vb. donanım desteği de verilmiştir. Meclisin açılışına Türkiye'den Başbakan Yardımcı Veysi Kaynak giderken, Mali tarafında Meclis Başkanı Sidibe, Savunma ve Gazi Muharipler Bakanı Abdoulaye Idrissi Maifa, Çalışma ve Kamu Hizmeti Bakanı Diarra Roky Tella ve üst düzey bürokratlar katılmıştır.⁶⁴⁵ Onarım faaliyetlerinin bir diğer başkası ise yaklaşık olarak 350 öğrencinin eğitim gördüğü okulun üç sınıfını, basketbol sahasını ve yemekhane bölümlerini yenilenmesidir.⁶⁴⁶

İnegöl Bakkallar Odası, Bamako'da yaklaşık olarak 900 öğrencinin öğrenim gördüğü okulun bahçesine Şehit Ömer Halisdemir Su Kuyusu yaptırmıştır.⁶⁴⁷

8.TÜRKİYE – NİJER İLİŞKİLERİ

Tuaregler tıpkı Mali gibi Nijer için de tehdit oluşturmaktadır. Tuareglerin kayıtlara geçen ilk isyan hareketi yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde olmuştur. O dönem de Nijer sınırları içerisinde kalan Tuaregler sömürgeci Fransa'ya karşı ayaklanmışlardır. Muhtemel odur ki Fransa bölgeden çekilirken – bugünkü sınırları itibariyle – Moritanya'nın güneydoğusu, Mali'nin kuzeydoğusu ve Nijer'in kuzeybatısında yaşayan Tuaregleri üç ülke topraklarında kalacak şekilde sınırları

⁶⁴³ “TİKA'nın Yardım Eli Mali'ye Uzandı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikanin_yardim_eli_maliye_uzandi-2997, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶⁴⁴ “TİKA'dan İşitme Engelliler Öğrencilerine Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_mali_deki_isitme_engelli_ogrencilere_destek-35522, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶⁴⁵ “TİKA'nın Yenilediği Mali Ulusal Meclisi Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_nin_yeniledigi_mali_ulusal_meclisi_acildi-33984, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶⁴⁶ “Emine Erdoğan, TİKA'nın Mali'de Yenilediği Okulu Gezdi”, <http://www.milliyet.com.tr/emine-erdogan-tika-nin-mali-de-gundem-2620023/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

⁶⁴⁷ “Ömer Halisdemir'in İsmi Mali'de Yaşatılıyor”, <http://www.milliyet.com.tr/omer-halisdemir-in-ismi-mali-de-yasatiliyor-bursa-yerelfotogaleri-24082336/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018)

belirlemiştir. Nitekim bölgede yaşanan Tuareg kaynaklı sorunlarda Fransa olaya müdahil olmaktadır. Mali ile eş zamanlı dönemlerde ayaklanmalar Nijer’de de yaşanmıştır. Türkiye bağımsız devletlere diğer ülkelerin müdahalesini haksız bularak devletlerin aşırılıkçı olaylarla baş edebilmesi için tecrübe paylaşımıyla donatılmasından yanadır.

8.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye’nin Dakar Büyükelçiliği Nijer’e akredite olarak 2012 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Niamey Büyükelçiliği 3 Ocak 2012 tarihinde faaliyete başlamasından 9 ay sonra Nijer’in Ankara Büyükelçiliği açılmıştır.⁶⁴⁸ Türkiye’nin ilk büyükelçisi Hasan Ulusoy olmuştur.⁶⁴⁹ Ulusoy’un görev süresinin 2014 yılında sona ermesiyle Hüseyin Özdemir atanmıştır.⁶⁵⁰ Nijer’in ilk büyükelçisi ise Adam Abdoulaye Dan Maradi olmuştur.⁶⁵¹ Maradi’nin 2017 yılında görev süresinin dolmasıyla Salou Gozibo atanmış ve Haziran 2017 tarihinde göreve başlamıştır.⁶⁵²

Dönemimiz itibariyle ilk temasların Başbakan Erdoğan tarafından yürütüldüğünü görmekteyiz. Erdoğan, Ocak 2013 tarihinde Nijer’e ziyaret düzenlemiştir.⁶⁵³ Ziyaret çerçevesinde Mahamadou Issoufou ile öğle yemeğinde görüşmüşlerdir. Ardından Nijer başbakanı Muhammed Yusuf ile ikili ve heyetler arası görüşmeler yapmışlardır. Görüşmeler esnasında 5 alanda anlaşma imzalamışlardır.⁶⁵⁴

Bu anlaşmalar;

1. Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği
2. İçme Suyu Tedariki ve Sağıklama (Sanitasyon) Alanlarında İşbirliği
3. Su Alanında İşbirliği Anlaşması

⁶⁴⁸ “Türkiye – Nijer İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijer-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁴⁹ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://niamey.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Niamey Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁵⁰ “Büyükelçi Atamaları”, <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamaları-ankara-yerelhaber-406451/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁵¹ “Nijer Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10554/nijer-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁵² “Nijer Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/77433/nijer-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁵³ “Türkiye Afrika’da Nüfuz Peşinde”, **Cumhuriyet**, 8 Ocak 2013, s.11

⁶⁵⁴ “Türkiye ile Nijer Arasında 5 İşbirliği Anlaşması İmzalandı”, <https://www.haberler.com/turkiye-ile-nijer-arasinda-5-isbirligi-anlasmasi-4233017-haber/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

4. Ormancılık Alnında İşbirliği Anlaşması
5. Diplomatik Pasaport Hamilleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma

Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou, 11 – 13 Mart 2014 tarihlerinde Gül’ün davetlisi olarak Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Issoufou’nun ziyareti Nijer’den, Türkiye’ye Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyarettir.⁶⁵⁵ Gül, konuk cumhurbaşkanını Çankaya Köşkü’nde resmi törenle karşılamıştır. Törenin ardından baş başa ve heyetler arası görüşmeler yapmışlardır.⁶⁵⁶ Gül, Nijer’de güvenliği sağlamada katkı bulunmak adına ilerleyen dönemlerde silahlı kuvvetler, emniyet ve diğer güvenlik alanlarında oluşturulacak ilişkilerin değerlendirildiğini ve Türkiye’nin destek vermektен geri durmayacağını belirtmiştir. Nijer ile tarihi bağlantıya değinen Issoufou, köklü ve kadim bir dostluk içerisinde olduklarını belirtmiştir.⁶⁵⁷ Görüşmelerin ardından liderlerin huzurunda 6 alanda anlaşma imzalanmıştır.⁶⁵⁸ Bu anlaşmalar;

1. Teknik ve Kalkınma İşbirliği Protokolü
2. Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı ile Nijer Cumhuriyeti Planlama, Toprak İdaresi ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı Arasında Memorandum
3. Diplomatik Temsilcilikler İçin Arsa Takasına İlişkin Protokol
4. Polis Eğitimi İşbirliği
5. Güvenlik İşbirliği Anlaşması

⁶⁵⁵ “Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou Mahamadou’nun Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/17174/nijer-cumhuriyeti-cumhurbaskani-issoufou-mahamadounun-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁵⁶ “Nijer Cumhurbaşkanı Mahamadou Çankaya Köşkü’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11478/nijer-cumhuriyeti-cumhurbaskani-mahamadou-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁵⁷ Nijer ile olan ilişkilerin tarihsel kökeni 14’üncü yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Nijer’de kabileler arasında Layır Bölgesi’nin yönetilmesi konusunda tartışma çıkınca dönemin Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayazıt’tan bölgeyi yönetmesi için sultan ataması istenmiştir. Bayazıt siyahi bir cariye olan oğlu Yunus’u Layır’ı yönetmesi için görevlendirmiş ve bölgeye göndermiştir. Yunus ve beraberindeki birliklerin kaldığı bölgeye - bugün Agadez bölgesindeki bir kasabaya- İstanbul’dan gelen anlamında “İstanbulewa” denilmektedir. Detaylı bilgi için bkz; Göktürk Tüysüzoğlu, “Afrika’da Bir Osmanlı Bakiyesi:Agadez”, <http://politikaakademisi.org/2013/11/02/afrikada-bir-osmanli-bakiyesi-agadez/>, **Uluslararası Politika Akademisi**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁵⁸ “Nijer’den Türkiye’ye Cumhurbaşkanı Seviyesinde İlk Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11479/nijerden-turkiyeye-cumhurbaskani-seviyesinde-ilk-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

6. Madenler, Enerji ve Hidrokarbonlar Alanlarında İşbirliğine Dair Ortak Deklarasyonu

Issoufou'ya eşlik eden Madenler ve Sınai Kalkınma Bakanı Omer Hamidou ve Enerji ve Petrol Bakanı Foumakaye Godo, Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ile görüşmüşlerdir. Görüşmeler esnasında *Maden Tektik Arama Genel Müdürlüğü İle Nijer Cumhuriyeti Jeoloji ve Maden Araştırma Merkezi Arasında Yer Bilimleri Konusunda Mutabakat Zaptı* imzalanmıştır.⁶⁵⁹ Türkiye'nin nükleer santral inşa projeleri çerçevesinde Nijer'de var olan zengin uranyum rezervleri, Türkiye için önemli bir hammadde karşılayıcısı olacaktır.

Çanakkale Kara Savaşları'nın 100'üncü yıl anma etkinliklerine katılmak için Issoufou Nisan 2015 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret kapsamında İstanbul Kongre Merkezi'nde Erdoğan ile ikili görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁶⁶⁰ Nijer Ulusal Meclis Başkanı Ousseini Tinni, Kasım 2017 tarihindeki ziyaretinde Erdoğan'ı ziyaret ederek görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁶⁶¹ Nijer Başbakanı Brigi Rafini 24 Ocak 2018 tarihinde Nijer'den başbakan düzeyinde yapılan ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Yıldırım, Rafini için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir.⁶⁶² Öğle yemeğinin ardından ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Ticari, eğitim, sosyal ve askeri alanda işbirliğine dair görüş alışverişinde buldukları bir toplantı olmuştur. Görüşmeler esnasında *Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.⁶⁶³ Rafini, son olarak Erdoğan ile de ikili görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ "Bakan Yıldız, Nijerli Bakanlarla Görüştü", <http://www.milliyet.com.tr/bakan-yildiz-nijerli-bakanlarla-gorustu-ankara-yerelhaber-75725/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁶⁰ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou İle Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31980/cumhurbaskani-erdogan-nijer-cumhurbaskani-issoufou-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁶¹ "Nijer Ulusal Meclis Başkanı Tinni Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87242/nijer-ulusal-meclis-baskani-tinni-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁶² "Başbakan Yıldırım, Nijer Başbakanı Rafini'yi Resmi Törenle Karşıladi", <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-nijer-basbakani-rafini-ankara-yerelhaber-2551688/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁶³ "Başbakan Yıldırım; 2014 Hedef Vurulmuş ve Etkisiz Hale Getirilmiştir", <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-214-hedef-vurulmus-ankara-yerelhaber-2552752/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

⁶⁶⁴ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Nijer Başbakanı Rafini'yi Kabul Etti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/89207/cumhurbaskani-erdogan-nijer-basbakani-rafiniyi-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018)

Rafini, Erdoğan'ın yemin törenine katılmak için Temmuz 2018'de Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret çerçevesinde Başbakan Yıldırım ile görüşmelere gerçekleştirmiştir.⁶⁶⁵

8.2.Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Nijer ile olan ekonomik ilişkilerin resmi boyutu Erdoğan'ın 2013 yılında düzenlediği ziyaret esnasında imzalanan *Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde gelişmiştir.⁶⁶⁶ Anlaşmanın 7. Maddesi uyarınca yüksek düzeyli Karma Ekonomik Komisyon (KEK) kurulmuştur. Bu komisyon bugüne kadar bir kere toplanmıştır. Türk heyetine Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz ve Nijer heyetine Devlet Bakanı ve Planlama Toprak İdaresi ve Toplumsal Kalkınma Bakanı Amadou Boubacar Cisse'nin başkanlıklarıyla 5 – 6 Kasım 2014 tarihlerinde Ankara'da toplanmışlardır. Toplantıda Nijer tarafı Türklerden yatırım beklediğini ve bu konuda ülkelerine gelen şirketleri teşvik edeceklerini söylemiştir.⁶⁶⁷

Erdoğan'ın Nijer ziyaretinde Türkiye – Nijer İş Forumu düzenlenmiştir. Forum katılmak için Erdoğan'a gıda, tarım, hayvancılık, balıkçılık, makine, mobilya, petrol, turizm gibi birçok alanda faaliyet gösteren işadamları eşli etmiştir.⁶⁶⁸ Forumda konuşan Erdoğan, Afrika ile olan ilişkilerde karşılıklı çıkarı prensip aldıklarını belirterek Nijer'in kalkınma programlarına destek vereceklerini belirtmiştir.⁶⁶⁹ İki ülke arasında bağları kuvvetlendirmek adına bu toplantı ekonomik forumların başlangıcı olmuştur.

DEİK ile Nijer Ticaret ve Sanayi Odası arasında 2015 yılında “Türkiye – Nijer İş Konseyi oluşturulmuştur. Bu kapsamda konseyin ilk toplantı 26 Ocak 2016

⁶⁶⁵ “Son Başbakan Yıldırım'ın 1 Dakikası Bile Boş Geçmedi”, <http://www.milliyet.com.tr/son-basbakan-yildirim-in-1-dakikasi-ankara-yerelhaber-2908135/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁶⁶ “Karar Sayısı:2017/10162”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170606m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170606m1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 6 Haziran 2017, S.30088, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁶⁷ “Türkiye – Nijer Kek 1. Döne Toplantısı İmza Töreni”, <https://www.haberler.com/turkiye-nijer-kek-1-donem-toplantisi-imza-toreni-6662979-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁶⁸ “2013'ün İlk Ziyareti Afrika'ya”, <http://www.milliyet.com.tr/2013-un-ilk-gezisi-afrika-ya-ekonomi-1648012/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁶⁹ “Sömürgeci Değiliz Karşılıklı Kazanalım”, <http://www.milliyet.com.tr/somurgeci-degiliz-karsilikli-kazanalim-ekonomi-1653000/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

tarihinde Niamey’de gerçekleşmiştir.⁶⁷⁰ Konseyin ev sahipliğinde düzenlenen Nijer Başbakanı Rafini’nin ziyaretinde Nijerli bakanlar ve Türk ve Nijerli 60’dan fazla işadammının katıldığı toplantı 23 Ocak 2018 tarihinde Ankara’da gerçekleşmiştir. Nijer heyeti var olan sektörlerin geliştirilmesinin yanı sıra teknoloji, enerji, sağlık, ilaçlama, mobilya ve tekstil gibi yeni alanlar eklemek istediklerini belirtmiştir. Rafini yatırım için gerekli hukuki altyapıların hazır olduğunu belirterek güvence vermiştir.⁶⁷¹

SANKON Başkanı Atasoy, Nijer Ankara Büyükelçisi Dan Maradi’yi Haziran 2016 tarihinde ziyaret etmiştir. Atasoy, Nijer’in dost ve müttefik bir ülke olduğunu belirterek her türlü alanda yatırım yapmaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Görüşmelerin sonunda Atasoy’un Nijer’e giderek yatırım potansiyelleri araştırması ve kurumlarla protokol imzalanması kararlaştırılmıştır.⁶⁷²

İki ülkenin ticaret hacmi düşük seviyelerdedir. 2015 yılında 31 milyon dolarlık hacim oluşmuştur. Bunun 55 bin dolar gibi çok düşük bir miktarı Türkiye’nin Nijer’den ithal ettiği üründür. Geri kalan ise ihracatı oluşturmakta olup başlıca ihraç ürünleri tahıl, un nişasta, hazır gıdalar ve elektronik eşyalardır.⁶⁷³ 2018 yılına gelindiğin hacim 58.5 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Yine burada Türkiye’nin ithalatı çok düşük olup ağırlığını değerli metaller ve kültür incilerinin çektiği miktar 2.2 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Toplam hacimden kalanın oluşturduğu ihracat kalemlerinde öne çıkanlar ise 2015 verileriyle aynı olmuştur.

8.3.Kültürel İlişkiler

Ülkeler arası resmi metin olan *Kültürel İşbirliği Anlaşması* 6 Kasım 2014 tarihinde imzalanmıştır.⁶⁷⁴ Türkiye – Nijer Dostluk Ormanı, Ağustos 2012 tarihinde 8 hektarlık alana tespih, akasya ve okaliptüs olmak üzere 6000 fidan dikilmesiyle açılmış olmuştur. Bu ormanın 2 hektarlık alanı kent ormanı olarak faaliyete başlamıştır. Alana

⁶⁷⁰ “Türkiye – Nijer İş Konseyi Heyetinin Nijer’i Ziyareti”, <https://www.deik.org.tr/uploads/turkiye-nijer-zis-ziyareti.pdf>, **DEİK**, İstanbul, s.1, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁷¹ “Nijer Başbakanı Brigi Rafini İle Çalışma Toplantısı Sonuç Raporu”, <https://www.deik.org.tr/uploads/sonuc-raporu-03f.pdf>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁷² “Türkiye ile Nijer Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları Yapılacak”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ile-nijer-arasında-ekonomik-ankara-yerelhaber-1423296/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

⁶⁷³ “Turkey’s Exports to Niger”,

https://www.trademapp.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c562%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁶⁷⁴ “Türkiye – Nijer Kek 1. Dönem Toplantısı İmza Töreni”, <https://www.haberler.com/turkiye-nijer-kek-1-donem-toplantisi-imza-toreni-6662979-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2018)

güneş enerjisi ile çalışan su kuyusu, 10 tonluk su deposu ve 1 futbol sahası inşa edilmiştir.⁶⁷⁵ Erdoğan Nijer ziyaretinde ağaç dikim törenine iştirak etmiştir. Tören esnasında Nijer başbakanı Yusuf, Erdoğan'a bir deve hediye etmiştir.⁶⁷⁶ Nijer'e TİKA, Ekonomi Bakanlığı, Orta Anadolu İhracatçılar Birliği ve Kızılay işbirliği ile un ve şekerden oluşan 5 bin 672 tonluk gıda yardımı yapılmıştır. Türk heyeti yetkilileri yardımın tesliminde Rafini ile görüşme gerçekleştirerek 1260 öğrenci kapasiteli eğitim yerleşkesi inşa etmek için protokol imzalamışlardır.⁶⁷⁷ TİKA koordinesinde 2006 – 2014 yılları arasında Türkiye'den giden gönüllü doktorlar, yerel doktorlar işbirliği ile 13929 dahiliye alanında muayene, 2960 ultrason çekimi, 2000 cerrahi ameliyat, 7000 diş muayenesi, 9270 diş çekimi, 8000 kulak burun boğaz muayenesi ve 5000 kulak operasyonu yapmışlardır. Bunun yanı sıra 12.500 keçi, 12.800 gıda yardımında bulunmuştur.⁶⁷⁸ 2015 yılında ise Sağlık Bakanlığı ve TİKA'nın işbirliği ile bölgeye giden 48 Türk doktor 15 gün süre ile Tesaua ve Aque bölgelerinde üroloji, göz, genel cerrahi, kulak-burun-boğaz, ortopedi, çocuk hastalıkları ve diş tedavisi yapmıştır.⁶⁷⁹ Türkiye sadece anlık yardımlarla kalmayıp kalıcı sağlık müdahalelerinde de bulunmaktadır. Bu kapsamda Nijer dökümüne kayıtlı 4 ambulansın donanımı yenilenmiştir.⁶⁸⁰ Erdoğan'ın Nijer ziyareti esnasında söz verdiği hastane hapımı 2014 yılında 5 bin m² alanda 53 yataklı "Anne ve Çocuk Sağlığı Rehabilitasyon Merkezi" adı ile inşaatına başlanmıştır.⁶⁸¹ İnşaatı tamamlanan merkezin donanımının sağlanması beklenmektedir.

⁶⁷⁵ "Nijer Devlet Planlama, Toprak İdaresi ve Toplumsal Kalkınma Bakanı'ndan TİKA'ya Ziyaret", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_devlet_planlama_toprak_idaresi_ve_toplumsal_kalkinma_bakaninda_tikaya_ziyaret-3153, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁷⁶ "Erdoğan'a Deve Hediye Edildi", <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-a-deve-hediye-edildi-siyaset-1653268/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁷⁷ "Nijer' 6000 Ton Gıda Yardımı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijere_6000_ton_gida_yardimi_yapildi-5186, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁷⁸ "Nijer'de Sağlık ve İnsani Yardım Organizasyonları Devam Ediyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerde_saglik_ve_insani_yardim_organizasyonlari_devam_ediyor-6011, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁷⁹ "Gönüllü Doktorlar TİKA Desteği ile Nijer'e Sağlık Hizmeti Verdi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gonullu_doktorlar_tika_destegi_ile_nijer_e_saglik_hizmeti_verdi-15702, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸⁰ "Nijer'e Sağlık Alanında Destek Devam Ediyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer%27e_saglik_alaninda_destek_devam_ediyor-19756, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸¹ "Nijerya Cumhurbaşkanı'nın Eşinden TİKA Projesine Destek Ziyareti", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_cumhurbaskani_nin_esinden_tika_projesine_destek_ziyareti-18073, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

Birni N’Konni bölgesinde yer alan Martaba Kadın Eğitim Merkezi’nde eğitimsiz ve engelli kız çocuklarının kullanımı için dikiş – nakış, örgü, dikiş makinası, örgü makinası, mutfak malzemeleri ve kozmetik ürünler için hammadde temini sağlanmıştır.⁶⁸² Türkiye, %60’dan fazlası çöllerle kaplı olan Nijer’e temiz su sıkıntısını aza indirmek adına 2015 yılına kadar 259 su kuyusu açarak yaklaşık 500 bin kişinin ihtiyacını sağlamıştır.⁶⁸³ Nijerya’da yaşanan Boko Haram terörü nedeniyle Nijer’in Diffa bölgesinde kampta yaşayan mültecilere 170 ton kuru gıda, 450 karton bisküvi ve 2500 battaniye yardımında bulunmuştur.⁶⁸⁴ Türkiye, Alambore, Tamu, Mali ve Hausa köylerinde bulunan 120 arıcıya çeşitli arıcılık malzemeleri vermiştir. Bunun yanı sıra Youkoulbo ve New Palma Arıcılık Kooperatifine 168 arı kovani ve arıcılık malzemeleri vermiştir.⁶⁸⁵

Nijer’de çocuklar nüfus açısından oldukça önemlidir. Çünkü nüfusun %49’u 0 – 14 yaş arasındadır. Bu sebepten bu çocukların düzenli ve yeterli eğitim alması gelecekte ülkenin kalkınmasında önemli bir paya sahip olacaktır. Türkiye de bundan hareketle okul yenileme, donanım desteği ve yurt yapımı gibi çeşitli sosyal yardımlar yürütmektedir. Lossagoungou İlköğretim Okulu’nda bulunan 500 öğrencinin kullanımı için çeşitli okul malzemeleri ve kırtasiye yardımında bulunmuştur.⁶⁸⁶ Agadez üniversitesinde bilişim altyapısının eksikliğini tespitinin ardından bilgisayar, masa, sandalye ve çeşitli büro malzemeleri desteği sağlamıştır.⁶⁸⁷ Niamey’in Demana Köyü’nde bulunan Medersa Ortaokulu’na masa, sandalye, tahta vb. türlerde altyapı

⁶⁸² “Nijer’de Martaba Kadın Eğitim Merkezine Ekipman Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerde_martaba_kadin_egitim_merkezine_ekipman_destegi-6621, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸³ “Nijer’de 500 Bin İnsanın Temiz İçme Suyuna Erişimi Sağlandı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_de_500_bin_insanin_temiz_icme_suyuna_erisimi_saglandi-16132, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸⁴ “Nijer’in Diffa Bölgesindeki Mültecilere Gıda Yardımı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer'in_diffa_bolgesindeki_multecilere_gida_yardimi-17747, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸⁵ “TİKA’dan Nijer’e Arıcılık Eğitimi ve Ekipman Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijer%27e_aricilik_egitimi_ve_ekipman_destegi-44599, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸⁶ “Nijer’de Eğitim Alanında Destek Devam Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer'e_egitim_alaninda_destek_devam_ediyor-19961, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸⁷ “Nijer’de Agadez Üniversitesi’ne Ekipman ve Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer'de_agadez_universitesi'ne_ekipman_ve_malzeme_destegi-25681, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

desteğinde bulunulmuştur.⁶⁸⁸ Erdoğan'ın talimatları doğrultusunda 1260 öğrencinin faydalanacağı 42 derslikli kız – erkek okulu ve 650 öğrencilik yurt ve spor salonunun inşaatı tamamlanmıştır.⁶⁸⁹ Nijer'de bulunan ve Türk tarafından işletilen 65 öğrenci kapasiteli yetimhaneye yatak, ranza, yemek malzemeleri, asa, sandalye ve gıda gibi altyapı malzemeleri yardımıyla bulunulmuştur.⁶⁹⁰

Türkiye yardımların yanı sıra eğitim programları da düzenleyerek verimlilik düzeyini arttırmayı da hedeflemektedir. Nijer Acil Ambulans Servisi'nde çalışan 10 kişilik sağlık personeli İzmir Urla Uluslararası Acil, Afet Eğitim ve Simülasyon Merkezi'nde ileri yaşam desteği, travma, ambulans tipleri ve ambulans malzemeleri gibi alanlarda eğitim programı düzenlemiştir.⁶⁹¹ Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Akdeniz Su Ürünleri Araştırma Üretme ve Eğitim Enstitüsü'nde Nijer Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanlığı uzmanları ve balıkçı kooperatifi üyelerinde oluşan 7 kişilik gruba havuz, kuluçka, balık besleme, balık hastalıkları ve kafes balıkçılığı gibi alanlarda eğitim verilmiştir.⁶⁹² Nijer Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanlığı personeli ve mahalli arıcılık birliği üyelerinden oluşan 7 kişilik gruba Ordu'da Arıcılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü bünyesinde ana arı, arı sütü üretimi, kovan yapımı, arı ürünleri gibi alanlarda 5 gün boyunca eğitim verilmiştir.⁶⁹³

Tarihsel bir öneme sahip olan Agadez Sultanlığı'nın karşılama salonunun yenilemesi Türkiye tarafından yapılmıştır.⁶⁹⁴ Böylelikle Osmanlı'dan süregelen bu bağ bugün farklı boyutlarıyla sürdürülmüş olmaktadır. Türkiye bir diğer onarım faaliyetini

⁶⁸⁸ “TİKA'dan Nijer'e Eğitim Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijer%27e_egitim_destegi-24655, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁸⁹ “Faaliyet Raporu 2017”, <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Faaliyet%20Raporu/T%C4%B0KA%20Faaliyet%20Raporu%202017.pdf>, **TİKA**, s.54, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁹⁰ “TİKA'dan Nijerli Yetimlere Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijerli_yetimlere_destek-45123, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁹¹ “Nijer Acil Ambulans Servisi Personeline Eğitim”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_acil_ambulans_servisi_personeline_egitim-5632, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁹² “Nijerli Uzmanlara Tatlı Su Balıkları Yetiştiriciliği Eğitimi Verildi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerli_uzmanlara_tatli_su_baliklari_yetistiriciligi_egitimi_verildi-34809, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁹³ “TİKA'dan Nijerli Arıcılara Eğitim Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijerli_aricilara_egitim_destegi-37429, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁹⁴ “Afrika'da Agadez Sultanlığı TİKA'nın Desteği ile Osmanlı'yı Yaşatıyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/afrika%27daki_agadez_sultanligi_tika%27nin_destegi_ile_osmanliyi_yasatiyor-47423, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

ise Nijer Ticaret, Sanayi ve El Sanatları Odası binasında yapmıştır. Oda'nın konferans salonu oturum masalarının yanı sıra 3 kurul salonu koltuk ve masaları yenilenmiştir.⁶⁹⁵

9.TÜRKİYE – NİJERYA İLİŞKİLERİ

Bağımsızlığını kazandığı 1960 yılından 1999 yılına kadar askeri darbeler ile yönetilmiştir. Bu 39 yıl içerisinde çeşitli sivil iktidar denemeleri olsa da kısa ömürlü olmuştur. Nijerya ilk demokratik siyasi hareketin oturacağı seçimleri 1999 yılında yapmayı başarmıştır. Bu tarih ülkenin demokrasi açısından dönüm noktasıdır denilebilir. Nijerya geçmiş dönemde bölünmüşlük durumu yaşamıştır. 1967 – 1970 yılları arasında ülkenin doğu eyaletlerini kapsayan bölgede Biafra Cumhuriyeti oluşturulmuştur. Askeri güçler tarafından çevrelenen bölgede hareket serbestisi kalmayınca 1970 yılında Nijerya'ya tabii olduğunu kabul etmiştir. Günümüze geldiğimizde ülkede radikal İslamcı Boko Haram terör örgütü ülke için ciddi sorun oluşturmaktadır. Ülkenin kuzeyde yer alan bu örgüt, Maiduguri'deki merkezinden terör faaliyetlerini yürütmektedir. Ayrıca ülkenin eyalet sistemiyle yönetilmesi sonucu bazı eyaletler İslami hukuku temel almıştır. Bu durum da Müslüman – Hristiyan çatışmasına sebep olmaktadır. Türkiye Nijerya'da meydana gelen darbeleri desteklememiş istikrarlı demokratik bir Nijerya olmasını dilemiştir.

9.1.Siyasi İlişkiler

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması Nijerya'nın bağımsızlığını kazandığı yılı takiben 1962 yılına dayanmaktadır. Türkiye, o dönem başkent olan Lagos'a büyükelçilik açmıştır. 1991 yılında başkentin Abuja olmasından dolayı elçilik 2001 yılında Abuja'ya taşınmıştır.⁶⁹⁶ Günümüze kadar 18 Türk büyükelçi Türkiye'yi temsil etmiştir. 2000 yılını takiben Türk büyükelçiler; Ömer Şahinkaya (1998 – 2002), Arslan Hakan Okçal (2004 – 2008), Mustafa Aykut Sezgin (2008 – 2010), Ali Rıfat Köksal (2010 – 2013), Mustafa Pulat (2013 – 2015), Hakan Çakıl (2015 – 2018) ve Ahmet Melih Ulueren (2018 – devam ediyor).⁶⁹⁷ Nijerya yerleşik Büyükelçilik açtığı

⁶⁹⁵ “Nijer Ticaret, Sanayi ve El Sanatları Odası Tefrisatı TİKA Tarafından Yapıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_ticaret_sanayi_ve_el_sanatları_odası_tefrisatı_tika_tarafından_gerçekleştirildi-23629, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2018)

⁶⁹⁶ “Türkiye – Nijerya İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijerya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁶⁹⁷ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://abuja.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, T.C. Abuja Büyükelçiliği, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

2008 yılına kadar Tahran Büyükelçiliği üzerinden Türkiye ile ilişkilerini yürütmüştür. Nijerya'nın Ankara Büyükelçisi Ahmed Abdulhamid Mallammadori olmuştur. Günümüzde Ilyasu Audu Paragalda Ankara Büyükelçisi olarak görev yapmaktadır.⁶⁹⁸

İki ülke arasındaki İlişkiler 16. yy'de Osmanlı Devleti ile Kanem – Bornu (o tarihte Nijerya'yı kapsayan hükümdarlık) arasında sahradaki altınların Akdeniz'e güvenli bir şekilde ulaşması ve Kanem – Bornu sınırlarındaki hac yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla imzalanan *Savunma Anlaşması*'na dayanmaktadır.⁶⁹⁹⁷⁰⁰

Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan 8 Ekim 1996 tarihinde Karma Ekonomik Komisyonu İkinci Dönem Toplantısı'na katılmak için Nijerya'ya resmi ziyaret düzenlemiştir.⁷⁰¹ Nijerya Devlet Başkanı Sani Abacha ile de görüşme gerçekleştirmiştir.

Erbakan'ın öncülüğünde 22 Ekim 1996'da başlayan D-8* (Gelişen Sekiz Ülke) toplantıları kapsamında 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Devlet Başkanları Zirvesi'ne katılmak için Nijerya Dışişleri Bakanı Tom Ikimi Türkiye'ye gelmiştir.

17 Ağustos 1999 depreminde Türkiye gerek can kayıpları gerekse mal kayıpları itibariyle problemlili bir döneme girmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerinden destek mektuplarının yanı sıra maddi yardımlar da gelmiştir. Nijerya ile olan ilişkilerde ahde vefa zemini yaratan olay bu ortamda meydana gelmiştir. Nijerya Cumhurbaşkanı Olusegun Obasanjo'nun özel temsilcisi Pogu Bitrus 13 Eylül 1999 tarihinde Demirel'i makamında ziyaret etmiştir. Bitrus, Obasanjo'nun taziyelerini içeren mektup ile birlikte 100 bin dolarlık yardım çekini Demirel'e sunmuştur.⁷⁰²

⁶⁹⁸ “Nijerya Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/77433/nijer-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁶⁹⁹ “Nijerya Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Olusegun Obasanjo Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7427/nijerya-federal-cumhuriyeti-devlet-baskani-ve-silhli-kuvvetler-baskomutani-olusegun-obasanjo-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**,

⁷⁰⁰ Numan Hazar, **Türkiye Afrika İlişkileri Türkiye'nin Dost Kitaya Açılım Stratejisi**, Akçağ, (3. Baskı), Ankara 2016, s.147

⁷⁰¹ Serpil Çevikcan, Ümit Bektaş, “Bir Üflerim”, **Milliyet**, 9 Ekim 1996, s.16

* Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'nın katılımı ile 15 Haziran 1997 İstanbul Deklarasyonu ile kurulmuş uluslararası kuruluştur. Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz; “Gelişen Sekiz Ülke(D-8)”, http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷⁰² “Pakistan Dışişleri Bakanı Müsteşarı Sayın Büyükelçi Shamshad Ahmed ile Nijer Devlet Başkanı'nın Özel Temsilcisi Sayın Dr. Pogu Bitrus'u Kabulü Hk.”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-suleyman->

Obasanjo 23 – 24 Temmuz 2000 tarihlerinde Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemiştir.⁷⁰³ Bu ziyaret Nijerya’dan Türkiye’ye cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyarettir. Konuk başkanı Sezer resmi törenle karşılamıştır. Liderlerin yaptıkları açıklamalardan ilişkileri geliştirmek ve üst seviyeye taşımak için kararlı olduklarını görmek mümkündür.⁷⁰⁴ Görüşmelerde liderlerin huzurunda üç anlaşma imzalanmıştır.⁷⁰⁵ Bu anlaşmalar;

1. Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliğine Dair Protokol
2. İlişkilerin Geliştirilmesi Amacıyla İzlenecek Yolların Belirlendiği Ortak Anlayış Tutanağı
3. Askeri İşbirliğinin Geliştirilmesi Çerçeve Anlaşması

2008 yılında düzenlenene 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi’ne Nijerya’dan Dışişleri Bakanı Oja Maduekwe katılmıştır.⁷⁰⁶ Nijerya Temsilciler Meclisi Başkanı Dimeji Bankole ve mahiyetindeki heyeti Türkiye’ye düzenlediği ziyaret kapsamında 2009 yılında Gül ile görüşmüştür.⁷⁰⁷

Cumhurbaşkanı Gül, Temmuz 2010 tarihinde Abuja’da düzenlenene D – 8 zirvesine katılmak üzere Nijerya’ya gitmiştir.⁷⁰⁸ Gül’ün bu ziyareti Türkiye’den Nijerya’ya Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyarettir. Zirvenin ardından Türk ve Nijeryalı işadamları ile kahvaltı programı çerçevesinde bir araya gelmiştir. Yatırımlar konusunda fikir alış verişinde bulunulan görüşmenin ardından Nijerya Devlet Başkanı Goodluck Jonathan ile baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. Gül,

demirel/1717/3560/pakistan-disisleri-bakanligi-mustesari-sayin-buyukelci-shamshad-ahmad-ile-nijerya-devlet-baskaninin-ozel-temsilcisi-sayin-dr-pogu-bitrusu-kabul-hk, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷⁰³ “Sezer’e Nijerya’dan Konuk”, **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 2000, s.10

⁷⁰⁴ “Nijerya Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Olusegun Obasanjo ile Baş Başa ve Heyetler Arası Görüşmeler Sonrasında Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necedet-sezer/1721/7428/nijerya-federal-cumhuriyeti-devlet-baskani-ve-silhli-kuvvetler-baskomutani-olusegun-obasanjo-ile-basbasa-ve-heyetlerarasi-gorusmeler-sonrasinda-yaptiklari-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷⁰⁵ “Üç Protokol İmzalandı”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 2000, s.10

⁷⁰⁶ “Türkiye ile Afrika Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷⁰⁷ “Nijerya Temsilciler Meclisi Başkanı Çankaya Köşkü’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8405/nijerya-temsilciler-meclisi-baskani-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷⁰⁸ “Cumhurbaşkanı Gül, D – 8 Zirvesi İçin Nijerya’ya Gitti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9106/cumhurbaskani-gul-d-8-zirvesi-icin-nijeryaya-gitti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

ECOWAS'ın merkezinin Abuja olması, ülkenin nüfusu, yeraltı kaynakları açılarından son derece önemli bir ülke olduğunu ve bu ziyaretinin 2008 yılında başlayan Afrika hareketi kapsamında iki ülke ilişkilerine her alanda fayda sağlayacağını belirtmiştir.⁷⁰⁹ Enerji, ticaret, savunma sanayi ve müteahhitlik alanlarında görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Gül, Nijerya'daki temasları ekseninde daha sonra Nijerya – Türk Uluslararası Koleji'ni ziyaret etmiştir.⁷¹⁰

Jonathan, Gül'ün davetine icabetle 1 – 3 Şubat 2011 tarihlerinde 10 bakan ve 100'ü aşkın işadımıyla Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.⁷¹¹ Gül, konuk başkan için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Siyasi ve askeri alan başta olmak üzere birçok konuda ilişkiler derinlemesine incelenmiştir. Enerji alanında var olan ilişkileri geliştirmek adına görüş alış verişi yapılmıştır.⁷¹² Görüşmelerde 5 anlaşma imzalanmıştır.

1. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
2. Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması
3. Yüksek Öğrenim Alanında İşbirliği Anlaşması
4. Asker İşbirliği Hususunda Anlaşma
5. Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Protokolü

Nijerya Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Namadi Sambo, BM II. Somali Zirvesi'nin düzenlediği konferansa katılmak için Haziran 2012 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Görüşmeler kapsamında Gül ile Tarabya Köşkü'nde bir araya gelmişlerdir. Gül, Jonathan'ın ziyaretinden bu yana geçen bir buçuk senede ilişkilerin olumlu yönde arttığını belirtirken Sambo ise enerji, baraj, liman, demir ve kara yolu

⁷⁰⁹ “Nijerya Cumhurbaşkanı Sayın Goodluck E. Jonathan Tarafından Onuruna Verilen Resmi Öğle Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17624/nijerya-cumhurbaskani-sayin-goodluck-e-jonathan-tarafindan-onuruna-verilen-resmi-ogle-yemeginde-yaptiklari-konusma>, T.C.

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹⁰ Bu okul, 2014 ve 2016 MGK kararlarıyla Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturduğu kararlaştırılan FETÖ'nün okuludur.

⁷¹¹ “Nijerya Cumhurbaşkanı Sayın Goodluck Ebele Jonathan'ın Türkiye Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16210/nijerya-cumhurbaskani-sayin-goodluck-ebele-jonathanin-turkiye-ziyareti>, T.C. **Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹² “Nijerya Cumhurbaşkanı İle Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16213/nijerya-cumhurbaskani-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama>, T.C. **Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

inşası, sulama ve tarım alanlarındaki Türk yatırımının az olmasından dolayı daha fazla yatırım yapılması gerektiğini ifade etmiştir.⁷¹³

2013 yılında önceki dönem Nijerya Devlet Başkanı Abasanjo Türkiye'ye ziyaret düzenleyerek Gül ile Çankaya Köşkü'nde görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁷¹⁴

Çavuşoğlu tarafından VII. Büyükelçiler Konferansı'na davet edilen Nijerya Dışişleri Bakanı Aminu Bashir Wali Ocak 2015 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Çavuşoğlu ve Wali ikili ilişkiler ve bölgesel konuların ele alındığı toplantıda görüşmüşlerdir. Konuk bakan Erdoğan ile de ülkeler arası ilişkilerin ele alındığı görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁷¹⁵

Erdoğan, Batı Afrika ziyareti kapsamında 2 Mart 2016 tarihinde Nijerya'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Ziyarete Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Mustafa Elitaş, Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Çevre ve Şehircilik Bakanı Fatma Güldemet Sarı ve birçok işadama refakat etmiştir.⁷¹⁶ Nijerya Devlet Başkanı Muhammed Buhari, Erdoğan'ı Başkanlık Sarayı'nda resmi tören ile karşılamıştır. Karşılamanın ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁷¹⁷ Nijerya'nın bölgede ve uluslararası alanda aktif bir ülke olduğunu belirten Erdoğan, yanında birçok işadama geldiğini ve Nijerya ile olan bağları ticari ilişkilerle sağlamlaştıracağını belirtmiştir.⁷¹⁸ Görüşmelerde iki alanda anlaşma imzalanmıştır.⁷¹⁹ Bu anlaşmalar;

⁷¹³ "Nijer Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sambo Tarabya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10401/nijerya-cumhurbaskani-yardimcisi-sambo-tarabya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹⁴ "Nijerya Eski Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo Çankaya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10947/nijerya-eski-devlet-baskani-obasanjo-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹⁵ "Nijerya Dışişleri Bakanı Wali Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1600/nijerya-disisleri-bakani-wali-cumhurbaskanligi-sarayında>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹⁶ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Nijerya'da", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40004/cumhurbaskani-erdogan-nijeryada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹⁷ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Nijerya Devlet Başkanlığı Sarayı'nda", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40011/cumhurbaskani-erdogan-nijerya-devlet-baskanligi-sarayında>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹⁸ "Terörün Bir Din İle İrtibatlandırılması Teröristlerin Ekmeğine Yağ Sürer", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40014/terorun-bir-din-ile-irtibatlandirilmesi-teroristlerin-ekmegine-yag-surer.html>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷¹⁹ "Türkiye – Nijerya İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijerya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

1. Ekonomik ve Ticari İşbirliği Mutabakat Zaptı
2. Sanayi Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı

Buhari, Erdoğan'ın daveti üzerine 19 Ekim 2017 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlenen resmi karşılama töreninin ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.⁷²⁰ Savunma, enerji, eğitim vb. konuların ele alındığı konuşmada teröre karşı birliktelik vurgusu yapılmıştır. Nijerya'yı tehdit eden Boko Haram ve Türkiye'nin Anayasal düzenini ortadan kaldırmaya çalışan FETÖ ile mücadele konularında görüşler paylaşılmıştır. Erdoğan Nijerya'da faaliyet gösteren FETÖ bağlantılı okulların kapatılarak TMV'ye devredilmesi talebinde bulunmuştur.⁷²¹ Buhari ise bu konuyu değerlendireceklerini belirtmiştir. Buhari, TBMM'ye ziyaret düzenleyerek Kahraman ile görüşme gerçekleştirmiştir. Ziyaretinin ikinci gününde İstanbul'da düzenlenen 9'uncu D – 8 Zirve Toplantısı'na katılmıştır.⁷²² Buhari'nin heyetinde bulunan Nijerya İçişleri Bakanı ile Türkiye İçişleri Bakanı Süleyman Soylu FETÖ ve Boko Haram gibi terör örgütleriyle mücadele konularının konuşulduğu görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁷²³

9.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini 25 Ağustos 1982 yılında Lagos'ta* imzalanan *Ticaret Anlaşması* oluşturmaktadır.⁷²⁴ İki ülke arasındaki diğer metin ise 22 Ekim 1986 tarihinde imzalanan *Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması* oluşturmaktadır.⁷²⁵ Türkiye enerji tedariki konusunda arzda çeşitlilik

⁷²⁰ “Nijerya Cumhurbaşkanı Buhari, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84974/nijerya-cumhurbaşkanı-buhari-cumhurbaşkanlığı-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷²¹ “Bizi Nazarımızda Boko Haram ile DAES ve FETÖ Arasında Fark Yok”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84980/bizim-nazarımızda-boko-haram-ile-deas-ve-feto-arasında-fark-yok>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷²² “D – 8; Adil, Huzurlu ve İstikrarlı Bir Dünya Talebinin Mücessem Halidir”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84994/d-8-adil-huzurlu-ve-istikrarli-dunya-talebinin-mucessem-hlidir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018)

⁷²³ “İçişleri Bakanı Soylu, Nijeryalı Mevkidaşı İle Görüştü”, <http://www.milliyet.com.tr/icisleri-bakani-soylu-nijeryali-siyaset-2539869/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

* 1991 yılına kadar ülkenin başkenti olmuştur.

⁷²⁴ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17886.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17886.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 2 Aralık 1982, S.17886, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷²⁵ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19358.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 31 Ocak 1987, S.19358, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

yaratmak adına Nijerya ile 9 Kasım 1995 tarihinde imzaladığı *LNG Alım Anlaşması* imzalamıştır.⁷²⁶ 1982 ve 1987 yılında imzaladığı anlaşmaların sırasıyla dokuzuncu ve sekizinci maddeleri uyarınca Karma Ekonomik Komisyon (KEK) oluşturulmuştur. KEK Birinci Dönem Toplantısı 26 Ekim 1990 tarihinde Türk Devlet Bakanı Hüsamettin Örüç ve Nijerya Dışişlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Zakari Ibrahim başkanlığında Ankara’da düzenlenmiştir.⁷²⁷ KEK İkinci Dönem Toplantısı 4 – 5 Ekim 1996 tarihlerinde Türk Devlet Bakanı Sacit Günbey ve Nijerya Sanayi Bakanı H.B. Haladu başkanlığında Abuja’da düzenlenmiştir.⁷²⁸ Türkiye – Nijerya KEK eş başkanı Devlet Bakanı Edip Safder Gaydalı ve mahiyetindeki heyet 7 – 10 Mart 2000 Tarihinde Nijerya’ya resmi bir ziyaret düzenleyerek ilişkileri ileri taşıma konularında görüşmüşlerdir. Ziyaret kapsamında Nijerya Dışişleri Bakanı Bubem Onyia ile ortak niyet beyanı anlamında *Mutabakat Zaptı* imzalamışlardır.⁷²⁹ KEK Üçüncü Dönem Toplantısı 14 Haziran 2001 tarihinde Türk Devlet Bakanı Edip Safder Gaydalı ve Nijerya Dışişleri Bakanı Dubem Onyia başkanlığında Ankara’da düzenlenmiştir.⁷³⁰ KEK Dördüncü Dönem Toplantısı Devlet Bakanı Cemil Çiçek’in eş başkanlığında Niamey’de gerçekleşmiştir.⁷³¹ KEK Beşinci Dönem Toplantısı Ankara’da 22 – 23 Eylül 2014 tarihlerinde düzenlenmiştir.⁷³² Ekonomik ilişkilerin ileri taşınmasında önemli bir noktayı *tutan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması*’nın

⁷²⁶ “Ülkemizde Doğalgaz”, <http://avrasyagaz.com.tr/natural-gas/>, **AvrasyaGaz**, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷²⁷ “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20795.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20795.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 23 Şubat 1991, S.20795, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷²⁸ “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22856.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22856.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 23 Aralık 1996, S.22856, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷²⁹ “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000727.htm/20000727.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000727.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Temmuz 2000, S.24122, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷³⁰ “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011023.htm/20011023.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011023.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 23 Ekim 2001, S.24562, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷³¹ İsmail Ermağan, “Afrika’nın En Büyük Ekonomisi ve Nüfusu Nijerya’nın Başlıca Problem ve Potansiyelleri”, <http://www.academia.edu/31284408/N%C4%B0JERYA.pdf>, **Academia**, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷³² “Artan Ticaret Hacmi Nijerya’ya Yeni Uçuş Noktalarını Beraberide Getirdi”,

<http://web.shgm.gov.tr/tr/manset-haber/4362-artan-ticaret-hacmi-nijerya>, **Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü**, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

yürürlüğe girmesiyle özellikle Türk işadamlarının yatırımları güvence altına alınmıştır.⁷³³

Gül, Nijerya ziyareti esnasında Abuja’da düzenlenen Türkiye – Nijerya İş Forumu’na katılmıştır. Türkiye’nin Avrupa ve dünya ekonomileri arasında saygın ve önemli bir sıralamaya sahip olduğunu belirten Gül, savunma, enerji, doğal gaz ve ticari alanlarda Nijerya’ya yatırımlar yapılarak ülke ilişkilerinde gelişmeye katkı sağlanacağını ve Nijerya’nın kalkınacağını belirtmiştir.⁷³⁴

Jonathan Türkiye ziyaretinde heyeti ve beraberindeki 100 Nijeryalı işadamı ile İstanbul’da düzenlenen Türkiye – Nijerya İş Forumu’na katılmıştır.⁷³⁵ Nijerya’nın er alanda yatırım potansiyeli olduğunu ifade etmiştir.

İki ülkenin 2015 yılı ticaret hacmi 503.8 milyon dolar olmuştur. Türkiye’nin ithalatı 189.9 milyon dolar olup bu miktarın 134.4 milyon dolarlık kısmı yağlı tohumlar ve meyvelerdir.⁷³⁶ Türkiye’nin doğalgaz (LNG) ithalatı miktarı ise 33 milyon dolar olmuştur. Türkiye’nin ihracatı ise 313.9 milyon dolar olmuştur. Bu miktarın başlıca kalemleri; uçak/uçak parçaları, makinalar, demi ve çelikten yapılmış ürünler, elektronik eşyalar ve plastik eşyalardır.⁷³⁷ 2018 yılı verilerine baktığımızda hacimde düşme görmekteyiz. Yaşanan bu düşme Türkiye’nin ithalatından kaynaklanmaktadır. Toplam 143.4 milyon dolarlık ürün alan Türkiye’nin ithalat kalemlerinde bir değişiklik olmamıştır. Türkiye’nin Nijerya’ya ihracatı ise az bir artışla 346.2 milyon dolar seviyesine ulaşmış olup ihraç kalemleri aynıdır.

9.3.Kültürel İlişkiler

⁷³³ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121011-3.htm/20121011.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121011-3.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Ekim 2012, S.28438, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)

⁷³⁴ “Türk – Nijerya İş Forumu’nda Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17623/turk-nijerya-is-forumunda-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**,

⁷³⁵ “Nijerya patlamak üzere koşun yetişin”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 2011, s.13

⁷³⁶ “Turkey’s Imports From Nigeria”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c566%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁷³⁷ “Turkey’s Exports to Nigeria”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c566%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

İki ülke arasındaki ilişkilerin resmi zemini 21 Ekim 1976 yılında imzalanan *Kültür İşbirliği Anlaşması*'na dayanmaktadır.⁷³⁸

Nijerya ile kültür anlaşması olmasına karşın kültürel anlamda gerçekleşmiş fazla somut veri yoktur. 1992 yılından günümüze kadar 228 lisans ve lisansüstü öğrencilerine burs vermiştir. Türkiye'nin bölgede TİKA üzerinden yürüttüğü faaliyetler azdır. Nijerya kolluk kuvvetlerinden gelen kursiyerler Ankara'da Jandarma Genel Komutanlığı'nda uyuşturucu ile mücadele kapsamında iki hafta süren eğitim programı uygulanmıştır.⁷³⁹ Türkiye, Abuja'da bulunan yetimhanenin onarımını yapmış ve altyapı desteğini sağlamıştır. Açılışına Emine Erdoğan ve Buhari'nin eşi Aisha Buhari katılmıştır.⁷⁴⁰ Bunların yanı sıra Türkiye bölgede ihtiyaç sahibi ailelere bölgesel kuruluşlar aracılığı ile gıda yardımları da yapmaktadır.

10. TÜRKİYE – SENEGAL İLİŞKİLERİ

Senegal geçmiş tarihte sömürgeci devletlerin köle ticareti merkezi olarak kullanılmıştır.* Bugün de bu merkezi konumu devam etmektedir. ECOWAS gibi kuruluşların merkezi Senegal'de yer alır ve bölgenin diplomatik ve ekonomik ticaret üssüdür. Bağımsızlık sürecinde Nisan – Haziran 1960 tarihleri arası Mali ile Federasyon oluşturmuştur. Fakat bu yapı kısa süreli olmuş ve Haziran 1960 yılında tam bağımsız olmuştur. Diğer bölge ülkelerinden farklı olarak bağımsızlıktan bugüne kadar askeri vesayet yönetimi olmamıştır. Senegal'de de ayrılıkçı hareket baş göstermektedir. Ülkenin güneyinde yer alan Casamance bölgesinde yer yer çatışmalar yaşanmaktadır. Günümüzde bu durum belirli oranda azalmıştır. Senegal Türkiye'nin Kıta'da temas kurduğu eski devletlerden birisidir.

10.1. Siyasi İlişkiler

⁷³⁸ “Kanunlar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17383.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 1981, S.17383, (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2018)

⁷³⁹ “Nijerya, Kamerun ve Gambiya Kolluk Kuvvetlerine Eğitim”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerya_kamerun_ve_gambiya_kolluk_kuvvetlerine_egitim-7361, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2018)

⁷⁴⁰ “Emine Erdoğan, Nijerya'da TİKA'nın Yaptığı Yetimhanenin Açılışını Gerçekleştirdi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/emine_erdogan_nijerya_da_tika_nin_yaptigi_yetimhanenin_acilisini_gerceklestirdi-21415, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2018)

* Senegal'e bağlı olan Goree Adası 15. Yy'den itibaren köle ticaretinde önemli nokta olmuştur. Kölelerin kaçışını önlemek adına bu ada seçilmiştir.

Türkiye Senegal'in bağımsızlığını takiben diplomatik ilişkiler tesis etmiş ve yerleşik büyükelçiliği 1962 yılında faaliyetlerine başlayarak aralıksız olarak bu güne kadar sürdürmüştür. Senegal'in Ankara Büyükelçiliği ise 2006 yılında faaliyete başlamıştır.⁷⁴¹ 2000 yılı itibariyle faaliyet gösteren Türk büyükelçiler; Verşan Şentürker (2000 – 2003), Yalçın Kaya Erensoy (2003 – 2008), Ali Kaya Savut (2008 – 2010), Aslıgül Üğdül (2010 – 2012), Zeynep Sibel Algan (2012 – 2014), Nilgün Erdem Arı (2014 – 2017), Nihat Civaner (2017 – devam ediyor).⁷⁴² Senegal Ankara Büyükelçisi olarak, Issakha Mbacke atanarak 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır.⁷⁴³ Mbacke'nin görev süresinin 2014 yılında dolmasıyla yerine Moustapha Mbacke atanmıştır.⁷⁴⁴

Dönemimiz itibariyle ilk üst düzey siyasi temas resmi ziyaret yoluyla olmuştur. Senegal Devlet ve Dışişleri Bakanı Cheikh Tidiane Gadio 18 – 19 Aralık 2006 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Gadio'nun ziyareti, Senegal'den Türkiye'ye dışişleri bakanlığı düzeyinde yapılan ilk ziyarettir. Gadio, Cumhurbaşkanı Sezer ile görüşmesinin ardından Dışişleri Bakanı Gül ile bir araya gelmişlerdir.⁷⁴⁵

Senegal Cumhurbaşkanı Abdoulaye Wade 19 – 20 Şubat 2008 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Wade'nin ziyareti, Senegal'den Türkiye'ye Cumhurbaşkanı düzeyinde ilk resmi ziyareti teşkil etmektedir. Gül'ün konuk cumhurbaşkanını resmi törenle karşılamasından sonra baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. İkili ve bölgesel konuların konuşulduğu toplantıda Mart ayında Dakar'da düzenlenecek İKÖ Zirvesi hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur.⁷⁴⁶ Gül, Senegal'in BM Barış Gücü'ne katkıda bulunması ve BM Filistin Halklarının Vazgeçilmez Haklarının Kullanılması Komitesi'ne başkanlık

⁷⁴¹ “Türkiye – Senegal İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-senegal-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁴² “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://dakor.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Dakar Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁴³ “Senegal Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8867/senegal-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁴⁴ “Senegal Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11630/senegal-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁴⁵ “No:191- 16 Aralık 2006, Senegal Devlet ve Dışişleri Bakanı'nın Ülkemizi Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_191---16-aralik-2006_-senegal-devlet-ve-disisleri-bakani_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁴⁶ “Senegal Cumhurbaşkanı İle Ortak Basın Toplantısı”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14964/senegal-cumhurbaskani-ile-ortak-basin-toplantisi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

etmesinden dolayı bölgesinde ve uluslararası meselelerde aktif bir ülke olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴⁷ Wade ve Gül'ün huzurunda iki anlaşma imzalanmıştır.⁷⁴⁸ Bu anlaşmalar;

1. Kültürel Alanda İşbirliği Anlaşması
2. Tarım Alanında Teknolojik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması

Wade daha sonra Başbakan Erdoğan Meclis Başkanı Köksal Toptan ile görüşmelerinden sonra ziyaretinin ikinci gününde İstanbul'a geçerek Yeditepe Üniversitesi'nde konferans vermiştir.⁷⁴⁹

Gül, 12- 14 Mart 2008 tarihlerinde Dakar'da düzenlenen 11. İslam Konferansı Örgütü Devlet Başkanları Zirvesine katılmak için Senegal'e gitmiştir.⁷⁵⁰ Gül' e eşlik eden Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Yavuz Selim Türk Okulu'nu (FETÖ bağlantılı) ziyaret etmiştir.⁷⁵¹

Ağustos 2008 tarihinde düzenlenen Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne katılmak için Türkiye'ye gelen Senegal Ticaret Bakanı Mamadou Diop, Gül ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir.⁷⁵²

Senegal Dışişleri Bakanı Madicke Niang 13 – 15 Haziran 2010 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.⁷⁵³ Davutoğlu ile yaptıkları görüşmelerde bakanlıklar

⁷⁴⁷ “Senegal Cumhurbaşkanı Sayın Abdoulaye Wade Onuruna Verdikleri Öğle Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17372/senegal-cumhurbaskani-sayin-abdoulaye-wade-onuruna-verdikleri-ogle-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁴⁸ “Senegal Cumhurbaşkanı Wade, Türk İşadamlarını Ülkesine Çağırıyor”, <https://www.haberler.com/senegal-cumhurbaskani-wade-turk-isadamlarini-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁴⁹ “Senegal Cumhurbaşkanı'nın Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14963/senegal-cumhurbaskaninin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁵⁰ “Cumhurbaşkanı Gül Senegal'de”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7829/cumhurbaskani-gul-senegalde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁵¹ “Babacan Senegal'de “Bubu” Giydi”, <http://www.milliyet.com.tr/babacan-senegal-de--bubu--giydi/siyaset/haberdetayarsiv/13.03.2008/504799/default.htm>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁵² “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁵³ “No:127, 10 Haziran 2010, Senegal Devlet ve Dışişleri Bakanı Madicke Niang'ın Ülkemizi Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-127_-10-haziran-2010_-senegal-devlet-ve-disisleri-bakani-madicke-niang_in-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

arasında düzenli istişareler yapılması konusunda mutabık kalmışlardır.⁷⁵⁴ Niang'ın ziyaretinde üç anlaşma imzalamışlardır.⁷⁵⁵ Bu anlaşmalar

1. Diplomatik Eğitim İşbirliği Anlaşması
2. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması
3. Türk Standartlar Enstitüsü ile Senegal Standartlar Teşkilatı Arasında Teknik İşbirliği Mutabakat Zaptı

Anlaşmanın yanı sıra askeri, eğitim, ulaştırma, tarım, kültürel, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri gibi alanlarda ilişkileri derinleştirme konusunda fikir birlikteliği sağlamışlardır.

Türkiye'nin Senegal'e büyükelçilik açılışının 50'inci yıl dönümünde Senegal Başbakanı Abdoul Mbaye 28 – 29 Kasım 2012 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında Gül ile Çankaya Köşkü'nde bir araya gelmişlerdir. Gül, THY'nin 2009 yılında başlayan Dakar direkt uçuşlarının iki ülke arasındaki ilişkilere katkı sağladığını ve ayrıca kendilerinin de Türk işadamlarını bölgeye yatırım konusunda teşvik ettiklerini belirtmiştir. Mbaye, 2008 ziyaretlerinin ticari ilişkilerde dönüm noktası olduğunu belirtmiş ve Senegal işadamlarına Türkleri örnek gösterdiklerini belirtmiştir.⁷⁵⁶

Erdoğan başbakanlığı döneminde 9 Ocak 2013 tarihinde Senegal'e ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, AK Parti Genel Başkan Yardımcı Numan Kurtulmuş ve Ömer Çelik ile birçok işadamı refakat etmiştir.⁷⁵⁷ Erdoğan, Cumhurbaşkanı Sall, Meclis Başkanı Moustapha Niasse ve başbakan Mbaye ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Köle ticareti merkezi olarak kullanılan Goree Adası'na giden

⁷⁵⁴ “Komisyonun Hiçbir Değeri Yok”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 2010, s.12

⁷⁵⁵ “Sayın Bakanımızın Senegal Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı 14 Haziran 2010, Ankara”, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-senegal-disisleri-bakani-ile-ortak-basin-toplantisi_-14-haziran-2010_-ankara.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁵⁶ “Senegal Başbakanı Mbaye Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/10656/senegal-basbakani-mbaye-cankaya-koskunda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁵⁷ “Başbakan Erdoğan Senegal'de”, <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-senegal-de-4239166-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

Erdoğan'a adanın temsili olan *Anka Kuşu Nişanı* ve *Gezici Büyükelçi Berati* takdim edilmiştir.⁷⁵⁸

Nisan 2016 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenleyen Senegal Dışişleri Bakanı Mankeur Ndiaye Davutoğlu ile 10 Nisan günü görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bakanlar görüşmeler sırasında "Bakanlıklar Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası" imzalamışlardır.⁷⁵⁹

Senegal ile İran arasında Ekim 2010 tarihinde Nijerya limanında bulunan kaçak silahların İran tarafından gönderildiği iddiası üzerine diplomatik kriz yaşanmış ve Senegal Tahran Büyükelçisi'ni geri çağırmıştır. Gül, krizde arabulucu rolü üstlenerek taraflar arasında ilişkilerin yeniden tesisi için görüşmeler gerçekleştirmiştir. Gül'ün arabuluculuğu ilk başta sonuç vermiş ve büyükelçiyi geri göndermiştir.⁷⁶⁰ Fakat daha sonra Senegal, Casamance bölgesinde yaşanan terör olayından İran'ı sorumlu tutarak ilişkileri tekrar kesmiştir.⁷⁶¹

Çavuşoğlu, Brezilya Devlet Başkanı Dilma Roussef'in yemin törenine katılmak için Ocak 2015 tarihinde Brezilya'ya gitmiştir. Burada yürüttüğü ikili görüşmeler çerçevesinde Senegal Dışişleri Bakanı Mankeur Ndiaye ile bir araya gelmiştir.⁷⁶²

Çanakkale Kara Savaşları'nın anma töreni için Türkiye'ye gelen Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall Erdoğan ile İstanbul'da görüşme gerçekleştirmiştir.⁷⁶³ Bu ziyaretten 7 ay sonra Türkiye'de düzenlenen G-20 Liderler Zirvesi'ne Erdoğan'ın

⁷⁵⁸ "Başbakan Erdoğan, Senegal'de", <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-senegal-de-4236720-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁵⁹ "Türkiye – Senegal Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Mutabakat Muhtırası İmzalandı", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_senegal-disisleri-bakanliklari-arasinda-isbirligi-mutabakat-muhtirasi-imzalandi.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁶⁰ Ekber Karabağ, "Tahran – Dakar Krizinde Ankara Devrede", **Cumhuriyet**, 23 Ocak 2011, s.11

⁷⁶¹ Ekber Karabağ, "Senegal İran'la İlişkilerini Kesti", **Cumhuriyet**, 24 Şubat 2011, s.10

⁷⁶² "Dış Politika Kronolojisi/Ocak 2015/1 Ocak", http://www.mfa.gov.tr/ocak____.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁶³ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal Cumhurbaşkanı Sall ile Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32014/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

davetine icabetle Sall de katılmıştır.⁷⁶⁴ Zirvenin ardından Erdoğan ve Sall bir araya gelmişlerdir. Görüşmeler çerçevesinde iki anlaşma imzalanmıştır.⁷⁶⁵

1. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması
2. Nakdi Yardım Uygulama Protokolü

Erdoğan, Latin Amerika ziyareti dönüşüne denk gelen 5 Şubat 2016 tarihinde Senegal'e ziyaret düzenlemiştir. Sall, Erdoğan'ı Dakar Leopold Sedar Senghor Havalimanı'nda resmi törenle karşılamıştır.⁷⁶⁶ Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Fikri Işık ve Ekonomi Bakanı Mustafa Elitaş refakat etmiştir.⁷⁶⁷ Havalimanının şeref salonunda baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. Erdoğan, ilişkilerdeki eşitlik ilkesine vurgu yapmıştır. Erdoğan'ın Senegal'in BMGK geçici üyeliğinden dolayı "Türkiye'yi de orada temsil ediyor" ifadesiyle Senegal ile olan bağların güçlülüğüne ve samimiyetine değinmiştir. Sall ise Türkiye'nin Dakar'ı kıtada merkez olarak görmesinden memnuniyet duyduğunu ve iki ülke arasında yapılan büyükelçilik için arazi takası anlaşmasıyla kalıcı dostane ilişkilerin olacağına vurgu yapmıştır.⁷⁶⁸

Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu ve mahiyetindeki heyet Nisan 2016 tarihinde Senegal'e ziyaret düzenlemiştir. Eroğlu, Sall ile görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde "su kaynaklarının geliştirilmesi, göletler, barajlar, taşkın koruma, kuyu açılması, içme suyu temini", "eteoroloji istasyonu kurulması" ve "erozyonla mücadele, orman yangınlarıyla mücadele, kurak bölgelere fidan dikimi, milli parklar

⁷⁶⁴ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, G-20 Liderleri Onuruna Akşam Yemeği Verdi", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/35947/cumhurbaskani-erdogan-g-20-liderleri-onuruna-aksam-yemegi-verdi.html>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁶⁵ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Senegal Cumhurbaşkanı Sall ile Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/35925/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁶⁶ "Senegal", <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/90637/senegal>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁶⁷ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Senegal'de", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38721/cumhurbaskani-erdogan-senegalde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁶⁸ "Rusya, Esed'e Butik Bir Devlet Kurma Gayreti İçerisinde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38730/rusya-esede-butik-bir-devlet-kurma-gayreti-icerisinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

ve yaban hayatı” olmak üzere üç alanda anlaşma yapılması konusunda fikir birlikteliği sağlanmıştır.⁷⁶⁹

Erdoğan’ın ziyaretinden 3 ay sonra Sall, İİT Zirvesi’ne katılmak için Mayıs 2016 tarihinde Türkiye’ye gelmiştir. Zirvenin ardından Erdoğan ile çalışma yemeği çerçevesinde toplantı yapmışlardır.⁷⁷⁰

Sall, 15 Aralık 2017 tarihinde Binali Yıldırım ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme kapsamında Türkiye’nin Senegal’de yürüttüğü faaliyetler, yüksek düzeyli siyasi ilişkiler ve Senegal’de bulunan FETÖ okullarının TMV’ye devri gibi konular görüşülmüştür.⁷⁷¹

Erdoğan, 1 Mart 2018 tarihinde Senegal’e ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan’a ziyaret esnasında eşi Emine Erdoğan, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Gümrük ve Ticaret Bakanı Bülent Tüfenkçi ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Ahmet Eşref Fakıbaba refakat etmiştir.⁷⁷² Erdoğan’ın Dakar Uluslararası Blaise Diagne Havalimanı’ndan Sall karşılamıştır. Sall, Erdoğan için Senegal Cumhuriyet Sarayı’nda da resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Erdoğan’ın ziyaretinden önce Dakar sokaklar Türk bayraklarıyla donatılarak büyük bir sevgi gösterisi eşliğinde karşılanmıştır.⁷⁷³ Erdoğan, Senegal’in demokrasisinin bölge devletlerine örnek olduğunu söyleyerek bölgedeki ayrıcalığına vurgu yapmıştır. Sall, ortak basın toplantısı öncesi Erdoğan’a “*Senegal Yüksek Devlet Nişanı*” takdim etmiştir.⁷⁷⁴ Sall, Türk şirketlerinin ülkesinde yürütmekte/yürüttüğü projeler için

⁷⁶⁹ “Orman ve Su İşleri Bakanı Eroğlu Senegal’de”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/04/08/orman-ve-su-isleri-bakani-eroglu-senegalde>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁷⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal Cumhurbaşkanı Sall İle Görüştü”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44006/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁷¹ “Yıldırım, Senegal Cumhurbaşkanı ile Görüştü”, <http://www.milliyet.com.tr/yildirim-senegal-cumhurbaskani-siyaset-2573522/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018)

⁷⁷² “Cumhurbaşkanı Erdoğan Senegal’de”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90599/cumhurbaskani-erdogan-senegalde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁷³ “Dakar Sokakları Türk Bayraklarıyla Süslendi”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/02/28/dakar-sokaklari-turk-bayraklariyla-suslendi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁷⁴ “Senegal, Bizim İçin Değerli Bir Dost ve Stratejik Ortaktır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90609/senegal-bizim-icin-degerli-bir-dost-ve-stratejik-ortaktir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

Erdoğan'a teşekkür etmiştir. İki ülke arasında 4 anlaşma imzalanmıştır.⁷⁷⁵ Bu anlaşmalar;

1. Demir Yolu Alnında İşbirliğinin Geliştirilmesine Yönelik Mutabakat Zaptı
2. Turizm Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
3. Hidrokarbonlar ve Enerji Alanında İşbirliğine İlişkin Niyet Mektubu
4. Madenler ve Mineraller Alanında İşbirliğine İlişkin Niyet Mektubu

Erdoğan ve Sall 10. BRICS Zirvesi kapsamında Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bir araya gelerek görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁷⁷⁶

10.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini 3 Aralık 1992 tarihinde imzalanan *Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* oluşturmaktadır.⁷⁷⁷ Bu anlaşmanın 9. Maddesine istinaden bakanlık düzeyinde Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) oluşturulmuştur. KEK Birinci Dönem Toplantısı 18 – 19 Aralık 2006 tarihlerinde Devlet Bakanı Beşir Atalay ve Senegal Devlet ve Dışişleri Bakanı Cheikh Tidiane Gadio eş başkanlıklarıyla Ankara'da düzenlenmiştir.⁷⁷⁸ KEK İkinci Dönem Toplantısı 6 Nisan 2010 tarihinde Devlet Bakanı Beşir Atalay ve Senegal Dışişleri Bakanı Madické Niang başkanlıklarıyla Dakar'da düzenlenmiş ve önceki toplantıyla aradan geçen 4 yıllık sürede gelişen olaylar konu edilmiştir.⁷⁷⁹ KEK Üçüncü Dönem Toplantısı İçişleri Bakanı Efkân Ala ve Senegal Dışişleri Bakanı Mankeur Ndiaye başkanlığında 9 -11 Nisan 2014 tarihlerinde Ankara'da yapılmıştır.⁷⁸⁰ KEK Dördüncü Dönem Toplantısı ise İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun katılımı ile 5 – 6 Eylül 2017

⁷⁷⁵ "Senegal ve Türkiye Arasında 4 Anlaşma İmzalandı", <https://www.haberler.com/senegal-ve-turkiye-arasinda-4-anlasma-izalandi-10615667-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁷⁶ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal Cumhurbaşkanı Sall İle Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95961/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)

⁷⁷⁷ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21487.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 5 Şubat 1993, S.21487, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁷⁸ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070811-2.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Ağustos 2007, S.26610, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁷⁹ "Senegal Ülke Bülteni", <https://www.deik.org.tr/uploads/senegal.pdf>, **DEİK**, 2017, s.14, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸⁰ "Türkiye – Senegal Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu 3. Dönem Toplantısı", <https://www.haberler.com/turkiye-senegal-ticaret-ekonomik-ve-teknik-5896602-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

tariflerinde Dakar’da dzenlenmiŒtir.⁷⁸¹ İki ũlke arasında ticari iliŒkilere yön veren diğer metin ise *Yatırımların KarŒılıklı TeŒviki ve Korunması AnlaŒması*’dır.⁷⁸² İki ũlke arasında önemli olan bir diğer anlaŒma ise 14 Kasım 2015 tarihinde imzalanan *Gelirler ũzerinden Alınan Vergilerde ifte Vergilendirmeyi nleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma AnlaŒması*’dır.⁷⁸³

Erdoğan Mart 208 tarihinde Senegal ziyaretinde Senegal – Tũrkiye İŒ Forumu’na katılmıŒtır. Forumda Tũrk ve Senegalli ũst dũzey yetkililerin yanı sıra 150 Tũrk iŒadamı ve 400 Senegalli iŒadamı yer almıŒtır. Yakın vadede 400 milyon dolarlık ticaret hacmi hedeflerini ortaya koymuŒlardır. Erdoğan ve Sall konuŒmalarında Tũrk iŒadamlarına seslenerek yatırımda bulunmaları çağrılarında bulunmuŒlardır.⁷⁸⁴ Erdoğan’ın bu ziyaretinde Kolin İnaŒat Senegal Karayolları Genel Mũdũrlũđũ ile yol yapımı için 400 milyon avroluk anlaŒma imzalamıŒtır. Bunun yanı sıra Force Groups Dakar Metro Garı için 14 milyon avroluk anlaŒma imzalarken Alper Ziraat Aletleri Senegal Ulusal Ticaret ve Sanayi Birliği ile 60 milyon avroluk anlaŒma imzalamıŒtır.⁷⁸⁵

SANKON BaŒkanı Nezaket Emine Atasoy, Ağustos 2016 tarihinde Senegal Hũkũmeti’nin daveti ũzerine Dakar’a ziyaret dzenlemiŒtir. Ziyaret kapsamında BaŒbakan Mohammed Boun Abdallah Dionne ile grũŒmũŒtũr. Dionne, Atasoy’a Tũrk yatırımcılar için Senegal’in kapısının sonuna kadar açık olduğunu ifade etmiŒtir.⁷⁸⁶ Atasoy daha sonra Senegal Sanayi ve Ticaret Bakanı Alioune Sarr ile grũŒme gerekleŒirmiŒtir. Dakar Organize Sanayi Bölgesi’nde incelemelerde bulunarak olası yatırımlar için alan incelemesi yapmıŒtır.⁷⁸⁷ Atasoy, bu ziyaretinden 10 ay sonra Dakar

⁷⁸¹ “İiŒleri Bakanı Soylu Senegal’de”, <https://www.haberler.com/icisleri-bakani-soylu-senegal-de-10002540-haberi/>, **Haberler.com**, (EriŒim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸² “Milletlerarası AndlaŒma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120327-14.htm>, **T.C. Resmî Gazete**, 27 Mart 2012, S.28246, (EriŒim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸³ “Tũrkiye ile Senegal Arasında ifte Vergilendirmeyi nleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma AnlaŒması Antalya’da İmzalandı”, <http://www.gib.gov.tr/turkiye-ile-senegal-arasinda-cifte-vergilendirmeyi-onleme-ve-vergi-kacakciligina-engel-olma>, **Gelir İdaresi BaŒkanlıđı**, (EriŒim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸⁴ “Afrika İle İliŒkilerimizi GeliŒtirirken Uzun Vadeli İŒ Birliği DũŒũnũyoruz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90610/afrika-ile-iliskilerimizi-gelistirirken-uzun-vadeli-is-birliginin-dusunuyoruz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (EriŒim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸⁵ “Yarım Milyar Euroluk İmza”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/03/03/yarim-milyar-euroluk-imza>, **Sabah**, (EriŒim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸⁶ “Atasoy, Senegal BaŒbakanı Dionne ile GrũŒtũ”, <http://www.milliyet.com.tr/atasoy-senegal-basbakani-dionne-ile-ankara-yerelfotogaleri-17037545/>, **Milliyet**, (EriŒim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸⁷ “Sankon’dan Senegal çıkarması”, <http://www.milliyet.com.tr/sankon-dan-senegal-cikartmasi-ankara-yerelfotogaleri-17134453/>, **Milliyet**, (EriŒim Tarihi: 29 Aralık 2018)

Büyükelçiliği organizasyonu ile Türkiye – Senegal arasındaki ekonomik, ticari, ithalat ve ihracat ilişkilerine katkıda bulunması amacıyla Mayıs 2017 tarihinde Senegal’e ziyaret düzenlemiştir. Atasoy, Senegal Ticaret ve Sanayi Bakanı Alioune Sarr ile ilişkiler üzerine görüş alış verişinde bulunmuştur.⁷⁸⁸

Senegal’de düzenlenen FIDAK 2017 26. Uluslararası Ticaret Fuarı’na Ege İhracatçılar Birliği Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi’nin önderliğinde katılım sağlamıştır. Fuarda; Türk Halkoyunları, Türk El Sanatları ve Türk Mutfağı alanlarında sergiler düzenlenmiştir.⁷⁸⁹

Suudi Arabistanlı şirketin 8 yıldır yapımını tamamlayamadığı Dakar Blaise Diagne Havalimanı, Türk firmalarının oluşturduğu ortaklık şirketi ile 8 aylık sürede tamamlanarak 7 Aralık 2017 tarihinde Ulaştırma, denizcilik ve Haberleşme Bakanı Ahmet Arslan’ın katılımıyla hizmete açılmıştır. Havalimanının işletmesi Senegal Hükümeti, Limak ve Summa ortaklığında oluşturulan şirket tarafından 25 yıl süre ile sürdürülecektir.⁷⁹⁰

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2015 yılında 133.7 milyon dolar olmuştur. Bu hacmin 5.5 milyon dolarlık kısmını Türkiye’nin ithalatı oluşturmaktadır. İthalat kaleminde başlıca öne çıkanlar; balıklar, deniz ürünleri, çeşitli cevherler, optik alet ve cihazlardır. Türkiye’nin ihracatı 128.2 milyon dolar olmuştur.⁷⁹¹ Bu miktarda öne çıkan kalemler ise demir, çelik, elektronik eşyalar, demir ve çelikten yapılmış eşyalardır. 2018 yılında ticaret hacmi 401.5 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Bu miktarın 12.5 milyon dolarını Türkiye’nin ithalatı oluştururken geri kalan 389 milyon dolar ise ihracatıdır.⁷⁹² 2018 yılında ithalat ve ihracat kalemlerinde değişiklik olmamıştır.

⁷⁸⁸ “Başkan Atasoy, Senegal Cumhuriyeti’nde”, <http://www.milliyet.com.tr/baskan-atasoy-senegal-cumhuriyetinde-ankara-yerelhaber-2054571/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁸⁹ “Ege İhracatçı Birlikleri’nden Senegal’de Türk Günü”, <http://www.milliyet.com.tr/ege-ihracatci-birlikleri-nden-senegal-ankara-yerelhaber-2485483/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁹⁰ “Limak Senegal’de Blaise Diagne Uluslararası Havalimanı Açtı”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/12/08/limak-senegalde-blaise-diagne-uluslararasi-havalimanini-acti>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁷⁹¹ “Turkey’s Exports to Senegal”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c686%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁷⁹² “Turkey’s Imports from Senegal”,

<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c686%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1>, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

10.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasındaki ilişkilerin resmi metni; tarafların bilim, edebiyat, eğitim, sanat, kültür ve spor alanlarında işbirliğini geliştirmek amacıyla 20 Nisan 1969 tarihinde imzaladıkları *Kültür Anlaşması*'nın 7 Nisan 1969 yılında yürürlüğe girmesine dayanmaktadır.⁷⁹³

Ülkenin güneyinde yer alan Casamance bölgesindeki, Ziguinchor kentinde bulunan eğitim merkezi binasının tadilatı Türkiye tarafından yapılmıştır.⁷⁹⁴ Türkiye özellikle eğitime ulaşımında zorluk çeken bölgelerde daha aktif yardımlarda bulunmaktadır. Kırsal bir alanda bulunan Tivaouane şehrinde 120 öğrenci kapasiteli anaokulu inşa ederek altyapı donanımını sağlamıştır.⁷⁹⁵ Mbolo Birane kasabasında bulunan sağlık ocağının yenilenmesi Türkiye tarafından yapılmıştır. Bu sağlık ocağı çevrede bulunan 20 köydeki yaklaşık 10 bin kişiye sağlık hizmeti sunmaktadır.⁷⁹⁶ Dakar'da görme engelli vatandaşlar tarafından kurulan Senegal Engellileri Birlik Derneği, TİKA'ya kümes yapması için talepte bulunmuştur. Bunun üzerine derneğin bahçesine kümes inşa edilmiş ve 1000 adet civciv, yem ve tavukçulukta kullanılan malzemelerden verilmiştir.⁷⁹⁷ Türkiye'nin Tivaouane şehrinde ilk anaokulu inşa ederek eğitime büyük destek sağlamıştır. Bunu takiben, daha önce açılan okul talebi karşılayamayınca Senegal Milli Eğitimi ile birlikte 120 kişilik okulun hizmete açılmasını sağlamıştır. Okuldaki öğrencilerin ulaşım sorununu çözmek amacıyla da bir adet servis için minibüs hediye etmiştir.⁷⁹⁸ Pikine Sosyal Pediatri Enstitüsü'nün eğitim bloğu, muayene bölümü, eczane, beslenme ve kurtarma gibi eğitim birimleri inşa

⁷⁹³ “Kanunlar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13168.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Nisan 1969, S.13168, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁷⁹⁴ “Güney Senegal’de Eğitime TİKA Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_senegalde_egitime_tika_destegi-2252, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁷⁹⁵ “Senegalli Çocuklara TİKA’dan Anaokulu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalli_cocuklara_tikadan_anaokulu-3162, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁷⁹⁶ “Senegal Mbolo Birane Sağlık Ocağı Hizmete Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_mbolo_birane_saglik_ocagi_hizmete_acildi-8195, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁷⁹⁷ “Senegal’de Görme Engellilere Tavukçuluk Projesi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_de_gorme_engellilere_tavukculuk_projesi-31413, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁷⁹⁸ “TİKA’dan Senegalli Çocuklara Anaokulu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_senegalli_cocuklara_anaokulu-6459, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

etmiştir. Enstitü'nün Beslenme ve Kurtarma Eğitim Merkezi'nde yer alan 5 pediatri doktoruna Ankara'da eğitim programı düzenlenmiştir.⁷⁹⁹ Cüzzamlı hastaların yaşadığı Medina Şerif köyünde TİKA gönüllüsü gençler tarafından 30 kişinin evleri onarılmış ve boyanmıştır.⁸⁰⁰

Türk Genelkurmayı ile Senegal Genel Kurmayı arasında imzalanan anlaşma gereğince Dakar'ın Cap Manuel ilçesinde Senegal askerlerinin Türkçe öğrenmesi için Türkçe Dil Eğitim Merkezi faaliyet göstermektedir. TİKA'nın bu binayı yenilemesi ve alanını genişletmesi sonucunda sivil vatandaşlara da Türkçe eğitimi verilmeye başlanmıştır.⁸⁰¹

Türkiye, bina yenileme ve inşaat işlerinin yanı sıra Senegal'in çeşitli kurumlarında çalışan personellerin verimliliğinin artması amacıyla eğitim programları düzenlemiştir. Bu kapsamda TİKA, UNESCO, ISESCO ve CIFRES ortaklığıyla Dakar'da Güneş Enerjisi Çalıştayı düzenlenmiştir. Ülke genelinde %10 gibi çok düşük bir kesimin elektrik ihtiyacına ulaşabildiğini bildiğimizde bu program ülkenin gelecekte uygulayacağı planları mantıklı olarak hesaplaması açısından önemlidir. Yenilenebilir enerji uygulamalarını destekleme ve kapasitelerinin arttırmasının yanında nitelikli insan kaynağı yaratma alanlarının konuşulduğu program olmuştur.⁸⁰² Senegalli 5 uzman doktor ve 39 sağlık personeline "Altın Dakika Projesi" kapsamında yeni doğan canlandırma eğitimi verilmiştir.⁸⁰³ Senegal'in resmi yayın organı olan Senegal Radyo Televizyon Kurumu (RTS- Radiodiffusion Television Senegalaise) Türkiye'den personellerine eğitim programı düzenlenmesini talep etmişlerdir. TİKA ve TRT işbirliğinde kurum çalışanı 10 kişi Türkiye'ye getirilmiş ve TRT Genel

⁷⁹⁹ "Senegalli Doktorlara Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalli_doktorlara_egitim-39712, TİKA, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰⁰ "TİKA'nın Gönüllü Elçilerinden Senegal'de Cüzzamlılar Köyüne Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_gonullu_elcilerinden_senegal%27de_cuzzamlilar_koyune_anlamli_d_estek-46655, TİKA, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰¹ "TİKA'dan Senegal'de Türkçe Öğreniminin Yaygınlaştırılmasına Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_senegal'de_turkce_ogreniminin_yayginlastirilmesine_destek-32345, TİKA, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰² "Yenilenebilir Enerji Konulu Çalıştaylara Destek Verilmeye Devam Ediyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/yenilenebilir_enerji_konulu_calistaylara_destek_verilmeye_devam_ediliyor-5541, TİKA, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰³ "Senegal Sağlık Personeline Yeni Doğan Canlandırma Eğitimi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_saglik_personeline_yenidogan_canlandirma_egitimi-6352, TİKA, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

Müdürlüğü'nde ışık, kamera, montaj, grafik vb. alanlarda eğitim verilmiştir.⁸⁰⁴ Türk Milli Eğitim Bakanlığı personeli, Senegal Moda Diliş ve Kesim Enstitüsü'nde 14 kişiye dikiş – nakış alanlarında 8 gün süreyle eğitim vermişlerdir.⁸⁰⁵ Senegal Mesleki Eğitim Çıracılık ve Zanaat Bakanlığı personeli 5 kişiye Türkiye'de ahşap işleri, mobilyacılık, deri imaları ve deri tekstili alanlarında üretim yapan yerlere düzenledikleri ziyaretlerde bilgilendirmeler yapılmıştır.⁸⁰⁶ Senegal Thies Meslek Odası bünyesinde faaliyet gösteren 10 kişi Türkiye'ye gelerek mobilyacılık alanlarında 7 gün süreyle eğitim verilmiştir.⁸⁰⁷ Türkiye güvenlik işbirliği çerçevesinde Senegal'den gelen 12 güvenlik personeline “Olay Yeri İnceleme Eğitimi Kursu” düzenlenmiştir. Kursta olay yeri inceleme, patlayıcı madde yapımında kullanılan materyallerin tanımı gibi alanlarda eğitim verilmiştir.⁸⁰⁸ Türkiye'den giden 4 jandarma personeli de Senegal'de olay yeri inceleme kursu vermiştir.⁸⁰⁹

Türkiye toplumsal hayatta kullanılması üzerine farklı kurumlara farklı bağışlarda bulunarak bu alanlarda oluşan eksikliğin azalmasına katkılarda bulunmuştur. Senegal'de okullarda dini eğitim verilmemektedir. Ülkede bu açığı kapatmak için çeşitli gruplar tarafından “daara” adı altında dini eğitim verilen kurumlar oluşturmuşlardır. Türkiye bu kurumlara çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Mboumba'da 800 öğrenciye hitap eden 5 daaraya yatakhane malzemesi, temizlik malzemesi ve kıyafet desteğinde bulunulmuştur.⁸¹⁰ Yine ülkenin bir diğer bölgesi olan Mbacke'de 5 daaraya eğitim, yatakhane ve kıyafet alanlarında destekte

⁸⁰⁴ “Senegal Radyo Televizyon Kurumu Personeline Teknik Eğitim”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_radyo_televizyon_kurumu_personeline_teknik_egitim-5385, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰⁵ “Senegal Moda Dikiş ve Kesim Enstitüsü'nün Eğitimcilerine Giysi Tasarımı ve Üretimi Eğitimi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_moda_dikis_ve_kesim_enstitusu_nun_egiticilerine_giysi_tasarimi_ve_ur_etimi_egitimi-20960, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰⁶ “Senegal Mesleki Eğitim Çıracılık ve Zanaat Bakanlığı Personeline Tecrübe Aktarımı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_mesleki_egitim_ciraklik_ve_zanaat_bakanligi_personeline_tecrube_aktarimi-30822, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰⁷ “Senegalli Marangoz Ustalarına Mobilyacılık Eğitimi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalli_marangoz_ustalarına_mobilyacilik_egitimi-20672, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰⁸ “TİKA'dan Senegal Jandarmasına Olay Yeri İnceleme Eğitimi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_senegal_jandarmasına_olay_yeri_inceleme_egitimi-35275, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸⁰⁹ “Senegal Jandarma Personeli'ne Olay Yeri İnceleme Teknikleri Eğitimi Verildi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_jandarma_personeline_olay_yeri_inceleme_teknikleri_egitimi_verildi-16674, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸¹⁰ “Senegal'de Mboumba Bölgesi Daaralarına Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalde_mboumba_bolgesi_daaralarına_malzeme_destegi-5683, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

bulunulmuştur.⁸¹¹ Senegal’de iç çatışmalar ve terör olaylarıyla anılan Kolda Bölgesi’nde bulunan Mesleki Eğitim Merkezi’ne bilgisayar ve büro malzemeleri verilmiştir.⁸¹² Kazamans bölgesi Adeane ilçesinde yer alan on ilköğretim okuluna kırtasiye ve ofis malzemeleri yardımıyla bulunulmuştur.⁸¹³ Türkiye, “Kapasite Arttırma Projesi” kapsamında Aristide le Dantec Hastanesi Oftalmoloji Kliniği’ne ameliyat esnasında kullanılmak üzere çeşitli cihaz yardımıyla bulunulmuştur. Türkiye’den giden doktorlar hastane personellerine materyallerin kullanımı konusunda eğitim vermiştir.⁸¹⁴ Türkiye spor alanında da çeşitli yardımlarda bulunmaktadır. Senegal Spor Bakanlığı’na birçok spor malzemesi içeren yardımla bulunulmuştur.⁸¹⁵ Sicap – Liberté bölgesinde bulunan 7 spor kulübüne forma, ayakkabı, top ve filelerden oluşan spor malzemesi yardımı yapılmıştır.⁸¹⁶

Senegal’in Gine Bissau sınırında yer alan Casamance bölgesinde sınır ötesini siyasi sorunlar yaşanmaktadır. Türkiye bu sorunu aşmak için “Sınır Ötesi Toplumların Uzlaşması İçin Diyalog” süreci başlatmıştır. Projenin ilk aşamasında yerel halklarla görüşmeler yapılmıştır. İkinci aşamada Simbadibante ve Djibanar ilçelerinde sebze bahçesi kurularak sulama yapılması için üç su kuyusu açılmıştır.⁸¹⁷ Projenin üçüncü aşamasında kadın çiftçilere çeşitli tarı aletleri yardımıyla bulunulmuştur.⁸¹⁸

⁸¹¹ “Senegal’de Mbacke Bölgesi Daaralarına Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalde_mbacke_bolgesi_daaralarina_malzeme_destegi-6002, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸¹² “Senegal’de Kolda Mesleki eğitim Merkezine Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalde_kolda_mesleki_egitim_merkezine_malzeme_destegi-5485, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018)

⁸¹³ “TİKA’dan Senegal’in Kazamans Bölgesinde Eğitime Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_senegal_in_kazamans_bolgesinde_egitime_destek-20933, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸¹⁴ “Senegal’de Aristide Le Dantec Hastanesi’ne Tıbbi Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_de_aristide_le_dantec_hastanesi_ne_tibbi_malzeme_destegi-18509, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸¹⁵ “TİKA’dan Senegal Futboluna Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_senegal_futboluna_destek-22391, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸¹⁶ “TİKA’dan Senegalli Amatör Sporculara Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_senegalli_amator_sporculara_destek-6557, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸¹⁷ “TİKA’dan Senegal’de Tarımsal Kalkınmaya Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_senegal_de_tarimsal_kalkinmaya_destek-19980, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸¹⁸ “TİKA’dan Djibanar’da Tarımsal Kalkınmaya Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_djibanar%27da_tarimsal_kalkinmaya_destek-24582, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

TİKA ve Orta Afrika Yüksek Eğitimin Desteklenmesi Derneği (CACSUP) Medina Şerif köyünde 26 kişilik ekip 1500 köylüye sağlık ve 1500 hayvana veterinerlik taraması yapmıştır.⁸¹⁹ Kedeugou v Salemate ilçesinde 1009 vatandaş ve 759 hayvana sağlık ve veterinerlik taraması yapılmıştır.⁸²⁰ TİKA ve CACSUP Casamance bölgesinde yer alan Teloum ve Diembering köylerinde de 3600 kişiye ve 300 civarında hayvana sağlık ve veterinerlik taramaları yapılmıştır.⁸²¹

11. TÜRKİYE – SIERRA LEONE İLİŞKİLERİ

Sierra Leone elmas madenleri açısından oldukça önemli bir ülkedir. Bu durum ülkede 11 yıl aralıksız iç savaş yaşanmasına neden olmuştur. Elmas rezervlerinin kontrol etmek isteyen Foday Saybana Sankoh, Devrimci Birleşik Cephe (Revolutionary United Front / RUF) hareketini oluşturmuş Liberya'dan aldığı destekle silahlanmaya başlamıştır. 1991 yılında hükümete karşı savaş başlatmış ve bu süreçte desteğini alamadığı sivilleri de katletmiştir. 1995 yılında Freetown'a kadar ilerleyerek ülkenin yarıya yakını kontrol altına almıştır. Nijerya Sierra Leone'ye 10 binin üzerinde asker göndermiştir. Bu askerler sivil isyancı ayırt etmeyince durum ön alınamaz hale gelmiştir. BM bölgeye 6000 asker göndermiştir. Takibi yıllarda bu sayıya 7000 asker daha eklenmiştir. 1999 yılında RUF ile hükümet anlaşma sağlamış, üyeler devlet kadrolarında yer alırken Sankoh Cumhurbaşkanı yardımcısı olmuştur. Kısa süre sonra RUF üyeleri saldırılara tekrar başlamıştır. Bunun üzerine Sankoh ve birçok yöneticiler hapse atılmış ve iç savaş 2002 yılında kontrol altına alınarak sonlanmıştır. RUF'u destekleyen Liberya Başkanı Charles Ghankay Taylor savaş mahkemesinde yargılanmış ve ceza almıştır. Türkiye'nin Sierra Leone ile temasları iç savaş öncesine dayanmaktadır.⁸²²

11.1. Siyasi İlişkiler

⁸¹⁹ "TİKA'dan Ebola Tehlikesi Altındaki Kolda Bölgesinde Sağlık Taraması", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_ebola_tehlikesi_altindaki_kolda_bolgesinde_saglik_taramasi-8075, TİKA, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸²⁰ "Senegal'de Sağlık ve Veterinerlik Taramaları Gerçekleştirildi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal%27de_saglik_ve_veterinerlik_taramalari_gerceklestirildi-17525, TİKA, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸²¹ "Senegal Kazamans Bölgesinde Sağlık ve Veterinerlik Taramalarına Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_kazamans_bolgesi%27nde_saglik_ve_veterinerlik_taramalarina_destek-23655, TİKA, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2018)

⁸²² "Türkiye – Sierra Leone İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

Türkiye'nin Freetown yerleşik Büyükelçiliği'nin 1 Şubat 2018 tarihinde faaliyete geçmesine kadar Akra Büyükelçiliği Sierra Leone'ye akredite olmuştur. Buna karşılık Sierra Leone'nin Ankara Büyükelçiliği henüz açılmamış olup Abu Dabi Büyükelçiliği Türkiye'ye akreditedir. Türkiye'nin ilk büyükelçisi Deha Erpek olmuştur.⁸²³

Dönemimiz kapsamı itibariyle yüksek düzeyli ilk temas uluslararası toplantı çerçevesinde olmuştur. 2008 yılında İstanbul'da düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne Sierra Leone Cumhurbaşkanı Yardımcısı Samuel Sam Sumanag katılmıştır. Sumanag ve Gül Çırağan Sarayı'nda iki ülke ilişkilerine dair görüşme gerçekleştirmiştir.⁸²⁴

Sierra Leone Dışişleri Bakanı Joseph Dauda 9 – 13 Mayıs tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen BM 4. EAGÜ Zirvesi'ne katılmak için Türkiye'ye gelmiştir.⁸²⁵

Sierra Leone Cumhurbaşkanı Ernest Bai Koroma 25. İSEDAK Zirvesi'ne katılmak için 9 Kasım 2011 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Zirvenin ardından Gül ve Koroma ikili görüşme gerçekleştirmiştir.⁸²⁶

6 – 7 Mart 2016 tarihlerinde Cakarta'da düzenlenen İİT 5. Olağanüstü Zirvesi kapsamında Endonezya'ya giden Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Sierra Leone Dışişleri Bakanı Samura Kamara ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir.⁸²⁷

Koroma, Erdoğan'ın daveti üzerine 9 – 11 Mayıs 2017 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.⁸²⁸ Koroma'nın bu ziyareti Sierra Leone'den Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk resmi ziyarettir. Erdoğan, Koroma'yı Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde resmi törenle karşılamıştır. İki lider törenin ardından

⁸²³ “Büyükelçi Atamaları Kararı Resmi Gazetede”, <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamaları-resmi-gazete-de-ankara-yerelhaber-3033904/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸²⁴ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸²⁵ “Türkiye – Sierra Leone İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sierra-leone-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C.**

Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸²⁶ “İSEDAK Zirvesinde İkili Görüşmeler”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8605/isedak-zirvesinde-ikili-gorusmeler>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸²⁷ “Kurtulmuş, Sierra Leone Dışişleri Bakanı Kamara ile Bir Araya Geldi”,

<https://www.haberler.com/kurtulmus-sierra-leone-disisleri-bakani-kamara-ile-8228796-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸²⁸ “Erdoğan'dan ABD'ye Uyarı: DEAŞ ile Mücadele YPG ile Olmaz”, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 2017, s.5

baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.⁸²⁹ Erdoğan, Sierra Leone'yi ebola salgını ve iç savaş yaşamasına rağmen hızlı bir sürede ayağa kaldırmasından dolayı Koroma'yı tebrik etmiştir. Görüşmelerde iki liderde yerleşik büyükelçilik açma konusunda mutabık kalmışlardır. İki ülke arasında ticaret, savunma sanayi, tarım, turizm, sağlık, balıkçılık, enerji ve eğitim gibi birçok alanda ilişkileri geliştirmek için önemli potansiyeller olduğu belirlenmiştir.⁸³⁰ FETÖ ile mücadele kapsamında Sierra Leone etkin rol oynayarak örgüt bağlantılı okulları kapatmıştır. Görüşmeler esnasında *Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılması Anlaşması* imzalanmıştır.⁸³¹ Koroma'nın heyetinde bulunan Enformasyon ve İletişim Bakanı Muhammed Bangura* Türkiye Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'ne ziyaret düzenlemiştir. Genel Müdür Mehmet Akarca ile görüşme gerçekleştirmiş ve tecrübe paylaşımı konusunda destek istemiştir.⁸³²

11.2. Ekonomik İlişkiler

Ülkeler arası ilişkilerin resmi boyutunu belirleyen *Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması* 9 Ekim 2012 tarihinde imzalanmış ve 6 Haziran 2017 tarihinde Türk tarafında yürürlüğe girmiştir.⁸³³ Anlaşmanın Sierra Leone tarafında da yürürlüğe girmesini takiben Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları gerçekleşecektir.

İki ülke arasında 2015 yılında ticaret hacmi 45.7 milyon dolar olmuştur. Bu miktarın 1.8 milyon doları Türkiye'nin ithalatıdır. Bu miktarı oluşturan kalemler gemi

⁸²⁹ "Sierra Leone Cumhurbaşkanı Koroma Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75144/sierra-leone-cumhurbaskani-koroma-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸³⁰ "DEAŞ ile Mücadele, Başka Bir Terör Örgütüyle Yürütülmemelidir", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75147/deas-ile-mucadele-baska-bir-teror-orgutuyle-yurutulmemelidir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸³¹ "Erdoğan: Suriye ve Irak'taki Her Gelişme Bizim İçin Milli Meselelerdir", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/10/cumhurbaskani-erdogan-konusuyor>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

* Bangura 1998 yılında ülkesinde yaşanan iç savaştan kaçarak Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'den sığınmacı statüsü alması sayesinde Kanada'ya gitmiştir.

⁸³² "Mülteci Olarak Ayrıldığı Türkiye'ye Bakan Olarak Geldi", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/11/multeci-olarak-ayrildigi-turkiyeye-bakan-olarak-geldi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸³³ "Karar Sayısı:2017/10182", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170606M1-15.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 6 Haziran 2017, S.30088, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

ve kayıklar iken az miktarda elektronik makinalardır.⁸³⁴ Aynı yıl Türkiye'nin ihracatı ise 43.9 milyon dolar olmuştur. İhraç miktarında başlıca kalemler ise tuz, çimento, kireç, demir ve çeliktir. 2018 yılına gelindiğinde ticaret hacmi az miktarda bir artışla 55.2 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin ithalatı 2.7 milyon dolar seviyesinde kalırken ihracatı 52.5 milyon seviyesine çıkmıştır.⁸³⁵ İthalat ve ihracat kalemlerinde değişiklik görülmemektedir.

11.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasındaki kültür boyutlu ilişkilerin resmi metni 14 Ağustos 1979 tarihinde imzalanan *Kültür Anlaşması*'dir.⁸³⁶

Koroma'nın Türkiye ziyaretinden bir ay sonra TMV Başkan Vekili Hasan Yavuz, Türkiye'nin Akra Büyükelçisi (o zaman Sierra Leone'ye akrediteydi) Nesrin Beyazıt ve TMV Afrika Masası Uzmanı İbrahim Baran Sierra Leone'de eşitli temaslarda bulunmuştur. Koroma ve Kamara ile görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Kamara ülkesinde bulunan 4 FETÖ bağlantılı okulların TMV'ye devrini resmileştiren belgeyi heyete teslim etmiştir.⁸³⁷

Türkiye'nin bölgede yardım faaliyetlerine rastlamaktayız. Özellikle ölümcül olan ebola salgınıyla mücadelede bölgede üstlendiği rol oldukça önemlidir. Tıbbi muayenelerin yanı sıra ilaç temininde bulunmuştur. Yardımlar Sierra Leone Ebola ile Mücadele Merkezi vasıtasıyla yapılmaktadır.⁸³⁸

14 Ağustos 2017 tarihinde Sierra Leone'de yüksek oranda can kaybının yaşandığı sel felaketi olmuştur. Türkiye yaşanan bu afetin üzerine bölgede mağdur

⁸³⁴ "Turkey's Imports from Sierra Leone",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c694%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸³⁵ "Turkey's Exports to Sierra Leone",

<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c694%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1>, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

⁸³⁶ "Kanunlar", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17383.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 1981, S.17383, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸³⁷ "Sierra Leone FETÖ Okullarını TMV'ye Devredecek", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/06/05/sierra-leone-feto-okullarini-tmvy-devredecek>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸³⁸ "TİKA Ebola Salgını ile Mücadelede Sierra Leone ile Birlikte",

<http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika Ebola salgini ile mücadelede sierra leone ile birlikte-8361>, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

olan 1000 aileye gıda yardımında bulunmuştur.⁸³⁹ Türkiye'nin bir diğer yardım faaliyeti de Ebola salgımından hayatını kaybeden ailelerin çocuklarının kaldığı "Hope for Ebola Orphans Yetimhanesi" ve iç savaşta kimsesiz kalanların yaşadığı "Handicapped Youth Development Association" başta olmak üzere toplam 7 yetimhaneye birer aylık gıda yardımında bulunulmasıdır.⁸⁴⁰

Türkiye'nin diğer Afrika ülkelerinde de olduğu gibi eğitime yönelik faaliyetlerine Sierra Leone'de de rastlamak mümkündür. Freetown'da 216 yetim kız çocuğuna hizmet veren yetimhaneye; sosyal faaliyetler için malzeme, yemekhaneler için masa ve sandalye, buzdolabı, güneş enerjisi sistemi akü ve şarj kontrol ünitesi yardımında bulunmuştur.⁸⁴¹

⁸³⁹ "TİKA'dan Sierra Leone'de 1000 Selzede Aileye Gıda Yardımı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sierra_leone%27de_1000_selzede_aileye_gida_yardimi-37709, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸⁴⁰ "Sierra Leone'de Yetimhanelere Gıda Yardımı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sierra_leone%27de_yetimhanelere_gida_yardimi-44813, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

⁸⁴¹ "TİKA Sierra Leone'de Yetimlerin Yanında", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sierra_leone%27de_yetimlerin_yaninda-45205, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

II. TÜRKİYE’NİN ORTA AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Orta Afrika’da; Çad, Ekvator Ginesi, Gabon, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti bulunmakta olup bu ülkelerin Türkiye ile olan ilişkileri; siyasi, kültürel ve ekonomik bakımdan değerlendirilerek öngörülerimiz ortaya konulacaktır.

1.TÜRKİYE – ÇAD İLİŞKİLERİ

Çad, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa’ya bağlı deniz aşırı ülke olmuş ve daha sonra bölgesel bağımsızlıkların da etkisiyle 1960 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve de François Tombalbaye liderliğinde 1975 yılına kadar tek partili rejimle yönetilmiştir. İç savaşın baş göstermesiyle istikrar bozulmuş, Libya ile savaş dönemi yaşamış ve Fransa’nın desteğiyle savaş sona ermiştir. Çad’da gerçekleşen şiddet olaylarının tırmandığı dönemlerde Fransa’nın mevcut rejime doğrudan destek olduğu görülmektedir. Çad ile Türkiye’nin ilişkileri ise Tombalbaye döneminde başlamıştır.

1.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye, Çad ile diplomatik ilişkilerini 1969 yılında Lagos Büyükelçiliği’ni akredite etmesiyle tesis etmiştir.⁸⁴² Türkiye’nin Encemine Büyükelçiliği 1 Mart 2013 tarihinde Büyükelçi Ahmet Kavas’ın göreve başlamasıyla faaliyete geçmiştir. Türkiye’nin Encemine Büyükelçileri; Ahmet Kavas (2013 – 2015), Serdar Cengiz (2015 – 2017), Erdal Sabri Ergen (2017 – devam ediyor).⁸⁴³ Çad ise Türkiye ile diplomatik ilişkilerini 10 Aralık 2014 tarihinde Ankara’da yerleşik büyükelçilik açana kadar Kahire Büyükelçiliği üzerinden yürütmüştür.⁸⁴⁴ Çad’ın ilk Ankara Büyükelçisi Djidda Moussa Outman olmuştur. Outman’ın görev süresi bitmesiyle Adoum Dangai Nokour Guet Aralık 2018 itibariyle Çad’ın Ankara Büyükelçisi olmuştur.⁸⁴⁵

⁸⁴² “Kararnameler”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13380.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 22 Aralık 1969, S.13380, s.17, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁴³ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://encemine.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Encemine Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁴⁴ “Türkiye – Çad İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cad-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019); “Cumhurbaşkanı Gül’e Çad Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8088/cumhurbaskani-gule-cad-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁴⁵ “Çad Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/100094/cad-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

İki ülke arasında siyasi ilişkilerin ilki resmi ziyaret çerçevesinde gerçekleşmiştir. Çad Cumhurbaşkanı Idriss Deby 27 Nisan 2000 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.⁸⁴⁶ Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Deby için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmiştir. Demirel, Kanem-Bornu dönemine kadar dayanan ilişkilerin günümüzde geliştirilmesi adına her alanda işbirliğine açık olduklarını belirtmiştir.⁸⁴⁷ İki lider ülkeler arasında ağırlıklı olarak ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek adına izlenecek politikalar hakkında görüşmüşlerdir.⁸⁴⁸

Çad Dışişleri Bakanı Moussa Faki Mahamat 18 – 21 Ağustos 2008 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği zirvesine katılarak toplantılar sürecinde Cumhurbaşkanı Gül ile görüşmüştür.⁸⁴⁹

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 2 – 3 Kasım 2014 tarihlerinde İtalya'da düzenlenen Libya'ya Destek Amaçlı Uluslararası Roma Bakanlar Konferansı'na katılmış ve toplantı aracılığıyla Çad Dışişleri Bakanı Mahamat ile görüşmüştür.⁸⁵⁰

Çad Başbakanı Kalzeube Payimi Deubet Türkiye'ye 16 – 17 Aralık 2014 tarihlerinde ziyaret düzenlemiş ve Başbakan Ahmet Davutoğlu ile iki ülke ilişkilerine dair görüşmüşlerdir.⁸⁵¹ Deubet ziyaret kapsamında Konya'da Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından 17 Aralık günü kabul edilmiştir.⁸⁵²

Çad Meclisi'nde oluşturulan Çad – Türkiye Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkanı Adoum Hindi Achair ve mahiyetindeki heyet Şubat 2015 tarihinde Türkiye'ye

⁸⁴⁶ “Çad Cumhurbaşkanı Sayın İdriss Deby’yi Resmi Karşılama Töreninde Yaptığı Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-suleyman-demirel/1718/4139/cad-cumhurbaskani-sayin-idriss-debyyi-resm-karsilama-torende-yaptigi-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁴⁷ “Çad Cumhurbaşkanı İdriss Deby Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-suleyman-demirel/1718/4138/cad-cumhurbaskani-idriss-deby-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁴⁸ “Çad ile İkili İlişkiler”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 2000, s.7

⁸⁴⁹ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁵⁰ “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Libya'ya Destek Amaçlı Uluslararası Roma Bakanlar Konferansı'na Katıldı”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-libya_ya-destek-amacli-uluslararasi-roma-bakanlar-konferansi_na-katildi.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁵¹ “Başbakan'dan Gülen İçin Kırmızı Bülten Sinyali”, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 2014, s.12

⁸⁵² “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çad Dışişleri Bakanı Deubet'i Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1566/cumhurbaskani-erdogan-cad-basbakani-deubeti-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

gelerek 2 Şubat günü TBMM’de Ordu Milletvekili Fatih Han Ünal tarafından karşılanmıştır.⁸⁵³

Deby, 2 – 3 Kasım 2016 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen Türkiye – Afrika Ekonomi ve İş Forumu’na katılmıştır. Forum’un ilk gününde Erdoğan ile baş başa görüşmüştür.⁸⁵⁴

Çad Milli Savunma Bakanı Bichara Issa Djadallah ve Çad Kamu Güvenliği ve Göç Bakanı Ahmat Mahamat Bachir 13 – Kasım 2016 tarihlerinde Türkiye’ye ziyaret düzenlemişlerdir.⁸⁵⁵

32. İSEDAK Bakanlar Toplantısı 21 – 24 Kasım 2016 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenmiş ve toplantıya Çad’ı temsilen Sınai Kalkınma ve Özel Sektörün Teşviki Bakanı Mahamat Hamid Koua katılmıştır.⁸⁵⁶

27 – 28 Nisan 2017 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen Türkiye – Afrika Tarım Bakanları 1. Toplantısı ve Tarım İş Forumu’na Çad Tarım, Hayvancılık ve Kalkınma Bakanı Abderrahim Younous Ali katılarak Türkiye – Çad arasında iş birlikteliği arzusunu dile getirmiştir.⁸⁵⁷

Erdoğan, 26 Aralık 2017 tarihinde Çad’a resmi ziyaret düzenleyerek Türkiye’den Çad’a giden ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuştur.⁸⁵⁸ Erdoğan’a eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Maliye Bakanı Naci Ağbal, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz, Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, Ulaştırma Bakanı Ahmet Arslan, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar ve 150 işadama refakat etmiştir. Deby, Encemine Uluslararası Havalimanı’nda Erdoğan için resmi

⁸⁵³ “Çadlı Vekiller TBMM’de”, <http://www.milliyet.com.tr/cadli-vekiller-tbmm-de-ankara-yerelhaber-643085/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁵⁴ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çad Cumhurbaşkanı Itno ile Görüştü”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/58844/cumhurbaskani-erdogan-cad-cumhurbaskani-itno-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁵⁵ “Dış Politika Kronolojisi, 2016, Kasım”, <http://www.mfa.gov.tr/kasim2016.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁵⁶ “Dış Politika Kronolojisi, 2016, Kasım”, <http://www.mfa.gov.tr/kasim2016.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁵⁷ “Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-1-tarim-bakanlari-toplantisi-ankara-yerelhaber-2006429/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁵⁸ “Sayın Cumhurbaşkanımızın Sudan, Çad ve Tunus Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/87815/sayin-cumhurbaskanimizin-sudan-cad-ve-tunus-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

karşılama töreni düzenlemiştir. Erdoğan, Deby ile görüşmek üzere Çad Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na giderken Abeşe Türkleri* Erdoğan' için yol güzergâhında sevinç gösterileri düzenlemiştir.⁸⁵⁹ Erdoğan ve Deby baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmiştir. FETÖ ile mücadelede Türkiye'nin yanında tavır alarak örgütün okullarının kapatılarak TMV'ye devri için teşekkür etmiştir. Tarihsel geçmişe atıf yaparak gelecek dönemde ilişkileri sağlamlaştırma arzusunu ifade eden Erdoğan, ticaret hacminin artmasının gerekliliğini vurgulayarak kültürel alanda daha geniş faaliyet yürütülmesi adına Türk Kültür Kompleksi inşa edileceğini duyurmuştur.⁸⁶⁰ Cumhurbaşkanlarının huzurunda 7 anlaşma imzalanmıştır.⁸⁶¹ Bu anlaşmalar;

1. Teknik ve Kalkınma İşbirliği Protokolü
2. Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması
3. Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması
4. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması
5. Bilişim Teknolojileri ve Diplomatik Arşiv Alanlarında İşbirliği Hakkında Mutabakat Muhtırası
6. Türk Kültür Kompleksi Arazisinin Tahsisine Yönelik Resmi Protokol
7. Hidrokarbon, Maden ve Mineral Alanında İşbirliği Mutabakat Muhtırası

Türkiye – Afrika Ortaklığı İkinci Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı 11 – 12 Şubat 2018 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir. Toplantıya Çad'ı temsilen katılan Dışişleri Bakanı Cherif Mahamat Zene Çavuşoğlu ile bir araya gelmiştir.⁸⁶²

* 16. yüzyılda Osmanlı'nın Kanem – Bornu ile ilişkisi döneminde bölgede bulunan Osmanlı'nın torunları olduğu iddia edilmektedir.

⁸⁵⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Çad'da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87872/cumhurbaskani-erdogan-cadda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁶⁰ “Çad'da Bulunan FETÖ İltisaklı Okullar Maarif Vakfımıza Devredildi”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87875/cadda-bulunan-feto-iltisakli-okullar-maarif-vakfimize-devredildi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁶¹ “Türkiye ile Çad Arasında 7 Anlaşma İmzalandı”, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/turkiye-ile-cad-arasinda-7-anlasma-imzalandi-2939976>, **YeniŞafak**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁶² “Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Çad Dışişleri Bakanı ve Ruanda Dışişleri Bakanlığı'nda Devlet Bakan ile Görüşmesi, 10 Şubat 2018”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-cad-ve-ruanda-disisleri-bakaniyle-gorusmesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

Çad Dışişleri Bakanlığı personeli 10 diplomat 2 – 6 Temmuz 2018 tarihlerinde Diplomasi Akademisi'nde dış politika ve protokol gibi birçok alanda eğitim almışlardır.⁸⁶³

Deby, Erdoğan'ın göreve başlama töreni kapsamında Temmuz 2018 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.⁸⁶⁴

Deby, 26 – 28 Şubat 2019 tarihlerinde Erdoğan'ın daveti üzerine Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.⁸⁶⁵ Erdoğan, Deby'i Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde resmi törenle karşılamış ve daha sonra liderler baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.⁸⁶⁶ Bu görüşmede iki ülke devlet başkanı ülkeleri arasındaki ticaret hacminin düşüklüğüne değinerek arttırmanın gerekli olduğu ve FETÖ ile mücadele konusunda anlaşıklarını deklare etmişlerdir. Bu görüşme sırasında dört anlaşma imzalanmıştır.⁸⁶⁷ Bu anlaşmalar;

1. Askeri Çerçeve Anlaşması
2. Nakdi Yardım Uygulama Protokolü
3. Kültür Alanında İşbirliği Anlaşması
4. Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması

1.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini 4 Nisan 1989 tarihli *Teknik İşbirliği Anlaşması* oluşturmaktadır.⁸⁶⁸ Bu anlaşma genişletilerek 14 Aralık 1999 tarihinde *Ticaret, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması* adıyla

⁸⁶³ “Çadlı Diplomatlar Eğitim Programı”, <http://diab.mfa.gov.tr/cadli-diplomatlar-egitim-programi-2015.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁶⁴ “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Göreve Başlama Törenine 22 Devlet Başkanı Katılacak”, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-in-goreve-baslama-ankara-yerelhaber-2910271/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁶⁵ “Çad Cumhurbaşkanı İdriss Deby İtno'nun Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/102163/cad-cumhurbaskani-idriss-deby-itno-nun-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁶⁶ “Çad Cumhurbaşkanı Deby Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/102197/cad-cumhurbaskani-deby-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁶⁷ “Afrika Ülkeleriyle İş Birliğini Daha Da İleriye Taşımaya Kararlıyız”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/102205/-afrika-ulkeleriyle-is-birligini-daha-da-ileriye-tasimaya-kararliyiz->, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁶⁸ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20329.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 1 Kasım 1989, S.20329, s.11, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

imzalanmıştır.⁸⁶⁹ 1999 tarihli anlaşmanın 9. maddesi uyarınca kurulan Karma Ekonomik Komisyonu'nun ilk toplantısı 28 Ocak 2015 tarihinde Türk heyetine Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Lütfi Elvan ve Çad heyetine Altyapı, Ulaştırma ve Sivil Havacılık Bakanı Adoum Younousmi'nin başkanlık etmesiyle Ankara'da düzenlemiştir.⁸⁷⁰

Erdoğan, Çad ziyareti kapsamında düzenlenen Türkiye – Çad İş Forumu'na Deby ile katılım sağlamıştır. Erdoğan katılımcılara yönelik konuşmasında iki ülke arasındaki ticaret hacminin düşüklüğünde duyduğu memnuniyetsizliği dile getirerek artması arzusunu ifade etmiştir.⁸⁷¹ Erdoğan işbirliği alanında ise karayolu, demiryolu ve yeraltı kaynaklarını belirterek bu alanlarda ortak faaliyet yürütülmesi isteğini belirtmiştir.

Ülkeler arası ticaret verilerine baktığımızda 2015 yılında toplam hacim 39 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu miktarın Türkiye'nin ihracatı olan 17.4 milyon doları oluşturan ürünlere baktığımızda buğday, demir, çelik, makine, mobilya ve plastik ürünler ile karşılaşmaktayız.⁸⁷² Türkiye'nin 21.6 milyon dolarlık ithalatı ise yağlı tohumlar ve reçinelerdir. 2018 yılına gelindiğinde hacimde artış görülmüş olup 57.8 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu miktarın 31.6 milyon doları Türkiye'nin ihraç ürünleri iken 26.2 milyon doları ithalat ürünleridir. Hacmi oluşturan başlıca kalemler 2015 verileriyle aynıdır.

1.3.Kültürel İlişkiler

Kültürel ilişkilerde de temel dayanak 4 Nisan 1989 tarihli *Teknik İşbirliği Anlaşması*'dir. O tarihten bu yana Türkiye Çad'a zaman zaman yardım sağlamıştır.

Çad'da çömlekçilik faaliyetini geliştirmek adına ilk olarak Türkiye'den bölgeye ekip giderek incelemelerde bulunmuş ve ardından gerekli malzemeleri Gaoui

⁸⁶⁹ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24006.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 31 Mart 2000, S.24006, s.1, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁷⁰ "Türkiye – Çad Kek 1. Dönem Toplantısı", <https://www.haberler.com/turkiye-cad-kek-1-donem-toplantisi-6913185-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

⁸⁷¹ "Afrika'ya Bakışımız Sömürgeciler Gibi Olmayacak", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87877/afrikaya-bakisimiz-somurjeciler-gibi-olmayacak>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Mart 2019)

⁸⁷² "Turkey's Exports to Chad",

https://www.trademapp.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c148%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 7 Mart 2019)

köyüne ulaştırılarak 45 kişiye çömlek yapımı alanında eğitim verilmiştir.⁸⁷³ Çad'da binaların güvensiz yapıda olması hayati durumlara neden olmaktadır. Bu kapsamda inşa edilen yapıların daha sağlam olması adına Encemine'de bulunan bir kooperatife briket makinası verilmiştir.⁸⁷⁴ Çad'da tarım alanında faaliyet gösteren yerel bir dernek üyelerine Türkiye'de modern tarım hakkında eğitim verilmiştir. Bunu takiben bölgede faaliyet gösteren iki kooperatife traktör, pulluk ve römork verilmiştir.⁸⁷⁵ Çad'da faaliyet gösteren 11 STK'ya engelli ve dullar için kullanılmak suretiyle çeşitli malzeme desteğinde bulunulmuştur.⁸⁷⁶ Encemine ve İstanbul şehirleri arasında kardeş şehir protokolü imzalanmış ve bu protokolü takiben İBB'nin Encemine'de faaliyetler görülmektedir. İBB uzmanları Çad'a giderek Su Kurumu'nu ziyaret etmiş ve tecrübelerini aktarmışlardır.⁸⁷⁷ Bir başka proje kapsamında İBB'de çalışan 4 uzman Encemine'ye giderek katı atık yönetimi ve kentsel planlama gibi alanlarda 83 kişiye bir hafta boyunca eğitim vermiştir.⁸⁷⁸ Türkiye'den giden itfaiye personelleri Çad itfaiye personellerine Encemine'de eğitim vermiş ve bunun takibi dönemde Çad itfaiye personelleri arasından oluşturulan ekip İBB eğitim tesislerinde kurtarma ve ilkyardım alanında eğitim almıştır.⁸⁷⁹ Yaklaşık olarak 15 bin kişinin yaşadığı Bokara Bölgesinde yer alan su kuyusunun kullanılmaz halde oluşu temiz suya ulaşımı güç hale getirmesi üzerine kuyu onarılarak güneş enerjisi ile çalışır hale getirilmiştir.⁸⁸⁰ Linya ili kapsamında bulunan Chari Nehri çevresindeki 14 köyde yer alan çiftçilere bölge

⁸⁷³ "TİKA Çad'da Çömlekçilik Projesini Hayata Geçirdi", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_cad%27da_comlekçilik_projesini_hayata_gecirdi-32210, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁷⁴ "Çad'da Türk Çad Girişimcileri Kooperatifine Briket Makinesi Desteği", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_turk_cad_girisimcileri_kooperatifine_briket_makinesi_destegi-7716, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁷⁵ "Çad'da Tarım Alanında Kapasite Artırımına Yönelik Projeler Devam Ediyor", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_tarim_alaninda_kapasite_artirimina_yonelik_projeler_devam_ediyor-5600, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁷⁶ "Çad'da 11 Sosyal Faaliyet Merkezine Malzeme Desteği Verildi", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_11_sosyal_faaliyet_merkezine_malzeme_destegi_verildi-4778, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁷⁷ "TİKA'dan Çad Su Kurumuna Teknik İnceleme", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad_su_kurumuna_teknik_inceleme-33709, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁷⁸ "Çad'da Katı Atık ve Şehir Planlaması Eğitimi", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad%27da_kati_atik_ve_sehir_planlamasi_egitimi-45158, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁷⁹ "TİKA'dan Çad İtfaiyesi'ne Eğitim Desteği", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad_itfaiyesi%27ne_egitim_destegi-46845, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸⁰ "TİKA'dan Çad'da Güneş Enerjisiyle Çalışan Su Kuyusu", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_gunes_enerjisiyle_calisan_su_kuyusu-44772, TİKA, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

toprağına uygun sebze tohumları verilmiştir.⁸⁸¹ Sivrisinek aracılığıyla bulaşan hastalıkları önlemek adına Encemine Belediyesi'ne 4 adet pülverizatör verilmiştir.⁸⁸²

Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanan iç savaşlar nedeniyle birçok insan kaçarak Çad'a sığınmıştır. Türkiye, yaklaşık 18 bin mültecinin kaldığı Sarh Kampına gıda yardımı yapmıştır.⁸⁸³ Danamadje ve Kobitey kamplarında ise Türk doktorlar muayene ve ameliyatlara gerçekleştirmiştir.⁸⁸⁴ Çad'da yetim, engelli ve yoksul ailelerin çocuklarının eğitim gördüğü Kur'an Kursu'na 1260 koli gıda yardımı yapılmıştır.⁸⁸⁵ Çad'ın yoksul bölgelerinden olan Massakat ve Massakarye'de 1000 aileye gıda yardımı yapılmıştır.⁸⁸⁶ Türkiye gıda yardımlarının yanı sıra ramazan aylarında iftar programları da düzenlemektedir.⁸⁸⁷

Çad'ın sağlık personellerinin yetiştiren kurum olarak bilenen Encemine Sağlık Meslek Lisesi'ne bilgisayar sınıfı oluşturularak laboratuvar malzemeleri desteğinde bulunulmuştur.⁸⁸⁸ Encemine'de tek olan Anne ve Çocuk Sağlığı Hastanesi'nin malzeme eksikliğini gidermek adına tıbbi malzeme verilmiştir.⁸⁸⁹ Encemine Teknik Endüstri Meslek Lisesi bünyesinde faaliyetler gösteren atölyelere çeşitli malzeme desteği sağlanmıştır.⁸⁹⁰ Çad'ın bürokratik kademelerinde yer alan birçok kişinin eğitim

⁸⁸¹ "TİKA'dan Çad Çiftçisine Tohum Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad_ciftcisine_tohum_destegi-39102, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸² "Çad Encemine Büyükşehir Belediyesi'ne Pülverizatör Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_encemine_buyuksehir_belediyesine_pulverizator_destegi-7674, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸³ "Çad'da Bulunan Sarh Mülteci Kampına İnsani Yardım",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_bulunan_sarh_multeci_kampina_insani_yardim-6091, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸⁴ "TİKA Çad'da Gönüllü Doktorlarla Şifa Dağıtmaya Devam Ediyor",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_cad%27da_gonullu_doktorlarla_sifa_dagitmaya_devam_ediyor-34033, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸⁵ "TİKA'dan Çad'a Gıda Yardımı", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_%27dan_cad%27a_gida_yardimi-35960, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸⁶ "TİKA'dan Çad'da 6 Bin Kişiyeye İftar ve Gıda Yardımı",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_6_bin_kisiye_iftar_ve_gida_yardimi-18100, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸⁷ "Çad'da TİKA İftarı", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_da_tika_iftari-44685, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸⁸ "Çad'ın Başkenti Encemine'de Sağlık Meslek Lisesine Ekipman Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadin_baskenti_enceminede_saglik_meslek_lisesine_ekipman_destegi-6693, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁸⁹ "TİKA'dan Çad'da Anne Çocuk Hastanesi'ne Tıbbi Malzeme Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_anne_cocuk_hastanesi_ne_tibbi_malzeme_destegi-37929, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁹⁰ "TİKA'dan Çad'da Eğitime Destek",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad%27da_egitime_destek-47506, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

aldığı Felix Eboue Lisesi'ne jeneratör desteğinde bulunulmuştur.⁸⁹¹ Türkiye'den giden doktor ve sağlık teknisyenlerinde oluşan ekip Çadlı 40 sağlık personeline anne ve çocuk sağlığı alanında eğitim vermiştir.⁸⁹²

2. TÜRKİYE – EKVATOR GİNESİ İLİŞKİLERİ

Ekvator Ginesi bağımsızlığını kazandığı 1968 yılına kadar yaklaşık iki asır İspanya egemenliği altında kalmıştır. Ekvator Ginesi'nde mevcut Cumhurbaşkanı Teodoro Obiang Nguema Mbasogo 1979 yılında darbe ile iktidara gelmiş ve aralıksız olarak görevini sürdürmüştür. Türkiye ile Ekvator Ginesi arasında ilişkiler Mbasogo döneminde gelişme göstermiştir.

Türkiye, Malabo'da yerleşik büyükelçilik açtığı 1 Haziran 2018 tarihine kadar diplomatik ilişkilerini Abuja Büyükelçiliği ve Yaounde Büyükelçiliği üzerinden yürütülmüştür. Ekvator Ginesi'nin Türkiye'de yerleşik büyükelçiliği olmayıp diplomatik ilişkilerini Brüksel Büyükelçiliği üzerinden yürütmektedir.⁸⁹³

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ilki çok taraflı toplantı çerçevesinde olmuştur. 18 – 21 Ağustos 2008 tarihlerinde düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne katılmak için Türkiye'ye ziyaret düzenleyen Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Mbasogo, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından kabul edilmiştir.⁸⁹⁴

Türk Devlet Bakanı Zafer Çağlayan 15 Aralık 2010 tarihinde 104 işadamı ile birlikte Ekvator Ginesi'ne ziyaret düzenleyerek Türkiye – Ekvator Ginesi İş Forumu'na katılımını takiben Ekonomi ve Ticaret Bakanı Nguema, Cumhurbaşkanı Mbasogo ve Başbakan Ignacio Milam Tang ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁸⁹⁵

⁸⁹¹ “Çad Felix Eboue Lisesi'ne Jeneratör Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_felix_eboue_lisesine_jenerator_destegi-6149, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁹² “Çad Sağlık Personeline Eğitim”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_saglik_personeline_egitim-21960, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Mart 2019)

⁸⁹³ “Türkiye – Ekvator Ginesi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ekvator-ginesi-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁸⁹⁴ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁸⁹⁵ “DEİK Aralık 2010 Faaliyet Raporu”, <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/445>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesini takiben 28 Ağustos 2014 tarihinde düzenlenen devir teslim törenine Ekvator Ginesi Başbakanı Vicente E hate Tomi katılım sağlamıştır.⁸⁹⁶

Cumhurbaşkanı Erdoğan 19 – 21 Kasım 2014 tarihlerinde Malabo'da düzenlenen İkinci Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi'ne katılmak için Ekvator Ginesi'ne gitmiştir.⁸⁹⁷ Malabo Havalimanı'nda Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Mbasogo, Erdoğan için resmi karşılama töreni düzenlemiştir.⁸⁹⁸ Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker ve Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz refakat etmiştir.⁸⁹⁹ Düzenlenen zirvenin ardından Erdoğan ve Mbasogo başkanlığında yürütülen görüşmelerde 5 anlaşma imzalanmıştır.⁹⁰⁰ Bu anlaşmalar;

1. Diplomasi Eğitimi, Bilgi ve Belgelerin Değişimine Dair Mutabakat Zaptı
2. Kültür İşbirliği Anlaşması
3. Tarım Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
4. Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Anlaşması
5. Diplomatik Pasaportlar İçin Karşılıklı Vize Muafiyeti Anlaşması

Çavuşoğlu, Zirve kapsamında bulunduğu Ekvator Ginesi'nde Dışişleri Bakanı Agapito Mba Mokuy ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁹⁰¹

Erdoğan'ın parti genel başkanı sıfatıyla düzenlediği Ak Parti 6. Olağan Büyük Kongresi'ne Erdoğan'ın daveti üzerine Mbasogo Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.⁹⁰²

⁸⁹⁶ "Türkiye – Ekvator Ginesi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ekvator-ginesi-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁸⁹⁷ "II. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi Münasebetiyle Ekvator Ginesi'ni Ziyaret", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/1694/ii-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-munasebetiyle-ekvator-ginesini-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁸⁹⁸ "Ekvator Ginesi", <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/3079/ekvator-ginesi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁸⁹⁹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Ekvator Ginesi'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1513/cumhurbaskani-erdogan-ekvator-ginesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁹⁰⁰ "2. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi, İşbirliğimizi Yeni ve İleri Bir Safhaya Taşıyacak", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1515/2-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-is-birligimizi-yeni-ve-ileri-bir-safhaya-tasiyacak>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁹⁰¹ "II. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi", http://www.mfa.gov.tr/ii_turkiye_afrika-ortaklik-zirvesi.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁹⁰² "Erdoğan'dan Yabancı Devlet Temsilcileri Onuruna Yemek", <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-yabanci-devlet-temsilcileri-ankara-yerelhaber-2988849/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

Türkiye ile Ekvator Ginesi arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi boyutu Erdoğan'ın ziyareti esnasında imzalanan *Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde şekillenmektedir.

İki ülke arasında 2015 yılında 45.8 milyon dolarlık ticaret hacmi oluşmuş ve bu miktarın 45.7 milyon doları Türkiye'nin ihracatı olmuştur. İhracatı oluşturan kalemlere bakıldığında tuz, sülfür, çimento, buğday, tahıl, et, mobilya, demir, çelik ve temizlik maddelerinin başlıcaları olduğu görülmektedir.⁹⁰³ Türkiye'nin yaklaşık olarak 100 bin dolarlık ithalatını ise ahşap ürünleri oluşturmuştur. 2018 yılında hacim düşerek 31.5 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yine bu miktarda da 31.2 milyon dolar gibi önemli bir kısmı Türkiye'nin ihracatıdır. Türkiye'nin ihracat kalemlerini oluşturan başlıca ürünler 2015 yılı ile aynı iken ithalat kalemine demir ve çelik de eklenmiştir.

3.TÜRKİYE – GABON İLİŞKİLERİ

Gabriel Leon M'ba, Gabon'un Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını kazandığı 1960 yılından 1967 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. M'ba'nın ölmesi üzerine Omar Bongo diğer partileri kapatarak 2009 yılına kadar görevde kalmıştır. Bongo'nun 2009 yılında ölümü üzerine yapılan seçimleri oğlu Ali Bongo kazanmış ve günümüzde de görevine devam etmektedir. Türkiye Gabon ilişkilerinin M'ba döneminde başladığını görmekteyiz.

3.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye Gabon ile diplomatik ilişkilerini 1960⁹⁰⁴ yılında tesis etmiş ve 1962 yılında Lagos (Nijerya) Büyükelçiliği'ni akredite etmiştir.⁹⁰⁵ Bu akreditasyon daha sonra değişerek Kinşasa Büyükelçiliği'ne geçmiş ve Türkiye 14 Ocak 2012 yılında Librevil'de yerleşik büyükelçilik açana kadar devam etmiştir. Türkiye'nin Librevil Büyükelçileri; Ahmet Rıza Demier (2012 – 2015), Nurdan Bayraktar Golder (2015 –

⁹⁰³ "Turkey's Exports to Equatorial Guinea",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c226%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2019)

⁹⁰⁴ "Büyükelçilik", <http://librevil.be.mfa.gov.tr/Mission/About>, **T.C. Librevil Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹⁰⁵ "Kararnameler", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11200.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Eylül 1962, S.11200, s.1, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

2018) ve Fevzi Süphan Erkula (2018 – Devam ediyor).⁹⁰⁶ Gabon 15 Eylül 2015 tarihinde yerleşik büyükelçilik açana kadar Roma Büyükelçiliği'ni Türkiye'ye akredite ederek diplomatik ilişkilerini yürütmüştür.⁹⁰⁷ Gabon'un Ankara Büyükelçileri; Hermann Immongault (2015 – 2018) ve Bernard Avouma (2018 – Devam ediyor).

Dönemimiz itibariyle baktığımızda siyasi ilişkilerin ilki Başbakan Erdoğan'ın 61. BM Genel Kurulu'na katılmak üzere bulunduğu ABD'de Eylül 2006 tarihinde Gabon Cumhurbaşkanı Omar Bongo Ondimba ile görüşmesidir.⁹⁰⁸

Cumhurbaşkanı Gül New York'ta düzenlenen BM 65. Genel Kurul Toplantısı'na katılmak üzere bulunduğu ABD'de 22 Eylül 2010 günü Gabon Cumhurbaşkanı Ali Bongo Ondimba ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁹⁰⁹

Gabon Savunma Bakanı Rufine Pacome Ondzounga ve mahiyetindeki heyetin Türkiye ziyareti esnasında 17 Şubat 2011 günü Gül tarafından kabul edilmiştir. Gül'ün Gabon'a düzenleyeceği ziyaret öncesi ön hazırlık mahiyetinde olan ziyarette iki ülke ilişkilerine dair görüşler paylaşılmıştır.⁹¹⁰

Cumhurbaşkanı Gül Mart 2011 tarihinde Gabon'a resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret Türkiye'den Gabon'a cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk resmi ziyarettir.⁹¹¹ Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba Gabon Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Gül için resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Liderlerin başkanlıkları esnasında yapılan görüşmelerde 5 anlaşma imzalanmıştır.⁹¹² Bu anlaşmalar;

1. İşbirliği Anlaşması

⁹⁰⁶ "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <http://librevil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Librevil Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹⁰⁷ "Gabon Büyükelçisinden Güven Mektubu", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34366/gabon-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹⁰⁸ Behzad Barış, "Mavi Akım Kasım'da", **Cumhuriyet**, 16 Eylül 2005, s.8

⁹⁰⁹ "New York'ta Dünya Liderleriyle Görüşmeler", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9208/new-yorkta-dunya-liderleriyle-gorusmeler>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹¹⁰ "Gabon Milli Savunma Bakanı Çankaya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9530/gabon-mill-savunma-bakani-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹¹¹ "Afrika'ya Yönelik Teknik ve İnsani Desteğimiz Yıllık 100 Milyon Dolara Ulaştı", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9599/afrikaya-yonelik-teknik-ve-insani-destegimiz-yillik-100-milyon-dolara-ulasti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹¹² "Cumhurbaşkanı Gül Gabon'da", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9607/cumhurbaskani-gul-gabonda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

2. Askeri Çerçeve İşbirliği Anlaşması
3. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyeti Anlaşması
4. Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası
5. Savunma Bakanlıkları Arasında Niyet Beyanı Anlaşması

Gül, Gabon Türk Okulu'nu (FETÖ bağlantılı) ziyaret etmiş ve Türkiye – Gabon İş Forumu'na katılarak Gabon ziyaretini tamamlamıştır.⁹¹³

Ondimba, Gül'ün daveti üzerine 18 – 19 Temmuz 2012 tarihinde Gabon'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanlığı seviyesinde düzenlenen ilk resmi ziyareti gerçekleştirmiştir.⁹¹⁴ Gül, Ondimba için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ardından liderler baş başa ve heyetlerarası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Gül Gabon ziyaretinden bu yana geçen sürede ilişkilerin gelişme gösterdiğini belirtmiş ve Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkilerde karşılıklı yarar temelini benimsediğini ifade etmiştir. Ondimba, Türkiye ile ilişkilere önem verdiklerini belirterek Gabon'da Türk Büyükelçiliği'ne tahsis edilen arazinin tapusunu Gül'e teslim etmiştir. Gül Gabon'un Orta Afrika Devletleri İktisadi Topluluğu (ECCAS) merkezinin Libreville'de yer almasının ve ülkenin mevcut konumunun yaratmış olduğu fırsatlarla bölgesinde öne çıkan bir ülke olduğunu belirtmiştir.⁹¹⁵ Ülkesinde 200 bin konut açığı olduğunu belirten Ondimba Türkiye ile iş birliği yapmak istediğini dile getirmiş⁹¹⁶ ve yapılan görüşmeler esnasında 2 anlaşma imzalanmıştır.⁹¹⁷ Bu anlaşmalar,

1. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
2. Diplomasi Akademileri Arasında İş Birliğine Dair Mutabakat Muhtırası

Başbakan Erdoğan 6 – 7 Ocak 2013 tarihlerinde Türkiye'den Gabon'a başbakan düzeyinde ilk resmi ziyareti düzenlemiştir. Gabon Başbakanı Raymond

⁹¹³ “Gabon Türk Okulu'nda Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/1728/gabon-turk-okulunda-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹¹⁴ “Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba Onuruna Akşam Yemeği”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10480/gabon-cumhurbaskani-ondimba-onuruna-aksam-yemegi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹¹⁵ “Gabon Cumhurbaşkanı Ali Bongo Ondimba Onuruna Verilen Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17849/gabon-cumhurbaskani-ali-bongo-ondimba-onuruna-verilen-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹¹⁶ “Gabon'la Ticaret Kuyruğu”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 2012, s.10

⁹¹⁷ “Gül – Ondimba Ortak Basın Toplantısı”, <https://www.haberler.com/gul-ondimba-ortak-basin-toplantisi-3793426-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

Ndong Sima Erdoğan'ı Leon MBA Havaalanı'nda resmi törenle karşılamıştır.⁹¹⁸ Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, Ak Parti Genel Başkan Yardımcıları Ömer Çelik ve Numan Kurtulmuş, milletvekilleri ve 300 iş adamı eşlik etmiştir.⁹¹⁹ Erdoğan ile Sima Türkiye'nin Libreville Büyükelçiliği bayrak çekme törenine katılmışlardır.⁹²⁰ Erdoğan Ondimba tarafından kabul edilmiş ve Sima ile de görüşme gerçekleştirmiştir.⁹²¹ Gabon Parlamentosu'nda konuşma yapan Erdoğan, yenilenebilir enerji, doğalgaz, tekstil, gıda gibi birçok alanda işbirliği yapılabileceğine vurgu yapmıştır.⁹²² Erdoğan'ın ziyareti kapsamında 4 anlaşma imzalanmıştır.⁹²³ Bu anlaşmalar;

1. Sağlık İş Birliği Anlaşması
2. Tarım Alanında İş Birliği Mutabakat Zaptı
3. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Vize Muafiyeti Anlaşması
4. KEK 1. Dönem Toplantı Tutanağı

Gül, 68. BM Genel Kurulu'na katılmak üzere bulunduğu ABD'de 24 Eylül 2013 tarihinde Ondimba ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁹²⁴

Erdoğan İkinci Türkiye – Afrika Ortaklığı Zirvesi kapsamında bulunduğu Ekvator Ginesi'nde 21 Kasım 2014 günü Ondimba ile görüşmüştür.⁹²⁵

Ondimba, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın daveti üzerine 12 Mayıs 2015 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.⁹²⁶ Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde Erdoğan tarafından düzenlenen resmi karşılama töreninin ardından liderler baş başa ve heyetler

⁹¹⁸ Yahya Bostan, "Gabon'da Sıcak Karşılama", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/01/07/gabonda-sicak-karsilama>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹¹⁹ "Başbakan Erdoğan Gabon'da", <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-gabon-da-4229723-haberi/>, **Haberler.com**, ; "Başbakan Erdoğan Gabon'da", <https://www.ensonhaber.com/basbakan-erdogan-gabonda-2013-01-06.html>, **Ensonhaber**,

⁹²⁰ "Başbakan Erdoğan Gabon'da", <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-gabon-da-4229810-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹²¹ "Türkiye Afrika'da Nüfuz Peşinde", **Cumhuriyet**, 8 Ocak 2013, s.11

⁹²² "Türk Girişimciler Gabon'u İnşa Edebilir", **Cumhuriyet**, 9 Ocak 2013, s.11

⁹²³ "Dış Politika Kronolojisi, Ocak 2013", http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-kronolojisi_2013-01-ocak.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹²⁴ "Cumhurbaşkanı Gül, Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba ile Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11145/cumhurbaskani-gul-gabon-cumhurbaskani-ondimba-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹²⁵ "2. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi, İş Birliğimizi Yeni ve İleri Bir Safhaya Taşımaya", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1515/2-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-is-birligimizi-yeni-ve-ileri-bir-safhaya-tasiyacak>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹²⁶ "Gabon", **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.⁹²⁷ Gabon'un Orta Afrika'yı kalkındırma kapasitesinin olduğunu belirten Erdoğan, iki ülkenin ortak hedefleri olduğuna atıf yaparak sorunları birlikte aşacaklarını belirtmişlerdir. Liderlerin huzurunda 5 anlaşma imzalanmıştır.⁹²⁸ Bu anlaşmalar;

1. Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Sahipleri İçin Vize Muafiyeti Anlaşması
2. Dışişleri Bakanlıkları Arasında Bilişim Teknolojileri Alanında İş Birliği Mutabakat Muhtırası
3. Güvenlik İş Birliği Anlaşması
4. Savunma Sanayi Anlaşması
5. Kültürel İş Birliği Anlaşması

Gabon Dışişleri Bakanı Pacome Moubelet Boubeye 30 Mayıs 2017 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenleyerek Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşmüştür. Boubeye'nin bu ziyareti Gabon'dan Türkiye'ye Dışişleri Bakanı düzeyinde yapılan ilk resmi ziyarettir. Görüşmeler esnasında *Dışişleri Bakanlıkları Arasında Arşivlerin Dijitalizasyonu İlgili İş Birliği Anlaşması* imzalanmıştır.⁹²⁹ Boubeye, ilişkilerin sadece ekonomik temelli olmadığını dostluğun da büyük önem taşıdığını belirterek Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesine destek mesajı vermiştir.

Çavuşoğlu Gabon Dışişleri Bakanı Noel Nelson Messone ile 28 Mart 2018 tarihinde telefon görüşmesi gerçekleştirmiş ve bu görüşmede iki ülke arasındaki ilişkiler gözden geçirilmiştir.⁹³⁰

⁹²⁷ "Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32282/gabon-cumhurbaskani-ondimba-cumhurbaskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹²⁸ "Kalıcı Barış ve İstikrarın Temini, Ekonomik Refahın Adil Bir Şekilde Paylaşılmasıyla Mümkündür", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32283/kalici-baris-ve-istikrarin-temini-ekonomik-refahin-adil-bir-sekilde-paylasilmasiyla-mumkundur>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹²⁹ "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Gabon Dışişleri Bakanı Sayın Pacome Mobelet Boubeya ile Ortak Basın Toplantısı, 30 Mayıs 2017, Ankara", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-gabon-disisleri-bakani-sayin-pacome-moubelet-boubeya-ile-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹³⁰ "Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Gabon Dışişleri Bakanı Noel Nelson Messone ile Bir Telefon...", <https://www.haberler.com/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-gabon-disisleri-10737806-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

Erdoğan'ın 9 Temmuz 2018 tarihinde düzenlenen göreve başlama törenine Gabon'u temsilen Ondimba da katılmıştır.⁹³¹

3.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi boyutu 21 Eylül 2000 tarihinde Libreville'de imzalanan *Genel Ticari, Ekonomik, Kültürel ve Teknik İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde belirlenmiştir.⁹³² *Yatırımların Teşviki ve Korunması Anlaşması* Ondimba'nın 2012 yılındaki ziyaretinde imzalanmıştır. *Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması* görüşmeleri devam etmekte olup henüz imzalanmamıştır.⁹³³

Gül, Gabon ziyareti kapsamında katıldığı Türkiye – Gabon İş Forumu'nda Gabon'un sahip olduğu doğal kaynaklarıyla kıtasında önemli bir konumda olduğunu belirterek Türk işadamlarından Gabon'da yatırım yapmasını istemiştir.⁹³⁴

Türkiye ile Gabon arasında 2015 yılında 69.3 milyon dolar ticaret hacmi oluşmuştur. Oluşan bu hacmin 66.2 milyon doları Türkiye'nin ihrac ürünleri olup başlıca kalemleri demir yolu parçaları, tahıl, un, süt, demir, çelik, makine, mobilya ve temizlik malzemeleridir.⁹³⁵ Türkiye'nin ithalat ürünlerini ise ahşap ürünleri oluşturmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde hacimde düşüş olmuş ve 38.8 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Hacimdeki 30.6 milyon dolarlık miktar Türkiye'nin ihracatı olup ihracatı oluşturan kalemler 2015 yılı ile aynıdır. Türkiye'nin 2018 yılı ithalat ürünlerine ahşaba ilaveten demir ve çelik eklenmiştir.

3.3.Kültürel İlişkiler

⁹³¹ "81 Milyonun Tamamının Cumhurbaşkanı Olduğumuzun Bilinciyle, Milletimize Layık Olmaya Çalışacağız", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/94764/-81-milyonun-tamaminin-cumhurbaskani-oldugumuzun-bilinciyle-milletimize-layik-olmaya-calisacagiz->, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹³² "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050403.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 3 Nisan 2005, S.25775, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹³³ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gabon Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Akdedilmesi Öngörülen Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasına İlişkin İlk Tur Müzakereler Ankara'da Gerçekleşmiştir.", <http://www.gib.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-hukumeti-ile-gabon-cumhuriyeti-hukumeti-arasinda-akdedilmesi-ongorulen-cifte>, **Gelir İdaresi Başkanlığı**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹³⁴ "Yetişmiş İnsan, Üretimin ve Refahın Önünü Açar", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9608/yetismis-insan-uretimin-ve-refahin-onunu-acar>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

⁹³⁵ "Turkey's Exports to Gabon", https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c266%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

Kültürel ilişkilerin temeli de 21 Eylül 2000 tarihli *Genel Ticari, Ekonomik, Kültürel ve Teknik İşbirliği Anlaşması*'dir. Bu anlaşma kültür alanında geliştirip genişletilerek Ondimba'nın 12 Mayıs 2015 tarihindeki ziyareti esnasında *Kültürel İşbirliği Anlaşması* adıyla imzalanmıştır.

Türkiye'nin Gabon üzerine karşılık beklemeden yaptığı tek taraflı kültürel faaliyetler söz konusudur. Gül'ün ziyaretinde Gabonlu balıkçı, teknesi için motor istemiş ve Gül de bunun üzerine balıkçıya motor göndermiştir.⁹³⁶ Libreville'de yer alan Nomboke Mescidi'nin eskiyen halıları yenilenmiştir.⁹³⁷ Gabon Devlet Yetimhanesinin bilişim altyapısı yenilerek bilgisayar malzemeleri verilmiştir.⁹³⁸ Gabonlu Müslümanlar tarafından oluşturulan Gabon Yüksek İslam Konseyi'ne bilişim malzemesi desteğinde bulunulmuştur.⁹³⁹ Gabon'un 1500 nüfuslu Malinga köyünde manyok yetiştiriciliği yapılmakta olup merkeze uzaklığı satışı ve saklanması açısından problem yaratmaktadır. Bunun üzerine Türkiye 3 manyok ezme makinasını manyok unu ve ezmesi yapması için köylü kadınlara teslim etmiştir.⁹⁴⁰ Köye ayrıca jeneratör desteğinde bulunulmuştur. Türkiye, temiz suya erişim konusunda problem yaşayan Tchatangan köyüne içme suyu kuyusu açmıştır.⁹⁴¹

4. TÜRKİYE – KAMERUN İLİŞKİLERİ

Kamerun'un yönetimi bağımsızlığından günümüze kadar iki lider tarafından yürütülmüştür. Bu liderlere baktığımızda Ahmadou Ahidjo (1960 – 1982) ve Paul Biya (1982 – Devam ediyor) görülmekte olup Türkiye – Kamerun ilişkileri Ahidjo döneminde kurulmuştur.

⁹³⁶ “Gül Gabonlu Balıkçının Motorunu Gönderdi”, <http://www.milliyet.com.tr/gul-gobonlu-balikcinin-motorunu-gonderdi-siyaset-1567304/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹³⁷ “TİKA'dan Nombake Mescidi'ne Donanım Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nombake_mescidi_ne_donanim_destegi-21243, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹³⁸ “TİKA Dünyanın Dört Bir Yanında Kadınların Yüzünü Güldürüyor”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dunyanin_dort_bir_yaninda_kadinlarin_yuzunu_gulduruyor-19797, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹³⁹ “Kalkınma İşbirliği Projelerinde Yeni Bir Ülke: Gabon”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kalkinma_isbirligi_projelerinde_yeni_bir_ulke_gabon-3585, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹⁴⁰ “Gabon'un Malinga Köyü'nde Kadın İstihdamına Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/gabon%27un_malinga_koyu%27nde_kadin_istihdamina_destek-19468, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

⁹⁴¹ “Gabon Kırsalında Bulunan Tchatangan Köyüne Hayat Veren Proje Tamamlandı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/gabon_kirsalinda_bulunan_tchatanga_koyu%27ne_hayat_veren_proje_tamamlandi-21274, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2019)

4.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye Kamerun ile diplomatik ilişkilerini 10 Kasım 1962 tarihinde kurmuş ve Kamerun’u Lagos (Abuja) Büyükelçiliği görev sahalarına akredite etmiştir.⁹⁴² Türkiye Kamerun’da 2010 yılında yerleşik büyükelçilik açmıştır. Türkiye’nin Yaounde Büyükelçileri; Atılay Ersan (2010 – 2012), Ömer Faruk Doğan (2012 – 2015), Hüsnü Murat Ülkü (2015 – 2018) ve Ayşe Saraç (2019 – Devam ediyor).⁹⁴³ Kamerun’un Ankara Büyükelçiliği Victor Tchatchouwo’nun Aralık 2018 tarihinde göreve başlamasıyla faaliyete geçmiştir.⁹⁴⁴

İki ülke arasında dönemimiz içinde gerçekleşene siyasi ilişkilerin ilki çok taraflı toplantı çerçevesinde olmuştur. Kamerun Ekonomi Bakanı Louis Paul Motaze, 18 – 21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi’ne katılmış ve Türk Cumhurbaşkanı Gül tarafından kabul edilerek iki ülke ilişkilerine dair görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁹⁴⁵

Gül, Eylül 2008 tarihinde New York’ta düzenlenen BM 63. Genel Kurul Toplantısı esnasında Kamerun Cumhurbaşkanı Paul Biya ile görüşmüştür.⁹⁴⁶

Gül 16 – 17 Mart 2010 tarihlerinde Kamerun’a resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret Türkiye’den Kamerun’a cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk resmi ziyarettir. Biya, Gül için Yaounde Havalimanı’nda resmi karşılama töreni düzenlemiştir.⁹⁴⁷ Gül konakladığı otelde Kamerun Başbakanı Philemon Yang, Dışişleri Bakanı Henri Eyebe Ayissi ve Meclis Başkanı Cavaye Yeguie Djibril’i kabul etmiştir. Gül ve Biya baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmelerde Biya Gül’e

⁹⁴² “Karamameler”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11253.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Kasım 1962, S.11253, s.1, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁴³ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://yaounde.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Yaounde Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁴⁴ “Kamerun Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/100092/kamerun-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁴⁵ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁴⁶ “Cumhurbaşkanı Gül Dünya Liderleriyle Buluşuyor”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7946/cumhurbaskani-gul-dunya-liderleriyle-bulusuyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁴⁷ “Cumhurbaşkanı Gül, Kamerun’da”, **Cumhuriyet**, 17 Mart 2010, s.4

“Kamerun Devlet Nişanı” takdim etmiştir.⁹⁴⁸ İki ülke arasında liderlerin huzurunda 2 anlaşma imzalanmıştır.⁹⁴⁹ Bu anlaşmalar;

1. Resmi Pasaportlara Karşılıklı Vize Muafiyeti Anlaşması
2. Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması

Gül, Yaounde Büyükelçiliği Kançılıryası'nın resmi açılışını gerçekleştirmiştir.⁹⁵⁰ Gül, Türk – Kamerun Lisesi'ni (FETÖ bağlantılı) ziyaret ederek ve Türkiye – Kamerun İş Forumu'na katılarak ziyaretini tamamlamıştır.⁹⁵¹

Kamerun Dışişleri Bakanı Pierre Moukoko Mbonjo ve mahiyetindeki heyet 23 – 25 Nisan 2012 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.⁹⁵² Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Mbonjo ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Davutoğlu Kamerun'un bölgesinde önemli bir ülke olduğuna değinirken Mbonjo ülkesinin birçok alanda işbirliği potansiyelleri olduğunu belirtmiş ve Türk işadamlarını yatırıma davet etmiştir.⁹⁵³ Mbonjo 24 Nisan günü Gül tarafından kabul edilmiştir. Gül Kamerun'a düzenlediği ziyaretten sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde gelişme olduğunu belirtmiştir. Mbonjo ise Türkiye ile ekonomik ilişkilerin gelişmesine önem verdiğini belirterek Türkiye'nin Kamerun'a vereceği desteğe güvencini ifade etmiştir. Mbonjo'nun ziyareti kapsamında iki ülke arasında *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma* imzalanmıştır.⁹⁵⁴

⁹⁴⁸ “Cumhurbaşkanı Gül Kamerun'da Coşkuyla Karşılandı”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8845/cumhurbaskani-gul-kamerunda-coskuyla-karsilandi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁴⁹ “Kamerun'a Vize Kaldırıldı”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 2010, s.6

⁹⁵⁰ “Kamerunlu Öğrenciden Cumhurbaşkanı Gül'e Gesi Bağları”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8848/kamerunlu-ogrenciden-cumhurbaskani-gule-gesi-baglari>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁵¹ “Cumhurbaşkanı Gül Kamerun'dan Seslendi: Afrika'yı En İyi Yardım Yatırımla Olur”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8849/cumhurbaskani-gul-kamerundan-seslendi-afrikaya-en-iyi-yardim-yatirimla-olur>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁵² “No: 114, 22 Nisan 2012, Kamerun Dışişleri Bakanı Pierre Moukoko Mbonjo'nun Ülkemizi Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_114_-22-nisan-2012_-_kamerun-disisleri-bakani-pierre-moukoko-mbonjo_nun-ulkemizi-ziyareti-hk__tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁵³ “Kamerun'dan Türkiye'ye Dışişleri Bakanı Düzeyinde İlk Resmi Ziyaret”,

<http://www.mfa.gov.tr/kamerundan-turkiyeye-disisleri-bakani-duzeyinde-ilk-resmi-ziyaret.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁵⁴ “Cumhurbaşkanı Gül, Kamerun Dışişleri Bakanı Mbonjo'yu Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10308/cumhurbaskani-gul-kamerun-disisleri-bakani-mbonjoyu-kabul-etti>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

Kamerun Meclis Başkanı Djibril Türkiye ziyaretinde 9 Mayıs 2012 tarihinde Gül tarafından kabul edilerek görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁹⁵⁵ Gül iki ülke arasında imzalanan anlaşmaların ilişkilere katkı sağladığına değinerek anlaşmaların her alana yayılmasının büyük etki yaratacağını belirtmiştir.

Biya, Gül'ün daveti üzerine 26 – 27 Mart 2013 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret Kamerun'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde ilk resmi ziyarettir. Gül, Biya için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ardından baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.⁹⁵⁶ Gül, Kamerun'u Afrika'ya açılan bir kapı olarak nitelendirmiş ve Kamerun'un sahip olduğu enerjiden ulaştırmaya kadar var olan potansiyellerinin değerlendirilmesinde karşılıklı çıkar esasına göre işbirliği yapılabileceğine değinmiştir.⁹⁵⁷ Biya ise Türkiye'nin Afrika üzerinde tek taraflı emeller barındırmayıp kazan – kazan esasını temel aldığı için tebrik etmiştir. Liderlerin huzurunda 7 anlaşma imzalanmıştır.⁹⁵⁸ Bu anlaşmalar;

1. KOSGEB ile Kamerun KOBİ, Sosyal Ekonomi ve El Sanatları Bakanlığı Arasında Mutabakat Muhtırası
2. TRT ile Kamerun Radyo Televizyon Kurumu (CRTV) Arasında İkili İşbirliği Protokolü
3. Diplomasi Eğitimine, Bilgi ve Belgelerin Değişimine İlişkin Mutabakat Zaptı
4. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması
5. Enerji ve Hidrokarbon Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
6. Madenler Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
7. Denizcilik Anlaşması

⁹⁵⁵ “Cumhurbaşkanı Gül, Kamerun Meclis Başkanı Cibril'i Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10343/cumhurbaskani-gul-kamerun-meclis-baskani-cibrili-kabul-etti>, T.C.

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁵⁶ “Kamerun Cumhurbaşkanı Biya Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10833/kamerun-cumhurbaskani-biya-cankaya-koskünde>, T.C. **Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁵⁷ “Kamerun Cumhurbaşkanı Biya ile Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16906/kamerun-cumhurbaskani-biya-ile-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama>, T.C. **Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁵⁸ “Türkiye, Kamerun ile İlişkilerini En Üst Seviyeye Taşımakta Kararlıdır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10834/turkiye-kamerun-ile-iliskilerini-en-ust-seviyeye-tasimakta-kararlidir>, T.C. **Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

Gül, Biya için resmi akşam yemeği düzenlemiştir. Burada yaptığı konuşmada Kamerun'un sahip olduğu etnik çeşitlilik ve diğer değerler konusunda Kamerun için Minyatür Afrika benzetmesi yapmıştır.⁹⁵⁹ Gül, Biya öncülüğünde başlatılan Gelişen Kamerun – 2035 projesine destek vermeye hazır olduklarını belirtmiştir. Biya, modern ve laik devlet kurduğu için Atatürk'e olan saygısını ifade etmiştir.⁹⁶⁰ Biya ziyaretinin ikinci gününde İstanbul'da düzenlenen Türkiye – Kamerun Ticaret ve Yatırım Forumu'na katılmıştır.⁹⁶¹

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 18 Nisan 2018 tarihinde Kamerun Dışişleri Bakanı Lejeune Mbella Mbella ile telefon görüşmesi gerçekleştirmiş ve iki ülke ilişkilerine dair görüşmüşlerdir.⁹⁶²

4.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasında var olan ekonomik ilişkilerin resmi boyutu 4 Mart 2002 tarihinde imzalanan *Ekonomik, Teknik ve Ticari İşbirliği Anlaşması*'na dayanmaktadır.⁹⁶³ Mbonjo'nun ziyareti sırasında imzalanan *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması* ekonomik ilişkileri ileri bir boyuta taşımıştır.⁹⁶⁴ *Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması* için iki ülke yetkilileri arasında müzakereler devam etmektedir.⁹⁶⁵ Türkiye – Kamerun Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 1. Dönem Toplantısı 5 – 7 Ağustos 2003 tarihlerinde Türk heyetine Dış Ticaret Müsteşarı

⁹⁵⁹ "Kamerun Cumhurbaşkanı Sayın Paul Biya Onuruna Verdikleri Resmi Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma", <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17884/kamerun-cumhurbaskani-sayin-paul-biya-onuruna-verdikleri-resmi-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁶⁰ "Cumhurbaşkanı Gül'den Kamerun Cumhurbaşkanı Biya Onuruna Akşam Yemeği", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10836/cumhurbaskani-gulden-kamerun-cumhurbaskani-biya-onuruna-aksam-yemeği>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁶¹ "Kamerun Cumhurbaşkanı Biya'nın Ülkemizi Ziyareti", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16904/kamerun-cumhurbaskani-biyanin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁶² "Bakan Çavuşoğlu, Kamerun ve Tacikistan Mevkidaşlarıyla Görüştü", <http://www.milliyet.com.tr/bakan-cavusoglu-kamerun-ve-tacikistan-ankara-yerelhaber-2738978/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁶³ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020904.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Eylül 2002, S.24866, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁶⁴ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Haziran 2017, S.30089, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁶⁵ "Türkiye Cumhuriyeti ile Kamerun Cumhuriyeti Arasında Akdedilmesi Öngörülen Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasına İlişkin İkinci Tur Müzakereler 10 – 11 Temmuz 2014 Tarihlerinde Ankara'da Gerçekleştirilmiştir.", <http://www.gib.gov.tr/node/102148>, **Gelir İdaresi Başkanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

Tuncer Kayalar ve Kamerun heyetine Devlet Bakanı Edmond Moampea Mbio başkanlık etmesiyle Yaounde’de gerçekleşmiştir.⁹⁶⁶

Gül, Kamerun ziyareti kapsamında düzenlenen Türkiye – Kamerun İş Forumu’na katılımında Avrupa ve Afrika arasındaki ekonomik ve yaşamsal boyuttaki farka değinerek farkın topyekün mücadele ile aşılması gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁶⁷ Gül tarım alanında tecrübe aktarılması suretiyle destek verilebileceğini belirtmiştir.⁹⁶⁸

İki ülke arasında 2015 yılında 118.6 milyon dolarlık ticaret hacmi oluşmuştur. Bu miktarın 83.3 milyon dolarlık kısmı Türkiye’nin ihracatını oluşturmakta olup tahıl, un, nişasta, demiryolu malzemeleri, makine, tuz, sülfür, demir, çelik, mobilya ve şeker kalemleri ön plana çıkmaktadır.⁹⁶⁹ Türkiye’nin 35.3 milyon dolarlık ihracatında ise ahşap ürünleri, pamuk, kauçuk, canlı hayvanlar ve kakao başlıca ithalat kalemleridir. 2018 yılına gelindiğinde hacimde artış olmuş ve 200.5 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu miktarın 153.6 milyon doları Türkiye’nin ihracatı iken 46.9 milyon doları ithalatıdır. Bu iki veriyi oluşturan başlıca kalemler ise 2015 yılı ile aynıdır.

4.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında kültürel ilişkilerin temeli 6 Mart 2002 tarihli *Kültürel ve Bilimsel Alanlarda İşbirliği Anlaşması*’dır.⁹⁷⁰ Kamerun İstihdam ve Mesleki Eğitim Bakanı Zacharie Perevet Türkiye ziyareti esnasında 21 Şubat 2018 tarihinde Türk Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz ile görüşmüştür. İki ülke arasında imzalanan *Mesleki Eğitim’de Teknoloji Transferi Proje Uygulama Protokolü* çerçevesinde Türkiye’nin

⁹⁶⁶ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031111.htm#1>, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Kasım 2003, S.25286, s.1, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁶⁷ “Türkiye – Kamerun İş Konseyi’nde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17577/turkiye-kamerun-is-konseyinde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁶⁸ “Cumhurbaşkanı Gül’den Türk ve Kamerunlu İş Adamlarına: Birbirinize Güvenin”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8846/cumhurbaskani-gulden-turk-ve-kamerunlu-is-adamlarina-birbirinize-guvenin>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019)

⁹⁶⁹ “Turkey’s Exports to Cameroon”, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nypm=1%7c792%7c%7c120%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁷⁰ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060212.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 12 Şubat 2006, S.26078, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

Kamerun'da eğitim merkezi kurması kararlaştırılmıştır.⁹⁷¹ Kamerun'un 3 ilinde faaliyet gösteren 6 FETÖ bağlantılı okul TMV'ye devredilmiştir.⁹⁷² Türkiye'nin üç belediyesi ile Kamerun'un üç belediyesi arasında kardeş şehir anlaşması bulunmakta olup bunlar; Maroua – Kayseri, Douala – Bursa ve Mfou – Pursaklar'dır.⁹⁷³

YTB bünyesinde düzenlenen program kapsamında Kamerunlu Diplomat Jean Emile Nobola'ya Türkçe eğitimi verilmiş ve Nobola ülkesinin ilk Türkçe bilen diplomatı olmuştur.⁹⁷⁴ Kamerun'da dil eğitimi verilen bir derneğe bilgisayar sınıfı oluşturulmuş ve bu dernekte Kamerunlulara Türkçe eğitimi verilmektedir.⁹⁷⁵

Kamerun'un Noun ilinde 1000 kişiye ulaşan temiz içme suyu kuyusu açılmıştır.⁹⁷⁶ Nijerya'yı etkisi altına alan Boko Haram teröründen kaçan sığınmacıların yaşadığı Kuzey Uç Eyaleti'ndeki mülteci kampına temel ihtiyaç malzemesi yardımıyla bulunulmuştur.⁹⁷⁷ Yine bu kampa aydınlatma sistemi için jeneratör ve lamba desteği verilmiştir.⁹⁷⁸ Foumbon'da 300 aileye yönelik tarım aletler, tohum ve gübre desteği verilmiştir.⁹⁷⁹ Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki iç savaştan kaçanların yaşadığı Kamerun Uni Pour Servir Kampına 50 ton temel ihtiyaç malzemesi yardımı yapılmıştır.⁹⁸⁰ Kamerun'da 200'den fazla şiddet mağduru kadını barındıran Kadın

⁹⁷¹ “Kamerun'da Mesleki Eğitim Veren Mükemmeliyet Merkezi Kurulacak”, <http://www.milliyet.com.tr/kamerun-da-mesleki-egitim-veren-mukemmeliyet-ankara-yerelhaber-2610389/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁷² “Kamerun'da FETÖ'nün 6 Okulu Teslim Alın”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/07/05/kamerunda-fetonun-6-okulu-teslim-alin>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁷³ “Türkiye – Kamerun İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kamerun-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁷⁴ “YTB Kamerun'un İlk Türkçe Bilen Diplomatını Yetiştirdi”, <http://www.milliyet.com.tr/ytb-kamerun-un-ilk-turkce-bilen-diplomatini-ankara-yerelfotogaleri-10825482/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2019)

⁹⁷⁵ “Kamerunlu Gençler Türkçe Öğrenecek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunlu_gencler_turkce_ogrenecek-4752, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁷⁶ “TİKA'dan Kamerun'daki Su Sorununa Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27daki_su_sorununa_destek-46165, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁷⁷ “TİKA'dan Kamerun'da Bulunan Sığınmacılara İnsani Yardım”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_bulunan_siginmacilara_insani_yardim-22983, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁷⁸ “TİKA'dan Kamerun'da Bulunan Nijeryalı Mültecilere Ekipman Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_bulunan_nijeryali_multecilere_ekipman_destegi-33954, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁷⁹ “Kamerun'da Foumban Belediyesi'ne Tarım Ekipmanı Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunda_foumban_belediyesine_tarim_ekipmani_destegi-5318, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸⁰ “Kamerun'da Orta Afrikalı Göçmeler Gıda Yardımı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_orta_afrikali_gocmenlere_gida_yardimi-40526, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

Sığınma Evine tadilat yapılarak malzeme desteği verilmiştir.⁹⁸¹ Mfou (Yaounde) ve Pursaklar (Ankara) belediyeleri arasında imzalanan kardeş belediye protokolü çerçevesinde Mfou’da bulunan bir okula ek derslik inşa edilmiştir.⁹⁸² Kamerun Kadın ve Aile Bakanlığı’na bağlı Yaounde Tsinga Mesleki Eğitim Merkezi’nde bulunan kurslara ihtiyaçlarına göre malzeme desteği verilmiştir.⁹⁸³ Bu merkezin tadilatı da TİKA tarafından yapılmıştır.⁹⁸⁴ Yaounde’de bulunan Ulusal Engelli Rehabilitasyon Merkezi’ne⁹⁸⁵ ve Yaounde Tıp Fakültesi ve Bamanda Üniversitesi’ne bilgisayar sınıfı oluşturulmuştur.⁹⁸⁶ Kamerun Emniyet Genel Müdürlüğü’ne 30 bilgisayar ve bilgisayar masası desteği verilmiştir.⁹⁸⁷

Kamerun’da yaygın ve ölümcül hastalıklara karşı mücadele eden Chantal Biya Vakfı ile 29 okulda koleraya karşı hijyen eğitimi verilmiştir.⁹⁸⁸ TİKA Chantal Biya Vakfı ile okullarda salgın hastalıklara karşı sağlık taraması yapmaktadır.⁹⁸⁹ Yaounde’de faaliyet gösteren Bastos Devlet Okulu’nda 5000 civarında öğrencinin faydalanacağı spor sahası yapılmıştır.⁹⁹⁰ Kamerun Sağlık Bakanlığı’nın ekipman

⁹⁸¹ “Kamerun’da Şiddet Mağduru Kadınların İmkanlarının İyileşmesine Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_siddet_magduru_kadinlarin_imkanlarinin_iyilestirilmesine_destek-32339, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸² “Kamerun’da Kardeş Belediyenin Okuluna TİKA Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_kardes_belediyenin_okuluna_tika_destegi-33721, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸³ “Kamerun’da Kadın İstihdamına Destek Devam Ediyor”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_kadin_istihdamina_destek_devam_ediyo-19952, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸⁴ “Kamerun’da Aile Eğitimine Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_aile_egitimine_destek-19257, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸⁵ “Kamerun’da Engelli Çocukların Eğitimine Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_engelli_cocuklarin_egitimine_destek-31083, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸⁶ “Kamerun Yaounde ve Bamenda Üniversitelerine Multimedya Sınıfı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun_yaounde_ve_bamenda_universitelerine_multimedya_sinifi-6755, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸⁷ “Kamerun Emniyet Genel Müdürlüğü’ne Donanım Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun_emniyet_genel_mudurlugu%27ne_donanim_destegi-19576, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸⁸ “TİKA’dan Kamerun’daki Okullarda Koleraya Mücadeleye Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_okullarda_kolera_ile_mucadeleye_destek-24067, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁸⁹ “Kamerun’daki Gençlere Sağlık Taraması ve Eğitim”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27daki_genclere_saglik_taramasi_ve_egitim-34997, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁹⁰ “TİKA’dan Kamerun’da Okul Sporlarına Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_okul_sporlarina_destek-21075, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

eksikliğini gidermek adına 2 adet tam donanımlı ambulans desteği verilmiştir.⁹⁹¹ Kamerun'da HIV/AIDS hastası yarım milyon civarında insan olup, bu insanların 50 bine yakını çocuk hastalardır. Bu çocuklara yönelik zaman zaman kırtasiye yardımları yapılmaktadır.⁹⁹² Kamerun'un sahip olduğu arıcılık değerlerini üst düzeyde değerlendirilmesi adına 10 Kamerunlu arıcıya Ordu Araştırma Enstitüsü'nde bir hafta boyunca genel arıcılık, ana arı, arı hastalıkları vb. alanlarda eğitim verilmiştir.⁹⁹³ Bir başka arıcılık faaliyeti olarak Türkiye'den giden arıcılık uzmanları Kamerunlu 75 arıcıya modern arıcılık üzerine eğitim vermiştir.⁹⁹⁴

5.TÜRKİYE – KONGO CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ

Kongo bağımsızlığını takip eden süreç içerisinde sosyalist akımlardan etkilenecek doğu bloku içinde yer almış ve 1970 yılında ülkenin adı Kongo Halk Cumhuriyeti olmuştur.⁹⁹⁵ İki kutuplu sistemin sona ermesinin yansımaları Kongo'da görülerek 1991 yılında ülkenin adı sosyalist dönem öncesine dönmüştür.⁹⁹⁶ Türkiye ile Kongo arasındaki ilişkilerin temeli ilk döneme kadar uzanmaktadır.

5.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye'nin Brazavil Büyükelçisi Can İncesu'nun 15 Ekim 2014 tarihinde göreve başlamasına kadar geçen sürede Kongo Türkiye'nin Kinşasa Büyükelçiliğine akredite olmuştur.⁹⁹⁷ Ocak 2019 tarihinde İncesu'nun görevinin sona ermesiyle Serhan

⁹⁹¹ "TİKA'dan Kamerun'a Ambulans Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27a_ambulans_destegi-26056, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁹² "TİKA Kamerun'da HIV Virüsü Taşıyan Çocukların Yüzünü Güldürdü",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kamerun%27da_hiv_virusu_tasiyan_cocuklarin_yuzunu_guldurdu-27546, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁹³ "Kamerunlu Arıcılar Türkiye'de Modern Arıcılık Teknikleri Öğreniyor",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunlu_aricilar_turkiye%27de_modern_aricilik_tekniklerini_ogreniyor-45351, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁹⁴ "Kamerun'da Bal Üreticilerine Eğitim", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunda_bal_ureticilerine_egitim-4669, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2019)

⁹⁹⁵ Ramazan Özey, "Orta Afrika Panoraması: Siyaset – Toplum – Ekonomi", **Dünya Siyasetinde Afrika**, 4, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel, Ankara 2017, s.23

⁹⁹⁶ "Kongo Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/Kongo-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

⁹⁹⁷ "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz",

<http://brazavil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Brazavil Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

Ali Yiğit Brazavil Büyükelçisi olmuştur.⁹⁹⁸ Kongo'nun Ankara Büyükelçiliği 2013 yılında faaliyete geçmiştir.⁹⁹⁹

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ilki Kongo Dışişleri, Uluslararası İşbirliği ve Frankofoni Bakanı Rodolphe Adada Türk Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine 6- 10 Eylül 2003 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemesidir.¹⁰⁰⁰ Adada yaklaşık bir buçuk yıl sonra 30 Mart – 3 Nisan 2005 tarihleri arasında Türkiye'ye tekrar bir ziyaret düzenlemiştir.¹⁰⁰¹

Kongo Cumhurbaşkanı Denis Sassou Nguesso Cumhurbaşkanı Gül'ün daveti üzerine 14 – 16 Kasım 2012 tarihlerinde Kongo'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilk resmi ziyareti gerçekleştirmiştir.¹⁰⁰² Gül, Nguesso için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemesini takiben liderler baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁰³ Gül ilişkileri sadece siyasi ve ekonomik olamamakla birlikte tüm alanlarda da geliştirilmesi gerekliliğini belirtmiştir.¹⁰⁰⁴ Gül, Nguesso'nun ziyaretinin Türkiye – Kongo arasındaki ekonomik temelli ilişkilerin gelişmesi açısından bir dönüm noktası olabileceğine değinmiştir. Nguesso ekonomik işleyiş bakımından Türkiye'nin örnek bir ülke olduğunu ve ekonomik açıdan Türkiye

⁹⁹⁸ “Son Dakika: 12 Ülkeye Yeni Büyükelçi Atandı”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/11/20/son-dakika-12-ulkeye-yeni-buyukelci-atandi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019)

⁹⁹⁹ “Türkiye – Kongo Cumhuriyeti İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kongo-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰⁰ “No:149-; 3 Eylül 2003, Kongo Cumhuriyeti Dışişleri, İşbirliği ve Frankofoni Bakanı Rodolphe Adada'nın Ülkemizi Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_149--_3-eylul-2003_-kongo-cumhuriyeti-disisleri_-isbirligi-ve-frankofoni-bakani-rodolphe-adada_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰¹ “No:50 – 28 Mart 2005, Kongo Cumhuriyeti Dışişleri ve Frankofoni Devlet Bakanı Rodolphe Adada'nın Ülkemizi Ziyareti Hk”, http://www.mfa.gov.tr/no_50---28-mart-2005_-kongo-cumhuriyeti-disisleri-ve-frankofoni-devlet-bakani-rodolphe-adada_nin-ulkemize-ziyareti-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰² “Kongo Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16794/kongo-cumhuriyeti-cumhurbaskaninin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰³ “Kongo Cumhurbaşkanı Sassou Nguesso Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.haberler.com/kongo-cumhurbaskani-sassou-nguesso-cankaya-kosku-4091993-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰⁴ “İsrail'in Gazze Saldırısını Şiddetle Kınıyorum”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10626/israilin-gazze-saldirilarini-siddetle-kiniyorum>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

gibi olmak istediklerini belirtmiştir.¹⁰⁰⁵ Görüşmeler sürecinde liderlerin huzurunda 6 anlaşma imzalanmıştır.¹⁰⁰⁶ Bu anlaşmalar;

1. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması
2. Diplomat Değişimine İlişkin Mutabakat Zaptı
3. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyetine İlişkin Anlaşma
4. Güvenlik İşbirliği Anlaşması
5. Hava Ulaştırma Anlaşması
6. Tarım Alanında Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Hakkında Mutabakat Zaptı

Kongo Dışişleri ve İşbirliği Bakanı Basile Ikouebe Türkiye ziyareti kapsamında 8 Nisan 2015 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁰⁷

27 – 28 Nisan 2017 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu’na katılan Kongolu yetkililerle *Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği* alanında anlaşma imzalanmıştır.¹⁰⁰⁸

Kongo Meclis Başkanı Isidore Mvouba, 9 Temmuz 2018 tarihinde Erdoğan’ın göreve başlama törenine ülkesini temsilen katılım sağlamıştır.¹⁰⁰⁹

5.2. Ekonomik İlişkiler

¹⁰⁰⁵ “Kongo Cumhuriyeti’nden Devlet Başkanı Düzeyinde İlk Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10627/kongo-cumhuriyetinden-devlet-baskani-duzeyinde-ilk-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰⁶ “Kongo Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sassou Nguesso Çankaya Köşkü’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10625/kongo-cumhuriyeti-cumhurbaskani-sassou-nguesso-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰⁷ “Kongo Cumhuriyeti Dışişleri ve İşbirliği Bakanı Ikouebe Cumhurbaşkanlığı Sarayı’nda”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/30084/kongo-cumhuriyeti-disisleri-ve-isbirligi-bakani-ikouebe-cumhurbaskanligi-sarayında>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2019)

¹⁰⁰⁸ “Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-1-tarim-bakanlari-toplantisi-ankara-yerelhaber-2006429/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019)

¹⁰⁰⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Göreve Başlama Törenine 22 Devlet Başkanı Katılacak”, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-in-goreve-baslama-ankara-yerelhaber-2910271/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019)

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler 28 Eylül 2000 tarihinde imzalanan *Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde resmîyet kazanmıştır.¹⁰¹⁰

Kongo Cumhuriyeti Başbakan Temsilcisi Freddy Mbakata ve mahiyetindeki heyet Ağustos 2010 tarihinde Türkiye'ye gelerek TOKİ'ye ziyaret düzenlemiştir. Ülkesindeki ev, okul, hastane vb. alanda konut eksikliğini belirten Mbakata, bu eksikliği kapatmak için TOKİ ile işbirliği yapılabileceğini belirtmiştir.¹⁰¹¹

Kongo Bayındırlık ve Büyük Projeler Bakanı Jean Jacques Bouya Türkiye'ye gelerek 4 Şubat 2015 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanı İdris Güllüce ile görüşmelerinin ardından bakanlıklar arasında *İşbirliği Protokolü* imzalamışlardır.¹⁰¹²

Kongo'nun Ankara Büyükelçisi Luc Joseph Okio 2 Mart 2018 tarihinde ATO Başkanı Gürsel Baran'ı ziyaret ederek Türk işadamlarını ülkesinde yatırıma davet ettiğini ifade etmiş ve THY'nin bölgeye direkt uçuş hattı açmasının avantajı olacağını belirtmiştir.¹⁰¹³

İki ülke arasında 2015 yılında 131.5 milyon dolarlık ticaret hacmi oluşmuştur. Bu hacmin 126.4 milyon dolar gibi önemli bir kısmı Türkiye'nin ihracatını oluşturmakta olup başlıca kalemleri; mobilya, tahıl, alüminyum, ahşap, elektrikli makine, plastik ürünler, demir, çelik, et, çimento ve alçıdır.¹⁰¹⁴ 5.08 milyon dolarlık ithalattı ise gemiler, kayıklar, kauçuk ve ahşap ürünleri oluşturmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde hacimde düşüş olmuş ve 55.6 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu hacimde de 51.7 milyon dolar gibi önemli bir bölüm Türkiye'nin ihracatı olup başlıca ihracat ve ithalat kalemleri 2015 yılı ile aynı olmuştur.

¹⁰¹⁰ “Kanun Tasarısı”, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss377m.htm>, **TBMM**, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019)Dönem:22, Yasama Yılı:2, 7 Nisan 2004, Birleşim:70, S.Sayısı:377

¹⁰¹¹ “Kongo da TOKİ'nin Kapisını Çaldı”, https://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2010/08/11/kongo_da_tokinin_kapisini_caldi, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019)

¹⁰¹² “Bakan Güllüce, Kongo Cumhuriyeti Bayındırlık ve Büyük Projeler Bakanı Jacques Görüşti”, <http://www.milliyet.com.tr/bakan-gulluce-kongo-cumhuriyeti-bayindirlik-ankara-yerelhaber-603776/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019)

¹⁰¹³ “Kongo Cumhuriyeti Büyükelçisi Ato Başkanı Baran'ı Ziyaret Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/kongo-cumhuriyeti-buyukelcisi-ato-baskani-ankara-yerelhaber-2630462/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019)

¹⁰¹⁴ “Turkey's Exports to Congo”, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c178%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 28 Mart 2019)

5.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında kültür temelli ilişkiler için 28 Eylül 2000 tarihli *Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* temel gösterilebilir. Bu metne ilaveten 14 Haziran 2013 tarihinde Brazavil’de imzalanan *Turizm Alanında Mutabakat Zaptı* diğer bir başvuru kaynağıdır.¹⁰¹⁵

TİKA, Kongo Dışişleri Bakanlığı’na 30 kişi kapasiteli dil laboratuvarı oluşturmuştur.¹⁰¹⁶ Kadınların sosyal hayatta aktivitesini arttırmak için Kongo Kadın ve Aile Bakanlığı’na 21 adet dikiş makinası kadınların kullanımına verilmiştir.¹⁰¹⁷ Bakanlığa ayrıca bilişim malzemeleri yardımıyla da bulunulmuştur. Şiddet mağduru kadınların rehabilitasyonunu yapan Talangai Hastanesi’ne ekipman verilmiş ve hastane personeli 10 kişi Ankara Etlik Zübeyde Hanım Hastanesi’nde eğitim almıştır.¹⁰¹⁸ Ülkenin yoksul bölgelerinden olan Pool’da 3 bin aileye temel ihtiyaç malzemesi verilmiştir.¹⁰¹⁹

6.TÜRKİYE – KONGO DEMOKRATİK İLİŞKİLERİ

Joseph Mobutu, Kongo Demokratik’i 1965 – 1997 yılları arasında yöneterek 1971 yılında ülkenin adı Zaire olarak değiştirmiştir. Mobutu’nun ölümüyle ülke adı tekrar Kongo Demokratik olmuştur. Türkiye – Kongo Demokratik ilişkileri birinci dönemde kurulmuştur.

6.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye, 9 Ocak 1969 tarihinde yayımlanan kararnameyle Kongo Demokratik ile diplomatik ilişkileri tesis etmiştir.¹⁰²⁰ 1976 yılında Behçet Türemen’in Kinşasa

¹⁰¹⁵ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140306.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 6 Mart 2014, S.28933

¹⁰¹⁶ “TİKA’dan Kongo Dışişleri Bakanlığı’na Dil Laboratuvarı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kongo_disisleri_bakanligi_na_dil_laboratuvari-41689, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Mart 2019)

¹⁰¹⁷ “TİKA’dan Kongo Cumhuriyeti Kadın ve Aile Bakanlığı’na Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kongo_cumhuriyeti_kadin_ve_aile_bakanligi%27na_destek-18694, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Mart 2019)

¹⁰¹⁸ “Kongolu Sağlık Personeline Eğitim”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongolu_saglik_personeline_egitim-37231, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Mart 2019)

¹⁰¹⁹ “Kongo’da 3.000 Aileye Gıda Yardımı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo%27da_3_000_aileye_gida_yardimi-45037, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 28 Mart 2019)

¹⁰²⁰ “Kararnameler”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13096.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 9 Ocak 1969, S.13096, s.1, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

Büyükelçisi olmasıyla Kongo Demokratik’de yerleşik büyükelçilik faaliyete başlamış ve günümüze kadar kesintisiz devam etmiştir.¹⁰²¹ 21. yüzyılın başından günümüze kadar Türkiye’nin Kinşasa Büyükelçileri; Can Altan (1999 – 2001), Ali Köprülü (2001 – 2004), Ali Engin Oba (2004 – 2007), Hasan Mehmet Özyıldız (2008 – 2010), Nihat Civaner (2010 – 2012), Bekir Uysal (2012 – 2018) ve Salih Boğaç Güldere (2018 – Devam ediyor).¹⁰²² KDC ise Türkiye’de 2011 yılında yerleşik büyükelçilik açarak faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁰²³

Dönemimiz itibariyle gerçekleşen iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ilki ikili ziyarettir. Kongo Demokratik Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Raymond Ramazani Baya, Türk Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün daveti üzerine 17 – 21 Mayıs 2005 tarihlerinde Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁰²⁴

Cumhurbaşkanı Gül 14 – 15 Mart 2010 tarihinde Kongo Demokratik’e gidişi Türkiye’den Kongo Demokratik’e cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleşen ilk resmi ziyaret olmuştur.¹⁰²⁵ Gül ilk olarak Kongo Demokratik Dışişleri Bakanı Alexis Thambue Muwamba’yı kabul etmiştir. Daha sonra Kongo Demokratik Cumhurbaşkanlığı Sarayı’nda Cumhurbaşkanı Joseph Kabila Gül için karşılama töreni düzenlemiş ve ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Gül, Türkiye’nin Kongo Demokratik’de yürüttüğü faaliyetlerinde karşılık beklemediğini belirtmiştir. Liderlerin görüşmeleri esnasında *Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına Dair Mutabakat Zaptı* imzalanmıştır.¹⁰²⁶ Gül ziyaret kapsamında bölgede bulunana Türk işadamlarıyla görüşme

¹⁰²¹ “Kararnameler”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15506.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 21 Şubat 1976, S.15506, s.1, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰²² “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://kinsasa.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Kinşasa Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰²³ “Türkiye – Kongo Demokratik Cumhuriyeti İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kongo-demokratik-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰²⁴ “No:82 – 16 Mayıs 2005, Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC) Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Raymond Ramazani Baya’nın Ülkemizi Resmi Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_82---16-mayis-2005_-kongo-demokratik-cumhuriyeti-_kdc_-disisleri-ve-uluslararasi-isbirligi-bakani-raymond-ramazani-baya_nin-ulkemizi-resmi-ziyareti-hk_tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰²⁵ “Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Kamerun’u Ziyaretleri”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15903/kongo-demokratik-cumhuriyeti-ve-kamerunu-ziyaretleri>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰²⁶ “Dünya’nın Afrika’ya İnsanlık Borcu Var”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8840/dunyanin-afrikaya-insanlik-borcu-var>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

gerçekleştirerek Kongo Demokratik’e yatırımların arttırılmasını istemiştir.¹⁰²⁷ FETÖ bağlantılı Şafak Türk Okulu’nu ziyaret eden Gül, Kongo Demokratik Senato Başkanı Kengo Wa Dondo ve Meclis Başkanı Broshabe Evariste’yi kabul ederek görüşmeler gerçekleştirmiştir.¹⁰²⁸ Gül, Türkiye – Kongo Demokratik İş Forumu’na ve onuruna düzenlenen akşam yemeğine katılarak Kongo Demokratik’deki temaslarını tamamlamıştır.¹⁰²⁹

Kongo Demokratik Başbakan Yardımcısı, Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanı Leonard She Okitundu 24 Kasım 2017 tarihinde Türkiye’ye gelerek Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşmüştür. İlişkilerin gelişmesinin çok boyutluluğu üzerine durulan görüşmeler sırasında iki ülke arasında 2 anlaşma imzalanmıştır.¹⁰³⁰ Bu anlaşmalar;

1. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyetine İlişkin Anlaşma
2. Diploması Akademileri Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı

Okitundu ve mahiyetindeki heyet TBMM Başkanı İsmail Kahraman¹⁰³¹ ve Başbakan Binali Yıldırım tarafından kabul edilmiştir.¹⁰³²

6.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temeli 16 Haziran 1983 tarihinde imzalanan *Ekonomik ve Teknik İşbirliği Çerçeve Anlaşması ve Ticaret Anlaşması*’na

¹⁰²⁷ Cumhurbaşkanı Gül’den Türk İş Adamlarına: Afrika Ülkelerinde İş Yapın”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8839/cumhurbaskani-gulden-turk-is-adamlarina-afrika-ulkelerinde-is-yapin>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰²⁸ “Cumhurbaşkanı Gül, Kinşasa’daki Şafak Türk Okulu’nu Ziyaret Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8842/cumhurbaskani-gul-kinsasadaki-safak-turk-okulunu-ziyaret-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰²⁹ “Afrika’nın Yer Altı ve Yer Üstü Tüm Zenginlikler Afrika Halklarına Aittir”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8843/afrikanin-yer-alti-ve-yer-ustu-tum-zenginlikleri-afrika-halklarina-aittir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰³⁰ “Kongo Demokratik Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı, Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanı Leonard She Okitundu’nun Ülkemizi Ziyareti, 24 Kasım 2017”, <http://www.mfa.gov.tr/kongo-demokratik-cumhuriyeti-disisleri-bakaninin-ulkemizi-ziyareti.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2019)

¹⁰³¹ “TBMM Başkanı Kahraman, Kongo Heyetini Kabul Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/tbmm-baskani-kahraman-kongo-siyaset-2560839/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰³² “Başbakan Binali Yıldırım, Kongo Demokratik Cumhuriyeti Heyetini Kabul Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-binali-yildirim-kongo-siyaset-2560775/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

dayanmaktadır.¹⁰³³ Türkiye Kongo Demokratik Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 1. Dönem Toplantısı 5 – 6 Ekim 2009 tarihinde Türk Devlet Bakanı Selma Aliye Kavaf ve Kongo Demokratik Uluslararası ve Bölgesel İşbirliği Bakanı Raymond Tshibanda N'tungamulongo eş başkanlıklarında Ankara'da düzenlenmiştir.¹⁰³⁴

İki ülke arasındaki ticaret hacmine baktığımızda 2015 yılında 162.6 milyon dolar seviyelerinde hacim oluştuğunu görmekteyiz. Bu miktarın 130.5 milyon dolar gibi büyük bir kısmı Türkiye'nin ithalatıdır. İthalatın neredeyse tamamına yakını olan 126.9 milyon dolarlık bölümü bakır kalemi olurken geri kalan miktarı yem, ahşap ve canlı hayvanlar oluşturmuştur.¹⁰³⁵ Türkiye'nin ihracatı 32.1 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve et, tahıl, un, makine, mobilya, tuz, sülfür, demir ve çelik başlıca ihracat kalemleri olmuştur. 2018 yılına gelindiğinde hacimde düşüş yaşanmış ve 43.6 milyon dolar seviyesine kadar inmiştir. Bu miktarın 35.4 milyon doları Türkiye'nin ihracatı iken 8.2 milyon doları ithalatıdır. İhracat ve ithalatı oluşturan başlıca kalemler 2015 yılı verileriyle aynı olmuştur.

6.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında kültürel ilişkilerin resmi boyutu 16 Haziran 1983 tarihli *Kültür Anlaşması* çerçevesinde belirlenmiştir.¹⁰³⁶ Ülkeler arasında bir diğer kültürel anlaşma ise 20 Aralık 2002 tarihinde imzalanan *Kültür Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı*'dır.¹⁰³⁷

Kongo Demokratik'de yaşanan iç savaşta* yıpranan devlet yapısına destek olması adına kurulan STK'ları, Özel Sektörü ve Kamu Sektörünü Destekleme

¹⁰³³ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18438.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 21 Haziran 1984, S.18438, s.1; "Milletlerarası Andlaşma", (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18442.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 25 Haziran 1984, S.18442, s.1,

(Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰³⁴ "Anka, 5 Ekim 2009 Pazartesi Gündemi", <https://www.haberler.com/anka-5-ekim-2009-pazartesi-gundemi-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰³⁵ "Turkey's Imports from Congo, Democratic Republic of the", https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c180%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰³⁶ "Milletlerarası Anlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24046.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Mayıs 2000, S.24046, s.1, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰³⁷ "Yürürlükte Olan Kültür Anlaşmaları, Kültürel Değişim Programları ve Mutabakat Zaptları", <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR-22139/yururlukte-olan-kultur-anlasmalari-kulturel-degisim-pro-.html>, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

* KDC'de iki iç savaş yaşanmıştır. Bu savaşlardan ilki 1996 – 1997 yılları arasında Mobutu'ya karşı Laurent Desire Kabila'nın taraftarları işyan başlatmış ve Mobutu'nun Fas'a kaçmasıyla sonlanmıştır. İkinci Kongo Savaşı ise 1998 – 2003 yılları arasında gerçekleşmiş ve çevre ülkelerinde dahil olmasıyla etkisi artmıştır. İkinci iç

Bürosu'na bilişim ve büro malzemeleri desteğinde bulunulmuştur.¹⁰³⁸ Kinşasa'da yer alan Busired Yetimhanesine bilgisayar, yatak, yorgan ve beyaz eşya desteği yapılmıştır.¹⁰³⁹ Kongo Demokratik'de işsizliği azaltmak için kurulan STK'lar ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'na bilişimden tarıma kadar birçok alanda malzeme desteğinde bulunulmuştur.¹⁰⁴⁰ Kongo Demokratik Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Avrupa Direktörlüğü'ne bilişim ve büro malzemeleri alanında destek verilmiş ve ilaveten bakanlığa 4 adet asansör verilmiştir.¹⁰⁴¹ TİKA, tarım alanında kullanılması için Kongo Demokratik Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na motosiklet, tarım makinaları vb. malzeme yardımıyla bulunmuştur.¹⁰⁴²

savaşın başlangıcı Ruanda'dan kaçan Tutsi sığınmacılarının başlattığı isyanla olmuştur. Bu isyana Tutsilere Ruanda, Burundi ve Uganda destek vermiş diğer tarafta KDC'ye Angola, Namibya, Mali, Çad, Libya ve Zimbabve destek vermiştir. İkinci savaş oldukça kanlı sonuçlanmış ve 5 milyon civarında insan ölmüştür.

¹⁰³⁸ "Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Kalkınmasına Destek",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyetinin_kalkinmasina_destek-4775, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰³⁹ "Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki Yetimhaneye Ekipman Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyetindeki_yetimhaneye_ekipman_destegi-4736, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰⁴⁰ "Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile Kalkınma Alanında İşbirliği Devam Ediyor",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyeti_ile_kalkinma_alaninda_isbirligi_devam_ediyor-24017, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰⁴¹ "Kongo Demokratik Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na Ekipman Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyeti_disisleri_bakanligina_ekipman_destegi-4800, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

¹⁰⁴² "Demokratik Kongo'da Zirai Kalkınmaya Destek",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/demokratik_kongoda_zirai_kalkinmaya_destek-4784, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2019)

III. TÜRKİYE’NİN DOĞU AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Doğu Afrika’da; Cibuti, Eritre, Etiyopya, Güney Sudan, Kenya, Madagaskar, Ruanda, Somali, Sudan, Tanzanya ve Uganda bulunmakta olup Türkiye ile olan ilişkileri; siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel bakımdan değerlendirilerek öngörülerimiz ortaya konulacaktır.

1.TÜRKİYE – CİBUTİ İLİŞKİLERİ

Cibuti bağımsızlığından 1992 yılına kadar tek partili sistemle yönetilmiş, daha sonra ise uluslararası alanda meydana gelen değişmelerin bir yansıması olarak çok partili sisteme geçmiştir. Çok partili sisteme geçiş süreci de 2002 yılına kadar 4 parti ile sınırlanarak süregelmiş ve günümüzde parti sayısında sınır bulunmamaktadır. Türkiye ile Cibuti diplomatik ilişkilerini Cibuti’nin bu tek parti döneminde tesis etmiştir.

1.1.Siyasi İlişkiler

İki ülke arasında yerleşik büyükelçilikler tesis edilmeden önce diplomatik ilişkiler Türkiye’nin Addis Ababa Büyükelçiliği Cibuti’ye, Cibuti’nin Kahire Büyükelçiliği ise Türkiye’ye akredite olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Cibuti Ankara Büyükelçiliği 15 Mayıs 2012 tarihinde Aden Hüseyin Abdillahi’nin büyükelçi olarak göreve başlamasıyla faaliyete geçmiştir.¹⁰⁴³ Abdillahi günümüzde de göreve devam etmektedir. Türkiye’nin Cibuti Büyükelçiliği ise 15 Şubat 2013 tarihinde Büyükelçi Hasan Yavuz’un göreve başlamasıyla faaliyete geçmiştir. Yavuz’un 2015 yılında görev süresinin dolmasıyla Sadi Altınok 2018 yılına kadar Cibuti Büyükelçisi olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Kasım 2018 kararnamesiyle atanan Salim Levent Şahinkaya Aralık 2018 tarihi itibariyle görevi devralmıştır.¹⁰⁴⁴

İki ülke arasında siyasi ilişkilere baktığımızda ilk olarak Cibuti Dışişleri, Uluslararası İşbirliği ve Parlamentoyla İlişkiler Bakanı Ali Abdi Farah 2 – 5 Mart 2004 tarihlerinde o dönem Dışişleri Bakanı olan Abdullah Gül’ün daveti üzerine Türkiye’ye

¹⁰⁴³ “Cibuti Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10358/cibuti-buyukelcisinden-guven-mektubu>, T.C. Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁴⁴ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://cibuti.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, T.C. Cibuti Büyükelçiliği, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

gelmesi karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁴⁵ Farah ile Gül'ün görüşmesi esnasında iki anlaşma imzalanmıştır.¹⁰⁴⁶ Bu anlaşmalar;

1. Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması
2. Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Anlaşması

Farah ve heyeti Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen ile görüşmüşlerdir. Farah, Türkiye'nin endüstri tecrübelerinden yararlanmak istediklerini belirtmiş ve ayrıca tuz entegre tesisi kurmak için 10 milyon dolar kredi istemiştir. Tüzmen Türkiye olarak Afrika ile olan ilişkileri geliştirme yönünde hareket ettiklerini belirterek kredi konusunun değerlendirileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁴⁷ Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Farah'ı kabul ederek iki ülke ilişkileri, bölgesel ve uluslararası konuları içeren görüşme gerçekleştirmişlerdir.

Cibuti Cumhurbaşkanı Ismail Omar Guelleh 15 – 18 Oca 2009 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁰⁴⁸ Guelleh'in bu ziyareti Cibuti'den Türkiye'ye Cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ziyarettir.¹⁰⁴⁹ Gül, konuk cumhurbaşkanı için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Baş başa ve heyetler arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından iki anlaşma imzalanmıştır.

1. Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyeti Getirilmesi Anlaşması
2. Mili Eğitim Teknik İş Birliği Anlaşması

Devletlerin ikili ilişkiler belirlemesinin yanında üçüncü ülkeler üzerinden de ortak çabalar yürütmesi, o ülkeye karşı izlenen politikalarda ortak amaçlar içinde olması ikili ilişkileri daha da kuvvetlendiren bir durumdur. Türkiye ve Cibuti bu anlamda Doğu Afrika Bölgesinde ortak amaçlar yürüten devletlerdir. Gül de bu durumdan

¹⁰⁴⁵ “Cibutlil Bakan Türkiye’de”, **Cumhuriyet**, 2 Mart 2004, s.11

¹⁰⁴⁶ “Yıl Sonunda Tarih Veririz”, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a197002.aspx>, **Türkiye**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁴⁷ “Paşa Torunları Buluştu”, <https://www.mynet.com/pasa-torunlari-bulustu-110100111742>, **Mynet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁴⁸ “Cibuti Cumhurbaşkanı Guellah’ın Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15410/cibuti-cumhurbaskani-guellehnin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁴⁹ Guellah, 2008 yılında düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesine katılmak için Türkiye'ye gelmiştir fakat devlet ilişkileri açısından resmi ziyaret statüsünde değildir.

hareketle Cibuti'nin bölgesinde aktif bir tutum halinde olmasını takdir ettiklerini belirterek BM ve Arap Ligi bünyesindeki insani faaliyetlerinden dolayı teşekkür etmiştir. Guelleh da Türkiye'nin bölgede yürüttüğü faaliyetlerin insanlığa ve barışa faydasına değinerek Cibuti olarak Türkiye'nin bölgede yürüteceği projelere her alanda destek vereceklerini belirtmiştir.¹⁰⁵⁰ Cibuti'nin bölgedeki konumunun önemine değinen Gül, bölgede bulunan Türk Fırkateynlerine verdiği desteklerden dolayı Guelleh'a teşekkürlerini iletirken Cibuti'nin kalkınması için Türk işadamlarının desteklenmesinde devamlılık isteğini belirtmiştir.¹⁰⁵¹ Konuk Cumhurbaşkanı onuruna düzenlenen yemekte Gül, siyasetten kültürele kadar birçok alanda Türkiye – Cibuti arasında işbirliği potansiyellerinin mevcudiyetini vurgulayarak işbirliği yapılması gerekliliğini öne sürmek istemiştir.¹⁰⁵² 2012 yılında düzenlenen 2. İstanbul Somali Konferansı'na Cibuti cumhurbaşkanlığı düzeyinde katılım sağlamıştır. Guelleh ile Gül Tarabya Köşkü'nde ikili ilişkiler ve Somali'nin durumu başta olmak üzere birçok konuyu baş başa ele almışlardır. Gül, Cibuti'nin Ankara'da Büyükelçilik açmasından dolayı memnuniyetini belirtmiş Karma Ekonomik Komisyon Toplantılarının bir an önce yapılması isteğini dile getirmiştir.¹⁰⁵³

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 15 Kasım 2012 tarihinde Cibuti'de düzenlenen İİT 39. Bakanlar Konseyi Toplantısı'na katılmıştır. Davutoğlu toplantı sonrası Guelleh ve Dışişleri Bakanı Mahmud Ali Yusuf ile görüşmüştür.¹⁰⁵⁴ Bu ziyareti takiben 3 hafta sonra Yusuf Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Davutoğlu

¹⁰⁵⁰ "Cibuti Cumhurbaşkanı Çankaya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8113/cibuti-cumhurbaskani-cankaya-koskunda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁵¹ "Cibuti Cumhurbaşkanı Sayın İsmail Ömer Guelleh İle Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15412/cibuti-cumhurbaskani-sayin-ismail-omer-guelleh-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁵² "Cibuti Cumhurbaşkanı Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma", <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17451/cibuti-cumhurbaskani-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁵³ "2. İstanbul Somali Konferansı Çerçevesinde İkili Görüşmeler", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10396/2-istanbul-somali-konferansi-cercevesinde-ikili-gorusmeler>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁵⁴ "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 39. Bakanlar Konseyi Toplantısı Cibuti'de Düzenlendi", <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati-39-bakanlar-konseyi-toplantisi-cibutide-duzenlendi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

ile Yusuf iki ülke arasında devan eden ilişkileri değerlendirerek arttırma yönünde kararlılıklarını vurgulamışlardır.¹⁰⁵⁵

Bölgede görev yapan Barbaros Türk Deniz Görev Grubu faaliyetleri hakkında yerinde bilgi almak için Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz Haziran 2014 tarihinde Cibuti'ye ziyaret düzenlemiştir. Cibuti Savunma Bakanı Hasan Darar Haffanah ve Dışişleri Bakanı Mahmud Ali Yusuf ile gerçekleştirdikleri görüşme esnasında *Savunma İşbirliği Anlaşması* imzalamışlardır.¹⁰⁵⁶

Cumhurbaşkanı Erdoğan, eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu ve Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu ile 23 – 24 Ocak 2015 tarihlerinde Cibuti'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Türkiye'den Cibuti'ye cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ikili ziyaret olması açısından önemlidir. Erdoğan Ambouli Havaalanından Guelleh ve diplomatik yetkililer tarafından karşılanmıştır.¹⁰⁵⁷ 24 Ocak günü Cibuti Cumhurbaşkanlığı'nda Guelleh tarafından resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Baş başa ve heyetler arası görüşmelerin ardından çeşitli alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁰⁵⁸

1. TRT ile Cibuti Radyo Televizyon Kurumu Arasında İşbirliği Protokolü
2. Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması
3. Cibuti'de TİKA Koordinasyon Ofisinin Kurulmasına ve Teknik İşbirliğine Dair Protokol
4. Denizcilik Anlaşması
5. Gençlik ve Spor Alnında İşbirliği Anlaşması
6. Polis Eğitimi İşbirliği Protokolü
7. Özel Ekonomik Bölge Kurulmasına Dair Anlaşma
8. Güvenlik İşbirliği Anlaşması

¹⁰⁵⁵ “Davutoğlu, Cibuti Dışişleri Bakanı Yusuf ile Görüştü”, <https://www.haberler.com/davutoglu-cibuti-disisleri-bakani-yusuf-ile-4150823-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁵⁶ “Barbaros Türk Deniz Görev Grubu Cibuti’de”, <http://www.milliyet.com.tr/barbaros-turk-deniz-gorev-grubu-cibuti-kocaeli-yerelhaber-248450/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁵⁷ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Cibuti’de” <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2732/cumhurbaskani-erdogan-cibutide>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁵⁸ “Cibuti ile Ekonomik İlişkiler Hızlanacak”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/01/25/cibuti-ile-ekonomik-iliskiler-hizlanacak>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

Erdoğan Tajura Bölgesinde yer alan Osmanlı eserlerinin* onarılacağını belirtmiş ve haftada 7 olan Türkiye – Cibuti sefer sayısını 14'e çıkartmayı teklif etmiştir.¹⁰⁵⁹ Erdoğan Türkiye olarak ambülans ve çöp arabası hediye etmeyi, cami ve külliye inşası yapmayı düşündüklerini belirtmiştir.¹⁰⁶⁰ Erdoğan ve Guelleh İstanbul Meydanı, Burhan Bey** Cadde Yenileme Projesi ve Ahmet Mazhar Bey Şehitliği*** Anıtı temel atma törenine katılmışlardır. İki lider törenin ardından Cibuti Milli Meclisini ziyaret etmişlerdir.¹⁰⁶¹ Erdoğan genel kurulda konuşarak Cibutili milletvekillerine Türkiye ile Cibuti arasındaki bağların yeni olmadığını ve 16. Yüzyıla kadar dayanan kuvvetli ilişkilerin olduğunu ifade etmiştir. Üst düzey ziyaretlerin anlaşmalar ile tamamlanmasının ilişkiler üzerindeki olumlu etkisine değinmiş ve artması temennisinde bulunmuştur.¹⁰⁶² Erdoğan Türkiye – Cibuti İş Forumuna da katılarak ziyaretini tamamlamıştır.

2015 yılında Çanakkale Kara Savaşlarının 100. Yılı anma törenine Cibuti Cumhurbaşkanı Guelleh katılmıştır.¹⁰⁶³

Cibuti Eğitim Bakanı Mustafa Muhammed Mahmud 22 Şubat 2017 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz ile bir araya gelerek *Mesleki ve Teknik Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması* imzalamışlardır.¹⁰⁶⁴ Ayrıca Türkiye'nin Cibuti'de okul inşa etmesi konusunda mutabık kalmışlardır. Mahmud bu ziyareti takiben 6 ay sonra tekrar Türkiye'ye gelmiş ve Milli

* Osmanlı Doğru Afrika Bölgesinde 16. yüzyıldan sonra kontrol sağlayarak bölgeye asker göndermiştir. Bu askerlerin torunları Hasoba Türkleri olarak adlandırılmaktadır. Hasobalar bölgede Osmanlı'nın varlık sürdürdüğü Tajuba tarihi şehri çevresinde yaşamaktadır.

¹⁰⁵⁹ “Bu Ziyaretimizin. Türkiye ile Cibuti Arasında Farklı Bir Dönüşüm ve Bileşime Vesile Olmasını Diliyorum”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2735/bu-ziyaretimizin-turkiye-ile-cibuti-arasinda-farkli-bir-donusum-ve-gelisime-vesile-olmasini-diliyorum>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁶⁰ “Cibuti Cumhurbaşkanı İsmail Omer Guellah ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/2831/cibuti-cumhurbaskani-ismail-omar-guelleh-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantısında-yaptıkları-aciklama>, **T.C Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

** Son Osmanlı Valisi'dir

*** Sömürgeci devletler tarafından şehit edilen Osmanlı'nın son Harar Başkonsolosu'dur.

¹⁰⁶¹ “Biz AB'yi Test Ediyoruz”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 2015, s.4

¹⁰⁶² “Türkiye ile Cibuti Arasındaki 400 Yıllık Tarih, Kardeşlik ve Dostluğumuzun En Sağlam Zeminidir”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2738/turkiye-ile-cibuti-arasindaki-400-yillik-tarih-kardeslik-ve-dostlugumuzun-en-saglam-zeminidir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁶³ “Çanakkale Kara Savaşlarının 100. Yıl Dönümü: 16 Devlet Başkanı Şehitler Abidesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31993/canakkale-kara-savaslarinin-100-yil-donumu-16-devlet-baskani-sehitler-abidesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁶⁴ “Cibuti ile Eğitim İşbirliği Protokolü”, <http://www.meb.gov.tr/cibuti-ile-egitim-ismbirli-protokolu/haber/12982/tr>, **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

Eğitim Bakan Yardımcısı Orhan Erdem ile görüşmüşlerdir. Mahmud bir önceki ziyarette imzalanan anlaşmanın ivedilikle uygulanmasını önemsediklerini ve Türkiye'nin eğitim alanındaki tecrübelerinden yararlanmak istediklerini belirtmiştir.¹⁰⁶⁵

27 – 28 Nisan 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu'na Cumhurbaşkanı, Bakan, büyükelçi ve uluslararası kuruluş temsilcileri gibi 500 civarında üst düzey yetkili katılmıştır. Toplantıda mevcut durum ve potansiyel işbirlikleri alınmıştır. Toplantı aracılığıyla Cibuti heyeti ile *Tarım Alanında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁰⁶⁶

İİT'nin Aralık 2017 tarihinde Kudüs için düzenlenen Olağanüstü Toplantısı'na Cibuti Başbakanı Abdulkadir Kamil Muhammed katılmıştır. O dönem Başbakan olan Binali Yıldırım ile Lütfi Kırdar Kongre Merkezi'nde bir araya gelerek ikili görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁶⁷

Guelleh, 19 – 20 Aralık 2017 tarihlerinde Erdoğan'ın daveti üzerine Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde resmi törenle karşılanan Guelleh ile Erdoğan baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁶⁸ Görüşmelerin ardından 4 anlaşma imzalanmıştır.¹⁰⁶⁹

1. YÖK ile Cibuti Sağlık Bakanlığı Arasında Cibutili Tıp Öğrencilerinin Desteklenmesi Anlaşması
2. Sağlık Alanında Hibe Yapılmasına Dair Anlaşma
3. Nakdi Yardım Uygulama Protokolü
4. Kolluk Personelinin Güvenlik Konusunda Eğitim ve Öğretimi Anlaşması

¹⁰⁶⁵ “Erdem, Cibuti Milli Eğitim Bakanı Mahmud ile Bir Araya Geldi”, <http://www.meb.gov.tr/erdem-cibuti-mill-egitim-bakani-mahmud-ile-bir-araya-geldi/haber/14298/tr>, **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁶⁶ “Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-1-tarim-bakanlari-toplantisi-ankara-yerelhaber-2006429/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁶⁷ “Başbakan Yıldırım, Cibuti Başbakanı Muhammed İle Görüştü”, <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-cibuti-basbakani-muhammed-istanbul-yerelhaber-2464897/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁶⁸ “Cibuti Cumhurbaşkanı Guellah Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87789/cibuti-cumhurbaskani-guelleh-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁶⁹ “Kudüs'ün Sonuna Kadar Takipçisi Olacağız”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/12/20/kudusun-sonuna-kadar-takipcisi-olacagiz>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

FETÖ ile mücadelede Cibuti'nin verdiği desteklerden dolayı teşekkür eden Erdoğan, her alanda ilişkilerimizi geliştirme arzusunu yinelemiş ve ilişkilerin kat etmiş olduğu safhalardan dolayı memnuniyetini vurgulamıştır.¹⁰⁷⁰ Guelleh TBMM'ye de mahiyetindeki heyetle birlikte ziyaret düzenlemiştir. Meclis Başkanı İsmail Kahraman ile FETÖ darbe girişiminde zarar gören yerlerde incelemede bulunmuş ve Genel Kurula katılmıştır.¹⁰⁷¹ TBMM Türkiye – Cibuti Dostluk Grubu ile bir araya gelerek buradaki ziyaretini tamamlamıştır. Guelleh, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi tarafından bilime ve kültüre katkılarında dolayı şahsına Fahri Doktora Unvanı verilmesi için düzenlenen törene katılmıştır.¹⁰⁷² Guelleh burada Türkiye'de 500'ü aşkın Cibutili öğrenci bulunmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Guelleh son olarak 2018 yılında Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı düzenlenen törene katılım sağlamıştır.¹⁰⁷³

1.2. Ekonomik İlişkiler

Ekonomik ilişkilerin resmi temeli 9 Temmuz 1987 tarihinde Cibuti'de imzalanan *Sanayi, Ticaret ve Kültür Alanlarında İşbirliği Anlaşması*'na dayanmaktadır.¹⁰⁷⁴ Bunu takiben 1 Haziran 1989 tarihinde Türkiye'ye gelen Cibuti Başbakanı Barkat Gourad Hamadou ve Türk Başbakanı Turgut Özal, ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla *Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* imzalamışlardır.¹⁰⁷⁵ Mayıs 1990 tarihinde Sanayi ve Ticaret Bakanı Şükrü Yürür ve mahiyetindeki heyeti Cibuti'ye ziyaret düzenlemiştir.¹⁰⁷⁶ Bu ziyaretten 8 yıl sonra

¹⁰⁷⁰ “İslam Ülkelerinin Aralarındaki Sorunları Bir Tarafa Bırakarak Yekvücut Olması Gerekıyor”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87794/islam-ulkelerinin-aralarindaki-sorunlari-bir-tarafa-birakarak-yekvucut-olmalari-gerekliyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁷¹ “Cibuti Cumhurbaşkanı Omer Guellah TBMM’de”, <http://www.milliyet.com.tr/cibuti-cumhurbaskani-omar-guelleh-tbmm-ankara-yerelhaber-2477543/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁷² “Cibuti Cumhurbaşkanı Guellah’e Fahri Doktora Tevdi Töreni”, <http://www.milliyet.com.tr/cibuti-cumhurbaskani-guelleh-e-fahri-ankara-yerelhaber-2479144/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁷³ “Batı Yeni Döneme Gelmedi”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 2018, s.6

¹⁰⁷⁴ “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19619.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19619.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 30 Ekim 1987, S.19619, s.12, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

¹⁰⁷⁵ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20272.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20272.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Eylül 1989, S.20272, s.1, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

¹⁰⁷⁶ “Bakana Vekillik Etme İşlemi”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20505.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20505.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 1 Mayıs 1990, S.20505, s.3, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

Devlet Bakanı Hasan Gemici 21 – 22 Şubat 1998 tarihinde Cibuti’ye gitmiştir. Ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Hassan Gouled Aptidon, Başbakan Hamadou ve birçok bakan ile görüşmeler yapmıştır. Gemici, Cibuti Sanayi ve Ticaret Bakanı ile *Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı* imzalamışlardır.¹⁰⁷⁷ 1989 yılında imzalanan anlaşma gereği 1998 yılı içerisinde toplanması planlanan (1998 tarihli metinde planlanmıştır) Türkiye – Cibuti Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Birinci Dönem Toplantısı düzenlenememiştir. Bu toplantı 25 – 26 Haziran 2003 tarihlerinde Cibuti’de gerçekleşmiştir.¹⁰⁷⁸ KEK İkinci Dönem Toplantısı Türk heyetine Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu’nun Cibuti heyetine ise Dışişleri Bakanı Mahmud Ali Yusuf’un başkanlık etmesiyle 4 – 6 Aralık 2012 tarihlerinde Ankara’da gerçekleşmiştir. Toplantısının akabinde *KEK II. Dönem Toplantısı Tutanağı ve Sağlık ve Tıp Alanlarında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁰⁷⁹ Siyasi ilişkilerinde gelişmesiyle 25 Eylül 2013 tarihinde *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁰⁸⁰ Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi beraberindeki birçok işadamı ile Aralık 2014 tarihinde Cibuti’de düzenlenen Türkiye – Cibuti İş Forumu’na katılımında Cibuti Maliye Bakanı Ilyas Mousa Dawaleh ile bir araya gelerek *Serbest Ticaret Bölgesi Protokolü* imzalamışlardır.¹⁰⁸¹ Ziyaret çerçevesinde Dışişleri Bakanı Mahmud Ali Yusuf ve Cumhurbaşkanı Guelleh ile görüşmüştür.

SANKON Başkanı Emine Atasoy Cibuti Ankara Büyükelçisi Aden Hüseyin Abdillahi’yi 30 Nisan 2015 tarihinde ziyaret etmiştir.¹⁰⁸² İki ülke arasında muhtemel

¹⁰⁷⁷ “Milletlerarası Andlaşmalar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23572.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23572.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 3 Ocak 1999, S.23572, s.17-18, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

¹⁰⁷⁸ “Milletlerarası Andlaşmalar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031218.htm/20031218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031218.htm>, 18 Aralık 2003, S.25320, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

¹⁰⁷⁹ “Dış Politika Kronolojisi, 2012, Aralık”, http://www.mfa.gov.tr/aralik____.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

¹⁰⁸⁰ “Kanunlar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160218.htm/20160218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160218.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 2016, S.29628, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

¹⁰⁸¹ “Ekonomi Bakanlığı’ndan Cibuti ve Etiyopya’ya Ticaret ve Müteahhitlik Heyeti”, <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi-bakanligi-ndan-cibuti-ve-etiyopya-ankara-yerelhaber-513996/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁸² “Emine Atasoy: Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti Arasında Ekonomik ve Ticari İlişkilerimiz Güçlenecek”, <http://www.milliyet.com.tr/emine-atasoy-turkiye-cumhuriyeti-ile-ankara-yerelfotogaleri-8863297/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

işbirliği olasılıklarını konuştukları bir görüşme olmuştur. Abdillahi Türk işadamlarını ülkesine yatırıma davet etmiştir.

Erdoğan'ın ziyareti esnasında Türkiye – Cibuti İş Forumu düzenlenmiştir. Erdoğan beraberindeki 200 civarındaki iş adamıyla birlikte foruma katılmıştır. Serbest ticaret bölgesi ile Türkiye'ye tahsis edilen 5 bin dönümlük arazinin fiziki olarak inşa edilmesiyle Cibuti'nin bölgesinde kalkınmasına yardımcı olacağını belirtmiş ve iki ülkenin de iş adamlarına üçüncü ülkelere ortak yatırım yapma çağrısında bulunmuştur.¹⁰⁸³

KEK Üçüncü Dönem Toplantısı ise 24 – 25 Aralık 2016 tarihlerinde Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin katılımıyla gerçekleşmiştir.¹⁰⁸⁴ Zeybekçi ayrıca burada düzenlenen Türkiye – Cibuti İş Forumuna da katılım sağlamıştır. Cibuti'nin kalkınmasında Türkiye olarak her alanda yardım yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Bu kapsamda Serbest Ticaret Anlaşması'nın çerçeve metni imzalanmıştır.¹⁰⁸⁵ Böylelikle Türkiye'nin bölgede 99 yıl boyunca yatırım faaliyetlerini yürüteceği alan açılmış olmaktadır. Yatırım Bakanı Ali Guelleh Aboubacar, Türkiye'nin yatırımlarının güvence altında olduğunu belirterek gereken kolaylıkları sağlayacaklarını ifade etmiştir.¹⁰⁸⁶

Türkiye ile Cibuti'nin 2015 yılında ticaret hacmi 98.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve bu miktarın 98.3 bilyon dolarlık –tamamına yakını- kısmı Türkiye'nin ihracatı olmuştur.¹⁰⁸⁷ Burada öne çıkan ihraç kalemleri; tahıl, un, nişasta, süt ürünleri, demir, çelik ve hayvansal ve bitkisel yağlar olmuştur. Çok az miktarda olan ithalatı ise çeşitli boya ve renklendiriciler oluşturmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde hacim 196.7 milyon dolara ulaşmış ve burada da 196.5 milyon dolarlık kısmı Türkiye'nin ihracatı

¹⁰⁸³ “Türkiye, Her Alandaki Birikim ve Tecrübesiyle Afrika'nın ve Cibuti'nin Kalkınmasına Katkı Sağlayacaktır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2739/turkiye-her-alandaki-birikim-ve-tecrubesiyle-afrikanin-ve-cibutin-in-kalkinmasina-katki-saglayacaktır>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2019)

¹⁰⁸⁴ “Cibuti Ülke Bülteni”, <https://www.deik.org.tr/uploads/ek-1-cibuti-ulke-bulteni.docx>, **DEİK**, 2018, s.16, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁸⁵ “Cibuti ile STA Süreci Başladı”, <http://www.milliyet.com.tr/cibuti-ile-sta-sureci-basladi-ekonomi-2369889/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁸⁶ Ahmet Topal, “Türk Firmalar Cibuti’de Özel Bölge Kuruyor”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/12/30/turk-firmalar-cibutide-ozel-bolge-kuruyor-1483047638>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹⁰⁸⁷ “Turkey’s Exports to Djibouti”, https://www.trademapp.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c262%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

olmuştur. 2018 yılı ticaret kalemlerinde değişiklik olmayıp önceki verilerle aynı olmuştur.

1.3.Kültürel İlişkiler

Kültürel ilişkilerin de resmi boyutunu 9 Temmuz 1987 tarihli *Sanayi, Ticaret ve Kültür Anlaşması* oluşturmaktadır. Daha sonra 2004 yılında imzalanan *Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Anlaşması* ile daha geniş bir boyut kazanmıştır.¹⁰⁸⁸

Erdoğan'ın ziyareti esasında beraberinde gelen Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş Tajura Bölgesini ziyaret etmiş buradaki Osmanlı eserlerini incelemiştir. Tajura'daki eserlerin yenilenmesinin yanı sıra bölgeye iden yolun 30 kilometrelik bir kısmı da Türkiye tarafından onarılmıştır.¹⁰⁸⁹ Ayrıca Cibutli yetililer 500 metre uzunluğundaki sahili yenileme karşılığında adının İstanbul Fanusu olmasını teklif etmişlerdir.

2013 yılında Konya'da düzenlenen Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı Yönetim Kurulu ve Konsey Toplantısı'na Cibuti dahil 20 ülkeden katılım olmuştur. Toplantıya katılan Cibuti Belediye Başkanı Hüseyin Abdullah Kayad ile Konya Büyükşehir Başkanı Tahir Akyürek arasında Kardeş Şehir Protokolü imzalanmıştır.¹⁰⁹⁰

Ambouli Uluslararası Havalimanının Jandarma Komutanlığına bilişim ve büro malzemeleri verilerek donanım iyileştirilmesi yapılmıştır.¹⁰⁹¹ Cibuti İçişleri Bakanlığı'na 6 adet çöp kamyonu ve 500 adet çöp konteynırı desteğinde

¹⁰⁸⁸ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/20051214.htm/20051214.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/20051214.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 14 Aralık 2005, S.26023, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2019)

¹⁰⁸⁹ "Cibuti'deki Osmanlı İzleri Yenilenecek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti_deki_osmanli_izleri_yenilenecek-14830, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹⁰ "Konya ile Cibuti Şehirleri Kardeş Şehir Oldu", <http://www.konyakent.com/konya-ile-cibuti-sehirleri-kardesehir-oldu/17/>, **Konyakent**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹¹ "Cibuti'de Ambouli Uluslararası Havalimanının Mobese Bölümü Modernize Edildi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti_de_ambouli_uluslararasi_havalimani_nin_mobese_bolumu_modernize_edi_142130, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

bulunulmuştur.¹⁰⁹² 3000'in üzerinde öğrencinin eğitim gördüğü Lise Deto'ya tam donanımlı bilişim sınıfı oluşturulmuştur.¹⁰⁹³ Yine bir başka lise olan Gabode Devlet Lisesi'ne de bilgisayar sınıfı oluşturulmuştur.¹⁰⁹⁴ Doğu Afrika ülkeleri işbirliği ile kurulan Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi bünyesinde oluşturulan Şiddete Varan Aşırıncılığı Önleme ve Karşı Koyma Merkezi'nin bilişim ve mobilya desteğinde bulunulmuştur.¹⁰⁹⁵ Cibuti Ulusal Kadınlar Birliği Merkezi'ne dikiş nakış ve açıklık alanlarında kullanılmak üzere çeşitli malzemeler verilmiştir.¹⁰⁹⁶ TİKA, Cibuti Devlet Kalkınma Ajansı ve Cibuti Sosyal İşler Bakanlığı ortaklığıyla Douda, arta ve Damerjog köylerinde faaliyet gösteren tarım üreticilerine çeşitli tarım aletleri verilmiştir.¹⁰⁹⁷ TİKA tarafından yaptırılan Balbla Kadın Meslek Eğitim Merkezi'ne FETÖ darbe girişimi sırasında şehit edilen Başkomiser Zeynep Sağır'ın adı verilmiştir.¹⁰⁹⁸ Türkiye'nin Cibuti'ye sağlık alanında da çeşitli destek faaliyetlerini görmektedir. Kırsal bölgede olan hastalara ulaşımı kolaylaştırmak adına 6 adet tam donanımlı ambulans hediye etmiştir.¹⁰⁹⁹ Bu projenin devamı olarak ambulans sürücülerine ve 20 sağlık personeline 4 gün süreli eğitim programı düzenlenmiştir. Cibuti Sağlık Bakanlığı'nın talebi üzerine Cibuti'ye sığınan yarım milyona yakın mülteci için çeşitli ilaçlar TİKA kanalıyla bölgeye ulaştırılmıştır.¹¹⁰⁰ Bölgede ramazan

¹⁰⁹² "Cibuti'de Çevre Temizliğine Önemli Katkı",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27de_cevre_temizligine_onemli_katki-18247, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹³ "Cibuti'nin Devlet Lisesine Tam Donanımlı Teknoloji Sınıfı Kuruldu",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27nin_devlet_lisesine_tam_donanimli_teknoloji_sinifi_kuruldu-31923, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹⁴ "Cibuti'de Gabode Lisesi'ne Okul Malzemesi ve Ekipman Desteği",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27de_gabode_lisesi%27ne_okul_malzemesi_ve_ekipman_destegi-30053, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹⁵ "TİKA Türkiye'nin Terörle Mücadeledeki Tecrübesini Cibuti'ye Aktarıyor",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_turkiye%27nin_terorle_mucadele_tecrubesini_cibuti%27ye_aktariyor-41739, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹⁶ "TİKA'dan Cibuti Ulusal Kadınlar Birliği Merkezine Donanım Desteği",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cibuti_ulusal_kadinlar_birligi_merkezine_donanim_destegi-24125, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹⁷ "TİKA'dan Cibuti'ye Tarım Alanında Destek Devam Ediyor",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cibuti%27ye_tarim_alaninda_destek_devam_ediyor-32579, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹⁸ "15 Temmuz Şehidi Başkomiser Zeynep Sağır'ın İsmi Cibuti'de Yaşatılacak",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/15_temmuz_sahidi_baskomiser_zeynep_sagir%27in_ismi_cibuti%27de_yasatilacak-36724, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹⁰⁹⁹ "Cibuti'ye 6 Adet Tam Teşekküllü Ambulans",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27ye_6_adet_tam_tesekkullu_ambulans-17999, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹¹⁰⁰ "Cibuti'de 400 Bin Kişiye İlaç Desteği",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27de_400_bin_kisiye_ilac_destegi-38648, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

aylarında Türkiye tarafından düzenlenen iftar programları ve gıda yardımları da sözü olmaktadır.¹¹⁰¹ Diyanet Vakfı aracılığıyla 2015 yılında temeli atılan 5 bin kişinin ibadet edebileceği II. Abdülhamid Han Cami ve Külliyesi inşaatının büyük bir kısmı tamamlanmış bulunmakta ve kısa sürede açılması beklenmektedir.¹¹⁰²

Yükseköğretim alanında da işbirliklerini görmekteyiz. 2014 yılında Cibuti Üniversitesi'nden gelen bir heyet Akdeniz Üniversitesi'ni ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında *Kapsamlı Bilimsel İşbirliği ve Mevlana Değişim Programı Anlaşması* imzalanmıştır.¹¹⁰³ Cibuti Yükseköğretim ve Araştırma Bakanlığı Bakan Danışmanı Fehmi Ahmed Mohamed ile beraberindeki heyet Çankırı Üniversitesi'ne ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında protokol imzalanarak Cibutili öğrencilerin Çankırı'da Lisansüstü eğitim alması sağlanmıştır.¹¹⁰⁴

2. TÜRKİYE – ERİTRE İLİŞKİLERİ

Eritre bağımsızlığını kazanmasının ardından tek partili sistemle yönetilmiştir. 1997 yılında çok partili anayasa tesis edilmiş olmasına rağmen sistemin değişmemesiyle birlikte parlamento seçimi olmamış ve bağımsızlığından günümüze kadar Isaias Aweferki tarafından yönetilmektedir. Eritre, 1998 – 2000 yılları arasında Etiyopya ve 2008 – 2010 yılları arasında Cibuti ile sınır anlaşmazlıkları sebebinden dolayı savaşmıştır. Türkiye genel tutum olarak savaşı desteklememiş ve barışçıl yollarla çözümünden yana tavır sergilemiştir.

Türkiye, Eritre'nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte tanıyan ilk ülkelerden olmuş ve 19 Temmuz 1993 itibariyle diplomatik ilişkileri tesis etmiştir.¹¹⁰⁵ Türkiye bir dönem Addis Ababa Büyükelçiliği üzerinden diplomatik ilişkilerini yürütmüş daha sonra iki ülkenin problemleri nedeniyle Sana (Yemen) Büyükelçiliği Eritre'ye akredite olmuştur. Eritre'nin ise günümüzde yerleşik büyükelçiliği olmayıp Doha (Katar)

¹¹⁰¹ "TİKA Cibuti'de İftar ve Gıda Yardımı Programları Gerçekleştiriyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_cibuti%27de_iftar_ve_gida_yardimi_programlari_gerceklestiriyor-44568, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹¹⁰² "Cibuti'nin En Büyük Camiinde Sona Gelindi", <https://tdv.org/tr-TR/2018/12/08/cibutinin-en-buyuk-camiinde-sona-gelindi/>, **Türkiye Diyanet Vakfı**, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019)

¹¹⁰³ "Cibuti Cumhuriyeti Öğrencileri Akdeniz Üniversitesi'nde", <http://www.milliyet.com.tr/cibuti-cumhuriyeti-ogrencileri-akdeniz-antalya-yerelhaber-370648/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹¹⁰⁴ "Cibutili Öğrenciler Çankırı'da Yüksek Lisans Yapacak", <http://www.milliyet.com.tr/cibutili-ogrenciler-cankiri-da-yukse-cankiri-yerelhaber-1627452/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019)

¹¹⁰⁵ "Büyükelçilik", <http://asmara.be.mfa.gov.tr/Mission/About>, **T.C. Asmara Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

Büyükelçiliği Türkiye'ye akreditedir.¹¹⁰⁶ Türkiye Afrika'ya açılım kapsamında coğrafi konumuyla da ön plana çıkan Eritre'ye Fırat Sunel'i Asmara Büyükelçisi olarak atamış ve Kasım 2013 tarihinde Isaias Afewerki'ye Güven Mektubu'nu vermesiyle diplomatik ilişkiler üst noktaya taşınmıştır.¹¹⁰⁷ Sunel'in görev süresinin sona ermesinin ardından Aykut Kumbaroğlu 30 Kasım 2016 tarihinde görevi devralmıştır.¹¹⁰⁸

İki ülke arasında üst düzey siyasi ilişkilerde karşımıza çıkan ilk ziyaret; 2010 yılında düzenlenen 1. İstanbul Somali Konferansı'na Eritre Dışişleri Bakanı Osman Saleh Mohammed ülkesini temsilen katılım sağlamasıdır. Eritre ile Somali arasındaki diplomatik ilişkiler birbirlerini terör örgütlerine yardım ediyor diye suçlaması sonucu kesilmiştir. Davutoğlu bölgesel barışı sağlamak adına Somali Dışişleri Bakanı Ali Ahmed Jama ile Eritre Dışişleri Bakanı Mohammed'i görüştürmüştür. Bu görüşme iki ülke arasında siyasi olarak ilk olması açısından tarihe geçmiştir.¹¹⁰⁹

Mohammed 16 Aralık 2011 tarihinde Türkiye – Afrika Ortaklığı 1. Bakan Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı'na katılmak üzere Türkiye'ye gelerek Davutoğlu ile ikili ve bölgesel konular (daha çok Somali özelinde) üzerine görüşme gerçekleştirmiştir.¹¹¹⁰

Davutoğlu, Doğu Afrika gezisi kapsamında 16 Kasım 2012 tarihinde Eritre'ye ziyaret düzenlemiştir. Türkiye'den Eritre'ye Dışişleri Bakanı düzeyinde yapılmış ilk ziyaret olması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Salih tarafından karşılanmış ve Cumhurbaşkanı Afewerki ile görüşme gerçekleştirmiştir.¹¹¹¹ Türkiye ile Eritre ilişkileri, Eritre – Etiyopya ve Eritre – Somali ilişkileri gibi konular görüşmenin

¹¹⁰⁶ “Eritre Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tcgb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9496/eritre-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹⁰⁷ “President Isaias Receives Credentials of Six Ambassadors”, <http://www.shabait.com/news/local-news/15396-president-isaias-receives-credentials-of-six-ambassadors>, **Eritrea – Ministry of Information**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹⁰⁸ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://asmara.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Asmara Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹⁰⁹ “Konferansta Bir İlk Yaşandı”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 2010, s.13

¹¹¹⁰ “Davutoğlu Eritre Dışişleri Bakanı'yla Görüştü”, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/davutoglu-eritre-disisleri-bakaniyla-gorustu-20285.html> **TRTHABER**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹¹¹ “Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Eritre'de”, <https://www.haberler.com/disisleri-bakani-davutoglu-eritre-de-4096360-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

içeriğini oluşturmuştur. Türkiye ile Eritre arasındaki ilişkileri geliştirme yönünde fikir birlikteliği sağlamışlardır.

Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Eylül 2014 tarihinde BM 69. Genel Kurulu'na katılmak üzere ABD'ye gitmiştir. Bu ziyaret vesilesiyle Eritre Dışişleri Bakanı Salih ile görüşmüştür.¹¹¹²

Dönemin Türk Devlet Bakanı Mehmet Batallı 18 Aralık 1997 tarihinde düzenlediği Eritre ziyaretinde Ticaret ve Sanayi Bakanı Ali Said Abdalla ile iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin de temelini oluşturan *Ticaret, Sanayi ve Teknik İşbirliği Protokolü*'nü imzalamışlardır.¹¹¹³

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2015 yılında 13.8 milyon dolar olmuş ve bu miktarın sadece 20 bin doları Türkiye'nin ithalatı olmuştur.¹¹¹⁴ Türkiye'nin başlıca ihracat kalemleri; sebze, demir, çelik ve mobilya iken ithalatı; elektrikli eşyalar olmuştur. Zaten düşük seviyede olan hacim 2018 yılında 8.2 milyon dolar seviyesine inmiş ve bu miktarda da Türkiye'nin ithalatı 20 bin dolar seviyesinde kalmıştır. İhracat kalemi bir önceki verilerle aynıdır.

Kültürel faaliyet alanında çok bir etkinlik olmayıp iki adet TİKA faaliyetiyle karşılaşmaktadır. Asmara'da merkezden uzak mesafede yaşayan kız çocuklarının okula gidiş gelişini kolaylaştırmak adına 114 bisiklet hediye edilmiştir.¹¹¹⁵ İkinci etkinlik ise Eritre Göçmenlik ve Vatandaşlık Bürosu'na bilişim ve büro malzemeleri yardımıyla bulunulmuştur.¹¹¹⁶

3.TÜRKİYE – ETİYOPYA İLİŞKİLERİ

¹¹¹² “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu BM'deki Arabuluculuk Dostlar Grubu Toplantısı'na Eşbaşkanlık Yaptı”, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹¹³ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 31 Mayıs 1998, S.23358, s.5, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹¹⁴ “Turkey's Exports to Eritrea”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c232%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹¹⁵ “TİKA'dan Eritre'de Eğitime Destek”,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_eritre%27de_egitime_destek-41256, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

¹¹¹⁶ “Eritre'de Göçmenlik ve Vatandaşlık Bürosuna Elektronik Ekipman Desteği”,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/eritre%27de_gocmenlik_ve_vatandaslik_burosuna_elektronik_ekipman_destegi-31927, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2019)

1974 yılında Derg komitesi tarafından yapılan darbeyle Kral Haile Selassie'nin iktidarına son verilmesiyle Etiyopya için imparatorluk devri sona ermiştir. Derg cuntası Etiyopya Halkları Devrimci Demokrasi Cephesi (EPRDF) tarafından yönetimin ele alındığı 1991 yılına kadar baskıcı bir sistemle ülkeyi yönetmiştir. EPRDF günümüzde de iktidarı elinde bulundurmaktadır. İtalya 1896 yılında Etiyopya üzerinde işgal girişiminin başarısızla sonuçlanmasının ardından 1935 yılında yeni bir işgal girişimi başlatmış ve başarılı olmuştur. Yaklaşık bir yıl süren bu işgal Türkiye tarafından uluslararası kamuoyunda hep kınanmış ve Etiyopya'nın bağımsızlığı desteklenmiştir.

3.1.Siyasi İlişkiler

İki ülke arasında ilk temaslar 16. yüzyılda başlamış ve diplomatik ilişkiler 19. Yüzyılın sonlarında tesis edilmiştir. 1896 yılında kurulan ilişkiler 1912 yılında Harar vilayetine Konsolosluk açılmasıyla gelişme göstermiş ve 1926 yılına gelindiğinde Addis Ababa'ya büyükelçilik açılarak en üst noktaya taşınmıştır. Türkiye'nin bu girişimini takiben 7 yıl sonra Etiyopya Ankara Büyükelçiliği'ni açmış olmasına karşın Etiyopya yönetiminde meydana gelen rejim değişikliğinin sonucu 1984 yılında kapanmış ve 2006 yılında tekrar faaliyete başlamıştır.¹¹¹⁷ Konumuzu kapsayan dönem itibariyle Addis Ababa'da görev yapan Türk Büyükelçiler; Murat Bilhan (1997 – 2001), Kenan Tepedelen (2001 – 2005), Can Altan (2005 – 2008), Ali Rıza Çolak (2008 – 2010), Uğur Kenan İpek (2010 – 2013), Osman Rıza Yavuzalp (2013 – 2015), Fatih Ulusoy (2015 – 2019) ve Yaprak Alp (2019 – Devam Ediyor).¹¹¹⁸ Etiyopya'nın Ankara Büyükelçileri ise Mulatu Teshome Wirtu (2006 – 2013), Ayalew Gobezie Workneh (2014 – 2018) ve Girma Temesgen Barkessa (2018 – Devam Ediyor).

Türkiye'den Sahra'nın altına ilk ziyaret Başbakan Erdoğan tarafından Etiyopya'ya düzenlemiştir. Erdoğan, 2 Mart 2005 tarihinde Etiyopya'ya resmi ziyaret düzenlemiş ve bu ziyaret kapsamında mevkidaşı Meles Zenawi ile Etiyopya Milli

¹¹¹⁷ “Türkiye – Etiyopya İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etiyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹¹⁸ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://addisababa.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

Sarayı’nda görüşmüşlerdir.¹¹¹⁹ İlişkileri çok yönlü olarak geliştirme kararında mutabık kalarak Etiyopya’nın kapalı olan Ankara Büyükelçiliği’nin açılması konusunu kesinleştirmişlerdir. Erdoğan Türkiye’nin tecrübelerini bölgeye aktarabileceklerini ve yatırım yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Görüşme içeriğinde ikili ilişkilerin dışında Kıbrıs konusu da görüşülmüş olup Zenawi BM planının uygulanmamasından dolayı Türklerin suçlanamayacağını dile getirerek desteğini belirtmiştir. Erdoğan daha sonra Cumhurbaşkanı Girma Wolde Giorgis ile görüşmüştür.

Erdoğan, 29 – 30 Ocak 2007 tarihlerinde Addis Ababa’da düzenlenen Afrika Birliği Zirvesi’ne katılmak üzere Etiyopya’ya gitmiştir. Bu ziyaret esnasında Erdoğan ve heyeti 53 ülkenin çeşitli yetkilileriyle 2008 yılında Türkiye’de düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi öncesi temaslar kurmuştur.¹¹²⁰ Program kapsamında Zenawi ile de görüşme gerçekleştirmiş ve Türkiye’ye davet etmiştir.

Zenawi, Erdoğan’ın daveti üzerine 8 – 10 Şubat 2007 tarihlerinde Türkiye’ye gelmiştir. Erdoğan, Başbakanlık Merkez Bina’da resmi karşılama töreni düzenlemiştir. Daha sonra gerçekleşen baş başa ve heyetler arası görüşmelerde ilişkileri geliştirme yönünde kararlılık vurgusu yapmışlardır.¹¹²¹ Görüşmelerin ardından *Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü* ve *Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Sezer ile de görüşen Zenawi İstanbul’da işadamları ile bir araya gelerek ziyaretini tamamlamıştır.

Türk Cumhurbaşkanı Gül, BM 65. Genel Kurulu’na katılmak üzere Eylül 2010 tarihinde New York’a gitmiştir. Kurulun alt oturumlarından olan Yoksulluk, Açlık ve Cinsiyet Eşitliği Sorunları ile Mücadele toplantısına Etiyopya Başbakanı Zenawi ile eş başkanlık yapmıştır.¹¹²²

Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye’de başlatılan Doğu Afrika’da yaşanan kuraklık ve kıtlık ile mücadele kampanyası kapsamında 22 Ağustos 2011

¹¹¹⁹ “Erdoğan: Etiyopya’ya Katkıda Bulunacağız”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-etiyopyaya-katkida-bulunacagiz-300647>, **Hürriyet**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹²⁰ “Başbakan Erdoğan’ın Etiyopya Temasları”, <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-in-etiyopya-temaslari-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹²¹ “Erdoğan – Zenawi Ortak Basın Toplantısı Düzenledi”, <https://www.haberler.com/erdogan-zenawi-ortak-basin-toplantisi-duzenledi-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹²² “Açlık Çekenlere Yeterli Gıdanın Ulaştırılması Herkesin Sorumluluğu”, <https://www.tcgb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9203/aclik-cekenlere-yeterli-gidanin-ulastirilmesi-herkesin-ortak-sorumlulugu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

tarihinde Etiyopya'ya ziyaret düzenlemiştir.¹¹²³ O dönem Dışişleri Bakanı olan Hailemariam Desalegn ve Başbakan Zenawi ile görüşme gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin bölgeye ilgisinin karşılıklı çıkardan oluştuğunu ve samimi yaklaştığını belirten Davutoğlu ilişkilerin tarihsel süreçten derinlik aldığını belirtmiştir.

Davutoğlu, 16 Kasım 2012 tarihinde Etiyopya'ya ikinci kez ziyaret düzenlemiştir. Davutoğlu, Etiyopya Başbakanı Hailemariam Desalegn ile bir araya gelerek ikili ilişkiler, Somali meselesi, bölgesel ve uluslararası konuları görüşmüşlerdir. Desalegn Türk işadamlarının bölgeye yatırımlarının artmasından duyduğu memnuniyeti belirterek daha da geliştirmek istediklerini vurgulamıştır.¹¹²⁴

Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan, Eylül 2014 tarihinde BM 69. Genel Kurulu'na katılmak için New York'a girmiştir. Eylem İçin Ekonomik Durum başlıklı oturumda Etiyopya Başbakanı Desalegn ile eş başkanlık yapmıştır.¹¹²⁵ Bu yönüyle bakıldığında da iki ülkenin ulusüstü yapılarda birlikte faaliyet alanı oluşturduklarını ve bu yapılarda oluşan samimiyetin ikili ilişkilere de olumlu yansımaları da ilerleyen dönemde görülmektedir.

Erdoğan 21 Ocak 2015 tarihinde Etiyopya'ya resmi ziyaret düzenlemiş ve havaalanında Başbakan Desalegn tarafından karşılanmıştır.¹¹²⁶ Erdoğan'ın heyetinde Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Fikri Işık, Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu, Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu, milletvekilleri ve işadamları bulunmuştur.¹¹²⁷ Bu yoğun katılıma baktığımızda Etiyopya ile tarihi derinliği bulunan Türkiye'nin Afrika'ya Açılım stratejisinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görebiliriz. Addis Ababa Milli Sarayı'nda Desalegn Erdoğan için resmi karşılama töreni

¹¹²³ "Davutoğlu Etiyopya'da", <http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-etiyopya-da/dunya/haberdetay/22.08.2011/1429917/default.htm>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹²⁴ "Davutoğlu, Etiyopya'da Temaslarda Bulundu", <https://www.yenisafak.com/politika/davutoglu-etiyopyada-temaslarda-bulundu-424217>, **YeniŞafak**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹²⁵ "İklim Değişikliği Konusu, İnsanlığın Ortak Sorunu Haline Dönüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1372/iklim-degisikligi-konusu-insanligin-ortak-sorunu-haline-donustumur>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

¹¹²⁶ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Etiyopya'da", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2723/cumhurbaskani-erdogan-etiyopyada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

¹¹²⁷ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Etiyopya'ya Gitti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2720/cumhurbaskani-erdogan-etiyopyaya-gitti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

düzenlemiş ve tören sonrası görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹¹²⁸ Düzenlenen ortak basın toplantısında konuşan Erdoğan, enerji, savunma sanayi, müteahhitlik gibi birçok alanda Türkiye'nin yatırım yapmaya hazır olduğunu ifade etmiş Desalegn ayakkabı, imalat, tekstil de deri sanayi gibi alanlarda ortak iş yapabileceklerini belirtmiş olup liderler enerji alanında iş yapmak için anlaşma hazırlanması kararı almıştır.¹¹²⁹ Erdoğan, FETÖ ile mücadelede destek isteyerek Etiyopya kurumlarına da sızabilecekleri uyarısında bulunmuş ve bu örgüte ait okulların kapılmasını talep etmiştir.¹¹³⁰ Ziyaret esnasında *Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Mutabakat Zaptı* imzalanmıştır.¹¹³¹ Erdoğan Türkiye – Etiyopya İş Forumu'na katılmış ve oradan sonra Addis Ababa Üniversitesi'nde şahsına verilen Fahri Doktora Unvanı törenine katılmıştır.¹¹³² Erdoğan ziyaret çerçevesinde Etiyopya Cumhurbaşkanı Mulatu Teshome Wirtu ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Wirtu'nun eski Ankara Büyükelçisi olması ülke ilişkileri bakımından olumlu yansımaları olmasını beklemek yanlış değildir.

Erdoğan'ın daveti üzerine Wirtu 6 – 10 Şubat 2017 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlenen resmi karşılama töreni sonrası baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹¹³³ Wirtu bu ziyaretini “Eve gelmek gibi” benzetmesiyle olumlu bir atmosfere taşımıştır. Wirtu daha sonra TBMM'ye ziyaret düzenlemiş Meclis Başkan Vekili Ahmet Aydın ile görüşerek FETÖ darbe girişiminde zarar gören yerlerde incelemelerde

¹¹²⁸ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Addis Ababa Milli Sarayı'nda”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2724/cumhurbaskani-erdogan-addis-ababa-mill-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

¹¹²⁹ “Afrika'nın Önde Gelen Ülkelerinden Etiyopya ile Üst Düzey İlişkilerimizi Geliştirmeliyiz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2726/afrikanin-onde-gelen-ulkelerinden-etiopya-ile-ust-duzey-iliskilerimizi-gelistiriyoruz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

¹¹³⁰ “Erdoğan'dan Paralel Vurgusu”, **Cumhuriyet**, 23 Ocak 2015, s.7

¹¹³¹ “Etiyopya Başbakanı Ato Hailemariam Dessalegn ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/2829/etiopya-basbakani-ato-hailemariam-dessalegn-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

¹¹³² “Addis Ababa Üniversitesi'nde Fahri Doktora Töreninde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2977/addis-ababa-universitesinde-fahri-doktora-torende-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

¹¹³³ “Etiyopya Cumhurbaşkanı Wirtu Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70922/etiopya-cumhurbaskani-wirtu-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019)

bulunmuştur.¹¹³⁴ Wirtu Başbakan Yıldırım ile Çankaya Köşkü'nde bir araya gelerek ilişkileri değerlendirmişlerdir.¹¹³⁵ Ankara Üniversitesi'ne de ziyaret düzenleyen Wirtu'ya Rektör Prof. Dr. Erkan İbiş tarafından “Dostluk Payesi” verilmiştir.¹¹³⁶

1 Eylül 2017 tarihinde Yıldırım, Desalegn ile ikili ilişkiler ve FETÖ ile mücadele alanlarında telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir.¹¹³⁷

10 – 11 Ekim 2018 tarihlerinde İstanbul'da 2. Türkiye – Afrika Ekonomi ve İş Forumu düzenlemiştir. Forumu katılma için Türkiye'ye gelen Wirtu ile Erdoğan ikili görüşme gerçekleştirmiştir.¹¹³⁸

Etiyopya Genel Kurmay Başkanı Korgeneral Samora Yonus 25 Nisan 2006 tarihinde Türkiye'ye gelerek dönemin Türk Genel Kurmay Başkanı Hilmi Özkök ile görüşmüştür. Görüşmelerin ardından iki ülke arasında askeri ilişkilerin temelini oluşturan *Askeri Alanda İşbirliğine Dair Çerçeve Anlaşması*'ni imzalamışlardır.¹¹³⁹

3.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi boyutunu 9 Eylül 1993 tarihinde imzalanan *Ekonomik ve Teknik İşbirliği ve Ticaret Anlaşması* oluşmuştur.¹¹⁴⁰ Bu anlaşmayı genişletmek ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla Türk Devlet Bakanı Mehmet Batallı Aralık 1997 tarihinde Etiyopya'ya ziyaret düzenlemiştir. BU ziyaret kapsamında iki ülkenin *Ekonomik ve Ticaret Heyetleri Arasında Mutabakat*

¹¹³⁴ “Etiyopya Cumhurbaşkanı TBMM’de”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=139649, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹³⁵ “Başbakan Yıldırım, Etiyopya Cumhurbaşkanı ile Görüştü”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/02/07/basbakan-yildirim-etiyopya-cumhurbaskani-ile-gorustu>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹³⁶ “Etiyopya Cumhurbaşkanı Tesheme, Ankara Üniversitesi’ni Ziyaret Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/etiopya-cumhurbaskani-tesheme-ankara-ankara-yerelhaber-1829518/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹³⁷ “Başbakan Yıldırım, Etiyopya Başbakanı HAilemariam Desalegn ile Telefonda Görüştü”, <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-etiyopya-basbakani-ankara-yerelhaber-2255090/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹³⁸ “Başkan Erdoğan’dan Afrika’ya Önemli Çağrı”, <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/turkiye-gonulleri-fethediyor>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹³⁹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111025-1.htm/20111025.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111025-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 25 Ekim 2011, S.28095, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁴⁰ “Milletlerarası Andlaşmalar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21767.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21767.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 23 Kasım 1993, S.21767, s.1, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

Zaptı imzalanmıştır.¹¹⁴¹ 1993 tarihli anlaşma çerçevesinde oluşturulan Türkiye – Etiyopya Karma ekonomik Komisyonu (KEK) Birinci Dönem Toplantısı Türk Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler ve Etiyopya Ticaret ve Sanayi Bakanı Kassahun Ayele eş başkanlıklarında 13 – 16 Kasım 2000 tarihlerinde Addis Ababa’da düzenlenmiştir.¹¹⁴² Bu toplantı sonrası ekonomik ilişkiler için oldukça etkin önem arz eden *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma* imzalanmıştır.¹¹⁴³ Yaklaşık bir buçuk sene sonra KEK İkinci Dönem Toplantısı Mehmet Keçeciler ve Etiyopya Ticaret ve Sanayi Bakanı Girma Birru eş başkanlıklarında 27 – 28 Mart 2002 tarihlerinde Ankara’da düzenlenmiştir.¹¹⁴⁴ KEK Üçüncü Dönem Toplantısı Türk Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ve Etiyopya Gelirler Bakanı Getachew Belay eş başkanlıklarında 11 – 13 Ocak 2005 tarihlerinde Addis Ababa’da düzenlenmiştir.¹¹⁴⁵ Erdoğan’ın Başbakanlığı döneminde Etiyopya’ya yaptığı ziyaret esnasında (2005) ekonomik ilişkiler için önem teşkil eden *Gelirler Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması* imzalanmıştır.¹¹⁴⁶ KEK Dördüncü Dönem Toplantısı Yıldırım ve Birru eş başkanlıklarında 17 – 18 Ocak 2007 tarihlerinde Ankara’da düzenlenmiştir.¹¹⁴⁷ Etiyopya Başbakanı Zenawi’nin 2007 yılında Türkiye’ye düzenlediği ziyaret esnasında İstanbul’da Etiyopya Günü Toplantısı

¹¹⁴¹ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 31 Mayıs 1998, S.23358, s.2, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁴² “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/04/20010502.htm/20010502.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/04/20010502.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 2 Mayıs 2001, S.24390, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁴³ “Türkiye Cumhuriyeti ve Federal Demokratik Etyopya Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”,

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5156.html>, **TBMM**, Kanun No:5156, Kabul Tarihi 29 Nisan 2004, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁴⁴ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/07/20020724.htm/20020724.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/07/20020724.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 24 Temmuz 2002, S.24825, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁴⁵ “Milletlerarası Andlaşmalar”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050609.htm/20050609.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050609.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 9 Haziran 2005, S.25840, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁴⁶ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070809.htm/20070809.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070809.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 9 Ağustos 2007, S.26608, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁴⁷ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081010-3.htm/20081010.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081010-3.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Ekim 2008, S.27020, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

düzenlenmiş ve Zenawi Türk işadamlarıyla buluşmuştur.¹¹⁴⁸ Zenawi, Türkiye'nin Kıta'daki faaliyetlerinde Etiyopya olarak yardımcı olacaklarını belirtmiştir. KEK Beşinci dönem toplantısı yine Yıldırım ve Birru eş başkanlıklarında 8 – 9 Ocak 2009 tarihlerinde Addis Ababa'da düzenlenmiştir.¹¹⁴⁹ Türk Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan 20 – 23 Aralık 2010 tarihlerinde Etiyopya'ya ziyaret düzenleyerek Türkiye – Etiyopya İş Forumu'na katılmıştır.¹¹⁵⁰ Ziyaret kapsamında Başbakan Zenawi ile görüşme gerçekleştirmiştir. KEK Altıncı Dönem Toplantısı Türk Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Nihat Ergün ve Etiyopya Sanayi ve Ticaret Bakanı Mekonnen Manyazewai eş başkanlıklarında 21 – 22 Mart 2012 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiştir.¹¹⁵¹ Türk Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi 12 Aralık 2014 tarihinde Etiyopya'da düzenlenen Türkiye – Etiyopya İş Forumuna katılmıştır. Bu toplantı esnasında Zeybekçi ve ev sahibi heyet arasında Etiyopya'ya Türk Bankası açılması ve Serbest Ticaret Anlaşması imzalanması için metin hazırlanması konularında fikir birlikteliği sağlanmıştır.¹¹⁵²

Erdoğan Etiyopya ziyareti kapsamında düzenlenen Türkiye – Etiyopya İş Forumu'na katılım sağlamıştır. Forumda; 170 milyonu aşkın nüfus kapasiteli iki ülkenin 400 milyon dolar seviyelerinde olan 2014 yılı ticaret hacmini yetersiz bularak en kısa sürede arttırmak gerektiğini ve Türkiye'nin bu ülkede 3 milyar dolar civarında yatırımı olduğunu ve bunun artacağını ifade etmiştir.¹¹⁵³ Siyasiler olarak eksik anlaşmaları tamamlayacaklarını belirterek işadamlarına ortak yatırım çağrısında bulunmuştur.

KEK Yedinci Dönem Toplantısı ise Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve Etiyopya Sanayi ve Ticaret Bakanı Ahmed Abitew eş başkanlıklarında 28 Aralık 2016

¹¹⁴⁸ “Etiyopya Günü Toplantısı Gerçekleştirildi”, <https://www.haberler.com/etiopya-gunu-toplantisi-gerceklestirildi-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹⁴⁹ “Milletlerarası Andlaşma”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090627.htm/20090627.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090627.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 2009, S.27271, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁵⁰ “Bakan Çağlayan'ın Afrika Çıkarması”, <http://www.milliyet.com.tr/bakan-caglayan-in-afrika-cikarmasi-siyaset-1319256/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹⁵¹ “Türkiye – Etiyopya Kek Kapanış Toplantısı...”, <https://www.haberler.com/turkiye-etiopya-kek-kapanis-toplantisi-3471004-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹⁵² “Etiyopya'da Türk Bankası Açılacak”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/12/12/etiopyaya-turk-bankasi-acilacak>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹⁵³ “Türkiye – Etiyopya İş Foruu Etiyopya'da Düzenlendi”, <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-etiopya-is-forumu-etiopya-da-duzenlendi>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

tarikhinde Addis Ababa’da düzenlenmiştir.¹¹⁵⁴ Zeybekçi bu ziyaretinde burada düzenlenen Türkiye – Etiyopya İş Forumu’na katılmış ve forum vesilesiyle Etiyopya Dışişleri Bakanı Workneh Gebeyehu ile de görüşme gerçekleştirmiştir.¹¹⁵⁵

İki ülkenin 2015 yılı ticaret hacmi 419.2 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiş olup bu miktarın 383.5 milyon gibi oldukça önemli bir kısmı Türkiye’nin ihracatı olmuştur. İhraç kalemlerinde öne çıkarlar; demir, çelik, demir ve çelik ürünleri, makinalar, plastik ve plastik ürünleri ve bakır ve bakır ürünleri olmuştur.¹¹⁵⁶ Türkiye’nin 35.7 milyon dolarlık ithalatında öne çıkan kalemler ise yağlı tohumlar, meyveler, pamuk, kahve ve çay şeklinde olmuştur. 2018 yılına gelindiğinde ticaret hacmi 355.4 milyon dolar seviyesine düşmüştür. Türkiye’nin 321 milyon dolarlık ihracatından öne çıkan kalemler yerini korurken ilaveten elektronik eşyaların da dahil olduğunu görmekteyiz. Türkiye’nin 34.4 milyon dolarlık ithalatındaki öne çıkan kalemler ise 2015 yılı verileriyle aynı olmuştur.¹¹⁵⁷

3.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasındaki kültürel işbirliğinin resmi zemini 13 Mart 2000 yılında Ankara’da imzalanan *Mutabakat Zaptı*’dır. Bu metin daha sonra genişletilerek 25 Haziran 2004 tarihinde *Kültür, Eğitim, Bilim, Basın Yayın ve Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması* adı altında Türk Büyükelçi Kenan Tepedelen ve Etiyopya Gençlik ve Spor Bakan Yardımcısı Mohamouda Ahmed Gaas arasında imzalanmıştır.¹¹⁵⁸ Kültürel ilişkiler için önemli olan bir diğer metin olan *Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması* Zenawi’nin Türkiye ziyareti sırasında 8 Şubat 2007 tarihinde imzalanmıştır.¹¹⁵⁹

¹¹⁵⁴ “Türkiye – Etiyopya Siyasi İlişkileri” <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etiyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁵⁵ “Yeni Gümrük Birliği Büyüme Arttıracak”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/12/29/yeni-gumruk-birligi-buyumeyi-artiracak>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹⁵⁶ “Turkey’s Exports to Ethiopia”, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c231%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁵⁷ “Turkey’s Imports from Ethiopia”, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c231%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁵⁸ “Yürürlükte Olan Kültür Anlaşmaları, Kültürel Değişim Programları ve Mutabakat Zaptları”, <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR-22139/yururlukte-olan-kultur-anlasmalari-kulturel-degisim-pro-.html>, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁵⁹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704M2.ht>

Türkiye 2005 yılını Afrika Yılı ilan etmiş ve aynı yıl TİKA'nın Afrika Kıtası'ndaki ilk ofisini Addis Ababa'ya açmıştır. 2016 yılında Etiyopya Bölgesinde meydana gelen aşırı yağışlar nedeniyle 10 milyona yakın insan çeşitli boyutlarla olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye oldukça zor durumda olan Kebri Dahar köyünde kalan 500 aileye gıda yardımında bulunmuştur.¹¹⁶⁰ TİKA diğer kıta ülkelerinde de olduğu gibi Etiyopya'da da iftar programları organize ederek yoksul kimselere ulaşmaya çalışmaktadır.¹¹⁶¹ Bölgenin düzensiz iklim yapısının oluşturduğu kuraklık gibi doğal afetler sonucunda da Türkiye bölge hakkını yalnız bırakmamıştır. Somali Eyaleti'nde 1000 aileye gıda yardımında bulunarak bir miktar da olsa katkı yapma gayreti içerisinde.¹¹⁶² Etiyopya'da kuraklık, sel felaketi ve iç çatışmalar gibi çeşitli etkenler nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan kişiler Oromia kampında yaşamaktadırlar. Türkiye, bu kampa 40 ton gıda yardımı yapmıştır.¹¹⁶³

Türk Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın 2011 sonrası bölgede meydana gelen olumsuz şartlar sonucu bölgede sık sık Türkiye'yi temsil ettiğini görmekteyiz. Bu ziyaretler esnasında Etiyopyalı yetkililer Bozdağ'dan ambulans istemişlerdir. Bu talep üzerine 2 adet tam donanımlı ambulans Harar vilayetinde kullanılmak üzere yetkililere verilmiştir.¹¹⁶⁴ Tigray Eyaleti'nde bulunan Mekele Hastanesi'ne ultrason cihazı, mikroskop vb. tıbbi cihaz yardımında bulunulmuştur.¹¹⁶⁵ Somali Eyaleti'nde Kadın ve Çocuk Sağlığı Merkezi'ne de tıbbi donanım verilmiştir.¹¹⁶⁶ Afar Eyaleti'nde

m/20110704M2.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704M2.htm, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Temmuz 2011, S.27984, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019)

¹¹⁶⁰ "TİKA'dan Etiyopya'da Kuraklık ve Selden Etkilenen Ailelere Gıda Yardımı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_etiyopya_da_kuraklik_ve_selden_etkilenen_ailelere_gida_yardimi-23394, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶¹ "TİKA'dan Etiyopya'da Yetimlere İftar", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_etiyopya%27da_yetimlere_iftar-45033, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶² "TİKA Kuraklıktan Etkilenen Etiyopya'nın Somali Eyaleti'ne Gıda Yardımı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kurakliktan_etkilenen_etiyopya_nin_somali_eyaletine_gida_yardimi-34500, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶³ "Etiyopya'ya Gıda Yardımı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27ya_gida_yardimi-44845, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶⁴ "TİKA'dan Etiyopya'ya Ambulans Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_etiyopyaya_ambulans_destegi-6220, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶⁵ "Etiyopya'da Mekele Devlet Hastanesi'ne Tıbbi Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya_da_mekele_devlet_hastanesine_tibbi_ekipman_destegi-32705, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶⁶ "Etiyopya'da Kabriyah Kadın ve Çocuk Sağlığı Merkezi'ne Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_kabribayah_kadin_ve_cocuk_sagligi_merkezi_ne_ekipman_destegi-33784, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

bulunan Ayssaita Bölge Hastanesi'nde çeşitli donanım desteğinde bulunulmuştur.¹¹⁶⁷ Addis Ababa'da bulunan Tikur Anbessa Hastanesi'nin Onkoloji bölümünde lösemi hastası çocuklar için masa, sandalye ve yatak gibi donanım malzemeleri yardımı yapmıştır.¹¹⁶⁸

Oromia Eyaleti'nde yer alan yetimhanenin ilkokuluna masa, sandalye vb. donanım desteği sağlanmıştır.¹¹⁶⁹ Somali Eyaleti'nde öğrenciler ve yetimler üzerine faaliyet gösteren ILAYS isimli STK'nın merkezine çeşitli donanım malzemeleri yardımında bulunulmuştur.¹¹⁷⁰ Yine Somali Eyaleti'nde faaliyet gösteren Jijiga Community School'a bilişim ve mobilya desteğinde bulunulmuştur.¹¹⁷¹ Bir başka okul olan Bedessa Preparatory School'a bilişim sınıfı ve laboratuvar oluşturulmuştur.¹¹⁷² Eğitim üzerine faaliyet gösteren Model Graduates kurumuna bilişim ve mobilya desteği verilmiştir.¹¹⁷³ Türkiye'de çeşitli okullarda öğrenim görmüş Etiyopyalı öğrenciler ülkelerine döndüklerinde Türkiye Mezunları Kalkınma ve Yardımlaşma Derneği kurmuşlardır. Türkiye ise bu kurumla irtibat kurarak bilişim ve mobilya desteğinde bulunulmuştur.¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁷ "Etiyopya'da Afar Eyaleti Ayssaita Bölge Hastanesi'ne Donanım Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_afar_eyaleti_ayssaita_bolge_hastanesi_ne_donanim_destegi-17677, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶⁸ "Etiyopyalı Lösemili Çocuklar TİKA ile Güldü", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopyali_losemili_cocuklar_tika_ile_guldu-40570, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁶⁹ "TİKA'dan Etiyopyalı Yetimlere Eğitim Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_etiopyali_yetimlere_egitim_destegi-8452, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁷⁰ "TİKA'dan Etiyopya'da Teknik ve Mesleki Eğitime Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_etiopya_da_teknik_ve_mesleki_egitime_destek-24893, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁷¹ "Etiyopya'da Jijiga Community School'a Donanım Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya_da_jijiga_community_school_a_donanim_destegi-16189, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁷² "Etiyopya'da Bedessa Preparatory School'a Laboratuvar ve Bilgisayar Sınıfı Kuruldu", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_bedessa_preparatory_school%27a_laboratuvar_ve_bilgisayar_sinifi_kuruldu-20764, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁷³ "Etiyopya'da Model Graduates Sivil Toplum Kuruluşuna Donanım Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_model_graduates_sivil_toplum_kurulusuna_donanim_destegi-17248, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁷⁴ "Etiyopya'da Türkiye Mezunları Kalkınma ve Yardımlaşma Derneği'ne Teknik Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopyada_turkiye_mezunlari_kalkinma_ve_yardimlasma_dernegine_teknik_ekipman_destegi-6277, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

Eski Etiyopya Kralı Necaşı Eshame'nin * Türbesi TİKA tarafından aslına uygun olarak restore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.¹¹⁷⁵ Harar'da yer alan Osmanlı Konsolosluk binası restore edilerek eski görünümüne kavuşturulmuştur.¹¹⁷⁶

Ankara Büyükelçisi Ayalew Gobezie Workneh tarafından Haziran 2017 tarihinde resepsiyon düzenlemiştir. Türk hükümetini temsilen Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz katılmıştır. Yılmaz, FETÖ okullarının TMV'ye devredilmesinden duydukları memnuniyeti belirterek teşekkür etmiştir.¹¹⁷⁷

4.TÜRKİYE – GÜNEY SUDAN İLİŞKİLERİ

Güney Sudan, Sudan'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra geçen sürede zengin yeraltı kaynaklarına rağmen yoksulluk ve çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye bu ülke üzerine gerek siyasi gerekse sosyal boyutlu yardımlarını sürdürmüştür.

4.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye ile Güney Sudan arasındaki diplomatik ilişkilerin temeli bağımsızlıktan önceye dayanmaktadır. Türkiye Juba'ya ilk olarak Ocak 2011 tarihinde başkonsolosluk açmış ve bağımsızlığını takiben Kasım 2011 tarihinde de büyükelçiliğe yükselerek faaliyetlerine devam etmiştir. Türkiye'nin sırasıyla Juba Büyükelçileri; Ahmet Ergin (2011 – 2013), Haluk Ağca (2014 – 2017), Hasan Sevilir Aşan (2017 – 2019) ve Tuğrul Biltekin (2019 – Devam Ediyor) olmuştur.¹¹⁷⁸ Güney Sudan'ın Türkiye ile diplomatik ilişkilerini tesis etmesi ise Haziran 2012 tarihine dayanarak ilk Ankara Büyükelçisi John Gai Yoh'un Ekim ayında Cumhurbaşkanı Gül'e güven mektubunu vermesiyle büyükelçilik faaliyete geçmiştir.¹¹⁷⁹ Yoh'un görev

* Mekke'den ayrılmak zorunda kalan ilk Müslümanlara ev sahipliği yapmıştır.

¹¹⁷⁵ "TİKA'nın Yenilediği Necaşı Türbesine Ziyaretçi Akını", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_yeniledigi_necasi_turbesine_ziyaretci_akini-48201, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁷⁶ "Etiyopya Harar Son Osmanlı Konsolosluk Binası Restorasyonu Tamamlandı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya_harar_son_osmanli_konsolosluk_binasi_restorasyonu_tamamlandi-31994, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019)

¹¹⁷⁷ "Etiyopya'nın Bağımsızlığının 26'ncı Yıl Dönümü Resepsiyonu", <http://www.milliyet.com.tr/etiopya-nin-bagimsizliginin-26-inci-ankara-yerelfotogaleri-23568979/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2019)

¹¹⁷⁸ "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <http://juba.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Juba Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

¹¹⁷⁹ "Cumhurbaşkanı Gül, Güney Sudan Büyükelçisi Gai Yoh'u Kabul Etti", <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-gul-guney-sudan-buyukelcisi-gai-yoh-4003753-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

süresinin sona ermesiyle Ekim 2014 tarihinden günümüze kadar Majok Guandong görevine devam etmektedir.¹¹⁸⁰

Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, BM 67. Genel Kurul Toplantısı'na katılmak üzere Eylül 2012 tarihinde New York'a gitmiştir. Burada yürüttüğü ikili görüşmeler kapsamında Güney Sudan Dışişleri Bakanı Nhial Deng Nhial ile bir araya gelmesinde iki ülke arasında *Diplomatik Pasaport Hamilleri İçin Karşılıklı Olarak Vizelerin Kaldırılması Anlaşması*'ni imzalamışlardır.¹¹⁸¹

Güney Sudan ile Türkiye arasında siyasi ilişkilerin başlangıcı Güney Sudan Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Nhial Deng Nhial 23 Kasım 2012 tarihinde Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun daveti üzerine Türkiye'ye gelmesine dayanmaktadır.¹¹⁸² İki bakan düzenli siyasi istişareler yapılması yönünde mutabık kalarak *Bakanlıklar Arası Karşılıklı Eğitim Programı* üzerine anlaşma imzalamışlardır. Nhial faaliyetlerine başlayan Ankara Büyükelçiliği'nin resmi açılışını yapmış ve ardından Çankaya Köşkü'nde Gül tarafından kabul edilerek ikili ve bölgesel ilişkilere dair görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹¹⁸³

2 – 4 Kasım 2013 tarihlerinde iktidarda olan Sudan Halkın Kurtuluşu Hareketi Genel Sekreteri ve Sudan ile Sorunlarda Baş müzakereci olan Pagan Amum ve beraberindeki heyet Türkiye'ye gelmiştir. Davutoğlu ile görüşmesinde iki ülke ilişkileri ve Güney Sudan – Sudan ilişkilerinde gelişen olaylar ve geleceğe yönelik beklentiler konuşulmuştur.¹¹⁸⁴

¹¹⁸⁰ “Güney Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10559/guney-sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

¹¹⁸¹ “Davutoğlu'ndan BM'de Suriye Mesaisi”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglundan-bmde-suriye-mesaisi-21549075>, **Hürriyet**, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁸² “Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Güney Sudan Dışişleri Bakanı Nhial Deng ile Ortak Basın Toplantısı, 23 Kasım 2012, Ankara, Ankara Palas”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-guney-sudan-disisleri-bakani-nhial-deng-ile-ortak-basin-toplantisi_-23_11_2012.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

¹¹⁸³ “Güney Sudan Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10648/guney-sudan-disisleri-ve-uluslararası-isbirligi-bakani-cankaya-koskunda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

¹¹⁸⁴ “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Güney Sudan Başmüzakereci ile Görüştü”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-guney-sudanli-basmuzakereci-amum-ile-gorustu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

İmzalanan eğitim programı anlaşmasından hareketle Güney Sudanlı 20 diplomat Türkiye’de 12 – 17 Ocak 2014 tarihlerinde protokol eğitimi almışlardır.¹¹⁸⁵ Bu programı takiben yaklaşık 2.5 yıl sonra 9 Güney Sudanlı büyükelçilere diploması, protokol, insan hakları vb. alanda eğitim programı düzenlenmiştir.¹¹⁸⁶

Güney Sudan Cumhurbaşkanı Salva Kiir Mayardit Çanakkale Kara Savaşlarının 100. Yılı anma törenine katılmak üzere beraberindeki heyetle birlikte 23 – 25 Nisan 2015 tarihlerinde Türkiye’ye gelmiştir.¹¹⁸⁷

4.2.Ekonomik İlişkiler

Güney Sudan’ın yeni kurulmuş bir devlet olmasından dolayı ekonomik ilişkilerin başlangıcı da yakın zamana dayanmaktadır. İki ülke arasında 26 Nisan 2017 tarihinde Türkiye’ye gelen Güney Sudan Maliye ve Planlama Bakanı Stephen Dhieu Dau ve Türk Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi arasında Ankara’da imzalanan *Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması* temel metni oluşturmaktadır.¹¹⁸⁸

Temel ekonomik verilere baktığımızda oldukça düşük miktarlar görmekteyiz. 2015 yılında ticaret hacmi oluşmamış olup 2016 yılında sadece Türkiye’nin 197 bin dolarlık ihracatını görmekteyiz. İhraç kalemi olarak ise nişasta ve meyve yeklinedir. 2018 yılında ticaret hacmi oluşmamıştır.

4.3.Kültürel İlişkiler

Kültürel ilişkileri oluşturan resmi metin bulunmamasına rağmen Türkiye’nin TİKA üzerinden Güney Sudan’da faaliyetler yürütüldüğünü görmekteyiz.

Güney Sudan’da yaşanan iç savaştan dolayı yerleşim yerlerini terk eden insanlar Sudan’a giderek buradaki sığınma kamplarında yaşamaktadır. Türkiye de bu

¹¹⁸⁵ “Güney Sudan Protokol Görevlileri İçin Eğitim Programı”, <http://diab.mfa.gov.tr/guney-sudan-protokol-gorevlileri-icin-egitim-programi.tr.mfa>, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

¹¹⁸⁶ “Güney Sudanlı Büyükelçiler Eğitim Program(2016)ı”, <http://diab.mfa.gov.tr/guney-sudanli-buyukelciler-egitim-programi-2016.tr.mfa>, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

¹¹⁸⁷ “Çanakkale Kara Savaşları’nın 100. Yıl Dönümü: 16 Devlet Başkanı Şehitler Abidesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31993/canakkale-kara-savaslarinin-100-yil-donumu-16-devlet-baskani-sehitler-abidesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

¹¹⁸⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Güney Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Teklifi”, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1536.pdf>, **TBMM**, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019)

kamplardan biri olan Es-Selame kampına 16 ton gıda yardımında bulunmuştur.¹¹⁸⁹ İç çatışmalardan kaçan yerli halkın bir kısmı ise Juba'ya yerleşmektedir. Türkiye burada da 1100 aileye gıda yardımında bulunmuştur.¹¹⁹⁰

Güney Sudan'da federalizm üzerinde araştırma yapmak amacıyla 2015 yılında Federal İşler Bakanlığı oluşturulmuştur. Türkiye bu oluşum sürecinde binanın bilişi ve mobilya donanımına destek vermiştir.¹¹⁹¹ TİKA, Güney Sudan Sağlık Bakanlığı'na 2 adet tam donanımlı ambulans vermiştir.¹¹⁹²

Güney Sudan okuma – yazma açısından oldukça geri kalmış durumdadır. Genel nüfusun %75'i okuma yazma bilmiyorken çocukların %75 eğitim alamamaktadır. TİKA bu veriden hareketle bölgede yer alan bir okulun derslik sayısını arttırmıştır.¹¹⁹³ Bir başka okul inşaatını ise Juba'da bulunan Ngerjebe ilkokulunu tamamlayarak gerçekleştirmiştir.¹¹⁹⁴

Türk Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan oluşan uzman heyet Juba'ya giderek bölgenin potansiyelleri hakkında tespit yapmışlardır.¹¹⁹⁵ İncelemelerin bir sonucu olarak bölge toprağına uygun 30 ton tohum Jubalı çiftçilere verilmiştir.¹¹⁹⁶

Güney Sudan'da anne ve çocuk sağlığında sorunlar yaşanmasından dolayı Türkiye devreye girerek 5 Kasım – 21 Aralık 2012 tarihlerinde İstanbul'da 50

¹¹⁸⁹ “TİKA'nın Yardımları Güney Sudanlı Mültecilere Ulaştı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_yardimlari_guney_sudanli_multecilere_ulasti-33958, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹⁰ “TİKA'dan Güney Sudan'a Gıda Yardımı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27a_gida_yardimi-39816, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹¹ “TİKA'dan Güney Sudan'da Federal İşler Bakanlığı'na Donanım Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27da_federal_isler_bakanligi%27na_donanim_destegi-40027, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹² “Güney Sudan'da Sağlık Alanında Çalışmalar Devam Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanda_saglik_alaninda_calismalar_devam_ediyor-6439, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹³ “Güney Sudan'da Eğitime Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27da_egitime_destek-40585, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹⁴ “Güney Sudanlı Öğrenciler Yeni Okula Kavuştu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_ogrenciler_yeni_okullarina_kavustu-46505, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹⁵ “TİKA'dan Güney Sudan'da Hayvancılık ve Su Ürünleri Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27a_hayvancilik_ve_su_urunleri_destegi-45679, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹⁶ “Güney Sudanlı Çiftçilere Tohum ve Tarım Ekipmanı Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_ciftcilere_tohum_ve_tarim_ekipmani_destegi-45258, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

civarında ebe eğitim almıştır.¹¹⁹⁷ Bir diğer sağlık eğitimi kapsamında 8 Güney Sudanlı sağlık personeline 1 aylık eğitim programı düzenlenmiştir.¹¹⁹⁸ Güney Sudanlı 20 havayolu personeli Ankara’da 20 gün süreyle havayolu işletmeciliği konusunda eğitim almıştır.¹¹⁹⁹ THY’nin direkt uçuşlar başlatmasından önce hava aracının yer tespitini yapan VOR cihazı Juba Havaalanı’na kurulmuş ve ayrıca 24 akü verilmiştir.¹²⁰⁰ Güney Sudan Petrol ve Madencilik Bakanlığı personeli 46 mühendis Adana’da 12 gün süreyle petrol taşımacılığı ve depolanması üzerine eğitim almıştır.¹²⁰¹ Güney Sudanlı 30 gümrük görevlisi personele Türk Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nda 5 gün süreyle eğitim verilmiştir.¹²⁰² Bir diğer eğitim programı ise Güney Sudanlı medya personeli 12 kişiye TRT’de kamera kullanımı, ışık, ses ve montaj gibi alanlarda eğitim verilmesidir.¹²⁰³

5.TÜRKİYE – KENYA İLİŞKİLERİ

19. yüzyılın sonunda İngiltere’nin kontrolü altında kalan Kenya, Jomo Kenyatta öncülüğünde aralıksız bağımsızlık mücadelesi başlatmış ve sonucunda zafere ulaşmıştır. Kenya 1991 yılında çok partili yapıya geçerek demokrasi yolunda önemli bir adım atmıştır. Kenya, Türkiye’nin Sahra’nın altında bulunan büyükelçiliklerinde en eskilerinden birine ev sahipliği yapmaktadır.

5.1.Siyasi İlişkiler

¹¹⁹⁷ “TİKA, Güney Sudan’da Anne – Çocuk Sağlığının İyileştirilmesi İçin Çalışıyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_guney_sudanda_anne_cocuk_sagliginin_uyilestirilmesi_icin_calisiyor-3429, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹⁸ “Güney Sudanlı Sağlık Personeline Eğitim”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_saglik_personeline_egitim-20367, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹¹⁹⁹ “TİKA2dan Güney Sudanlı 20 Havalimanı Personeline Sivil Havacılık Eğitimi”, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹²⁰⁰ “Güney Sudan Juba Havaalanı’na Cihaz Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudan_juba_havalimani%27na_cihaz_destegi-18569, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹²⁰¹ “Güney Sudanlı Mühendislere Ham Petrol Boru Hattı İşletmeciliği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_muhendislere_ham_petrol_boru_hatti_isletmeciligi_egitimi-4704, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹²⁰² “Güney Sudan Gümrük Görevlilerine Eğitim”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudan_gumruk_gorevlilerine_egitim-5921, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

¹²⁰³ “Güney Sudanlı Medya Personeline TİKA ve TRT İşbirliğinde Eğitim”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_medya_personeline_tika_ve_trt_isbirliginde_egitim-42139, TİKA, (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019)

Ülkeler arası ilk ilişkiler 16. yüzyılda Osmanlı denizcisi Ali Bey'in Mombasa'ya giderek burada yerel halkla birlikte sömürgecilere karşı savaşmasına kadar dayanmaktadır.¹²⁰⁴ O zamanlar Osmanlı adına Kenya'da para bastırılmıştır. Kenya'nın bağımsızlığını takiben 30 Mayıs 1967 tarihli Bakanlar Kurulu kararınca 22 Haziran 1968 yılında Türkiye Nairobi'ye büyükelçilik açmıştır.¹²⁰⁵ Konumuz sınırı itibariyle sırasıyla Türk Büyükelçiler; Mengü Büyükdavras (1998 – 2002), Varol Özkoçak (2002 – 2008), Salim Levent Şahinkaya (2008 – 2009), Tuncer Kayalar (2009 – 2012), Hüseyin Avni Aksoy (2012 – 2014), Deniz Eke (2014 – 2018) ve Ahmet Cemil Miroğlu (2018 – Devam Ediyor). Kenya Ankara Büyükelçiliği faaliyete geçene kadar Roma Büyükelçiliği'nin Türkiye'ye akredite ederek faaliyetlerine devam etmiştir. Kenya Ankara Büyükelçiliği ise 2012 tarihinde açılmıştır.

Siyasi ilişkileri ele aldığımızda ilk olarak Türk Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 20 – 22 Şubat 2009 tarihlerinde Kenya Cumhurbaşkanı Mwai Kibaki'nin daveti üzerine Kenya'ya resmi ziyaret düzenlediğini görmekteyiz.¹²⁰⁶ Gül'ün bu ziyareti Türkiye'den Kenya'ya Cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ziyaret olması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Gül'e Eşi Hayrunnisa Gül, Devlet Bakanı Mustafa Sait Yazıcıoğlu, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, milletvekilleri ve 100'ü aşkın işadamı refakat etmiştir.¹²⁰⁷ Gül ve Kibaki baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Görüşmelerin ardından iki liderin huzurunda üç anlaşma imzalanmıştır.¹²⁰⁸ Bu anlaşmalar;

1. Sivil Havacılık Alanında İşbirliği Anlaşması
2. Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması
3. Resmi Pasaportlar için Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılması Anlaşması

¹²⁰⁴ “Cumhurbaşkanı Gül'den Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta Onuruna Akşam Yemeği”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11533/cumhurbaskani-gulden-kenya-cumhurbaskani-kenyatta-onuruna-aksam-yemegi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²⁰⁵ “Kararnameler”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12648.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 15 Temmuz 1967, S.12648, s.3, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²⁰⁶ “Cumhurbaşkanı Gül Kenya'da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8167/cumhurbaskani-gul-kenyada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²⁰⁷ “Kenya ve Tanzania Ziyaretleri”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15462/kenya-ve-tanzanya-ziyaretleri>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²⁰⁸ “Cumhurbaşkanı Gül Kenya'da”, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 2009, s.7

Gül Nairobi Ulusal Parkı'nı gezdikten sonra Başbakan Raila Odinga ile görüşmüş ve Türkiye – Kenya İş Forumu'na katılmıştır. Gül onuruna düzenlenen akşam yemeğinde Türk işadamlarını yatırım yapması konusunda teşvik ettiklerini ifade etmiştir.¹²⁰⁹

Kenya Ulusal Meclis Başkanı Kenneth Marende ve mahiyetindeki heyet 28 Şubat 2011 tarihinde Türkiye'ye gelmiş ve ziyaretler kapsamında Gül ile görüşme gerçekleştirmiştir. Marende ülkesinde Türk yatırımcıları görkten memnuniyet duyduklarını belirterek ülkesine yeni yatırım yapmaya davet etmiştir.¹²¹⁰

Kenya Dışişleri Bakanı Moses Wetangula 16 Şubat 2012 tarihinde Türkiye'ye gelerek Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile ikili ve bölgesel ilişkiler üzerine görüşmüştür.¹²¹¹

Kenya Cumhurbaşkanı Uhuru Kenyatta 7 – 10 Nisan 2014 tarihlerinde Gül'ün daveti üzerine Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹²¹² Kenyatta'nın bu ziyareti Kenya'dan Türkiye'ye Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması açısından önemlidir.¹²¹³ Gül, Kenyatta için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ardından baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹²¹⁴ Liderlerin huzurunda 10 anlaşma imzalanmıştır.¹²¹⁵ Bu anlaşmalar;

1. Türk – Kenya İş Konseyi Kuruluş Mutabakat Zaptı
2. Kenya Ulusal Sanayi ve Ticaret Odası ve TOBB Arasında İş Konseyi Kuruluş Mutabakat Zaptı

¹²⁰⁹ “Cumhurbaşkanı Gül: Afrika Kıtası'nın Sorunlarını Kendi Sorunlarımız Olarak Görüyoruz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8168/cumhurbaskani-gul-afrika-kitasinin-sorunlarini-kendi-sorunlarimiz-olarak-goruyoruz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²¹⁰ “Cumhurbaşkanı Gül, Kenya Meclis Başkanını Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9553/cumhurbaskani-gul-kenya-meclis-baskanini-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²¹¹ “No:44, 15 Şubat 2012, Kenya Dışişleri Bakanı Moses Wetangul'nun Ülkemizi Ziyareti Hk”, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019)

¹²¹² “Gül: Ne Söylediğim Tabi ki Önemli Olacak”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 2014, s. 6

¹²¹³ Kenya Cumhurbaşkanı Daniel Arap Moi 1996 yılında Türkiye'de düzenlenen BM İnsan Yerleşimleri Programı'na (UN-HABITAT) katılmak için Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaret çok taraflı bir toplantı için olduğundan Kenyatta'nın Türkiye'ye gelişi ikili ilişkiler kapsamında ilk ziyarettir.

¹²¹⁴ “Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11530/kenya-cumhurbaskani-kenyatta-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²¹⁵ “Kenya'dan Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Düzeyindeki İlk Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11532/kenyadan-turkiyeye-cumhurbaskani-duzeyindeki-ilk-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

3. Türk Hükümeti ile Kenya Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Teşviki ve Geliştirilmesi Alanlarında İşbirliği Mutabakat Zaptı
4. Teknik ve Mali İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası
5. İkinci Karma Ekonomik Komisyonu Mutabakat Zaptı
6. Kültür, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması
7. Güvenlik İşbirliği Anlaşması
8. Enerji ve Hidrokarbon Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
9. Madencilik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
10. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

Kenyatta, Gül ile görüşmesinin ardından Başbakan Erdoğan ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir.¹²¹⁶ Kenyatta'ya eşlik eden Dışişleri Bakanı Amina Mohamed Jibril Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir.¹²¹⁷ Kenyatta ve Jibril Ankara Büyükelçiliklerinin resmi açılışını bu ziyaret esnasında yapmıştır.

Jibril, 12 – 14 Ocak 2016 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun 8. Büyükelçiler Konferansı'na daveti üzerine Türkiye'ye gelmiştir.¹²¹⁸ Jibril, Çavuşoğlu ve Ekonomi Bakanı Mustafa Elitaş ile görüşmüş ve daha sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından da kabul edilmiştir.¹²¹⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2 Haziran 2016 tarihinde Kenya'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan'a ziyaret esnasında eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Başbakan Yardımcısı Veysi Kaynak ve 135 işadamı eşlik etmiştir.¹²²⁰ Kenyatta Erdoğan için Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ardından iki lider baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. Erdoğan bu ziyaretinde de Afrika ile ilişkilerde

¹²¹⁶ “Başbakan Erdoğan, Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta ile Görüştü”, <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-kenya-cumhurbaskani-ankara-yerelhaber-136957/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019)

¹²¹⁷ “Kenya'dan Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret”, http://www.mfa.gov.tr/kenya_dan-turkiye_ye-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019)

¹²¹⁸ “Kenya Dışişleri Bakanı Türkiye'de”, <http://www.milliyet.com.tr/kenya-disisleri-bakani-turkiye-de-ankara-yerelhaber-1161274/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019)

¹²¹⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kenya Dışişleri ve Uluslararası Ticaret Bakanı Jibril'i Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37540/cumhurbaskani-erdogan-kenya-disisleri-ve-uluslararasi-ticaret-bakani-jibrili-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²²⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Kenya'da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44221/cumhurbaskani-erdogan-kenyada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

temel prensibin karşılıklı çıkar olduğunu belirtmiştir. Liderlerin huzurunda üç anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar;

1. Türk Standartları Enstitüsü (TSE) ile Kenya Standart Ofisi Arasında Mutabakat Zaptı
2. Çok Amaçlı Su Projesine İlişkin Mutabakat Zaptı
3. TRT ile KBC Arasında İşbirliği Protokolü

Erdoğan Türkiye – Kenya İş Forumu’na da katılarak ziyaretini tamamlamıştır.

5.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temeli 12 Ekim 2004 tarihinde Nairobi’de imzalanan *Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması*’na dayanmaktadır.¹²²¹ Bu anlaşma gereği oluşturulan KEK Birinci Dönem Toplantısı, Türk Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Ömer Dinçer ve Kenya Ticaret Bakanı Chirau Ali Mwakwere eş başkanlıklarında 20 – 28 Ekim 2010 tarihlerinde Nairobi’de gerçekleşmiştir.¹²²² Kenyatta’nın Türkiye ziyareti esnasında (2014) Türk – Kenya İş Konseyi Ortak Toplantısı Türk heyetine Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı’nın eş başkanlık etmesiyle gerçekleşmiştir.¹²²³ Bu ziyaret ekonomik ilişkiler açısından oldukça temel oluşturmuş ve *Teknik ve Mali İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması* metinleri imzalanmıştır. Ekonomik açıdan önemli olan bir diğer metin olan *Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması* 14 – 15 Temmuz 2016 tarihinde Nairobi’de gerçekleşen müzakerelerde parafe edilmiş ve yetkililer tarafından imzalanması beklenmektedir.¹²²⁴

¹²²¹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070624-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 24 Haziran 2007, S.26562, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²²² “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704M2-20.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Temmuz 2011, S.27984, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²²³ “Türk – Kenya İş Konseyi Ortak Toplantısı”, <https://www.haberler.com/turk-kenya-is-konseyi-ortak-toplantisi-5888640-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019)

¹²²⁴ “Türkiye Cumhuriyeti ile Kenya Cumhuriyeti Arasında Akdedilmesi Öngörülen Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasına İlişkin Müzakereler 14 – 15 Temmuz 2016 Tarihleri Arasında Nairobi’de Gerçekleştirilmiştir.”, <http://www.gib.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-kenya-cumhuriyeti-arasinda-akdedilmesi-ongorulen-cifte-vergilendirmeyi>, **Gelir İdaresi Başkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

İki ülke arasındaki ticaretin temel verilerine bakacak olursak 2015 yılında toplan ticaret hacmi 144.5 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.¹²²⁵ Bu miktarın 131.2 milyon doları Türkiye'nin ihracatı olmuştur. Bu miktarı oluşturan başlıca kalemler; makine, mekanik aletler, elektronik makineler ve parçaları, vagon parçaları ve çeşitli imalat eşyalarıdır. Geri kalan ithalatı oluşturmakta olup başlıca öne çıkan kalemler; yağlı tohumlar, meyveler, kahve, çay, canlı ağaç ve bitkilerdir. 2018 yılına gelindiğinde ticaret hacmi 226.6 milyon dolar seviyesine çıkmıştır.¹²²⁶ Burada 207.8 milyon dolarla ağırlıklı olarak Türkiye'nin ihracatıyla karşılaşmakta olup önceki kalemlere ek olarak mineral yakıtlar, demir, çelik, demir ve çelik ürünleri, tahıl, un ve süt ürünleri öne çıkmaktadır. Türkiye'nin ithalatında ise önceki kalemlere ek olarak tütün ve tütün ürünleri, deri ve deri ürünleri öne çıkmaktadır.

5.3.Kültürel İlişkiler

Siyasi İlişkiler oldukça eski tarihe dayanmasına karşın kültürel ilişkilerin resmi boyutu yenidir. Kenyatta'nın ziyareti kültür alanında da resmi boyut kazanılmasını sağlamış ve *Kültür, Basın – Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹²²⁷

Türkiye'de muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Genel Başkan Yardımcıları Gürsel Tekin ve Faruk Loğoğlu ile 31 Ağustos 2011 tarihinde Kenya'ya ziyaret düzenlemiştir.¹²²⁸ Somalili mültecilerin kaldığı Dadaab kampında kalan kişilere yardımda bulunmuştur.

TİKA'nın bölgede aktif olduğunu görmekteyiz. Nairobi'de yer alan Waithaka Özel İhtiyaçlı Öğrenciler Okulu'nun çevre düzenlemesi yapılarak çeşitli ihtiyaç malzemeleri verilmiştir.¹²²⁹ Kenya'nın en eski liselerinden olan ve 1500'ü aşkın

¹²²⁵ "Turkey's Exports to Kenya", https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c404%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²²⁶ "Turkey's Imports from Kenya", https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c404%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²²⁷ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160313.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 13 Mart 2016, S.29652, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019)

¹²²⁸ "Kılıçdaroğlu Nairobi'de", <http://www.milliyet.com.tr/kilicdaroglu-nairobi-de-siyaset-1433162/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019)

¹²²⁹ "Waithaka Özel İhtiyaçlı Öğrenciler Mesleki Okuluna Ekipman ve Çevre Düzenlemesi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/waithaka_ozel_ihtiyacli_ogrenciler_mesleki_okulu%27na_ekipman_ve_cevre_duzenlemesi_destegi-40953, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

öğrenciye ev sahipliği yapan Nairobi Lisesi'nin kütüphanesinin eşyaları yenilenmiş ve 2500'ü aşkın kitapla donatılmıştır.¹²³⁰ Mombasa'da faaliyet gösteren Mombasa Teknik Enstitüsü'ne bilişim sınıfı oluşturulmuştur.¹²³¹ Barbaros Türk Deniz Görev Grubu Türkiye'den beraberinde getirdiği gıda ve kırtasiye yardımlarını iki yetimhane ve bir ilkokula vermiştir.¹²³² Ulaşım zorluğu çene ve bu sebeple her gün 8 kilometre yol kat ederek okula ulaşan kız öğrencilerin kullanımını için 200 kız öğrenciye bisiklet hediye edilmiştir.¹²³³ Kenyalı maddi yetersizlik içinde olan ailelerin kız çocuklarına eğitim veren Our Lady of Mercy Secondary School'a çeşitli donanım malzemeleri verilerek kapasite artırması sağlanmıştır.¹²³⁴ Kadınların sosyal hayat uyum sağlaması ve aktivitesinin artırılması amacıyla Siaya Eyaleti'nde kadınların kullanımına özel 150 dikiş makinası verilmiştir.¹²³⁵ Nairobi'de yer alan Müslüman Akademisi'nde ilköğretimden liseye kadar çeşitli yaşlarda çocuklar eğitim almaktadır. Burada yer alan kız yurdunun yatakhane ve sınıflarındaki yetersizlik sonucu TİKA devreye girerek yenileme yapmıştır.¹²³⁶ Wajir Eyaleti'nde yer alan Leheley İlköğretim Okulu'na mevcut öğrenci kapasitesinin derslik sayısına fazla gelmesi sonucu 6 yeni derslik inşa edilmiştir.¹²³⁷ Malindi Eyaleti'nde Najah İslami Merkezi'nin onarımı yapılarak çevre ülkelerden gelen kişilerin eğitim hizmeti kolaylaştırılmış olmuştur.¹²³⁸ Pwani Üniversitesi'ne bilişim sınıfı oluşturulmuş ve buradaki bilgisayarlara Türkçe dahi 4

¹²³⁰ Türkiye'nin Kültürel ve Bilim Köprüsü Nairobi Lisesi'nin Kütüphanesi TİKA'nın Katkılarıyla Yenilendi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye%27nin_kulturel_ve_bilim_koprusu_nairobi_lisesi_kutuphanesi_tika%27nin_katkilariyla_yenilendi-45427, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²³¹ "TİKA'dan Mombasa Teknik Enstitüsü'ne Multimedya Sınıfı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_mombasa_teknik_enstitusune_multimedya_sinifi-4244, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²³² "TİKA'dan Kenyalı Çocuklara Barış ve Dostluk Eli", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_kenyali_cocuklara_baris_ve_dostluk_eli-7025, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²³³ "TİKA'dan Kenyalı Kızlara Bisiklet Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenyali_kizlara_bisiklet_destegi-39678, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²³⁴ "TİKA'dan Kenya'daki Kız Ortaokuluna Teknik Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27daki_kiz_ortaokuluna_teknik_ekipman_destegi-31726, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²³⁵ "TİKA'dan Kenya'da Kadın İstihdamına Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27da_kadin_istihdamina_destek-35417, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²³⁶ "Nairobi Müslüman Akademisi'ne Malzeme Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nairobi_musluman_akademisine_malzeme_destegi-4542, **TİKA**,

¹²³⁷ "Kenya'da Eğitime Destek Devam Ediyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_egitime_destek_devam_ediyor-7410, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²³⁸ "Kenya'da Mesleki Eğitim TİKA projeleri ile İyileştiriliyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_mesleki_egitim_tika_projeleri_ile_iyilestiriliyor-3451, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

dilli eğitim programı yüklenmiştir.¹²³⁹ 1500'ü aşkın öğrencisi bulunan Alliance Lisesi'ne bilişim ve büro malzemeleri verilerek donanımı artırılmış olmuştur.¹²⁴⁰ Garissa Eyaleti'nde Türk çiftin yaptırdığı 256 öğrenci kapasiteli okula TİKA da donanımsal olarak malzeme desteği vermiştir.¹²⁴¹

Ülkede düzensiz hava yağışlarının ve kuraklık hayatı olumsuz etkilemesi sonucu birçok kişi gıdaya ulaşımında yetersiz kalmaktadır. Türkiye de zaman zaman gıda yardımları yaparak katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda Tukana ve Mandera Eyaletlerinde 1170 aileye gıda yardımı yapılmıştır.¹²⁴² Yine başka bir bölgede 250 aileye gıda yardımında bulunulmuştur.¹²⁴³ TİKA Kenya'da da iftar programları aracılığıyla yerel halka gıda ve yemek ulaşmasını sağlamaktadır.¹²⁴⁴ Mumias, Butere, Bungama, Busia ve Isiala şehirlerinde gıda ulaşımında zorluk çeken 6500 kişiye temel ihtiyaç malzemesi verilmiştir.¹²⁴⁵

Kenya'da sağlığa ulaşım noktalarında belli sıkıntılar yaşanmaktadır. Özellikle ülkede görme yetisini kaybeden 1 milyon kişi olduğu bilincinden hareketle 250 kişi TİKA desteğiyle katarakt ameliyatı olmuştur.¹²⁴⁶ Garissa Bölge Hastanesi'nin medikal kapasitesini arttırmak amacıyla çeşitli tıbbi cihaz yardımında bulunulmuştur.¹²⁴⁷

¹²³⁹ “Kenya'da Pwani Üniversitesi'ne Yabancı Dil Laboratuvarı Kuruldu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_pwani_universitesine_yabanci_dil_laboratuvari_kuruldu-6728, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴⁰ “Kenya'da Bilgi, İletişim ve Teknoloji Kütüphanesi'ne Teknik Ekipman ve Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_bilgi_iletisim_ve_teknoloji_kutuphanesine_teknik_ekipman_ve_malzeme_destegi-5239, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴¹ “Kenya'da Aysel ve Şerif Fındıkkaya Külliyesi'ne TİKA Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya_da_aysel_ve_serif_findikaya_kulliyesi%27ne_tika_destegi-40972, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴² “TİKA'dan Kenya'da Kuraklıkla Mücadeleye Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27ya_kuraklikla_mucadele_destek-35513, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴³ “TİKA'dan Kenya'da Sel Mağdurlarına Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27da_sel_magdurlarina_destek-45140, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴⁴ “TİKA Kenyalı Müslümanlara İftar Verdi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kenyalı_muslumanlara_iftar_verdi-36190, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴⁵ “Kenya'da Gıda Güvenliği Sorununun Yaşandığı Bölgelere Gıda Yardımı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_gida_guvenligi_sorununun_yasandigi_bolgelere_gida_dagitimi-4811, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴⁶ “TİKA'dan Kenyalı Katarakt Hastalarına Göz Sağlığı Kampı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenyalı_katarakt_hastalarina_goz_sagligi_kampi-45992, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴⁷ “Kenya'da Garissa Bölge Hastanesine Medikal Donanım ve Tıbbi Malzeme Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_garissa_bolge_hastanesine_medikal_donanim_ve_tibbi_malzeme_destegi-6135, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

Türkiye, İjara Eyaleti’nde Anne ve Çocuk Sağlığı Merkezi inşa etmiştir.¹²⁴⁸ Bu hastane ile İjara Bölge hastanesi arasında 500 metre mesafede yol bulunmamasına karşın TİKA bu alana yol açmıştır.¹²⁴⁹

Kenya Elektrik Kurumu’ndan gelen uzmanlar Türk Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bünyesinde elektrik üretim ve verimliliğini artırma konularında eğitim almışlardır.¹²⁵⁰ Kenyalı 12 medya çalışanı Anadolu Ajansı’nı (AA) ziyaret ederek faaliyetleri hakkında bilgi almışlardır.¹²⁵¹ Medya üzerine bir başka program ise African Media Initiative kurumunun altyapısının iyileştirilmesiyle olmuştur.¹²⁵² Kenya Sağlık Bakanlığı’nın talebi doğrultusunda 20 doktor acil yardım konularında Türkiye’de eğitim almıştır.¹²⁵³ Kenya Sağlık Bakanlığı’na 3 adet tam donanımlı ambulans yardımında bulunulmuştur.¹²⁵⁴

TİKA kırsal kalkınmaya kalıcı destek amacıyla tavuk yemi fabrikası kurarak 50 bini aşkın kişiye yem ulaşımını sağlamakta olup 100 civarında kişiyi de fabrikada istihdam etmektedir.¹²⁵⁵ Çevre temizliğine katkıda bulunmak adına Garissa Eyaleti’ne 6 adet çöp kamyonu ve 400 adet çöp konteynırı verilmiştir.¹²⁵⁶ Kenya Dışişleri Bakanlığı’na bilişim malzemeleri yardımında bulunulmuştur.¹²⁵⁷ Machakos

¹²⁴⁸ “Kenya’da Anne Çocuk Sağlığı Merkezi Hizmete Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_anne_cocuk_sagligi_merkezi_hizmete_acildi-6126, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁴⁹ “Kenya’da Sağlık Altyapısının Güçlendirilmesine Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya%27da_saglik_altyapisinin_guclendirilmesine_destek-15298, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵⁰ “Kenya’nın 2030 Kalkınma Vizyonuna Önemli Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyanin_2030_kalkinma_vizyonuna_onemli_destek-6366, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵¹ “Kenyalı Medya Heyetinden Ziyaret”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyali_medya_heyetinden_ziyaret-22350, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵² “Kenya’da Medya Altyapısı ve İnsan Kapasitesinin Gelişmesine Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_medya_altyapisi_ve_insan_kapasitesinin_gelismesine_destek-5517, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵³ “Kenyalı Doktorlara Acil Vaka Yönetimi Eğitimi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyali_doktorlara_acil_vaka_yonetimi_egitimi-3200, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵⁴ “Kenya Sağlık Bakanlığı’na Ambulans Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya_saglik_bakanligina_ambulans_destegi-4760, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵⁵ “Kenya’da Kırsal Kalkınma Programının İlkinci Aşaması Tamamlandı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_kirsal_kalkinma_programinin_ikinci_asamasi_tamamlandi-7577, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵⁶ “Kenya’da Çevre ve Halk Sağlığına Önemli Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_cevre_ve_halk_sagligina_onemli_destek-7061, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵⁷ “Turkish Government Donates It Equipment to MFA”, <http://www.mfa.go.ke/?p=1280>, **Ministry of Foreign Affairs**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

Eyaleti'nde yer alan 8 kooperatife 300'e yakın kovan arı ve arıcılık malzemeleri yardımında bulunmuştur.¹²⁵⁸ Murang Eyaleti'nde kadınların güçlendirilmesi adına bölgede yer alan su kuyusu onarılarak büyük bir depo inşa edilmesi sonucu kontrol altına alınmıştır.¹²⁵⁹ FETÖ darbe girişiminin 2. yıl dönümünde Starehe Kız ve Nairobi Erkek Liselerinin bahçelerine şehitleri yâd etmek adına 1000 fidan ağaç dikilerek fotoğraf sergisi düzenlenmiştir.¹²⁶⁰

6.TÜRKİYE – MADAGASKAR İLİŞKİLERİ

Madagaskar siyasi hayatında üç cumhuriyet dönemi hâkimdir. İlki 1960 – 1975 yılları arasında Madagaskar Cumhuriyeti, ikincisi 1975 – 1992 yılları arasında oluşturulan sosyalist anlayıştaki Demokratik Madagaskar Cumhuriyeti ve son olarak 1992'swn günümüze değin süren Madagaskar Cumhuriyeti'dir. Türkiye ile Madagaskar arasında üst düzey ilişkiler son cumhuriyet döneminde kurulmuştur.

6.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye, Madagaskar'da yerleşik büyükelçilik tesis etmeden önce Addis Ababa Büyükelçiliği Madagaskar'a akredite ederek faaliyetlerini sürdürmüştür.¹²⁶¹ Türkiye Afrika'ya açılım programı çerçevesinde 2010 yılında Antananarivo Büyükelçiliği faaliyete geçmiştir.¹²⁶² Sırasıyla Türk büyükelçiler; Ercümen Ahmet Enç (2011 – 2013), Artemiz Sümer (2013 – 2014), Volkan Türk Vural (2014 – 2017) ve Metin Hüsrev Ünler (2017 – Devam Ediyor).¹²⁶³ Madagaskar henüz Ankara'da yerleşik büyükelçilik açmamış olup Roma Büyükelçiliği üzerinden Türkiye ile olan ilişkilerini yürütmektedir.

¹²⁵⁸ “Kenya’da Kooperatiflere Arıcılık Ekipmanı Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya%27da_kooperatiflere_aricilik_ekipmani_destegi-30596, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁵⁹ “Kenya Kırsalında Kadın İstihdamına Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya_kirsalinda_kadin_istihdamina_destek-19585, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁶⁰ “Kenya’da 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü Etkinlikleri”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya%27da_15_temmuz_demokrasi_ve_milli_birlik_gunu_etkinlikleri-45655, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019)

¹²⁶¹ “Karar Sayısı : 96/7554”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22558.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1996, S.22558, s.67, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁶² “Türkiye – Madagaskar İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-madagaskar-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁶³ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://antananarivo.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Antananarivo Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

Siyasi ilişkiler alanında üst düzey temas Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Eylül 2010 tarihinde 65. BM Genel Kurulu'na katılmak için New York'a gittiği esnada gerçekleşmiştir. Burada yürüttüğü ikili temaslar çerçevesinde Madagaskar Dışişleri Bakanı Hyppolite Ramaroson ile bir araya gelmiştir.¹²⁶⁴

Mayıs 2011 tarihinde Türkiye'de düzenlenen 4. BM EAGÜ toplantısına katılmak üzere Madagaskar Geçiş Dönemi Cumhurbaşkanı Andry Rajoelina Türkiye'ye gelmiş ve Cumhurbaşkanı Gül ile görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹²⁶⁵ Yine bir başka çok taraflı toplantı olan BM Dünya İnsani Zirvesi'ne katılmak üzere Madagaskar Cumhurbaşkanı Hery Rajaonarimampianina Mayıs 2016 tarihinde Türkiye'ye gelmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ikili görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹²⁶⁶

Madagaskar Dışişleri Bakanlığı'nın talebi üzerine Türk Büyükelçi Numan Hazar Antananarivo'ya giderek cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve dışişleri bakanlığında çalışan üst düzey yetkililere protokol ve diplomatik yazışma alanlarında eğitim vermiştir.¹²⁶⁷

Erdoğan 25 Ocak 2017 tarihinde eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak ve 150 civarında işadamı ile Madagaskar'a resmi ziyaret düzenlemiştir.¹²⁶⁸ Erdoğan'ın bu ziyareti Türkiye'den Madagaskar'a cumhurbaşkanı düzeyinde düzenlenen ilk ikili ziyarettir. Erdoğan ve heyetini Antananarivo Ivata Uluslararası Havaalanı'nda Başbakan Olivier Mahafaly Solonandrasana karşılamıştır. Rajaonarimampianina, Erdoğan için Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda resmi karşılama töreni düzenlemiş ve törenin ardından baş başa ve heyetler arası görüşme

¹²⁶⁴ Behzad Barış, "Pakistan Soysal'dan Sorulacak", **Cumhuriyet**, 29 Eylül 2010, s.10

¹²⁶⁵ "BM-EAGÜ Konferansı Çerçevesinde . Gün Temasları", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9711/bm-eagu-konferansi-cercevesinde-2-gun-temaslari>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁶⁶ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Madagaskar Cumhurbaşkanı Rajaonarimampianina ile Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44096/cumhurbaskani-erdogan-madagaskar-cumhurbaskani-rajaonarimampianina-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁶⁷ "2015 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu", http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2015_mali_rapor_2.pdf, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁶⁸ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Madagaskar'da", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70812/cumhurbaskani-erdogan-madagaskarda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

gerçekleştirmişlerdir.¹²⁶⁹ Rajaonarimampianina görüşmelerin ardından Erdoğan'a "Devlet Yüksek Nişanı" takdim etmiştir.¹²⁷⁰ Erdoğan 2010 yılında büyükelçilik açılması ve 2015 yılında da THY'nin direkt seferler başlatmasıyla Türkiye'nin Madagaskar'a verdiği önemin altını çizmiştir. Erdoğan başta savunma sanayi, eğitim ve tarım olmak üzere birçok alanda işbirliği imkânları olduğunu belirterek yatırım yapma düşüncesinde olduklarını ifade etmiştir. Enerji alanında Türk girişimcilerin dünya pazarındaki başarısından bahseden Erdoğan, Madagaskar'ın da bu alanda potansiyellerinin değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Liderlerin huzurunda 4 anlaşma imzalanmıştır.¹²⁷¹ Bu anlaşmalar;

1. Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği ve İstişareler Yapılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası
2. Diplomasi Eğitimi, Bilgi ve Belge Değişimine İlişkin İşbirliği Mutabakat Muhtırası
3. Nakdi Yardım Uygulama Protokolü
4. TRT ve Malgaş Radyo ve Televizyon Kurumu Arasında İşbirliği Protokolü

Erdoğan, Madagaskar Ulusal Meclis Başkanı Rakotomamonjy Jean Max ve Senato Başkanı Honore Rakotomanana ile görüşme gerçekleştirmiştir.¹²⁷² Erdoğan, İş Forumu'na da katılarak ziyaretlerini tamamlamıştır.

İmzalanan eğitim anlaşmasının bir sonucu olarak 8 Madagaskarlı diplomat 5 – 12 Mayıs 2018 tarihlerinde Türkiye'de eğitim almıştır.¹²⁷³

6.2.Ekonomik İlişkiler

¹²⁶⁹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Madagaskar Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70816/cumhurbaskani-erdogan-madagaskar-cumhurbaskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁷⁰ "Cumhurbaşkanı Erdoğan' Madagaskar Devlet Yüksek Nişanı Tevcih Edildi", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70830/cumhurbaskani-erdogana-madagaskar-devlet-yuksek-nisani-tevcih-edildi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁷¹ "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Sayın Cumhurbaşkanımıza Refakatle, Tanzanya, Mozambik ve Madagaskar'ı Ziyareti", http://www.mfa.gov.tr/disishleri-bakani-cavusoglu_nun-sayin-cumhurbaskanimizaya-refakatle-tanzanya_mozambik-ve-madagaskar_i-ziyareti.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁷² "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Madagaskar Meclis ve Senato Başkanlarını Kabul Etti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70825/cumhurbaskani-erdogan-madagaskarda-meclis-ve-senato-baskanini-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁷³ "Madagaskarlı Diplomatlar Eğitim Programı", <http://diab.mfa.gov.tr/madagaskarli-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa>, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

Ekonomik ilişkilerin resmi boyutu 27 Temmuz 2005 tarihinde Antananarivo’da imzalanan Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması’na dayanmaktadır.¹²⁷⁴ Anlaşmanın dokuzuncu maddesi uyarınca Karma Ekonomik Komisyon oluşturulması kararlaştırılmış olsa da günümüze kadar toplantı gerçekleşmemiştir. Zeybekçi Türkiye – Madagaskar İş Forumu’nda yaptığı konuşmada; yatırımların karşılıklı teşvikini ve çifte vergilendirmenin önlenmesini içeren anlaşmaların en kısa sürede imzalanacağını duyurmuştur.¹²⁷⁵ Erdoğan da bu iş forumunda yaptığı konuşmada Madagaskar’ın 2020 Kalkınma Vizyonunda Türkiye olarak gerekli yardımları ve yatırımları yapacaklarını ifade etmiştir.¹²⁷⁶

Madagaskar Toprak Yönetimi ve Ademi Merkeziyet Bakanı Hajo Andrianainarivelo Ekim 2010 tarihinde Türkiye’ye ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret kapsamında TOKİ Başkanı Erdoğan Bayraktar ile konuşarak ülke olarak 300 bin konut ihtiyaçları olduğunu ve Türkiye ile olası konut yapım imkânlarını konuşmuşlardır.¹²⁷⁷

Nisan 2013 tarihinde BM Ormancılık Forumu 10. Toplantısı kapsamında Türkiye’ye gelen Madagaskar Başbakanı Omer Beriziky ulusal bir gazeteye verdiği röportajda Madagaskar’ın çeşitli tarım ürünlerinde hatırı sayılır oranda üretim yaptığını ve bunları Türkiye’ye ihraç edebileceklerini belirtirken turizm alanında yatırımlara gereksinim duyduklarını ifade ederek Türk işadamlarını ülkesine yatırım yapmaya davet etmiştir.¹²⁷⁸

6.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında kültürel ilişkiler üzerine resmi metin imzalanmamış olmasına rağmen Türkiye’nin bölgedeki yardım faaliyetlerine rastlanılmaktadır. 2007 yılında Madagaskar’da meydana gelen yoğun yağıştan insanlar büyük oranda etkilenmiştir. Türkiye doğal afetlerin yaşandığı ülkelere dönem dönem yardımda bulunmasının bir

¹²⁷⁴ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/07/20070704-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Temmuz 2007, S.26572, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁷⁵ “DEİK’in Afrika Ziyaretinde Son Durak Madagaskar Oldu”, <https://www.deik.org.tr/uploads/basin-bulteni-turkiye-madagaskar-is-forumu-25-1-2017.pdf>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁷⁶ “Madagaskar Ziyaretimizin İlişkilerimizde Güzel Bir Başlangıç Olmasını Diliyorum”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70828/madagaskar-ziyaretimizin-iliskilerimizde-guzel-bir-baslangic-olmasini-diliyorum>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁷⁷ “Madagaskar TOKİ’den Destek İstedi”, <http://www.milliyet.com.tr/madagaskar-toki-den-destek-istedi-ekonomi-1306417/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁷⁸ “Madagaskar Yatırma Çağırıyor”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/04/15/madagaskar-yatirim-cagiriyor>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

sonucu olarak da Madagaskar’da oluşan felaketin etkisinin iyileştirilmesinde kullanılmak üzere maddi yardımda bulunmuştur.¹²⁷⁹ 2008 yılında da çeşitli alanlarda kullanılması üzerine Madagaskar’a 50 bin dolar yardımda bulunulmuştur.¹²⁸⁰ Bu yardımın takibi yılda tekrar sel felaketi yaşanmış ve bunun üzerine BM dünya çapında yardım kampanyası başlatmıştır. Türkiye de Dünya Gıda Programı (WFP) aracılığıyla 100 bin dolar yardımda bulunmuştur.¹²⁸¹

Türkiye’nin TİKA aracılığıyla Madagaskar’da da faaliyetlerine rastlamak mümkündür. Mahajanga Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi’ne ilk aşamada tıbbi donanım verilmiş olup projenin ikinci aşamasında 2 dış doktoru ve 1 teknisyen Türkiye’de eğitim almıştır.¹²⁸² Madagaskar polisine Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi kapsamında zirve güvenliği yönetimi kursu verilmiştir.¹²⁸³ Acil hastalara ulaşımı kolaylaştırmak adına bir adet tam donanımlı ambulans hediye edilmiştir.¹²⁸⁴ Madagaskar Medya, Turizm ve El Sanatları Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren Ulusal El Sanatları Merkezi’nin bina ve derslikleri yenilenmiştir.¹²⁸⁵ Türk Cumhurbaşkanı’nın eşi Emine Erdoğan ve Madagaskar Cumhurbaşkanı’nın eşi Voahangry Rajaonarimampianina’nın katıldığı törenle Tsimbazaza’da bulunan Kadın Mesleki Eğitim Merkezi bünyesinde olan kurslara gerekli malzemeler temin edilmiştir.¹²⁸⁶ İlaveten Sağlık Bakanlığı’na 10 akülü engelli aracı, 2 adet kuvöz, 1 adet doğum yatağı ve tıbbi malzemeler verilmiştir.

¹²⁷⁹ “BN12-: 27 Haziran 2007, İnsani Yardımlar Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/bn_12---_27-haziran-2007_-insani-yardimlar-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁸⁰ “Türkiye’nin 2008 Yılı İnsani Yardımları”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-2008-yili-insani-yardimlari.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁸¹ “Türkiye’nin 2009 Yılı İnsani Yardımları”, <http://www.mfa.gov.tr/2009-yardimlari.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

¹²⁸² TİKA’dan Mahajanga Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Kurulmasına Teknik Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_mahajanga_universitesi_dis_hekimligi_fakultesi_kurulmasına_teknik_destek-4073, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁸³ “TİKA Polis Eğitim Projelerine Devam Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_polis_egitimi_projelerine_devam_ediyor-23530, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁸⁴ “TİKA’dan Madagaskar’a Ambulans Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_madagaskara_ambulans_destegi-6984, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁸⁵ “Madagaskar’da Ulusal El Sanatları Merkezi’nin Açılışı Yapıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/madagaskarda_ulusal_el_sanatlari_merkezinin_acilisi_yapildi-4692, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019)

¹²⁸⁶ “Emine Erdoğan, Madagaskar’da Kadın Eğitim Merkezi’nin Açılışını Yaptı”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70824/emine-erdogan-madagaskarda-kadin-egitim-merkezinin-acilisini-yapti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2019)

7.TÜRKİYE – RUANDA İLİŞKİLERİ

Ruanda’da Hutular ve Tutsiler arasında bağımsızlık öncesinden beri süre gelen çatışma ortamı 1994 yılında Hutular tarafından 1 milyon civarında Tutsilerin öldürülmesiyle soykırıma dönüşmüştür. Ruanda’da bozulan idari yapıya ilişkin faaliyetlerin sonuç vermesiyle 2003 yılı itibariyle anayasa yürürlüğe konulmuştur. Türkiye’nin Ruanda ile olan ilişkileri ağırlıklı olarak son dönemi kapsamaktadır.

7.1.Siyasi İlişkiler

Ruanda Ankara’da Büyükelçilik açmadan önce Bürüksel Büyükelçiliği’ni Türkiye’ye akredite ederek faaliyetlerini devam ettirmiştir. 3 Ekim 2013 tarihinde Ruanda Büyükelçisi Caezar Kayizari’nin Cumhurbaşkanı Gül’e güven mektubu vermesiyle Ruanda’nın yerleşik Ankara Büyükelçiliği faaliyetlerine başlamıştır.¹²⁸⁷ Kayizari’nin görev süresinin 2016 yılında dolmasıyla Williams B. N. Nkurunziza Ankara Büyükelçisi olmuştur.¹²⁸⁸ Türkiye Ruanda ile yerleşik büyükelçilik açmadan önce diplomatik ilişkilerini Kinşasa Büyükelçiliği (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) üzerinden yürütmüştür. Türkiye’nin Kigali Büyükelçiliği ise Mehmet Raif Karaca’nın 30 Kasım 2014 tarihinde göreve başlamasıyla faaliyete geçmiştir.¹²⁸⁹ Karaca, Ocak 2019 tarihinde görevi Burcu Çevik’e teslim etmiştir.

18 – 21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi’ne katılmak üzere Ruanda Başbakanı Bernard Makuza Türkiye’ye gelmiştir. Makuza ve Cumhurbaşkanı Gül ikili görüşme gerçekleştirmiştir.¹²⁹⁰

Ruanda’da faaliyet gösteren Türk işadamlarının daveti üzerine Ruanda Cumhurbaşkanı Paul Kagame 4 bakan ve 30 Ruandalı işadamı ile 21 – 23 Mart 2012 tarihlerinde İstanbul’a gelmiştir.¹²⁹¹ Ziyaret süresince çeşitli sektörlerde faaliyet

¹²⁸⁷ “Ruanda Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11165/ruanda-cumhuriyeti-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁸⁸ “Ruanda Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/43835/ruanda-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁸⁹ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://kigali.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Kigali Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁹⁰ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁹¹ “Ruanda Devlet Başkanı Kagame Türkiye’ye Geldi”, <https://www.haberler.com/ruanda-devlet-baskani-kagame-turkiye-ye-geldi-3467864-haber/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

gösteren işadamları ile görüşmüştür. Kagame bu ziyaretini takiben 8 ay sonra ekonomi ve altyapı üzerine İstanbul’da düzenlenen Küresel Altyapı Girişimi (GII) toplantısına katılmak için 27 – 30 Kasım 2012 tarihlerinde Türkiye’ye gelmiştir.¹²⁹²

3 Temmuz 2012 tarihinde Ruanda’ya giden Türk Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay, Ruanda Başbakanı Pierre Damien Habumurenzi ve Dışişleri Bakanı Louise Mushikiwabo ile görüşmüştür.¹²⁹³ Atalay ve Mushikiwabo arasında *Kapsamlı İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı* imzalamışlardır.

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu 30-31 Mayıs 2016 tarihlerinde Ruanda’ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Çavuşoğlu ve Mushikiwabo Türkiye’nin Kigali Büyükelçiliği’nin resmi açılışını yapmışlardır.¹²⁹⁴ Ziyaret esnasında iki ülke arasında üç anlaşma imzalanmıştır.¹²⁹⁵ Bu anlaşmalar;

1. Eğitim İşbirliği Anlaşması
2. Diplomatik Pasaport Hamilleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılması Anlaşması
3. Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı

Çavuşoğlu 17 – 19 Şubat 2017 tarihlerinde 53. Münih Güvenlik Konferansı’na katılmak için Almanya’ya gitmiştir. Konferansa katılan Mushikiwabo ile Çavuşoğlu bir araya gelerek iki ülke ilişkilerine dair görüşmüşlerdir.¹²⁹⁶

27 – 28 Nisan 2017 tarihlerinde Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu’na katılan Ruanda heyetiyle Türk tarafı arasında *Tarım ve Hayvancılık Alanında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹²⁹⁷

¹²⁹² “President Kagame in İstanbul for Global Infrastructure Initiative (GII)”, <http://paulkagame.com/?p=1886>, **Paul Kagame**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁹³ “Dış Politika Kronolojisi – 2012 – Temmuz”, http://www.mfa.gov.tr/temmuz__tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁹⁴ “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun Ruanda Ziyareti”, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁹⁵ “Türkiye’den Ruanda Hamlesi”, <https://www.yenisafak.com/gundem/turkiyeden-ruanda-hamlesi-2474088>, **YeniŞafak**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹²⁹⁶ “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun 53. Münih Güvenlik Konferansı’na Katılımı, 17 – 19 Şubat 2017”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan%C4%B1-cavusoglundun-ziyareti-munih-konf.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹²⁹⁷ “Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-1-tarim-bakanlari-toplantisi-ankara-yerelhaber-2006429/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

11 – 12 Şubat 2018 tarihlerinde Afrika Birliği temsilcileri ve 19 ülkenin bakan ve bakanlık yetkililerinin katıldığı Türkiye – Afrika 2. Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı İstanbul’da düzenlenmiştir.¹²⁹⁸ Konferansa katılmak için Türkiye’ye gelen Ruanda Dışişleri Bakanlığı’nda Devlet Bakanı Olivier Nduhungirehe ile Çavuşoğlu 10 Şubat günü görüşmüşlerdir.¹²⁹⁹

Ruanda’nın Kurtuluş Günü’nün 24. yılı vesilesiyle Ruanda Ankara Büyükelçiliği 4 Temmuz 2018 tarihinde resepsiyon düzenlemiştir. Türk hükümetini temsilen Gençlik ve Spor Bakanı Osman Aşkın Bak katılmıştır. Ruanda’nın gün geçtikçe daha da geliştiğini söyleyen Bak, Ruanda’da faaliyet gösteren FETÖ okullarının kapatılmasından dolayı teşekkürlerini belirtmiştir.¹³⁰⁰

Ruanda Başbakanı Edouard Ngirente 2. Türkiye – Afrika Ekonomi ve İş Forumu’na katılmak için Türkiye’ye geldiği Ekim 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmüştür.¹³⁰¹

7.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi boyutu Kasım 2016 tarihinde Türkiye – Afrika İş Forumu’na katılan Ruanda Ticaret ve Sanayi Bakanı François Kanimba ile Türk Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi arasında imzalanan *Ticaret ve Ekonomik İşbirliği ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması*’na dayanmaktadır.¹³⁰²

Ruanda Ankara Büyükelçileri Caesar’i ve Nkurunziza’nın Türkiye’nin farklı illerinde ekonomik ilişkileri geliştirmek için ziyaretlerini görmek mümkündür. Kayızarı beraberindeki heyet Aralık 2014 tarihinde Manisa’ya ziyaret düzenlemiştir. Manisa Valisi ile görüşmesinde kendi ülke vatandaşlarına Manisa’da eğitim görmesini

¹²⁹⁸ “Türkiye, Afrika ile İş Birliğinde Kararlı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-afrika-ile-is-birliginde-kararli-350072.html>, **TRTHABER**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹²⁹⁹ “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Çad Dışişleri Bakanı ve Ruanda Dışişleri Bakanlığı’nda Devlet Bakanı ile Görüşmesi, 10 Şubat 2018”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-cad-ve-ruanda-disisleri-bakaniyle-gorusmesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2019)

¹³⁰⁰ “Ruanda Milli Günü Resepsiyonu”, <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-milli-gunu-resepsiyonu-ankara-yerelhaber-2903659/>, **Milliet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ruanda Başbakanı Ngirente ile Bir Araya Geldi”, <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-ruanda-basbakani-ngirente-11318219-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰² “Türkiye – Afrika İş Forumu”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-is-forumu-ekonomi-2338858/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

sördekilerini belirterek Türk işadamlarını yatırıma davet etmiştir.¹³⁰³ Kayızarı Mart 2015 tarihinde Doğu İli Valisi Odette Uwamariya ve Ruandalı iş adamlarıyla birlikte Manisa'ya ziyaret düzenlemiştir. Burada gerçekleştirdiği ziyaretlerde öncelikler tarım, inşaat ve turizm alanlarında işbirliği ve Ruanda'ya yatırım çağrısında bulunmuşlardır.¹³⁰⁴ Kayızarı, Rulindo Valisi Aime Bosenibamwe ve Belediye Başkanı Justus Kangwagye mahiyetindeki heyetle birlikte Eylül 2015 tarihinde Konya'ya ziyaret düzenlemiştir. Heyet, Konya Organize Sanayi Bölgesini ziyaretinde Konya Sanayi Odası (KSO) Başkanı Memiş Kütükçü ile görüşerek öncelikli olan tarım, sanayi ve inşaat alanlarında yatırım isteklerini dile getirmiştir.¹³⁰⁵

Nkurunziza Eylül 2016 tarihinde Bursa'ya ziyaret düzenlemiştir. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'nda (BTSO) yaptığı konuşmada; Türkiye'den gelen ürünlerin diğer ülkeler üzerinden Ruanda'ya girdiğini ve bu yüzden maliyetinin arttığını belirterek doğrudan ticaret yapılması gerekliliğini vurgulamıştır.¹³⁰⁶ Nkurunziza, Aralık 2016 tarihinde beraberindeki heyetle birlikte Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nı ziyaret etmiştir. Ülkesi hakkında yatırım imkânlarını ortaya koyan Nkurunziza, Trabzonlu işadamlarını ülkenin yatırıma yapmaya çağırıştır.¹³⁰⁷ Nkurunziza, Şubat 2017 tarihinde Polatlı Ticaret Odası'nı ziyaret etmiştir. Türkiye'den gelen ithal malların Dubai üzerinden ülkelerine geldiğini ve bundan dolayı maliyetlerinin arttığını belirterek Konya ziyaretindeki gibi doğrudan ticaret yapma teklifinde bulunmuştur.¹³⁰⁸ Nkurunziza, ve beraberindeki heyet Mart 2017 tarihinde Kütahya'ya ziyaret düzenlemiş ve burada ülkesinin büyük kil rezervi olduğunu belirterek ülkesine yatırım yapmaya davet etmiştir.¹³⁰⁹ Nkurunziza, Nisan 2017 tarihinde Ankara 1. OSB'yi

¹³⁰³ "Ruadan Büyükelçisi Caesar Kayızarı Manisa'da", http://manisainternethaber.com/haber/14737/ruanda_buyukelcisi_caesar_kayizari_manisa%60da.html, **ManisaİnternetHaber**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰⁴ "Ruanda Heyeti Yeniden Manisa'da", <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-heyeti-yeniden-manisa-da-manisa-yerelfotogaleri-8103797/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰⁵ "Ruandalı Heyetten Konya OSB'ye Ziyaret", <http://www.milliyet.com.tr/ruandalı-heyetten-konya-osb-ye-ziyaret-konya-yerelhaber-964694/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰⁶ "Ruanda'dan Türkiye'ye Yatırım Çağrısı", <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-dan-turkiye-ye-yatirim-cagrisi-bursa-yerelhaber-1548630/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰⁷ "Ruanda Büyükelçisi Nkurunziza: Ruanda ile Türkiye Arasında 40 Milyon Dolarlık Ticaret Var", <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-nkurunziza-ruanda-trabzon-yerelhaber-1697753/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰⁸ "Ruanda Büyükelçisi Polatlı Ticaret Odasını Ziyaret Etti", <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-polatli-ticaret-odasini-ankara-yerelhaber-1816035/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³⁰⁹ "Ruanda Büyükelçisi Kütahya'da", <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-kutahya-da-kutahya-yerelhaber-1938050/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

ziyaretinde ASO Başkanı Nurettin Özdebir tarafından karşılanmıştır. İki ülke arasındaki ticareti geliştirmenin yolları üzerinde görüşlerini paylaştıkları toplantıda Nkurunziza yine doğrudan ticaret talebini dile getirmiştir.¹³¹⁰ Nkurunziza beraberindeki heyetle Mayıs 2017 tarihinde Konya'ya ziyaret düzenleyerek STK'lar ile bir araya gelmiştir. Buralarda yaptığı çağrılarda ticaret hacmini artırma istediğini ve Türk işadamlarından Ruanda'ya yatırım yapması talebini vurgulamıştır.¹³¹¹

İki ülkenin 2015 yılında ticaret hacmi 30.4 milyon dolar seviyesinde olmuş olup bu miktarın 30.3 milyon doları Türkiye'nin ihracatıdır.¹³¹² İhracat kalemlerinde öne çıkanlara baktığımızda elektrikli makineler, mekanik aletler, demir ve çelik ürünleri, mobilya ve alüminyum ürünlerini görmekteyiz. İthalatta düşük miktarda da olsa çay ve kahve ile karşılaşmaktayız. 2018 yılında hacim gerileyerek 21 milyon dolara düşmüş ve yine etken faktör Türkiye'nin ihracatı olmuştur. İhracat ve ithalat kalemlerinde öne çıkanlarda büyük bir değişiklik olmamıştır.

8.TÜRKİYE – SOMALİ İLİŞKİLERİ

Somali 1969 – 1991 yılları arasında Mohamed Said Barre tarafından yönetilmiştir. Bu yönetimin son yıllarına gelindiğinde yönetim karşıtları gösteriler iç savaşa evrilmiştir. Bu iç savaşın getirişi olarak büyük kıtlık baş göstermiş ve bu savaş hali 20 yıl boyunca devam etmiştir. Türkiye Somali'de yaşanan bu olayların uzağında kalmayarak barış ve istikrar için çeşitli çabalar yürütülmesine katkı sağlamıştır.

8.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye ile Somali arasında Dışişleri Bakanlığı'nın 30 Aralık 1965 tarihli talebi üzerine 7 Şubat 1966 tarihinde diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir.¹³¹³ Ağustos 1966 tarihinden 1979 yılına kadar Türkiye'nin Cidde Büyükelçisi Somali'ye akredite

¹³¹⁰ “Ruanda Büyükelçisi Nkurunziza'dan Sanayicilere Ziyaret”, <https://www.haberler.com/ruanda-buyukelcisi-nkurunziza-dan-sanayicilere-9465153-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³¹¹ “Ruanda Büyükelçisi'den Müsiad Konya'ya Ziyaret”, <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-nden-musiad-konya-konya-yerelhaber-2017872/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³¹² “Turkey's Exports to Rwanda”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c646%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019)

¹³¹³ “Kararnameler”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12220.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Şubat 1966, S.12220, s.1, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

olmuştur.¹³¹⁴ 1979 yılında açılan Mogadişu Büyükelçiliği 1991 yılında Somali iç savaşı sonucu kapatılmış ve ülke Addis Ababa Büyükelçiliği'ne akredite edilmiştir. Türkiye 2011 yılında yeniden Mogadişu Büyükelçiliği'ni faaliyete başlatarak ilk Büyükelçi Cemalettin Kani Torun olmuştur.¹³¹⁵ Daha sonra Olgan Bekar 2014 – 2018 yıllarında görevi yürütmüş ve 11 Aralık 2018 tarihi itibarıyla Mehmet Yılmaz Mogadişu Büyükelçisi olmuştur. Somali'nin Ankara Büyükelçiliği 17 Haziran 2008 tarihinde Hilal Mohamed Aden'in Cumhurbaşkanı Gül'e güven mektubu vermesiyle faaliyete geçmiştir.¹³¹⁶ Aden'den sonra 2012 yılında Mohamed Mursal Sheikh Abdurahman, devralmıştır.¹³¹⁷ Abdurahman'ın görev süresinin bitmesiyle 15 Eylül 2015 tarihinde Abdullahi Mohamed Ali yeni büyükelçi olmuştur.¹³¹⁸ Son olarak 16 Ağustos 2017 tarihinde göreve başlayan Jama Abdullahi Mohamed halen Ankara Büyükelçisi'dir.¹³¹⁹

Siyasi ilişkiler bakımından Somali geçiş hükümeti döneminde temasların başladığı görülmektedir. 18 – 21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne Somali Dışişleri Bakanı Ali Ahmed Jama katılmıştır. Cumhurbaşkanı Gül Jama ile Somali'nin durumu, iki ülke arası ilişkiler ve bölgesel gelişmeler üzerine görüşme gerçekleştirmiştir.¹³²⁰

Somali Cumhurbaşkanı Şeyh Şerif Ahmed 17 Nisan 2009 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Somali'den Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ikili ziyaret olması açısından tarihsel bir önem taşımaktadır. Ziyaretin bir diğer açıdan önemli olduğu nokta ise Ahmed'in seçimden sonra düzenlemiş olduğu ilk yurt dışı

¹³¹⁴ “Kanun”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12371.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Ağustos 1966, S.12371, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³¹⁵ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”,

<http://mogadisu.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Mogadişu Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³¹⁶ “Somali Büyükelçisi Aden, Güven Mektubunu Cumhurbaşkanı Gül'e Sundu”, <https://www.haberler.com/somali-buyukelcisi-aden-guven-mektubunu-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³¹⁷ “Somali Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34369/somali-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³¹⁸ “Somali Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/80187/somali-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³¹⁹ “Somali Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/80187/somali-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³²⁰ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler-abdullah-gul-1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

ziyaretidir. Gül, Ahmed için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiş ve törenin ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmiştir.¹³²¹ Ahmed, Türkiye'den Somali'ye destek istemiştir. Gül, ilişkilerin bu ziyaretle önemli boyut kazandığını ve Türkiye'nin Somali'nin kalkınmasında destek olacağını belirtmiştir.¹³²²

Somali Cumhurbaşkanlığı'nda İslam'dan Sorulu Devlet Bakanı Hasan Muallim Şeyhali ve mahiyetindeki heyet 15 Eylül 2009 tarihinde Türkiye'ye gelerek Gül ile görüşmüştür.¹³²³ Somali Cumhurbaşkanı Ahmed'in Türkiye'nin desteklerinden dolayı teşekkürlerini belirttiği mektubu Gül'e vermiştir. Gül, Somali'nin yanında olduklarını belirterek Somali açıklarında Türk gemisi olan Horizon – I'in kurtarılmasında Seyhali'den destek istemiştir. Şeyhali Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Mustafa İsen ile görüşerek Somalili yaralı askerlerin bir kısmının Türkiye'de tedavi edilmesini talep etmiştir. Daha sonra gelişen süreçte 9 yaralı asker Türkiye'ye getirilerek tedavi edilmiştir.¹³²⁴

Kasım 2009 tarihinde İstanbul'da düzenlenen İSEDAK Ekonomi Zirvesi'ne Somali Cumhurbaşkanı Ahmed katılmıştır.¹³²⁵

Somali Federal Parlamentosu Başkanı Şerif Aden Mohammed Nur ve beraberindeki heyet Türkiye'ye gelerek 18 Mart 2010 tarihinde Gül ile görüşmüşlerdir.¹³²⁶

BM Uluslararası Temas Grubu'nun Cidde Toplantısı çerçevesinde BM bünyesinde ve Türkiye'nin ev sahipliğinde toplanılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede 21 – 23 Mayıs 2010 tarihlerinde 1. İstanbul Somali Konferansı BM Genel

¹³²¹ “Somali Cumhurbaşkanı Sheikh Sharif Ahmed Türkiye’de”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8255/somali-cumhurbaskani-sheikh-sharif-ahmed-turkiyede>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³²² “Cumhurbaşkanı Gül: Somali Cumhurbaşkanı'nın Ziyareti İlişkilerimiz İçin Yeni Ufuklar Açacaktır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10177/bu-ziyaret-ulkelerimizin-ornek-is-birliginde-yeni-ufuklar-acacaktır>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³²³ “Somalili Devlet Bakanı Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8496/somalili-devlet-bakani-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³²⁴ “Somalili Yaralılar Türkiye’de Tedavi Ediliyor”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8734/somalili-yaralilar-turkiyede-tedavi-ediliyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³²⁵ “İSEDAK Ekonomi Zirvesi Sona Erdi”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8606/isedak-ekonomi-zirvesi-sona-erdi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³²⁶ “Somali Federal Parlamentosu Başkanı Çankaya Köşkü'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8852/somali-federal-parlamentosu-baskani-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

Sekreteri Ban Ki Moon, 12 ulus üstü kuruluş yetkilileri ve 55 ülkeden üst düzey temsilcilerin katılımı ile gerçekleşmiştir.¹³²⁷ Ahmed bu toplantıda aşırı dini hareketlerin ülkeye zarar verdiğini belirterek Somali'nin yeniden inşa edilmesi gerektiğinin belirtmiştir.¹³²⁸ Toplantıya katılan Ahmed ile Gül arasında ikili görüşme gerçekleşmiştir.¹³²⁹

İİT'nin 17 Ağustos 2011 tarihinde açlık, kıtlık vb. durumlar için İstanbul'da organize ettiği İcra Komitesi Toplantısı'na Ahmed katılım sağlamıştır. Gül ile Ahmed Tarabya Köşkü'nde bir araya gelerek mevcut durum değerlendirmesi yapmışlardır.¹³³⁰

Başbakan Erdoğan, 19 Ağustos 2011 tarihinde eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin, Sağlık Bakanı Recep Akdağ, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, Ak Parti Genel Başkan Yardımcıları Ömer Çelik ve Nüket Hotar, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, sanatçılar ve birçok milletvekili ile Somali'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹³³¹ Erdoğan'ın bu ziyareti sadece iki ülke ilişkileri açısından önemli olmayıp iş savaş başladığından beri hiçbir ülkenin başbakanın gitmediği Somali'ye geniş katılımlı ziyarettir.¹³³² Erdoğan ve heyetini Aden Abdulle Havaalanı'nda resmi törenle karşılamıştır. Erdoğan ve heyeti mülteci kamplarını ziyaret ederek beraberinde getirdikleri yardımları ihtiyaç sahiplerine dağıtmışlardır. Bu ziyaret uluslararası kamuoyunun da Somali'ye olan duyarlılığını arttırmış ve Türkiye Somali inşasında aktif rol üstlenmiştir.

27. İSEDAK Toplantısı Ekim 2011 tarihinde İstanbul'da düzenlemiştir. Toplantıya katılan Ahmed ile Gül baş başa görüşme gerçekleştirmiştir.¹³³³

¹³²⁷ "No:107, 20 Mayıs 2010, İstanbul Somali Konferansı Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_-107_-20-mayis-2010_-istanbul-somali-konferansi-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³²⁸ "Somali'yi Diriltme Çabası", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 2010, s.15

¹³²⁹ "Cumhurbaşkanı Gül Somali Cumhurbaşkanı ile Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9007/cumhurbaskani-gul-somali-cumhurbaskani-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³³⁰ "Cumhurbaşkanı Gül'den Somali Açıklaması: Yaşanan Acılar İslam Dünyasının Katkılarıyla Azaltılacak", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9844/cumhurbaskani-gulden-somali-aciklamasi-yasanan-acilar-islam-dunyasinin-katkilariyla-azaltilacak>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³³¹ "Başbakan Erdoğan Somali'de", <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-somali-de-siyaset-1428761/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³³² "Dış Politika: Efsane!", **Cumhuriyet**, 3 Ocak 2013, s.8

¹³³³ "Somali Cumhurbaşkanı Ahmet Tarabya Köşkü'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9956/somali-cumhurbaskani-ahmet-tarabya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun katılımıyla Şubat 2012 tarihinde Londra'da Somali'nin inşası için küçük çapta toplantı düzenlenmiştir.¹³³⁴

20 – 21 Mayıs 2012 tarihlerinde ABD'de düzenlenen NATO Zirvesi'ne Gül katılım sağlamıştır. Burada yürüttüğü temaslar çerçevesinde Somali diasporasının önde gelenleriyle görüşmüş ve İstanbul'da düzenlenecek olan konferansa davet etmiştir.¹³³⁵

BM bünyesinde 2. İstanbul Somali Konferansı BM Genel Sekreteri AfB Komisyon Başkanı, İİT Genele Sekreteri, 54 ülkeden yüksek düzeyli siyasi kişilik ve Somali'de bulunan 300 civarında kabilenin liderlerinin katılımıyla devletin onarımında yasal altyapının düzenlenmesi amacıyla 31 Mayıs – 1 Haziran 2012 tarihlerinde düzenlenmiştir.¹³³⁶ Konferansın öncesindeki son dört gününde STK temsilcileri, kabile liderleri ve bilim adamı uzlaşma toplantısı gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, üst düzey toplantı öncesi Somalili STK temsilcileriyle bir araya gelmiştir. Burada 2011 yılındaki ziyaretin uluslararası toplumu uyandırmak açısından tarihsel bir önem taşıdığını belirtmiş ve Somali barışının tüm Afrika yansıma bulacağını belirtmiştir.¹³³⁷ Davutoğlu, açılış konuşmasında; Somali'de izlenecek politikaların “*Siyasi, güvenlik, ekonomi, yeniden imar, kalkınma, eğitim ve insani yardım alanlarındaki faaliyetlerin eş zamanlı ve birbirine paralel olarak yürütülmesi...*” gerekliliğini tanımlamıştır.¹³³⁸ Konferansın birinci gününde Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Somali Başbakanı Muhammed Ali ve BM Somali Özel Temsilcisi Augustine Mahiga su, yol, enerji ve dayanıklılık konularında çalışma yürütmüştür.¹³³⁹ Konferans son gününde Ahmed, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon

¹³³⁴ “Somali Yuvarlak Masada”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/02/22/somali-yuvarlak-masada>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³³⁵ “NATO Zirvesi'nde İkinci Gün Temasları”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/10376/nato-zirvesinde-ikinci-gun-temaslari>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³³⁶ Bahadır Selim Dilek, “Somali Geleceğini Arıyor”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 2012, s.13

¹³³⁷ “Dışişleri Bakanı Sayın Davutoğlu'nun Somali Sivil Toplum Grupları Toplantısında Yaptıkları Konuşma, 27 Mayıs 2012, İstanbul”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-somali-sivil-toplum-gruplari-toplantisinde-yaptiklari-konusma_-27-mayis-2012_-istanbu.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³³⁸ “Dışişleri Bakanı Sn. Ahmet Davutoğlu'nun II. İstanbul Somali Konferansı Açılışında Yaptığı Konuşma, 1 Haziran 2012, İstanbul”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn_-ahmet-davutoglu_nun-ii_-istanbul-somali-konferansi-acilisinda-yaptigi-konusma_-01-haziran-2012_-istanbul.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³³⁹ “Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun, Somali Cumhurbaşkanı Şeyh Şerif Ahmed ve BMGS Ban Ki Moon ile II. İstanbul Somali Konferansı Kapsamında Ortak Basın Toplantıları, 01 Haziran 2012, İstanbul”,

ve Erdoğan'ın katılımıyla mutabakat sağlanmış ve geçiş sürecinin sonuna gelinerek kısa sürede seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Ahmed ve Gül görüşmeler kapsamında İstanbul'da bir araya gelmiştir.¹³⁴⁰ Ahmed, Gül'e Türkiye'nin Somali'ye verdiği yardımı ve destekleri için teşekkür etmiştir.

Davutoğlu Kasım 2012 tarihinde Somali'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud ile görüşmüş ve Somali Meclisi'nde konuşma yaparak meclis binasının restorasyonunun sözünü vermiştir.¹³⁴¹

Mahmud, Gül'ün daveti üzerine 5 Aralık 2012 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Eylül ayında göreve başlayan Mahmud'un ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye yapması açısından önem taşımaktadır.* Gül, konuk için resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ikili daha sonra baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmiştir.¹³⁴² Gül, Somali'nin istikrarlı bir ülke olamaya başladığını ve bu sürecin devam etmesinde de Türkiye'nin desteklerinin devam edeceğini belirtmiştir. Gül, güvenlik güçlerinin iyileştirilmesiyle terör sorununun da aşılabileceğini belirtmiş ve bunun için de güvenlik alanında işbirliği yapıldığını ifade etmiştir.¹³⁴³ Türkiye'nin sadece hükümet boyutlu desteğini olmadığını ifade eden Gül, Türk milletinin topyekûn yardım çalışması içerisinde olduğunu belirtmiştir. Mahmud ise teşekkürlerini ifade ederken kimsenin Somali'ye gelmek istemediği ortamda Türkiye'den üst düzey yetkililerin gelmesinden dolayı memnun olduklarını belirtmiştir. Gül, Mahmut onuruna düzenlediği yemekte özel ilişkilerin gelişmesinin diğer konularda da önemli mesafe kat edilmesine yol açtığını belirtmiş ve Türkiye olarak desteğe devam edeceklerini yinelemiştir.¹³⁴⁴ Ahmed ise Türkiye'nin karşılık beklemeden yardım

http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun_-somali-cumhurbaskani-seyh-serif-ahmet-ve-bmgs-ban-ki-moon-ile-ii_-istanbul-somali-ko.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³⁴⁰ "2. İstanbul Somali Konferansı" Çerçevesinde İkili Görüşmeler", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10396/2-istanbul-somali-konferansi-cercevesinde-ikili-gorusmeler>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁴¹ "Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Somali Temasları", <https://www.haberler.com/disisleri-bakani-davutoglu-nun-somali-temaslari-4090931-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

* Mahmud oluşturulan devlet yapısı sonrası seçilen ilk cumhurbaşkanıdır.

¹³⁴² "Somali Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mahmud Çankaya Köşkü'nde", **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁴³ "Türkiye – Somali İlişkileri, Uluslararası Camiaya Güzel Bir Cevap Olacaktır", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10666/turkiye-somali-iliskileri-uluslararasi-camiaya-guzel-bir-ornek-olacaktır>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁴⁴ "Geçmişte Olduğu Gibi Yeni Dönemde de Türk Halkı, Somalili Kardeşlerinin Yanında Olacaktır", <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10668/gecmiste-oldugu-gibi-yeni-donemde-de-turk-halki-somalili-kardeslerinin-yaninda-olacaktır>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

içinde olmasından dolayı diğer devletlerden ayrıldığını belirtmiştir. Liderlin huzurunda iki anlaşma imzalanmıştır.¹³⁴⁵ Bu anlaşmalar;

1. Askeri ve Mali İşbirliği Anlaşması
2. Nakdi Yardım Uygulama Anlaşması

Türkiye Doğu Afrika’da yürüttüğü bölgesel barış için mücadele girişimlerini Somali ve Somaliland* arasındaki uyuşmazlığı çözmek için de uygulamıştır. Gül’ün daveti üzerine Mahmud ve Somaliland Cumhurbaşkanı Ahmed Silanya 11 – 13 Nisan 2013 tarihlerinde Türkiye’ye gelmişlerdir. İki ülke arasındaki sorunların karşılıklı diyalog ile çözülmesi adına ilk adım olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁴⁶ Taraflar baş başa yaptıkları görüşmelerin sonunda Türkiye adına Erdoğan’ın bulunmasıyla 7 maddeden oluşan Ankara Bildirisi’ni* imzalamışlardır.¹³⁴⁷ Liderler daha sonra Gül, Erdoğan ve Davutoğlu ile ayrı ayrı görüşmüştür.

Somali Federal Meclis Başkanı Osman Jawari ve beraberindeki heyet TBMM Başkanı Cemil Çiçek’in daveti üzerine Nisan 2013 tarihinde Türkiye’ye ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında heyeti Gül Çankaya Köşkü’nde kabul ederek görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹³⁴⁸

Davutoğlu, 7 Mayıs 2013 tarihinde Londra’da düzenlenen Somali Konferansı’na Türkiye’yi temsilen katılmıştır. Davutoğlu, iyiye giden Somali

¹³⁴⁵ “Türkiye Somali’de Örnek Oldu”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/12/06/turkiye-somalide-ornek-oldu>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

* Somaliland, Somali iç savaşı başlarında tek taraflı bağımsızlık ilan etmesine karşın tanınmamaktadır. Somali’nin yaklaşık 1/5’ini kapsayan bu bölge Aden Körfezi kıyısında yer alması açısından son derece önemlidir.

¹³⁴⁶ “Somali ve Somaliland Arasındaki Sorunların Çözümüne Türkiye Katkısı”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10868/somali-ve-somaliland-arasindaki-sorunlarin-cozumune-turkiye-katkisi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

* Ankara Bildirisi için bkz, “Somali ve Somaliland Cumhurbaşkanlarının Ankara’daki Görüşmeleri Sonunda İmzaladıkları Ankara Bildirisi, 13 Nisan 2013”, http://www.mfa.gov.tr/somali-ve-somaliland-cumhurbaskanlarinin-imzaladiklari-ankara-bildirisi_-13-nisan-2013_-ankara.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³⁴⁷ “Ankara’da Tarihi Somali Zirvesi. Somali ve Somaliland Cumhurbaşkanları Ankara’da Biraraya Geldi”, <http://www.mfa.gov.tr/ankara-da-tarihi-somali-zirvesi-somali-ve-somaliland-cumhurbaskanlari-ankara-da-biraraya-geldi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³⁴⁸ “Somali Federal Meclisi Başkanı Çankaya Köşkü’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10895/somali-federal-meclisi-baskani-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

olduğunu belirterek siyasi uzlaş, güvenliğin inşası etnik barışın öncelikli olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴⁹

Türk Dışışleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru 16 Eylül 2013 tarihinde Brüksel’de düzenlenen Somali İçin Yeni Düzen konulu konferans katılarak güvenlik güçlerinin inşasının önemini vurgulamış ve Türkiye’nin Somali Hükümeti’ne her ay verdiği 4-5 milyon dolarlık yardıma değinmiştir.¹³⁵⁰

Mahmud, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılmak için Ekim 2013 tarihinde Türkiye’ye gelmiştir. Mahmud, Gül ve Başbakan Erdoğan’ında katılımlarıyla İstanbul’da yapımı tamamlanan Marmaray’ın açılış töreni yapılmıştır.¹³⁵¹

Somali ve Somaliland arasında siyasi uzlaş mekanizması Ankara Bildirisi uyarınca periyodik olarak devam etmiştir. Bu kapsamda üçüncü görüşme 16 – 19 Ocak 2014 tarihlerinde Somali İçişleri Bakanı Abdulkerim Hüseyin ve Somaliland Dışışleri Bakanı Muhammed Behi Yunus eş başkanlılarında İstanbul’da düzenlenmiştir. Görüşmelerin kurallarının çizildiği toplantıda Türkiye merkezli sekreteryaya kurulması kararlaştırılmıştır.¹³⁵²

22 Haziran 2014 tarihinde İstanbul’da Global Somali Diasporası Konferansı düzenlemiştir. Türk hükümetini temsilen Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler katılmış ve Türkiye’nin istikrar, çaba ve çalışma olmak üzere üç politika üzerinden hareket ettiğini belirtmiştir.¹³⁵³

Cumhurbaşkanı Erdoğan, eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Bilim ve Sanayi Bakanı Fikri Işık, Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu ve Sağlık

¹³⁴⁹ “Dışışleri Bakanı Davutoğlu Londra’da Düzenlenen Somali Konferansı’na Katıldı”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-londra_da-duzenlenen-somali-konferansi_na-katildi.tr.mfa,

T.C. Dışışleri Bakanlığı,

¹³⁵⁰ “Dışışleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru Somali İçin Yeni Düzen Konulu Brüksel Konferansı’na Katıldı”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-naci-kuru-somali-icin-yeni-duzen-konulu-bruksel-konferansina-katildi.tr.mfa>, **T.C. Dışışleri Bakanlığı,** (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³⁵¹ Özlem Güvemli, “Marmaray Açıldı”, **Cumhuriyet**, 30 Ekim 2013, s.10

¹³⁵² “No:22, 20 Ocak 2014, Somali ve Somaliland Arasındaki Görüşmelerin Üçüncü Turu Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-22_-20-ocak-2014_-somali-ve-somaliland-arasindaki-gorusmelerin-ucuncu-turu-hk.tr.mfa, **T.C. Dışışleri Bakanlığı,** (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019)

¹³⁵³ “Global Somali Diasporası Konferansı”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 2014, s.4

Bakanı Mehmet Müezzinoğlu ile 25 Ocak 2015 tarihinde Somali'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹³⁵⁴ Erdoğan ve mahiyetindeki heyeti Aden Abdulle Uluslararası Havalimanı'nda Mahmud karşılamıştır.¹³⁵⁵ İki lider yapımı Türk şirket tarafından tamamlanan havaalanı terminal binasının resmi açılışını yapmışlardır. Daha sonra ikili Türkiye tarafından inşa edilen Somali – Türkiye Eğitim Araştırma Hastanesi'nin (EAH) açılışını gerçekleştirmiş ve oradan yine Türkiye'nin yaptığı Hemşirelik ve Sağlık Meslek Okulu'nun mezuniyet törenine katılmıştır. Hastane'nin işletilmesi için iki ülke arasında ortak şirket kurulmasını içeren protokol imzalanmıştır.¹³⁵⁶ Protokol uyarında 5 yıl ortak işletme sağlanacak ve gerekli olan malzemeler Türkiye tarafından tedarik edilecek olup süre sonunda ücretsiz olarak Somali'ye devredilecektir. Erdoğan Mahmud da Somali'nin yenilenmesi sürecinde konutların inşa edilmesi gerektiğini belirterek Türkiye olarak inşasını üstlenebileceklerini belirtmiştir.¹³⁵⁷ Mahmud, Somali'ye desteklerinden dolayı Erdoğan'a “*Madalya*” ve “*Sertifika*” vermiştir.¹³⁵⁸ Ziyaret esnasında dört alanda anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar;

1. Enerji ve Madencilik
2. Gençlik ve Spor
3. Deniz Ulaştırma
4. Savunma Sanayi

Somali Dışişleri Bakan Yardımcısı Ali Muhammed Ahmed 25 Ağustos 2015 tarihinde Türkiye'ye gelerek Dışişleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru ile görüşmüşlerdir.¹³⁵⁹ Ahmed Somali Dışişleri Bakanlığı'nın bilişim altyapısının Türkiye tarafından inşa edilmesiyle ilgili bilgi almıştır.

¹³⁵⁴ Türkiye'nin bölgedeki varlığından rahatsız olan El Kaide uzantısı Eş Şebab terör örgütü Türk heyetinin ziyaretinden hemen önce konaklanması planlanan otelin yakında bomba patlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Duygu Güvenç “Saldırının İşaret Önceden Geldi”, **Cumhuriyet**, 23 Ocak 2015, s.7

¹³⁵⁵ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Somali'de”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2740/cumhurbaskani-erdogan-somalide>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁵⁶ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali – Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Açılışını Yaptı”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2741/cumhurbaskani-erdogan-somali-turkiye-egitim-ve-arastirma-hastanesinin-acilisini-yapti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁵⁷ “Somali'ye 10 Bin Konut Sözü”, **Cumhuriyet**, 26 Ocak 2015, s.6

¹³⁵⁸ “Türkiye Olarak Somalili Kardeşlerimize Hizmet Ürettik: Bu Dayanışma Devam Edecektir”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2742/turkiye-olarak-somalili-kardeslerimize-hizmet-urettik-bu-dayanismamiz-devam-edecek>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁵⁹ “Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Kuru Somali Dışişleri Bakan Yardımcısı Ali Mohamed Ahmed'i Kabul Etti”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-buyukelci-kuru-somali-disisleri-bakan-yardimcisi-ahmed_i-kabul-etti.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

23 Şubat 2016 tarihinde Somali 6. Yüksek Düzeyli Ortaklık Forumu'na katılmak için Mahmud ve Somali Başbakanı Ömer Abdiraşid Ali Türkiye'ye gelmiştir. Erdoğan toplantıda yaptığı konuşmada Türkiye olarak her alanda destek verdiklerini belirterek uluslararası toplumun da daha etken bir şekilde harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir.¹³⁶⁰ Türkiye'nin Somali'nin yapılandırmasındaki nihai hedefinin kendi ayakları üzerinde durabilen ve bölgede güçlü bir devlet inşa etmek olduğunu belirtmiştir. Ziyaret kapsamında Ahmed, Erdoğan ile görüşme gerçekleştirmiş ve liderlerin huzurunda *Elektrik Alanında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹³⁶¹ Mahmud, Türkiye'nin Somali'de yaptığı yardımların geçici olmadığını ve etkisinin sürekli olacağını belirtmiştir.¹³⁶²

Erdoğan, eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Veysi Kaynak, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ve Ekonomi Bakanı Zeybekçi ile 3 Haziran 2016 tarihinde Somali'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹³⁶³ Aden Abdulle Havaalanında Mahmud tarafından karşılanmıştır. Erdoğan Türk STK tarafından inşa edilen hastanenin açılışını gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin büyüklük itibariyle dünyada bir numarada yer alan büyükelçiliği 80 bin metrekare üzerine Mogadişu'da inşa edilmiştir.^{1364*} Erdoğan ve Mahmud yapımı tamamlanan büyükelçiliğin açılışını yaparak binada görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹³⁶⁵ İki ülke arasında 9 anlaşma imzalanmıştır.¹³⁶⁶

¹³⁶⁰ "Somali 6. Yüksek Düzeyli Ortaklık Forumu'nda Yaptıkları Konuşma", <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/39904/somali-6-yukse-duceyli-ortaklik-forumunda-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁶¹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Cumhurbaşkanı Mahmud ile Görüştü", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39905/cumhurbaskani-erdogan-somali-cumhurbaskani-mahmud-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁶² "Somali, Afrikalı Kardeşlerimizle Kurmak İstedğimiz İlişkinin Adeta Sembolü Olmuştur", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39912/somali-afrikali-kardeslerimizle-kurmak-istedigimiz-iliskinin-adeta-sembolu-olmudur>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁶³ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Somali'de", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44254/cumhurbaskani-erdogan-somalide>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁶⁴ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mogadişu Büyükelçiliği'ni Açtı", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44256/cumhurbaskani-erdogan-mogadisuy-buyukelciliginini-acti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

* Büyükelçilik inşaatı esnasında teröristler roketatarlı saldırı düzenlemesi sonucu iki işçi yaralanmıştır. Ayrıntı için bkz; "Somali'de Büyükelçilik İnşaatına Roket: 2 Yaralı", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/04/11/somalide-buyukelcilik-insaatina-roket-2-yarali>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³⁶⁵ 27 Temmuz 2013 tarihinde Türkiye'nin Mogadişu Büyükelçiliği'ne El Şebab terör örgütü üyesi üç canlı bomba saldırıda bulunması sonucu ikisi etkisiz hale getirilmesine rağmen bir terörist bombayı patlatmıştır. Patlama sonucunda Sinan Yılmaz isimli polis şehit olmuştur. Yeni yapılan büyükelçiliğin konferans salonuna şehit Yılmaz'ın adı verilmiştir.

¹³⁶⁶ "Somali ile Türkiye Arasında 9 Anlaşma İmzalandı", <https://www.haberler.com/somali-ile-turkiye-arasinda-9-anlasma-imzalandi-8497069-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

1. Gelir Üzerinden Alınan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması
2. Hayvan Sağlığında İşbirliği Alanında Mutabakat Zaptı
3. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması
4. AA ile Somali Ulusal Ajansı Arasında İşbirliği Anlaşması
5. Polis Eğitimi İşbirliği Protokolü
6. Eğitim İşbirliği Anlaşması
7. Askeri, Sağlık Alanında Eğitim ve İşbirliği Protokolü
8. Enerji ve Madencilik Alanlarında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
9. Çalışma, İstihdam ve İş Gücünün Gelişimi Alanlarında Mutabakat Zaptı

Somali Cumhurbaşkanı Muhammed Abdullah Muhammed Erdoğan'ın daveti üzerine 25 – 25 Nisan 2017 tarihlerinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir. Erdoğan, Muhammed için Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde karşılama töreni düzenlemiş ve ardından baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹³⁶⁷ Erdoğan gelişen ve büyüyen bir Somali olduğunun altını çizerek Türkiye'nin Askeri Eğitim Üssü'nün yakın zamanda faaliyete geçeceğini belirtmiştir. Türkiye olarak yardıma devam edeceklerini belirterek FETÖ okullarının kapatılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹³⁶⁸ Muhammed daha sonra Antalya'da düzenlenen Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu'na katılmıştır.

Somali Dışişleri Bakanı Yusuf Garaad Omer Türkiye'ye gelerek 21 Haziran 2017 tarihinde Dışişleri Bakan Yardımcısı Ahmet Yıldız ile görüşmüştür.¹³⁶⁹

Erdoğan BM 72. Genel Kurulu'na katılmak için Eylül 2017 tarihinde New York'a gitmiştir. Burada yürüttüğü ikili temaslar kapsamında Somali Başbakanı Hasan Ali Hayri ile görüşmüştür.¹³⁷⁰

¹³⁶⁷ “Somali Cumhurbaşkanı Muhammed Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74923/somali-cumhurbaskani-muhammed-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁶⁸ “Çocukların Açlıktan Öldüğü Bir Dünyada Huzur ve Barış Olmaz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74927/cocuklarin-acliktan-oldugu-bir-dunyada-huzur-ve-baris-olmaz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁶⁹ “Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Ahmet Yıldız'ın Somali Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Yusuf Garaad Omar ile Görüşmesi, 21 Haziran 2017”, <http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisinin-somalili-bakani-kabulu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁷⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Başbakanı Hayri'yi Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/86102/cumhurbaskani-erdogan-somali-basbakani-hayriyi-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

Somali Tarım ve Sulama Bakanı Said Hüseyin Iid Türkiye’ye gelerek 3 Ekim 2017 tarihinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Ahmet Eşref Fakıbaba ile görüşmüştür.¹³⁷¹ Yapılan toplantı sonucu *Tarım Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı* imzalanmıştır.

Erdoğan, Türkiye’ye ziyaret düzenleyen Hasan Ali Hayri’yi 26 Ekim 2017 tarihinde kabul ederek görüşmüşlerdir.¹³⁷² Hayri daha sonra Çavuşoğlu ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir.¹³⁷³

8.2. Askeri İlişkiler

Türkiye ile Somali’nin askeri ilişkilerini 2000 yılı öncesine değinerek anlatılmasının konunun bütünleyicisi olacağını düşündüğüm için 1990’lı yıllardan günümüze kadar yaşanan gelişmeleri ve çok taraflı boyutlarının da ele almanın daha doğru olacağını düşünmekteyim. 90’lı yılların başında muhalif gösterilerin iç savaşa evrilmesiyle Somali Devlet Başkanı Muhammed Said Barre’nin ülkeyi terk etmesini takiben ülkelerin Mogadişu’dan büyükelçiliklerini çekmesi sonucu geçici hükümet oluşturulmuş olmasına rağmen bir sonuç alınamamıştır.¹³⁷⁴ Sürekli savaş hali ekonomik gelişmişlik gösteremeyen Somali’yi kıtlıkla baş başa bırakmıştır. BM’nin Nisan 1992 yılında bölgeye gözlemci göndermiş fakat taraflar arasında uzlaşmaya varılamayınca bölgeye gelen gıda maddelerinin ve şehrin güvenliği için Aralık 1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi’nin 794 sayılı kararı uyarınca ABD öncülüğündeki Birleşik Görev Gücü (UNITAF) bölgeye gönderilmiştir.¹³⁷⁵ Türkiye bölgeye giden ikinci kuvvet olan BM Somali Operasyonu-II’ye (UNOSOM-II) 8 Aralık 1992 tarihinde TBMM’den çıkan tezkere ile 2 Ocak 1993 – 22 Şubat 1994 tarihleri arasında

¹³⁷¹ “Türkiye ve Somali Arasında Tarım Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı İmzalandı”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ve-somali-arasinda-tarim-alaninda-ankara-yerelhaber-2315297/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³⁷² “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Başbakanı Hayri’yi Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/83566/cumhurbaskani-erdogan-somali-basbakani-hayriyi-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁷³ “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Somali Başbakanı Hasan Ali Kayre ile Görüştü, 26 Ekim 2017”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-somali-basbakani-hasanalikayre-ile-gorustu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Şubat 2019)

¹³⁷⁴ Mehmet Özkan, “Doğu Afrika Jeoğolitiği ve Türkiye’nin Somali Politikası”, http://file.setav.org/Files/Pdf/20141118174857_dogu-afrika-jeopolitigi-ve-turkiyenin-somali-politikasi-pdf.pdf, **SETA**, İstanbul 2014, s.19 – 21 (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁷⁵ “Türk Askeri İlk Kez 25 Yıl Önce Gittiği Somali’de İstikrar için Çalışıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-askeri-ilk-kez-25-yil-once-gittigi-somalide-istikrar-icin-calisiyor/1020333>, **AA**, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

yaklaşık 300 kişilik birlikle katılım sağlamıştır.¹³⁷⁶ Türk kuvvetinin yönetimine olan Korgeneral Çevik Bir, 4 Mayıs 1993 – 18 Ocak 1994 tarihleri arasında UNOSOM-II'nin komutanlığını yürütmüştür.¹³⁷⁷ BM gücünün Somali'den 1995 yılında çekilmesiyle şiddet artarak devam etmiştir. Bu olaylar esnasında devlet kurumları sadece bina olarak hasar görmeye kalmayıp altyapı anlamında yetişkin insan kalmamıştır. Bu devletsiz durum bölgede güç boşluk yaratmış ve terör örgütlerini bölgede konuşlandırmaya başlamıştır.

Kızıldeniz'in Hint Okyanusu'yla bağlantı kurduğu bölgede bulunan Babül Mendep Boğazı, buradan geçen petrol miktarıyla dünyada dördüncü sırada yer almaktadır.¹³⁷⁸ Hint Okyanusu'nun Somali coğrafyasıyla Yemen arasında oluşturmuş olduğu bölge olan Aden Körfezi konumu itibarıyla çatışmaların iç karışıklıkların ortasında kalan bölge konumunda olmuştur. Somali'de oluşan bozuk devlet yapısı, özellikle ticari gemilerin geçiş noktası olan bu bölgede deniz haydutluğu, korsanlık ve soygunlar nedeniyle 2008 yılında 42 gemi rehin alınarak 100 civarında olay gerçekleşmiştir.¹³⁷⁹ BMGK'nın konuyla ilgili 1816,1838, 1844 ve 1846 yaptırım kararı almış, AB ise bölgeye Atalanta Harekâtı (CTF – 465) oluşturmuş ve diğer küresel aktörlerde bağımsız olarak bölgeye askeri unsur göndermiştir. Türkiye bu süreç içerisinde Ekim – Aralık ayları içerisinde TCG Gökova Fırkateyni ile SNMG 2* grubuna katılım sağlamıştır. BMGK'nın 16 Aralık 2008 tarihli 1851 sayılı kararı sonucu ABD komutasında Müşterek Görev Gücü (CTF – 151) oluşturulmuştur. Türkiye de bölgede korsanlık faaliyetlerini yok etmek ve Türk ticaret gemilerinin de geçtiği bölgeyi kontrol altına almak amacıyla 10 Şubat 2009 tarihinde Türkiye'nin sorunlu bölgede asker bulundurmasına dair tezkere TBMM'de kabul edilmiştir.^{1380*}

¹³⁷⁶ “TBMM Kararları”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21431.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Aralık 1992, S.21431, s.1, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹³⁷⁷ “Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme>, **TSK**, s.2, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019); Çevik Bir, Somali'ye Bir Umut, Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.111 ve 232

¹³⁷⁸ “Hürmüz Boğazı Petro Taşımacılığında Liderliğini Korudu”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/hurmuz-bogazi-petrol-tasimaciliginda-liderligini-korudu-40538035>, **Hürriyet**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³⁷⁹ “Deniz Haydutluğu ile Mücadele”, <https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/395/CTF.pdf>, **Türk Deniz Kuvvetleri**, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

* NATO Daimi Deniz Görev Grubu

¹³⁸⁰ “TBMM Kararı”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090213.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 13 Şubat 2009, S.27140, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

* Türkiye 2009 yılında Aden Körfezi'nde yürüttüğü başarılı faaliyetleri nedeniyle Londra'da düzenlenen Uluslararası Denizaltı Organizasyonu 26. Genel Kurulu'nda *Cesaret Ödülü* verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz; “Aden'de Korsanlara Karşı Mücadele Eden Türkiye'ye Cesaret Ödülü”, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

Bu tezkere 2009 tarihinden beri birer yıl arayla uzatılmış olup en son 5 Şubat 2019 tarihinde TBMM’de tekrar uzatılması uygun görülmüştür.¹³⁸¹

BM Somali Yardım Misyonu (UNSOM-United Nations Assistance Mission in Somalia)2 Mayıs 2013 tarihinde BMGK’nın 2102 sayılı kararınca oluşturulmuş olup bir Türk askeri personel UNSOM’da görev yapmaktadır.

İki ülke ilişkilerinde askeri anlaşmaların resmi boyutuna baktığımızda 2009 sonrası dönemde görmekteyiz. 17 Nisan 2009 tarihinde Ahmed’ın Türkiye ziyareti esnasında imzalanan ve Somali’ye yapılacak yardımları belirleyen *Teknik İşbirliği Anlaşması*’nın ikinci maddesinde belirtilen “ taraflarca uygun görülecek diğer alanlar” maddesi açık bir ifade olmakla birlikte askeri yardımı da içerebilir niteliktedir.¹³⁸² İki ülke arasındaki askeri ilişkileri oluşturan temel metin ise 22 Mayıs 2010 tarihinde I. İstanbul Somali Konferansı esnasında imzalanan *Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Çerçeve Anlaşması*’dır.¹³⁸³ Bu anlaşma geliştirilerek 13 Nisan 2012 tarihinde *Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşması* Ankara’da imzalanmıştır.¹³⁸⁴ Bu anlaşmayı takiben 12 Şubat 2013 yılında *Güvenlik İş Birliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹³⁸⁵ 25 Ocak 2015 tarihinde, Erdoğan’ın ziyareti esnasında, imzalanan *Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması* ise askeri ilişkileri daha da güçlendirmiştir.¹³⁸⁶ İşbirliğinin bir diğer belgesi olan *Polis Eğitimi İş Birliği Protokolü* de Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı sıfatıyla ikinci kez gittiği 3 Haziran 2016 tarihinde imzalanmıştır.¹³⁸⁷ Türkiye, Mart 2015 tarihinde başladığı 400 dönümlük arazisi ile yurtdışındaki en büyük askeri üssünü Mogadişu’nun sahile açılan bölgesinde 50 milyon dolara inşa

¹³⁸¹ “TBMM Kararları”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190209-1.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 9 Şubat 2019, S.30681, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁸² “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130627M1-13.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 2013, S.28690, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁸³ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110414-7.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 14 Nisan 2011, S.27905, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁸⁴ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121010-4.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Ekim 2012, S.28437, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁸⁵ “Kanun”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170325-15.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 25 Mart 2017, S.30018, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁸⁶ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160510.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Mayıs 2016, S.29708, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁸⁷ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180112M1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 12 Ocak 2018, S.30299, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

etmiştir.¹³⁸⁸ Bu üs Türk Genel Kurmay Başkanı Org. Hulusi Akar ve Somali Başbakanı Hasan Ali Kayre'nin katılımı ile 30 Eylül 2017 tarihinde açılmıştır.¹³⁸⁹ Bu tesisle birlikte yaklaşık 40 bin kişilik Somali Ordusu'nun ¼'ünün Türk askeri tarafından eğitilmesi planlanmış olup bunun için Türkiye'den ilk olarak bölgeye 200 asker gönderilmiştir. Tesis aynı zamanda ülkede askeri eğitim veren ilk resmi tesisidir.^{1390*}

8.3. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi temeli 28 Kasım 1980 tarihinde imzalanan *Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması*'na dayanmaktadır.¹³⁹¹ Mahmud'un Türkiye ziyaretinde ise *Ticari ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹³⁹² Ekonomik açıdan önemli olan *Gelir Üzerinden Alınan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması* ve *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması* Erdoğan'ın 2016 yılındaki ziyareti esnasında imzalanarak önemli bir gelişme sağlanmıştır.

Bölgede birçok Türk şirketi farklı alanlarda yatırım yaparak faaliyet göstermektedir. Burada öne çıkan şu unsur önemlidir; -herhangi bir ülke için de- oldukça önemli olan Mogadişu havaalanı ve liman işletmesi Türkler tarafından yürütülmektedir. Mogadişu Havalimanı iki Türk Şirketi'nin ortaklığında 20 yıl süreyle işletilecek olup bu süre içerisinde kapasitesinin artırılması planlanmaktadır.¹³⁹³ Mogadişu Limanı Ekim 2014 tarihi itibarıyla 20 yıllık süre boyunca Türk şirketi

¹³⁸⁸ "Somali'deki Türk Askeri Eğitim Tesisi Ocakta Açılıyor",

<https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/somalideki-turk-askeri-egitim-tesisi-ocakta-aciliyor>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³⁸⁹ "Türkiye'nin Somali'de İnşa Ettiği Askeri Üs Açıldı! Üsse 200 Türk Askeri Konuşlanacak",

<https://www.haberler.com/somali-de-askeri-us-acildi-usse-200-turk-askeri-10083460-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³⁹⁰ "Türkiye'nin Somali'de Açtığı Yurt Dışındaki En Büyük Üssü Hakkında Tüm Merak Edilenler",

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41510485>, **BBC**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

* Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Türkiye'den önce bölgede askeri üsleri var olmasına karşın resmi bir dayanağı bulunmamaktadır. BAE, yaklaşık 10 bin Somali askerinin maaşlarını ödemektedir. BAE'nin bu girişimi insani boyuttan ziyade Yemen'de Suudi Arabistan Merkezli bloğun (BAE dahil) İran merkezli yapılarla çatışması sonucu bölgede kontrolü tam olarak ele geçirememiş olmasından hareketle Somali üzerinden bölgede kontrol sahibi olmayı ve blok karşıtı hareketlerin Somali'de varlık bulundurmamasını hedeflemektedir.

¹³⁹¹ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17734.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 24 Haziran 1982, S.17734, s.1, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁹² "Kanun", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170316-15.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 16 Mart 2017, S.30009, (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2019)

¹³⁹³ "Mogadişu Havaalanı'nı Türk Şirketi İşletecek", <https://www.haberler.com/mogadis-u-havaalani-ni-turk-sirketi-isletecek-4312299-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

tarafından işletmesi devralınmıştır. Bu işletmeden kazanılacak gelirin %55'i hükümete aktarılarak kalan kısmı ile de liman düzenlenmesi sağlanacaktır.¹³⁹⁴

İki ülke arasında somut ticaret verilerine bakıldığında 2015 yılında 71.1 milyon dolar ticaret hacmi olduğu görülmektedir. Bu hacimde ağırlıklı olarak Türkiye'nin ihracatını görülmekle birlikte tahıl, un, nişasta, yağlar, ilaç, demir ve çelik ürünleri öne çıkan ihraç kalemleri olup az miktardaki ithalattı ise reçine, yağlı tohumlar ve makinalar oluşturmaktadır.¹³⁹⁵ 2018 yılında ticaret hacmi artarak 187.3 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Bu miktarın 181.5 milyon doları Türkiye'nin ihracatı iken 5.8 milyon doları ithalat ürünüdür. 2018 yılı ithalat ve ihracat kalemlerinde öne çıkanlar önceki verilerle aynıdır.

8.4.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin resmi dayanağı 28 Kasım 1980 tarihinde imzalanan *Kültür Anlaşması*'dir.¹³⁹⁶ Yakın döneme geldiğimizde askeri ilişkilerde de değindiğimiz *Teknik İşbirliği Anlaşması* TİKA tarafından Somali üzerine yapılacak bütün yardımları resmileştiren metindir. Ağustos 2011 tarihinde Cumhurbaşkanlığınca ilk resmi toplantısı yapılan yardım kampanyası Başbakanlık genelgesi uyarınca Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı koordinesinde ulusal çapta yardım kampanyası başlatılmıştır.¹³⁹⁷ Türkiye'nin 27 Ocak 2015 tarihinde imzalanan *Sağlık Alanında Hibe Yapılması Anlaşması* uyarınca bölgede artan sağlık sorunları karşısında ambulans ve sahra hastanesi oluşturduğu görülmektedir.¹³⁹⁸ 26 Mayıs 2016 tarihinde imzalanan *Hibe Anlaşması* gereği Türkiye yıllık 24 milyon doları aşmayacak şekilde hibe yardımı yapmaya başlamıştır.¹³⁹⁹ Bu anlaşma ile sağlanan hibe miktarı 4 Ağustos 2017 tarihinde imzalanan anlaşma gereğince genişleyerek yıllık en fazla 30 milyon dolar

¹³⁹⁴ "Mogadişu Limanı, Albayrak'a Emanet", <http://www.milliyet.com.tr/mogadisulimani-albayrak-amanet/ekonomi/detay/1943511/default.htm>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2019)

¹³⁹⁵ "Turkey's Exports to Somalia",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c706%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹³⁹⁶ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17716.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 6 Haziran 1982, S.17716, s.8, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹³⁹⁷ "Genelge", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110806-8.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 6 Ağustos 2011, S.28017, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹³⁹⁸ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150531-8.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 31 Mayıs 2015, S.29372, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹³⁹⁹ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160531.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 31 Mayıs 2016, S.29728, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

olarak değiştirilmiştir.¹⁴⁰⁰ Türkiye ile Somali 26 Nisan 2017 tarihinde *Kültür Merkezlerinin Kuruluşu, İşleyişi ve Faaliyetleri Hakkında Anlaşma* imzalayarak karşılıklı olarak kültür merkezi kurulmasını kolaylaştırmayı amaçlamışlardır.¹⁴⁰¹ Türkiye 27 Aralık 2017 tarihinde imzalanan *Sağlık Alnında Hibe Anlaşması* ile Somali Sağlık Bakanlığı'na aşu vermiştir.¹⁴⁰² 1980 yılında imzalanan Kültür Anlaşması'nın içeriği genişletilerek 12 Ocak 2018 tarihinde *Kültürel Değişim Programı Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁴⁰³

Türkiye'nin bölgeye yönelik başlattığı kampanya sonucu ilk yardımları 8 Ağustos 2011 tarihinde Somali'ye ulaşmıştır. Yardımlar bu süreçte artarak devam etmiş ve Türkiye'den teknik heyet de bölgeye giderek incelemeler yapmıştır.¹⁴⁰⁴ Türkiye bu tarihten 2013 yılına kadar geçen sürede 19 uçak ve 10 gemi ile yüzbinlerce ton gıda, ilaç ve iş makinaları yardımında bulunulmuştur.¹⁴⁰⁵ Sadece yardım boyutlu kalmayıp, sokakların çevre düzenlemesi yapılarak aydınlatma sistemi yapılmıştır.¹⁴⁰⁶ Türkiye'nin bu yardımlarını takiben Mogadişu'da halk Türkiye'ye "teşekkür" gösterisi düzenleyerek memnuniyetini ve minnettarlığını belirtmiştir.¹⁴⁰⁷

İç savaş nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan insanların yaşadığı Basasa iline temel ihtiyaç malzemesi yardımında bulunulmuştur.¹⁴⁰⁸ Nisan 2017 tarihinde yaklaşık 12 bin ailenin kullanımına sunulmak üzere 380 ton gıda yardımı

¹⁴⁰⁰ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170929.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 29 Eylül 2017, S.30195, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹⁴⁰¹ "Kanun Önergesi", <https://www.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1545.pdf>, **TBMM**, Dönem:27/2, Esas No:2/1545, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹⁴⁰² "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180605M1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 5 Haziran 2018, S.30442, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹⁴⁰³ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180630.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 30 Haziran 2018, S.30464, (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019)

¹⁴⁰⁴ "Türkiye'den Uzman Teknik Heyet Somali'ye Gidiyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiyeden_uzman_teknik_heyet_somaliye_gidiyor-789, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴⁰⁵ "Somali'ye Yapılan Yardımlara Yönelik Basın Toplantısı Düzenlendi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somaliye_yapilan_yardimlara_yonelik_basin_toplantisi_duzenlendi-4742, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴⁰⁶ "Somali'de Çevre Düzenlemesi Çalışmaları Başladı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalide_cevre_duzenlemesi_calismalari_basladi-1337, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴⁰⁷ "Somali'de Türkiye'ye Teşekkür Gösterisi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalide_turkiyeye_tesekkur_gosterisi-5707, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴⁰⁸ "TİKA'dan Somali'ye Yaşayan Sığınmacılara İnsani Yardım", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_somali%27de_yasayan_siginmacilara_insani_yardim-23039, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

yapılmıştır.¹⁴⁰⁹ Yine bir başka gıda yardımı 45 ton ile 1375 aileyi kapsayacak şekilde Galkoya ilinde yapılmıştır.¹⁴¹⁰ Bölgenin düzensiz iklim yapısının oluşturduğu aşırı sel sonucu Beledweyne ili çevresinde 200 bin civarında insan olumsuz etkilenmiş olmasından hareketle Türkiye 40 ton gıda yardımı yapmıştır.¹⁴¹¹ Onlarca su kuyusu açılarak Somali halkının temiz suya erişimi kolaylaştırılmıştır.¹⁴¹²

2012 yılı içerisinde Türkiye öncülüğünde Somali’de Uygulamalı Tarım Okulu açılmış olup ilk olarak 500 öğrenci tarım kursları almıştır. Bu okul genişleyerek 2014 yılında Ziraat Fakültesi kurulmuş ve bu fakültenin bahçesine modern sera kurularak Türkiye’den getirilen tohumlardan üretim yapılmıştır.¹⁴¹³ Bu fakülte Temmuz 2018 tarihinde 50 öğrenci ile ilk mühendisleri mezun etmiştir.

Türkiye Somali’de sağlık sorunlarını çözmek adına 63 dönüm üzerine 205 yataklı Somali Recep Tayyip Erdoğan Eğitim ve Araştırma Hastanesi inşa edilmiş ve ayda yaklaşık 20 bin kişi tedavi edilmektedir.¹⁴¹⁴

Aden Abdulle Uluslararası Havalimanı’nda Sivil Havacılık Uygulamalı Eğitim Merkez Binası inşa edilerek Somali tarihi açısından bir ilkin oluşması sağlanmıştır.¹⁴¹⁵ Somali’de İşitme Engelliler Okulu’nun bina yenilemesi yapılarak bilişim ve mobilya desteğinde bulunulmuştur.¹⁴¹⁶ Türkiye, Somali’de birçok okula kırtasiye ve bilişim

¹⁴⁰⁹ “TİKA ve AFAD’dan Somali’de 12 Bin Aileye Gıda Yardımı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_ve_afad%27dan_somali%27de_12_bin_aileye_gida_yardimi-33940, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴¹⁰ “TİKA Somali’de Hayat Kurtarmaya Devam Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_somali%27de_hayat_kurtarmaya_devam_ediyor-33827, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴¹¹ “Somali’de Sel Mağdurlarına TİKA Yardım Elini Uzattı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27de_sel_magdurlarina_tika_yardim_elini_uzatti-44030, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴¹² “Somali’de 400 Bin İnsan Temiz İçme Suyuna Kavuşturuldu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali_de_400_bin_insan_temiz_icme_suyuna_kavusturuldu-16331, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴¹³ “Türkiye’den Somali’ye İlkleri Yaşatan Proje”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_den_somali_ye_ilkleri_yasatan_proje-41239, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴¹⁴ “Türk Hastanesi Somali’de Şifa Dağıtıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-hastanesi-somalide-sifa-dagitiyor/1036321>, **AA**, (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019)

¹⁴¹⁵ “TİKA’nın Somali’de Yaptığı Sivil Havacılık Uygulamalı Eğitim Merkezi Hizmete Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_somali%27de_yaptigi_sivil_havacilik_uygulamali_egitim_merkezi_hizmete_acildi-38274, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴¹⁶ “TİKA’dan Somali’de İşitme Engelliler Okulu’na Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_somali%27de_isitme_engelliler_okoluna_destek-24810, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

malzemeleri yardımıyla bulunarak kapasitelerini arttırmaya çalışmaktadır.¹⁴¹⁷ Save Somalia Women and Children Derneği tarafından tespit edilen 100 kadına dikiş nakış üzerine eğitim verilmesi için gerekli malzeme derneğe verilmiştir.¹⁴¹⁸

Somali’de Türkçe eğitimi üzerine TİKA ve TSK’nın aktif rol aldığı görülmektedir. TİKA, özellikle Türkiye’de eğitim alacak olanlara 2015 yılından beri Türkçe eğitim programları düzenlemektedir.¹⁴¹⁹ TSK ise Mogadişu’da bulunan askeri tesiste eğitim alan askerlere Türkçe öğretmektedir. Somali’nin okyanusa açılan kıyısı olmasına karşın ülkede yetişmiş insan gücü olmaması nedeniyle balıkçılık faaliyetleri yapılamamaktadır. Türkiye Somali toplumunun inşasında 50 Somalili balıkçıyla birlikte ANFAC Balıkçılar Birliği oluşturularak balıkçılık faaliyetinin gelişim göstermesi hedeflenmiştir.¹⁴²⁰ Somali İşçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Merkezi’ne büro malzemeleri değinde bulunulmuştur.¹⁴²¹ Somali’nin Şabella ve Jube nehir havzalarında akalan arazinin toprağı olukça verimli olup yılda dört hasat yapmak mümkün haldedir. Türkiye bu bölgede farklı tarım ürünleri üreten 9 çiftçiye birer traktör vererek verimi artırma projesi uygulamıştır.¹⁴²² Evlerini tek etmek zorunda kalan Somali halkına evlerine dönmesi için köylere su kuyusu açılarak tohum ve fidan yardımıyla bulunulmuştur.¹⁴²³

¹⁴¹⁷ TİKA Somali’de Eğitim Faaliyetlerine Devam Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_somali%27de_egitim_faaliyetlerine_devam_ediyor-20882, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴¹⁸ “TİKA’dan Somali’de Şiddet Mağduru ve Kimsesiz Kadınlara İstihdam Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_somali_de_siddet_magduru_ve_kimsesiz_kadinlara_istihdam_destegi-18372, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴¹⁹ “TİKA’nın Desteğiyle Somalili Öğrencilere Türkçe Kursu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_nin_destegiyle_somalili_ogrencilere_turkce_kursu-18109, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²⁰ “TİKA’dan Somalili Balıkçılara Ekipman ve Eğitim Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_somalili_balikcilara_ekipman_ve_egitim_destegi-32566, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²¹ “TİKA’dan Somali İşçi Sendikalarına Donanım Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_somali_isci_sendikalarina_donanim_destegi-45838, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²² “TİKA Projesi Somali Topraklarını İşleyecek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_projesi_somali_topraklarini_isleyecek-31652, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²³ “Somali’de Köye Dönüş Projesi’ne TİKA Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27de_koye_donus_projesi%27ne_tika_destegi-23561, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

Somali’de oluşturulan Senato’nun binası Türkiye tarafından yapılmış olup Mahmud açılışını yapmıştır.¹⁴²⁴ Mart 2018 tarihinde imzalanan protokolle 7 katlı Somali Parlamento binası Türkiye tarafından inşa edilecek ve bu süreç içerisinde yasama faaliyetlerinin yürütülmesi için geçici yer TİKA tarafından donatılmıştır.¹⁴²⁵

Somali Tarım Bakanlığı bünyesinde bulunan mühendislere Şanlıurfa’da tarım üretimi üzerine 1 aylık eğitim verilmiştir.¹⁴²⁶ Somali Kalkınma ve İmar Bankası personeline verimliliği artırması amacıyla Türkiye’de eğitim programı düzenlenmiştir.¹⁴²⁷ Somali’den gelen 8 su mühendisine Türkiye Su Enstitüsü’nde (SUEN) su arıtma ve atık su kontrolü üzerine eğitim verilmiştir.¹⁴²⁸ Somali Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı’na ilk aşamada teknik destek verilmiş olup bakanlık personeline ikinci aşamada Türkiye’de eğitim programı düzenlenmiştir.¹⁴²⁹

9.TÜRKİYE – SUDAN İLİŞKİLERİ

Hasan Ömer El Beşir 1989 yılından beri Sudan’da iktidarı elinde bulundurmaktadır. Bu süre zarfında Güney Sudan bağımsız olmuş ve Darfur merkezli iç karışıklık baş göstermiştir. Beşir’in Darfur’da gösterileri aşırı şiddetle bastırması sonucu Uluslararası Ceza Mahkemesi soruşturma yürütmüştür. Birçok devlet de bu süreç boyunca Sudan’a yönelik ambargo uygulamıştır. Türkiye ise ambargonun Sudanlı insanlar üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmiştir.

9.1.Siyasi İlişkiler

¹⁴²⁴ “Somali’nin İlk Senato Binası TİKA Katkılarıyla Hizmete Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27nin_ilk_senato_binasi_tika_katkilariyla_hizmete_acildi-31940, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²⁵ TİKA, Somali’de Parlamento Binasını Yeniden İnşa Edecek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_somali_de_parlamento_binasini_yeniden_insa_edecek-42103, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²⁶ “Somalili Ziraat Mühendisleri Modern Tarımı Türkiye’den Öğreniyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalili_ziraat_muhendisleri_modern_tarimi_turkiye%27de_ogreniyor-44658, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²⁷ “Somalili Uzmanlara Kalkınma Bankacılığı Eğitimi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalili_uzmanlara_kalkinma_bankaciligi_egitimi-30445, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²⁸ “Somalili Mühendislere Su ve Sanitasyon Eğitimi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalili_muhendislere_su_ve_sanitasyon_egitimi-33665, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

¹⁴²⁹ “Somali’de Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı’na Donanım Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27de_petrol_ve_dogal_kaynaklar_bakanligi%27na_donanim_destegi-26067, TİKA, (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019)

Türkiye'nin, Sudan'ın bağımsızlığını takiben bir yıl sonra, 1 Ocak 1957 tarihinde Hartum Büyükelçiliği faaliyetlerine başlamış ve aralıksız olarak sürdürmüştür. Sudan'ın Türkiye ile diplomatik faaliyetleri Cidde Büyükelçiliği üzerinden yürütmesi 14 Eylül 2009 tarihinde Omer Haidar Zaid'in Ankara Büyükelçisi olarak göreve başlamasıyla son bulmuştur.¹⁴³⁰ Eylül 2013 tarihinde Osman Eldirdiri Elmobark görevi devralmıştır.¹⁴³¹ Elmobark'ın görevini tamamlayınca Kasım 2017 tarihinde Yousif Ahmed El Tayeb El Kordofani Ankara Büyükelçisi olmuştur.¹⁴³²

İlk siyasi ilişkilere baktığımızda, Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çamakoğlu'nun daveti üzerine Sudan Savunma Bakanı Korgeneral Abdel Rahman Sir Alkhaim Nisan 2000 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemesi karşımıza çıkmaktadır. Ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşerek Sudan Cumhurbaşkanı Hasan Ömer Beşir'in iki ülke arasındaki ilişkilerden duyduğu memnuniyeti belirten mektubu Demirel'e vermiştir.¹⁴³³ Alkhaim, askeri ilişkilerin hangi boyutlarıyla gelişebileceğini değerlendirmek amacıyla geldiğini ifade ederken Demirel, Sudan ile her alanda iş birlikteliği yapmak istediklerini söylemiştir.

25 Haziran 2002 tarihinde Sudan'da düzenlenen İKÖ Dışişleri Bakanları Toplantısı'na Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler katılmıştır.¹⁴³⁴

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine Sudan Dışişleri Bakanı Mustafa Osman İsmail 25 – 28 Temmuz 2004 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁴³⁵

Başbakan Erdoğan, 28 – 29 Mart 2006 tarihlerinde Hartum'da düzenlenen Arap Birliği Zirvesi'ne katılmak için Devlet Bakanları Beşir Atalay ve Mehmet Aydın ile birlikte Sudan'a gitmiştir. Erdoğan, Beşir ve Sudan Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve

¹⁴³⁰ “Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8495/sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴³¹ “Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11125/sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴³² “Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87513/sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴³³ “Sudan Milli Savunma Bakanı Korgeneral Abdelrahman Sir Al-Khatim'in Kabulü”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-suleyman-demirel/1717/4030/sudan-milli-savunma-bakani-korgeneral-abdelrahman-sir-al-khatimin-kabulu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴³⁴ “İKÖ Toplantısı Başladı”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 2002, s.11

¹⁴³⁵ “No:106, 23 Temmuz 2004, Sudan Dışişleri Bakanı Dr. Mustafa Osman İsmail'in Ülkemizi Ziyareti Hakkında”, http://www.mfa.gov.tr/no_106--_23-temmuz-2004_-sudan-cumhuriyeti-disisleri-bakani-dr-mustafa-osman-ismail_in_ulkemizi-ziyareti-hk_-.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

Güney Sudan Hükümet Başkanı Salva Kiir Mayardir ile görüşmüştür.¹⁴³⁶ Hartum'dan Nyala'ya geçen Erdoğan, Darfur'dan kaçan sığınmacıların yaşadığı Kalma ve Otaç kamplarını ziyaret etmiş ve yardım dağıtmıştır.¹⁴³⁷

TBMM Başkanı Bülent Arınç 15 – 17 Ocak 2007 tarihlerinde Sudan'a ziyaret düzenlemiştir. Sudan Ulusal Meclis Başkanı Ahmet İbrahim El Tahir ve Eyaletler Meclisi Başkanı Mawlana Ali Yahya ile görüşmüştür. Arınç, Sudan'a tecrübe paylaşımı yapabileceklerini belirterek Türk işadamlarını bölgede yatırıma teşvik ettiklerini belirtmiştir.¹⁴³⁸ Arınç ve El Tahir arasında *Parlamentolar Arası Mutabakat Muhtırası* imzalanmıştır.¹⁴³⁹ Son olarak Arınç, Beşir tarafından kabul edilerek görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁴⁴⁰

Beşir, 21 – 23 Ocak 2008 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁴⁴¹ Beşir ziyaretin ilk gününde Cumhurbaşkanı Gül tarafından resmi törenle karşılanmış ve daha sonra iki lider baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmiştir. Ağırlıklı olarak ikili ve bölgesel konuların görüşüldüğü toplantılarda devlet ve özel sektör ilişkilerinin artırılması gerekliliğinde ortak notaya varmışlardır.¹⁴⁴² ASO'nun Hartum'da 10 bin dönüm üzerine OSB inşa etmesi üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Beşir daha sonra Başbakan Erdoğan'ı ve beraberinde Dışişleri Bakanı Ali Babacan ve Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehdi Eker'i kabul etmiştir.¹⁴⁴³

¹⁴³⁶ “Erdoğan Sudan'a Gitti”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/03/27/siy97.html>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

¹⁴³⁷ “Başbakan Erdoğan Güney Darfur'da”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogan-guney-darfurda-4166896>, **Hürriyet**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

¹⁴³⁸ “TBMM Başkanı Arınç, Sudan Ulusal Meclisi Başkanı El Tahir ve Eyaletler Meclisi Başkanı Ali Yahya ile Görüştü”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=39515, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴³⁹ “Sudan Cumhuriyeti Ulusal Meclisi İle TBMM Arasında Mutabakat Muhtırası İmzalandı”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=39556, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁴⁰ “TBMM Başkanı Arınç Sudan'da”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=39546, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁴¹ “Sudan Cumhurbaşkanı'nın Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14932/sudan-cumhurbaskaninin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁴² “Sudan Cumhurbaşkanı ile Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14933/sudan-cumhurbaskani-ile-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁴³ “Sudan Cumhurbaşkanı El Beşir, Başbakan Erdoğan ile Görüştü”, <https://www.haberler.com/sudan-cumhurbaskani-el-besir-basbakan-erdogan-ile-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

Mart 2008 tarihinde İstanbul’da düzenlenen İKÖ Zirvesi kapsamında Çad ve Sudan Cumhurbaşkanları Darfur meselesi üzerine 13 Mart günü anlaşma imzalamışlardır.¹⁴⁴⁴

Beşir, 12 – 21 Ağustos 2008 tarihinde İstanbul’da düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi’ne katılım sağlamıştır. Beşir ve Cumhurbaşkanı Gül bir araya gelerek iki taraflı ve çok taraflı ilişkiler üzerine konuşmuşlardır.¹⁴⁴⁵

Sudan Dışişleri Bakanı Ali Ahmed Karti ve mahiyetindeki heyet Türkiye’ye 13 Ekim 2010 tarihinde Türkiye’ye ziyaret düzenlemiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Karti görüşmesinde *Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyeti Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁴⁴⁶ Karti aynı gün 2010 tarihinde Gül tarafından kabul edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin konuşulmasının yanı sıra 2011 yılında Güney Sudan’ın ayrılığını sağlayacak referandum hakkında görüşmüşlerdir.¹⁴⁴⁷ Gül, Sudan’ın gerek bölgesel konumu itibariyle gerekse yeraltı ve yerüstü değerleri kapsamında oldukça önemli bir ülke olduğunu belirterek burada oluşacak istikrarlı bir yapının Afrika’nın diğer bölgelerinde de yansıma yaratacağını belirtmiştir.

Karti 28 Aralık 2012 tarihinde Türkiye’ye gelerek Davutoğlu ile görüşmüştür. Davutoğlu, Sudan’ın istikrarının Kıta için önemli olduğuna değinerek uluslararası topluma destek çağrısında bulunmuştur. Türkiye – Sudan – Güney Sudan arasında üçlü mekanizma kurularak sorunların aşılması konusunda karar almışlardır.¹⁴⁴⁸ Güney Sudanlı mevkidaşı ile de mutabakat sağlanması durumunda Sudan – Güney Sudan

¹⁴⁴⁴ “İKÖ Zirvesi’nin Ardından Düzenledikleri Basın Toplantısında Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar--abdullah-gul-/1724/17379/iko-zirvesinin-ardindan-duzenledikleri-basin-toplantisinda-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁴⁵ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁴⁶ “No:232, 13 Ekim 2010, Türkiye ile Sudan Arasında Diplomatik Pasaport Hamilleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-232_-12-ekim-2010.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁴⁷ “Cumhurbaşkanı Gül, Sudan Dışişleri Bakanını Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9257/cumhurbaskani-gul-sudan-disisleri-bakanini-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁴⁸ “Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu’nun Sudan Dışişleri Bakanı Ali Karti ile Ortak Basın Toplantısı, 28 Aralık 2012, Ankara”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-sudan-disisleri-bakani-ali-karti-ile-ortak-basin-toplantisi_-28-aralik-2012_-ankara.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

sorunun çözümü için Üçlü İşbirliği Mekanizması (tarım, sağlık ve ulaştırma alanlarında) oluşturulmasına prensipte uzlaşıldığını belirtmiştir.

TBMM Başkanı Cemil Çiçek 21 – 22 Ocak 2013 tarihlerinde İT Meclisler Birliği 8. Dönem Toplantısı'na katılmak için Sudan'a ziyaret düzenlemiştir. Çiçek, siyasi ve ekonomik ilişkilere ilave olarak kültür ve eğitim gibi alanlarda da ilişkileri derinleştirmek gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴⁴⁹

Çiçek'in ziyaretini takiben 12 Mart günü Sudan Ulusal Meclis Başkanı Ahmed İbrahim El Tahir Türkiye'ye gelmiştir. TBMM Başkanı sıfatının yanı sıra İsveç'te bulunan Gül'ün yerine de vekâlet eden Çiçek, Tahir'i Meclis'te ağırlamıştır. Çiçek Türkiye olarak tecrübe paylaşımına ve yatırım yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir.¹⁴⁵⁰

Sudan Bakanlar Kurulu Bakanı Ahmed Saad Omer Khadir, Kasım 2013 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret kapsamında Türk Dışişleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru ile Güney Sudan – Sudan ve Türkiye – Sudan ilişkilerine dair görüşmüşlerdir.¹⁴⁵¹

Karti 25 Nisan 2014 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenleyerek Davutoğlu ile görüşmüştür. İki ülke ilişkilerinin ağırlıklı olarak ele alındığı görüşmede Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) ile Sudan'da tarım yapılması konusunda prensipte anlaşma sağlanmıştır.¹⁴⁵²

Sudan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Bakri Hassan Salih Çanakkale Kara Savaşları'nın 100. Yılı anma töreni için Nisan 2015 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir.¹⁴⁵³

¹⁴⁴⁹ “TBMM Başkanı Çiçek, Sudan'da”,

https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=123981, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁵⁰ “Cumhurbaşkanı Vekili ve TBMM Başkanı Çiçek'in Sudan Ulusal Meclisi Başkanı El Tahir ile Görüşmesi”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=124586, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁵¹ “Bakan Yardımcısı Kuru Sudan Bakanlar Kurulu Bakanı'yla Görüştü”, http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisi-kuru-sudan-bakanlar-kurulu-bakani_yla-gorustu.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁵² “Sudan Dışişleri Bakanı Karti Türkiye'ye Bir Çalışma Ziyareti Gerçekleştiriyor”, http://www.mfa.gov.tr/sudan-disisleri-bakani-karti-turkiye_je-bir-calisma-ziyareti-gerceklestiriyor.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁵³ “Çanakkale Kara Savaşları'nın 100. Yıl Dönümü: 16 Devlet Başkanı Şehitler Abidesi'nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31993/canakkale-kara-savaslarinin-100-yil-donumu-16-devlet-bakani-sehitler-abidesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

Sudan Dışişleri Bakanı Ali Karti Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun daveti üzerine 9 – 11 Nisan 2015 tarihlerinde resmi ziyaret düzenlemiştir. Çavuşoğlu ve Karti görüşmesinde ikili ilişkilerin arttırılmasında ekonomik ilişkilerin temel olacağı konusunda fikir birlikteliği sağlamışlardır.¹⁴⁵⁴ Karti, 10 Nisan günü Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁵⁵

Sudan Ulusal Meclis Başkanı İbrahim Ahmed Ömer 17 Ekim 2016 tarihinde TBMM'de düzenlenen İİT Parlamento Birliği'nin 36. İcra Komitesi Toplantısı'na katılmak üzere Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir. TBMM Başkanı İsmail Kahraman ve Ömer görüşerek birbirlerine dayanışma mesajı vermişlerdir.¹⁴⁵⁶

Sudan Dışişleri Bakanı İbrahim Ahmed Abdelaziz Ghandour Türkiye'ye düzenlediği ziyaret kapsamında 26 Ekim 2016 tarihinde Erdoğan tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁵⁷ Çavuşoğlu ile görüşen Ghandour'un ziyareti 15 Temmuz darbe girişi sonrası destek ziyareti olma özelliği taşımaktadır.¹⁴⁵⁸ Ghandour Kahraman tarafından kabul edilerek dayanışma mesajı vermiştir.¹⁴⁵⁹ Ghandour, Başbakan Yıldırım ile de görüşerek desteklerini iletmiştir.

Beşir, Aralık 2017 tarihinde Kudüs için olağanüstü toplanan İİT Zirvesi'ne katılmıştır. Erdoğan ve Beşir Mabeyn Köşkü'nde baş başa görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵⁴ “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Sudan'lı Mevkidaşıyla Bir araya Geldi”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-sudan_li-mevkidasiyla-bir-araya-geldi.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁵⁵ “Sudan Dışişleri Bakanı Karti Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/30104/sudan-disisleri-bakani-karti-cumhurbaskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁵⁶ “TBMM Başkanı Kahraman, Sudan Ulusal Meclisi Başkanı Ömer ile Görüştü”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=138404, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁵⁷ “Sudan Dışişleri Bakanı Gandur Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/55759/sudan-disisleri-bakani-gandur-cumhurbaskanligi-kulliyesinde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁵⁸ “No:270, 24 Ekim 2016, Sudan Dışişleri Bakanı İbrahi Ghandour'un Ülkemizi Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-270_-24-ekim-2016_-sudan-disisleri-bakani-ibrahim-ghandour_un-ulkemizi-ziyareti-hk_tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁵⁹ “TBMM Başkanı Kahraman, Sudan Dışişleri Bakanı Ghandour'u Kabul Etti”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=138482, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁶⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sudan Devlet Başkanı El Beşir ile Görüştü”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87710/cumhurbaskani-erdogan-sudan-devlet-baskani-el-besir-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

Erdoğan 24 – 25 Aralık 2017 tarihlerinde eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı MEvlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Maliye Bakanı Naci Ağbal, Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş, Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz, Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, Ulaştırma Bakanı Ahmet Arslan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Ahmet Eşref Fakıbaba, Genel Kurmay Başkanı Hulusi Akar ve 200 civarında işadamı ile birlikte Sudan’a resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁴⁶¹ Erdoğan’ın ziyareti, Türkiye’den Sudan’a cumhurbaşkanı düzeyinde ilk resmi ziyaret olması açısından önemli bir adımdır.¹⁴⁶² Erdoğan ve heyeti, Hartum Uluslararası Havalimanı’nda Beşir tarafından resmi törenle karşılanmış ve daha sonra Erdoğan ile Beşir baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. Erdoğan’ın Sudan üzerine kurulan ambargonun ülke gelişiminde olumsuz etki yarattığını ve bunun kalkmasının önemli olduğuna değinerek Beşir’in yanında olduğu duruşunu vermiştir. Görüşmelerin ardından Beşir, iki ülke arasındaki dostluğu geliştirmek adına Erdoğan’a “*Yüksek Devlet Nişanı*” takdim etmiştir. Liderlerin huzurunda çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁴⁶³

1. Ticaret ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması
2. Bilim, Teknoloji ve Sanayi İşbirliği Protokolü
3. Jeolojik Araştırma ve Maden Kaynaklarını Değerlendirme İşbirliği Projesi
4. Tarım ve Hayvancılık Bakanlıkları Arasında Ortak Eylem Planı
5. Ormancılık Alanında İşbirliği Antlaşması
6. Eğitim Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
7. Çevre Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
8. KOSGEB ile Sudan Sanayi Bakanlığı Arasında Mutabakat Zaptı
9. 2018 – 2020 Yılları Arasında Turizm Alanında İşbirliği Uygulama Programı
10. YTB ile Yurtdışında Çalışan Sudanlılar Başkanlığı Arasında Diaspora Konularında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
11. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

¹⁴⁶¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Sudan’da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87833/cumhurbaskani-erdogan-sudanda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁶² “Sayın Cumhurbaşkanı’mızın Sudan, Çad ve Tunus Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/87815/sayin-cumhurbaskanimizin-sudan-cad-ve-tunus-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁶³ “Türkiye – Sudan İlişkilerinde Yeni Dönem”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-sudan-iliskilerinde-yeni-donem/1015457>, **AA**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

12. Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması

Erdoğan toplantıdan sonra Sudan Milli Meclisi'ni ziyaretinde Meclis Başkanı İbrahim Ahmed Ömer tarafından karşılanmıştır. Genel Kurula da hitap eden Erdoğan, tarihi geçmişe sahip ikili ilişkileri geliştirmek gerektiğini belirtmiş ve özellikle teröre karşı iş birlikteliği üzerinde durmuştur.¹⁴⁶⁴ Afrika'nın kaderini devletlerin kendilerinin belirlemesi konusunda gerekli altyapı desteğinde bulunmaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Resmi akşam yemeğiyle ilk günü tamamlayan Erdoğan, ikinci gün Port Sudan'da Beşir ile bir araya gelerek, Sevakin Adası'na geçmiş ve TİKA tarafından restore edilen camiler ve gümrük binalarını gezerek incelemelerde bulunmuşlardır.¹⁴⁶⁵ Gümrük binasında iki ülke iş adamları arasında *İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır. Erdoğan, Beşir'den adanın onarımı için Türkiye'ye tahsis edilmesi talebinde bulunmuş ve Beşir kabul etmiştir. Bu durum daha sonra Sudan – Mısır arasında var olan gerilimi* arttırdığı iddiaları Mısır basınında yer almış ve Sudan Kahire Büyükelçisi'ni geri çekmiştir.¹⁴⁶⁶ Erdoğan'a Sevakin hatırası olarak 250 yıllık Osmanlı parası verilmiştir. Erdoğan bu ziyaretinden sonra Hartum Üniversitesi'nde tarafında takdim edilen Fahri Doktora Unvanı törenine katılmıştır.¹⁴⁶⁷ Dünyanın tüm baskılarına rağmen Sudan'ın yanında olduklarını belirten Erdoğan, Sudan için gereken her desteği vereceklerini ifade etmiştir. Erdoğan törenden sonra iş forumuna katılarak ziyaretini tamamlamıştır.

Ghandour 12 Şubat 2018 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Afrika Birliği – Türkiye Ortaklığı 2. Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı'na katılmak için Türkiye'ye gelmiştir. Toplantı sonrası Çavuşoğlu ve Ghandour bir araya gelerek

¹⁴⁶⁴ "Türkiye'nin Afrika'ya Bakışı İnsani ve Karşılıklı Yarar İlkesi Doğrultusundadır", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87844/turkiyenin-afrikaya-bakisi-insani-ve-karsilikli-yarar-ilkesi-dogrultusundadir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁶⁵ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sevakin Adası'nı Ziyaret Etti", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87856/cumhurbaskani-erdogan-sevakin-adasini-ziyaret-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

* Sevakin Adası'ndan başka gerginliği oluşturan üç durum daha vardır. Kızıldeniz'in kıyısında yer alan ve yeraltı kaynakları ile öne çıkan Halayib Bölgesi kimlik olarak Sudan halkından olmasına karşın Mısır idaresi altında ve bu durum zaman zaman gerginliğin artmasına olanak sağlamaktadır. İkinci olarak Etiyopya Nil Nehri üzerine Katar'a baraj yaptırmaktadır. Bu durum Nehrin paydaşı Mısır'ın karşı çıkmasına rağmen Sudan'ın destek verdiği görülmektedir. Üçüncü olarak Sudan zaman zaman içerde gerçekleşen gösterilerde muhalefetin Mısır tarafından desteklendiğini iddia etmektedir.

¹⁴⁶⁶ "Mısır ile Sudan Arasında Türkiye Gerilimi", **Cumhuriyet**, 6 Ocak 2018, s7

¹⁴⁶⁷ "Gelecek Afrika Kitası'nın Olacaktır", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87860/gelecek-afrika-kitasinin-olacaktır>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁴⁶⁸ Ghandour 13 Şubat günü Erdoğan tarafından kabul edilerek iki ülke arasındaki ilişkilere dair görüşmüşlerdir.¹⁴⁶⁹

Sudan Maliye ve Ekonomi Planlama Bakanı Mohamed Osman Sulaiman Al Rikabi ve Petrol ve Doğalgaz Bakanı Azhari Abdalla Abdelgader Haziran 2018 tarihinde Türkiye'ye gelerek Yıldırım ile muhtemel işbirliği olasılıkları üzerine görüşmüşlerdir.¹⁴⁷⁰

Çavuşoğlu'nun daveti üzerine Sudan Dışişleri Bakanı Al-Dirdiri Mohamed Ahmed 15 Ağustos 2018 tarihinde Ankara'da düzenlene 10. Büyükelçiler Konferansı'na katılarak büyükelçilere hitap etmiştir. Çavuşoğlu ve Ahmed baş başa görüşerek gelecek süreçte yapılması planlananlar üzerine konuşmuşlardır.¹⁴⁷¹ Daha sonra Ahmed, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁷²

9.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik temelli ilişkilerin temeli 5 Temmuz 1980 tarihinde imzalanan *Ticaret Anlaşması*'na dayanmaktadır.¹⁴⁷³ Bu anlaşmanın imzalanmasını takiben iki yıl sonra 2 Ağustos 1982 tarihinde *Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁴⁷⁴ Yukarıda belirtilen anlaşmaların sırasıyla 15. ve 4. maddeleri gereğince oluşturulan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) oluşturulmuş ve günümüze kadar on beş kez toplanmıştır. KEK İkinci Dönem Toplantısı Türk heyetine Devlet Bakanı Hasan Celal Güzel'in Sudan heyetine ise Ticaret İşbirliği ve Tedarik Bakanı Mohammed Yusuf Abu Harira eş başkanlık yapmasıyla 24 – 26 Mart

¹⁴⁶⁸ “Dışişleri Bakanı MEvlüt Çavuşoğlu'nun Sudan Dışişleri Bakanı ile Görüşmesi, 12 Şubat 2018”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-sudan-disisleri-bakanyla-gorusmesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁶⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sudan Dışişleri Bakanı Ghandour'u Kabul Etti”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90402/cumhurbaskani-erdogan-sudan-disisleri-bakani-ghandouru-kabul-etti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁷⁰ “Başbakan Yıldırım, Sudan Heyetini Kabul Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-sudan-heyetini-kabul-ankara-yerelhaber-2837713/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

¹⁴⁷¹ “Sudan Dışişleri Bakanı Al Dirdiri Mohamed Ahmed'in Ülkemizi Ziyareti, 15 Ağustos 2018”, <http://www.mfa.gov.tr/sudan-disisleri-bakani-nin-ulkemizi-ziyareti-14-agustos.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁴⁷² “Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay, Sudan Dışişleri Bakanı'nı Kabul Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-yardimcisi-oktay-sudan-ankara-yerelhaber-2981972/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

¹⁴⁷³ “Milletlerarası Andlaşmalar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17159.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 13 Kasım 1980, S.17159, s.1, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁷⁴ “Milletlerarası Andlaşmalar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17821.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 23 Eylül 1982, S.17821, s.1, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

1987 tarihlerinde Ankara’da gerçekleşmiştir.¹⁴⁷⁵ KEK Üçüncü Dönem Toplantısı Türk heyetine Devlet Bakanı Cemil Çiçek’in Sudan heyetine ise Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanı Mubarak El Mahdi’nin eş başkanlık etmesiyle 13 – 17 Kasım 1988 tarihlerinde Hartum’da düzenlenmiştir.¹⁴⁷⁶ KEK Dördüncü Dönem Toplantısı Türk Devlet Bakanı İsmet Özarslan’ın ve Sudan Ticaret, İşbirliği ve Tedarik Bakanı Faroaug Elbushra’ın eş başkanlıklarında 5 – 6 Haziran 1990 tarihlerinde Ankara’da düzenlenmiştir.¹⁴⁷⁷ KEK Beşinci Dönem Toplantısı Türk Devlet Bakanı Erman Şahin ve Sudan Ticaret, İşbirliği ve Tedarik Bakanı İbrahim Obeid Alla eş başkanlıklarında 10 – 14 Nisan 1992 tarihlerinde Hartum’da düzenlenmiştir.¹⁴⁷⁸ KEK Altıncı Dönem Toplantısı Türk Devlet Bakanı Teoman Rıza Güneri ve Sudan Dış Ticaret Bakanı Osman Elhadi İbrahim’in eş başkanlıklarında 25 – 27 Mart 1997 tarihlerinde Ankara’da düzenlenmiştir.¹⁴⁷⁹ KEK Yedinci Dönem Toplantısı Türk Devlet Bakanı Ramazan Mirzaoğlu ve Sudan Dış Ticaret Bakanı Adam Al Tahir Hamdou eş başkanlıklarında 16 – 19 Aralık 1999 tarihlerinde Hartum’da düzenlenmiştir.¹⁴⁸⁰ KEK Sekizinci Dönem Toplantısı Türk Devlet Bakanı Ramazan Mirzaoğlu ve Sudan Dış Ticaret Bakanı Aldel Hameed Musa Kasha eş başkanlıklarında 7 – 9 Ocak 2002 tarihlerinde Ankara’da yapılmıştır.¹⁴⁸¹ KEK Dokuzuncu Dönem Toplantısı Türk Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ve Sudan Dış Ticaret Bakanı Abdel Hameed Musa Kasha eş başkanlıklarında 14 – 16 Aralık 2004 tarihlerinde Hartum’da düzenlenmiştir.¹⁴⁸² KEK Onuncu Dönem Toplantısı Türk Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen ve Sudan Dış Ticaret Bakanı George Bureng V. Nyombe eş başkanlıklarında 12 – 14 Mart 2007 tarihleri arasında Ankara’da gerçekleşmiştir.¹⁴⁸³ KEK On birinci Dönem Toplantısı 7 – 9 Nisan 2009 tarihlerinde

¹⁴⁷⁵ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19523.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 20 Temmuz 1987, S.19523, s.1, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁷⁶ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20118.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 24 Mart 1989, S.20118, s.2, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁷⁷ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20979.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 2 Eylül 1991, S.20979, s.2, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁷⁸ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21291.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 21 Temmuz 1992, S.21291, s.2, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁷⁹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23038.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 3 Temmuz 1997, S.23038, s.4, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸⁰ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23986.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Mart 2000, S.23986, s.2, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸¹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020605.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 5 Haziran 2002, S.24776, s.1, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸² “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050309-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 9 Mart 2005, S.25750, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸³ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/07/20070704-6.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Temmuz 2007, S.26572, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

Hartum'da düzenlenmiştir.¹⁴⁸⁴ KEK On İkinci Dönem Toplantısı Türk Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker ve Sudan Tarım Bakanı Abdelhalim Al Mutaafi eş başkanlıklarında Ankara'da düzenlenmiştir.¹⁴⁸⁵ KEK On Üçüncü Dönem Toplantısı Eker ve Mutaafi eş başkanlıklarında 5 – 5 Kasım 2013 tarihlerinde Hartum'da düzenlenmiştir.¹⁴⁸⁶ KEK On Dördüncü Dönem Toplantısı Türk Tarım ve Hayvancılık Bakanı Ahmet Eşref Fakıbaba ve Sudan Tarım ve Ormancılık Bakanı Abdullatif Ahmed Ijaimi eş başkanlıklarında 4 -5 Nisan 2018 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiştir.¹⁴⁸⁷ Son olarak KEK On Beşinci Dönem Toplantısı Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ve Sudan Başbakanı Moutaz Moussa Abdallah eş başkanlıklarında 19 – 21 Kasım 2018 tarihlerinde Hartum'da yapılmıştır.¹⁴⁸⁸

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler *Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması* 26 Ağustos 2001 tarihinde imzalanmasıyla daha da ivme kazanmıştır.¹⁴⁸⁹ Bir diğer önemli metin olan *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması* 30 Nisan 2014 tarihinde imzalanmıştır.¹⁴⁹⁰

Sudan ile Türkiye arasında *İkili Tarımsal İşbirliği ve Ortaklığına İlişkin Anlaşma* 19 Kasım 2015 tarihinde imzalanarak geçerlilik kazanmıştır. Bu kapsamda 4/5'i Türk ağırlıklı olan Türk Sudan Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Anonim Şirketi kurularak 12500 hektar arazide örnek çiftlik kurulması hedeflenmiştir.¹⁴⁹¹

Erdoğan, 2017 yılındaki Sudan ziyaretinde Beşir ile birlikte Türkiye – Sudan İş Forumu'na katılmıştır. Erdoğan Sudan'ın oldukça yüksek potansiyeller barındırdığına değinene Erdoğan mevcut ticaret hacmini kısa vadede 2 milyar dolara,

¹⁴⁸⁴ “Sudan Ülke Raporu”, **Konya Ticaret Odası**, http://www.kto.org.tr/d/file/sudan-ulke-raporu_2014.pdf, Konya, 2014, s.21, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸⁵ “Dış Politika Kronolojisi, 2012, Mayıs”, http://www.mfa.gov.tr/mayis____.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸⁶ “Türkiye – Sudan 13. Dönem Kek Protokolü İmzalandı”, <https://www.haberler.com/turkiye-sudan-13-donem-kek-protokolu-imzalandi-5269921-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸⁷ “Türkiye – Sudan Karma Ekonomik Komisyon 14. Toplantısı”, <https://www.haberler.com/turkiye-sudan-karma-ekonomik-komisyon-14-10727331-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸⁸ “Türkiye – Sudan 15. Dönem KEK Toplantısı 19 – 21 Kasım 2018 Tarihlerinde Hartum'da Düzenlenmiştir.”, <https://anl.ticaret.gov.tr/haberler/turkiyesudan-15-donem-kek-toplantisi-1921-kasim-2018-tarihlerinde-hartumda-duzenlenmistir>, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁸⁹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/09/20030917.htm#6>, **T.C. Resmi Gazete**, 17 Eylül 2003, S.25232, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁹⁰ “Kanun”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-2.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 29 Ekim 2016, S.29872, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

¹⁴⁹¹ “Türk Sudan Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Anonim Şirketi”, <https://www.tigem.gov.tr/Sayfalar/Detay/af20f1f0-b98f-4a00-8284-2a17c253b4c5>, **TİGEM**, (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019)

uzun vadede ise 10 milyar dolara çıkarma arzusu olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹² Forum kapsamında iki ülke işadamları arasında 9 anlaşma imzalanmıştır.

Sudan Ticaret Bakanı Katim Elsir Temmuz 2018 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ile görüşmesinden sonra *Ticaret ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması* imzalamışlardır.¹⁴⁹³ Anlaşma kapsamında komite oluşturularak ortak işbirliği alanları belirlenecektir.¹⁴⁹⁴

İki ülke arasında 2015 yılında 449.2 milyon dolarlık ticaret hacmi oluşmuştur.¹⁴⁹⁵ Bu miktarın 424.5 milyon doları buğday, nişasta, sebze, makine, demir, çelik plastik ürünleri gibi kalemlerden oluşan Türkiye'nin ihracatıdır. Geri kalan miktar ise ithalatı oluşturmakla birlikte yağlı tohumlar, pamuk ve inciler öne çıkan kalemlerdir. 2010 yılına gelindiğinde hacimde önemi bir değişiklik olmayıp 436.9 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2015 ihracat kalemlerine ek olarak ayakkabı, kâğıt ve mobilya kalemlerinin de ön çıktığı görülmektedir. Öne çıkan ithalat kalemlerinde bir değişiklik olmamıştır.

9.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında imzalanan 2 Ağustos 1982 tarihli *Kültür Anlaşması* ilişkilerin resmi temelini oluşturmaktadır.¹⁴⁹⁶ Özellikle eğitim ve yardımlar konusunda temel oluşturan *Teknik İşbirliği Anlaşması* 11 Ekim 1989 tarihinde imzalanmıştır.¹⁴⁹⁷ Kültürel ilişkilerde önem teşkil eden bir diğer anlaşma olan *Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması* 19 Aralık 1999 tarihinde imzalanmıştır.¹⁴⁹⁸

¹⁴⁹² "Afrika ile Birlikte Üretmek, İlerlemek ve Zenginleşmek Arzusundayız", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87862/afrika-ile-birlikte-uretmek-ilerlemek-ve-zenginlesmek-arzusundayiz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019)

¹⁴⁹³ "Sudan ile Anlaşma Yatırımları Hızlandırılacak", <http://www.milliyet.com.tr/sudan-ile-anlasma-yatirimlari-hizlandiracak-ankara-yerelhaber-2906350/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

¹⁴⁹⁴ "Sudan İle Ortak Ticaret Anlaşması İmzalandı", <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/07/04/sudan-ile-ortak-ticaret-anlasmasi-imzalandi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

¹⁴⁹⁵ "Turkey's Exports to Sudan", https://www.trademapp.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c729%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019)

¹⁴⁹⁶ "Kanun", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19424.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 7 Nisan 1987, S.19424, s.6, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁴⁹⁷ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20443.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 24 Şubat 1990, S.20443, s.1, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁴⁹⁸ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/09/20000910M1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Eylül 2000, S.24166, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

Arınç Sudan ziyaretinde Hartum'da Türk Okulu'nun (FETÖ bağlantılı) açılışını yapmıştır.¹⁴⁹⁹ Çiçek, Hartum'da bulunan açılışını Arınç'ın yaptığı okulu ziyaret etmiştir.¹⁵⁰⁰

Hartum'da Sudan – Türk Ebe Eğitim Merkezi inşa edilmiş ve burada Sudanlı ebelere eğitim verilmekle birlikte Türkiye'de de eğitim programları düzenlenmektedir.¹⁵⁰¹ Sudan'da Türk bir dernek 30 öğrenci kapasiteli yurt açmıştır. Bu yurdun iç donanımı TİKA tarafından sağlanmıştır.¹⁵⁰² Sudan'da meslek dallarında eğitim veren kişilere yönelik 11 alan içeren Sudan Türk Mesleki ve Teknik Eğitimcilerin Eğitim Merkezi kurulmuştur.¹⁵⁰³ Bu kurum ile Çankırı Karatekin Üniversitesi arasında imzalanan protokol gereğince Türkiye'den eğitimciler Sudan'a giderek eğitici faaliyetler yürütmüştür.¹⁵⁰⁴ Afrika'nın ilk gen merkezi TİKA tarafından Sudan'da verimi arttırmak adına 2011 kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁵⁰⁵ Burada farklı ırklardan alınan spermle üretilen genler çiftçilere satışa sunulmuştur.¹⁵⁰⁶ Hatum'da kurulan Sudan – Türkiye Tıbbi Yardım Derneği bölgede ihtiyaç sahiplerine yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁵⁰⁷ Türkiye, Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler, Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu, Sudan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Hasan Bekir ve TİKA Başkanı Serdar Çam'ın katılımıyla 70 dönüm üzerine inşa edilmiş 150 yataklı

¹⁴⁹⁹ “TBMM Başkanı Arınç Sudan - Türk Okulu'nun Açılışını Yaptı”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=39545, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁵⁰⁰ “TBMM Başkanı Çiçek, Sudan'da Türk Okulunu Ziyaret Etti”, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=124002, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019)

¹⁵⁰¹ “TİKA'dan Sudan'a Anne Sağlığını Koruyacak Proje”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_sudana_anne_sagligini_koruyacak_proje-3567, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵⁰² “TİKA'dan Sudan'da Öğrenci Yurduna Donanım Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_sudan%27da_ogrenci_yurduna_donanim_destegi-22019, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵⁰³ “TİKA Tarafından Sudan'da Tekstil Atölyesi Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_tarafindan_sudan_da_tekstil_atolyesi_acildi-37679, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵⁰⁴ “Sudan'da Mesleki ve Teknik Eğitim İçin İlk Adım Atıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudanda_mesleki_ve_teknik_egitim_icin_ilk_adim_atildi-2744, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵⁰⁵ “TİKA Tarafından Sudan'da Kurulan Gen Merkezi Afrika Kıtası İçin Umut Vaat Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_tarafindan_sudanda_kurulan_gen_merkezi_afrika_kitasi_icin_umut_vaat_edi_yor-2935, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵⁰⁶ “TİKA Sudan Suni Tohumlama Merkezinde Ürün Satışlarına Başlandı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan_suni_tohumlama_merkezinde_urun_satislarina_baslandi-33848, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵⁰⁷ “TİKA Sudan'da Sağlık Projelerine Devam Ediyor”, <http://www.tika.gov.tr/tr/haber/T%C4%B0KA%20Sudan%E2%80%99da%20Sa%C4%9F%C4%B1k%20Projelerine%20Devam%20Ediyor-21932>, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

Nyala Sudan Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin açılışı yapılmıştır.¹⁵⁰⁸ Hastane yılda ortalama 120 bin hastaya hizmet vermektedir.¹⁵⁰⁹

TİKA Sudan'ın verimli topraklarını değerlendirmek amacıyla 2010 yılından itibaren çeşitli eyaletlerde tohum, fidan ve donanım desteği sağlamaktadır. Bu proje aynı zamanda Dünya Gıda Örgütü (FAO) tarafından 2011 yılında İyi Uygulama Örnekleri alanında ödül almıştır.¹⁵¹⁰ Bu projenin yakın zamandaki uygulama örneklerine baktığımızda, 2016 yılında Darfur'da tohum ve tarım donanımı verilerek çiftçilere destek yapılmıştır.¹⁵¹¹ 2018 yılı tohum dağıtım projesi kapsamında Sinnar, Cezire ve Darfur eyaletlerinde 50 ton tohum ve 2500 meyve fidanı dağıtılarak 30 bin civarında kişinin yararlanması sağlanmıştır.¹⁵¹²

Diğer Kıta ülkelerinde de olduğu gibi Sudan'da da su kuyusu faaliyetleri görülmektedir.¹⁵¹³ Bir başka suya ulaşım faaliyeti ise Nil Nehri üzerine su arıtma tesisi kurmasıdır.¹⁵¹⁴ Darfur bölgesinde gıda ulaşımında zorluk olması nedeniyle 1000 aileye temel ihtiyaç malzemesi verilmiştir.¹⁵¹⁵ TİKA ramazan aylarında iftar programı düzenleyerek yoksullara yardım etmektedir.¹⁵¹⁶

¹⁵⁰⁸ “Nyala Sudan Türkiye Eğitim Araştırma Hastanesi Açıldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nyala_sudan_turkiye_egitim_ve_arastirma_hastanesi_acildi-6025, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵⁰⁹ “Nyala Türkiye Sudan Eğitim Araştırma Hastanesi Yılda 120 Bin Hastaya Hizmet Veriyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nyala_turkiye_sudan_egitim_ve_arastirma_hastanesi_yilda_120_bin_hastaya_hizmet_veriyor-24368, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹⁰ “TİKA'dan Sudan'da Tarımsal Kalkınmaya Destek”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudan%27da_tarımsal_kalkınmaya_destek-20574, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹¹ “TİKA'dan Sudan'ın Darfur Eyaletindeki Çiftçilere Tohum ve Zirai Ekipman Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudan%27in_darfur_eyaletindeki_ciftcilere_tohum_ve_zirai_ekipman_destegi-25667, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹² “TİKA'dan Sudanlı Çiftçilere Tohum Desteği”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudanli_ciftcilere_tohum_destegi-46348, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹³ “TİKA'dan Sudan'a 28 Adet Su Kuyusu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_sudana_28_adet_su_kuyusu-7386, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹⁴ “Sudan'da Sinar Eyaleti Halkı Nil Nehri'nin Arıtılmış Suyunu Kullanmaya Başladı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudan%27da_sinnar_eyaleti_halki_nil_nehri%27nin_aritilmis_suyunu_kullanmaya_basladi-37982, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹⁵ “TİKA'dan Sudan'da İhtiyaç Sahibi Ailelere Yardım”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudan%27da_ithiyac_sahibi_ailelere_yardim-23880, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹⁶ “TİKA Sudan'da Afrikalı Öğrencilerle İftarda Buluştu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan%27da_afrikali_ogrencilerle_iftarda_bulustu-44470, **TİKA**,

Türkiye Darfur'un dışında bulunan bölgeden su taşıması yapmak ve çocuklara iş olanağı sağlamak amacıyla 40 yetime sutaşıma tankı verilmiştir.¹⁵¹⁷

Sudan'da Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı arasında gelir – gider hesaplamasında ayrı ayrı sistem kullanılmasından dolayı uyuşmazlık durumu görülmesi üzerine Türkiye'den tecrübe paylaşımı yoluyla ortak sistem oluşturulması talep edilmiştir. Türk yetkililerin geliştirdiği proje başarıyla hayata geçirilerek uygulamaya konulmuştur.¹⁵¹⁸ Butane Üniversitesi Tıp Fakültesi laboratuvarına gerekli donanım verilmiştir.¹⁵¹⁹ Hartum'da yer alan Uluslararası Ebe Eğitim Merkezi'nin çevre düzenlemesi yapılarak derslik ve kütüphanesine gerekli donanım desteğinde bulunulmuştur.¹⁵²⁰ Sudan'da insani yardımları kontrol eden Hatum Uluslararası İnsani Yardım Komisyonu'nun binası onarılarak donanım desteği verilmiştir.¹⁵²¹

Sudan'da çeşit alanlarda faaliyet gösteren 500 eğitimci sağlık personeli çeşitli aşamalarda Türkiye ve Sudan'da acil tıp konusunda eğitim almıştır.¹⁵²² Sudanlı 6 doktora Türkiye'de 6 ay süreyle eğitim verilmiştir.¹⁵²³ Ankara'da Sudanlı 10 teknisyene motorlu araçlar üzerine bir haftalık teknik eğitim verilmiştir.¹⁵²⁴

¹⁵¹⁷ "TİKA'dan Güney Darfur'da Yetimler İçin İstihdam Projesi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_darfur%27da_yetimler_icin_istihdam_projesi-23753, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019)

¹⁵¹⁸ "TİKA, Sudan'da Tek Hazine Hesabı Kurulması Çalışmalarına Öncülük Ediyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudanda_tek_hazine_hesabi_kurulmasi_calismalarina_onguluk_ediyor-3159, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵¹⁹ "TİKA Sudan'da Eğitime Destek Vermeye Devam Ediyor", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudanda_egitime_destek_vermeye_devam_ediyor-7597, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵²⁰ "Sudan'da Uluslararası Ebe Eğitimi Merkezine Tadilat ve Çevre Düzenlemesi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudan_da_uluslararasi_ebe_egitimi_merkezine_tadilat_ve_cevre_duzenlemesi-31780, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵²¹ "Hartum Uluslararası İnsani Yardım Komisyonu Başkanlığına TİKA Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/hartum_uluslararasi_insani_yardim_komisyonu_baskanligina_tika_destegi-31899, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵²² "TİKA Sudan'da ATKAP ile Eğiticiler Yetiştirmeye Başladı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan%27da_atkap_ile_egiticiler_yetistirmeye_basladi-47431, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵²³ "Sudanlı Doktorlara 6 Aylık Süreli Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudanli_doktorlara_6_aylik_sureli_egitim-31621, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵²⁴ "Sudanlı Teknisyenlere Motorlu Araçlar Teknolojisi Eğitimi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudanli_teknisyenlere_motorlu_aracilar_teknolojisi_egitimi-37762, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ile müttefik olan Darfur Sultanı Ali Dinar'ın sarayı Türkiye tarafından aslına uygun şekilde yenilenmektedir.¹⁵²⁵

Osmanlı'nın bölgedeki son valisi Hilmi Paşa tarafından 1912 yılında yapılan Mescid-i Kebir, Temmuz 2018 tarihli protokol gereği Türkiye tarafından aslına uygun olarak yenilenecektir.¹⁵²⁶

10. TÜRKİYE – TANZANYA İLİŞKİLERİ

Tanzanya birleşimden sonra 1985 yılına kadar sosyalist anlayışla yönetilmiş olup 1985 – 1995 arasında Müslüman liderler ve bu tarihten günümüze kadar Hristiyan liderler tarafından yönetilmiştir. Türkiye ile Tanzanya ilişkileri sosyalist dönemde inşa edilmiştir.

10.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye 1979 – 1984 yılları arasında Darüsselam'da büyükelçilik açmış fakat daha sonra ekonomik nedenler dolayısıyla kapılmıştır. Türkiye Darüsselam Büyükelçiliği'nin tekrar faaliyete başladığı 18 Mayıs 2009 tarihine kadar Tanzanya Nairobi Büyükelçiliği'nin görev sahasına dâhil olmuştur. Türkiye'nin Afrika açılımında faaliyete geçen ilk büyükelçilik olma özelliği taşımaktadır. Sırasıyla görev yapan Türk Büyükelçiler, Mehmet Kadri Şander Gürbüz (2009 – 2011), Ali Davutoğlu (2011 – 2015), Yasemin Eralp (2015 – 2017) ve Ali Davutoğlu'dur (2017 – Devam Ediyor).¹⁵²⁷ Tanzanya ise 16 Ağustos 2017 tarihinde Elizabeth Kiondo'nun Cumhurbaşkanı Erdoğan'a güven mektubu vermesiyle Ankara Büyükelçiliği'ni faaliyete geçirmiştir.¹⁵²⁸ Tanzanya bu tarihe kadar Roma Büyükelçiliği'ni Türkiye'ye akredite ederek faaliyetlerini sürdürmüştür.

¹⁵²⁵ “Şehadetinin 100. Yılında Darfur Sultanı Ali Dinar'ın Sarayının Restorasyonu Başladı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sehadetinin_100_yilinda_darfur_sultani_ali_dinar%27in_sarayinin_restorasyonun_a_baslandi-32058, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵²⁶ “TİKA Sudan'da Osmanlı Eserlerini Yeniden Canlandırıyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan%27da_osmanli_eserlerini_yeniden_canlandiriyor-45396, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019)

¹⁵²⁷ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://darusselam.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Darüsselam Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵²⁸ “Tanzanya Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/80184/tanzanya-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

İki ülke arasında öne çıkan ilk siyasi ziyaret Tanzanya Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ali Muhammed Shein 18 – 21 Ağustos 2008 tarihlerinde düzenlenen 1. Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi’ne katılmak için Türkiye’ye gelmesiyle olmuştur. Bu esnada Cumhurbaşkanı Gül tarafından kabul edilerek görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁵²⁹

Gül, eşi Hayrunnisa Gül, Devlet Bakanı Mustafa Yazıcıoğlu, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım milletvekilleri ve çeşitli işadamlarıyla birlikte 22 – 23 Şubat 2009 tarihlerinde Tanzanya’ya resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁵³⁰ Gül’ün bu ziyareti Türkiye’den Tanzanya’ya cumhurbaşkanı seviyesinde ilk ziyaret olma özelliği taşımaktadır. Cumhurbaşkanı Jakaya Kikwete havaalanında resmi karşılama töreni düzenlemiştir.¹⁵³¹ Ziyaretin ilk günü Türkiye – Tanzanya İş Forumu’na katılım gösteren Gül, Feza Erkek Lisesi’nin(FETÖ bağlantılı) mezuniyet törenine katılmıştır. Aynı günün akşamında Türkiye’de eğitim görmüş Tanzanyalı 37 kişiyle görüşmüştür. Gül ve Kikwete baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. Tanzanya’daki ekonomik gelişmişliğin istikrarlı yapı oluşturduğunu söyleyen Gül, bu durumun diğer Afrika ülkelerine de örnek olması gerektiğini belirtmiştir. Gül geniş çaplı iş birlikteliğinden yana olduklarını belirterek tüm alanda ilişkileri geliştirme arzusunda olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³² İki ülke arasında *Tarım Alanında Teknik, Bilimsel, Ekonomik ve Ticari İşbirliği Protokolü* imzalanmıştır.

Kikwete ve beraberindeki heyet 18 Şubat 2010 tarihinde Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Tanzanya’dan Türkiye’ye cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk resmi ziyaret olma özelliği taşımaktadır.¹⁵³³ Gül, Kikwete için Çankaya Köşkü’nde karşılama töreni düzenlemiş ve ardından iki lider baş başa ve heyetler arası görüşme

¹⁵²⁹ “Türkiye ile Afrika Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵³⁰ “Kenya ve Tanzanya Ziyaretleri”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15462/kenya-ve-tanzanya-ziyaretleri>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵³¹ “Cumhurbaşkanı Gül Tanzanya’da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8170/cumhurbaskani-gul-tanzanyada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵³² “Cumhurbaşkanı Gül: Tanzanya ile İlişkilerimizde Yeni Bir Sayfa Açılıyor”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8172/cumhurbaskani-gul-tanzanya-ile-iliskilerimizde-yeni-bir-sayfa-aciliyor>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵³³ “Tanzanya’dan Türkiye’ye Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Resmi Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8783/tanzanyadan-turkiyeye-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-resm-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

gerçekleştirmişlerdir. Gül, Tanzanya’da birçok alanda yatırım potansiyelleri olduğunu belirterek bu konuda istekliliğini ifade etmiştir. Kikwete ise Afrika açılımından dolayı Türkiye’yi tebrik ettiğini ve ilişkileri geliştirmek için yatırımları teşvik edeceklerini belirtmiştir.¹⁵³⁴ İki ülke arasında dört anlaşma imzalanmıştır.

1. Ticaret Anlaşması
2. Hava Ulaştırma Anlaşması
3. Diplomatik Pasaportlar İçin Vize Muafiyeti Anlaşması
4. Siyasi İstişare Mekanizmasının Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı

Gül konuğu için düzenlediği akşam yemeğinde imzalanan anlaşmaların ilişkileri geliştirerek güçlendireceğini belirtmiştir. Türkiye’nin Afrika için arzusunun fırsatlar kıtasına dönüşmek olduğunu altını çizmiştir.¹⁵³⁵

TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin’in daveti üzerine Tanzanya Ulusal Meclis Başkanı Samuel Sitte 11 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye’ye ziyaret düzenlemiştir. Sitte görüşmeleri kapsamında Gül tarafından kabul edilmiştir.¹⁵³⁶

Gül’ün daveti üzerine Zanzibar Cumhurbaşkanı Ali Mohamed Shein 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye’ye gelmiştir. Bu ziyarette Zanzibar’dan Türkiye’ye düzenlenen ilk resmi ziyarettir. Bir diğer önemi ise Shein’in seçim sonrası ilk yurtdışı ziyaretidir. Gül konuk için Çankaya Köşkü’nde resmi karşılama töreni düzenlemiş ve törenin ardından iki lider görüşme gerçekleştirmişlerdir. Gül yatırıma hazır olduklarını belirtirken Shein yatırım konusunda kolaylık sağlayacaklarını belirtmiştir.¹⁵³⁷

Tanzanya Dışleri Bakanı Bernard Membe, Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun daveti üzerine 8 – 9 Mayıs 2017 tarihlerinde Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret dışişleri bakanlığı düzeyinde ilk olması açısından önem taşımaktadır.

¹⁵³⁴ “Tanzanya ile Dört Önemli Anlaşma”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8784/tanzanya-ile-dort-onemli-anlasma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵³⁵ “Cumhurbaşkanı Kikwete’nin Ziyareti: İlişkilerimizi Kuvvetlendirilmesi Yöntünde Kararlı Bir Adım Daha”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8786/cumhurbaskani-kikwetenin-ziyareti-iliskilerin-kuvvetlendirilmesi-yonunde-kararli-bir-adim-daha>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵³⁶ “Tanzanya Meclis Başkanı Çankaya Köşkü’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8983/tanzanya-meclis-baskani-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵³⁷ “Zanzibar Cumhurbaşkanı Shein Çankaya Köşkü’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9682/zanzibar-cumhurbaskani-shein-cankaya-koskünde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

Davutoğlu elçiliklerin açılmasıyla ilişkilerde ivme kazanıldığını belirterek siyasi ziyaretleri arttırmak gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁵³⁸

Davutoğlu, 30 – 31 Mayıs 2014 tarihlerinde Tanzanya'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Membe ile görüşen Davutoğlu ticaret hacminin artması gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁵³⁹ Davutoğlu Darrüsselam'da Cibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya, Somali, Sudan, Uganda ve Tanzanya'da görev yapan büyükelçiler ile bölgesel istişare toplantısı düzenlemiştir.¹⁵⁴⁰

Erdoğan 22 – 23 Ocak 2017 tarihlerinde eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Berat Albayrak ve 150 işadamı eşliğinde Tanzanya'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Heyeti havaalanından Başbakan Kassim Majaliwa Nyerere karşılamıştır.¹⁵⁴¹ Tanzanya Cumhurbaşkanı John Joseph Magufuli Erdoğan için Devlet Başkanlığı Sarayı'nda resmi karşılama töreni düzenlemiştir.¹⁵⁴² Erdoğan Türkiye'nin müteahhitlik, tarım, demiryolu ve sanayicilik alanlarında güçlü bir ülke olduğuna değinerek bu alanda projelere sahip işadamlarıyla gelmesinin önemini belirtmiştir. Erdoğan, FETÖ ile mücadele konusunda destek istemiştir. Türkiye'nin tek taraflı çıkar peşinde olmadığını Somali örneği üzerinden ifade ederek Afrika açılımında samimiyetin altını çizmiştir.¹⁵⁴³ İki ülke arasında 9 alanda anlaşmalar imzalanmıştır.

1. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması
2. Kalkınma İşbirliği Anlaşması
3. Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması
4. Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanında Mutabakat Zaptı

¹⁵³⁸ “Tanzanya Dışişleri Bakanı Membe Ülkemizi Ziyaret Ediyor”, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵³⁹ “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Tanzanya'yı Ziyaret Ediyor”, <http://www.mfa.gov.tr/tanzanya-disisleri-bakani-membe-ulkemizi-ziyaret-ediyor.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵⁴⁰ “No:176, 29 Mayıs 2014, Sayın Bakanımızın Tanzanya'ya Geçekleştireceği Ziyaret Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-176_-29-mayis-2014_-sayin-bakanimizin-tanzanya_gerceklestirecegi-ziyaret-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵⁴¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Tanzanya'da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70782/cumhurbaskani-erdogan-tanzanyada>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵⁴² “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Tanzanya Devlet Başkanlığı Sarayında”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70790/cumhurbaskani-erdogan-tanzanya-devlet-baskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵⁴³ “FETÖ'nün Afrika'dan Temizlenmesinde Sorumluluk Üstlenmeye Hazırız”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70793/fetonun-afrikadan-temizlenmesinde-sorumluluk-ustlenmeye-haziriz>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

5. TRT ve Tanzania Ulusal Televizyon ve Radyo Kanalı Arasında İşbirliği Protokolü
6. Diplomasi Akademileri Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
7. Turizm Mutabakat Muhtırası
8. KOSGEB ile Tanzania Küçük İşletmeleri Geliştirme Kurumu Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi Hakkında Mutabakat Zaptı
9. THY ile Tanzania Havayolları (ATCL) Arasında İşbirliği Mutabakat Muhtırası

Erdoğan iş forumuna katılarak ziyaretini tamamlamıştır.

10.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasında ekonomik temelli ilişkilerin resmi boyutu oldukça yeni tarihe dayanmakta olup bu metnin 18 Şubat 2010 tarihinde imzalanan *Ticaret İşbirliği Anlaşması* olduğunu görmekteyiz.¹⁵⁴⁴ Öne çıkan bir diğer anlaşma 11 Mart 2011 tarihinde imzalanan *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması*'dir.¹⁵⁴⁵ İki ülke arasında oluşturulan Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Birinci Dönem Toplantısı Türk Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker ve Tanzania Sanayi ve Ticaret Bakanı Abdallah Kigoda eş başkanlıklarında 26 – 30 Kasım 2012 tarihlerinde Darüsselam'da düzenlenmiştir.¹⁵⁴⁶ KEK İkinci Dönem Toplantısı Türk Maliye Bakanı Naci Ağbal ve Tanzania Sanayi ve Yatırım Bakanı Charles Mwijage eş başkanlıklarında 11 – 12 Ocak 2017 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiştir.¹⁵⁴⁷

Gül, Türkiye Tanzania İş Forumu'nda Türkiye'nin Tanzania'nın yeraltı ve yerüstü zenginliklerini doğru politikalar ile ortaya çıkarabileceğini ifade etmiştir. İşadamlarına Tanzania'ya yatırım yapmaları konusunda teşvik edici konuşma yapmıştır.¹⁵⁴⁸ Erdoğan da ziyareti esnasında düzenlenen Türkiye – Tanzania İş

¹⁵⁴⁴ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130427-5.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Nisan 2013, S.28630, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵⁴⁵ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-9.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 25 Temmuz 2013, S.28718, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵⁴⁶ "Dış Politika Kronolojisi, 2012, Kasım", http://www.mfa.gov.tr/kasim__tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**,

¹⁵⁴⁷ "Türkiye – Tanzania Kek 2. Dönem Toplantısı", <https://www.haberler.com/turkiye-tanzanya-kek-2-donem-toplantisi-9155732-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵⁴⁸ "Türk – Tanzania İş Forumu'nda Yaptıkları Konuşma", <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-1724/17464/turk-tanzanya-is-forumunda-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

Forumu'nda Tanzanya'nın istikrarlı bir ülke olduğunu ve nedenle yatırım için hazır olduğunu belirtmiştir. Tanzanya'nın zengin kaynaklarıyla Türkiye'nin reform politikalarının bütünleyici ve sonucunda karşılıklı yarar sağlayacağını belirlemiştir.¹⁵⁴⁹ Türk işadamlarına Tanzanya'ya ve iki ülke işadamlarının ortak projeleriyle üçüncü ülkelere yatırım yapmalarını tavsiye etmiştir.

Tanzanya Ulusal Konut Kurumu Genel Müdürü Nehemiah Mchechu ve beraberindeki heyet Temmuz 2011 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenleyerek TOKİ yetkilileriyle görüşmüştür.¹⁵⁵⁰ Mchechu ülkesinde 3 milyondan fazla konut eksikliği olduğunu belirterek, TOKİ'den konut yapmasını isteyerek gerekli malzemelerin Türkiye'den alınacağını belirtmiştir.¹⁵⁵¹

Ankara Büyükelçisi Kiondo, Kasım 2017 tarihinde İZTO'yu ziyaret ederek Başkan Ekrem Demirtaş ile görüşmüştür. İkili ticareti arttırılması gerekliliği üzerinde fikir birlikteliği sağlamıştır.¹⁵⁵² Kiondo bu ziyareti takiben Şubat ayında Zanzibar Ticaret, Sanayi ve Tarım Odası Başkanı Toufiq Salim Turkey ile birlikte İZTO'ya ziyaret düzenlemişlerdir. Demirtaş ve Turkey ilişkileri geliştirmek adına ortak çalışmayı amaçlayan Kardeş Oda Protokolü imzalamışlardır.¹⁵⁵³

ASO Başkanı Nurettin Özdebir ve DEİK Türkiye – Tanzanya İş Konseyi Başkanı Aytaç Dinçer Nisan 2018 tarihinde Kiondo'yu ziyaret etmiştir. Kiondo Ankaralı işadamlarını ülkesinde yatırıma çağırarak birçok alanda işbirliği yapılabileceğini belirtmiştir.¹⁵⁵⁴ Kiondo daha sonra ASO'yu ziyaret etmiş ve önceki isteğini yinelemiştir.¹⁵⁵⁵

¹⁵⁴⁹ “Türkiye, Afrika'nın Sesi Olmaya Devam Edecek”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70794/turkiye-afrikanin-sesi-olmaya-devam-edecek>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019)

¹⁵⁵⁰ “Toki'ye Tanzanya'dan Teklif”, https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2011/01/20/tokiye_tanzanyadan_teklif, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵⁵¹ “Tanzanya'dan TOKİ'ye İşbirliği Teklifi”, <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-dan-toki-ye-isbirligi-teklifi-ekonomi-1411464/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019)

¹⁵⁵² “Tanzanya'nın Ankara Büyükelçisinden Başkan Demirtaş'a Ziyaret”, <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-ankara-buyukelcisinden-baskan-izmir-yerelhaber-2406742/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁵³ “İzto ile Zanzibar Ticaret Odası Kardeş Oldu”, <http://www.milliyet.com.tr/izto-ile-zanzibar-ticaret-odasi-kardes--yerelhaber-2578789/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁵⁴ “Tanzanya, Ankaralı Yatırımcıları Bekliyor”, <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-ankarali-yatirimcileri-bekliyor-ankara-yerelhaber-2575280/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁵⁵ “Tanzanya, Ankaralı Müteahhitleri Bekliyor”, <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-ankarali-muteahhitleri-bekliyor-ankara-yerelhaber-2699282/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

ATO, Mayıs 2018 tarihinde Tanzanya Milli Günü Resepsiyonu'na ev sahipliği yapmıştır. Resepsiyona Türk Hükümeti'ni temsilen Bakan Ağbal katılmıştır. Ağbal, ticaret hacminin azlığına dikkat çekerek arttırmak gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁵⁵⁶ Ayrıca FETÖ ile mücadelede ortak işbirliği yürütmek istediklerini belirtmiştir. Kiondo, resepsiyonun takibi ayda ATO'ya ziyaret düzenleyerek Başkan Gürsel Baran ile görüşmüş ve ticaret hacminin geliştirilmesi üzerinde durmuştur.¹⁵⁵⁷

İki ülke arasında 2015 yılında 150.9 milyon dolar ticaret hacmi oluşmuştur.¹⁵⁵⁸ Bu miktarın 116.3 milyon doları demiryolu malzemeleri, elektrikli makine, demir, çelik, makina, buğday gibi öne çıkan başlıca kalemlerle Türkiye'nin ihracatıdır. Kalan miktar da ithalatı oluşturmakta olup tütün, pamuk, geni, kakao ve yağlı tohumlar öne çıkmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde hacim 266.2 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Bu miktarın da 225.2 milyon dolar gibi önemli bir bölümü de Türkiye'nin ihracatını kapsamaktadır. İhracat kalemlerinde öne çıkan kalemlerde diğerlerine ilave olarak mobilya, tuz, sülfür ve kimyasallar vardır. İthalat kaleminde önceki verilerden farklı bir değişiklik görülmemiştir.

10.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında imzalanmış kültür anlaşması yoktur fakat Erdoğan'ın ziyareti esnasında imzalanan *Turizm Anlaşması* kültürel ilişkiler açısından temel oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

TİKA, Zanzibar Devlet Üniversitesi'ne kütüphane oluşturmuş ve bilişim anlamında altyapı inşa etmiştir. Bu üniversitenin rektör yardımcısı olan İdris A. Rai Türkiye'de eğitim almıştır.¹⁵⁵⁹ Yaklaşık olarak 200 yetime hizmet veren iki yurdun tadilatı TİKA tarafından üstlenilmiştir.¹⁵⁶⁰ Nsikiti Ngaziya caminin iyileştirilmesi

¹⁵⁵⁶ "Tanzanya Milli Günü Ato'nun Ev Sahipliğinde Kutlandı", <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-milli-gunu-ato-nun-ev-sahipliginde-ankara-yerelfotogaleri-28779560/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁵⁷ "Tanzanya Büyükelçisi Kiondu'dan Ato'ya Ziyaret", <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-buyukelcisi-kiondu-dan-ato-ankara-yerelhaber-2862854/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁵⁸ "Turkey's Exports to Tanzania, United Republic of", https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c834%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁵⁹ "Zanzibar Devlet Üniversitesi'ne Kütüphane ve Bilişim Sınıfı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/zanzibar_devlet_universitesine_kutuphane_ve_bilisim_sinifi-5812, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁶⁰ "Tanzanyalı Yetimlere Dostluk Eli", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyali_yetimlere_dostluk_eli-6908, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

yapılmıştır.¹⁵⁶¹ Mbeye Bölgesinde yer alan Tanzania Kadınları ve Gençleri Kalkınma Toplumu'nu dahilinde bulunan dikiş atölyesine 25 adet dikiş makinası verilmiştir.¹⁵⁶²

Türkiye'den bölgeye giden 47 sağlık personeli sağlığa ulaşımında zorluk çeken insanlar için 10 gün boyunca muayeneler yapmıştır.¹⁵⁶³ Türkiye ve Azerbaycan'dan katılan doktorlardan oluşan ekip göz muayeneleri ve katarakt ameliyatları yapmışlardır.¹⁵⁶⁴ Türkiye ve Azerbaycan'ın işbirliği ile su kuyusu açılarak birçok insanın temiz suya erişimi sağlanmıştır.¹⁵⁶⁵ TİKA, Tanzania'da da ramazan aylarında düzenli olarak iftar faaliyetleri ve gıda yardımı yapmaktadır.¹⁵⁶⁶

11. TÜRKİYE – UGANDA İLİŞKİLERİ

Uganda siyasi hayatında ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanı Yoweri Kaguta Museveni'nin etkili olduğu görülmektedir. Tabii bu etkiyi oluşturmadaki temel neden 1986 yılından beridir ülkeyi yönettiği durumunu göstermek yanlış olmayacaktır. Museveni iktidarında Uganda Türkiye ile ilişkiler açısından ters düşmemiş ve uluslararası arenada zaman ortak paydada buluşmuşlardır.

11.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye Uganda ile diplomatik ilişkilerini 4 Eylül 1969 tarihi itibarıyla kurmuş olup Nairobi Büyükelçiliği akredite edilmiştir.¹⁵⁶⁷ Afrika'ya açılımın bir parçası olarak Melih Ulueren'in 1 Mart 2010 tarihinde Kampala Büyükelçisi olmasıyla Uganda'da yerleşik büyükelçilik faaliyete başlamıştır. Ulueren'den sonra sırasıyla Kampala

¹⁵⁶¹ "Tanzania'da Nsikiti Ngaziya Cami'ne Tadilat ve donanım Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyada_nsikiti_ngaziya_camine_tadilat_ve_donanim_destegi-8481, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁶² "Tanzania'da Kadın Girişimcilere Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanya'da_kadin_girisimcilere_destek-32324, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁶³ "Tanzania'ya Sağlık Alanında Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyaya_saglik_alaninda_destek-5450, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁶⁴ "Tanzania'da Göz Muayenesi ve Katarakt Ameliyatları Gerçekleştirildi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyada_goz_muayenesi_ve_katarakt_ameliyatlari_gerceklestirildi-5977, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁶⁵ "Tanzania'da Azerbaycan Türkiye İşbirliği Programı Başladı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyada_azerbaycan_turkiye_isbirligi_programi_basladi-5961, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁶⁶ "TİKA'dan Tanzania ve Zanzibar'da İftar ve Gıda Yardımı", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_tanzanya_ve_zanzibar%27da_iftar_ve_gida_yardimi-45072, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019)

¹⁵⁶⁷ "Kararnameler", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13292.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Eylül 1969, S.13292, s.1, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

Büyükelçileri; Ayşe Sedef Yavuzalp (2013 – 2018) ve Kerem Alp (2018 – Devam Ediyor) olmuştur.¹⁵⁶⁸ Uganda'nın Ankara Büyükelçiliği 2011 yılı içerisinde faaliyete geçmiş olup bu tarihten önce Tahran Büyükelçiliğini Türkiye'ye akredite edere ilişkileri sürdürmüştür.¹⁵⁶⁹

İki ülke arasındaki ilk siyasi temaslara baktığımızda Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan 18 – 20 Haziran 2008 tarihlerinde Kampala'da düzenlenen İKÖ 35. Dışişleri Bakanları Konferansı'na katılmak için Uganda'ya gitmesini görmekteyiz.¹⁵⁷⁰

Uganda Başbakanı Apolo Nsibambi 18 – 21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne katılmak için Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret kapsamında Gül tarafından kabul edilerek ikili ilişkiler üzerine görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁵⁷¹

TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin 29 Ocak 2010 tarihinde Kampala'da düzenlenen İKÖ Parlamento Birliği Dördüncü Konferansı'na katılmak için Uganda'ya ziyaret düzenlemiştir.¹⁵⁷²

Uganda Cumhurbaşkanı Yoweri Museveni 4 – 6 Mayıs 2010 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Gül'ün daveti üzerine Türkiye'ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁵⁷³ Bu ziyaret Uganda'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ziyaret olması açısından önemlidir.¹⁵⁷⁴ Gül'ün Museveni için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemesinin ardından iki lider baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Liderler ilişkileri birçok alana yayarak geliştirme konusunda

¹⁵⁶⁸ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”,

<http://kampala.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Kampala Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁵⁶⁹ “Türkiye – Uganda İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-uganda-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, ; “Uganda Büyükelçisinden Güven Mektubu”, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁵⁷⁰ “No:108-17 Haziran 2008, Sayın Bakanın İKÖ Zirvesi İçin Uganda'ya Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-108_-17-haziran-2008_-sayin-bakanin-iko-zirvesi-icin-uganda_yi-ziyareti-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁵⁷¹ “Türkiye ile Afrika Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gul-un-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁷² “TBMM Başkanı Şahin Uganda'da..”,

https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=97263, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁵⁷³ “Gül'e Baskın Sunumu”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 2010, s.10

¹⁵⁷⁴ “Uganda Cumhurbaşkanı Yoweri Museveni'nin Türkiye'ye Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15962/uganda-cumhurbaskani-yoweri-museveninin-turkiye-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

fikir birlikteliği sağlamışlardır.¹⁵⁷⁵ Tabi burada da ekonomik ilişkilerin ağırlıklı olması gerektiğinin altını açıkça çizmişlerdir. Museveni Türk yatırımcıları ülkesine davet ederek Uganda'nın kalkınmasında yardımcı olacaklarını belirtmiştir. Türkiye ve Uganda'nın 2009 – 2010 dönemi için BMGK Geçici üye seçilmiş olmasıyla birlikte görüşmenin uluslararası meselelerin ele alınması daha kapsamlı olmuştur. Gül, Türkiye ve Uganda'nın BMGK'da benzer duruş sergileyen iki dost ülke olduğunu söylemesi ortak etki alanlarında olduklarını göstermektedir.¹⁵⁷⁶ Gül Museveni için verdiği akşam yemeğinde Uganda'dan büyükelçilik açmasını talep etmiş ve kendisinin ve hükümetin işadamlarını Uganda'ya yatırım için destekleyeceklerini belirtmiştir.¹⁵⁷⁷ Gül, bölgesel düzeyde işbirliklerinin oluşmasının Kıta üzerinde olumlu bir yansıması olacağını belirtmiştir.¹⁵⁷⁸ Museveni Başbakan Erdoğan'ı kabul ederek görüşme gerçekleştirmişlerdir. İki ülke arasında iki anlaşma imzalanmıştır.¹⁵⁷⁹

1. Hava Ulaştırma Anlaşması
2. Dışişleri Bakanlıkları Arasında Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası

Museveni 2012 yılında düzenlenen İstanbul Somali Konferansı'na katılmak için Türkiye'ye gelmiştir.¹⁵⁸⁰ Gül ve Museveni toplantı dışında Tarabya Köşkü'nde görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁵⁸¹

¹⁵⁷⁵ “Uganda’dan Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Resmi Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8959/ugadadan-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-resm-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁷⁶ “Uganda Cumhurbaşkanı Museveni İle Gerçekleştirdikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15963/uganda-cumhurbaskani-museveni-ile-gerceklestirdikleri-ortak-basin-toplantısında-yaptıkları-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁷⁷ “Türkiye – Afrika İlişkilerinin Ulaştığı Seviye Hedef Değil, Başlangıçtır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8962/turkiye-afrika-iliskilerinin-ulastigi-seviye-hedef-degil-baslangictir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁷⁸ “Uganda Cumhurbaşkanı Yoweri Kaguta Museveni Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17590/uganda-cumhurbaskani-yoweri-kaguta-museveni-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptıkları-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁷⁹ “Dış Politika Kronolojisi, 2010, Mayıs”, http://www.mfa.gov.tr/mayis_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁵⁸⁰ “President Arrives in Turkey for Second Istanbul Conference on Somalia”, <http://statehouse.go.ug/media/news/2012/05/31/president-arrives-turkey-second-istanbul-conference-somalia>, **TheStateHouseofUganda**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁸¹ “2. İstanbul Somali Konferansı Çerçevesinde İkili Görüşmeler”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10396/2-istanbul-somali-konferansi-cercevesinde-ikili-gorusmeler>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

Türk Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay 6 Temmuz 2012 tarihinde Uganda'ya resmi ziyaret düzenleyerek Uganda Başbakanı Amama Mbabazi ve Dışişleri Bakanı Oryem Henry Okello ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.¹⁵⁸²

Cumhurbaşkanı Erdoğan 31 Mayıs – 1 Haziran 2016 tarihlerinde eşi Emine Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Veysi Kaynak, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve 115 işadamı ile birlikte Uganda'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret Türkiye'den Uganda'ya cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilk olması açısından önemlidir. Museveni Erdoğan için karşılama töreni düzenlemiş ve ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşme gerçekleştirmiştir. Erdoğan, Uganda'nın gerek sağlık gerekse teknolojik açıdan bölgesinde gelişmiş bir ülke olduğunu belirterek sadece içerde kalmayıp aktif bir politikayla Somali'de de yardımlarda bulunduğunu belirtmiştir.¹⁵⁸³ Erdoğan ayrıca büyükelçilik inşası için arazi takas etme teklifinde bulunmuştur. Liderlerin huzurunda 7 anlaşma imzalanmıştır.¹⁵⁸⁴

1. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması Anlaşması
2. Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması
3. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması
4. Askeri Mutabakat Muhtırası
5. Hidrokarbon, Maden ve Mineraller Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası
6. YÖK ve Uganda Eğitim, Bilim, Teknoloji ve Spor Bakanlığı Arasında Yükseköğretim Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
7. Ortak Bildiri

Afrika'nın önde gelen üniversitelerinden olan Makarere Üniversitesi Erdoğan'a Fahri Doktora Unvanı vermiştir.¹⁵⁸⁵ Afrika ile ilişkilerin samimiyetine

¹⁵⁸² “Beşir Atalay Uganda Turunda...”, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a541371.aspx>, **Türkiye**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁵⁸³ “Türkiye'nin Afrika'da Sömürgeci Geçmişi Olmamıştır”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44214/turkiyenin-afrikada-somurgeci-gecmisi-olmamistir>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁸⁴ “Erdoğan Uganda'da Konuştu”, <http://www.gazetevatan.com/erdogan-konusuyor-canli--951393-gundem/>, **GazeteVatan**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁵⁸⁵ “Bir Tane de Diktatörden”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 2016, s.4

değinen Erdoğan, imzalanan anlaşmalar ile ilişkilerin daha da kuvvetleneceğini belirtmiştir.¹⁵⁸⁶ Erdoğan, iş forumuna katılarak ziyaretini tamamlamıştır.

Mayıs 2017 tarihinde Somali Konferansı için Londra'ya giden Başbakan Yıldırım, Museveni ile görüşmüştür.¹⁵⁸⁷

11.2.Ekonomik İlişkileri

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi temeli sayabileceğimiz *Sanayi, Ticaret, Tarım, Bayındırlık ve Hava Ulaşım Alanlarında Mutabakat Zaptı* 14 Temmuz 1987 tarihinde imzalanmıştır.¹⁵⁸⁸ Ülkeler arası bir diğer ekonomik boyutlu resmi metin ise 1 Eylül 2000 tarihinde imzalanan Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'dır.¹⁵⁸⁹ Anlaşmaların sırasıyla 5. ve 6. Maddeleri merkez alınarak oluşturulan Türkiye – Uganda Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Birinci Dönem Toplantısı Türk Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ve Uganda Ekonomi ve Ticaret Bakanı Kahinda Otafiire'nin eş başkanlıklarında 28 – 29 Kasım 2010 tarihlerinde Kampala'da gerçekleşmiştir.¹⁵⁹⁰ Arınç ziyaret kapsamında işbirliği olasılığını görüşmek üzere Uganda Başbakanı Apollo Nisibambi tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁹¹ KEK İkinci Dönem Toplantısı Arınç ve Uganda Ticaret, Sanayi ve Kooperatifler Bakanı Amelia Anne Kyambadde eş başkanlıklarında 17 – 18 Eylül 2013 tarihlerinde Ankara'da gerçekleşmiştir.¹⁵⁹²

Erdoğan ziyareti kapsamında düzenlenen Türkiye – Uganda İş Forumu'na katılarak Uganda'nın 2020 kalkınma hedeflerine ulaşmasında gerekli desteği vermeye

¹⁵⁸⁶ “Uganda Maberere Üniversitesi Tarafından Fahri Doktora Tevdi Töreni'nde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/44374/uganda-makerere-universitesi-tarafindan-fahri-doktora-tevdii-torende-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁸⁷ “Yıldırım, Uganda Cumhurbaşkanı Museveni ile Görüştü”,

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/11/yildirim-uganda-cumhurbaskani-museveni-ile-gorustu>, **Sabah**,

¹⁵⁸⁸ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19635.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 15 Kasım 1987, S.19635, s.1, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁵⁸⁹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050402.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 2 Nisan 2005, S.25774, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁵⁹⁰ “Afrika Gündemi (Aralık 2010)”, <http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/47/905/sayi905.pdf>, **AÇAUM**,

¹⁵⁹¹ “Arınç Uganda'da İşbirliği Arayışında”, <https://www.haberler.com/arinc-uganda-da-isbirligi-arayisinda-2387501-haberi/>, **Haberle.com**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁵⁹² “Türkiye Uganda Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı”, <https://www.haberler.com/turkiye-uganda-karma-ekonomik-komisyonu-toplantisi-5077962-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

hazır olduklarını ifade etmiştir.¹⁵⁹³ Uganda'nın zengin potansiyellerini değerlendirmek ve karşılıklı çıkar doğrultusunda hareket etmek için iş yapma teklifinde bulunmuştur.

SANKON Başkanı Emine Nezaket Atasoy ve beraberindeki heyet 16 Kasım 2016 tarihinde Uganda'ya ziyaret düzenlemiştir. Atasoy, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mbalibula Kibanzaga Christopher tarafından kabulde Kibantogo'nun Uganda'nın tarım sektörü hakkında bilgilendirme yapmasının ardından Atasoy gerekli yatırım yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁹⁴ Atasoy daha sonra Ticaret ve Sanayi Bakanlığında Devlet Bakanı Michael Werikhe Kafabusa tarafından kabul edilmiştir. Atasoy Ulaştırma Bakanı Monica Azoba ve Ekonomi ve Finans Bakanı David Bahati ile görüşerek bakanlardan Uganda'nın durumu hakkında bilgi alarak yatırım için işadamlarını teşvik edeceklerini belirtmiştir. Atasoy ziyaretin ikinci gününde Uganda Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Olive Kigongo'yu ziyaret ederek olası işbirliği imkanları hakkında görüş paylaşmışlardır.¹⁵⁹⁵

Michael Werikhe, 2 Mart 2017 tarihinde Türkiye'ye gelerek SANKON'a ziyaret düzenlemiştir. Werikhe Başkan Atasoy ile görüşmesinde SANKON'un iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme yolundaki girişimlerinden dolayı teşekkür etmiştir.¹⁵⁹⁶

Kasım 2017 tarihinde düzenlenen Türkiye – Afrika Ekonomik İşbirliği Konferansı'na Uganda Ticaret, Sanayi ve Kooperatif Gume Ngobi Frederick katılmıştır. Frederick Uganda'nın potansiyellerine atıf yaparak Türk yatırımcıları ülkesine davet etmiştir.¹⁵⁹⁷

İki ülke arasında 2015 yılında 29 milyon dolarlık ticaret hacmi oluşmuştur. Bu miktarın makine, elektrikli makine, plastik ürünler, mobilya ve ayakkabı gibi ürünlerin başını çektiği 22 milyon doları Türkiye'nin ihracatıdır. Kalan 7 milyon dolarlık ithalat

¹⁵⁹³ “Türkiye – Uganda İş Forumu’nda Yaptıkları Konuşma, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/44414/turkiye-uganda-is-forumunda-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 2 Mart 2019)

¹⁵⁹⁴ “Sankon Genel Başkanı Atasoy, Uganda’da Ziyaretlerde Bulundu”, <http://www.milliyet.com.tr/sankon-genel-baskani-atasoy-uganda-da-ankara-yerelhaber-1651988/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁵⁹⁵ “Sankon Genel Başkanı Atasoy, Uganda Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Kigongo’yu Ziyaret Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/sankon-genel-baskani-atasoy-uganda-ticaret-ankara-yerelfotogaleri-20599671/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁵⁹⁶ “Uganda Ticaret ve Sanayi Bakanı Ankara’da”, <http://www.milliyet.com.tr/uganda-ticaret-ve-sanayi-bakani-ankara-ankara-yerelhaber-1876889/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁵⁹⁷ “Ugandalı Bakan Türk Yatırımcıları Ülkesine Davet Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/ugandalı-bakan-turk-yatirimcileri-ulkesine-ankara-yerelhaber-2383366/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

kısımında ise tütün, deri, yağlı tohumlar ve pamuk öne çıkmaktadır.¹⁵⁹⁸ 2018 yılına gelindiğinde hacim 39.7 milyon dolara çıkmıştır. Bu miktarında 29.6 milyon gibi ağırlıklı kısmı da Türkiye'nin ihracatı olmuştur. İhraç kalemlerinde önceki veriler ağırlığını korurken demir, çelik, un, nişasta ve eczacılık ürünleri de öne çıkan kalemlere eklenmiştir. 10.1 milyon dolarlık ithalatta öne çıkan kalemlerde diğerlerine ilave olarak kahve ve çay eklendiği görülmektedir.

11.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında imzalanmış kültür anlaşması olmamasına karşın Erdoğan'ın ziyaretinde imzalanan Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması'nı kültürel ilişkilerin resmi boyutunda merkeze koyabiliriz.¹⁵⁹⁹ Türk bakanların ziyaretler esnasında siyaset harici temaslarda bulunmuşlardır. Babacan Uganda ziyaretinde Türk Işık Akademisi'ni (FETÖ Bağlantılı) ziyaret etmiştir.¹⁶⁰⁰ Bu okulu Babacan'dan iki yıl sonra Arınç da ziyaret etmiştir.¹⁶⁰¹ TBMM Başkanı Şahin de söz konusu okulda tarafına düzenlenen etkinliğe katılım göstermiştir.¹⁶⁰²

Türkiye'nin Uganda'da da TİKA üzerinden yürüttüğü çeşitli faaliyetler olduğu görülmektedir. Uganda radyo personelinin kalitesini arttırmak adına 10 radyocuya Türkiye'de eğitim programı düzenlenmiştir.¹⁶⁰³ Bir başka program kapsamında da 7 radyo çalışanına Türkiye'de eğitim verilmiştir.¹⁶⁰⁴

Kamuli Bölgesinde yeni inşa edilen Nawanyago Teknik Meslek Yüksekokulu bünyesinde bulunan aşçılık ve dikiş naiş bölümlerine ihtiyaca uygun donanım

¹⁵⁹⁸ "Turkey's Exports to Uganda",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c800%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁵⁹⁹ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/201611102.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 2 Kasım 2016, S.29876, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁶⁰⁰ "Bakan Babacan Uganda'da", <https://www.haberler.com/bakan-babacan-uganda-da-haberi/>, **Haberler.com**,

¹⁶⁰¹ "Arınç, Uganda'daki Türk Okulunda", <http://www.haber7.com/egitim/haber/653155-arinc-ugandadaki-turk-okulunda>, **Haber7**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁶⁰² "TBMM Başkanı Şahin Uganda'da...",

https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=97263, **MeclisHaber**, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2019)

¹⁶⁰³ "Ugandalı Radyoculara Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/ugandali_radyoculara_egitim-7382, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁶⁰⁴ Uganda'da Faaliyet Gösteren Radyoların Personeline Eğitim",

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/ugandada_faaliyet_gosteren_radyolarin_personeline_egitim-6034, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

yardımında bulunulmuştur.¹⁶⁰⁵ Makerere Üniversitesi'nde faaliyet gösteren Barış Çalışmaları Merkezi'ne bilişim altyapısı verilerek kapasite artırımı sağlanmıştır.¹⁶⁰⁶

Rakai ilçesinde yer alan Kalisizo hastanesine hastalara ulaşımı hızlandırmak adına tam donanımlı bir adet ambulans desteğinde bulunulmuştur.¹⁶⁰⁷ Türkiye ve Azerbaycan Tanzanya'da olduğu gibi Uganda'da ortak sağlık faaliyetleri yürütmüştür. İki ülkeden 6 doktor 40 katarakt ameliyatı ve 80 göz muayenesi gerçekleştirmiştir.¹⁶⁰⁸ İki ülkeden 5 doktor bir başka faaliyet kapsamında 69 katarakt ameliyatı ve 138 göz muayenesi gerçekleştirmiştir.¹⁶⁰⁹ Ayrıca ameliyatlara ve muayeneler esnasında Ugandalı doktorlara eğitim verilmiştir. Türkiye'den giden 8 kişilik doktor ekibi de üroloji alanında 35 ameliyat gerçekleştirmiştir.¹⁶¹⁰

¹⁶⁰⁵ "Uganda'da Nawanyago Teknik Meslek Yüksekokulu'na Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uganda%27da_nawanyago_teknik_meslek_yuksekokulu%27na_ekipman_destegi-20070, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁶⁰⁶ "Uganda'da Barış Çalışmaları Merkezi'ne Ekipman Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uganda%27da_baris_calismalari_merkezi%27ne_ekipman_destegi-19476, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁶⁰⁷ "Uganda'da Hastane Şartlarının Yetersiz Olduğu Rakai İlçesine Ambulans Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uganda%27da_hastane_sartlarinin_yetersiz_oldugu_rakai_ilcesi%27ne_ambulans_destegi-19453, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁶⁰⁸ "Türkiye Azerbaycan İşbirliğinde Uganda'ya Sağlık Desteği", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_azerbaycan_isbirliginde_uganda%27ya_saglik_destegi-23414, **TİKA**,

¹⁶⁰⁹ "Azerbaycanlı ve Türk Doktorlar Uganda'da Uygulamalı Katarakt Eğitimi Verdi", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/azerbaycanli_ve_turk_doktorlar_uganda%27da_uygulamali_katarakt_egitimi_verdi-31594, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

¹⁶¹⁰ "TİKA'dan Uganda'da Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesine Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_uganda%27da_saglik_hizmetlerinin_gelistirilmesine_destek-39420, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2019)

IV. TÜRKİYE’NİN GÜNEY AFRIKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Güney Afrika’da; Angola, Botswana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Mozambik, Namibya, Zambiya ve Zimbabve yer almakta olup bu ülkelerin Türkiye ile olan ilişkileri; siyasi, kültürel ve ekonomik bakımdan değerlendirilerek öngörülerimiz ortaya konulacaktır.

1.TÜRKİYE – ANGOLA İLİŞKİLERİ

Angola’da 1975 – 2002 yılları arasında iktidarda bulunan Angola’nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi Partisi (MPLA) ve Ulusal Birlik Partisi (UNITA) taraftarları arasında aralıklarla iç savaş süreci yaşanmıştır.¹⁶¹¹ 2002 yılına gelindiğinde ülkede barış ortamı oluşmuş ve MPLA iktidarını günümüze kadar korumuştur. Türkiye ise bu süreçte iç savaş başlamak üzere olduğu dönemde tesis ettiği diplomatik ilişkisini barış döneminde üst seviyeye taşımıştır.

1.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye, Angola’yı 1975 yılında tanımış ve takiben Kinşasa Büyükelçiliği’ni akredite ederek faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁶¹² Türkiye’nin Luanda Büyükelçiliği Nisan 2010 tarihinde faaliyetine başlamıştır. Türkiye’nin Luanda Büyükelçileri; Hamit Osman Olcay (2011 – 2013), Ahmet İhsan Kızıltan (2013 – 2019) ve Alp Ay (2019 – Devam ediyor).¹⁶¹³ Angola’nın yerleşik ilk Ankara Büyükelçisi olarak atanan Jose Guerreiro Alves Primo Türk Cumhurbaşkanı Gül’e güven mektubu vermesiyle görevine başlamıştır.¹⁶¹⁴ Primo’nun görevinin sona ermesiyle Jose Gonçalves Martins Patricio 2018 yılında faaliyetlerine başlamıştır.¹⁶¹⁵

Türkiye ile Angola arasındaki dönemimizi kapsayan siyasi ilişkilerin ilki çok taraflı toplantı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Angola Dışişleri Bakanı Jose Pedro de Morais, 18 – 21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen Birinci Türkiye –

¹⁶¹¹ “Angola’nın Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/angola-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

¹⁶¹² “Türkiye – Angola İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-angola-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

¹⁶¹³ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://luanda.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Luanda Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

¹⁶¹⁴ “Angola Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10097/angola-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

¹⁶¹⁵ “Angola Büyükelçisinden Güven Mektubu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95934/angola-buyukelcisinden-guven-mektubu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

Afrika İşbirliği Zirvesi'ne katılmış ve Zirve süresinde Türk Cumhurbaşkanı Gül tarafından kabul edilmiştir.¹⁶¹⁶

Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Malabo'da 19 – 21 Kasım 2014 tarihlerinde düzenlenen İkinci Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi kapsamında Angola Dışişleri Bakan Yardımcısı Angela Bragança ile bir araya gelmiştir.¹⁶¹⁷

Çavuşoğlu 13 Ekim 2017 tarihinde Angola Dışişleri Bakanı Manuel Domingos Augusto ile telefonda iki ülke ilişkilerine dair görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁶¹⁸

Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan, BRICS* Zirvesi'ne katılım için Güney Afrika'ya düzenlediği ziyaret kapsamında 27 Temmuz 2018 tarihinde Angola Cumhurbaşkanı Joao Lourenço ile görüşmüştür.¹⁶¹⁹

Augusto, 13 Nisan 2019 tarihinde Türkiye'ye düzenlediği resmi ziyaret kapsamında Çavuşoğlu ile bir araya gelmiştir. Augusto'nun bu ziyareti Angola'dan Türkiye'ye dışişleri bakanlığı seviyesinde ilk resmi ziyarettir.¹⁶²⁰

1.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi boyutu 22 Ağustos 2008 tarihinde imzalanan *Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde belirlenmiştir.¹⁶²¹ Söz konusu Anlaşma'nın 10. maddesine istinaden kurulan Karma Ekonomik Komisyonu'nun Birinci Dönem Toplantısı 11 – 12 Temmuz 2017 tarihlerinde Türk heyetine Gümrük ve Ticaret Bakanı Bülent Tüfenkçi ve Angola

¹⁶¹⁶ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

¹⁶¹⁷ “Türkiye – Angola İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-angola-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

¹⁶¹⁸ “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Diplomasi Trafığı”, <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-nun-diplomasi-ankara-yerelhaber-2336770/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2019)

* 2006 yılında Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin tarafından kurulan ekonomi merkezli BRIC oluşumuna 2011 yılında Güney Afrika da dahil olarak BRICS adını almıştır. Dünya nüfusu ve gıdasının %40'ına, madenlerin ise %60'ına sahip olan birlik ekonomik anlamda dünyada söz sahibi olmayı istemektedir.

¹⁶¹⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Angola Cumhurbaşkanı Lourenço ve Togo Devlet Başkanı Gnassingbe ile Bir Araya Geldi”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95982/cumhurbaskani-erdogan-angola-cumhurbaskani-lourenco-ve-togo-devlet-baskani-gnassingbe-ile-bir-araya-geldi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019)

¹⁶²⁰ “Sayın Bakanımızın Angola Dışişleri Bakanı Manuel Domingos Augusto'yla Görüşmesi, 13 Nisan 2019”, <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-angola-disisleri-bakani-ile-gorusmesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019)

¹⁶²¹ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110216-13.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 16 Şubat 2011, S.27848, (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019)

heyetine İnsan Hakları ve Adalet Bakanı Rui Jorge Carneiro Mangueira'nın başkanlık etmesiyle Luanda'da düzenlenmiştir.¹⁶²² Bu ziyaret Türkiye'den Angola'ya bakan düzeyinde düzenlenen ilk resmi ziyaret olma özelliği açısından ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁶²³ Tüfenkçi ziyaret kapsamında Angola Dışişleri Bakanı Georges Rebelo Chicoti ile de görüşmüştür. TİM bünyesinde yer alan bir heyet 27 – 30 Kasım 2014 tarihlerinde FIP Angola Fuarı'na katılarak Türkiye'yi temsil etmiştir.¹⁶²⁴

İki ülke arasındaki 2015 yılında gerçekleşen ticaret hacmine baktığımızda 195.9 milyon dolarlık miktarla karşılaşmaktayız. Bu miktarın 195.8 milyon dolar gibi tamamına yakın boyutu Türkiye'nin ihracatıdır. İhracatta başlıca kalemler; nişasta, un, tahıl, süt, tuz, çimento, demiryolu malzemesi, et, makine, kağıt, demir, çelik, mobilya ve yenilebilir ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶²⁵ Türkiye'nin yaklaşık 100 bin dolarlık ithalatını ise ahşap ürünleri ve alüminyum oluşturmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde hacim artarak 232 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Bu miktarın da önemli bir kısmını kaplayan 230 milyon doları Türkiye'nin ihracatı iken 2 milyon doları ithalatıdır. 2018 yılı hacmini oluşturan başlıca veriler 2015 ile aynıdır.

2.TÜRKİYE – BOTSVANA İLİŞKİLERİ

Türkiye, Botsvana ile diplomatik ilişkilerini 1981 yılında tesis etmiş¹⁶²⁶ ve takiben Pretorya Büyükelçiliği'ni Botsvana'ya akredite etmiştir. Türkiye'nin Gaboron Büyükelçiliği 15 Ekim 2014 tarihinde faaliyete geçmesiyle ilk büyükelçi İbrahim Mete Yağlı olmuştur. Yağlı'nın süresinin dolmasıyla 2019 yılında Meltem Büyükkarakaş Gaboron Büyükelçisi olmuştur.¹⁶²⁷ Botsvana'nın Türkiye'de büyükelçiliği bulunmayıp Bern Büyükelçiliği'nin (İsviçre) faaliyet alanına Türkiye dahildir.

¹⁶²² “Türkiye – Angola Karma Ekonomik Komisyonu Toplantı Tutanağı İmzalandı”, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-angola-karma-ekonomi-komisyonu-ankara-yerelhaber-2160584/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2019)

¹⁶²³ “Gümrük ve Ticaret Bakanı Tüfenkçi Angola'da”, <https://www.haberler.com/gumruk-ve-ticaret-bakani-tufenkci-angola-da-9821950-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2019)

¹⁶²⁴ “Afrika Pazarı İçin Angola Çıkartması”, <https://www.sabah.com.tr/guney/2014/12/07/afrika-pazarı-icin-angola-cikartmasi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2019)

¹⁶²⁵ “Turkey's Exports to Angola”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c024%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2019)

¹⁶²⁶ “Türkiye – Botsvana Siyasi İlişkiler”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-botsvana-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019)

¹⁶²⁷ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://gaboron.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Gaborone Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019)

Türkiye ile Botsvana arasındaki dönemimizi kapsayan siyasi ilişkilerin ilki ikili ziyaret kapsamında olmuştur. Botsvana Dışişleri Bakanı Phandu Skelemani ve mahiyetindeki heyet 21 – 24 Ocak 2009 tarihlerinde Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁶²⁸ Skelemani 6 – 7 Mayıs 2010 tarihlerinde Türkiye’ye gelerek Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüşen Skelemani, ziyaretinden sonraki geçen sürede ilişkilerde gelişme sağlandığını ve iş adamlarının da gelecek dönem için aktif olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶²⁹ Davutoğlu ise Botsvana’nın demokratik bir ülke olduğunu belirterek iş birliğinin çeşitlenmesiyle ilişkilerin daha da gelişebileceğini belirtmiştir. Skelemani daha sonra Devlet Bakanı Zafer Çağlayan tarafından kabul edilmiş ve iki ülke arasında *Ticari, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁶³⁰ Skelemani üçüncü kez Karma Ekonomik Komisyon Birinci Dönem Toplantısı için Türkiye’ye ziyaret düzenlemiş ve bu ziyaret sürecinde 3 Eylül 2012 tarihinde Türk Cumhurbaşkanı Gül tarafından kabul edilmiştir.¹⁶³¹

İki ülke arasında ekonomik ilişkilerin temeli Skelemani’nin 2010 yılı içerisindeki ziyaretinde imzalanan *Ticari, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde şekillenmiştir. Söz konusu anlaşmanın 8. maddesine istinaden kurulan Karma Ekonomik Komisyonu Birinci Dönem Toplantısı 3 – 4 Eylül 2012 tarihlerinde Türk heyetine Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik ve Botsvana heyetine Dışişleri Bakanı Skelemani’nin başkanlık etmesiyle Ankara’da gerçekleşmiştir.¹⁶³²

Türkiye ile Botsvana arasında ticaret hacmi oldukça düşük seviyede seyretmektedir. 2015 yılında 1.2 milyon doları Türkiye’nin ihracatı olan 1.4 milyon dolarlık hacim oluşmuştur. İhracatı oluşturan kalemler; makine, yenilebilir hazırlıklar,

¹⁶²⁸ “Dış Politika Kronolojisi, 2009, Ocak”, <http://www.mfa.gov.tr/ocak2009.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019)

¹⁶²⁹ “Sayın Bakanımızın Botsvana Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı, 7 Mayıs 2010”, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-botsvana-disisleri-bakani-ile-ortak-basin-toplantisi_-7-mayis-2010.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019)

¹⁶³⁰ “Türkiye Botsvana Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması İmzalandı”, <https://www.haberler.com/turkiye-bostvana-arasinda-ekonomik-isbirligi-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019)

¹⁶³¹ “Botsvana Dışişleri Bakanı Çankaya Köşkü’nde”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10529/botsvana-disisleri-bakani-cankaya-koskunda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019)

¹⁶³² “Türkiye ile Afrika Ülkesi Botsvana Arasında İkili Protokol İmzalandı”, <https://www.haberler.com/turkiye-ile-afrika-ulkesi-botsvana-arasinda-ikili-3914293-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019)

elektrikli makine ve silahlardır.¹⁶³³ Türkiye'nin 200 bin dolarlık ithalatını ise plastik ürünler oluşturmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde hacimde büyük bir değişiklik olmamış ve 1.5 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Bu hacmin sadece 4 bin doları Türkiye'nin ithalatı olup geri kalan ihracatını oluşturmaktadır.

İki ülke arasında kültürel ilişkilerin temeli 3 Mart 1989 tarihinde imzalanan *Teknik İşbirliği Görüşmeleri Mutabakat Zaptı* ile belirlenmiş¹⁶³⁴ ve 15 Mayıs 1990 tarihinde *Teknik İşbirliği Anlaşması* adıyla imzalanmıştır.¹⁶³⁵ Botswana Standartlar Bürosu (BOBS) Genel Müdürü Masego Marobela ve mahiyetindeki heyet Ağustos 2016 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiş ve bu ziyaret esnasında TSE ile *Standardizasyon ve Uygunluk Değerlendirme Alanında İşbirliği Protokolü* imzalamışlardır.¹⁶³⁶

TİKA ve SUEN işbirliği ile Botswana'dan Türkiye'ye gelen su ürünler uzmanlarına balıkçılık eğitimi, balık üretimi, avcılık, gemi takip sistemleri vb. alanlarda eğitim verilmiştir.¹⁶³⁷ Bir diğer program kapsamında da baraj inşası ve atık su yönetimi gibi alanlarda Botsvanalı uzmanlara Türkiye'de eğitim verilmiştir.¹⁶³⁸

3. TÜRKİYE – GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ

Eğitimden iş hayatına evlilikten konaklamaya kadar birçok alanda ırksal olarak siyah - beyaz ayırımına dayanan politikaları ifade eden Apartheid Rejimi Güney Afrika'da 1948 – 1994 yılları arasında keskin bir şekilde uygulanmıştır.¹⁶³⁹ Güney Afrika'yı yıpratın bu durum 1994 yılında ülkenin demokratikleşmesiyle aşılmıştır.

¹⁶³³ "Turkey's Exports to Botswana", https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nypm=1%7c792%7c%7c072%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019)

¹⁶³⁴ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20702.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 17 Ekim 1989, S.20315, s.5, (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019)

¹⁶³⁵ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20702.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 21 Kasım 1990, S.20702, s.1, (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019)

¹⁶³⁶ "TSE ile Botswana Standartlar Bürosu Arasında Mutabakat Zaptı İmzalandı", <http://www.milliyet.com.tr/tse-ile-botswana-standartlar-buros-kocaeli-yerelfotogaleri-16052683/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019)

¹⁶³⁷ "Botsvanalı ve Gambiyalı Uzmanlara Balıkçılık Eğitimi", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/botsvanalı_ve_gambiyalı_uzmanlara_balıkçılık_egitimi-39975, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019)

¹⁶³⁸ "Afrika Ülkelerine Yönelik Sürdürülebilir Su Kaynakları Yönetimi Eğitim Programı Gerçekleştirildi", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/afrika_ulkelerine_yonelik_surdurulebilir_su_kaynaklari_yonetimi_egitim_programi_gerceklestirildi-17516, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019)

¹⁶³⁹ Eric Gilbert ve Jonathan T. Reynolds, **Dünya Tarihinde Afrika Tarihöncesinden Günümüze**, Küre Yayınları, İstanbul 2016, s.373

Türkiye, Güney Afrika ile olan ilişkisini Apartheid döneminde sınırlı seviyede tutarak demokrasi döneminde gelişme göstermiştir.

3.1.Siyasi İlişkiler

Güney Afrika'nın Ankara Büyükelçiliği 27 Şubat 1993 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır.¹⁶⁴⁰ Türkiye'nin Pretorya Büyükelçiliği Mart 1994 tarihi itibariyle faaliyetlerine başlamış ve aralıksız olarak sürdürmektedir. Konu başlığımız itibariyle Türkiye'nin Pretorya Büyükelçileri; Burhan Ant (1998 – 2000), Selim Sermet Atacanlı (2000 – 2003), Ferhat Ataman (2003 – 2008), Can Altan (2008 – 2010), Ahmet Vakur Gökdenizler (2010 – 2012), Kaan Esener (2012 – 2017) ve Elif Çomoğlu Ülgen'dir (2017 – Devam ediyor).¹⁶⁴¹

İki ülke arasındaki dönemimizi kapsayan siyasi ilişkilerin ilki çok taraflı toplantı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Türk Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 2 – 4 Eylül 2002 tarihlerinde Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'ne katılmak için Güney Afrika'ya ziyaret düzenlemiştir.¹⁶⁴²

Güney Afrika Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Jacob Zuma Ekim 2003 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiş ve 14 Ekim günü Türk Başbakan Erdoğan ile görüşmüştür.¹⁶⁴³ Bu ziyaret Güney Afrika'dan Türkiye'ye düzenlenen ilk üst düzey resmi ziyarettir.¹⁶⁴⁴

Erdoğan, 3 – 4 Mart 2005 tarihlerinde Güney Afrika'ya resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret Türkiye'den Güney Afrika'ya düzenlenen başbakan düzeyinde ilk resmi ziyarettir.¹⁶⁴⁵ Erdoğan TOBB tarafından Johannesburg ve Cape

¹⁶⁴⁰ “Türkiye – Güney Afrika Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-afrika-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁴¹ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://pretoria.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Pretorya Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁴² “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/5320/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁴³ “Erdoğan, Zuma'yı Kabul Etti”, **Cumhuriyet**, 15 Ekim 2003, s.5

¹⁶⁴⁴ Abdurrahim Sıradağ, “Türkiye – Güney Afrika Cumhuriyeti İlişkileri: Tarih, Kimlik ve Değişim”, <https://www.orsam.org.tr/tr/turkiye-guney-afrika-cumhuriyeti-iliskileri-tarih-kimlik-ve-degisim/>, **Orsam**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁴⁵ “Güney Afrika Ülke Bülteni 2013”, <https://www.deik.org.tr/uploads/guney-afrika-ulke-bulteni-2013.doc>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

Town'da düzenlenen toplantılara katılmıştır. Erdoğan'ın ziyareti esnasında imzalanan ikili anlaşmalar;

1. Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
2. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması
3. Gümrük İdareleri Arasında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardımlaşma Anlaşması

Güney Afrika Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kgalema Motlanthe 2010 ve 2012 yıllarında Türkiye'ye ülkeler arası ilişkileri geliştirmek için çalışma ziyaretleri düzenlemiştir.¹⁶⁴⁶

Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu 2010 yılında BM Genel Kurulu kapsamında ABD'de Güney Afrika Dışişleri Bakanı Maite Nkoana-Mashabane ile görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁶⁴⁷

Güney Afrika'nın eski Cumhurbaşkanı Frederik Willem de Klerk 23 Mayıs 2011 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiş ve Türk Cumhurbaşkanı Gül ile görüşmüştür.¹⁶⁴⁸

Davutoğlu, mevkidaşının daveti üzerine 20 Ağustos 2011 tarihinde Güney Afrika'ya resmi ziyaret düzenlemiş ve ziyaret kapsamında Güney Afrika Cumhurbaşkanı Jacob Zuma, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Motlanthe ve Dışişleri Bakanı Mashabane ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.¹⁶⁴⁹

Erdoğan, 3 – 5 Ekim 2011 tarihlerinde Güney Afrika'ya resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁶⁵⁰ Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Enerji Bakanı Taner Yıldız, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan ve 200 civarında iş adamı refakat etmiştir.¹⁶⁵¹

¹⁶⁴⁶ “Güney Afrika'dan Türkiye'ye Önemli Çıkarma”, <https://www.haberler.com/guney-afrika-dan-turkiye-ye-onemli-cikarma-3688306-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁴⁷ “Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun New York'taki İkili Görüşmeleri”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu_nun-new-york_taki-ikili-gorusmeleri.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁴⁸ “Güney Afrika Cumhuriyeti Eski Devlet Başkanını Kabul”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9726/guney-afrika-cumhuriyeti-eski-devlet-baskanini-kabul>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁴⁹ “Davutoğlu, Güney Afrika'da Nizamiye Külliyesi'ni Ziyaret Etti”, <https://www.haberler.com/davutoglu-guney-afrika-da-nizamiye-kulliyesi-ni-2944832-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁵⁰ “Erdoğan Güney Afrika Cumhuriyeti'ne Gidecek”, <https://www.haberler.com/erdogan-guney-afrika-cumhuriyeti-ne-gidecek-3027592-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁵¹ “200 İşadamiyla Güney Afrika'da”, <http://www.milliyet.com.tr/200-isadamiyla-guney-afrika-da-siyaset-1446495/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

Erdoğan, Motlanthe ile baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmiştir.¹⁶⁵² İlişkileri geliştirme yönünde mutabık kalan Motlanthe ve Erdoğan'ın huzurunda *Ortak Bildiri ve Diplomasi Akademileri Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı* imzalanmıştır.¹⁶⁵³

Davutoğlu, Ağustos 2013 tarihinde İran'da cumhurbaşkanı seçilen Hasan Ruhani'nin göreve başlama törenine katılmak için bulunduğu İran'da Mashabane ile bir araya gelmiştir.¹⁶⁵⁴

Güney Afrika Cumhurbaşkanı'nın Filistin Özel Temsilcileri Aziz Pahad ve Zola Skweyiya Ağustos 2014 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiş ve bu ziyaret süresinde Davutoğlu ile görüşmüştür.¹⁶⁵⁵

Davutoğlu başbakanlığı döneminde Avustralya'da düzenlenen G20 Zirvesi kapsamında Güney Afrika Cumhurbaşkanı Jacob Zuma ile bir araya gelmiştir.¹⁶⁵⁶

Zuma 15 – 16 Kasım 2015 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen G-20 Liderler Zirvesi'ne katılmak için Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.¹⁶⁵⁷ Toplantı öncesinde Erdoğan ve Zuma zirvenin gerçekleşeceği otelde görüşmüşlerdir.¹⁶⁵⁸

Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan BRICS zirvesi kapsamında 25 – 27 Temmuz 2018 tarihlerinde Johannesburg'a ziyaret düzenlemiştir.¹⁶⁵⁹ Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan ve milletvekilleri eşlik etmiştir.¹⁶⁶⁰ Erdoğan, 26 Temmuz günü Pretorya'da bulunan Türk

¹⁶⁵² Hikmet Çetinkaya, "Gözlerini Açıp Baksalar...", **Cumhuriyet**, 6 Ekim 2011, s.5

¹⁶⁵³ "Başbakan Erdoğan, Güney Afrika'da (2)", <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-guney-afrika-da-2-3036560-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁵⁴ "Dışişleri Bakanı Davutoğlu İran'da", <https://www.haberler.com/disisleri-bakani-davutoglu-iran-da-2-4908045-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁵⁵ "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Güney Afrika Devlet Başkanının Filistin Özel Temsilcilerini Kabul Etti", <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-guney-afrika-devlet-baskaninin-filistin-ozel-temsilcilerini-kabul-etti.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁵⁶ "Türkiye – Güney Afrika Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-afrika-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁵⁷ "Güney Afrika Devlet Başkanı Jacob Zuma Türkiye'de", <https://www.haberler.com/guney-afrika-dan-turkiye-ye-onemli-cikarma-3688306-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁵⁸ "Erdoğan, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Zuma ile Görüştü", <https://www.haberler.com/erdogan-guney-afrika-cumhurbaskani-zuma-ile-7877170-haberi/>, **Haberler.com**, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019)

¹⁶⁵⁹ "Erdoğan, Afrika Yolcusu", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 2018, s.5

¹⁶⁶⁰ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95941/cumhurbaskani-erdogan-guney-afrika-cumhuriyeti-nde>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

Büyükelçiliği'nin kançılıryasının açılış törenine katılmıştır.¹⁶⁶¹ Erdoğan zirve süresince Çin, Rusya, Senegal, Angola ve Togo devlet başkanlarıyla görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁶⁶² Erdoğan 27 Temmuz günü BRICS Outreach Çalışma Toplantısı'na katılarak konuşma yapmıştır. Erdoğan zirvenin ardından Güney Afrika Cumhurbaşkanı Matamela Cyril Ramaphosa ile görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁶⁶³

3.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasında imzalanan ekonomi merkezli anlaşmalara baktığımızda 23 Haziran 2000 tarihli *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma*¹⁶⁶⁴, 3 Mart 2005 tarihli *Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması*¹⁶⁶⁵, *Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması*¹⁶⁶⁶ ve *Gümrük İdareleri Arasında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardımlaşma Anlaşması* çerçevesinde ilişkilerin şekillendiğini görmekteyiz. Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın 11. Maddesine istinaden kurulan Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Birinci Dönem Toplantısı 31 Mart – 2 Nisan 2008 tarihlerinde Türk heyetine Enerji Bakanı Mehmet Hilmi Güler ve Güney Afrika heyetine Ticaret ve Sanayi Bakanı Mandisi Mpahlwa'nın eş başkanlıklarında Pretorya'da düzenlenmiştir.¹⁶⁶⁷ KEK İkinci Dönem Toplantısı 15 – 16 Şubat 2012 tarihlerinde Türk heyetine Enerji Bakanı Taner Yıldız ve Güney Afrika heyetine Ticaret ve Sanayi Bakanı Rob Davies'in başkanlık etmesiyle Türkiye'de düzenlenmiştir.¹⁶⁶⁸

¹⁶⁶¹ “Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun BRICS Zirvesi Vesilesiyle Sayın Cumhurbaşkanımıza Refakatle Güney Afrika Cumhuriyeti'ni Ziyareti, 25-27 Temmuz 2018”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-nun-cbaskanina-refakatle-brics-zirvesine-katilimi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁶² “Güney Afrika Cumhuriyeti”, <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/96019/guney-afrika-cumhuriyeti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁶³ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Ramaphosa ile Görüştü”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95980/cumhurbaskani-erdogan-guney-afrika-cumhuriyeti-cumhurbaskani-ramaphosa-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

¹⁶⁶⁴ “Kanunlar”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050208.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 8 Şubat 2005, S.25721, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁶⁵ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070831-2.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 31 Ağustos 2007, S.26629, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁶⁶ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061120.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 20 Kasım 2006, S.26352, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁶⁷ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/04/20090429-1.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 29 Nisan 2009, S.27214, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁶⁸ “Dış Politika Kronolojisi, 2012, Şubat”, http://www.mfa.gov.tr/subat____.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019)

Türk Devlet Bakanı Zafer Çağlayan 1 Kasım 2009 tarihinde 80 işadamı ve milletvekilleriyle Güney Afrika'ya resmi ziyaret düzenlemiş ve iş forumuna katılmıştır.¹⁶⁶⁹ Çağlayan, Ekonomi Bakanlığı döneminde, Ekim 2012 tarihinde Türkiye – Güney Afrika İş Forumu'na katılmak için Güney Afrika'ya ziyaret düzenlemiş ve burada ekonomik ilişkileri arttırmak için Tercihli Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasının gerekliliğini belirtmiştir.¹⁶⁷⁰

SANKON Başkanı Atasoy Şubat 2017 tarihinde Güney Afrika'ya ziyaret düzenleyerek Güney Afrika Ticaret ve Sanayi Odası ile *Karşılıklı İşbirliği Protokolü* imzalamışlardır. Atasoy Cape Town Belediyesi tarafından düzenlenen foruma katılmasının ardından Johannesburg'da Siyah İş Konseyi tarafından toplantıda *İşbirliği Protokolü*'ü imzalamıştır.¹⁶⁷¹

Güney Afrika Milli Günü münasebetiyle 27 Nisan 2017 tarihinde SANKON ve Güney Afrika Ankara Büyükelçiliği işbirliğinde Ticaret ve Yatırım İş Forumu düzenlenmiş ve taraflar ekonomik ilişkileri geliştirme arzusunda olduklarını belirtmişlerdir.¹⁶⁷²

İki ülke arasında 2015 yılında 1.4 milyar dolarlık ticaret hacmi oluşmuştur. Bu hacmin 918.5 milyon gibi önemli bir kısmı Türkiye'nin ithalatını oluşturan miktar olup demiryolu malzemeleri, mineral yakıtlar, makine, alüminyum, inci, cevherler, demir, çelik, kimyasallar ve hayvan yemi başlıca ithalat kalemleridir.¹⁶⁷³ Türkiye'nin 489.1 milyon dolarlık ihracatında ise demiryolu malzemeleri, makine, kauçuk, plastik ürünler, kağıt, bakır, halı ve tekstil ürünleri başlıca kalemlerdir. 2018 yılına gelindiğinde hacim yükselerek 1.9 milyar dolar olmuş ve bu miktarın 1.3 milyar doları Türkiye'nin ithalatı iken 534 milyon doları ihracatı olmuştur. 2018 hacmini oluşturan başlıca kalemler diğer dönemle aynıdır.

¹⁶⁶⁹ “Devlet Bakanı Zafer Çağlayan Güney Afrika’da”, <http://www.milliyet.com.tr/devlet-bakani-zafer-caglayan-guney-afrika-da-ekonomi-1156921/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁷⁰ “Çağlayan: Gümrük Avantajı 2013’te Bitiyor”, <http://www.milliyet.com.tr/caglayan-gumruk-avantaji-2013-te-bitiyor-ekonomi-1606981/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁷¹ “Güney Afrikalı İşadamlarına Türkiye’ye Yatırım Çağrısı”, <http://www.milliyet.com.tr/guney-afrikali-is-adamlarina-turkiye-ankara-yerelhaber-1861303/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁷² “Türkiye – Güney Afrika Ticaret ve Yatırım İş Forumu”, <https://www.haberler.com/turkiye-guney-afrika-ticaret-ve-yatirim-is-forumu-9550447-haberi/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁷³ “Turkey’s Imports from South Africa”,

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c710%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

3.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin resmi boyutuna baktığımızda ilk olarak 23 Haziran 2000 tarihinde imzalanan *Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması*'ni görmekteyiz.¹⁶⁷⁴ Bu anlaşmayı takiben 14 Ekim 2003 Tarihinde *Kültür, Sanat, Eğitim, Bilim, Teknoloji, Spor, Dinlenme ve Genlik Alanlarında İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır.¹⁶⁷⁵

Johannesburg'da düzenlenen Güney Afrika Devlet Destekli Tarım Sigortaları Çalıştayı'na Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Tarım Sigortaları Havuzu (Tarsim) yetkilileri katılarak sistem incelemesi yapmışlardır.¹⁶⁷⁶

BM, Güney Afrika'nın demokratik seçimle göreve gelen ilk cumhurbaşkanı Nelson Mandela'nın doğum tarihi olan 18 Temmuz gününü "Uluslararası Nelson Mandela Günü" olarak ilan etmiştir. BM'nin Türkiye Temsilciliği ve Keçiören Belediyesi işbirliğinde Keçiören'de yer alan bir huzurevinde Mandela'nın Güney Afrika için ömrünü adadığı 67 yıla atıf yapılarak yaşlılarla 67 dakika geçirilmiştir.¹⁶⁷⁷

Çankaya Belediyesi (Ankara) bünyesinde faaliyet gösteren Galeri Çankaya'da 2 – 29 Eylül 2016 tarihleri arasında Güney Afrika'da kadınların mücadelelerini anlatan resim sergisi düzenlenmiştir.¹⁶⁷⁸

4.TÜRKİYE – MOZAMBİK İLİŞKİLERİ

Mozambik bağımsızlık sürecinde sosyalist akımın etkisinde kalmış ve 1975 tarihinde Mozambik Halk Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sürecini takiben oluşturulan sosyalizm karşıtı devletler tarafından desteklenen Mozambik Milli Direnişi (RENAMO) ile iktidar olan Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRELIMO) arasında 1976 yılında başlayan çatışmalar sosyalizmin başat güç olmaktan çıkmasıyla 1992 yılında sonlanmış ve ülkenin adı Mozambik Cumhuriyeti

¹⁶⁷⁴ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/11/20001104.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 4 Kasım 2000, S.24220, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁷⁵ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051122.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 22 Kasım 2005, S.26001, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁷⁶ "Güney Afrika Tarım Sigortaları Çalıştayı'na Tarsim de Katıldı", <http://www.milliyet.com.tr/guney-afrika-tarim-sigortalari-calistayi-na-tarsim-de-katildi-ekonomi-1686099/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

¹⁶⁷⁷ "Mandela İçin 67 Dakika", **Cumhuriyet**, (Ankara Eki), 22 Temmuz 2011, s.2

¹⁶⁷⁸ "Çankaya'da Güney Afrika'da Kadınların Mücadeleleri Sergisi", <https://www.timeturk.com/cankaya-da-guney-afrika-da-kadinlarin-mucadeleleri-sergisi/haber-249131>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019)

olmuştur. Türkiye'nin Mozambik ile bağımsızlık sonrası başlayan ilişkileri ilerleyen dönemlerde artarak devam etmiştir.

4.1.Siyasi İlişkileri

Türkiye Maputo'da yerleşik büyükelçilik açtığı 2011 yılına kadar Pretorya Büyükelçiliği'ni Mozambik'e akredite ederek diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür.¹⁶⁷⁹ Türkiye'nin Maputo Büyükelçileri; Aylin Taşhan (2011 – 2016) ve Zeynep Kızıltan'dır (2016 – Devam ediyor). Mozambik'in Türkiye'de yerleşik büyükelçiliği bulunmayıp diplomatik ilişkilerini Roma Büyükelçiliği üzerinden sürdürmektedir.

Ülkelerarası üst düzey siyasi ilişki üçüncü bir ülke üzerinde gerçekleşmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu 22 Eylül 2010 tarihinde New York'ta düzenlenen BM Genel Kurul kapsamında bulunduğu ABD'de Mozambik Dışişleri Bakanı Oldemiro Julio Marques Baloi ile iki ülke ilişkilerine dair ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Davutoğlu ve Baloi 2013 yılında yine bir başka BM Genel Kurul görüşmeleri kapsamında bir araya gelmiştir.¹⁶⁸⁰

Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan 24 Ocak 2017 tarihinde Mozambik'e resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret Türkiye'den Mozambik'e cumhurbaşkanı seviyesinde ilk resmi ziyarettir.¹⁶⁸¹ Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Enerji Bakanı Berat Albayrak, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın ve 150 civarında iş adamı refakat etmiştir.¹⁶⁸² Mozambik Cumhurbaşkanı Filipe Jacinto Nyusi Erdoğan için Mozambik Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.¹⁶⁸³ Liderlerin

¹⁶⁷⁹ "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <http://maputo.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Maputo Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁸⁰ "Dışişleri Bakanı Davutoğlu New York'ta İkili Görüşmelere Devam Etti", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-new-york_ta-ikili-gorusmelere-devam-etti.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁸¹ "Sayın Cumhurbaşkanımızın Tanzanya, Mozambik ve Madagaskar Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması", <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/70771/sayin-cumhurbaskanimizin-tanzanya-mozambik-ve-madagaskar-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁸² "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mozambik Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70802/cumhurbaskani-erdogan-mozambik-cumhurbaskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁸³ "Mozambik", <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/70839/mozambik>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

görüşmelerde üzerinde durduğu çerçeve geçmiş – gelecek ilişkileri üzerine olmuştur.¹⁶⁸⁴ Erdoğan, Mozambik’in Türkiye’de büyükelçilik açmasını istemiş ve FETÖ ile mücadelede Türkiye’nin yanında durulması talebini iletmıştır.¹⁶⁸⁵ Liderlerin görüşmeleri esnasında 6 anlaşma imzalanmıştır.¹⁶⁸⁶ Bu anlaşmalar;

1. Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyetine İlişkin Anlaşma
2. Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı
3. Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
4. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
5. Kültür Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
6. Turizm Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı

Mozambik Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı Carlos Mesquita Türkiye ziyareti kapsamında 6 Haziran 2017 tarihinde Çavuşoğlu ile görüşmüştür.¹⁶⁸⁷

Erdoğan Eylül 2018 tarihinde New York’ta düzenlenen BM Genel Kurulu’na katılmak için gittiği ABD’de Nyusi ile 25 Eylül günü görüşmüştür.¹⁶⁸⁸

4.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasında ekonomik ilişkilerin resmi boyutu Erdoğan’ın ziyareti esnasında belirlenmiştir. Erdoğan ziyareti kapsamında Türkiye – Mozambik İş Forumu’na katılmış ve iki ülkeden toplam 700 iş adamına hitaben konuşma yapmıştır. Erdoğan ticaret hacminin artması gerekliliğini vurgulamış, birçok alanda işbirliği

¹⁶⁸⁴ “Türkiye, Mozambik’in Kara Gün Dostudur”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70806/turkiye-mozambikin-kara-gun-dostudur>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁸⁵ “Mozambik’e FETÖ Uyarısı”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 2017, s.5

¹⁶⁸⁶ “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun Sayın Cumhurbaşkanımıza Refakatle Tanzania, Mozambik ve Madagaskar’ı Ziyareti”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu_nun-sayin-cumhurbaskanimiza-refakatle-tanzanya_-mozambik-ve-madagaskar_i-ziyareti.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁸⁷ “Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun Mozambik Cumhurbaşkanı Nyusi’nin Özel Temsilcisi, Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı Carlos Mesquita ile Görüşmesi, 6 Haziran 2017”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglundun-mozambik-bakanini-kabulu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁸⁸ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mozambik Devlet Başkanı Nyusi ile Görüştü”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/98759/cumhurbaskani-erdogan-mozambik-devlet-baskani-nyusi-ile-gorustu>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

imkânına değinerek üçüncü ülkelerde de ortak iş yapılması çağrısında bulunmuştur.¹⁶⁸⁹

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak 11 Temmuz 2017 tarihinde düzenlenen 22. Dünya Petrol Kongresi kapsamında Mozambik Enerji ve Maden Kaynakları Bakanı Leticia Deusina Da Silva ile işbirliği üzerine görüşmüştür.¹⁶⁹⁰

İki ülke arasında 2015 yılında 116.1 milyon dolar ticaret hacmi oluşmuştur. Bu miktara baktığımızda 72.3 milyon doları tütün, alüminyum, mineral yakıtlar ve yağlı tohumların başlıca kalemler olduğu Türkiye'nin ithalatı ile karşılaşmaktayız.¹⁶⁹¹ Türkiye'nin 43.8 milyon dolarlık ihracatında ise elektrikli makine, mekanik aletler, mobilya, demir, çelik, plastik ve yenilebilir hazırlıklar olduğunu görülmektedir. 2018 yılına gelindiğinde hacim 154.2 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu miktarda Türkiye'nin ithalatı 105.6 milyon dolar ihracatı ise 48.6 milyon dolar olurken ihracatı oluşturan kalemlere gübre de eklenmiştir.

4.3.Kültürel İlişkiler

İki ülke arasında kültürel ilişkilerin resmi boyutunda da Erdoğan'ın ziyareti belirleyici olmuş ve ilgili anlaşmalar imzalanmıştır.

Mozambik ekonomisinin ağırlığını tarım ürünleri oluştururken burada da ön plana çıkan kalem pamuk olmasına rağmen üretim konusunda verim düşüklüğü görülmektedir. TİKA bu durumu önlemek adına Mozambik Tarım Bakanlığı'na bağlı faaliyet yürüten Mozambik Pamuk Enstitüsü ile işbirliği yaparak Türkiye'de faaliyet gösteren Nazilli Pamuk Enstitüsü'nden uzmanlar Mozambik'e giderek tecrübe paylaşımında bulunmuştur.¹⁶⁹² Daha sonra Mozambikli pamukçular Nazilli'de

¹⁶⁸⁹ "Türkiye, Son Dönemde Ekonomi Alanında Bir Başarı Hikâyesi Yazdı", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70811/turkiye-son-donemde-ekonomi-alaninda-bir-basari-hikyesi-yazdi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

¹⁶⁹⁰ "Bakan Albayrak'tan Yoğun Enerji Diplomasisi!", <http://www.milliyet.com.tr/bakan-albayrak-tan-yogun-enerji-ekonomi-2483137/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹¹ "Turkey's Imports from Mozambique", https://www.trademapp.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c508%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹² "Türkiye ile Mozambik Arasında Pamukçuluk Alanında İşbirliği", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_ve_mozambik_arasinda_pamukculuk_alaninda_isbirligi-43884, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

pamukçuluk üzerine bir hafta eğitim almışlardır.¹⁶⁹³ Türkiye’de birçok üniversiteden öğrenciler Tecrübe Paylaşım Programı kapsamında Mozambik Eduardo Mondlane Üniversitesi’ne ziyaret düzenlemiş burada Mozambikli öğrencilerle fotoğrafçılık eğitimi almış ve iki ülke öğrencilerinin çektiği fotoğraflar Türkiye ve Mozambik’te sergilenmiştir.¹⁶⁹⁴ Söz konusu Mozambik Üniversitesi’ne fotoğraf makinası ve fotoğrafçılık alanında gerekli olan ekipman desteği verilmiştir.¹⁶⁹⁵

Mozambik’in kırsal bölgesinde yer alan çiftçilerin pazara ulaşımını kolaylaştırmak adına Mozambik Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı Emtia Borsası’na 4 adet arazi aracı verilmiştir.¹⁶⁹⁶ Yine bir başka hibe programı kapsamında Artedif Bedensel Engelliler El Sanatları Kooperatifi’ne tekerlekli sandalye ve koltuk değnekleri yardımıyla bulunulmuştur. Mozambik Yüksek Öğrenim Bakanlığı’nın talebi üzerine TİKA Maputo Ticaret Enstitüsü’ne 25 adet muhasebe programı yüklü bilgisayar vermiştir.¹⁶⁹⁷ Mozambik’in yargı organlarına birey yetiştiren Adalet Akademisi’nin konaklama bölümünün tadilatı yapılmıştır.¹⁶⁹⁸ TİKA diğer Afrika ülkelerinde de olduğu gibi Mozambik’te de ramazan aylarında gıda yardımı ve iftar programları düzenlemektedir.¹⁶⁹⁹

Maputo’da yer alan Armando Emilio Guebuza Meslek Yüksek Okulu’nda eğitim gören 40 öğrenciye kaynakçılık, makine, bakım ve onarım gibi alanlarda 5 Türk

¹⁶⁹³ “TİKA’dan Mozambik’e Pamukçuluk Alanında Eğitim”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik%27e_pamukculuk_alaninda_egitim_destegi-45628, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹⁴ “Türk ve Mozambikli Öğrencilerden Fotoğraf Sergisi”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turk_ve_mozambikli_ogrencilerden_fotograf_sergisi-47448, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹⁵ “TİKA’dan Geleceğin Gazetecilerine Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_gelecegin_gazetecilerine_destek-47036, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹⁶ “TİKA’dan Mozambik’e Araç ve Malzeme Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_mozambike_arac_ve_malzeme_destegi-6596, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹⁷ “TİKA’dan Mozambik’e Bilgisayarlı Muhasebe Sınıfı Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik%27e_bilgisayarli_muhasebe_sinifi_destegi-34710, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹⁸ “TİKA’dan Mozambik Yargısına Altyapı Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik_yargisina_altyapi_destegi-47409, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁶⁹⁹ “TİKA’dan Mozambik’te İnsani Yardım”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik%27te_insani_yardim-44859, TİKA, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

eğitmen 5 hafta eğitim vermiştir.¹⁷⁰⁰ Nampula Endüstriyel ve Ticari Enstitüsü'ne 3D yazıcı verilerek burada çalışan 20 eğitimciye yazıcı kullanımına ilişkin eğitim verilmiştir.¹⁷⁰¹ Mozambik'te makine mühendisliği öğretim üyeleri ve öğrencilerine temel makine bakım ve onarımı eğitimi verilmiştir.¹⁷⁰² Mozambik'te tarım alanında işleyişi yöneten borsa çalışanı 8 kişiye Polatlı Ticaret Borsası'nda 2 hafta boyunca borsa işleyiş ve ürün kabulleri gibi alanlarda eğitim verilmiştir.¹⁷⁰³

5.TÜRKİYE – NAMİBYA İLİŞKİLERİ

Namibya'nın Güney Afrika'ya bağlı birim olarak devam ettirdiği siyasal süreç 1970 yılından itibaren bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasıyla 1990 yılında bağımsız bir devlet oluşumuna dönmüştür. Türkiye, Namibya'yı bağımsızlığının takibi dönemde tanımış ve ardından ilişkilerini geliştirmiştir.

5.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye 12 Kasım 1997 tarihinde Pretorya Büyükelçiliği Namibya'ya akredite ederek diplomatik faaliyetlerini yürütmesi 4 Ocak 2012 tarihinde Windhoek'de yerleşik büyükelçiliğin faaliyetlerine başlamasıyla sona ererek ilişkileri daha net hale getirmiştir.¹⁷⁰⁴ Türkiye'nin Namibya Büyükelçileri; Murat Ahmet Yörük (2012 – 2013), Deniz Çakar (2013 – 2017) ve Berrin Makbule Tulun (2017 – Devam ediyor).¹⁷⁰⁵ Namibya'nın Türkiye'de yerleşik büyükelçiliği bulunmayıp diplomatik ilişkilerini Berlin Büyükelçiliği üzerinden yürütmektedir.¹⁷⁰⁶

¹⁷⁰⁰ “TİKA Türkiye'nin Mesleki Eğitim Tecrübelerini Mozambik'e Aktarıyor”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_turkiye%27nin_mesleki_egitim_tecrubelerini_mozambik%27e_aktariyor-41574, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁷⁰¹ “Mozambik'te Üç Boyutlu Modelleme Alanında Mesleki Eğitim Düzenlendi”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/mozambik%27te_uc_boyutlu_modelleme_alaninda_mesleki_egitim_duzenlendi-45527, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁷⁰² “Mozambik'te Teknik Eğitim Açığına Karşı TİKA'dan İlk Adım”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/mozambik%27te_teknik_egitim_acigina_karsi_tika_dan_ilk_adim-37504, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁷⁰³ “Mozambik Emtia Borsası Kurulmasına Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/mozambik_emtia_borsasi_kurulmasına_destek-7654, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

¹⁷⁰⁴ “Büyükelçilik”, <http://windhoek.be.mfa.gov.tr/Mission/About>, **T.C. Windhoek Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019)

¹⁷⁰⁵ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://windhoek.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Windhoek Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019)

¹⁷⁰⁶ “Türkiye – Namibya Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---namibya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019)

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ilki çok taraflı toplantı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Namibya Uluslar planlama Komisyonu Genel Direktörü Peter Katjavivi 18 – 21 Ağustos 2008 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi’ne katılmak için Türkiye’ye gelmiştir.¹⁷⁰⁷

Türk Cumhurbaşkanı Gül 65. BM Genel Kurul görüşmeleri için bulunduğu ABD’de 22 Eylül 2010 tarihinde Namibya Cumhurbaşkanı Hifikepunye Lucas Pohamba ile görüşmüştür.¹⁷⁰⁸

28 – 30 Ağustos 2014 tarihlerinde Windhoek’te Dışişleri Bakanlıkları yetkilileri arasında siyasi istişare gerçekleşmiştir. Bu istişare esnasında üç anlaşma imzalanmıştır.¹⁷⁰⁹

1. Siyasi İstişare Mekanizması Kurulması Anlaşması
2. Genç Diplomatların Karşılıklı Eğitimi Anlaşması
3. Diplomatik ve Resmi Pasaport Sahipleri İçin Vize Muafiyeti Anlaşması

Namibyalı 10 diplomata 7 – 14 Haziran 2015 tarihleri arasında eğitim programı düzenlenmiştir.¹⁷¹⁰ Bir başka program kapsamında Namibyalı 10 diplomata 17 – 23 Temmuz 2017 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı Diploması Akademisi’nde eğitim verilmiştir.¹⁷¹¹

Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu 72. BM Genel Kurulu kapsamında New York’ta Namibya Başbakan Yardımcısı, Uluslararası İlişkiler ve İşbirliği Bakanı Netumbo Nandi-Ndaitwah ile görüşmüştür.¹⁷¹²

¹⁷⁰⁷ “Türkiye ile Afrika Cumhurbaşkanı Gül’ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu>, **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019)

¹⁷⁰⁸ “New York’ta Dünya Liderleriyle Görüşmeler”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9208/new-yorkta-dunya-liderleriyle-gorusmeler>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019)

¹⁷⁰⁹ “Türkiye ile Namibya Arasındaki İşbirliği Aratarak Devam Edecek”, https://www.tika.gov.tr/haber/turkiye_ile_namibya_arasindaki_isbirligi_artarak_devam_edecek-14439, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷¹⁰ “Namibyalı Diplomatlar Eğitim Programı”, <http://diab.mfa.gov.tr/namibyalı-diplomatlar-egitim-programi-2015.tr.mfa>, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019)

¹⁷¹¹ “53. Dönem Aday Meslek Memurları ile 7. Dönem Aday Konsolosluk ve İhtisas Memurları Temel ve Hazırlayıcı Eğitim Programı”, <http://diab.mfa.gov.tr/53donem-aday-meslek-memurlari-7donem-aday-kim-temel-hazirlayici-egitim-programi.tr.mfa>, **Diplomasi Akademisi**, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019)

¹⁷¹² “Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’ndan Diploması Trafığı”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/09/18/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundan-diplomasi-trafigi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

5.2.Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi çerçevesi 5 Kasım 2014 tarihinde imzalanan *Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması*'na dayanmaktadır.¹⁷¹³

İki ülke arasındaki ticaret verilerine bakıldığında 2015 yılında 85.3 milyon dolarlık hacim olduğu görülmekte olup bu miktarın 83.6 milyon doları Türkiye'nin ihracatı iken kalan 1.7 milyon doları ithalatıdır. Başlıca ihracat kalemleri; mineral yakıtlar, inorganik kimyasallar, cevherler, balık ve demir iken başlıca ithalat kalemleri ahşap, çinko, tuz ve sülfürdür.¹⁷¹⁴ 2018 yılına gelindiğinde hacim 24.8 milyon dolar seviyesine düşmüştür. Bu miktarın 22.9 milyon doları Türkiye'nin ihracatı iken 1.9 milyon doları ithalatıdır.

5.3.Kültürel İlişkiler

Türkiye'nin Namibya ile kültürel ilişkilerine baktığımızda TİKA üzerinden Namibya'da faaliyetler yürüttüğünü görmekteyiz. TİKA Başkanı Serdar Çam 4- 8 Şubat 2017 tarihleri arasında Namibya'ya ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret kapsamında Namibya Başbakan Yardımcısı ve dışişleri Bakanı Netumbo Nandi Ndaitwah ile görüşmüştür.¹⁷¹⁵

Namibya'nın az gelişmiş toplumlarından olan Sanların* yaşadığı Uitkomst Çiftliği'ne tarım malzemeleri¹⁷¹⁶ ve Oshikota Bölgesine 50 adet çadır verilmiştir.¹⁷¹⁷ Tsumkwe'de yaşayan Sanlara ise gıda yardımı yapılmıştır. San topluluklarının geleneklerini bozmadan hayatlarını rahat sürdürmesi için birçok alanda yardım

¹⁷¹³ "Milletlerarası Andlaşmalar", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180627.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 2018, S.30461, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷¹⁴ "Turkey's Exports to Namibia",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c516%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷¹⁵ "TİKA Başkanı Dr. Serda Çam: TİKA'nın Namibya'daki Çalışmaları Sembolik Anlam Taşıyor",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_baskani_dr_serda_cam_tika_nin_namibya_daki_calismalari_sembolik_anlam_tasiyor-32680, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

* Sanlar, Güney ve Güney Batı Afrika'da yaşayan en eski Kıta toplumlarından biri olup geleneksel yöntemlerle gündelik hayatlarını sürdürmektedir ve günümüzdeki nüfusu 100 bin civarındadır.

¹⁷¹⁶ "TİKA'dan Namibyalı Çiftçilere Ekipman Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibyalı_ciftcilere_ekipman_destegi-30225, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷¹⁷ "TİKA'dan Namibya Oshivelo'da Yaşayan Hai Om Sanlarına Çadır Desteği",

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya_oshivelo%27da_yasayan_hai_om_sanlarina_cadir_destegi-23607, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

faaliyetleri yapıldığı görülmektedir.¹⁷¹⁸ Şiddet olaylarında meydana gelen artış sonucunda kadın ve çocuk sığınma evlerinde donanım yetersizliğine rastlanılması sonucu TİKA söz konusu kurumlara destek vermektedir.¹⁷¹⁹ Namibya'nın Kuene Bölgesinde oluşan kuraklık nedeniyle gıda malzemelerine ulaşımında yaşanan zorluğu azaltmak adına Türkiye bölgeye gıda yardımı yapmıştır.¹⁷²⁰ Namibya'nın teknolojiden yoksun olan William Packard İlkokulu'na teknoloji sınıfı kurulmuştur.¹⁷²¹ Namibyalı Müslümanların ilk ibadethanesi olan Saweto Mescidi'nin tadilatı yapılarak donanımı yenilenmiştir.¹⁷²² Windhoek İslam Merkezi'ne gasilhane inşa edilmiştir.¹⁷²³ Windhoek'te Mount – View Ortaokulu'na çevre okullarında kullanabileceği bilgisayar sınıfı kurmuştur.¹⁷²⁴ Namibya'da çöl araştırmaları yapan Gobabeb Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne sahada kullanılmak üzere arazi aracı verilmiştir.¹⁷²⁵ Windhoek'te yer alan Penduka Derneği kadınların sosyal hayattaki aktivitesini arttırmak amacıyla çalışmalarını yürütmektedir. TİKA bu derneğe kadınların kullanımını için çeşitli malzemeler vermiştir.¹⁷²⁶ Namibya'nın ilk çocuk kanser bakım ünitesine sahip Merkez Hastanesi Pediatrik Onkoloji Bölümü'ne tıbbi ekipman verilmiştir.¹⁷²⁷ Çıtaların koyunlara saldırması üzerine hayvancılar çıtaları avlamaya başlamış ve çıtaların soyu

¹⁷¹⁸ “Namibya’da Tsumkwe Bölgesi San Toplulukları Kırsal Kalkınma Programı Devam Ediyor”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_tsumkwe_bolgesi_san_topluluklari_kirsal_kalkinma_programi_devam_ediyor-38425, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷¹⁹ TİKA’dan Namibya’da Şiddet Mağduru Kadınlara ve Kimsesiz Çocuklara Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya%27da_siddet_magduru_kadinlara_ve_kimsesiz_cocuklara_destek-20114, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷²⁰ “TİKA’dan Namibya’da Kuene Bölgesine Gıda Yardımı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_namibya'da_kuene_bolgesi'ne_gida_yardimi-31816, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷²¹ “TİKA’dan Namibya’da Köy Okuluna Bilgisayar Sınıfı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya%27da_koy_okuluna_bilgisayar_sinifi-20416, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷²² “TİKA’dan Namibya Müslümanlarının İlk İbadethanesine Tadilat ve Donanım Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya_muslumanlarinin_ilk_ibadethanesi_%27ne_tadilat_ve_donanim_destegi-20005, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷²³ “Namibya’da Windhoek İslam Merkezi’ne Gasilhane İnşa Edildi”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_windhoek_islam_merkezi%27ne_gasilhane_insa_edildi-24340, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷²⁴ “TİKA Namibya’da Mesleki Eğitime Desteğini Sürdürüyor”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_namibya%27da_mesleki_egitime_destegini_surduruyor-39023, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷²⁵ “TİKA Namibya’da Bilimin Gelişme(Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)sine Destek Sunmaya Devam Ediyor”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_namibya%27da_bilimin_gelisimine_destek_sunmaya_devam_ediyor-36661, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷²⁶ “Namibya’da Penduka Derneği’ne Donanım Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_da_penduka_dernegi_ne_donanim_destegi-14481, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷²⁷ “Namibya’da Merkez Hastanesi Pediatrik Onkoloji Bölümü’ne Tıbbi ekipman Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibyada_merkez_hastanesi_pediatrik_onkoloji_bolumune_tibbi_ekipman_destegi-8434, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

tehlikeye girmiştir. Bu durumu önlemek adına Türkiye’den Sivas Kangalı ırkından çoban köpekleri çıtalar ile mücadele için Namibyalı hayvancılara verilmiştir.¹⁷²⁸ Erongo Bölgesinde teneke evlerde yaşayanların şartlarını iyileştirmek adına Bölge valiliğine briket makinesi verilmiştir.¹⁷²⁹ Namibya’nın okyanus şehri olan Lüderitz’de işsizliği azaltmak adına kurulan Halk Terzilik Merkezi’ne donanım desteği verilmiştir.¹⁷³⁰ Namibya Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Uygulama Çiftliği’ne yem makinesi¹⁷³¹ ve Coğrafya Bölümü’ne Coğrafi Bilgi Sistemi laboratuvarı kurulmuştur.¹⁷³² Kawanga Bölgesi Rupara Sağlık Müdürlüğü’ne tam donanımlı ambulans desteği verilmiştir.¹⁷³³

6.TÜRKİYE – ZAMBİYA İLİŞKİLERİ

Zambiya, 1964 – 1991 yılları arasında tek parti ile yönetimi demokrasinin ön plana çıktığı 1991 yılında son bularak çok partili yapıya geçiş yapmıştır. Türkiye ile Zambiya’nın ilişkisi Zambiya’daki terk parti döneminde başlamış ve gelişerek devam etmiştir.

6.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye, Zambiya ile olan diplomatik ilişkileri 1994 yılına kadar Nairobi Büyükelçiliği üzerinden yürütmüş ve söz konusu tarihten sonra Pretorya Büyükelçiliği Zambiya’ya akredite edilmiştir.¹⁷³⁴ Türkiye’nin Zambiya’da yerleşik Lusaka Büyükelçiliği 2011 yılında Ahmet Şemseddin Arda’nın göreve başlamasıyla faaliyete

¹⁷²⁸ “Namibya’da Yavru Kangallar İçin Yapıtılan Barınak Yetkililere Teslim Edildi”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_yavru_kangallar_icin_yaptirilan_barinak_yetkililere_teslim_edildi-32666, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷²⁹ “Namibya’da Teneke Evlerde Yaşayan Ailelerin Ev Sahibi Olabilmesine Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_teneke_evlerde_yasayan_ailelerin_ev_sahibi_olabilmesine_destek-20149, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷³⁰ “Namibya’da Kadın İstihdamına Destek”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_kadin_istihdamina_destek-20347, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷³¹ “Namibya Üniversitesi’ne Yem Üretim Tesisi”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_universitesi%27ne_yem_uretim_tesisi-30896, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷³² “Namibya Üniversitesi Bünyesinde Coğrafi Bilgi Sistemi Laboratuvarı Kuruldu”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_universitesi_bunyesinde_cograf_bilgi_sitemleri_laboratuari_kuruldu-15859, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2019)

¹⁷³³ “Namibya Rupara Sağlık Merkezine Tam Donanımlı Ambulans Desteği”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_rupara_saglik_merkezine_tam_donanimli_ambulans_destegi-15874, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019)

¹⁷³⁴ “Türkiye – Zambiya İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-zambiya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

geçmiştir.¹⁷³⁵ Arda'nın görevinin sonlanmasıyla Şebnem İncesu Lusaka Büyükelçisi olmuştur.¹⁷³⁶ Zambiya, Ankara'da yerleşik büyükelçilik açtığı 2013 yılına kadar Berlin Büyükelçiliği üzerinden diplomatik ilişkilerini yürütmüştür.

İki ülke arasında üst düzey ilişkilerin ilki Zambiya Cumhurbaşkanı Rupiah Bwezani Banda Türk Cumhurbaşkanı Gül'ün daveti üzerine 11 – 15 Temmuz 2010 tarihlerinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemesidir.¹⁷³⁷ Banda'nın ziyareti Zambiya'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde ilk resmi ziyarettir. Gül, Banda için Çankaya Köşkü'nde resmi karşılama töreni düzenlemiş ve ardından liderler baş başa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Liderlerin toplantılarda üzerinde durduğu konu genel olarak ekonomik ilişkilerin gelişmesi üzerinedir. Gül, Türkiye'nin Kıta'daki hedeflerinin sadece ekonomik ilişkiler veya tek taraflı çıkara dayanan hedefler olmadığını, Türkiye'nin öncelikli hedefinin Afrika'nın kalkınmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir.¹⁷³⁸ Gül, Türkiye'nin tarım, madencilik, enerji ve ulaştırma gibi alanlarda Zambiya'ya destek vereceğini belirtmiş¹⁷³⁹ ve liderlerin huzurunda 3 anlaşma imzalanmıştır.¹⁷⁴⁰

1. Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı
2. Diplomat Eğitimi Alanında Mutabakat Zaptı
3. Hava Ulaştırma Anlaşması

¹⁷³⁵ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://lusaka.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, **T.C. Lusaka Büyükelçiliği**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

¹⁷³⁶ “Büyükelçi Atamalarına Dair Karar Resmi Gazetede Yayımlandı”, <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamalarına-dair-karar-resmi-ankara-yerelhaber-1641427/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷³⁷ “Zambiya Cumhurbaşkanı Rupiah Bwezani Banda'nın Ülkemizi Ziyareti”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16042/zambiya-cumhurbaskani-rupiah-bwezani-bandanin-ulkemizi-ziyareti>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷³⁸ “Zambiya Cumhurbaşkanı Rupiah Bwezani Banda Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17625/zambiya-cumhurbaskani-rupiah-bwezani-banda-onuruna-verdikleri-resmi-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷³⁹ “Zambiya Cumhurbaşkanı Sayın Rupiah Bwezani Banda ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısı'nda Yaptıkları Açıklama”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16044/zambiya-cumhurbaskani-sayin-rupiah-bwezani-banda-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷⁴⁰ “Türkiye – Zambiya Arasında Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9112/turkiye-zambiya-arasinda-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-resm-ziyaret>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

Banda, BM 4. EAGÜ Konferansı'na katılmak için Türkiye'ye geldiği esnada 9 Mayıs 2011 tarihinde Gül tarafından kabul edilmiştir.¹⁷⁴¹

Zambiyalı 10 diplomata 3 – 9 Mart 2013 tarihlerinde Türk Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Diploması Akademisi'nde eğitim programı düzenlenmiştir.¹⁷⁴²

Zambiya Dışişleri Bakan Yardımcısı Gabriel Namulambe Mayıs 2014 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret düzenleyerek Zambiya'nın Ankara Büyükelçiliği'nin resmi açılışını gerçekleştirmiş ve ardından Türk Dışişleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru tarafından kabul edilmiştir.¹⁷⁴³

18 – 20 Haziran 2014 tarihinde İstanbul'da düzenlenen 16. Afrika Enerji Forumu'na cumhurbaşkanlığı görevini devreden Banda ve Zambiya Maden Enerji ve Su Bakanı Christopher Yaluma katılmış ve Forum'un ardından Türk Enerji Bakanı Taner Yıldız ile görüşmüşlerdir.¹⁷⁴⁴

Zambiya Dışişleri Bakanı Harry Kalaba Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun daveti üzerine 7 – 10 Temmuz 2014 tarihlerinde Türkiye'ye ziyaret düzenleyerek siyasi ve ekonomik içerikli toplantılara katılmıştır.¹⁷⁴⁵ Bu ziyaret Zambiya'dan Türkiye'ye dışişleri bakanı düzeyinde düzenlenen ilk resmi ziyarettir. Kalaba ile Davutoğlu iki ülke ilişkilerinin geleceğinin ne yönde şekilleneceğine ilişkin görüşme gerçekleştirmiş ve işbirliğini artırma yönünde mutabık kaldıklarını belirtmişlerdir.¹⁷⁴⁶ Kalaba ziyaret kapsamında Türk Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker tarafından

¹⁷⁴¹ “BM – EAGÜ Zirvesi Çerçevesinde İkili Temaslar”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9709/bm-eagu-zirvesi-cercevesinde-ikili-temaslar>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷⁴² “Zambiyalı Genç Diplomatlar Eğitim Programı”, <http://diab.mfa.gov.tr/zambiyali-genc-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa>, **Diploması Akademisi**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

¹⁷⁴³ “Bakan Yardımcısı Kuru Zambiyalı Mevkidaşıyla Görüştü”, <http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisi-kuru-zambiyali-mevkidasıyla-gorustu.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

¹⁷⁴⁴ “Dış Politika Kronolojisi, 2014, Haziran”, http://www.mfa.gov.tr/haziran____.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

¹⁷⁴⁵ “No:230, 7 Temmuz 2014, Zambiya Dışişleri Bakanı Harry Kalaba'nın Ülkemize Gerçekleştireceği Ziyaret Hakkında”, http://www.mfa.gov.tr/no_-230_-7-temmuz-2014_-zambiya-disisleri-bakani-harry-kalaba_nin-ulkemize-gerceklestirecegi-ziyaret-hk.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

¹⁷⁴⁶ “Zambiya'dan Türkiye'ye Dışişleri Bakanı Düzeyinde İlk Ziyaret”, http://www.mfa.gov.tr/zambiya_dan-turkiye_je-disisleri-bakanlari-duzeyinde-ilk-ziyaret.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

kabul edilmiş ve bakanlar ülkeler arası *Tarım Alanında Teknik İşbirliği Anlaşması* imzalamıştır.¹⁷⁴⁷

Zambiya Cumhurbaşkanı Yardımcısı Pascal Kasolo ve beraberindeki iş adamları 19 Ağustos 2014 tarihinde Adana'ya ziyaret düzenlemiş ve burada yürüttükleri temaslarda Adana – Zambiya arasındaki iş olanaklarını değerlendirerek Adana'nın su sistemi hakkında bilgi almışlardır.¹⁷⁴⁸

Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan 28 Temmuz 2018 tarihinde Zambiya'ya resmi ziyaret düzenlemiştir.¹⁷⁴⁹ Bu ziyaret Türkiye'den Zambiya'ya cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleşen ilk resmi ziyarettir.¹⁷⁵⁰ Erdoğan'ı Lusaka Kenneth Kaunda Uluslararası Havalimanı'nda Zambiya Cumhurbaşkanı Edgar Lungu ve eşi Esther Lungu karşılamıştır. Erdoğan'a eşi Emine Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, Hazine ve Bakanı Berat Albayrak ve milletvekilleri refakat etmiştir.¹⁷⁵¹ Erdoğan ve Lungu Zambiya Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda görüşmüşlerdir.¹⁷⁵² Erdoğan, Zambiya'nın bölgesinde gösterdiği gelişmeleri överek her alanda iş yapılabilceğini belirtmiş ve diplomatik misyonlar için arazi takasının uygun olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁵³ Erdoğan'ın ziyareti iki ülke ilişkileri açısından oldukça verimli geçmiş ve 12 anlaşma imzalanmasına olanak sağlamıştır. Bu anlaşmalar;¹⁷⁵⁴

1. TİKA'nın Zambiya'da Koordinasyon Merkezi Kurmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası

¹⁷⁴⁷ “Bakan Eker, Zambiya Dışişleri Bakanı Harry Kalaba'yı Kabul Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/bakan-eker-zambiya-disisleri-bakani-ankara-yerelhaber-284458/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁴⁸ “Zambiya, Adana'yı Örnek Alacak”, <http://www.milliyet.com.tr/zambiya-adana-yi-ornek-alacak-adana-yerelfotogaleri-4466728/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁴⁹ “Erdoğan, Afrika Yolcusu”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 2018, s.5

¹⁷⁵⁰ “Sayın Cumhurbaşkanımızın Güney Afrika Cumhuriyeti ve Zambiya Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması”, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/94917/sayin-cumhurbaskanimizin-guney-afrika-cumhuriyeti-ve-zambiya-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷⁵¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan Zambiya'da”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95995/cumhurbaskani-erdogan-zambiya-da>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷⁵² “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Zambiya Cumhurbaşkanlığı Sarayında”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95999/cumhurbaskani-erdogan-zambiya-cumhurbaskanligi-sarayinda>, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷⁵³ “Ekonomik Alanda Deneyimlerimizi Zambiya ile Paylaşmaya Hazırız”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96003/-ekonomik-alandaki-deneyimlerimizi-zambiya-ile-paylasmaya-haziriz->, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019)

¹⁷⁵⁴ “Türkiye ve Zambiya arasında 12 Anlaşma İmzalandı”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/07/28/turkiye-ve-zambiya-arasinda-12-anlasma-imzalandi>, **Sabah**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

2. Zambiya Ulusal Yayın Kurumu ve TRT Arasında İşbirliği Protokolü
3. Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması
4. Kolluk Eğitimi İşbirliği Protokolü
5. Tarım Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
6. Balıkçılık ve Hayvancılık Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
7. Güvenlik İşbirliği Anlaşması
8. Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması
9. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
10. Ormancılık Alanında İşbirliği Anlaşması
11. Diplomatik Pasaport Sahipleri İçin Karşılıklı Vize Muafiyeti Anlaşması
12. Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması

Zambiya Dışişleri Bakanı Joseph Malangi Temmuz 2018 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiş ve 5 Temmuz günü Çavuşoğlu tarafından kabul edilmiştir.¹⁷⁵⁵

Zambiya Cumhurbaşkanı Yardımcısı Inonge Wina Ağustos 2018 tarihinde Erdoğan'ın daveti üzerine Ak Parti 6. Olağan Büyük Kongresi'ne katılmak için Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.¹⁷⁵⁶ Wina ziyaret kapsamında Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay tarafından kabul edilmiştir.¹⁷⁵⁷ Wina, Türkiye – Zambiya İş Forumu'na katılarak temaslarını tamamlamıştır.

6.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin resmi boyutu 15 Aralık 2011 tarihide imzalanan *Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması*'na dayanmaktadır.¹⁷⁵⁸ Söz konusu anlaşmanın 7. maddesinde oluşturulması öngörülen Karma Ekonomik Komisyon henüz toplantı gerçekleştirilmemiştir.

¹⁷⁵⁵ “Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Zambiya Dışişleri Bakanı Joseph Malanji ile Görüşmesi, 5 Temmuz 2018”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-nun-zambiya-disisleri-bakani-ile-gorusmesi.tr.mfa>, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2019)

¹⁷⁵⁶ “Erdoğan'dan Yabancı Devlet Temsilcileri Onuruna Yemek”, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-yabanci-devlet-temsilcileri-ankara-yerelhaber-2988849/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁵⁷ “Fuat Oktay Zambiyalı Mevkidaşıyla Görüştü”, <http://www.milliyet.com.tr/fuat-oktay-zambiyali-mevkidasiyla-siyaset-2726941/>, **Milliyet**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁵⁸ “Milletlerarası Andlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130427-8.htm>, **T.C. Resmi Gazete**, 27 Nisan 2013, S.28630, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

Türkiye ve Zambiya arasında 32 milyon dolarlık ticaret hacmi oluşmuş görülmekte olup bu miktarın yaklaşık 29 milyon doları Türkiye'nin ihracatı iken 3 milyon doları ithalatıdır. İhracatta; makine, demiryolu malzemeleri, elektrikli makine, demir veya çelik eşya, halı ve giyim malzemeleri öne çıkan kalemler iken ithalatta; bakır, tütün ve baz metaller öne çıkmaktadır.¹⁷⁵⁹ 2018 yılına gelindiğinde hacim 18.3 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Hacmi oluşturan başlıca kalemlerin önceki verilerle aynı olmuş ve bu miktarın 15.3 milyon doları Türkiye'nin ihracatı olurken 3 milyon doları ithalatı olmuştur.

6.3.Kültürel İlişkiler

Ülkelerarası kültürel ilişkilerde resmi boyutta ilk metin 28 Şubat 1989 tarihinde imzalanan *Birinci Teknik Yardım İşbirliği Görüşmeleri Mutabakat Zaptı*'dir.¹⁷⁶⁰ Devam eden süreç içerisinde Türkiye'nin Zambiya'ya tek taraflı yardımlar yaptığı görülmektedir.

AIDS hastalığına sahip insanlar Zambiya'da %14 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Zambiya'da aylık yaklaşık olarak 1200 AIDS'li hastaya hizmet veren bakım merkezine Türkiye sağlık malzemesi desteğinde bulunmuştur.¹⁷⁶¹ Türkiye Zambiya'da AIDS ile mücadelenin yanı sıra koleraya karşı da malzeme desteği vermiştir.¹⁷⁶² Zambiya kırsalında yaşayan insanların kullanımı için tekerlekli sandalye yardımı yapılmıştır.¹⁷⁶³ TİKA, Zambiya'nın çeşitli yayın organlarına kamera,

¹⁷⁵⁹ "Turkey's Exports to Zambia",

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c894%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁶⁰ "Milletlerarası Andlaşma", <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20315.pdf>, **T.C. Resmi Gazete**, 17 Ekim 1989, S.20315, s.3, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁶¹ "Zambiya'ya Sağlık Alanında Malzeme ve Ekipman Desteği", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zambiyaya_saglik_alaninda_malzeme_ve_ekipman_destegi-4808, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁶² "TİKA'dan Zambiya'ya Tıbbi Malzeme Desteği", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_zambiya%27ya_tibbi_malzeme_destegi-41487, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁶³ "Zambiya'da Kırsal Alanda Yaşayanlara Destek", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zambiya%27da_kirsal_alanda_yasayanlara_destek-39559, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

mikrofon vb. donanım yardımıyla bulunmuştur.¹⁷⁶⁴ Zambiya'dan Türkiye'ye gelen 10 turizm eğitimcisine Antalya'da eğitim ve staj programı düzenlenmiştir.¹⁷⁶⁵

7.TÜRKİYE – ZİMBABVE İLİŞKİLERİ

Türkiye, 2011 yılında Harare Büyükelçiliği'ni faaliyete geçirene kadar diplomatik ilişkilerini Pretorya Büyükelçiliği üzerinden yürütmüştür. Türkiye'nin Harare Büyükelçileri; Kemal Demirciler (2011 – 2014), Kadir Hidayet Eriş (2014 – 2017) ve Hakan Kıvanç (2017 – Devam ediyor).¹⁷⁶⁶ Zimbabve'nin Türkiye'de yerleşik büyükelçiliği bulunmayıp diplomatik ilişkilerini Tahran Büyükelçiliği üzerinden yürütmektedir.¹⁷⁶⁷

İki ülke arasında siyasi ilişkilerin ilki çok taraflı toplantı çerçevesinde olmuştur. 18 – 21 Ağustos 2008 tarihinde düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'ne Zambiya BM Daimi Temsilcisi Boniface Chidyousiku katılmış ve bu süreç içerisinde Türk Cumhurbaşkanı Gül tarafından kabul edilmiştir.¹⁷⁶⁸

Gül Eylül 2008 tarihinde BM 63. Genel Kurulu Toplantısı'na katılmak için bulunduğu New York'ta ABD'de yaşayan Türklerin düzenlediği yemek kapsamında Zambiya Cumhurbaşkanı Robert Mugabe ile bir araya gelmiştir.¹⁷⁶⁹

15 – 16 Kasım 2015 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen G-20 Liderler Zirvesi'ne katılmak için Mugabe Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir.¹⁷⁷⁰

¹⁷⁶⁴ “TİKA'nın Desteğiyle Zambiya Medya Organlarına Ekipman Desteği Sağlandı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_destegiyle_zambiya_medya_organlarına_ekipman_destegi_saglandi-24532, TİKA, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁶⁵ “Zambiyalı Turizm Eğitimcilerinin Eğitim ve Staj Programı Tamamlandı”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zambiyali_turizm_egitmenlerinin_egitim_ve_staj_programi_tamamlandi-4505, TİKA, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019)

¹⁷⁶⁶ “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, <http://harare.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, T.C. Harare Büyükelçiliği, (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2019)

¹⁷⁶⁷ “Türkiye – Zimbabve İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-zimbabve-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2019)

¹⁷⁶⁸ “Türkiye ile Afrika, Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gul-un-ev-sahipliginde-bulustu>, T.C. Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2019)

¹⁷⁶⁹ “Cumhurbaşkanı Gül Dostluk Yemeğinde Konuştu: ABD'deki Türk Toplumu İki Ülke Arasında Değerli Bir Köprü”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7950/cumhurbaskani-gul-dostluk-yemeginde-konustu-abddeki-turk-toplumu-iki-ulke-arasinda-degerli-bir-kopru>, T.C. Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2019)

¹⁷⁷⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, G-20 Liderleri Onuruna Akşam Yemeği Verdi”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/35947/cumhurbaskani-erdogan-g-20-liderleri-onuruna-aksam-yemegi-verdi>, T.C. Cumhurbaşkanlığı, (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2019)

İki ülke arasında ekonomik ilişkilerin resmi boyutunun şekillendiği *Ticaret ve Ekonomi İşbirliği Anlaşması* 10 Ekim 2018 tarihinde imzalanmıştır.¹⁷⁷¹ Ülkelerarası ticaret hacmi 2015 yılında 9.1 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve bu miktarın 4.3 milyon doları Türkiye'nin ihracatı iken 4.8 milyon doları ithalatı olmuştur. İhracatta: makine, demiryolu malzemeleri, plastik ürünler, kakao, giyim eşyası ve mobilya öne çıkarken ithalatta tütün, tuz, inci ve ham deriler başlıca kalemler olmuştur.¹⁷⁷² 2018 yılında hacim Türkiye'nin 11.7 milyon dolar ihracatı ve 10.3 milyon dolar ithalatı ile 22 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Hacmi oluşturan kalemlerde önceki verilerin ihracat bölümüne gübre eklendiği görülmüştür.

Türkiye 2005 yılında Zimbabve'ye ulaştırılmak üzere Dünya Gıda Programı'na (WTF) 200 bin dolar aktarmıştır.¹⁷⁷³ TİKA, Zimbabve'de meydana gelen doğal afetlerden etkilenen kişilere gıda yardımı yapmıştır.¹⁷⁷⁴ Teknolojik olanaklardan yoksun kalan iki okula bilişim sınıfı oluşturulmuştur.¹⁷⁷⁵

¹⁷⁷¹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Afrika'ya Yerli Para ile İş Yapma Çağrısında Bulundu", <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-cumhurbaskani-erdogan-afrika-ya-yerli-para-ile-is-yapma-cagrisinda-bulundu>, **DEİK**, (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2019)

¹⁷⁷² "Turkey's Imports From Zimbabwe", https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c716%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2019)

¹⁷⁷³ "No:193 - 21 Aralık 2005, Afrika'ya İnsani Yardım Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_193---21-aralik-2005_-afrika_ya-insani-yardim-hk_.tr.mfa, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2019)

¹⁷⁷⁴ "TİKA'dan Zimbabve'ye Gıda Desteği", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_zimbabve_ye_gida_destegi-35387, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2019)

¹⁷⁷⁵ "Zimbabve'de İlk ve Orta Öğretim Bakanlığı Bünyesindeki 2 Okula Donanım Desteği", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zimbabvede_ilk_ve_ortogretim_bakanligi_bunyesindeki_2_okula_donanim_des-tegi-5879, **TİKA**, (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2019)

SONUÇ

Afrika Kıtası; coğrafi konumu, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri itibariyle uzun yıllardır çeşitli aktörlerin ilgi odağı olan stratejik bir konuma sahiptir. Afrika Kıtası'nda BM tarafından tanınan 54 ülke bulunmakta olup bu ülkelerin 49'u Sahra Altı Afrika'da yer almaktadır. Türkiye, aktif dış politikasında Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye ayrı önem vererek Kıta'da yer alan devletlerin tamamıyla diplomatik ilişkiler tesis ederek ikili ilişkilerini çok boyutlu yönlerle geliştirmek istemektedir. Türkiye'nin bu hedefi doğrultusunda Kıta'da büyükelçilik seviyesinde 41 diplomatik temsilciliği bulunmakta olup bu temsilciliklerin 35'i Sahra Altı Afrika'da yer almaktadır. Kuzey Afrika'da yer alan devletler ile Türkiye'nin ilişkileri bu çalışmanın kapsamından çıkarılmıştır. Çalışma bölümlendirmesi çerçevesini oluşturan Batı, Orta, Doğu ve Güney Afrika adlandırmaları Kıta'nın entegrasyon yapısı olma yolunda ilerleyen Afrika Birliği'nin sınırlandırmaları esas alınarak belirlenmiştir. Bölüm alt başlıklarında Türkiye'nin ilişki kurduğu ülkeler alfabetik sıra esas alınarak numaralandırılmıştır. Bu ilkeler esas alınması sonucu bu çalışmada Türkiye'nin Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Çad, Ekvator Ginesi, Gabon, Kamerun, Kongo, Kongo Demokratik, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Güney Sudan, Kenya, Madagaskar, Ruanda, Somali, Sudan, Tanzania, Uganda, Angola, Botswana, Güney Afrika, Mozambik, Namibya, Zambiya ve Zimbabve ile olan siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Siyasal ilişkiler açısından bakıldığında bölge devletlerinin birçoğunun 1950 sonrası başlayan demokratikleşme sürecinde bağımsız olduğunu görmekle birlikte Türkiye'nin söz konusu ülkeleri ilk tanıyanlardan olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. İlgili ülkelerin demokratikleşme sürecinde yaşadığı iç siyasi sorunlarda Türkiye'nin temel savının toprak bütünlüğü ve siyasi istikrardan yana olduğu görülmektedir. Dönem kapsamında değerlendirme yapıldığında 21. yüzyıl sonrasında bölgede artan bir Türkiye etkisi görülmektedir. Türkiye'de 1998 yılında dışişleri eylem planıyla Afrika ülkeleriyle ilişkileri geliştirme programı belirlenmiş ve 2000 sonrası dönemde öne çıkan dış politika hedefleri içerisinde yer almıştır. Özellikle 2005 yılında Türkiye'de Afrika yılı ilan edilmiş, Afrika Birliği tarafından ise 2008 yılı Türkiye ile Stratejik Ortaklık yılı olarak belirlenmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde giderek artan

somut siyasi ilişkilerde 2008 yılında düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi Türkiye'nin bölge ülkelerine ulaşmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Üst düzey katılımı ile gerçekleşen Zirve sonrası günümüze kadar olan dönemde Türkiye Sahra Altı'nda olan yerleşik misyon sayısını 7'den 35'e çıkarmış olup bu 35 ülkenin 27'sinin Türkiye'de yerleşik misyonu bulunmaktadır. Türkiye'nin bölge ülkeleri ile gerçekleştirdiği bir diğer üst düzey toplantı ise İkinci Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi 2014 yılında Kıta'da düzenlenmiş ve etkileşimin artmasına neden olmuştur. Üst düzey ziyaretlere bakıldığında dönemimiz itibariyle artış görülerek gerek cumhurbaşkanı, gerek başbakan gerekse bakanlık düzeyinde ilk resmi ziyaretlere rastlanılmıştır. Bu ziyaretler kapsamında ilişkileri sağlamlaştırmak adına birçok anlaşma imzalandığı görülmüştür. Türkiye'den bölgeye düzenlenen siyasi ziyaretler çeşitli nişanlar ve unvanlar verilmesine sebebiyet yaratmıştır. Türkiye bölge ülkeleriyle ilişkisinde her zaman karşılıklı çıkar ilkesini benimsemiş ve her politik hamlesinde bu durumu merkezine alarak hareket etmiştir. Bölge ülkeleriyle ilişkisinde samimiyet ilkesini bir diğer merkezine alarak rant kapsamında hareket etmemiştir. Devletlerin ilişkilerinde ulusüstü oluşumlarda desteğe ihtiyacı olduğundan hareketle düşünce ortaya koyacak olursak Türkiye BM Güvenlik Konseyi üyesi adaylıklarında bölge ülkelerinden destek istemiş ve seçildiği dönemlerde bu ülkeleri ilgilendiren durumları ön plana çıkarmaktan geri durmamıştır. Türkiye'nin bölge üzerindeki siyasi ilişkisi 2014 sonrası dönemde FETÖ ile mücadele kapsamında şekillenmiş ve çeşitli güvenlik anlaşmaları ile terör örgütünün faaliyetlerinin kısıtlanması ve nihayetinde yok edilmesi hedeflenmiştir. Türkiye daha önce de belirttiğim gibi diplomatik misyonları faaliyete geçirerek bölgede tanınırlığını arttırma girişi içerisine girmiş ve üst düzey ziyaretlerin de artmasıyla ilişkiler belirgin hale gelmiştir. Ziyaretler haricinde bakanlar ve üst düzey memurlar seviyesinde çok taraflı siyasi toplantılar ile gelecek ilişkilere yönelik politikalar belirlenmektedir.

Askeri ilişkiler açısından değerlendirildiğinde ağırlık kazanan ülkelerin Somali ve Gambiya olduğu görülmüştür. Aden Körfezi açıklarında yaşanan olaylar Türkiye'nin bölgeye aktif asker göndermesine neden olmuş ve Türkiye bunu takiben Somali'de askeri bir üs kurmuştur. Diğer ülkelerle askeri ilişkiler çerçevesinde çeşitli savunma sanayi ve askeri işbirlikleri anlaşmaları imzalanmasına karşın bu ülkelerle

askeri ilişkiler sınırlı seviyede kalmıştır. Bunun nedeni bölgede sömürgeci devletlerin askeri anlamda nüfuz alanını koruması ve bu etki sahasını bırakmamak için devletler üzerinde oluşturduğu baskı gösterilebilir. Ancak Türkiye bu bölgelerle ilgili askeri ilişkilerin geliştirilmesi için büyük çaba sarf etmektedir. Çünkü bu sayede Afrika ülkeleri Türkiye'nin üstün askeri kapasitesinden yararlanma imkanı elde ederek daha bağımsız hareket etme şansı kazanacak ve Türkiye de bölgedeki etki alanını coğrafi olarak genişletecektir.

Ekonomik ilişkiler açısından değerlendirildiğinde ülkeler ile ilişkilerde ekonomi ve ticaret anlaşmalarının ağırlıklı olarak imzalandığını ve bu anlaşma çerçevesinde oluşturulan bakan düzeyindeki komisyonların çoğu ülkede en azından bir kez toplandığını görmekteyiz. Komisyon toplantılarının düzenlenme tarihi net olarak bir periyotta olmamasına karşın ülkelerde dönüşümlü düzenlendiği görülmüştür. Bu komisyon toplantılarının ekonomik ilişkilerin yanı sıra siyasi olarak da ilk resmi ziyarete aracı olduğu gözlemlenmiştir. Ülkelerin üst düzey yetkililerin ekonomik ilişkiler açısından genel kanısı hacmi arttırmak ve ortak projeler yürüterek sağlam birliktelik yaratma düşüncesidir. Gerek cumhurbaşkanlığı gerek başbakanlık gerekse bakanlık düzeyinde gerçekleşen ziyaretlerde ekonomik ilişkileri arttırma arzusu öne çıkan bir talep olmuş ve kendi ülke iş insanları söz konusu siyasi kişiliklere ziyaretler esnasında refakat etmiştir. Ziyaretler esnasında iş forumları düzenlenerek iki ülke iş insanlarının buluşması sağlanmıştır. Siyasilerin iş dünyasından talepleri karşılıklı olarak ülkelerde ortak iş yapılması ve ilaveten üçüncü ülkelerde de ortak faaliyetler yürütülmesi talepleri öne çıkmıştır. Özellikle Türkiye'den siyasi ziyaret esnasında Kıta'ya giden iş insanları ağırlıklı olarak 100 ila 300 arasında değişiklik göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin bölge ülkeleriyle iş yapma isteği, somut adımlar üzerinden yürüdüğü görülmektedir. İş insanları bu ziyaretler çerçevesinde yerel iş insanlarıyla tanışma fırsatı bularak ortaklık geliştirmiş ve zaman zaman üçüncü ülkelerde iş birliktelikleri yaptıkları görülmüştür. Siyasi ziyaretler esnasında düzenlenen iş forumlarının ilişkiler üzerine olumlu yansımalar yarattığı görülmekle birlikte iş insanlarının ziyarette bulunması izlenen politika açısından uygun bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. İş forumlarının düzenlenmesi tarihsel açıdan periyodik döneme dökülmesi ve yıl içerisinde, her ülke için dönüşümlü olmak üzere, iki kez

düzenlenmesi ilişkileri ileri bir boyuta taşıyacaktır. Bunun yanı sıra üst düzey komisyon toplantılarının periyodunda yaşanan aksamalar süreci uzatmakta olduğu gözlenmiş ve periyotların net tarihlerle belirlenmesinin faydalı olacağı kanaatine varılmıştır. Türkiye'nin ilişki kurduğu Sahra Altı Afrika ülkeleriyle 2018 yılında ihracatı 5.2 milyar dolar ve ithalatı 1.5 milyar dolar olmak üzere toplam 6.7 milyar dolar hacmi oluşmuştur. Türkiye'nin Kıta'ya genel olarak ihraç ürünleri; demir, çelik, inşaat malzemeleri, un, süt, nişasta, makine ve elektrikli makine olmuştur. Türkiye'nin ithalatında bölgesel üretimler ön plana çıkmaktadır. Örneğin Batı Afrika'dan pamuk ve kakao; Orta Afrika'dan ahşap ve ahşap ürünler; Doğu Afrika'dan yağlı tohum, çay ve kahve; Güney Afrika'dan ise inci, alüminyum, tütün ve bakır ithal etmektedir. Bölge temelli olarak Türkiye ile oluşan hacimlere bakıldığında Güney Afrika öne çıkarken Orta Afrika son sırada yer almıştır. Ülkelerle ikili hacimde ise Batı Afrika'nın birinci sırada olduğunu Güney Afrika'nın ise sonda yer aldığı görülmektedir. Bu zıtlığı sağlayan faktör ise Türkiye'nin Güney Afrika Cumhuriyeti ile olan hacminin tek başına milyar dolar seviyelerinde olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Güney Afrika Cumhuriyeti ile oluşan hacmin birinci Güney Sudan ile olan hacmin ise son sırada yer aldığı görülmüştür.

Kültürel ilişkiler açısından genel bir değerlendirme yapıldığında ağırlıklı olarak Türkiye'nin öne çıktığı görülmüştür. Bu öne çıkışın altındaki etken özellikle TİKA üzerinden yürüttüğü faaliyetler olmuştur. TİKA bölgede doğal afetler ve ekonomik olarak yetersizlik içerisinde olan ülkelere önemli miktarda gıda yardımı yapmıştır. Devletlerin altyapısal anlamda donanım yetersizliği olması sonucu eğitimden siyasete birçok kuruma katkı sağladığı görülmüş olup, bu girişimler kültürel ilişkilerde öne çıkan ve kalıcı olan adımlardır. Donanımsal yardımların yanı sıra hastane ve ibadethane inşa ederek kamuoyunda etkisi büyük olan faaliyetleriyle ön plana çıkmıştır. Gerek Türkiye'de gerekse bölge ülkelerinde düzenlenen eğitim programlarıyla Afrika ülkelerinin tarımdan devlet kurumlarına kadar birçok alanında daha donanımlı bireyler yetişmesinde katkı sunmuştur. Özellikle Türkiye'nin ağırlıklı faaliyeti Somali üzerinden olmuştur. Gerek Türk Milleti gerekse Türk Devlet'i çeşitli yardım programları düzenlemiş ve Somali'de yaşanan gıda sorununa dünyada kamuoyu yaratmıştır. Yardımların haricinde kurumlar arasında işbirliği protokolleri

imzalanarak bölge ülkelerinin kalkınmasına katkılar sağlanması hedeflenmiştir. Ağırlıklı olarak dinsel benzerliğin öne çıktığı ülkelerle kültürel ilişkilerin geliştiği görülmüştür. Bu kapsamda Doğu ve Batı Afrika ülkeleriyle kültürel ilişkiler daha ön plana çıkmış konumdadır. Devlet kurumlarının yanı sıra çeşitli dernekler ve vakıfların da kıtada aktif olarak yer aldığı görülmektedir. Kültürel faaliyetler Türkiye'nin Kıta'daki tanınırlığını arttırarak siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine de katkı sunmuştur. Bölge ülkelerde Türkiye ile oluşan ilişkilerin yakınlığından hareketle Türkiye'de gerçekleşen olaylara yönelik zaman zaman destek reaksiyonları verdiği gözlenmiştir. Kıta'da FETÖ'ye bağlı okulların büyük bir kısmının faaliyetleri durdurularak TMV'ye devredilmesi ve THY'nin bölgenin çoğuna direkt uçuş noktaları oluşturmuş olması ilişkiler üzerine olumlu katkı sağlamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin Sahra Altı Afrika ile kurduğu ilişkilerde ön plana "insan" kavramı çıkmış ve bu doğrultuda politikalar geliştirilmiştir. Afrika ülkelerinin Türkiye'ye ilgisi her geçen yıl gelişme göstermiş, somut adımlar atılır hale gelmiştir. Türkiye uluslararası alanda Afrika'nın sesini duyurmaktan geri kalmayarak çeşitli uluslararası toplantılar düzenlenmesine ev sahipliği yapmıştır. Siyasi ziyaretlerin artması çok yönlü ilişkiler geliştirilmesine katkı sunarak ekonomik, askeri ve kültürel ilişkileri resmi zemine dayandıran anlaşmalar imzalanmasını sağlamıştır. Türkiye ile Sahra Altı ülkeleri arasında ilişkilerin geliştirilmesi adına siyasi ziyaretlerin daha da arttırılması gerekmektedir. Artan ziyaretler sonucunda oluşacak dost ülkeler profili ile ekonomik ilişkilerde de ortak girişimler artacaktır. İş insanları doğal olarak kendi girişimlerini yapacaktır fakat burada önemli olan nokta bu kişilerin diğer ülkelerde yapacağı faaliyetlerin kolaylaştırılması gerekliliğidir. Kurulacak uluslararası ortaklık şirketlerinin gerek kendi kıtalarında gerekse farklı kıtalarda ortak faaliyetler yürütmesi sonucu ticaret ağı gelişecek ve ülkelere sermaye getirisi sağlayacaktır. Kıta'nın zengin yeraltı ve üstü kaynaklarına sahip olduğu ve Türkiye'nin de endüstriyel kapasitesinin yeterliliği dikkate alındığında karşılıklı yatırımların kazan – kazan ilkesine uygun işleyeceği kaçınılmaz bir gerçektir. Afrika devletlerinin askeri kapasite açısından ciddi anlamda yardıma muhtaç olduğu görülmekte olup Türkiye'nin tecrübe paylaşımı yapması mümkün bir alandır. Bu çerçevede Türkiye ile Sahra Altı Afrika ilişkileri gelişerek

sürekli artma eğilimine girecektir. Ancak ilerleyen süreçte Türkiye'nin bölgede daha aktif hale gelmesi Kıta üzerinde etkinliğini korumak isteyen Fransa ve İngiltere ile Kıta'ya ilgisi yakın zamanda artan ve etkinliğini hissettiren Çin, ABD ve Rusya gibi ülkeler tarafından uygulanacak karşıt politikalarla Türkiye'nin bölgedeki varlığını engelleme girişimleri Türkiye'yi gelecekte bekleyen risktir. Bir diğer risk faktörü ise daha çok Müslüman nüfusun bulunduğu yerdeki köktendinci terör örgütleridir. Bu terör örgütlerinin ilerleyen dönemde Türkiye'nin faaliyetlerine karşı saldırılar gerçekleştirmesi mümkündür. Türkiye'nin bu durumları dikkate alarak politik girişimlerde bulunması rasyonel olacaktır.

KAYNAKÇA

- 15 Temmuz Şehidi Başkomiser Zeynep Sağır'ın İsmi Cibuti'de Yaşatılacak. (2017, Temmuz 13). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/15_temmuz_sehidi_baskomiser_zeynep_sagir%27in_ismi_cibuti%27de_yasatilacak-36724 8 Ocak 2019'da alınmıştır.
2. İstanbul Somali Konferansı Çerçevesinde İkili Görüşmeler. (2012, Mayıs 31). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10396/2-istanbul-somali-konferansi-cercevesinde-ikili-gorusmeler> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
2. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi, İş Birliğimizi Yeni ve İleri Bir Safhaya Taşıyacak. (2014, Kasım 21). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1515/2-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-is-birligimizi-yeni-ve-ileri-bir-safhaya-tasiyacak> 15 Mart 2019'da alınmıştır.
- 200 İşadamlıyla Güney Afrika'da. (2011, Ekim 4). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/200-isadamiyla-guney-afrika-da-siyaset-1446495/> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.
- 2013'ün İlk Ziyareti Afrika'ya. (2012, Aralık 28). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/2013-un-ilk-gezisi-afrika-ya-ekonomi-1648012/> 18 Aralık 2019'da alınmıştır.
- 2015 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu. (2015, Temmuz). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2015_mali_rapor_2.pdf 25 Ocak 2019'da alınmıştır.
- 21 Ülkenin Büyükelçisi Uşak'ta. (2017, Ekim 27). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/21-ulkenin-buyukelcileri-usak-ta-usak-yerelhaber-2366425/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.
- 26 Mayıs 2016 Tarihli Toplantı. (2016, Mayıs 26). **T.C. Milli Güvenlik Kurulu.** Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/26-mayis-2016-tarihli-toplanti> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.
- 26 Şubat 2014 Tarihli Toplantı. (2014, Şubat 26). **T.C. Milli Güvenlik Kurulu.** Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/26-subat-2014-tarihli-toplanti> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

53. Dönem Aday Meslek Memurları ile 7. Dönem Aday Konsolosluk ve İhtisas Memurları Temel ve Hazırlayıcı Eğitim Programı. (2017, Eylül). **DiplomasiAkademisi**. Web: <http://diab.mfa.gov.tr/53donem-aday-meslek-memurlari-7donem-aday-kim-temel-hazirlayici-egitim-programi.tr.mfa> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.

81 Milyonun Tamamının Cumhurbaşkanı Olduğumuzun Bilinciyle, Milletimize Layık Olmaya Çalışacağız. (2018, Temmuz 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/94764/-81-milyonun-tamaminin-cumhurbaskani-oldugumuzun-bilinciyle-milletimize-layik-olmaya-calisacagiz-15-Mart-2019>'da alınmıştır.

Abdi, Zhaleh, **Afrika'nın Kısa Tarihi, Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah Ve Demokrasi Arayışı**, (Ed: Prof. Dr. Hasret Çomak, Doç. Dr. Caner Sancaktar, Huriye Yıldırım Çınar), Beta, İstanbul 2017

Açlık Çekenlere Yeterli Gıdanın Ulaştırılması Herkesin Sorumluluğu. (2010, Eylül 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9203/aclik-cekenlere-yeterli-gidanin-ulastirilmasi-herkesin-ortak-sorumlulugu> 11 Ocak 2019'da alınmıştır.

Addis Ababa Üniversitesi'nde Fahri Doktora Töreninde Yaptıkları Konuşma. (2015, Ocak 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2977/addis-ababa-universitesinde-fahri-doktora-torende-yaptiklari-konusma> 11 Ocak 2019'da alınmıştır.

Africa: Ethiopia. **CIA: The World Factbook**. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/et.html> 5 Nisan 2018'de alınmıştır.

Africa: Botswana. **CIA: The World Factbook**. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/bc.html> 22 Ekim 2018'de alınmıştır.

Africa: Burkina Faso. **CIA: The World Factbook**. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/uv.html> 3 Mart 2018'de alınmıştır.

- Africa: Cameroon. **CIA: The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cm.html> 17 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Chad. **CIA: The WorldFactbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cd.html> 14 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Congo, Repuclic, Of The. **CIA: The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cf.html> 16 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Djibouti. **CIA:The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/dj.html> 21 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Africa: Equatorial Guinea. **CIA: The World FActbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ek.html> 15 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Eritrea. **CIA: The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/er.html> 18 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Ethiopia. **CIA:The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/et.html> 5 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Africa: Gabon. **CIA:The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gb.html> 18 Mart 2018'de alınmıştır.
- Africa: Ghana. **CIA:The WorldBank.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gh.html> 9 Mart 2018'de alınmıştır.
- Africa: Guinea, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gv.html>. **CIA:The World Factbook.** (Erişim Tarihi: 12 Mart 2018)

- Africa: Madagascar. **CIA: The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ma.html> 21 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Mozambique. **CIA:The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/mz.html> 29 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Africa: Namibia. **CIA: The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/wa.html> 1 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Africa: Sierra Leone. **CIA: The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sl.html> 12 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Somalia. **CIA:The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/so.html> 11 Mart 2018'de alınmıştır.
- Africa: South Africa. **CIA:The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sf.html> 26 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Africa: Sudan. **CIA: The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/od.html> 20 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Africa: Tanzania. **CIA:The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ug.html> 12 Mayıs 2018'e alınmıştır.
- Africa: Zambia. **CIA:The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html> 13 Mayıs 2018'de alınmıştır.
- Africa: Zimbabwe. **CIA: The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/zi.html> 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Afrika Devletlerini Tanıyalım. (1970). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

- Afrika Gündemi (2010, Aralık). **AÇAUM.** Web: <http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/47/905/sayi905.pdf> 1 Mart 2019'da alınmıştır.
- Afrika ile Birlikte Üretmek, İlerlemek ve Zenginleşmek Arzusundayız. (2017, Aralık 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87862/afrika-ile-birlikte-uretmek-ilerlemek-ve-zenginlesmek-arzusundayiz> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Afrika İle İlişkilerimizi Geliştirirken Uzun Vadeli İş Birliği Düşünüyoruz. (2018, Mart 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90610/afrika-ile-iliskilerimizi-gelistirirken-uzun-vadeli-is-birligini-dusunuyoruz> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Afrika Kıtasının Geleceği Aydınlik ve Parlaktır. (2016, Aralık 6). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/65263/afrika-kitasinin-gelecegi-aydinlik-ve-parlaktir> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Afrika Pazarı İçin Angola Çıkartması. (2014, Aralık 7). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/guney/2014/12/07/afrika-pazarı-icin-angola-cikartmasi> 6 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Afrika Uzmanı Yıldırım, Cumhurbaşkanı'nın Batı Afrika Ziyaretini Değerlendirdi. (2016, Mart 4). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/afrika-uzmani-yildirim-cumhurbaskani-ankara-yerelfotogaleri-13652885/> 22 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Afrika Ülkelerine Yönelik Sürdürülebilir Su Kaynakları Yönetimi Eğitim Programı Geçekleştirildi. (2015, Haziran 11). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/afrika_ulkelerine_yonelik_surdurulebilir_su_kaynaklari_yonetimi_egitim_programi_gerceklestirildi-17516 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Afrika Ülkeleriyle İş Birliğini Daha Da İleriye Taşımaya Kararlıyız. (2019, Şubat 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/102205/-afrika-ulkeleriyle-is-birligini-daha-da-ileriye-tasimaya-kararliyiz-> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Afrika, Bizim İçin Büyük Önem Arz Eden Bir Kıta. (2018, Eylül 6). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96478/-afrika-bizim-icin-buyuk-onem-arz-eden-bir-kita-> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Afrika: Kuzey Ve Güney Afrika Yeni Cumhuriyetler. (1967). İstanbul: Arkın Kitabevi.

Afrika'da Agadez Sultanlığı TİKA'nın Desteği ile Osmanlıyı Yaşatıyor. (2018, Eylül 24). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/afrika%27daki_agadez_sultanligi_tika%27nin_destegi_ile_osmanliyi_yasatiyor-47423 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Afrika'dan Pamukçular Geldi. (2008, Ekim 21). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/afrika-dan-pamukcular-geldi/eg/haberdetay/21.10.2008/1005713/default.htm> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Afrika'nın Önde Gelen Ülkelerinden Etiyopya ile Üst Düzey İlişkilerimizi Geliştirmeliyiz. (2015, Ocak 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2726/afrikanin-onde-gelen-ulkelerinden-etiyopya-ile-ust-duzey-iliskilerimizi-gelistiriyoruz> 11 Ocak 2019'da alınmıştır.

Afrika'nın Rotası İzmir Fuarları-İzmir Haberleri. (2015, Şubat 7). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/afrika-nin-rotasi-izmir-fuarlari-izmir-izmir-yerelhaber-609638> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Afrika'nın Singapur'u İzmirli Yatırımcıyı Bekliyor. (2014, Haziran 25). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/afrika-nin-singapuru-izmirli-yatirimciyi-izmir-yerelhaber-264575/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Afrika'nın Yer Altı ve Yer Üstü Tüm Zenginlikler Afrika Halklarına Aittir. (2010, Mart 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8843/afrikanin-yer-alti-ve-yer-ustu-tum-zenginlikleri-afrika-halklarina-aittir> 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Afrika'ya Açılan Kapı Mali. (2018, Mayıs 10). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/afrika-ya-acilan-kapi-mali-erzurum-yerelhaber-2789416/> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

Afrika'ya Bakışımız Sömürgeciler Gibi Olmayacak. (2017, Aralık 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87877/afrikaya-bakisimiz-somurgeciler-gibi-olmayacak-6-Mart-2019'da-alinmistir>.

Afrika'ya Yönelik Teknik ve İnsani Desteğimiz Yıllık 100 Milyon Dolara Ulaştı. (2011, Mart 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9599/afrikaya-yonelik-teknik-ve-insani-destegimiz-yillik-100-milyon-dolara-ulasti> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Afrikalı Büyükelçiler Çorum Sanayisini İnceledi. (2014, Nisan 18). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/afrikali-buyukelciler-corum-sanayisini-corum-yerelhaber-153934/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Afrikalı Kadınlara Çömlekçilik Eğitimi. (2012, Kasım 22). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/afrikali-kadinlara-comlekçilik-egitimi/ege/haberdetay/22.11.2012/1630877/default.htm> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Ak Parti Malatya Milletvekili Çalık, Batı Afrika Ülkesi Benin'de. (2015, Aralık 10). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-malatya-milletvekili-calik-malatya-yerelfotogaleri-12382859/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Akova, Y. (2018). **Somali Ülke Profili.** Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü.

Akova, Yücel, Mali Ülke Raporu. **Slide Share.** Web: <https://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/mali-ulke-raporu2013> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Allada Eyaleti Prensi Akhapounka: Türkiye ve Afrika Arasındaki İşbirliğini Güçlendireceğiz. (2018, Nisan 14). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/allada-eyaleti-prensi-akhapounka-turkiye-diyarbakir-yerelhaber-2730771/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Angola Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2011, Ocak 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10097/angola-buyukelcisinden-guven-mektubu> 5 Nisan 2019'da alınmıştır.

Angola Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2018, Temmuz 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95934/angola-buyukelcisinden-guven-mektubu> 5 Nisan 2019'da alınmıştır.

Angola Ülke Raporu. (2011). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Angola. **The Worlbank:Data.** Web: https://data.worldbank.org/country/angola_26
Mart 2018’de alınmıştır.

Angola’nın Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** (Web: <http://www.mfa.gov.tr/angola-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 5 Nisan 2019’da alınmıştır.

Anka, 5 Ekim 2009 Pazartesi Gündemi. (2009, Ekim 5). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/anka-5-ekim-2009-pazartesi-gundemi-haberi/> 25 Mart 2019’da alınmıştır.

Ankara’da Tarihi Somali Zirvesi. Somali ve Somaliland Cumhurbaşkanları Ankara’da Biraraya Geldi. (2013). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/ankara-da-tarihi-somali-zirvesi-somali-ve-somaliland-cumhurbaskanlari-ankara-da-biraraya-geldi.tr.mfa> 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Arap Uyanışı ile Ortaya Çıkan Tarihi Fırsatı, Demokrasi, Barış ve Refaha Tahvil Etmeliyiz. (2013, Şubat 7). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10759/arap-uyanisi-ile-ortaya-cikan-tarih-firsati-demokrasi-baris-ve-refaha-tahvil-etmeliyiz> 15 Kasım 2018’de alınmıştır.

Arınç Uganda’da İşbirliği Arayışında. (2010, Kasım 30). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/arinc-uganda-da-isbirligi-arayisinda-2387501-haberi/> 3 Mart 2019’da alınmıştır.

Arınç, Uganda’daki Türk Okulunda. (2010, Kasım 30). **Haber7.** Web: <http://www.haber7.com/egitim/haber/653155-arinc-ugandadaki-turk-okulunda> 3 Mart 2019’da alınmıştır.

Armaoğlu, F. (2013) **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914).** (13. Basım). İstanbul: Timaş Yayınları.

Artakça, İ. (2014). Eş Şebab Ve Boko Haram Terör Örgütlerinin Özellikleri Ve Afrika Siyasetindeki Yeri. İ. Ermağan. (Editör.). **Dünya Siyasetinde Afrika 1.** Ankara. Nobel Yay.

Artan Ticaret Hacmi Nijerya’ya Yeni Uçuş Noktalarını Beraberide Getirdi. (2014, Eylül 24). **Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü.** Web:

<http://web.shgm.gov.tr/tr/manset-haber/4362-artan-ticaret-hacmi-nijerya> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.

Atasoy, Abidjan'a Ziyaret Gerçekleştirdi. (2017, Haziran 23). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/atasoy-abidjan-a-ziyaret-gerceklestirdi-ankara-yerelhaber-2127596/> 22 Kasım 2018'de alınmıştır.

Atasoy, Senegal Başbakanı Dionne ile Görüştü. (2016, Ağustos 30). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/atasoy-senegal-basbakani-dionne-ile-ankara-yerelfotogaleri-17037545/> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

Aydoğan, Hülya. Gambiya'ya Üniversite Açacağız. (1999, Mart 24). **Milliyet**.

Aydoğut, B. (2014). Kenya'da Başkanlık Sistemi: Tarihsel Gelişimi Ve Ülkenin Siyasi Düzenine/Gelişmişliğine Etkisi. İ. Ermağan. (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 1**. Ankara: Nobel Yay.

Azerbaycanlı ve Türk Doktorlar Uganda'da Uygulamalı Katarakt Eğitimi Verdi. (2016, Aralık 22). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/azerbaycanli_ve_turk_doktorlar_uganda%27da_uygulamali_katarakt_egitimi_verdi-31594 3 Mart 2019'da alınmıştır.

Babacan Senegal'de Bubu Giydi. (2008, Mart 13). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/babacan-senegal-de--bubu--giydi/siyaset/haberdetayarsiv/13.03.2008/504799/default.htm> 27 Aralık 2018'de alınmıştır.

Bağdat Büyükelçisi Merkeze. (2013, Ağustos 24). **Cumhuriyet**.

Bahçeli'nin Çağrısı: Abdullah Gül İnceliyor. (2008, Mayıs 23). **Cumhuriyet**.

Bakan Albyarak'tan Yoğun Enerji Diplomasisi!. (2017, Temmuz 11). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-albayrak-tan-yogun-enerji-ekonomi-2483137/> 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

Bakan Babacan Uganda'da. (2008, Haziran 20). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/bakan-babacan-uganda-da-haberi/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Bakan Çağlayan'ın Afrika Çıkarması. (2010, Kasım 27). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-caglayan-in-afrika-cikarmasi-siyaset-1319256/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Bakan Çavuşoğlu, Kamerun ve Tacikistan Mevkidaşlarıyla Görüştü. (2018, Nisan 18). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-cavusoglu-kamerun-ve-tacikistan-ankara-yerelhaber-2738978/> 21 Mart 2019'da alınmıştır.

Bakan Çavuşoğlu, Kazakistan, KKTC, Gambiya ve Fildişi Sahili Dışişleri Bakanları'yla Görüştü. (2016, Nisan 14). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-cavusoglu-kazakistan-kktc-gambiya-ankara-yerelhaber-1318679/> 17 Kasım 2019'da alınmıştır.

Bakan Eker, Zambiya Dışişleri Bakanı Harry Kalaba'yı Kabul Etti. (2014, Temmuz 9). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-eker-zambiya-disisleri-bakani-ankara-yerelhaber-284458/> 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Bakan Güllüce, Kongo Cumhuriyeti Bayındırlık ve Büyük Projeler Bakanı Jacques Görüştü. (2015, Şubat 4). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-gulluce-kongo-cumhuriyeti-bayindirlik-ankara-yerelhaber-603776/> 27 Mart 2019'da alınmıştır.

Bakan Selçuk Burkina Faso'da Üst Düzey Temaslar Gerçekleştirdi. (2018, Aralık 3). **AA.** Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bakan-selcuk-burkina-fasoda-ust-duzey-temaslar-gerceklestirdi/1328260> 28 Kasım 2018'de alınmıştır.

Bakan Tüfenkçi Mali'de. (2018, Nisan 19). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-tufenkci-mali-de-ekonomi-2651631/> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

Bakan Yardımcısı Kuru Burkina Faso Meclis Başkanı İle Bir Araya Geldi, **T. C. Dışişleri Bakanlığı,** Web: <http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisi-kuru-burkina-faso-meclis-baskani-ile-biraraya-geldi.tr.mfa> 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

Bakan Yardımcısı Kuru Sudan Bakanlar Kurulu Bakanı'yla Görüştü, **T.C. Dışişleri Bakanlığı,** Web: http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisi-kuru-sudan-bakanlar-kurulu-bakani_yla-gorustu.tr.mfa 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Bakan Yardımcısı Kuru Zambiyalı Mevkidaşıyla Görüştü, **T.C. Dışişleri Bakanlığı,** Web: <http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisi-kuru-zambiyali-mevkidasiyla-gorustu.tr.mfa> 29 Nisan 2019'da alınmıştır.

- Bakan Yıldız, Nijerli Bakanlarla Görüştü. (2014, Mart 11). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-yildiz-nijerli-bakanlarla-gorustu-ankara-yerelhaber-75725/> 18 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Bakana Vekillik Etme İşlemi. (1990, Mayıs 1). **T.C. Resmi Gazete**. S.20505. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20505.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20505.pdf> 6 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Bakanlığa Vekalet Etme İşlemi(2011, Ekim 17). **T.C. Resmi Gazete**. S.28087. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111017-2.htm> 9 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Bakanlıklara Vekalet Etme İşlemi. (2002, Haziran 19), **T.C. Resmi Gazete**. S.24790. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020619.htm> 13 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Barbaros Türk Deniz Görev Grubu Cibuti’de. (2014, Haziran 15). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/barbaros-turk-deniz-gorev-grubu-cibuti-kocaeli-yerelhaber-248450/> 7 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Barış, Behzad. Mavi Akım Kasımda. (2005, Eylül 16).**Cumhuriyet**.
- Barış, Behzad. Pakistan Soysal’dan Sorulacak. (2010, Eylül 29). **Cumhuriyet**.
- Başbakan Binali Yıldırım, Kongo Demokratik Cumhuriyeti Heyetini Kabul Etti. (2017, Kasım 24). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-binali-yildirim-kongo-siyaset-2560775/> 25 Mart 2019’da alınmıştır.
- Başbakan Binali Yıldırım’ın Gambiya Dışişleri Bakanı’nı Kabulü. (2017, Temmuz 13). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/07/13/basbakan-yildirim-gambiya-disisleri-bakanini-kabulu> 18 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan Gabon’da. (2013, Ocak 6). **Ensonhaber**. Web: <https://www.ensonhaber.com/basbakan-erdogan-gabonda-2013-01-06.html> 16 Mart 2019’da alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan Gabon’da. (2013, Ocak 7). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-gabon-da-4229723-haberi/> 16 Mart 2019’da alınmıştır.

- Başbakan Erdoğan Güney Darfur'da. (2006, Mart 29). **Hürriyet.** Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogan-guney-darfurda-4166896> 15 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan Senegal'de. (2013, Ocak 10). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-senegal-de-4239166-haberi/> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan Somali'de. (2011, Ağustos 19). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-somali-de-siyaset-1428761/> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan, Güney Afrika'da (2). (2011, Ekim 4). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-guney-afrika-da-2-3036560-haberi/> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan, Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta ile Görüştü. (2014, Nisan 8). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-kenya-cumhurbaskani-ankara-yerelhaber-136957/> 20 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan'ın Etiyopya Temasları. (2007, Ocak 30). **Haberler.com.** <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-in-etiyopya-temaslari-haberi/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Yıldırım, Cibuti Başbakanı Muhammed İle Görüştü. (2017, Aralık 13). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-cibuti-basbakani-muhammed-istanbul-yerelhaber-2464897/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Yıldırım, Etiyopya Başbakanı Hailemariam Desalegn ile Telefonda Görüştü. (2017, Eylül 1). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-etiyopya-basbakani-ankara-yerelhaber-2255090/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Yıldırım, Etiyopya Cumhurbaşkanı ile Görüştü. (2017, Şubat 7). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/02/07/basbakan-yildirim-etiyopya-cumhurbaskani-ile-gorustu> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Yıldırım, Nijer Başbakanı Rafini'yi Resmi Törenle Karşıladi. (2018, Ocak 24). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-nijer-basbakani-rafini-ankara-yerelhaber-2551688/> 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

- Başbakan Yıldırım, Sudan Heyetini Kabul Etti. (2018, Haziran 1). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-sudan-heyetini-kabul-ankara-yerelhaber-2837713/> 15 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Başbakan Yıldırım; 2014 Hedef Vurulmuş ve Etkisiz Hale Getirilmiştir. (2018, Ocak 24). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-214-hedef-vurulmus-ankara-yerelhaber-2552752/> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Başbakan'dan Gülen İçin Kırmızı Bülten Sinyali. (2014, Aralık 17). **Cumhuriyet**, Başkan Atasoy, Senegal Cumhuriyeti'nde. (2017, Mayıs 20). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/baskan-atasoy-senegal-cumhuriyetinde-ankara-yerelhaber-2054571/> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Başkan Erdoğan'dan Afrika'ya Önemli Çağrı. (2018, Ekim, 10). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/turkiye-gonulleri-fethediyor> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Başkan Orhan'dan Uluslararası Atılım. (2015, Mart 22). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/baskan-orhan-dan-uluslararasi-atilim-erzurum-yerelhaber-687301/> 20 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Başbakan Erdoğan, Senegal'de. (2013, Ocak 10). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-senegal-de-4236720-haberi/> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Batı Afrika Ülkelerinde Kırsal Kesim Halkının Sağlık Hizmetlerine Erişimine Önemli Destek. (2014, Nisan 10). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/bati_afrika_ulkelerinde_kirsal_kesim_halkinin_saglik_hizmetlerine_erisimine_onemli_destek-6360_24_Kasim_2018'de_alinmistir.
- Batı Yeni Döneme Gelmedi. (2018, Temmuz 10). **Cumhuriyet**.
- Benin Büyükelçiliği Resepsiyonu. (2018, Ağustos 2). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/benin-buyukelciligi-resepsiyonu-ankara-yerelhaber-2955882> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Benin Büyükelçisinden Güven Mektubu (2016, Aralık), **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/65229/benin-buyukelcisinden-guven-mektubu> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2013, Eylül 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11118/benin-buyukelcisinden-guven-mektubu> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanı Boni Yayi Onuruna Akşam Yemeği (2012, Temmuz 9), **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10472/benin-cumhurbaskani-boni-yayi-onuruna-aksam-yemegi> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanı Dr. Boni Yayi TİKA Heyetini Makamında Kabul Etti. (2013,

Temmuz 6). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_cumhurbaskani_dr_boni_thomas_yayi_tika_heyetini_makaminda_kabul_etti-4581 5 Aralık 2018'de alınmıştır. (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018)

Benin Cumhurbaşkanı Sayın Thomas Boni Yayi'nin Ülkemizi Ziyareti, (2013, Aralık

5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/17093/benin-cumhurbaskani-sayin-thomas-boni-yayinin-ulkemizi-ziyareti> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanı Talon Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2016, Aralık 6). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/65261/benin-cumhurbaskani-talon-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanı Talon Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2018, Eylül 6). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı, Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96472/benin-cumhurbaskani-talon-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanı Thomas Yayi Onuruna Verdileri Akşam Yemeğinde Yaptıkları

Konuşma. (2012, Temmuz 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17848/benin-cumhurbaskani-thomas-bani-yayi-onuruna-verdikleri-resmi-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanı Yayi Çankaya Köşkü'nde. (2013, Mart 14). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul->

/1726/10817/benin-cumhurbaskani-yayi-cankaya-koskünde 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanı Yayın'dan ASO Başkanı Özdebir'e Ziyaret. (2014, Ağustos 29).

Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/benin-cumhurbaskani-yayi-dan-aso-baskani-ankara-yerelhaber-356025/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhurbaşkanlığından Sorumlu Devlet Bakanı N'Douro Çankaya Köşkü'nde.

(2013, Haziran 7). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10988/benin-cumhurbaskanligindan-sorumlu-devlet-bakani-ndouro-cankaya-koskünde> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhuriyeti Tarım, Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanlığı'na Ekipman Desteği.

(2014, Aralık 29). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_cumhuriyeti_tarim_hayvancilik_ve_balik_cilik_bakanligina_ekipman_destegi-14466 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Cumhuriyeti Ülke Raporu. (2016). **Kayseri Ticaret Odası.**

Benin Dışişleri Bakanı Agbenonci Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2017, Nisan 25).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74910/benin-disisleri-bakani-agbenonci-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Dışişleri Bakanı Çankaya Köşkü'nde. (2009, Nisan 10). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8242/benin-disisleri-bakani-cankaya-koskünde> 1 Aralık 2018'de

alınmıştır. Benin Pamuk Araştırma Enstitüsü'ne Ekipman Desteği. (2014, Eylül

24). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_pamuk_arastirma_enstitusune_ekipman_destegi-7815 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Pamuk Araştırma Enstitüsü'nün Çalışma Ziyaretine Destek. (2014, Şubat 19).

TİKA, Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_pamuk_arastirma_enstitusunun_calisma_ziyaretine_destek-5968 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

Benin Ülke Künyesi, **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/benin-kunyesi.tr.mfa_10_Ekim_2018'de_alinmistir.

- Benin. **CIA:The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bn.html> 10 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Benin. **Global Finance.** Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/benin-gdp-country-report> 10 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Benin. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|288|||T OTAL||2|1|1|1|1|2|1|1 10 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Benin: Genel Ekonomik Durum. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/benin/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum> 10 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Benin' Ambulans ve Tıbbi Donanım Desteği. (2015, Mayıs 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_e_ambulans_ve_tibbi_donanim_destegi-16776 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Benin'de Bohicon Pamuk Araştırma Enstitüsü Entomoloji Laboratuvarına Malzeme Desteği. (2013, Ekim 8). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninde_bohicon_pamuk_arastirma_enstitusu_entomoloji_laboratuvarina_malzeme_destegi_verildi-504 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Benin'de Çömlekçilik Sanatının Geliştirilmesine Yönelik Çalışmalar Devam Ediyor. (2013, Ağustos 15). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninde_comlekçilik_sanatinin_gelistirilmesine_yonelik_calismalar_devam_ediyor-4734 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Benin'de Pamuk Yetiştiriciliğine Destek. (2013, Haziran 26). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benin_pamuk_arastirma_enstitusune_ekipman_destegi-7815 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Benin'e Traktör ve Tarım Aletleri Desteği. (2013, Aralık 21). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/benine_traktor_ve_tarim_aletleri_destegi-554 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Benin'i Uçuracak Ziyaret. (2014, Haziran 26). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/06/26/benini-ucuracak-ziyaret?paging=fals> 4 Aralık 2018'de alınmıştır.

- Benin'in Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/benin-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 10 Ekim 2018'de alınmıştır. **Benin. The Worldbank Data,** Web: <https://data.worldbank.org/country/benin> 10 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Beninli Bakanlardan TİKA'ya Ziyaret. (2013, Mayıs 15). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninli_bakanlardan_tikaya_ziyaret-4284 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Beninli Diplomatlar Eğitim Programı (2017). (2017). **Diplomasi Akademisi.** Web: <http://diab.mfa.gov.tr/beninli-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa> 3 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Beninli Ebelere Yönelik Eğitim. (2016, Mayıs 26). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/beninli_ebelere_yonelik_egitim-23002 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Beninli Genç Diplomatlar Eğitim Programı. (2014, Temmuz). **Diplomasi Akademisi.** Web: <http://diab.mfa.gov.tr/beninli-genc-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa> 3 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Beşir Atalay Uganda Turunda.... (2012, Temmuz 6). **Türkiye.** Web: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a541371.aspx> 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Bir Tane de Diktatörden. (2016, Haziran 2). **Cumhuriyet.**
- Bir, Ç. (1999). **Somali'ye Bir Umut.** İstanbul: Sabah Kitapları.
- Biz AB'yi Test Ediyoruz. (2015, Ocak 25). **Cumhuriyet.**
- Bizi Nazarımızda Boko Haram ile DAEŞ ve FETÖ Arasında Fark Yok. (2017, Ekim 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84980/bizim-nazarimizda-boko-haram-ile-deas-ve-feto-arasinda-fark-yok> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- BM – EAGÜ Zirvesi Çerçevesinde İkili Temaslar. (2011, Mayıs 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9709/bm-eagu-zirvesi-cercevesinde-ikili-temaslar> 30 Nisan 2019'da alınmıştır.
- BM-EAGÜ Konferansı Çerçevesinde 2. Gün Temasları. (2011, Mayıs 10). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul->

/1726/9711/bm-eagu-konferansi-cercevesinde-2-gun-temaslari 10 Aralık 2018'de alınmıştır.

BN12-: 27 Haziran 2007, İnsani Yardımlar Hk.. (2007, Haziran 27). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/bn_12---_27-haziran-2007_-insani-yardimlar-hk_.tr.mfa 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Bostan, Yahya. (2013, Ocak 7). Gabon'da Sıcak Karşılama. **Sabah.** Web: https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/01/07/gabonda-sicak-karsilama___16_Mart 2019'da alınmıştır.

Botsvana Dışişleri Bakanı Çankaya Köşkü'nde. (2012, Eylül 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10529/botsvana-disisleri-bakani-cankaya-koskünde> 8 Nisan 2019'da alınmıştır.

Botsvana Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/botsvana-kunyesi.tr.mfa> 22 Ekim 2018'de alınmıştır.

Botsvanalı ve Gambiyalı Uzmanlara Balıkçılık Eğitimi. **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/botsvanali_ve_gambiyali_uzmanlara_balikcilik_egitimi-39975 19 Kasım 2018'de alınmıştır.

Botswana National Assembly. **Inter-Parliamentary Union.** Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2041_A.htm 22 Ekim 2018'de alınmıştır.

Botswana. **The WorldBank: Data.** Web: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=BW> 22 Ekim 2018'de alınmıştır.

Botswana. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|072|||TOTAL||2|1|1|2|1||1|1|1 22 Ekim 2018'de alınmıştır.

Bu Ziyaretimizin. Türkiye ile Cibuti Arasında Farklı Bir Dönüşüm ve Bileşime Vesile Olmasını Diliyorum. (2015, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2735/bu-ziyaretimizin-turkiye-ile-cibuti-arasinda-farkli-bir-donusum-ve-gelisime-vesile-olmasini-diliyorum> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.

Burkina Faso Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2014, Mart 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11461/burkina-faso-buyukelcisinden-guven-mektubu> 25 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2018, Eylül 4). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96421/burkina-faso-buyukelcisinden-guven-mektubu> 25 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/burkina-faso-gdp-country-report> 3 Mart 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso Standardizasyon, Metroloji ve Kalite Ajansı'ndan TSE'ye Ziyaret. (2016, Ağustos, 8). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/burkina-faso-standardizasyon-metroloji-ankara-yerelhaber-1504734/> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso Türkiye Büyükelçisi Karşıyaka'ya Hayran Kaldı. (2015, Temmuz 30). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/burkina-faso-turkiye-buyukelcisi-karsiyaka-izmir-yerelfotogaleri-10510613/> 27 Kasım 2018'de alınacaktır.

Burkina Faso Ulusal Meclis Başkanı Ouattara Çankaya Köşkü'nde. (2014, Mart 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11504/burkina-faso-ulusal-meclis-baskani-ouattara-cankaya-koskünde> 25 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso Ülke Raporu. (2013). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Burkina Faso, https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|854|||T OTAL||2|1|1|1|1|2|1|1, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 03 Mart 2018)

Burkina Faso. **The Worldbank:Data**, Web: <https://data.worldbank.org/country/burkina-faso> 4 Mart 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso: Genel Bilgiler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı**. Web: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Burkina%20Faso/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

159906&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=25220315294627703&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=hbibx6iut&_adf.ctrl-state=erznbs7er_131#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dhbibx6iut%26_afrLoop%3D25220315294627703%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

159906%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dhbibx6iut%26_afrLoop%3D25220315294627703%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK- 3 Mart 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso'da Faaliyetler Artarak Devam Edecek. (2014, Temmuz 28). **TİKA.**

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/burkina_fasoda_faaliyetler_aratarak_devam_edecek-7337 28 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso'da Kadınlara Yönelik Üretim İmkânları Geliştiriliyor. (2015, Şubat 5).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/burkina_faso'da_kadınlar_yonelik_uretim_imkanlari_gelistiriliyor-15262 28 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso'da Moringa Olifera Ağacı Yetiştirme Projesi. (2015, Şubat 11).

Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/burkina-faso-da-moringa-olifera-agaci-ankara-yerelhaber-615625/> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso'da Zeytin Dalı Harekâtı İçin Dua. (2018, Ocak 22). **Sabah.** Web:

<https://www.sabah.com.tr/webtv/haber/burkina-fasoda-zeytin-dali-harekati-icin-dua> 28 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Faso'ya Soma Şehitleri Hatıra Ormanı. (2015, Mayıs 21). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/burkina_faso_ya_soma_sehitleri_hatira_ormani-16986 28 Kasım 2018'de alınmıştır.

Burkina Fasolu Benjamin Fakülteyi Birincilikle Bitirdi. (2018, Haziran 26). **Milliyet.**

Web: <http://www.milliyet.com.tr/burkina-fasolu-benjamin-fakulteyi-birincilikle-kayseri-yerelhaber-2886493/> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

Büyükelçi Atamaları Hakkındaki Karar Resmi Gazetede Yayımlandı. (2016, Ağustos

26). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamalari-hakkındaki-karar-ankara-yerelhaber-1527770/> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.

Büyükelçi Atamaları Kararı Resmi Gazetede. (2018, Eylül 15). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamalari-resmi-gazete-de-ankara-yerelhaber-3033904/> 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçi Atamaları. (2014, Ekim 2). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamalari-ankara-yerelhaber-406451/> 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçi Atamalarına Dair Karar Resmi Gazetede Yayımlandı. (2016, Kasım 11.). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/buyukelci-atamalarina-dair-karar-resmi-ankara-yerelhaber-1641427/> 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Büyükelçi Hilmi Ege Türemen'in Mesajı. **T.C. Ambassade De Turquie**. Web: <http://konakri.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/352919> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz **T.C. Bamako Büyükelçiliği**, Web: <http://bamako.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz **T.C. Banjul Büyükelçiliği**. Web: <http://banjul.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 16 Kasım 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Abidjan Büyükelçiliği**. Web: <http://abidjan.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 20 Kasım 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Abuja Büyükelçiliği**. Web: <http://abuja.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği**, Web: <http://addisababa.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Akra Büyükelçiliği**. Web: <http://akra.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Ambassade De Turquie.** Web: <http://konakri.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Antananarivo Büyükelçiliği.** Web: <http://antananarivo.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Asmara Büyükelçiliği.** Web: <http://asmara.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 9 Ocak 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Brazavil Büyükelçiliği,** Web: <http://brazavil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Cibuti Büyükelçiliği.** Web: <http://cibuti.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Dakar Büyükelçiliği.** Web: <http://dakar.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 27 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Darüsselam Büyükelçiliği.** Web: <http://darusselam.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 25 Şubat 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Encemine Büyükelçiliği.** Web: <http://encemine.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 7 Mart 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Gaborone Büyükelçiliği.** Web: <http://gaboron.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>. 8 Nisan 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Harare Büyükelçiliği.** Web: <http://harare.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 4 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Juba Büyükelçiliği**. Web: <http://juba.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Kampala Büyükelçiliği**. Web: <http://kampala.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 1 Mart 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Kigali Büyükelçiliği**. Web: <http://kigali.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 1 Şubat 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Kinşasa Büyükelçiliği**. Web: <http://kinsasa.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Librevil Büyükelçiliği**. Web: <http://librevil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Luanda Büyükelçiliği**. Web: <http://luanda.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 5 Nisan 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Lusaka Büyükelçiliği**. Web: <http://lusaka.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 29 Nisan 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Maputo Büyükelçiliği**. Web: <http://maputo.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Niamey Büyükelçiliği**. Web: <http://niamey.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Pretorya Büyükelçiliği**. Web: <http://pretoria.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 15 Nisan 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Windhoek Büyükelçiliği.**

Web: <http://windhoek.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Yaounde Büyükelçiliği.** Web:

<http://yaounde.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 21 Mart 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz. **T.C. Mogadişu Büyükelçiliği.** Web:

<http://mogadisu.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik. **T.C. Asmara Büyükelçiliği.** Web:

<http://asmara.be.mfa.gov.tr/Mission/About> 9 Ocak 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik. **T.C. Banjul Büyükelçiliği.** Web:

<http://banjul.be.mfa.gov.tr/Mission/About> 16 Kasım 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik. **T.C. Librevil Büyükelçiliği.** Web:

<http://librevil.be.mfa.gov.tr/Mission/About> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Büyükelçilik. **T.C. Vagadugu Büyükelçiliği.**

Web:<http://ugudugu.be.mfa.gov.tr/Mission/About> 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

Büyükelçilik. **T.C. Windhoek Büyükelçiliği.** Web:

<http://windhoek.be.mfa.gov.tr/Mission/About> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.

Büyükelçinin Mesajı. **T.C. Abidjan Büyükelçiliği.** Web:

<http://abidjan.be.mfa.gov.tr/Mission/Message> 20 Kasım 2018'de alınmıştır.

Büyükelçinin Mesajı. **T.C. Kotonu Büyükelçiliği.** Web:

<http://kotonu.be.mfa.gov.tr/Mission/Message> 3 Aralık 2018'de alınmıştır.

Büyükelçinin Özgeçmişi. **T.C. Bamako Büyükelçiliği.** Web:

<http://bamako.be.mfa.gov.tr/Mission/Biography> 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cameroon – GDP. **IECONOMICS.** Web: <https://ieconomics.com/cameroon-gdp> 17

Ekim 2018'de alınmıştır.

Cameroon Assemblée Nationale – National Assembly (National Assembly). **Inter –**

Parliamentary Union. Web: [http://archive.ipu.org/parline-](http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2053_A.htm)

[e/reports/2053_A.htm](http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2053_A.htm) 17 Ekim 2018'de alınmıştır.

Cameroon GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/cameroon-gdp-country-report> 17 Ekim 2018'de alınmıştır.

Cameroon Sénat – Senate (Senate). **Inter – Parliamentary Union.** Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2054_B.htm 17 Ekim 2018'de alınmıştır.

Cameroon. **The WorldBank: Data.** Web: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=CM> 17 Ekim 2018'de alınmıştır.

Cameroon. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|120|||TOTAL|||2|1|1|1|1||1|1|1 17 Ekim 2018'de alınmıştır.

Chad Assemblée Nationale. **Inter-Parliamentary Union.** Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2061_A.htm 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Chad GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/chad-gdp-country-report> 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Chad. **International Monetary Fund.** Web: <https://www.imf.org/en/Countries/TCD> 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Chad. **The WorldBank: Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/chad> 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Chad. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|148|||TOTAL|||2|1|2|1|1||2|1|1 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Cibuti Cumhurbaşkanı İsmail Omer Guellah ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2015, Ocak 24). **T.C Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/2831/cibuti-cumhurbaskani-ismail-omar-guelleh-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinde-yaptiklari-aciklama> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2012, Mayıs 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı,** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10358/cibuti-buyukelcisinden-guven-mektubu> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.

- Cibuti Cumhurbaşkanı Çankaya Köşkü'nde. (2009, Ocak 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8113/cibuti-cumhurbaskani-cankaya-koskunda> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cibuti Cumhurbaşkanı Guellah Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2017, Aralık 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı,** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87789/cibuti-cumhurbaskani-guelleh-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cibuti Cumhurbaşkanı Guellah'e Fahri Doktora Tevdi Töreni. (2017, Aralık 20). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/cibuti-cumhurbaskani-guelleh-e-fahri-ankara-yerelhaber-2479144/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cibuti Cumhurbaşkanı Guellah'ın Ülkemizi Ziyareti. (2009, Ocak 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15410/cibuti-cumhurbaskani-guelleh-in-ulkemizi-ziyareti> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cibuti Cumhurbaşkanı Omer Guellah TBMM'de. (2017, Aralık 19). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/cibuti-cumhurbaskani-omar-guelleh-tbmm-ankara-yerelhaber-2477543/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cibuti Cumhurbaşkanı Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2009, Ocak 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17451/cibuti-cumhurbaskani-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cibuti Cumhurbaşkanı Sayın İsmail Ömer Guellah İle Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2009, Ocak 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15412/cibuti-cumhurbaskani-sayin-ismail-omer-guelleh-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cibuti Cumhuriyeti Öğrencileri Akdeniz Üniversitesi'nde. (2014, Eylül 8). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/cibuti-cumhuriyeti-ogrencileri-akdeniz-antalya-yerelhaber-370648/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti ile Eğitim İşbirliği Protokolü. (2017, Şubat 22). **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.**

Web: <http://www.meb.gov.tr/cibuti-ile-egitim-isbirligi-protokolu/haber/12982/tr> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti ile Ekonomik İlişkiler Hızlanacak. (2015, Ocak 25). **Sabah.** Web:

<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/01/25/cibuti-ile-ekonomik-iliskiler-hizlanacak> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti ile STA Süreci Başladı. (2016, Aralık 29). **Milliyet.** Web:

<http://www.milliyet.com.tr/cibuti-ile-sta-sureci-basladi-ekonomi-2369889/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti Ülke Bülteni. **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/uploads/ek-1-cibuti-ulke-bulteni.docx> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

bulteni.docx 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti Ülke Raporu. (2013). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Cibuti Ülke Raporu. (2015). Konya: Konya Ticaret Odası.

Cibuti'de 400 Bin Kişiye İlaç Desteği. (2017, Ekim 13). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27de_400_bin_kisiye_ilac_destegi-38648 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti'de Ambouli Uluslararası Havalimanının Mobese Bölümü Modernize Edildi.

(2018, Mart 13). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti_de_ambouli_uluslararası_havalimani_nin_mobese_bolumu_modernize_edildi-42130 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti'de Çevre Temizliğine Önemli Katkı. (2015, Temmuz 24). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27de_cevre_temizligine_onemli_katki-18247 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti'de Gabode Lisesi'ne Okul Malzemesi ve Ekipman Desteği. (2016, Kasım 21).

TİKA. Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27de_gabode_lisesi%27ne_okul_malzemesi_ve_ekipman_destegi-30053 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti'deki Osmanlı İzleri Yenilenecek. (2015, Ocak 25). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti_deki_osmanli_izleri_yenilenecek-14830 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti'nin Devlet Lisesine Tam Donanımlı Teknoloji Sınıfı Kuruldu. (2017, Ocak 11).

TİKA. Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27nin_devlet_lisesine_tam_donanimli_t_eknoloji_sinifi_kuruldu-31923 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti'nin En Büyük Camiinde Sona Gelindi. (2018, Aralık 8). **Türkiye Diyanet Vakfı**. Web: <https://tdv.org/tr-TR/2018/12/08/cibutin-in-en-buyuk-camiinde-sona-gelindi/> 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibuti'nin Siyasi Görünümü. **T.C Dışişleri Bakanlığı**, Web: <http://www.mfa.gov.tr/cibuti-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 21 Nisan 2018'de alınmıştır.

Cibuti'ye 6 Adet Tam Teşekküllü Ambulans. (2015, temmuz 8). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti%27ye_6_adet_tam_tesekkullu_ambulans-17999 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cibutili Bakan Türkiye'de (2004, Mart 2). **Cumhuriyet**.

Cibutili Öğrenciler Çankırı'da Yüksek Lisans Yapacak. (2016, Kasım 3). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/cibutili-ogrenciler-cankiri-da-yuksekcankiri-yerelhaber-1627452/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cleveland, W. (2008). **Modern Ortadoğu Tarihi**. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Congo Assemblée Nationale (National Assembly). **Inter-Parliamentary Union**. Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2071_A.htm 16 Ekim 2018'de alınmıştır.

Congo Sénat (Senate). **Inter-Parliamentary Union**. Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2370_B.htm 16 Ekim 2018'de alınmıştır.

Congo, Rep. **The WorldBank: Data**. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CG> 16 Ekim 2018'de alınmıştır.

Congo, Rep.. **The WorldBank: Data**. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2017&locations=CG&start=1960&view=chart> 16 Ekim 2018'de alınmıştır.

Congo, Rep.. **The Worldbank:Data**, Web: <https://data.worldbank.org/country/congo-dem-rep> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.

Congo. **CIA: The World Factbook**. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cg.html> 5 Nisan 2018'de alınmıştır.

- Congo. **CIA: The World Factbook.** Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cg.html> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Congo. **Trade Map.** Web: [https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|178|||T
OTAL||2|1|1|2|1||2|1|1](https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|178|||TOTAL||2|1|1|2|1||2|1|1) 16 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Congo. **Worldbank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/congo-dem-rep> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Cote d'Ivoire. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/cote-divoire> 5 Mart 2018'de alınmıştır.
- Cote d'Ivoire's Exports to Turkey. **TradeMap.** Web: [https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c384%7c%7c792%7c
%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1](https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c384%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1) 18 Mayıs 2019'da alınmıştır.
- Cote d'Ivoire's Imports From Turkey. **TradeMap.** Web: [https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c384%7c%7c792%7c%7
cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1](https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c384%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1) 18 Mayıs 2019'da alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan Addis Ababa Milli Sarayı'nda. (2015, Ocak 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2724/cumhurbaskani-erdogan-addis-ababa-mill-sarayinda> 11 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan Cibuti'de. (2015, Ocak 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2732/cumhurbaskani-erdogan-cibutide> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan Çad'da. (2017, Aralık 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87872/cumhurbaskani-erdogan-cadda> 6 Mart 2019'da alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan Ekvator Ginesi'nde. (2014, Kasım 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1513/cumhurbaskani-erdogan-ekvator-ginesinde> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Etiyopya'da. (2015, Ocak 21). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2723/cumhurbaskani-erdogan-etiyopyada-11-Ocak-2019-da-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Etiyopya'ya Gitti. (2015, Ocak 21). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2720/cumhurbaskani-erdogan-etiyopyaya-gitti-11-Ocak-2019-da-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Fildişi Sahili'nde. (2016, Şubat 28). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39960/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahilinde-21-Kasim-2018-de-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Gana Başkanlık Sarayı'nda. (2016, Mart 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39984/cumhurbaskani-erdogan-gana-baskanlik-sarayinda-6-Aralik-2018-de-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Gana'da. (2016, Mart 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39977/cumhurbaskani-erdogan-ganada-6-Aralik-2018-de-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Görüştü. (2017, Ekim 20).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/85003/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-gorustu-10-Aralik-2010-da-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Gine'de. (2016, Mart 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı,** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40025/cumhurbaskani-erdogan-ginede-10-Aralik-2018-de-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde. (2018, Temmuz 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95941/cumhurbaskani-erdogan-guney-afrika-cumhuriyeti-nde-15-Nisan-2019-da-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Kenya'da. (2016, Haziran 2). **T.C. Cumhurbaşkanlığı,**

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44221/cumhurbaskani-erdogan-kenyada-18-Ocak-2019-da-alinmistir>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Madagaskar'da. (2017, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70812/cumhurbaskani-erdogan-madagaskarda-25 Ocak 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70812/cumhurbaskani-erdogan-madagaskarda-25-Ocak-2019-da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Mali'de. (2018, Mart). **Sabah.** Web:

[https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/03/cumhurbaskani-erdogan-maliye-geldi 6 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/03/cumhurbaskani-erdogan-maliye-geldi-6-Aralik-2018-de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Nijerya Devlet Başkanlığı Sarayı'nda. (2016, Mart 2). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı.

Web:

[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40011/cumhurbaskani-erdogan-nijerya-devlet-baskanligi-sarayinda 20 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40011/cumhurbaskani-erdogan-nijerya-devlet-baskanligi-sarayinda-20-Aralik-2018-de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Nijerya'da. (2016, Mart 2). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40004/cumhurbaskani-erdogan-nijeryada 20 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40004/cumhurbaskani-erdogan-nijeryada-20-Aralik-2018-de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Senegal Cumhurbaşkanı Sall ile Görüştü. (2015, Kasım 14).

T.C.

Cumhurbaşkanlığı.

Web:

[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/35925/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu 26 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/35925/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu-26-Aralik-2018-de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Senegal'de. (2016, Şubat 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38721/cumhurbaskani-erdogan-senegalde 26 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38721/cumhurbaskani-erdogan-senegalde-26-Aralik-2018-de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Senegal'de. (2018, Mart 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90599/cumhurbaskani-erdogan-senegalde 26 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90599/cumhurbaskani-erdogan-senegalde-26-Aralik-2018-de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Somali'de. (2015, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı,** Web:

[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2740/cumhurbaskani-erdogan-somalide 4 Şubat 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2740/cumhurbaskani-erdogan-somalide-4-Subat-2019-da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Somali'de. (2016, Haziran 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44254/cumhurbaskani-erdogan-somalide 4 Şubat 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44254/cumhurbaskani-erdogan-somalide-4-Subat-2019-da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Sudan'da. (2017, Aralık 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87833/cumhurbaskani-erdogan-sudanda 11 Şubat 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87833/cumhurbaskani-erdogan-sudanda-11-Subat-2019-da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Tanzanya'da. (2017, Ocak 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70782/cumhurbaskani-erdogan-tanzanyada-24-Şubat 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70782/cumhurbaskani-erdogan-tanzanyada-24-Subat-2019-da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Zambiya'da. (2018, Temmuz 28). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95995/cumhurbaskani-erdogan-zambiya-da-30 Nisan 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95995/cumhurbaskani-erdogan-zambiya-da-30-Nisan-2019-da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Afrika'ya Yerli Para ile İş Yapma Çağrısında Bulundu.

DEİK. Web: <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-cumhurbaskani-erdogan-afrika-ya-yerli-para-ile-is-yapma-cagrisinda-bulundu> 5 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Angola Cumhurbaşkanı Lourenço ve Togo Devlet Başkanı Gnassingbe ile Bir Araya Geldi. (2018, Temmuz 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95982/cumhurbaskani-erdogan-angola-cumhurbaskani-lourenco-ve-togo-devlet-baskani-gnassingbe-ile-bir-araya-geldi> 5 Nisan 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çad Cumhurbaşkanı Itno ile Görüştü. (2016, Kasım 2). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/58844/cumhurbaskani-erdogan-cad-cumhurbaskani-itno-ile-gorustu> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çad Dışişleri Bakanı Deubet'i Kabul Etti. (2014, Aralık 17).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1566/cumhurbaskani-erdogan-cad-basbakani-deubeti-kabul-etti> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fildişi Sahili Başkanlık Sarayı'nda. (2016, Şubat 29). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39967/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahili-baskanlik-sarayinda> 21 Kasım 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı Diby'i Kabul Etti. (2014, Aralık 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1565/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahili-disisleri-bakani-dibyyi-kabul-etti> 21 Kasım 2018'de alınmıştır.

- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fildişi Sahili İmamlar Yüksek Konseyi'ni Kabul Etti. (2016, Şubat 29). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39976/cumhurbaskani-erdogan-fildisi-sahili-imamlar-yuksekkonseyini-kabul-etti> 21 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, G-20 Liderleri Onuruna Akşam Yemeği Verdi. (2015, Kasım 14) **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/35947/cumhurbaskani-erdogan-g-20-liderleri-onuruna-aksam-yemegi-verdi> 4 Mayıs 2019'da alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gana Millet Camii ve Külliyesi'ni Ziyaret Etti. (2016, Mart 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40000/cumhurbaskani-erdogan-gana-millet-camii-ve-kulliyesini-ziyaret-etti> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Bir Araya Geldi. (2017, Nisan 28). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74991/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-bir-araya-geldi.html> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Görüştü. (2017, Temmuz 7). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/78815/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-gorustu> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Gine Cumhurbaşkanı Conde İle Görüştü. (2017, Ekim 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/85003/cumhurbaskani-erdogan-gine-cumhurbaskani-conde-ile-gorustu> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Ramaphosa ile Görüştü. (2018, Temmuz 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95980/cumhurbaskani-erdogan-guney-afrika-cumhuriyeti-cumhurbaskani-ramaphosa-ile-gorustu> 15 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kenya Dışişleri ve Uluslararası Ticaret Bakanı Jibril'i Kabul Etti. (2016, Ocak 12). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37540/cumhurbaskani-erdogan-kenya->

disisleri-ve-uluslararası-ticaret-bakanı-jibrili-kabul-etti 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Madagaskar Cumhurbaşkanı Rajaonarimampianina ile Görüştü. (2016, Mayıs 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44096/cumhurbaskani-erdogan-madagaskar-cumhurbaskani-rajaonarimampianina-ile-gorustu> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Madagaskar Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda. (2017, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70816/cumhurbaskani-erdogan-madagaskar-cumhurbaskanligi-sarayinda> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Madagaskar Meclis ve Senato Başkanlarını Kabul Etti. (2017, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70825/cumhurbaskani-erdogan-madagaskarda-meclis-ve-senato-baskanini-kabul-etti> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mogadişu Büyükelçiliği'ni Açtı. (2016, Haziran 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44256/cumhurbaskani-erdogan-mogadis-u-buyukelciligini-acti> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mozambik Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda. (2017, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70802/cumhurbaskani-erdogan-mozambik-cumhurbaskanligi-sarayinda> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mozambik Devlet Başkanı Nyusi ile Görüştü. (2018, Eylül 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/98759/cumhurbaskani-erdogan-mozambik-devlet-baskani-nyusi-ile-gorustu> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Nijer Başbakanı Rafini'yi Kabul Etti. (2018, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/89207/cumhurbaskani-erdogan-nijer-basbakani-rafiniyi-kabul-etti> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou İle Görüştü. (2015, Nisan 23).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31980/cumhurbaskani-erdogan-nijer-cumhurbaskani-issoufou-ile-gorustu> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ruanda Başbakanı Ngirente ile Bir Araya Geldi. (2018, Ekim 10). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-ruanda-basbakani-ngirente-11318219-haberi/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal Cumhurbaşkanı Sall ile Görüştü. (2015, Nisan 25).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32014/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal Cumhurbaşkanı Sall İle Görüştü. (2016, Mayıs 22).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44006/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal Cumhurbaşkanı Sall İle Görüştü. (2018, Temmuz 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95961/cumhurbaskani-erdogan-senegal-cumhurbaskani-sall-ile-gorustu> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sevakin Adası'nı Ziyaret Etti. (2017, Aralık 25). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87856/cumhurbaskani-erdogan-sevakin-adasini-ziyaret-etti> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali – Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Açılışını Yaptı. (2015, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2741/cumhurbaskani-erdogan-somali-turkiye-egitim-ve-arastirma-hastanesinin-acilisini-yapti> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Başbakanı Hayri'yi Kabul Etti. (2017, Ekim 26).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/86102/cumhurbaskani-erdogan-somali-basbakani-hayriyi-kabul-etti> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Başbakanı Hayri'yi Kabul Etti. (2017, Eylül 20).

T.C. **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/83566/cumhurbaskani-erdogan-somali-basbakani-hayriyi-kabul-etti> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Cumhurbaşkanı Mahmud ile Görüştü (2016, Şubat 23).**T.C.** **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39905/cumhurbaskani-erdogan-somali-cumhurbaskani-mahmud-ile-gorustu> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sudan Devlet Başkanı El Beşir ile Görüştü. (2017, Aralık 13). **T.C.** **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87710/cumhurbaskani-erdogan-sudan-devlet-baskani-el-besir-ile-gorustu> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sudan Dışişleri Bakanı Ghandour'u Kabul Etti. (2018, Şubat 13). **T.C.** **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90402/cumhurbaskani-erdogan-sudan-disisleri-bakani-ghandouru-kabul-etti> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Tanzania Devlet Başkanlığı Sarayında. (2017, Ocak 23).

T.C. **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70790/cumhurbaskani-erdogan-tanzanya-devlet-baskanligi-sarayinda> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Zambiya Cumhurbaşkanlığı Sarayında. (2018, Temmuz 28).

T.C. **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/95999/cumhurbaskani-erdogan-zambiya-cumhurbaskanligi-sarayinda> 30 Nisan 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Abidjan Şehri Altın Anahtarı Takdim Edildi. (2016, Şubat 29). **T.C.** **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39972/cumhurbaskani-erdogana-abidjan-sehri-altin-anahtari-takdim-edildi.html> 21 Kasım 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Madagaskar Devlet Yüksek Nişanı Tevcih Edildi. (2017, Ocak 25). **T.C.** **Cumhurbaşkanlığı.** **Web:**

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70830/cumhurbaskani-erdogana-madagaskar-devlet-yukse-nisani-tevcih-edildi> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika Ziyaretlerinin Son Ayağı Gine'de. (2016, Mart 4).

Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-in-afrika-ziyaretlerinin-istanbul-yerelhaber-1246850/> 12 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Göreve Başlama Törenine 22 Devlet Başkanı Katılacak.

(2018, Temmuz 8). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-in-goreve-baslama-ankara-yerelhaber-2910271/> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül Dostluk Yemeğinde Konuştu: ABD'deki Türk Toplumu İki Ülke

Arasında Değerli Bir Köprü. (2008, Eylül 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7950/cumhurbaskani-gul-dostluk-yemeginde-konustu-abddeki-turk-toplumu-iki-ulke-arasinda-degerli-bir-kopru> 4 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül Dünya Liderleriyle Buluşuyor. (2008, Eylül 24). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7946/cumhurbaskani-gul-dunya-liderleriyle-bulusuyor> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül Gabon'da. (2011, Mart 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9607/cumhurbaskani-gul-gabonda> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül Gana'da. (2011, Mart 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9601/cumhurbaskani-gul-ganada> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül Kamerun'da Coşkuyla Karşılandı. (2010, Mart 16). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8845/cumhurbaskani-gul-kamerunda-coskuyla-karsilandi> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül Kamerun'dan Seslendi: Afrika'yı En İyi Yardım Yatırımıyla Olur.

(2010, Mart 17). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8849/cumhurbaskani->

gul-kamerundan-seslendi-afrikaya-en-iyi-yardim-yatirimla-olur 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül Kenya'da. (2009, Şubat 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8167/cumhurbaskani-gul-kenyada-18 Ocak 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8167/cumhurbaskani-gul-kenyada-18-Ocak-2019'da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Gül Kenya'da. (2009, Şubat 21). **Cumhuriyet.**

Cumhurbaşkanı Gül Senegal'de. (2008, Mart 12). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7829/cumhurbaskani-gul-senegalde-26 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7829/cumhurbaskani-gul-senegalde-26-Aralik-2018'de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Gül Somali Cumhurbaşkanı ile Görüştü. (2010, Mayıs 21). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9007/cumhurbaskani-gul-somali-cumhurbaskani-ile-gorustu 4 Şubat 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9007/cumhurbaskani-gul-somali-cumhurbaskani-ile-gorustu-4-Subat-2019'da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Gül Tanzania'da. (2009, Şubat 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8170/cumhurbaskani-gul-tanzanyada-24 Şubat 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8170/cumhurbaskani-gul-tanzanyada-24-Subat-2019'da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Gül, Benin Dışişleri Bakanı Arifari – Bako'yu Kabul Etti. (2012, Temmuz 31). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10493/cumhurbaskani-gul-benin-disisleri-bakani-arifari-bakoyu-kabul-etti 1 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10493/cumhurbaskani-gul-benin-disisleri-bakani-arifari-bakoyu-kabul-etti-1-Aralik-2018'de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Gül, D – 8 Zirvesi İçin Nijerya'ya Gitti. (2010, Temmuz 7). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9106/cumhurbaskani-gul-d-8-zirvesi-icin-nijeryaya-gitti 20 Aralık 2018'de alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9106/cumhurbaskani-gul-d-8-zirvesi-icin-nijeryaya-gitti-20-Aralik-2018'de-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Gül, Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba ile Görüştü. (2013, Eylül 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11145/cumhurbaskani-gul-gabon-cumhurbaskani-ondimba-ile-gorustu 15 Mart 2019'da alınmıştır.](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11145/cumhurbaskani-gul-gabon-cumhurbaskani-ondimba-ile-gorustu-15-Mart-2019'da-alinmistir)

Cumhurbaşkanı Gül, Güney Sudan Büyükelçisi Gai Yoh'u Kabul Etti. (2012, Ekim 10). **Haberler.com.** Web: [https://www.haberler.com/cumhurbaskani-gul-guney-sudan-buyukelcisi-gai-yoh-4003753-haberi/ 16 Ocak 2019'da alınmıştır.](https://www.haberler.com/cumhurbaskani-gul-guney-sudan-buyukelcisi-gai-yoh-4003753-haberi/)

Cumhurbaşkanı Gül, Kamerun Dışişleri Bakanı Mbonjo'yu Kabul Etti. (2012, Nisan 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10308/cumhurbaskani-gul-kamerun-disisleri-bakani-mbonjoyu-kabul-etti> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül, Kamerun Meclis Başkanı Cibril'i Kabul Etti. (2012, Mayıs 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10343/cumhurbaskani-gul-kamerun-meclis-baskani-cibrili-kabul-etti> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül, Kamerun'da. (2010, Mart 17). **Cumhuriyet.**

Cumhurbaşkanı Gül, Kenya Meclis Başkanını Kabul Etti. (2011, Şubat 28). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9553/cumhurbaskani-gul-kenya-meclis-baskanini-kabul-etti> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül, Kinşasa'daki Şafak Türk Okulu'nu Ziyaret Etti. (2010, Mart 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8842/cumhurbaskani-gul-kinsasadaki-safak-turk-okulunu-ziyaret-etti> 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül, Sudan Dışişleri Bakanını Kabul Etti. (2010, Ekim 13). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9257/cumhurbaskani-gul-sudan-disisleri-bakanini-kabul-etti> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül: Afrika Kıtası'nın Sorunlarını Kendi Sorunlarımız Olarak Görüyoruz. (2009, Şubat 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8168/cumhurbaskani-gul-afrika-kitasinin-sorunlarini-kendi-sorunlarimiz-olarak-goruyoruz> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül: Somali Cumhurbaşkanı'nın Ziyareti İlişkilerimiz İçin Yeni Ufuklar Açacaktır. (2012, Şubat 14). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10177/bu-ziyaret-ulkelerimizin-ornek-is-birliginde-yeni-ufuklar-acacaktır> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül: Tanzania ile İlişkilerimizde Yeni Bir Sayfa Açılıyor. (2009, Şubat 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8172/cumhurbaskani-gul-tanzanya-ile-iliskilerimizde-yeni-bir-sayfa-aciliyor> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül'den Kamerun Cumhurbaşkanı Biya Onuruna Akşam Yemeği. (2013, Mart 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10836/cumhurbaskani-gulden-kamerun-cumhurbaskani-biya-onuruna-aksam-yemegi> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül'den Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta Onuruna Akşam Yemeği. (2014, Nisan 8). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11533/cumhurbaskani-gulden-kenya-cumhurbaskani-kenyatta-onuruna-aksam-yemegi> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül'den Somali Açıklaması: Yaşanan Acılar İslam Dünyasının Katkılarıyla Azaltılacak. (2011, Ağustos 17). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9844/cumhurbaskani-gulden-somali-aciklamasi-yasanan-acilar-islam-dunyasinin-katkilariyla-azaltilacak> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül'den Türk İş Adamlarına: Afrika Ülkelerinde İş Yapın. (2010, Mart 14) **T.C. Cumhurbaşkanlığı,** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8839/cumhurbaskani-gulden-turk-is-adamlarina-afrika-ulkelerinde-is-yapin> 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül'den Türk ve Kamerunlu İş Adamlarına: Birbirinize Güvenin. (2010, Mart 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8846/cumhurbaskani-gulden-turk-ve-kamerunlu-is-adamlarina-birbirinize-guvenin> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül'e Çad Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2008, Aralık 29). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8088/cumhurbaskani-gule-cad-buyukelcisinden-guven-mektubu> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül'ün ABD'deki Temasları Sürüyor. (2008, Eylül 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/7944/cumhurbaskani-gulun-abddeki-temaslari-suruyor> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Kikwete'nin Ziyareti: İlişkilerimizi Kuvvetlendirilmesi Yönünde Kararlı Bir Adım Daha. (2010, Şubat 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8786/cumhurbaskani-kikwetenin-ziyareti-iliskilerin-kuvvetlendirilmesi-yonunde-kararli-bir-adim-daha> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Vekili ve TBMM Başkanı Çiçek'in Sudan Ulusal Meclisi Başkanı El Tahir ile Görüşmesi. (2013, Mart 12). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=124586 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay, Sudan Dışişleri Bakanı'nı Kabul Etti. (2018, ağustos 15). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-yardimcisi-oktay-sudan-ankara-yerelhaber-2981972/> 15 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çad Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2018, Aralık 13). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/100094/cad-buyukelcisinden-guven-mektubu> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad Cumhurbaşkanı Deby Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2019, Şubat 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı,** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/102197/cad-cumhurbaskani-deby-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad Cumhurbaşkanı İdriss Deby İtno'nun Ülkemizi Ziyareti. (2019, Şubat 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/102163/cad-cumhurbaskani-idriss-deby-itno-nun-ulkemizi-ziyareti> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad Cumhurbaşkanı İdriss Deby Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2000, Nisan 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-suleyman-demirel/1718/4138/cad-cumhurbaskani-idriss-deby-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad Cumhurbaşkanı Sayın İdriss Deby'yi Resmi Karşılama Töreninde Yaptığı Konuşma. (2000, Nisan 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-suleyman-demirel/1718/4139/cad-cumhurbaskani-sayin-idriss-debyyi-resm-karsilama-torende-yaptigi-konusma> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad Encemine Büyükşehir Belediyesi'ne Pülverizatör Desteği. (2014, Eylül 5). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_encemine_buyuksehir_belediyesine_pulverizator_destegi-7674 8 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad Felix Eboue Lisesi'ne Jeneratör Desteği. (2014, Mart 17). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_felix_eboue_lisesine_jenerator_destegi-6149 8 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad ile İkili İlişkiler. (2000, Nisan 28). **Cumhuriyet.**

Çad Sağlık Personeline Eğitim. (2016, Mart 31). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_saglik_personeline_egitim-21960 8 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad Ülke Bülteni. (2017). Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.

Çad: Genel Bilgiler. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/cad/genel-bilgiler> 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Çad: Genel Ekonomik Durum. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/cad/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum> 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Çad'da 11 Sosyal Faaliyet Merkezine Malzeme Desteği Verildi. (2013, Ağustos 26). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_11_sosyal_faaliyet_merkezine_malzeme_destegi_verildi-4778 8 Mart 2019'da alınmıştır.

Çad'da Bulunan FETÖ İltisaklı Okullar Maarif Vakfımıza Devredildi. (2017, Aralık 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87875/cadda-bulunan-feto-iltisakli-okullar-maarif-vakfimize-devredildi> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

- Çad'da Bulunan Sarh Mülteci Kampına İnsani Yardım. (2014, Mart 10). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_bulunan_sarh_multeci_kampina_insani_yardim-6091 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çad'da Katı Atık ve Şehir Planlaması Eğitimi. (2018, Haziran 21). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad%27da_kati_atik_ve_sehir_planlamasi_egitimi-45158 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çad'da Tarım Alanında Kapasite Artırımına Yönelik Projeler Devam Ediyor. (2013, Aralık 30). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_tarim_alaninda_kapasite_artirimina_yonelik_projeler_devam_ediyor-5600 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çad'da TİKA İftarı. (2018, Haziran 6). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cad_da_tika_iftari-44685 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çad'da Türk Çad Girişimcileri Kooperatifine Briket Makinesi Desteği. (2014, Eylül 12). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadda_turk_cad_girisimcileri_kooperatifine_briket_makinesi_destegi-7716 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çad'ın Başkenti Encemine'de Sağlık Meslek Lisesine Ekipman Desteği. (2014, Mayıs 19). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cadin_baskenti_enceminede_saglik_meslek_lisesine_ekipman_destegi-6693 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çadlı Diplomatlar Eğitim Programı. (2015). **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://diab.mfa.gov.tr/cadli-diplomatlar-egitim-programi-2015.tr.mfa> 7 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çadlı Vekiller TBMM'de. (2015, Şubat 26). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/cadli-vekiller-tbmm-de-ankara-yerelhaber-643085/> 7 Mart 2019'da alınmıştır.
- Çağlayan: Gümrük Avantajı 2013'te Bitiyor. (2012, Ekim 5). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/caglayan-gumruk-avantaji-2013-te-bitiyor-ekonomi-1606981/> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Çanakkale Kara Savaşları'nın 100. Yıl Dönümü: 16 Devlet Başkanı Şehitler Abidesinde. (2015, Nisan 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web:

- <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31993/canakkale-kara-savaslarinin-100-yil-donumu-16-devlet-baskani-sehitler-abidesinde> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Çocukların Açlıktan Öldüğü Bir Dünyada Huzur ve Barış Olmaz. (2017, Nisan 26).
T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74927/cocuklarin-acliktan-oldugu-bir-dunyada-huzur-ve-baris-olmaz> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Çankaya'da Güney Afrika'da Kadınların Mücadeleleri Sergisi. (2016, Ağustos 15).
Milliyet. Web: <https://www.timeturk.com/cankaya-da-guney-afrika-da-kadinlarin-mucadeleleri-sergisi/haber-249131> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Çetinkaya, Hikmet, Gözlerini Açıp Baksalar.... (6 Ekim 2011). **Cumhuriyet.**
- Çevikcan, Serpil, Bektaş, Ümit. Bir Üflerim. (1996, Ekim 9). **Milliyet.**
- D – 8; Adil, Huzurlu ve İstikrarlı Bir Dünya Talebinin Mücessem Halidir. (2017, Ekim 20).
T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84994/d-8-adil-huzurlu-ve-istikrarli-dunya-talebinin-mucessem-hlidir> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Dakar Sokakları Türk Bayraklarıyla Süslendi. (2018, Şubat 28).**Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/02/28/dakar-sokaklari-turk-bayraklariyla-suslendi> 26 Aralık 2019'da alınmıştır.
- Davutoğlu Eritre Dışişleri Bakanı 'yla Görüştü. (2012, Kasım 16). **TRTHABER.** Web: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/davutoglu-eritre-disisleri-bakaniyla-gorustu-20285.html> 9 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Davutoğlu Etiyopya'da . (2011, Aralık 16). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-etiyopya-da/dunya/haberdetay/22.08.2011/1429917/default.htm> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Davutoğlu, Cibuti Dışişleri Bakanı Yusuf ile Görüştü. (2012, Kasım 16).
Haberler.com. Web: <https://www.haberler.com/davutoglu-cibuti-disisleri-bakani-yusuf-ile-4150823-haberi/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Davutoğlu, Etiyopya'da Temaslarda Bulundu. (2012, Kasım 16). **YeniŞafak.** Web: <https://www.yenisafak.com/politika/davutoglu-etiyopyada-temaslarda-bulundu-424217> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Davutoğlu, Güney Afrika'da Nizamiye Kllyesi'ni Ziyaret Etti. (2011, Ağustos 21).

Haberler.com. Web: <https://www.haberler.com/davutoglu-guney-afrika-da-nizamiye-kulliyesi-ni-2944832-haberi/> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.

Davutoğlu'ndan BM'de Suriye Mesaisi. (2012, Eylül 25). **Hürriyet.** Web:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglundan-bmde-suriye-mesaisi-21549075> 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

DEAş ile Mücadele, Başka Bir Terör rgtyle Yürütülmemelidir. (2017, Mayıs 10).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75147/deas-ile-mucadele-baska-bir-teror-orgutuyule-yurutulmemelidir> 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

DEAş, El-Kaide ve Boko Haram Gibi örgütlerin ncelikli Hedefi Her Zaman Müslümanlar Olmuştur. (2018, Mart 2). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90621/deas-el-kaide-ve-boko-haram-gibi-orgutlerin-ocelikli-hedefi-her-zaman-muslimanlar-olmustur> 14 Aralık 2018'de alınmıştır.

DEİK Aralık 2010 Faaliyet Raporu. **DEİK.** Web:

<http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/445> 9 Mart 2019'da alınmıştır.

DEİK'in Afrika Ziyaretinde Son Durak Madagaskar Oldu. (2017). **DEİK.** Web:

<https://www.deik.org.tr/uploads/basin-bulteni-turkiye-madagaskar-is-forumu-25-1-2017.pdf> 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

Demokratik Kongo'da Zirai Kalkınmaya Destek. (2013, Ağustos 27). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/demokratik_kongoda_zirai_kalkinmaya_destek-4784 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Deniz Haydutluğu ile Mücadele. **Türk Deniz Kuvvetleri.** Web:

<https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/395/CTF.pdf> 6 şubat 2019'da alınmıştır.

Devlet Bakanı Zafer Çağlayan Güney Afrika'da. (2009, Kasım). **Milliyet.** Web:

<http://www.milliyet.com.tr/devlet-bakani-zafer-caglayan-guney-afrika-da-ekonomi-1156921/> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dış İlişkiler. **T.C. Jandarma Genel Komutanlığı,** Web:

https://www.jandarma.gov.tr/diger/dis_iliskiler.htm 17 Kasım 2018'de alınmıştır.

- Dış Politika Kronolojisi – 2012 – Temmuz. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/temmuz__tr.mfa 1 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, 2009, Ocak. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/ocak2009.tr.mfa> 8 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, 2010, Mayıs. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/mayis__tr.mfa 1 Mart 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, 2012, Aralık. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/aralik__tr.mfa
- Dış Politika Kronolojisi, 2012, Kasım. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/kasim__tr.mfa
- Dış Politika Kronolojisi, 2012, Mayıs. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/mayis__tr.mfa 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, 2012, Şubat. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/subat__tr.mfa 15 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, 2014, Haziran. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/haziran__tr.mfa 29 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, 2016, Kasım. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/kasim2016.tr.mfa> 7 Mart 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, 2016, Kasım. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/kasim2016.tr.mfa> 7 Mart 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi, Ocak 2013. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-kronolojisi_2013-01-ocak.tr.mfa 15 Mart 2019'da alınmıştır.
- Dış Politika Kronolojisi/Ocak 2015/1 Ocak. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/ocak__tr.mfa 27 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Dış Politika: Efsane!. (2013, Ocak 3). **Cumhuriyet.**
- Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Ahmet Yıldız'ın Somali Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Yusuf Garaad Omar ile Görüşmesi, 21 Haziran 2017. (2017, Haziran 21). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcisinin-somalili-bakani-kabulu.tr.mfa> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Kuru Somali Dışışleri Bakan Yardımcısı Ali Mohamed Ahmed'i Kabul Etti. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-buyukelci-kuru-somali-disisleri-bakan-yardimcisi-ahmed_i-kabul-etti.tr.mfa 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru Somali İçin Yeni Düzen Konulu Brüksel Konferansı'na Katıldı. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-naci-kuru-somali-icin-yeni-duzen-konulu-bruksel-konferansina-katildi.tr.mfa> 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu BM'deki Arabuluculuk Dostlar Grubu Toplantısı'na Eşbaşkanlık Yaptı. **T.C. Dışışleri Bakanlığı**

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu Çad Dışışleri Bakanı ve Ruanda Dışışleri Bakanlığı'nda Devlet Bakanı ile Görüşmesi, 10 Şubat 2018. (2018, Şubat 10). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-cad-ve-ruanda-disisleri-bakaniyle-gorusmesi.tr.mfa> 1 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu Somali Başbakanı Hasan Ali Kayre ile Görüştü, 26 Ekim 2017. (2017, Ekim 26). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-somali-basbakani-hasanalikayre-ile-gorustu.tr.mfa> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu Sudan'lı Mevkidaşıyla Bir Araya Geldi. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-sudan_li-mevkidasiyla-bir-araya-geldi.tr.mfa 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu'nun 53. Münih Güvenlik Konferansı'na Katılımı, 17 – 19 Şubat 2017. (2017, Şubat). **T.C. Dışışleri Bakanlığı,** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan%C4%B1-cavusoglundun-ziyareti-munih-konf.tr.mfa> 1 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Diploması Trafiği. (2017, Ekim 13). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-nun-diplomasi-ankara-yerelhaber-2336770/> 6 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Sayın Cumhurbaşkanımıza Refakatle Tanzania, Mozambik ve Madagaskar'ı Ziyareti. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu_nun-sayin-

cumhurbaskanimiza-refakatle-tanzanya_-mozambik-ve-madagaskar_i-ziyareti.tr.mfa 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Gine Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Bakanı Sano ile Görüştü. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-gine-uluslararasi-isbirligi-ve-kalkinma-bakani-sana-ile-gorustu.tr.mfa> 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Güney Afrika Devlet Başkanının Filistin Özel Temsilcilerini Kabul Etti. **T.C. Dışışleri Bakanlığı,** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-guney-afrika-devlet-baskaninin-filistin-ozel-temsilcilerini-kabul-etti.tr.mfa> 15 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Güney Sudan Başmüzakerecisi ile Görüştü. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-guney-sudanli-basmuzakereci-amum-ile-gorustu.tr.mfa> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu İran'da. (2013, Ağustos 4). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/disisleri-bakani-davutoglu-iran-da-2-4908045-haberi/> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Libya'ya Destek Amaçlı Uluslararası Roma Bakanlar Konferansı'na Katıldı. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-libya_ya-destek-amacli-uluslararasi-roma-bakanlar-konferansi_na-katildi.tr.mfa 7 Mart 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Londra'da Düzenlenen Somali Konferansı'na Katıldı. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-londra_da-duzenlenen-somali-konferansi_na-katildi.tr.mfa 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Mali Dışışleri Bakanı Coulibaly ile Bir Araya Geldi. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-mali-disisleri-bakani-coulibaly-ile-biraraya-geldi.tr.mfa> 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu New York'ta İkili Görüşmelere Devam Etti. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-new-york_ta-ikili-gorusmelere-devam-etti.tr.mfa 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Tanzanya'yı Ziyaret Ediyor. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/tanzanya-disisleri-bakani-membe-ulkemizi-ziyaret-ediyor.tr.mfa> 25 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Eritre'de. (2012, Kasım 16). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/disisleri-bakani-davutoglu-eritre-de-4096360-haberi/> 9 Ocak 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu: Önemli Olan, Kalıcı Bir Yabancı Etki Olmaksızın Mali'de İstikrarı Sağlamak. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-onemli-olan-kalici-bir-yabanci-etki-olmaksizin-mali-de-istikrarin-saglanmasi.tr.mfa> 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu; Türkiye – Burkina Faso İlişkilerini Derinleştirmeye Kararlıyız. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-turkiye_burkina-faso-iliskilerini-derinlestirmeye-kararliyiz.tr.mfa 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun New York'taki İkili Görüşmeleri. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu_nun-new-york_taki-ikili-gorusmeleri.tr.mfa 15 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun Somali Temasları. (2012, Kasım 15). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/disisleri-bakani-davutoglu-nun-somali-temaslari-4090931-haberi/> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Çad Dışışleri Bakanı ve Ruanda Dışışleri Bakanlığı'nda Devlet Bakan ile Görüşmesi, 10 Şubat 2018. (2018, Şubat 10). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-cad-ve-ruanda-disisleri-bakaniyle-gorusmesi.tr.mfa> 7 Mart 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Gabon Dışışleri Bakanı Noel Nelson Messone ile Bir Telefon.... (2018, Nisan 9). **Haberler.com.** Web:

<https://www.haberler.com/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-gabon-disisleri-10737806-haberi/> 16 Mart 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'ndan Diploması Trafığı. (2017, Eylül 18). **Sabah.**

Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/09/18/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundan-diplomasi-trafigi> 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun BRICS Zirvesi Vesilesiyle Sayın Cumhurbaşkanımıza Refakatle Güney Afrika Cumhuriyeti'ni Ziyareti, 25-27 Temmuz 2018. (2018, Temmuz). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-nun-cbaskanina-refakatle-brics-zirvesine-katilimi.tr.mfa> 15 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Burkina Faso'yu Ziyareti, 12 Temmuz 2017. (2017, Temmuz 12). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-burkina-faso-ziyareti.tr.mfa> 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Gambiya'nın Ankara Büyükelçisi İle Görüşmesi, 9 Mayıs 2018. (2018, Mayıs 9). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-gambiya-buyukelcisiyle-gorusmesi.tr.mfa> 16 Kasım 2018'de alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun İslam İşbirliği Teşkilatı 44'üncü Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısına Katılmak Üzere Fildişi Sahili'ni Ziyareti, 10 – 11 Temmuz 2017. (2017, Temmuz). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-fildisi-ziyareti-iiit.tr.mfa> 20 Kasım 2018'de alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Mali ve Gine Dışişleri Bakanları ile Görüşmesi Hakkında Arkaplan Notu, 12 Nisan 2016. (2016, Nisan 12). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-cavusoglu_nun-mali-ve-gine-disisleri-bakanlariyla-gorusmesi-hakkinda-arkaplan-notu_-12-nisan-2016.tr.mfa 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Mozambik Cumhurbaşkanı Nyusi'nin Özel Temsilcisi, Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı Carlos Mesquita ile Görüşmesi, 6 Haziran 2017. (2017, Haziran 6). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web:

<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglunun-mozambik-bakanini-kabulu.tr.mfa> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı MEvlüt Çavuşoğlu'nun Sudan Dışişleri Bakanı ile Görüşmesi, 12 Şubat 2018. (2018, Şubat 12). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglunun-sudan-disisleri-bakanyla-gorusmesi.tr.mfa> 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Zambiya Dışişleri Bakanı Joseph Malanji ile Görüşmesi, 5 Temmuz 2018. (2018, Temmuz 5). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-nun-zambiya-disisleri-bakani-ile-gorusmesi.tr.mfa> 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Güney Sudan Dışişleri Bakanı Nhial Deng ile Ortak Basın Toplantısı, 23 Kasım 2012, Ankara, Ankara Palas. (2012, Kasım 23). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-guney-sudan-disisleri-bakani-nhial-deng-ile-ortak-basin-toplantisi_-23_11_2012.tr.mfa 15 Ocak 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Sudan Dışişleri Bakanı Ali Karti ile Ortak Basın Toplantısı, 28 Aralık 2012, Ankara. (2012, Aralık 28). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-sudan-disisleri-bakani-ali-karti-ile-ortak-basin-toplantisi_-28-aralik-2012_-ankara.tr.mfa 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun, Somali Cumhurbaşkanı Şeyh Şerif Ahmed ve BMGS Ban Ki Moon ile II. İstanbul Somali Konferansı Kapsamında Ortak Basın Toplantıları, 01 Haziran 2012, İstanbul. (2012, Haziran 1). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun_-somali-cumhurbaskani-seyh-serif-ahmet-ve-bmgs-ban-ki-moon-ile-ii_-istanbul-somali-ko.tr.mfa 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışişleri Bakanı Sayın Çavuşoğlu'nun Gine Dışişleri Bakanı Hadja Makale ve Fransa Dışişleri Bakanı Jean Marc Ayrault ile Telefon Görüşmeleri Hakkında Arka Plan Notu, 11 Ekim 2016. (2016, Ekim 11). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-cavusoglu_nun-gine-disisleri-bakani-hadja-makale-ve-fransa-disisleri-bakani-jean-marc-ayrault-ile-telefon.tr.mfa 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Sayın Çavuşoğlu'nun Mali ve Gine Dışışleri Bakanlarıyla Görüşmesi Hakkında Arka Plan Notu, 12 Nisan 2016. (2016, Nisan 12). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-cavusoglu_nun-mali-ve-gine-disisleri-bakanlariyla-gorusmesi-hakkinda-arkaplan-notu_-12-nisan-2016.tr.mfa 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Sayın Davutoğlu'nun Somali Sivil Toplum Grupları Toplantısında Yaptıkları Konuşma, 27 Mayıs 2012, İstanbul. (2012, Mayıs 27). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-somali-sivil-toplum-gruplari-toplantisinde-yaptiklari-konusma_-27-mayis-2012_-istanbu.tr.mfa 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Fildişi Sahili Devlet ve Dışışleri Bakanı Charles Koffi Diby İle Ortak Basın Toplantısı, 16 Aralık 2014, Ankara. (2014, Aralık 16). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-fildisi-sahili-devlet-ve-disisleri-bakani--charles-koffi-diby-ile-ortak-basin-toplan.tr.mfa 20 Kasım 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Gabon Dışışleri Bakanı Sayın Pacome Mobelet Boubeya ile Ortak Basın Toplantısı, 30 Mayıs 2017, Ankara. (2017, Mayıs 30). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-gabon-disisleri-bakani-sayin-pacome-mobelet-boubeya-ile-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Sn Mevlüt Çavuşoğlu'nun Gine Cumhurbaşkanlığı Nezdinde Devlet Bakanı Kassory Fofana ve Gine Cumhurbaşkanlığı Nezdinde Diplomasi Danışmanı Bakan Koutub Moustapha Sano İle Gerçekleştirdikleri Görüşme Hakkında Arka Plan Notu, 15 Aralık 2016. (2016, Aralık 15). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn_-mevlut-cavusoglu_nun-gine-cumhurbaskanligi-nezinde-devlet-bakani-kassory-fofana-ve-gine-cumhurbaskanligi-n.tr.mfa 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

Dışışleri Bakanı Sn. Ahmet Davutoğlu'nun II. İstanbul Somali Konferansı Açılışında Yaptığı Konuşma, 1 Haziran 2012, İstanbul. (2012, Haziran 1). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn_-ahmet-davutoglu_nun-ii_-istanbul-somali-konferansi-acilisinda-yaptigi-konusma_-01-haziran-2012_-istanbul.tr.mfa 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

- Dışişleri Bakanlığı 30 Büyükelçi Atadı. (2014, Haziran 22). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakanligi-30-buyukelci-atadi-ankara-yerelhaber-259519/> 2 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Dışişleri’nde Atama Rüzgarı. (2018, Eylül 14). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-nde-atama-ruzgari-siyaset-2741935/> 2 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Dilek, Bahadır Selim. Somali Geleceğini Arıyor. (2012, Haziran 1). **Cumhuriyet**. Djibouti. **International Monetary Fund**. Web: <http://www.imf.org/en/Countries/DJI> 22 Nisan 2018’de alınmıştır.
- Djibouti. **The WorldBank:Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/djibouti> 22 Nisan 2018’de alınmıştır.
- Dost ve Kardeş Ülkelerin Polisine Eğitim Desteği Devam Ediyor. (2014, Ocak 31). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/dost_ve_kardes_ulkelerin_polisine_egitim_destegi_devam_ediyor-21094 24 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Dursun, B. (2016). Doğu Afrika’da Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Potansiyel Ve Yatırımlar. İ. Ermağan. (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 3**. Ankara: Nobel.
- Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi. (2002, Ağustos 31). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/5320/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi> 15 Nisan 2019’da alınmıştır.
- Dünya’nın Afrika’ya İnsanlık Borcu Var. (2010, Mart 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8840/dunyanin-afrikaya-insanlik-borcu-var> 24 Mart 2019’da alınmıştır.
- Ebola Virüsü ile Mücadele Kapsamında Benin’e Tıbbi Ekipman Desteği Sağlandı. (2014, Aralık 25). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/ebola_virusu_ile_mucadele_kapsaminda_benin_e_tibbi_ekipman_destegi_saglandi-14447 5 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Ege İhracatçı Birlikleri’nden Senegal’de Türk Günü. (2017, Aralık 23). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/ege-ihracatci-birlikleri-nden-senegal-ankara-yerelhaber-2485483/> 29 Aralık 2018’de alınmıştır.

Ekonomi Bakanlığı'ndan Cibuti ve Etiyopya'ya Ticaret ve Müteahhitlik Heyeti. (2014, Aralık 10). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi-bakanligi-ndan-cibuti-ve-etiyopya-ankara-yerelhaber-513996/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Ekonomik Alanda Deneyimlerimizi Zambiya ile Paylaşmaya Hazırız. (2018, Temmuz 28). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96003/-ekonomik-alandaki-deneyimlerimizi-zambiya-ile-paylasmaya-haziriz-> 30 Nisan 2019'da alınmıştır

Ekvator Ginesi Ülke Bülteni. (2017). Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.

Ekvator Ginesi. (2014, Kasım 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/3079/ekvator-ginesi> 9 Mart 2019'da alınmıştır.

Ekvator Ginesi: Ülke Profili. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/ekvator-ginesi-kunyesi.tr.mfa> 15 Ekim 2018'de alınmıştır.

El-bab'da Kendi Göbeğimizi Kendimiz Keseceğiz. (2016, Aralık 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69566/el-babda-kendi-gobegimizi-kendimiz-kesecegiz> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.

Emine Atasoy: Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti Arasında Ekonomik ve Ticari İlişkilerimiz Güçlenecek. (2015, Nisan 30). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/emine-atasoy-turkiye-cumhuriyeti-ile-ankara-yerelfotogaleri-8863297/> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Emine Erdoğan, Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi'nin Açılış Töreni'ne Katıldı. (2016, Mayıs 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44135/emine-erdogan-afrika-el-sanatları-pazarı-ve-kültür-evinin-acılıs-torenine-katildi> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.

Emine Erdoğan, Gana'da Lordina Vakfı'nı Ziyaret Etti. (2016, Mart 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39990/emine-erdogan-ganada-lordina-vakfını-ziyaret-etti> 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

Emine Erdoğan, Gine Prosmi Vakfı'na Ziyaret Etti. (2016, Mart 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40033/emine-erdogan-ginede-prosmi-vakfını-ziyaret-etti> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.

- Emine Erdoğan, Grand Bassam Yetimhanesini Ziyaret Etti. (2016, Şubat 29). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39983/emine-erdogan-grand-bassam-yetimhanesini-ziyaret-etti> 21 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Emine Erdoğan, Madagaskar'da Kadın Eğitim Merkezi'nin Açılışını Yaptı. (2017, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70824/emine-erdogan-madagaskarda-kadin-egitim-merkezinin-acilisini-yapti> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Emine Erdoğan, Nijerya'da TİKA'nın Yaptığı Yetimhanenin Açılışını Gerçekleştirdi. (2016, Mart 3). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/emine_erdogan_nijerya_da_tika'nin_yaptigi_yetimhanenin_acilisini_gerceklestirdi-21415 22 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Emine Erdoğan, TİKA'nın Mali'de Yenilediği Okulu Gezdi. (2012, mArtt 2). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/emine-erdogan-tika-nin-mali-de-gundem-2620023/> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.
- En Kötü 11'inci Lider Ankara'ya Geldi, (2014. Şubat 12). **Cumhuriyet**, Equatorial Guinea Camara de los Diputados (Chamber of Deputies). **Inter-Parliamentary Union**. Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2394_A.htm 15 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Equatorial Guinea Senado(Senate). **Inter-Parliamentary Union**, Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2394_A.htm 15 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Equatorial Guinea GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/equatorial-guinea-gdp-country-report> 15 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Equatorial Guinea. **The WorldBank: Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/equatorial-guinea> 15 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Equatorial Guinea. **The WorldBank: Data**. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GQ> 15 Ekim 2018'de alınmıştır.

- Equatorial Guinea. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|226|||TO TAL|||2|1|2|2|1||1|1|1 15 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Erdem, Cibuti Milli Eğitim Bakanı Mahmud ile Bir Araya Geldi. (2017, Ağustos 11). **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.** Web: <http://www.meb.gov.tr/erdem-cibuti-mill-egitim-bakani-mahmud-ile-bir-araya-geldi/haber/14298/tr> alınmıştır.
- Erdoğan – Conde Ortak Basın Toplantısı. (2016, Aralık 27). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/erdogan-conde-ortak-basin-toplantisi-9105641-haberi/> 11 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Erdoğan – Talon Ortak Basın Toplantısı. (2018, Eylül 6). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/erdogan-talon-ortak-basin-toplantisi-9033716-haberi/> 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Erdoğan – Zenawi Ortak Basın Toplantısı Düzenledi. (2007, Şubat 8). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/erdogan-zenawi-ortak-basin-toplantisi-duzenledi-haberi/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Erdoğan Güney Afrika Cumhuriyeti'ne Gidecek. (2011, Eylül 30). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/erdogan-guney-afrika-cumhuriyeti-ne-gidecek-3027592-haberi/> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Erdoğan Sudan'a Gitti. (2017, Aralık 24). **Sabah.** Web: <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/03/27/siy97.html> 15 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Erdoğan Uganda'da Konuştu. (2016, Haziran 1). **GazeteVatan.** Web: <http://www.gazetevatan.com/erdogan-konusuyor-canli--951393-gundem/> 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Erdoğan, Afrika Yolcusu. (2018, Temmuz 23). **Cumhuriyet.**
- Erdoğan, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Zuma ile Görüştü. (2015, Kasım 14). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/erdogan-guney-afrika-cumhurbaskani-zuma-ile-7877170-haberi/> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Erdoğan, Zuma'yı Kabul Etti, (2003, Ekim 15). **Cumhuriyet,**
- Erdoğan: Etiyopya'ya Katkıda Bulunacağız. (2005, Mart 2). **Hürriyet.** Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-etiyopyaya-katkida-bulunacagiz-300647> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Erdoğan: Suriye ve Irak'taki Her Gelişme Bizim İçin Milli Meselelerdir. (2017, Mayıs 10). **Sabah.** Web:

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/10/cumhurbaskani-erdogan-konusuyor> 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

Erdoğan; ABD, FETÖ'ye 850 Milyon Dolar Ödedi. (2018, Eylül 7). **Cumhuriyet.**

Erdoğan'a Deve Hediye Edildi. (2013, Ocak 9). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-a-deve-hediye-edildi-siyaset-1653268/> 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Erdoğan'a İlk Tebrikler. (2017, Nisan 18) **Cumhuriyet.**

Erdoğan'dan ABD'ye Uyarı: DEAŞ ile Mücadele YPG ile Olmaz. (2017, Mayıs 12).

Cumhuriyet.

Erdoğan'dan Paralel Vurgusu. (2015, Ocak 23). **Cumhuriyet.**

Erdoğan'dan Yabancı Devlet Temsilcileri Onuruna Yemek. (2018, Ağustos 18). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-yabanci-devlet-temsilcileri-ankara-yerelhaber-2988849/> 9 Mart 2019'da alınmıştır.

Eritre Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2011, Ocak 31). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9496/eritre-buyukelcisinden-guven-mektubu> 9 Ocak 2019'da alınmıştır.

Eritre Devleti Ülke Profili. (2018). **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Ankara.

Eritre Ülke Profili. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/eritre-kunyesi.tr.mfa> 18 Ekim 2018'de alınmıştır.

Eritre'de Göçmenlik ve Vatandaşlık Bürosuna Elektronik Ekipman Desteği. (2017, Ocak 12). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/eritre%27de_gocmenlik_ve_vatandaslik_burosuna_elektronik_ekipman_destegi-31927 9 Ocak 2019'da alınmıştır.

Eritre'nin Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/eritre-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 18 Ekim 2018'de alınmıştır.

Eritrea – GDP. **IECONOMICS.** Web: <https://ieconomics.com/eritrea-gdp> 18 Ekim 2018'de alınmıştır.

Eritrea. **International Monetary Fund.** Web: <https://www.imf.org/en/Countries/ERI> 18 Ekim 2018'de alınmıştır.

Eritrea. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|232|||TO TAL|||2|1|2|1|1||1|1|1 18 Ekim 2018'de alınmıştır.

ERMAĞAN, İsmail. Afrika'nın En Büyük Ekonomisi Ve Nüfusu Nijerya'nın Başlıca Problem ve Potansiyelleri. **Academia.** Web: <http://www.academia.edu/31284408/N%C4%B0JERYA.pdf> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.

Ethiopia GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/ethiopia-gdp-country-report> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.

Ethiopia. **International Monetary Fund.** Web: <http://www.imf.org/en/Countries/ETH> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.

Ethiopia. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/ethiopia> 5 Nisan 2018'de alınmıştır.

Etiyopya Cumhurbaşkanı TBMM'de. (2017, Şubat 7). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=1396 49 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya Cumhurbaşkanı Tesheme, Ankara Üniversitesi'ni Ziyaret Etti. (2017, Şubat 10). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/etiopya-cumhurbaskani-teshome-ankara-ankara-yerelhaber-1829518/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya Cumhurbaşkanı Wirtu Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2017, Şubat 7). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70922/etiopya-cumhurbaskani-wirtu-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 11 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya Günü Toplantısı Gerçekleştirildi. (2007, Şubat 9). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/etiopya-gunu-toplantisi-gerceklestirildi-haberi/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya Harar Son Osmanlı Konsolosluk Binası Restorasyonu Tamamlandı. (2017, Ocak 17). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya_harar_son_osmanli_konsolosluk_binas_i_restorasyonu_tamamlandi-31994 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya Ülke Raporu. (2013). Konya Ticaret Odası. Konya

Etiyopya: Sektörler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web:

https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Etiyopya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160016&contentTitle=Genel%20Sekt%C3%B6rel%20Bilgiler&_afrLoop=25316849833194540&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=1d7aulr1do&_adf.ctrl-state=10me6wz8I9_266#!%40%40%3F_afrWindowId%3D1d7aulr1do%26_afrLoop%3D25316849833194540%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

[160016%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3D1d7aulr1do%26_afrLoop%3D25316849833194540%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Etiyopya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160016&contentTitle=Genel%20Sekt%C3%B6rel%20Bilgiler&_afrLoop=25316849833194540&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=1d7aulr1do&_adf.ctrl-state=10me6wz8I9_266#!%40%40%3F_afrWindowId%3D1d7aulr1do%26_afrLoop%3D25316849833194540%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-)

2018'de alınmıştır.

Etiyopya'da Afar Eyaleti Ayssaita Bölge Hastanesi'ne Donanım Desteği. (2015, Haziran 19). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_afar_eyaleti_ayssaita_bolge_hastanesi_ne_donanim_destegi-17677 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'da Bedessa Preparatory School'a Laboratuvar ve Bilgisayar Sınıfı Kuruldu. (2016, Ocak 5). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_bedessa_preparatory_school%27a_laboratuvar_ve_bilgisayar_sinifi_kuruldu-20764 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'da Jijiga Community School'a Donanım Desteği. (2015, Nisan 1). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya_da_jijiga_community_school_a_donanim_destegi-16189 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'da Kabribayah Kadın ve Çocuk Sağlığı Merkezi'ne Ekipman Desteği. (2017, Mart 22). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_kabribayah_kadin_ve_cocuk_sagligi_merkezi_ne_ekipman_destegi-33784 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'da Mekele Devlet Hastanesi'ne Tıbbi Ekipman Desteği. (2017, Şubat 10). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya'da_mekele_devlet_hastanesine_tibbi_ekipman_destegi-32705 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'da Model Graduates Sivil Toplum Kuruluşuna Donanım Desteği. (2015, Haziran 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27da_model_graduates_sivil_toplum_kurulusuna_donanim_destegi-17248 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'da Türk Bankası Açılacak. (2014, Aralık 12). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/12/12/etiopyaya-turk-bankasi-acilacak> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'da Türkiye Mezunları Kalkınma ve Yardımlaşma Derneği'ne Teknik Ekipman Desteği. (2014, Nisan 1). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopyada_turkiye_mezunlari_kalkinma_ve_yardimlasma_dernegine_teknik_ekipman_destegi-6277 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'nın Bağımsızlığının 26'ncı Yıl Dönümü Resepsiyonu. (2017, Haziran 7). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/etiopya-nin-bagimsizliginin-26-inci-ankara-yerelfotogaleri-23568979/> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopya'ya Gıda Yardımı. (2018, Haziran 11). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopya%27ya_gida_yardimi-44845 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etiyopyalı Lösemili Çocuklar TİKA ile Güldü. (2018, Ocak 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/etiopyali_losemili_cocuklar_tika_ile_guldu-40570 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

Etyopya Başbakanı Ato Hailemariam Dessalegn ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2015, Ocak 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/2829/etyopya-basbakani-ato-hailemariam-dessalegn-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinde-yaptiklari-aciklama> 11 Ocak 2019'da alınmıştır.

Expo'da kim kime oy verdi?. (2008, Nisan 13). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/expo-da-kim-kime-oy-verdi--siyaset-516382/> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

- Faaliyet Raporu 2017. **TİKA.** Web: <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Faaliyet%20Raporu/T%C4%B0KA%20Faaliyet%20Raporu%202017.pdf> 19 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Fetö, Ortak Gayretimizle Tarihin Çöp Sepetine Atılacak. (2016, Aralık 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69564/feto-ortak-gayretlerimizle-tarihin-cop-sepetine-atilacak> 10 Aralık 2018’de alınmıştır.
- FETÖ’nün Afrika’dan Temizlenmesinde Sorumluluk Üstlenmeye Hazırız. (2017, Ocak 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70793/fetonun-afrikadan-temizlenmesinde-sorumluluk-ustlenmeye-haziriz> 24 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Fildişi Sahili – Dış politika Kronolojisi-2014,27 Ağustos. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/agustos____.tr.mfa 20 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Fildişi Sahili Akoupe Zeudji Kasabası Sağlık Ocağına Ekipman ve İlaç Desteği. (2014, Ağustos 14). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili_akoupe_zeudji_kasabasi_saglik_o_cagina_ekipman_ve_ilac_destegi-7484 24 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Fildişi Sahili Bilimsel Polis Teşkilatına Teknik Malzeme Desteği. (2014, Ağustos 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili_bilimsel_polis_teskilatina_teknik_malzeme_destegi-7501 24 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Fildişi Sahili Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2013, Şubat 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10769/fildisi-sahili-buyukelcisinden-guven-mektubu> 21 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Vattara Cumhurbaşkanlığı Sarayında. (2015, Mart 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29923/fildisi-sahili-cumhuriyeti-cumhurbaskani-vattara-cumhurbaskanligi-sarayinda> 21 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Vattara’nın Ülkemizi Ziyareti Hakkında. (2015, Mart 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin->

aciklamalari/365/29915/fildisi-sahili-cumhurbaskani-vattaranin-ulkemizi-ziyareti 21 Kasım 2018’de alınmıştır.

Fildişi Sahili Cumhuriyeti Ülke Raporu. (2013). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Fildişi Sahili Cumhuriyeti: Genel Bilgiler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web:

https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160027&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=24777874747502025&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=fxfd1cskp&_adf.ctrl-state=175ku0nf2v_229#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dfxfd1cskp%26_afrLoop%3D24777874747502025%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dfxfd1cskp%26_afrLoop%3D24777874747502025%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dfxfd1cskp%26_afrLoop%3D24777874747502025%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027

26_afrWindowId%3Dfxfd1cskp%26_afrLoop%3D24777874747502025%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dfxfd1cskp%26_afrLoop%3D24777874747502025%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027

5 Mart 2018’de alınmıştır.

Fildişi Sahili Devlet ve Dışişleri Bakanı Diby Ankara’da, 15-17 Aralık 2014. (2014).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. Web: http://www.mfa.gov.tr/fildisi-sahili-devlet-ve-disisleri-bakani-diby-ankra_da.tr.mfa 20 Kasım 2018’de alınmıştır.

Fildişi Sahili Heyetinden Kahramankazan’a Ziyaret. (2017, Eylül 26). **Milliyet.** Web:

<http://www.milliyet.com.tr/fildisi-sahili-heyetinden-kahramankazan-ankara-yerelhaber-2300203/> 22 Kasım 2018’de alınmıştır.

Fildişi Sahili ile Beşeri Münasebetlerimiz Giderek Güçleniyor. (2015, Mart 26). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29924/fildisi-sahili-ile-beser-munasebetlerimiz-giderek-gucleniyor> 21 Kasım 2018’de alınmıştır.

Fildişi Sahili Modern Dünyanın Afrika’daki Önemli Merkezlerinden Birisi Olacak.

(2016, Şubat 29). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39970/fildisi-sahili-modern-dunyanin-afrikadaki-onemli-merkezlerinden-birisi-olacak.html> 21 Kasım 2018’de alınmıştır.

Fildişi Sahili Ülke Raporu. (2016). Konya: Konya Ticaret Odası.

Fildişi Sahili ve Beninli Sağlık Personeline Acil Yardım Desteği. (2015, Kasım 15).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili_ve_benin_saglik_personeline_acil_yardim_egitimi-20089 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

Fildişi Sahili, Gana, Nijerya ve Gine Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması. (2016,

Şubat 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/39936/fildisi-sahili-gana-nijerya-ve-gine-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.

Fildişi Sahili, Sahra Altı Afrika İle İlişkilerimizin Mihenk Taşıdır. (2016, Şubat 29).

T.C.

Cumhurbaşkanlığı.

Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39963/fildisi-sahili-sahra-alti-afrika-ile-iliskilerimizin-mihenk-tasidir> 21 Kasım 2018'de alınmıştır.

Fildişi Sahili: Dış Ticaret. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web:

[https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160027&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=24791611379762766&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=kgnk5ya96&_adf.ctrl-state=ig06v896t_319#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=24791611379762766&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=kgnk5ya96&_adf.ctrl-state=ig06v896t_319#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027&contentTitle=Genel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160027&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=24791611379762766&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=kgnk5ya96&_adf.ctrl-state=ig06v896t_319#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027&contentTitle=Genel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027)

160027&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=24791611379762766&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=kgnk5ya96&_adf.ctrl-state=ig06v896t_319#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027&contentTitle=Genel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Dkgnk5ya96%26_afrLoop%3D24791611379762766%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160027

Fildişi Sahili: Dış Ticaret. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web:

[https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afrLoop=24797540419180850&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dq23a38mqi%26_afrLoop%3D24797540419180850%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afrLoop=24797540419180850&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dq23a38mqi%26_afrLoop%3D24797540419180850%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160029](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afrLoop=24797540419180850&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dq23a38mqi%26_afrLoop%3D24797540419180850%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afrLoop=24797540419180850&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dq23a38mqi%26_afrLoop%3D24797540419180850%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afrLoop=24797540419180850&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dq23a38mqi%26_afrLoop%3D24797540419180850%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160029)

160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afrLoop=24797540419180850&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dq23a38mqi%26_afrLoop%3D24797540419180850%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160029&contentTitle=D%C4%B1%20Ticaret&_afrLoop=24797540419180850&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=q23a38mqi&_adf.ctrl-state=ig06v896t_601#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dq23a38mqi%26_afrLoop%3D24797540419180850%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160029

160029%26contentTitle%3DD%25C4%25B1%25C5%259F%2BTicaret%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dig06v896t_605 6 Mart 2018'de alınmıştır.

Fildişi Sahili'nde Kadın Eğitim ve Meslek Edindirme Merkezi Hizmete Açıldı. (2017, Temmuz 11). **TİKA**, Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahili%27nde_kadin_egitim_ve_meslek_edindirme_enstitusu_merkezi_hizmete_acildi-36643 24 Kasım 2018'de alınmıştır.

Fildişi Sahili'ne Tıbbi Malzeme Desteği. (2013, Ekim 14). **TİKA**, Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahiline_tibbi_malzeme_destegi-5108 24 Kasım 2018'de alınmıştır.

Fildişi Sahili'nin Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, Web: <http://www.mfa.gov.tr/fildisi-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 6 Mart 2018'de alınmıştır.

Fildişi Sahilleri ve Burkina Faso Radyo Personeline Eğitim. (2015, Mart 24). **TİKA**, Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/fildisi_sahilleri_ve_burkina_faso_radyo_personeline_egitim-16066 28 Kasım 2018'de alınmıştır.

Fuat Oktay Zambiyalı Mevkidaşıyla Görüştü. (2018, Ağustos 18). **Milliyet**, Web: <http://www.milliyet.com.tr/fuat-oktay-zambiyali-mevkidasiyla-siyaset-2726941/> 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Gabon Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2015, Eylül 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34366/gabon-buyukelcisinden-guven-mektubu> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Gabon Cumhurbaşkanı Ali Bongo Ondimba Onuruna Verilen Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2012, Temmuz 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17849/gabon-cumhurbaskani-ali-bongo-ondimba-onuruna-verilen-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda. (2015, Mayıs 12). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32282/gabon-cumhurbaskani-ondimba-cumhurbaskanligi-sarayinda> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba Onuruna Akşam Yemeği. (2012, Temmuz 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/10480/gabon-cumhurbaskani-ondimba-onuruna-aksam-yemegi> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Gabon GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/gabon-gdp-country-report> 18 Mart 2018'de alınmıştır.

Gabon Kırsalında Bulunan Tchatango Köyüne Hayat Veren Proje Tamamlandı. (2016, Şubat 25). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/gabon_kirsalinda_bulunan_tchatanga_koyu%27ne_hayat_veren_proje_tamamlandi-21274 16 Mart 2019'da alınmıştır.

Gabon Milli Savunma Bakanı Çankaya Köşkü'nde. (2011, Şubat 17). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/9530/gabon-mill-savunma-bakani-cankaya-koskünde> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Gabon Türk Okulu'nda Yaptıkları Konuşma. (2011, Mart 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-1724/17728/gabon-turk-okulunda-yaptiklari-konusma> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Gabon, **T.C. Cumhurbaşkanlığı**, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2019)

Gabon. **The WorldBank:Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/gabon> 18 Mart 2018'de alınmıştır.

Gabon: Genel Bilgiler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı**. Web: https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Gabon/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160073&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=25730960196572636&_afWindowMode=0&_afWindowId=12wh5ftyf1&_adf.ctrl-state=ywhqnwdkk_229#!%40%40%3F_afWindowId%3D12wh5ftyf1%26_afLoop%3D25730960196572636%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160073%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dywhqnwdkk_233 18 Mart 2018'de alınmıştır.

Gabon'la Ticaret Kuyruğu. (2012, Temmuz 20). **Cumhuriyet.**

Gabon'un Malinga Köyü'nde Kadın İstihdamına Destek. (2015, Ekim 2). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/gabon%27un_malinga_koyu%27nde_kadin_is_tihdamina_destek-19468 16 Mart 2019'da alınmıştır.

Gambia GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web:

<https://www.gfmag.com/global-data/country-data/the-gambia-gdp-country-report> 7 Mart 2018'de alınmıştır.

Gambia. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/gambia-the>

8 Mart 2018'de alınmıştır.

Gambia.

TradeMap.

Web:

https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|270|||TOTAL|||2|1|1|1|1|2|1|1 8 Mart 2018'de alınmıştır.

Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2010, Ağustos 3). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9135/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.

Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2014, Mayıs 27). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11633/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.

Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2017, Kasım 29). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87512/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.

Gambiya Cumhurbaşkanı Barrow Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde. (2018, Şubat 14).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90415/gambiya-cumhurbaskani-barrow-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.

Gambiya Cumhurbaşkanı Jammeh Çankaya Köşkü'nde. (2014, Şubat 11). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11425/gambiya-cumhurbaskani-jammeh-cankaya-koskunda> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.

- Gambiya Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2014, Şubat 11). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/17145/gambiya-cumhurbaskani-sayin-yahya-jammeh-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Mamadou Badje'den Atatürk Üniversitesi'ne Ziyaret. (2015, Ağustos 16). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-cumhuriyeti-ankara-buyukelcisi-erzurum-yerelhaber-928341/> 20 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya Dışişleri Bakanı Tarabya Köşkü'nde. (2010, Ekim 2). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9230/gambiya-disisleri-bakani-tarabya-koskude> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya Dışişleri Bakanı Tarabya Köşkü'nde. (2012, Ocak 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10114/gambiya-disisleri-bakani-tarabya-koskude> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya Dışişleri Uluslararası İşbirliği ve Yurtdışında Yaşayan Gambiyalılar Bakanı Ousainou Darboe'nin Ülkemizi Ziyareti, 13 Temmuz 2017. (2017, Temmuz 13). **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/gambiya-disisleri-bakaninin-ulkemizi-ziyareti.tr.mfa> 16 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya Heyetinden AYTÖ Ziyareti. (2014, Kasım 20). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-heyetinden-ayto-ziyareti-aydin-yerelfotogaleri-5924385/> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya İle Vize Anlaşması. (2012, Eylül 26). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/turizm/2012/09/26/gambiya-ile-vize-anlasmasi> 18 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya Kololi Çoklu Eğitim Merkezi'ne Malzeme Desteği. (2013, Mart 27). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiya_kololi_coklu_egitim_merkezine_malzeme_destegi-3962 19 Kasım 2018'de alınmıştır.

- Gambiya Liderinden Kahraman'a Ziyaret. (2018, Şubat 15). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-liderinden-kahraman-a-siyaset-2610328/> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya, Avrupa'nın Yerine İzmir'i Seçti. (2011, Temmuz 13). **Milliyet**. web: <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-avrupa-nin-yerine-izmir-i-secti/eg/haberdetay/14.07.2011/1413995/default.htm> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya'da 5 bin İnsanın Temiz Suya Erişimi Sağlandı. (2015, Mart 10). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiya_da_5_bin_insanin_temiz_suya_erisimi_saglandi-15843 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya'nın Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/gambiya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 8 Mart 2018'de alınmıştır.
- Gambiya'nın Verimli Toprakları Aydınli Yatırımcıları Bekliyor. (2014, Kasım). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/gambiya-nin-verimli-topraklari-aydinli-aydin-yerelhaber-483660/> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya'ya 20 Adet Otobüs Desteği. (2018, Haziran 28). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiya%27ya_20_adet_otobus_destegi-45232 20 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiya'ya Küçükbaş Hayvan ve Ekipman Desteği Verildi. (2013, Kasım 4). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiyaya_kucukbas_hayvan_ve_ekipman_destegi_verildi-5222 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gambiyalı Sporculara Judo Eğitimi. (2017, Ocak 6). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gambiyali_sporculara_judo_egitimi-31849 20 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Gana Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2012, Ekim 17). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10574/gana-buyukelcisinden-guven-mektubu> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Gana Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2017, Eylül 11). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/83421/gana-buyukelcisinden-guven-mektubu> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Cumhurbaşkanı John Evans Mills İle Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2011, Mart 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16259/gana-cumhurbaskani-john-evans-atta-mills-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinde-yaptiklari-aciklama> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Cumhurbaşkanı Mahama Çankaya Köşkü'nde. (2013, Ocak 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10729/gana-cumhurbaskani-mahama-cankaya-koskünde> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Devlet Bakanı Opong – Fosu Ankara'da Kurumları Gezdi. (2016, Ekim 11). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/gana-devlet-bakani-opong-fosu-ankara-ankara-yerelhaber-1590931/> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanı Çankaya Köşkü'nde. (2011, Ağustos 4). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9831/gana-disisleri-ve-bolgesel-entegrasyon-bakani-cankaya-koskünde> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Kumasi Paragon Vakfına Bilgisayar Sınıfı Desteği. (2014, Ağustos 7). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana_kumasi_paragon_vakfina_bilgisayar_sinifi_destegi-7422 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Parlamentosu'nda Yaptıkları Konuşma. (2011, Mart 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17724/gana-parlamentosunda-yaptiklari-konusma> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Su Kaynakları ve İskan Bakanlığı Personeline Eğitim. (2014, Haziran 14). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana_su_kaynaklari_ve_iskan_bakanligi_personeline_egitim-6946 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Türkiye Eğitim Gönüllüleri Derneği Yetimhanesine Malzeme Desteği. (2013, Ekim 22). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana_turkiye_egitim_gonulluleri_dernegi_yetimhanesine_malzeme_destegi-5147 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana Ülke Raporu. (2007). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Gana Yatırım İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Fosu, Ankara'da. (2016, Ekim).

Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/gana-yatirim-islerinden-sorumlu-devlet-ankara-yerelhaber-1587930/> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana, Gelişmiş Demokrasisi İle Afrika'da Model Bir Ülkedir. (2016, Mart 1). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39992/gana-gelismis-demokrasisi-ile-afrikada-model-bir-ulkedir> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana: Sektörler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web:

[https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Gana/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160089&contentTitle=Genel%20Sekt%C3%B6rel%20Bilgiler&_afLoop=25289720083317330&_afWindowMode=0&_afWindowId=y7q1ymkmb&_adf.ctrl-state=jtvdbztyx_500#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dy7q1ymkmb%26_afrLoop%3D25289720083317330%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Gana/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160089&contentTitle=Genel%20Sekt%C3%B6rel%20Bilgiler&_afLoop=25289720083317330&_afWindowMode=0&_afWindowId=y7q1ymkmb&_adf.ctrl-state=jtvdbztyx_500#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dy7q1ymkmb%26_afrLoop%3D25289720083317330%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160089%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Djtvdbztyx_504)

[160089%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Djtvdbztyx_504](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Gana/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160089%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Djtvdbztyx_504) 9 Mart 2018'de alınmıştır.

Gana'da Akra Achimato Lisesi Bilim Laboratuvarı'na Tadilat ve Donanım Desteği.

(2015, Temmuz 22). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gana'da_akra_achimota_lisesi_bilim_laboratuvarina_tadilat_ve_donanim_destegi-18219 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana'da Uluslararası Galaxy Okulu Ziyareti. (2011, Mart 24). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9606/ganada-uluslararasi-galaxy-okulu-ziyareti> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gana'dan Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret. (2013, Ocak 22). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10730/ganadan-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret> 6 Aralık 2018'de alınmıştır.

- Gana'nın Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/gana-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 10 Mart 2018'de alınmıştır.
- Ganalı Genç Diplomatlar Eğitim Programı. **Diplomasi Akademisi.** Web: http://diab.mfa.gov.tr/is_birlikleri.tr.mfa 7 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Ganalılar Türklerin Elini Tutma İstiyor. (2018, Ocak 30). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ganalilar-turklerin-elini-tutmak-istiyor--yerelhaber-2564478/> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Geçmişte Olduğu Gibi Yeni Dönemde de Türk Halkı, Somalili Kardeşlerinin Yanında Olacaktır. (2012, Aralık 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10668/gecmiste-oldugu-gibi-yeni-donemde-de-turk-halki-somalili-kardeslerinin-yaninda-olacaktır> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Gelecek Afrika Kıtası'nın Olacaktır. (2017, Aralık 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87860/gelecek-afrika-kitasinin-olacaktır> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Gelişen Sekiz Ülke(D-8). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Genelge. (2011, Ağustos 6). **T.C. Resmi Gazete.** S.20017. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110806-9.htm/20110806.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110806-9.htm> 29 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Genelge. (2011, Ağustos6). **T.C. Resmi Gazete.** S.28017. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110806-8.htm> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Genelge. (2013, Şubat2) **T.C. Resmi Gazete.** S.28547. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130202-7.htm> 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Ghana. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/ghana> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

- Ghana. **TradeMap.** Web: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|288|||T OTAL||2|1|1|1|1|2|1|1 11 Mart 2018'de alınmıştır.
- Gilbert, E. ve Reynolds, J.T. (2016). **Dünya Tarihinde Afrika Tarihöncesinden Günümüze.** İstanbul: Küre Yayınları.
- Gine Conabry'de Bulunan Mülteci Kampına TİKA Desteği. (2012, Şubat 6). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_conakryde_bulunan_multeci_kampina_tika_destegi-1567 13 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Gine Cumhurbaşkanı Conde Gine Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde. (2016, Aralık 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69558/gine-cumhurbaskani-conde-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 10 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Gine Cumhurbaşkanı Conde'den TBMM'ye Ziyaret. (2016, Aralık 27). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/gine-cumhurbaskani-conde-den-siyaset-2368685/> 12 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Gine Cumhurbaşkanı Prof. Alpha Conde'nin Ülkemizi Ziyareti. (2017, Nisan 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/74921/gine-cumhurbaskani-prof-alpha-condnin-ulkemizi-ziyareti> 11 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Gine Cumhuriyeti, İsviçre Konfederasyonu ve Zambiya Cumhuriyeti Büyükelçilerinden Güven Mektubu. (2013, Nisan 10). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/10863/gine-cumhuriyeti-isvicre-konfederasyonu-ve-zambiya-cumhuriyeti-buyukelcilerinden-guven-mektubu> 11 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Gine Dışişleri Bakanı Lounceny Fall Ülkemize Resmi Bir Ziyaret Gerçekleştirdi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/gine-disisleri-bakani-lounceny-fall-ulkemize-resmi-bir-ziyaret-gerceklestirdi.tr.mfa> 11 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Gine Dışişleri Bakanlığı Protokol Müdürlüğü'ne Tadilat ve Donanım Desteği. (2017, Şubat 21). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_disisleri_bakanligi_protokol_mudurlugu%27ne_tadilat_ve_donanim_destegi-33099 13 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gine Konakri'de TİKA İftarı. (2018, Haziran 8). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_konakri%27de_tika_iftari-44777 13 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gine Turizm Personeline Eğitim. (2016, Kasım 19). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gine_turizm_personeline_egitim-30043 13 Aralık 2018'de alınmıştır.

Gine Ülke Etüdü. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Global Somali Diasporası Konferansı. (2014, Haziran 23). **Cumhuriyet**.

Gönüllü Doktorlar TİKA Desteği ile Nijer'e Sağlık Hizmeti Verdi. (2015, Mart 2). **TİKA**. Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/gonullu_doktorlar_tika_destegi_ile_nijer_e_saglik_hizmeti_verdi-15702 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Guinea. **The World Bank Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/guinea> 12 Mart 2018'de alınmıştır.

Guinea: Country Brief. **International Trade Centre**. Web: <http://www.intracen.org/country/guinea/> 11 Mart 2018'de alınmıştır.

Gül – Ondimba Ortak Basın Toplantısı.(2012, Temmuz 18). **Haberler.com**. <https://www.haberler.com/gul-ondimba-ortak-basin-toplantisi-3793426-haberi/> 16 Mart 2018'de alınmıştır.

Gül Gabonlu Balıkçının Motorunu Gönderdi. (2012, Temmuz 15). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/gul-gobonlu-balikcinin-motorunu-gonderdi-siyaset-1567304/> 16 Mart 2018'de alınmıştır.

Gül: Ne Söylediğim Tabi ki Önemli Olacak. (2014, Nisan 9). **Cumhuriyet**.

Gül'e Baskın Sunumu. (2010, Mayıs 6). **Cumhuriyet**.

Gülkaya, M. **Kenya Ülke Raporu**. Ankara: T.C Başbakanlık Müsteşarlığı İhracat Geliştirme Etüt Merkezi.

Gümrük ve Ticaret Bakanı Tüfenkçi Angola'da. (2017, Temmuz 12). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/gumruk-ve-ticaret-bakani-tufenkci-angola-da-9821950-haberi/> 6 Nisan 2019'de alınmıştır.

Güney Afrika Cumhuriyeti Eski Devlet Başkanını Kabul. (2011, Mayıs 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/9726/guney-afrika-cumhuriyeti-eski-devlet-baskanini-kabul> 15 Nisan 2019'da alınmıştır.

Güney Afrika Cumhuriyeti. (2018, Temmuz 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/96019/guney-afrika-cumhuriyeti> 15 Nisan 2019'da alınmıştır.

Güney Afrika Cumhuriyeti: Temel Sosyal & İdari Göstergeler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web:

https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/G%C3%BCney%20Afrika%20Cumhuriyeti/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160100&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=25295950037474241&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=gyps5ywy&_adf.ctrl-state=jtvdbztyx_738#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dgyps5ywy%26_afrLoop%3D25295950037474241%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160100%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3Djtvdbztyx_742 27 Nisan 2018'de alınmıştır.

Güney Afrika Devlet Başkanı Jacob Zuma Türkiye'de. (2015, Kasım 14). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/guney-afrika-dan-turkiye-ye-onemli-cikarma-3688306-haberi/> 16 Nisan 2019'de alınmıştır.

Güney Afrika Tarım Sigortaları Çalıştayı'na Tarsim de Katıldı. (2013, Mart 27). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/guney-afrika-tarim-sigortalari-calistayi-na-tarsim-de-katildi-ekonomi-1686099/> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.

Güney Afrika Ülke Bülteni 2013. (2013). **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/uploads/guney-afrika-ulke-bulteni-2013.doc> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.

Güney Afrika'dan Türkiye'ye Önemli Çıkarma. (2012, Haziran 6). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/guney-afrika-dan-turkiye-ye-onemli-cikarma-3688306-haberi/> 16 Nisan 2019'da alınmıştır.

- Güney Afrika'nın Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/guney-afrika-kunyesi.tr.mfa> 26 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Güney Afrikalı İşadamlarına Türkiye'ye Yatırım Çağrısı. (2017, Şubat 23). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/guney-afrikali-is-adamlarina-turkiye-ankara-yerelhaber-1861303/> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Güney Senegal'de Eğitime TİKA Desteği. (2012, Mart 29). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_senegalde_egitime_tika_destegi-2252 28 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Güney Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2012, Ekim 10). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/10559/guney-sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Güney Sudan Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Çankaya Köşkü'nde. (2012, Kasım 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/10648/guney-sudan-disisleri-ve-uluslararasi-isbirligi-bakani-cankaya-koskünde> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Güney Sudan Gümrük Görevlilerine Eğitim. (2014, Şubat 12). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudan_gumruk_gorevlilerine_egitim-5921 16 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Güney Sudan Juba Havaalanı'na Cihaz Desteği. (2015, Ağustos 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudan_juba_havalimani%27na_cihaz_destegi-18569 16 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Güney Sudan Protokol Görevlileri İçin Eğitim Programı. (2014, Ocak). **Diplomasi Akademisi.** Web: <http://diab.mfa.gov.tr/guney-sudan-protokol-gorevlileri-icin-egitim-programi.tr.mfa> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Güney Sudan Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/guney-sudan-ulke-kunyesi.tr.mfa> 20 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Güney Sudan'da Eğitime Destek. (2018, Ocak 5). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27da_egitime_destek-40585 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güney Sudan'da Sağlık Alanında Çalışmalar Devam Ediyor. (2014, Nisan 18). **TİKA.**

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanda_saglik_alaninda_calismalar_devam_ediyor-6439 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güney Sudanlı Büyükelçiler Eğitim Programı(2016)ı. (2016). **Diplomasi Akademisi.**

Web: <http://diab.mfa.gov.tr/guney-sudanli-buyukelciler-egitim-programi-2016.tr.mfa> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güney Sudanlı Çiftçilere Tohum ve Tarım Ekipmanı Desteği. (2018, Temmuz 2).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_ciftcilere_tohum_ve_tarim_ekipmani_destegi-45258 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güney Sudanlı Medya Personeline TİKA ve TRT İşbirliğinde Eğitim. (2018, Mart 13).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_medya_personeline_tika_ve_trt_isbirliginde_egitim-42139 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güney Sudanlı Mühendislere Ham Petrol Boru Hattı İşletmeciliği. (2013, Ağustos 10).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_muhendislere_ham_petrol_boru_hatti_isletmeciligi_egitimi-4704 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güney Sudanlı Öğrenciler Yeni Okula Kavuştu. (2018, Ağustos 9). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_ogrenciler_yeni_okullarina_kavustu-46505 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güney Sudanlı Sağlık Personeline Eğitim. (2015, Ekim 9). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/guney_sudanli_saglik_personeline_egitim-20367 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

Güvenli, Özlem. Marmaray Açıldı. (2013, Ekim 30). **Cumhuriyet.**

Güvenç, Duygu. Saldırının İşaret Önceden Geldi. (2015, Ocak 23). **Cumhuriyet.**

Güvenç, Duygu. Zirve Apartman Toplantısına Döndü. (2016, Nisan 16). **Cumhuriyet.**

Hartum Uluslararası İnsani Yardım Komisyonu Başkanlığına TİKA Desteği. (2017,

Ocak

10).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/hartum_uluslararasi_insani_yardim_komisyonu_baskanligina_tika_destegi-31899 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

Hazar, N. (2016). **Türkiye Afrika İlişkileri Türkiye'nin Dost Kıtaya Açılım Stratejisi**. (3. Basım). Ankara: Akçağ.

Hürmüz Boğazı Petro Taşımacılığında Liderliğini Korudu. (2017). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/hurmuz-bogazi-petrol-tasimaciliginda-liderligini-korudu-40538035> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Hynson C. (2001). **Afrika'nın Keşfi**, (Çev. Kerem Keskiner), İstanbul: Alkım Yayınevi

II. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi Münasebetiyle Ekvator Ginesi'ni Ziyaret. (2014, Kasım 17). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basinciklamlari/365/1694/ii-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-munasebetiyle-ekvator-ginesini-ziyaret> 9 Mart 2019'da alınmıştır.

II. Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi. (2014). **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/ii_-turkiye_afrika-ortaklik-zirvesi.tr.mfa 9 Mart 2019'da alınmıştır.

İçişleri Bakanı Soylu Senegal'de. (2017, Eylül). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/icisleri-bakani-soylu-senegal-de-10002540-haberi/> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

İçişleri Bakanı Soylu, Nijeryalı Mevkidaşı İle Görüştü. (2017, Ekim 19). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/icisleri-bakani-soylu-nijeryali-siyaset-2539869/> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.

İİT 13. İslam Zirvesi. (2016, Nisan 13). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/iit-13-islam-zirvesi-8355591-haberi/> 12 Aralık 2018'de alınmıştır.

İklim Değişikliği Konusu, İnsanlığın Ortak Sorunu Haline Dönüştü. (2014, Eylül 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1372/iklim-degisikligi-konusu-insanligin-ortak-sorunu-haline-donusmustur> 11 Ocak 2019'da alınmıştır.

İKÖ Toplantısı Başladı. (2002, Haziran 26). **Cumhuriyet**.

İKÖ Zirvesi'nin Ardından Düzenledikleri Basın Toplantısında Yaptıkları Konuşma. (2008, Mart 14). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17379/iko->

zirvesinin-ardindan-duzenledikleri-basin-toplantisinde-yaptiklari-konusma 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

İKÖ'den Yaptırımlara Karşı İşbirliği Çağrısı. (2006, Haziran 21). **Cumhuriyet**.

İpek, V. (2016). Botsvana'nın Bölgesel Yükselişinde Siyasal Kültür Ve Demokratik Parti. İ. Ermağan. (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 3**. Ankara: Nobel.

İSEDAK Ekonomi Zirvesi Sona Erdi. (2009, Kasım 9), **T.C. Cumhurbaşkanlığı**.

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8606/isedak-ekonomi-zirvesi-sona-erdi> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

İSEDAK Zirvesinde İkili Görüşmeler. (2009, Kasım 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**.

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8605/isedak-zirvesinde-ikili-gorusmeler> 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 39. Bakanlar Konseyi Toplantısı Cibuti'de Düzenlendi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. Web: <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati-39-bakanlar-konseyi-toplantisi-cibutide-duzenlendi.tr.mfa> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Olağanüstü Zirvesi. (2017, Aralık 15). **Sabah**. Web:

<https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/islam-isbirligi-teskilati-iiit-olaganustu-zirvesi/3> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

İslam Ülkelerinin Aralarındaki Sorunları Bir Tarafa Bırakarak Yekvücut Olması Gerekliyor. (2017, Aralık 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87794/islam-ulkelerinin-aralarindaki-sorunlari-bir-tarafa-birakarak-yekvucut-olmalari-gerekliyor> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.

İsrail'in Gazze Saldırısını Şiddetle Kınıyorum. (2012, Kasım 15). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10626/israilin-gazze-saldirilarini-siddetle-kiniyorum> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

İto'nun 86'ncı Kardeşi Afrika Benin'den. (2014, Haziran). **Milliyet**. Web:

<http://www.milliyet.com.tr/ito-nun-86-inci-kardesi-afrika-benin-izmir-yerelfotogaleri-3714235/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

İzto ile Zanzibar Ticaret Odası Kardeş Oldu. (2018, Şubat 6).**Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/izto-ile-zanzibar-ticaret-odasi-kardes--yerelhaber-2578789/> 27 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kalıcı Barış ve İstikrarın Temini, Ekonomik Refahın Adil Bir Şekilde Paylaşılmasıyla Mümkündür. (2015, Mayıs 12). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32283/kalici-baris-ve-istikrarin-temini-ekonomik-refahin-adil-bir-sekilde-paylasilmasiyla-mumkundur> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Kalkınma İşbirliği Projelerinde Yeni Bir Ülke: Gabon. (2013, Ocak 11). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kalkinma_isbirligi_projelerinde_yeni_bir_ulke_gabon-3585 16 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2018, Aralık 13). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/100092/kamerun-buyukelcisinden-guven-mektubu> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun Cumhurbaşkanı Biya Çankaya Köşkü'nde. (2013, Mart 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10833/kamerun-cumhurbaskani-biya-cankaya-koskünde> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun Cumhurbaşkanı Biya ile Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2013, Mart 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16906/kamerun-cumhurbaskani-biya-ile-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun Cumhurbaşkanı Biya'nın Ülkemizi Ziyareti. (2013, Mart 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16904/kamerun-cumhurbaskani-biyanin-ulkemizi-ziyareti> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun Cumhurbaşkanı Sayın Paul Biya Onuruna Verdikleri Resmi Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2013, Mart 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17884/kamerun-cumhurbaskani-sayin-paul-biya-onuruna-verdikleri-resmi-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma> 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun Cumhuriyeti Ülke Raporu. (2012). Konya: Konya Ticaret Odası.

Kamerun Emniyet Genel Müdürlüğü'ne Donanım Desteği. (2015, Ekim 14). **TİKA.**

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun_emniyet_genel_mudurlugu%27ne_donanim_destegi-19576 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun Yaounde ve Bamenda Üniversitelerine Multimedya Sınıfı. (2014, Mayıs 27).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun_yaounde_ve_bamenda_universitelerine_multimedya_sinifi-6755 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun: Genel Ekonomik Durum. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web:

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/kamerun/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum> 17 Ekim 2018'de alınmıştır.

Kamerun: Ülke Profili. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web:

<http://www.mfa.gov.tr/kamerun-kunyesi.tr.mfa> 17 Ekim 2018'de alınmıştır.

Kamerun'a Vize Kaldırıldı. (2010, Mart 18). **Cumhuriyet.**

Kamerun'da Aile Eğitimine Destek. (2015, Eylül 17). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_aile_egitimine_destek-19257 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Bal Üreticilerine Eğitim. (2013, Temmuz 26). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunda_bal_ureticilerine_egitim-4669 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Engelli Çocukların Eğitimine Destek. (2016, Aralık 8). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_engelli_cocuklarin_egitimine_destek-31083 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da FETÖ'nün 6 Okulu Teslim Alın. (2018, Temmuz 5). **Sabah.** Web:

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/07/05/kamerunda-fetonun-6-okulu-teslim-alin> 21 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Foumban Belediyesi'ne Tarım Ekipmanı Desteği. (2013, Kasım 18).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunda_foumban_belediyesine_tarim_ekipmani_destegi-5318 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Kadın İstihdamına Destek Devam Ediyor. (2015, Kasım 5). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_kadin_istihdamina_destek_devam_ediyor-19952 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Kardeş Belediyenin Okuluna TİKA Desteği. (2017, Mart 20). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_kardes_belediyenin_okuluna_tika_destegi-33721 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Mesleki Eğitim Veren Mükemmeliyet Merkezi Kurulacak. (2018, Şubat 21). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/kamerun-da-mesleki-egitim-veren-mukemmeliyet-ankara-yerelhaber-2610389/> 21 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Orta Afrikalı Göçmeler Gıda Yardımı. (2018, Ocak 2). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_orta_afrikali_gocmenlere_gida_yardimi-40526 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'da Şiddet Mağduru Kadınların İmkanlarının İyileşmesine Destek. (2017, Ocak 19). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27da_siddet_magduru_kadınların_imkanlarının_iyileştirilmesine_destek-32339 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'daki Gençlere Sağlık Taraması ve Eğitim. (2017, Mayıs 21). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27daki_genclere_saglik_taramasi_ve_egitim-34997 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerun'dan Türkiye'ye Dışişleri Bakanı Düzeyinde İlk Resmi Ziyaret. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/kamerundan-turkiyeye-disisleri-bakani-duzeyinde-ilk-resmi-ziyaret.tr.mfa> 21 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerunlu Arıcılar Türkiye'de Modern Arıcılık Teknikleri Öğreniyor. (2018, Temmuz 5). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunlu_aricilar_turkiye%27de_modern_aricilik_tekniklerini_ogreniyor-45351 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerunlu Gençler Türkçe Öğrenecek. (2013, Ağustos 20). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerunlu_gencler_turkce_ogrenecek-4752 22 Mart 2019'da alınmıştır.

Kamerunlu Öğrenciden Cumhurbaşkanı Gül'e Gesi Bağları. (2010, Mart 17). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul->

/1726/8848/kamerunlu-ogrenciden-cumhurbaskani-gule-gesi-baglari 20 Mart 2019'da alınmıştır.

Kanun . (2016, Ekim 26). **T.C. Resmi Gazete.** S.29872. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-2.htm> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kanun . (2017, Mart 16). **T.C. Resmi Gazete.** S.30009. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170316-15.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kanun . (2017, Mart 22). **Resmi Gazete.** S.30015. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170322-1.htm> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.

Kanun . (2017, Mart 25). **Resmi Gazete.** S.30018. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170325-12.htm> 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

Kanun . (2017, Mart 25). **T.C. Resmi Gazete.** 25 Mart 2017. S.30018. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170325-15.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kanun . (2017, Mart 8). **Resmi Gazete.** S.30001. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170308-13.htm> 4 Aralık 2018'de alınmıştır.

Kanun Önergesi. (2019, Ocak 21). **TBMM.** Dönem:27/2. Esas No:2/1545. Web: <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1545.pdf>. 7 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kanun Tasarısı. (2004, Nisan 7). **TBMM.** Dönem:22. Yasama Yılı:2. Birleşim:70. S.Sayısı:377. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss377m.htm> 27 Mart 2019'da alınmıştır.

Kanun. (1966, Ağustos 10). **T.C. Resmi Gazete.** S.12371. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12371.pdf> 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kanun. (1987, Nisan 7). **T.C. Resmi Gazete,** S.19424. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19424.pdf> 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kanunlar . (1969, Nisan 7). **T.C. Resmi Gazete.** S.13168. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13168.pdf> 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

- Kanunlar . (1981, Haziran 27). **T.C. Resmi Gazete.** S.17383. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17383.pdf> 22 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Kanunlar . (2005, Şubat 8). **T.C. Resmi Gazete.** S.25721. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050208.htm> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Kanunlar . (2016, Şubat 18). **T.C. Resmi Gazete.** S.29628. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2016/02/20160218.htm/20160218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2016/02/20160218.htm> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Kara, A. (2014). Eğitim Ve Gelişmişlik İlişkisi: Güney Afrika Cumhuriyeti, Nijerya Ve Gana. İ. Ermağan. (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 1.** Ankara: Nobel Yay.
- Karabağ, Ekber. Tahran – Dakar Krizinde Ankara Devrede. (2011, Ocak 23). **Cumhuriyet.**
- Karabağ, Ekber. Senegal İran'la İlişkilerini Kesti. (2011, Şubat 24). **Cumhuriyet.**
- Karar Sayısı : 96/7554 . (1996, Şubat 18). **T.C. Resmi Gazete.** S.22558Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22558.pdf> 27 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Karar Sayısı: 2017/9804. (2017, Şubat 23). **T.C. Resmi Gazete.** Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170223-2.pdf> 4 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Karar Sayısı: 2018/11763 . (2018, Haziran 27). **T.C. Resmi Gazete.** Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180627M1-6.pdf> 15 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Karar Sayısı:2017/10162. (2017, Haziran 6) **T.C. Resmi Gazete.** S.30088. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170606m1.htm> 18 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Karar Sayısı:2017/10182. (2017, Haziran 6). **T.C. Resmi Gazete.** S.30088. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170606M1-15.pdf> 30 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Karar Sayısı:2017/10279. (2017, Haziran 7). **T.C. Resmi Gazete.** Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1-19.pdf>, 7 Haziran 2017, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018)

- Kararnamede 2'inci Türbanlı Büyükelçi. (2017, Temmuz 28). **Cumhuriyet**.
Kararnameler. (1962, Eylül 7). **T.C. Resmi Gazete**. S.11200. s.1. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11200.pdf> 15 Mart 2019'da alınmıştır.
- Kararnameler. (1962, Kasım 10). **T.C. Resmi Gazete**. S.11253. s.1. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11253.pdf> 21 Mart 2019'da alınmıştır.
- Kararnameler. (1966, Şubat 7). **T.C. Resmi Gazete**. S.12220.
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12220.pdf> 5 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Kararnameler. (1967, Temmuz 15). **T.C. Resmi Gazete**. S.12648. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12648.pdf> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Kararnameler. (1969, Aralık 22). **T.C. Resmi Gazete**. S.13380. s.17. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13380.pdf> 7 Mart 2019'da alınmıştır.
- Kararnameler. (1969, Eylül 4). **T.C. Resmi Gazete**. S.13292. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13292.pdf>,
- Kararnameler. (1969, Ocak 9). **T.C. Resmi Gazete**. S.13096. s.1. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13096.pdf> 24 Mart 2019'da alınmıştır.
- Kararnameler. (1976, Şubat 21). **T.C. Resmi Gazete**. S.15506. s.1. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15506.pdf> 24 Mart 2019'da alınmıştır.
- Kavas, A. (2007). Etiyopya. **Diyanet**. (199).
- Kavas, A. (2017). **Geçmişten Günümüze Afrika**. (2. Basım). İstanbul: Kitabevi.
- Kavas, A. Mali Cumhuriyeti. **Diyanet**. (163)
- Kavas, A. Mozambik. **Diyanet**. (201)
- Kavas, A. Somali. **Diyanet**. (195).
- Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta Çankaya Köşkü'nde. (2014, Nisan 8). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11530/kenya-cumhurbaskani-kenyatta-cankaya-koskünde> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Kenya Dışişleri Bakanı Türkiye'de. (2016, Ocak 14). **Milliyet**. Web:
<http://www.milliyet.com.tr/kenya-disisleri-bakani-turkiye-de-ankara-yerelhaber-1161274/> 20 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Kenya Kırsalında Kadın İstihdamına Destek. (2015, Ekim 17). **TİKA**. Web:
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya_kirsalinda_kadin_istihdamina_destek-19585 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya Sağlık Bakanlığı'na Ambulans Desteği. (2013, Ağustos 22). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya_saglik_bakanligina_ambulans_destegi-4760 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya Ülke Raporu, İstanbul Ticaret Odası

Kenya ve Tanzania Ziyaretleri. (2009, Şubat 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15462/kenya-ve-tanzanya-ziyaretleri> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya ve Tanzania Ziyaretleri. (2009, Şubat 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15462/kenya-ve-tanzanya-ziyaretleri> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.

Kenya. **International Monetary Fund**. Web: <https://www.imf.org/en/Countries/KEN> 21 Mart 2018'de alınmıştır.

Kenya. **The WorldBank:Data**. Web: https://data.worldbank.org/country/kenya_21 Mart 2018'de alınmıştır.

Kenya'da 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü Etkinlikleri. (2018, Temmuz 16). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya%27da_15_temmuz_demokrasi_ve_milli_birlik_gunu_etkinlikleri-45655 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya'da Anne Çocuk Sağlığı Merkezi Hizmete Açıldı. (2014, Mart 15). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_anne_cocuk_sagligi_merkezi_hizmete_acildi-6126 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya'da Aysel ve Şerif Fındıkkaya Külliyesi'ne TİKA Desteği. (2018, Ocak 17). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya_da_aysel_ve_serif_findikaya_kulliyesi%27ne_tika_destegi-40972 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya'da Bilgi, İletişim ve Teknoloji Kütüphanesi'ne Teknik Ekipman ve Malzeme Desteği. (2013, Kasım 6). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_bilgi_iletisim_ve_teknoloji_kutuphanesine_teknik_ekipman_ve_malzeme_destegi-5239 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya'da Çevre ve Halk Sağlığına Önemli Destek. (2014, Haziran 30). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_cevre_ve_halk_sagligina_onemli_destek-7061 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya’da Eğitime Destek Devam Ediyor. (2014, Ağustos 5). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_egitime_destek_devam_ediyor-7410 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Garissa Bölge Hastanesine Medikal Donanım ve Tıbbi Malzeme Desteği. (2014, Mart 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_garissa_bolge_hastanesine_medikal_donanim_ve_tibbi_malzeme_destegi-6135 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Gıda Güvenliği Sorununun Yaşandığı Bölgelere Gıda Yardımı. (2013, Eylül 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_gida_guvenligi_sorununun_yasandigi_bolgelere_gida_dagitimi-4811 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Kırsal Kalkınma Programının İlkinci Aşaması Tamamlandı. (2014, Ağustos 25). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_kirsal_kalkinma_programinin_ikinci_asamasi_tamamlandi-7577 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Kooperatiflere Arıcılık Ekipmanı Desteği. (2016, Kasım 29). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya%27da_kooperatiflere_aricilik_ekipmani_destegi-30596 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Medya Altyapısı ve İnsan Kapasitesinin Gelişmesine Destek. (2013, Aralık 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_medya_altyapisi_ve_insan_kapasitesinin_gelismesine_destek-5517 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Mesleki Eğitim TİKA projeleri ile İyileştiriliyor. (2012, Aralık 13). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_mesleki_egitim_tika_projeleri_ile_iyilestiriliyor-3451 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Pwani Üniversitesi’ne Yabancı Dil Laboratuvarı Kuruldu. (2014, Mayıs 22). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyada_pwani_universitesine_yabanci_dil_lab_oratuvari_kuruldu-6728 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

Kenya’da Sağlık Altyapısının Güçlendirilmesine Destek. (2015, Şubat 7). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenya%27da_saglik_altyapisinin_guclendirilme_sine_destek-15298 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya'dan Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/kenya_dan-turkiye_je-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret.tr.mfa 20 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya'dan Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Düzeyindeki İlk Ziyaret. (2014, Nisan 8). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11532/kenyadan-turkiyeye-cumhurbaskani-duzeyindeki-ilk-ziyaret> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenya'nın 2030 Kalkınma Vizyonuna Önemli Destek. (2014, Nisan 11). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyanin_2030_kalkinma_vizyonuna_onemli_destek-6366 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenyalı Doktorlara Acil Vaka Yönetimi Eğitimi. (2012, Ekim 19). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyalı_doktorlara_acil_vaka_yonetimi_egitimi-3200 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kenyalı Medya Heyetinden Ziyaret. (2016, Nisan 18). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kenyalı_medya_heyetinden_ziyaret-22350 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kılıçdaroğlu Nairobi'de. (2011, Ağustos 31). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/kilicdaroglu-nairobi-de-siyaset-1433162/> 20 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kıraç, Şehriban. 50 İşadamı Gana'yı Takibe Aldı. (2010, Ağustos 2) **Cumhuriyet.**

Kırmanlı, A. N. (2002). **Senegal Ülke Etüdü.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Komisyondun Hiçbir Değeri Yok. (2010, Haziran 15). **Cumhuriyet.**

Konferansta Bir İlk Yaşandı. (2010, Mayıs 24). **Cumhuriyet.**

Kongo Cumhurbaşkanı Sassou Nguesso Çankaya Köşkü'nde. (2012, Kasım 15). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/kongo-cumhurbaskani-sassou-nguesso-cankaya-kosku-4091993-haberi/> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Cumhuriyeti Büyükelçisi Ato Başkan Baran'ı Ziyaret Etti. (2018, Mart 2). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/kongo-cumhuriyeti-buyukelcisi-ato-baskani-ankara-yerelhaber-2630462/> 27 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sassou Nguesso Çankaya Köşkü'nde. (2012, Kasım 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10625/kongo-cumhuriyeti-cumhurbaskani-sassou-nguesso-cankaya-koskünde> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Ülkemizi Ziyareti. (2012, Kasım 14). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16794/kongo-cumhuriyeti-cumhurbaskaninin-ulkemizi-ziyareti> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Cumhuriyeti Dışişleri ve İşbirliği Bakanı Ikouebe Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda. (2015, Nisan 8). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/30084/kongo-cumhuriyeti-disisleri-ve-isbirligi-bakani-ikouebe-cumhurbaskanligi-sarayinda> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Cumhuriyeti Ülke Raporu. (2008). Konya: Konya Ticaret Odası.

Kongo Cumhuriyeti'nden Devlet Başkanı Düzeyinde İlk Ziyaret. (2012, Kasım 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10627/kongo-cumhuriyetinden-devlet-baskani-duzeyinde-ilk-ziyaret> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/Kongo-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 16 Ekim 2018'de alınmıştır.

Kongo Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/Kongo-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo da TOKİ'nin Kapısını Çaldı. (2010, Ağustos). **Sabah.** Web: https://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2010/08/11/kongo_da_tokinin_kapisini_caldi 27 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı, Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanı Leonard She Okitundu'nun Ülkemizi Ziyareti, 24 Kasım 2017. (2017, Kasım 24). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/kongo-demokratik-cumhuriyeti-disisleri-bakaninin-ulkemizi-ziyareti.tr.mfa> 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na Ekipman Desteği. (2013, Ağustos 29). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyeti_disisleri_bakanligina_ekipman_destegi-4800 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile Kalkınma Alanında İşbirliği Devam Ediyor. (2016, Temmuz 12). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyeti_ile_kalkinma_alaninda_isbirligi_devam_ediyor-24017 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti Ülke Etüdü. (2008). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Kamerun'u Ziyaretleri. (2010, Mart 13). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15903/kongo-demokratik-cumhuriyeti-ve-kamerunu-ziyaretleri> 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki Yetimhaneye Ekipman Desteği. (2013, Ağustos 16). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyetindeki_yetimhaneye_ekipman_destegi-4736 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Kalkınmasına Destek. (2013, Ağustos 26). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo_demokratik_cumhuriyetinin_kalkinmasina_destek-4775 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/kongo-demokratik-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.

Kongo Demokratik: Genel Bilgiler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web: https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Demokratik%20Kongo/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-163632&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=25386306093285490&_afWindowMode=0&_afWindowId=5ezkr27j&_adf.ctrl-state=n1dox1fmv_169#!%40%40%3F_afWindowId%3D5ezkr27j%26_afLo

op%3D25386306093285490%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253
AEK-

163632%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%
26_adf.ctrl-state%3Dn1dox1fmv_173 6 Nisan 2018'de alınmıştır.

Kongo'da 3.000 Aileye Gıda Yardımı. (2018, Haziran 14). **TİKA**. Web:
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongo%27da_3_000_aileye_gida_yardimi-45037 28 Mart 2019'da alınmıştır.

Kongolu Sağlık Personeline Eğitim. 11 Ağustos 2017). **TİKA**. Web:
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kongolu_saglik_personeline_egitim-37231 28
Mart 2019'da alınmıştır.

Konuk Bakan Basın Toplantısında Bayıldı. (2013, Mayıs 10). **Cumhuriyet**.

Konya ile Cibuti Şehirleri Kardeş Şehir Oldu. (2013, Aralık 21). **Konyakent**. Web:
<http://www.konyakent.com/konya-ile-cibuti-sehirleri-kardes-sehir-oldu/17/> 8
Ocak 2019'da alınmıştır.

KOZAK, Fırat. TOKİ Afrikalıyı Da Ev Sahibi Yapacak. (2010, Aralık 16).
Cumhuriyet.

Köklü Bir Ortak Tarihi Mirasa Sahip Olduğumuz Mali ile İlişkilerimizi Daha İleri
Taşımak İstiyoruz. (2015, Şubat 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web:
[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2761/koklu-bir-ortak-tarih-mirasa-sahip-
oldugumuz-mali-ile-iliskilerimizi-daha-ileri-tasimak-istiyoruz](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2761/koklu-bir-ortak-tarih-mirasa-sahip-oldugumuz-mali-ile-iliskilerimizi-daha-ileri-tasimak-istiyoruz) 14 Aralık
2018'de alınmıştır.

Kudüs'ün Sonuna Kadar Takipçisi Olacağız. (2017, Aralık 20). **Sabah**. Web:
[https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/12/20/kudusun-sonuna-kadar-
takipcisi-olacagiz](https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/12/20/kudusun-sonuna-kadar-takipcisi-olacagiz) 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Kurtulmuş, Sierra Leone Dışişleri Bakanı Kamara ile Bir Araya Geldi. (2016, Mart 6).
Haberler.com. Web: [https://www.haberler.com/kurtulmus-sierra-leone-
disisleri-bakani-kamara-ile-8228796-haberi/](https://www.haberler.com/kurtulmus-sierra-leone-disisleri-bakani-kamara-ile-8228796-haberi/) 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

Le Tchad: La constttitution. **Présidence de la République du Tchad**. Web:
https://www.presidence.td/fr-page-86-La_Constitution.html 14 Ekim 2018'de
alınmıştır.

LGHOBOR, Kingsley. Sierra Leone: Nursing Agriculture Back To Health. **UN
AfricaRenewal**. Web: <https://www.un.org/africarenewal/magazine/special->

edition-agriculture-2014/sierra-leone-nursing-agriculture-back-health 12 Ekim 2018'de alınmıştır.

Liderler Kudüs İçin Toplanıyor. (2017, Aralık 13). **Cumhuriyet**.

Limak Senegal'de Blaise Diagne Uluslararası Havalimanı Açtı. (2017, Aralık 8).

Sabah. Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/12/08/limak-senegalde-blaise-diagne-uluslararasi-havalimanini-acti> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

Madagascar Antenimierandoholona (Senate). **Inter-Parliamentary Union**. Web:

http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2367_A.htm 21 Ekim 2018'de alınmıştır.

Madagascar. **The WorldBank: Data**. Web:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=MG> 21 Ekim 2018'de alınmıştır.

Madagascar. **The WorldBank: Data**. Web:

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=MG> 21 Ekim 2018'de alınmıştır.

Madagascar. **Trade Map**. Web:

https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|450|||TOTAL||2|1|1|1|1|1|1|1|1 21 Ekim 2018'de alınmıştır.

Madagaskar Genel Bilgiler. **T.C. Ticaret Bakanlığı**. Web:

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/madagaskar/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-bilgiler> 21 Ekim 2018'de alınmıştır.

Madagaskar TOKİ'den Destek İstedi. (2010, Ekim 26). **Milliyet**. Web:

<http://www.milliyet.com.tr/madagaskar-toki-den-destek-istedi-ekonomi-1306417/> 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

Madagaskar Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web:

<http://www.mfa.gov.tr/madagaskar-kunyesi.tr.mfa> 21 Ekim 2018'de alınmıştır.

Madagaskar Yatırıma Çağırıyor. (2013, Nisan 15). **Sabah**. Web:

<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/04/15/madagaskar-yatirimaya-cagiriyor> 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

Madagaskar Ziyaretimizin İlişkilerimizde Güzel Bir Başlangıç Olmasını Diliyorum.

(2017, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70828/madagaskar-ziyaretimizin->

iliskilerimizde-guzel-bir-baslangic-olmasini-diliyorum 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Madagaskar'da Ulusal El Sanatları Merkezi'nin Açılışı Yapıldı. (2013, Ağustos 2).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/madagaskarda_ulusal_el_sanatlari_merkezinin_acilisi_yapildi-4692 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

Madagaskarlı Diplomatlara Eğitim Programı. (2018). **Diplomasi Akademisi.** Web:

<http://diab.mfa.gov.tr/madagaskarli-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

Mali Cumhurbaşkanı Keita Cumhurbaşkanlığı Sarayında. (2015, Şubat 3). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2760/mali-cumhurbaskani-keita-cumhurbaskanligi-sarayinda> 14 Aralık 2018'de alınmıştır.

Mali Cumhurbaşkanı Sayın Keita'nın Ülkemizi Ziyareti. (2015, Şubat 1). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/2836/mali-cumhurbaskani-sayin-keitanin-ullkemizi-ziyareti>

14 Aralık 2018'de alınmıştır.

Mali Cumhuriyeti Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2014, Haziran 27). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11686/mali-cumhuriyeti-buyukelcisinden-guven-mektubu> 14 Aralık 2018'de alınmıştır.

Mali. (2018, Mart 2). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/1708/90634/malicumhurbaskani-recep-tayyip-erdoganin-2-mart-2018-tarihinde-maliye-gerceklestirdigi-resm-ziyarete-esi-emine-erdogan-da-refakat-etti> 14 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali.

CIA:

The

World

Factbook.

Web:

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ml.html> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali. **Global Finance.** Web:

<https://www.gfmag.com/global-data/country-data/mali-gdp-country-report> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali. **International Monetary Fund.** Web:

<https://www.imf.org/en/Countries/MLI> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali. **The WorldBank: Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/mali> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|466|||T OTAL|||2|1|2|1|1||2|1|1 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali: Dış Ticaret. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/mali/ulke-profil/ekonomik-gorunum/dis-ticaret> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali: Genel Bilgiler. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/mali/genel-bilgiler> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Mali'de Fetö Okulları Türkiye Maarif Vakfına Devredildi. (2017, Eylül 29). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/mali-de-feto-okullari-turkiye-maarif-duzce-yerelhaber-2306808/> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

Mandela İçin 67 Dakika. (2011, Temmuz 22). **Cumhuriyet,** (Ankara Eki).

MGK Genel Sekreteri Büyükelçi Oldu. (2009, Aralık 29). **YeniŞafak.** Web: <https://www.yenisafak.com/gundem/mgk-genel-sekreteri-buyukelci-oldu-231696> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

Mısır ile Sudan Arasında Türkiye Gerilimi. (2018, Ocak 6). **Cumhuriyet.**

Milletlerarası Andlaşma. (1998, Mayıs 31). **T.C. Resmi Gazete.** S.23358. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2013, Nisan 27). **T.C. Resmi Gazete.** S.28630. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130427-5.htm> 25 Şubat 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma (2007, Temmuz 4). **T.C. Resmi Gazete.** S.26572. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/07/20070704-1.htm> 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma, (1984, Haziran 25). **T.C. Resmi Gazete.** S.18442. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18442.pdf> 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (1981, Haziran 21). **T.C. Resmi Gazete.** S.18438. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18438.pdf> 25 Mart 2019'da alınmıştır.

- Milletlerarası Andlaşma. (1982, Aralık 2). **T.C. Resmi Gazete.** S.17886. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17886.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17886.pdf> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1982, Haziran 24). **T.C. Resmi Gazete.** S.17734. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17734.pdf> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1987, Kasım 15). **T.C. Resmi Gazete.** S.19635. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19635.pdf> 1 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1987, Ocak 31). **T.C. Resmi Gazete.** S.19358 Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19358.pdf> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1987, Temmuz 27). **T.C. Resmi Gazete.** S.19523. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19523.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1989, Ekim 17). **T.C. Resmi Gazete.** S.20315. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20702.pdf> 9 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1989, Ekim 17). **T.C. Resmi Gazete.** S.20315. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20315.pdf> 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1989, Eylül 4). **T.C. Resmi Gazete.** S.20272. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20272.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20272.pdf> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1989, Kasım 1). **T.C. Resmi Gazete.** S.20329. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20329.pdf> 7 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1989, Kasım 11). **T.C. Resmi Gazete.** S.20339. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20339.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20339.pdf> 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1989, Mart 24). **T.C. Resmi Gazete.** S.20118. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20118.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1989, Şubat 14). **T.C. Resmi Gazete.** S.20080. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.t>

- r/arsiv/20080.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20080.pdf 19
Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1990, Kasım 21). **T.C. Resmi Gazete.** S.20702. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20702.pdf> 9 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1990, Şubat 24). **T.C. Resmi Gazete.** S.20443. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20443.pdf> 16 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1991, Eylül 2). **T.C. Resmi Gazete.** S.20979. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20979.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1993, Şubat 5). **T.C. Resmi Gazete.** S.21487. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21487.pdf> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1992, Temmuz 21). **T.C. Resmi Gazete.** S.21291. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21291.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1997, Ağustos 1). **T.C. Resmi Gazete.** S.23067. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23067.pdf> 9 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1997, Temmuz 3). **T.C. Resmi Gazete.** S.23038. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23038.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1998, Mayıs 31). **T.C. Resmi Gazete.** S.23358. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23358.pdf> 9
Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1999, Aralık 19). **T.C. Resmi Gazete.** S.23911. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23911.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23911.pdf> 16
Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1999, Temmuz 11). **T.C. Resmi Gazete.** S.23752. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf> 9 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (1999, Temmuz 11). **T.C. Resmi Gazete.** S.23752. Web:
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf> 17
Kasım 2018'de alınmıştır.

- Milletlerarası Andlaşma. (2000, Eylül 10). **T.C. Resmi Gazete**. S.24166. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/09/20000910M1.htm> 16 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2000, Mart 31). **T.C. Resmi Gazete**. S.24006. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24006.pdf> 7 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2000, Mart 7). **T.C. Resmi Gazete**. S.23986. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23986.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2000, Nisan 4). **T.C. Resmi Gazete**. S.24220. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/11/20001104.htm> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2002, Temmuz 24). **T.C. Resmi Gazete**. S.24825. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/07/20020724.htm/20020724.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/07/20020724.htm> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2003, Eylül 17). **T.C. Resmi Gazete**. S.25232. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/09/20030917.htm#6> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2003, Kasım 11). **T.C. Resmi Gazete**. S.25286 s.1. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031111.htm#1> 21 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2005, Kasım 22). **T.C. Resmi Gazete**. S.26001. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051122.htm> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2005, Mart 9). **T.C. Resmi Gazete**. S.25750. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050309-1.htm> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2005, Nisan 2). **T.C. Resmi Gazete**. S.25774. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050402.htm> 1 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2005, Nisan 3). **T.C. Resmi Gazete**. S.25775. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050403.htm> 16 Mart 2019'da alınmıştır.

- Milletlerarası Andlaşma. (2006, Kasım 20). **T.C. Resmi Gazete.** S.26352. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061120.htm> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2006, Şubat 12). **T.C. Resmi Gazete.** S.26078. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060212.htm> 21 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2007, Ağustos 11). **T.C. Resmi Gazete.** S.26610. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070811-2.htm> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2007, Ağustos 31). **T.C. Resmi Gazete.** S.26629. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070831-2.htm> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2007, Ağustos 9). **T.C. Resmi Gazete.** S.26608. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070809.htm/20070809.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070809.htm> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2007, Haziran 24). **T.C. Resmi Gazete.** S.26562. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070624-1.htm> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2007, Temmuz 4). **T.C. Resmi Gazete.** S.26572. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/07/20070704-6.htm> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2008, Ekim 10). **T.C. Resmi Gazete.** S.27020. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081010-3.htm/20081010.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081010-3.htm> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2009, Haziran 27). **T.C. Resmi Gazete.** S.27271. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090627-10.htm> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2009, Haziran 27). **T.C. Resmi Gazete.** S.27271. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr>

r/eskiler/2009/06/20090627.htm/20090627.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090627.htm 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2009, Nisan 29). **T.C. Resmi Gazete.** S.27214. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/04/20090429-1.htm> 17 Nisan 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2010, Temmuz 1). **T.C. Resmi Gazete.** S.27628. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100701.htm/20100701.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100701.htm> 29 Kasım 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2011, Ekim 25). **T.C. Resmi Gazete.** S.28095. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111025-1.htm/20111025.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111025-1.htm> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2011, Şubat 16). **T.C. Resmi Gazete.** S.27848. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110216-9.htm> 29 Kasım 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2011, Şubat 16). **T.C. Resmi Gazete.** S.27848. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110216-13.htm> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2011, Temmuz 4). **T.C. Resmi Gazete.** S.27984. web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704M2-20.htm> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2011, Temmuz 4). **T.C. Resmi Gazete.** S.27984. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704M2.htm/20110704M2.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704M2.htm> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2012, Ekim 10). **T.C. Resmi Gazete.** S.28437. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121010-4.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2012, Ekim 11). **T.C. Resmi Gazete.** S.28438. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr>

r/eskiler/2012/10/20121011-

3.htm/20121011.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121011-3.htm 21 Aralık 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2012, Ekim 12). **T.C. Resmi Gazete**. S.28439. Web: [http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121012-](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121012-3.htm/20121012.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121012-3.htm)

3.htm/20121012.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121012-3.htm 17 Kasım 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2012, Mart 27). **T.C. Resmi Gazete**. S.28246. (Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120327-14.htm> 29 aralık 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2013, Mayıs 7). **T.C. Resmi Gazete**. S.28640. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130507.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130507.htm> 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2013, Nisan 27). **T.C. Resmi Gazete**. S.28630. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130427-8.htm> 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2013, Temmuz 25). **T.C. Resmi Gazete**. S.28718. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-9.htm> 25 Şubat 2019'da alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2013, Temmuz 25). **T.C. Resmi Gazete**. S.28718. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-8.htm/20130725M1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-8.htm> 29 Kasım 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2014, Ekim, 24). **T.C. Resmi Gazete**. S.29155. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141024-2.htm> 19 Kasım 2018'de alınmıştır.

Milletlerarası Andlaşma. (2014, Mart 6). **T.C. Resmi Gazete**. S.28933. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140306.htm> 28 Mart 2019'da alınmıştır.

- Milletlerarası Andlaşma. (2015, Ağustos 11). **T.C. Resmi Gazete**. S.29442. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2015/08/20150811-1.htm/20150811.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2015/08/20150811-1.htm> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2015, Ağustos 28). **T.C. Resmi Gazete**. S.29459. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/08/20150828M2-1.htm> 23 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2015, Mayıs 31). **T.C. Resmi Gazete**. S.29372. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150531-8.htm> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2016, Haziran). **T.C. Resmi Gazete**. S.29758. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2016/06/20160630.htm/20160630.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2016/06/20160630.htm> 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2016, Mayıs 31). **T.C. Resmi Gazete**. S.29728. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160531.htm> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2017, Eylül 29). **T.C. Resmi Gazete**. S.30195. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170929.htm> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2017, Haziran 7). **T.C. Resmi Gazete**. S.30089. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1.htm> 21 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2018, Haziran 30). **T.C. Resmi Gazete**. S.30464. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180630.htm> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2018, Haziran 5). **T.C. Resmi Gazete**. S.30442. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180605M1.htm> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.

- Milletlerarası Andlaşma. (2018, Ocak 12). **T.C. Resmi Gazete**. S.30299. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180112M1.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1980, Kasım 13). **T.C. Resmi Gazete**. S.17159. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17159.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1982, Eylül 23). **T.C. Resmi Gazete**. S.17821. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17821.pdf> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1982, Haziran 6). **T.C. Resmi Gazete**. S.17716. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17716.pdf> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1987, Ekim 30). **T.C. Resmi Gazete**. S.19619. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19619.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19619.pdf> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1991, Şubat 23). **T.C. Resmi Gazete**. S.20795. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20795.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20795.pdf> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1993, Kasım 23). **T.C. Resmi Gazete**. S.21767. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21767.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21767.pdf> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1996, Aralık 23). **T.C. Resmi Gazete**. S.22856. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22856.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22856.pdf> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1997, Mayıs 2). **T.C. Resmi Gazete**. S.22977. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22977.pdf> 13 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (1999, Ocak 3). **T.C. Resmi Gazete**. S.23572. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23572.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23572.pdf> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.

- Milletlerarası Andlaşmalar. (2000, Temmuz 27). **T.C. Resmi Gazete**. S.24122. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000727.htm/20000727.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000727.htm> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2001, Aralık 4). **T.C. Resmi Gazete**. S.24603. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011204.htm/20011204.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011204.htm> 29 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2001, Ekim 23). **T.C. Resmi Gazete**. S.24562. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011023.htm/20011023.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011023.htm> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2001, Mayıs 2). **T.C. Resmi Gazete**. S.24390. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/04/20010502.htm/20010502.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/04/20010502.htm> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2002, Eylül 4). **T.C. Resmi Gazete**. S.24866. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020904.htm> 21 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2003, Aralık 18). **T.C. Resmi Gazete**. S.25320. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031218.htm/20031218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031218.htm> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2005, Aralık 14). **T.C. Resmi Gazete**. S.26023. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/20051214.htm/20051214.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/20051214.htm> 6 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2005, Haziran 9). **T.C. Resmi Gazete**. S.25840. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050609.htm/20050609.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050609.htm> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

- Milletlerarası Andlaşmalar. (2016, Kasım 2). **T.C. Resmi Gazete**. S.29876. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161102.htm> 1 Mart 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2016, Mart 13). **T.C. Resmi Gazete**. S.29652. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160313.htm> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2017, Haziran 7). **T.C. Resmi Gazete**. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1-31.pdf> 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. (2018, Haziran 27). **T.C. Resmi Gazete**. S.30461. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180627.htm> 26 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşmalar. 2017, Haziran 7). **T.C. Resmi Gazete**. S.30089. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1.htm> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2002, Haziran 5). **T.C. Resmi Gazete**. S.24776. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020605.htm> 13 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2011, Nisan 14). **T.C. Resmi Gazete**. S.27905. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110414-7.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2013, Haziran 27). **T.C. Resmi Gazete**. S.28690. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130627M1-13.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Andlaşma. (2016, Mayıs, 10). **T.C. Resmi Gazete**. S.29708. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160510.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Milletlerarası Anlaşmalar. (2000, Mayıs 11). **T.C. Resmi Gazete**. S.24046. s.1. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24046.pdf> 25 Mart 2019'da alınmıştır.
- Mogadişu Havaalanı'nı Türk Şirketi İşletecek. (2013, Şubat 7). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/mogadisuhavaalani-ni-turk-sirketi-isletecek-4312299-haberi/> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Mogadişu Limanı, Albayrak'a Emanet. (2014, Eylül 22). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/mogadisu-limani-albayrak-a-emanet/ekonomi/detay/1943511/default.htm> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Mozambik Cumhuriyeti Ülke Raporu. (2017). Konya: Konya Ticaret Odası.

Mozambik Emtia Borsası Kurulmasına Destek. (2014, Eylül 4). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/mozambik_emtia_borsasi_kurulmasına_destek-7654 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

Mozambik. (2017, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/70839/mozambik> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Mozambik: Genel Bilgiler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı**. Web: https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Mozambik/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160631&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=25308677078889186&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=dd9810vy7&_adf.ctrl-state=wlv5rbuue_155#!%40%40%3F_afrWindowId%3Ddd9810vy7%26_afrLoop%3D25308677078889186%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160631%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dwlv5rbuue_159 29 Nisan 2018'de alınmıştır.

Mozambik'e FETÖ Uyarısı. (2017, Ocak 25). **Cumhuriyet**.

Mozambik'te Teknik Eğitim Açığına Karşı TİKA'dan İlk Adım. (2017, Ağustos 23). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/mozambik%27te_teknik_egitim_acigina_karsi_tika_dan_ilk_adim-37504 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

Mozambik'te Üç Boyutlu Modelleme Alanında Mesleki Eğitim Düzenlendi. (2018, Temmuz 12). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/mozambik%27te_uc_boyutlu_modelleme_alan_inda_mesleki_egitim_duzenlendi-45527 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

Mozambique. **The WorldBank:Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/mozambique> 29 Nisan 2018'de alınmıştır.

Musul Başkonsolosu Büyükelçi Oldu. (10. Nisan 2015). **Cumhuriyet**.

Mülteci Olarak Ayrıldığı Türkiye'ye Bakan Olarak Geldi. (2017, Mayıs 11). **Sabah**.

Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/11/multeci-olarak-ayrildigi-turkiyeye-bakan-olarak-geldi> 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nairobi Müslüman Akademisi'ne Malzeme Desteği. (2013, Haziran 24). **TİKA**. Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nairobi_musluman_akademisine_malzeme_destegi-4542 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Namibia – GDP. **IECONOMICS**. Web: <https://ieconomics.com/namibia-gdp> 1

Kasım 2018'de alınmıştır.

Namibia GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web:

<https://www.gfmag.com/global-data/country-data/namibia-gdp-country-report> 1 Kasım 2018'de alınmıştır.

Namibia National Assembly. **Inter-Parliamentary Union**. Web:

http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2225_B.htm 1 Kasım 2018'de alınmıştır.

Namibia National Council. **Inter-Parliamentary Union**. Web:

http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2226_A.htm 1 Kasım 2018'de alınmıştır.

Namibia. **The WorldBank: Data**. Web:

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=NA> 1 Kasım 2018'de alınmıştır.

Namibia. **Trade Map**. Web:

https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|516|||TOTAL||2|1|1|1|1||1|1|1 1 Kasım 2018'de alınmıştır.

Namibya Rupara Sağlık Merkezine Tam Donanımlı Ambülans Desteği. (2015, Mart 13). **TİKA**. Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_rupara_saglik_merkezine_tam_donanimli_ambulans_destegi-15874 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/ulke-kunyesi.tr.mfa> 1 Kasım 2018'de alınmıştır.

Namibya Üniversitesi Bünyesinde Coğrafi Bilgi Sistemi Laboratuvarı Kuruldu. (2015, Mart 12). **TİKA**. Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_universitesi_bunyesinde_cografibilgi_sitemleri_laboratuari_kuruldu-15859 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya Üniversitesi'ne Yem Üretim Tesisi. (2016, Aralık 6). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_universitesi%27ne_yem_uretim_tesi-30896 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'da Kadın İstihdamına Destek. (2015, Aralık 2). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_kadin_istihdamina_destek-20347 29 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'da Merkez Hastanesi Pediatrik Onkoloji Bölümü'ne Tıbbi ekipman Desteği. (2014, Aralık 15). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibyada_merkez_hastanesi_pediatrik_onkoloji_bolumune_tibbi_ekipman_destegi-8434 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'da Penduka Derneği'ne Donanım Desteği. (2015, Ocak 5). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya_da_penduka_dernegi_ne_donanim_destegi-14481 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'da Teneke Evlerde Yaşayan Ailelerin Ev Sahibi Olabilmesine Destek. (2015, Kasım 20). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_teneke_evlerde_yasayan_ailelerin_ev_sahibi_olabilmesine_destek-20149 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'da Tsumkwe Bölgesi San Toplulukları Kırsal Kalkınma Programı Devam Ediyor. (2017, Ekim 4). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_tsumkwe_bolgesi_san_topluluklari_kirsal_kalkinma_programi_devam_ediyor-38425 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'da Windhoek İslam Merkezi'ne Gasilhane İnşa Edildi. **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_windhoek_islam_merkezi%27ne_gasilhane_insa_edildi-24340 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'da Yavru Kangallar İçin Yapıtılan Barınak Yetkililere Teslim Edildi. (2017, Şubat 8). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/namibya%27da_yavru_kangallar_icin_yaptirilan_barinak_yetkililere_teslim_edildi-32666 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

Namibya'nın Ekonomisi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/namibya_nin-ekonomisi.tr.mfa 1 Kasım 2018'de alınmıştır.

- Namibyalı Diplomatlar Eğitim Programı. (2015). **DiplomasiAkademisi**. Web: <http://diab.mfa.gov.tr/namibyalı-diplomatlar-egitim-programi-2015.tr.mfa> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.
- NATO Zirvesi'nde İkinci Gün Temasları. (2012, Mayıs 21). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10376/nato-zirvesinde-ikinci-gun-temaslari> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- New York'ta Dünya Liderleriyle Görüşmeler. (2010, Eylül 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9208/new-yorkta-dunya-liderleriyle-gorusmeler> 15 Mart 2019'da alınmıştır.
- Niger GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/niger-gdp-country-report> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Niger. **CIA: The World Factbook**. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ng.html>, 12 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Niger. **The WorldBank:Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/niger> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Niger. **Trade Map**. Web: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|562|||T OTAL||2|1|1|1|2|1|1 11 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Nigeria. **The WorldBank Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/nigeria?view=chart> 14 Mart 2018'de alınmıştır.
- Nigeria. **The WorldBank:Data**. web: <https://data.worldbank.org/country/nigeria> 15 Mart 2018'de alınmıştır.
- Nigeria. **TradeMap**. Web: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|566|||T OTAL||2|1|1|2|1|2|1|1 15 Mart 2018'de alınmıştır.
- Nijer Acil Ambulans Servisi Personeline Eğitim. (2014, Ocak 3). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_acil_ambulans_servisi_personeline_egitim-5632 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

- Nijer Başbakanı Brigi Rafini İle Çalışma Toplantısı Sonuç Raporu. (2018, Ocak 23). **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/uploads/sonuc-raporu-03f.pdf> 18 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2012, Ekim 8). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10554/nijer-buyukelcisinden-guven-mektubu> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2017, Haziran 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/77433/nijer-buyukelcisinden-guven-mektubu> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou Mahamadou'nun Ülkemizi Ziyareti. (2014, Mart 7). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/17174/nijer-cumhuriyeti-cumhurbaskani-issoufou-mahamadounun-ulkemizi-ziyareti> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Cumhurbaşkanı Mahamadou Çankaya Köşkü'nde. (2014, Mart 11). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11478/nijer-cumhuriyeti-cumhurbaskani-mahamadou-cankaya-koskünde> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sambo Tarabya Köşkü'nde. (2012, Haziran 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10401/nijerya-cumhurbaskani-yardimcisi-sambo-tarabya-koskünde> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Devlet Planlama, Toprak İdaresi ve Toplumsal Kalkınma Bakanı'ndan TİKA'ya Ziyaret. (2012, Ekim 9). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_devlet_planlama_toprak_idaresi_ve_toplumsal_kalkinma_bakaninda_tikaya_ziyaret-3153 19 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Ticaret, Sanayi ve El Sanatları Odası Tefrişatı TİKA Tarafından Yapıldı. (2016, Haziran 21). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_ticaret_sanayi_ve_el_sanatları_odasi_tefrişati_tika_tarafından_gerçekleştirildi-23629 19 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijer Ulusal Meclis Başkanı Tinni Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde. (2017, Kasım 7). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87242/nijer-ulusal-meclis-baskani-tinni-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 17 Aralık 2018'da alınmıştır.

Nijer: Genel Ekonomik Durum. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/nijer/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum> 11 Ekim 2018'de alınmıştır.

Nijer; Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/nijer-kunyesi.tr.mfa> 12 Ekim 2018'da alınmıştır.

Nijer' 6000 Ton Gıda Yardımı Yapıldı. (2013, Ekim 30). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijere_6000_ton_gida_yardimi_yapildi-5186 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijer'de 500 Bin İnsanın Temiz İçme Suyuna Erişimi Sağlandı. (2015, Mart 30). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_de_500_bin_insanin_temiz_icme_suyuna_erişimi_saglandi-16132 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijer'de Agadez Üniversitesi'ne Ekipman ve Malzeme Desteği. (2016, Ekim 6). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer'de_agadez_universitesi'ne_ekipman_ve_malzeme_destegi-25681 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijer'de Eğitim Alanında Destek Devam Ediyor. (2015, Kasım 5). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer'e_egitim_alaninda_destek_devam_ediyor-19961 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijer'de Martaba Kadın Eğitim Merkezine Ekipman Desteği. (2014, Mayıs 9). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerde_martaba_kadin_egitim_merkezine_ekipman_destegi-6621 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijer'de Sağlık ve İnsani Yardım Organizasyonları Devam Ediyor. (2014, Şubat 27). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerde_saglik_ve_insani_yardim_organizasyonlari_devam_ediyor-6011 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijer'den Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Seviyesinde İlk Ziyaret. (2014, Mart 11). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul->

/1726/11479/nijerden-turkiyeye-cumhurbaskani-seviyesinde-ilk-ziyaret 17
Aralık 2018’de alınmıştır.

Nijer’e Sağlık Alanında Destek Devam Ediyor. (2015, Ekim 23). **TİKA.** Web:
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer%27e_saglik_alaninda_destek_devam_ediyor-19756 19 Aralık 2018’de alınmıştır.

Nijer’in Diffa Bölgesindeki Mültecilere Gıda Yardımı. (2015, Haziran 24). **TİKA.**
Web:
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer'in_diffa_bolgesindeki_multecilere_gida_yardimi-17747 19 Aralık 2018’de alınmıştır.

Nijerli Uzmanlara Tatlı Su Balıkları Yetiştiriciliği Eğitimi Verildi. (2017, Mayıs 9).
TİKA. Web:
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerli_uzmanlara_tatli_su_baliklari_yetistiriciligi_egitimi_verildi-34809 19 Aralık 2018’de alınmıştır.

Nijerya Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2017, Haziran 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/77433/nijer-buyukelcisinden-guven-mektubu> 21 Aralık 2018’de alınmıştır.

Nijerya Cumhurbaşkanı Buhari, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde. (2017, Ekim 19).
T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web:
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84974/nijerya-cumhurbaskani-buhari-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 20 Aralık 2018’de alınmıştır.

Nijerya Cumhurbaşkanı İle Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2011, Şubat 2). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16213/nijerya-cumhurbaskani-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama> 20 Aralık 2018’de alınmıştır.

Nijerya Cumhurbaşkanı Sayın Goodluck E. Jonathan Tarafından Onuruna Verilen Resmi Öğle Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2010 Temmuz 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17624/nijerya-cumhurbaskani-sayin-goodluck-e-jonathan-tarafindan-onuruna-verilen-resmi-ogle-yemeginde-yaptiklari-konusma> 20 Aralık 2018’de alınmıştır.

- Nijerya Cumhurbaşkanı Sayın Goodluck Ebele Jonathan'ın Türkiye Ziyareti. (2011, Ocak 31). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16210/nijerya-cumhurbaskani-sayin-goodluck-ebele-jonathanin-turkiye-ziyareti> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijerya Cumhurbaşkanı'nın Eşinden TİKA Projesine Destek Ziyareti. (2015, Temmuz 13). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijer_cumhurbaskani_nin_esinden_tika_projesi_ne_destek_ziyareti-18073 19 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijerya Dışişleri Bakanı Wali Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda. (2015, Ocak 8). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1600/nijerya-disisleri-bakani-wali-cumhurbaskanligi-sarayinda> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijerya Eski Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo Çankaya Köşkü'nde. (2013, Mayıs 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10947/nijerya-eski-devlet-baskani-obasanjo-cankaya-koskünde> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijerya Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Olusegun Obasanjo Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2000, Temmuz 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7427/nijerya-federal-cumhuriyeti-devlet-baskani-ve-silhli-kuvvetler-baskomutani-olusegun-obasanjo-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijerya Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Olusegun Obasanjo ile Baş Başa ve Heyetler Arası Görüşmeler Sonrasında Yaptıkları Açıklama. (2000, Temmuz 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7428/nijerya-federal-cumhuriyeti-devlet-baskani-ve-silhli-kuvvetler-baskomutani-olusegun-obasanjo-ile-basbasa-ve-heyetlerarasi-gorusmeler-sonrasinda-yaptiklari-aciklama> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Nijerya Federal Cumhuriyeti Sosyal ve İdari Yapı. **T.C. Ekonomi Bakanlığı**. Web: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Nijerya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

160683&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=25210881820521787&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=216nqpwsa&_adf.ctrl-state=1ct469nimd_308#!%40%40%3F_afrWindowId%3D216nqpwsa%26_afrLoop%3D25210881820521787%26contentId%3DUUCM%2523dDocName%253AEK-

160683%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3D216nqpwsa%26_afrLoop%3D25210881820521787%26contentId%3DUUCM%2523dDocName%253AEK-
14 Mart 2018'de alınmıştır.

Nijerya patlamak üzere koşun yetişin. (2011, Şubat 4). **Cumhuriyet.**

Nijerya Temsilciler Meclisi Başkanı Çankaya Köşkü'nde. (2009, Temmuz 10). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8405/nijerya-temsilciler-meclisi-baskani-cankaya-koskunda> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijerya Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-kunyesi.tr.mfa> 14 Mart 2018'de alınmıştır.

Nijerya Ülke Raporu. (2006). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Nijerya, Kamerun ve Gambiya Kolluk Kuvvetlerine Eğitim. (2014, Ağustos 1). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nijerya_kamerun_ve_gambiya_kolluk_kuvvetlerine_egitim-7361 22 Aralık 2018'de alınmıştır.

Nijerya'nın Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 15 Mart 2018'de alınmıştır.

No: 114, 22 Nisan 2012, Kamerun Dışişleri Bakanı Pierre Moukoko Mbonjo'nun Ülkemizi Ziyareti Hk.. (2012, Nisan 22). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_114_-22-nisan-2012_-_kamerun-disisleri-bakani-pierre-moukoko-mbonjo_nun-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa 21 Mart 2019'da alınmıştır.

No: 193- 21 Aralık 2005, Afrika'ya İnsani Yardım Hk. (2005, Aralık 21). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_193---21-aralik-2005_-afrika_ya-insani-yardim-hk_.tr.mfa 4 Mayıs 2019'da alınmıştır.

No: 82, 21 Mayıs 2008, Burkina Faso Dışişleri Bakanı ve Bölgesel İşbirliği Bakanı Djibrill Yipéne Bassolé'nin Ülkemize Resmi Ziyareti. (2008, Mayıs 21). **T.C.**

Dışışleri Bakanlığı. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_82---21-mayis-2008_burkina-faso-disisleri-ve-bolgesel-isbirligi-bakani-djibril-yip_n_-bassole_un-ulkemize-resmi--ziyareti.tr.mfa 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

No:106, 23 Temmuz 2004, Sudan Dışışleri Bakanı Dr. Mustafa Osman İsmail'in Ülkemizi Ziyareti Hakkında. (2004, Temmuz 23). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_106--_23-temmuz-2004_-sudan-cumhuriyeti-disisleri-bakani-dr_mustafa-osman-ismail_in_ulkemizi-ziyareti-hk_-.tr.mfa 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

No:107, 20 Mayıs 2010, İstanbul Somali Konferansı Hk.. (2010, Mayıs 20). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-107_-20-mayis-2010_-istanbul-somali-konferansi-hk_.tr.mfa 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

No:108-17 Haziran 2008, Sayın Bakanın İKÖ Zirvesi İçi Uganda'ya Ziyareti Hk.. (2008, Haziran 17). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-108_-17-haziran-2008_-sayin-bakanin-iko-zirvesi-icin-uganda_yi-ziyareti-hk_.tr.mfa 1 Mart 2019'da alınmıştır.

No:12 – 20 Ocak 2007, Türkiye'nin Afrika'ya İnsani Yardımları Hk.. (2007, Ocak 20). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_12---20-ocak-2007_-turkiye_nin-afrika_ya-insani-yardimlari-hk_.tr.mfa 3 Aralık 2018'de alınmıştır.

No:127, 10 Haziran 2010, Senegal Devlet ve Dışışleri Bakanı Madicke Niang'ın Ülkemizi Ziyareti Hk.. (2010, Haziran 10). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-127_-10-haziran-2010_-senegal-devlet-ve-disisleri-bakani-madicke-niang_in-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa 27 Aralık 2018'de alınmıştır.

No:149-; 3 Eylül 2003, Kongo Cumhuriyeti Dışışleri, İşbirliği ve Frankofoni Bakanı Rodolphe Adada'nın Ülkemizi Ziyareti Hk.. (2003, Eylül 3). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_149--_3-eylul-2003_-kongo-cumhuriyeti-disisleri_-isbirligi-ve-frankofoni-bakani-rodolphe-adada_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa 26 Mart 2019'da alınmıştır.

No:176, 29 Mayıs 2014, Sayın Bakanımızın Tanzanya'ya Geçekleştireceği Ziyaret Hk.. (2014, Mayıs 29). **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-176_-29-mayis-2014_-sayin-bakanimizin-tanzanya_ya-gerceklestirecegi-ziyaret-hk_.tr.mfa 25 Şubat 2019'da alınmıştır.

- No:191- 16 Aralık 2006, Senegal Devlet ve Dışişleri Bakanı'nın Ülkemizi Ziyareti Hk.. (2006, Aralık 16). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_191---16-aralik-2006_-senegal-devlet-ve-disisleri-bakani_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa 27 Aralık 2018'de alınmıştır.
- No:22, 20 Ocak 2014, Somali ve Somaliland Arasındaki Görüşmelerin Üçüncü Turu Hk.. (2014, Ocak 20). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-22_-20-ocak-2014_-somali-ve-somaliland-arasindaki-gorusmelerin-ucuncu-turu-hk.tr.mfa 5 Şubat 2019'da alınmıştır.
- No:230, 7 Temmuz 2014, Zambiya Dışişleri Bakanı Harry Kalaba'nun Ülkemize Gerçekleştireceği Ziyaret Hakkında. (2014, Temmuz 7). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-230_-7-temmuz-2014_-zambiya-disisleri-bakani-harry-kalaba_nin-ulkemize-gerceklestirecegi-ziyaret-hk.tr.mfa 29 Nisan 2019'da alınmıştır.
- No:232, 13 Ekim 2010, Türkiye ile Sudan Arasında Diplomatik Pasaport Hamilleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma Hk.. (2010, Ekim 13). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-232_-12-ekim-2010.tr.mfa 12 Şubat 2019'da alınmıştır.
- No:270, 24 Ekim 2016, Sudan Dışişleri Bakanı İbrahi Ghandour'un Ülkemizi Ziyareti Hk.. (2016, Ekim 24). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-270_-24-ekim-2016_-sudan-disisleri-bakani-ibrahim-ghandour_un-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa 12 Şubat 2019'da alınmıştır.
- No:44, 15 Şubat 2012, Kenya Dışişleri Bakanı Moses Wetangul'nun Ülkemizi Ziyareti Hk. (2012, Şubat 15). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.**
- No:50 – 28 Mart 2005, Kongo Cumhuriyeti Dışişleri ve Frankofoni Devlet Bakanı Rodolphe Adada'nın Ülkemizi Ziyareti Hk. (2005, Mart 28). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_50---28-mart-2005_-kongo-cumhuriyeti-disisleri-ve-frankofoni-devlet-bakani-rodolphe-adada_nin-ulkemize-ziyareti-hk_.tr.mfa 26 Mart 2019'da alınmıştır.
- No:82 – 16 Mayıs 2005, Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC) Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Raymond Ramazani Baya'nın Ülkemizi Resmi Ziyareti Hk.. (2005, Mayıs 16). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/no_82---16-mayis-2005_-kongo-demokratik-

cumhuriyeti-_kdc_-disisleri-ve-uluslararasi-isbirliigi-bakani-raymond-ramazani-baya_nin-ulkemizi-resmi_ziyareti-hk_.tr.mfa 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Nyala Sudan Türkiye Eğitim Araştırma Hastanesi Açıldı. (2014, Şubat 28). **TİKA**. web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nyala_sudan_turkiye_egitim_ve_arastirma_hastanesi_acildi-6025 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

Nyala Türkiye Sudan Eğitim Araştırma Hastanesi Yılda 120 Bin Hastaya Hizmet Veriyor. (2016, Ağustos 15). **TİKA**. Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/nyala_turkiye_sudan_egitim_ve_arastirma_hastanesi_yilda_120_bin_hastaya_hizmet_veriyor-24368 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

Okur, İ. (2009). **Afrika Zengin Ama Yoksul**. Bursa: Okursoy Kitapları 10.

Ordu Arıcılık Enstitüsü Yabancı Arıcılara Okul Oldu. (2018, Haziran 30). **Milliyet**.

Web: <http://www.milliyet.com.tr/aricilik-enstitusu-yabanci-aricilara-orduyerelhaber-2894967> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

Orman ve Su İşleri Bakanı Eroğlu Senegal'de. (2016, Nisan 8). **Sabah**. Web:

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/04/08/orman-ve-su-isleri-bakani-eroglu-senegalde> 27 Aralık 2018'de alınmıştır.

Ömer Halisdemir'in İsmi Mali'de Yaşatılıyor. (2018, Temmuz 15). **Milliyet**. Web:

<http://www.milliyet.com.tr/omer-halisdemir-in-ismi-mali-de-yasatiliyor-bursayerelfotogaleri-24082336/> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

Özey, R. (2014). Afrika Kıtası'nın Panoraması: Siyaset, Toplum Ve Ekonomide Farklılıklar Ve Benzerlikler. İ. Ermağan (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 1**. Ankara: Nobel Yay.

Özey, R. (2015). Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanlarının Kültürel Özellikleri: Dünü- Bugünü. İ. Ermağan (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 2**. Ankara: Nobel Yay.

Özey, R. (2016). **Afrika Coğrafya**. (3. basım). Ankara: Aktif Yayınevi.

Özey, R. (2016). Doğu Afrika Panoraması: Siyaset-Toplum-Ekonomi. İ. Ermağan (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 3**. Ankara: Nobel Yay.

- Özey, R. (2017). Orta Afrika Panoraması: Siyaset-Toplum-Ekonomi. İ. Ermağan (Editör). **Dünya Siyasetinde Afrika 4**. Ankara: Nobel Yay.
- Özkan, Mehmet. Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye'nin Somali Politikası. (2014). **SETA**. http://file.setav.org/Files/Pdf/20141118174857_dogu-afrika-jeopolitigi-ve-turkiyenin-somali-politikasi-pdf.pdf 6 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Pakistan Dışişleri Bakanı Müsteşarı Sayın Büyükelçi Shamshad Ahmed ile Nijer Devlet Başkanı'nın Özel Temsilcisi Sayın Dr. Pogu Bitrus'u Kabulü Hk.. (1999, Eylül 13). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-suleyman-demirel/1717/3560/pakistan-disisleri-bakanligi-mustesari-sayin-buyukelci-shamshad-ahmad-ile-nijerya-devlet-baskaninin-ozel-temsilcisi-sayin-dr-pogu-bitrusu-kabul-hk> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Paşa Torunları Buluştu. (2004, Mart 3). **Mynet**. Web: <https://www.mynet.com/pasa-torunlari-bulustu-110100111742> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.
- President Arrives in Turkey for Second Istanbul Conference on Somalia. **TheStateHouseofUganda**. Web: <http://statehouse.go.ug/media/news/2012/05/31/president-arrives-turkey-second-istanbul-conference-somalia> 2 Mart 2019'da alınmıştır.
- President Isaias Receives Credentials of Six Ambassadors. **Eritrea – Ministry of Information**. Web: <http://www.shabait.com/news/local-news/15396-president-isaias-receives-credentials-of-six-ambassadors> 9 Ocak 2019'da alınmıştır.
- President Kagame in İstanbul for Global Infrastructure Initiative (GII). **PaulKagame**. Web: <http://paulkagame.com/?p=1886> 1 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Republic of the Congo. **Global Finance**. Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/republic-of-the-congo-gdp-country-report> 16 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Ruanda Büyükelçisi Caesar Kayizari Manisa'da. (2014, Aralık 3). **ManisaİnternetHaber**. Web: http://manisainternethaber.com/haber/14737/ruanda_buyukelcisi_caesar_kayizari_manisa%60da.html 2 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Ruanda Büyükelçisi Kütahya'da. (2017, Mart 28). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-kutahya-da-kutahya-yerelhaber-1938050/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Büyükelçisi Nkurunziza: Ruanda ile Türkiye Arasında 40 Milyon Dolarlık Ticaret Var. (2016, Aralık 8). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-nkurunziza-ruanda-trabzon-yerelhaber-1697753/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Büyükelçisi Nkurunziza'dan Sanayicilere Ziyaret. (2017, Nisan 6). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/ruanda-buyukelcisi-nkurunziza-dan-sanayicilere-9465153-haberi/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Büyükelçisi Polatlı Ticaret Odasını Ziyaret Etti. (2017, Şubat 2). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-polatli-ticaret-odasini-ankara-yerelhaber-1816035/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Büyükelçisi'den Müsiad Konya'ya Ziyaret. (2017, Mayıs 4). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-buyukelcisi-nden-musiad-konya-konya-yerelhaber-2017872/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2013, Ekim 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11165/ruanda-cumhuriyeti-buyukelcisinden-guven-mektubu> 1 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2016, Mayıs 3). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/43835/ruanda-buyukelcisinden-guven-mektubu> 1 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Devlet Başkanı Kagame Türkiye'ye Geldi. (2012, Mart 21). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/ruanda-devlet-baskani-kagame-turkiye-ye-geldi-3467864-haberi/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Heyeti Yeniden Manisa'da. (2015, Mart 24). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-heyeti-yeniden-manisa-da-manisa-yerelfotogaleri-8103797/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Milli Günü Resepsiyonu. (2018, Temmuz 4). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-milli-gunu-resepsiyonu-ankara-yerelhaber-2903659/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

Ruanda Ülke Raporu. (2016). Konya: Konya Ticaret Odası.

Ruanda'dan Türkiye'ye Yatırım Çağrısı. (2016, Eylül 9). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruanda-dan-turkiye-ye-yatirim-cagrisi-bursa-yerelhaber-1548630/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.

- Ruandalı Heyetten Konya OSB'ye Ziyaret. (2015, Eylül 10). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/ruandali-heyetten-konya-osb-ye-ziyaret-konya-yerelhaber-964694/> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Rusya, Esed'e Butik Bir Devlet Kurma Gayreti İçerisinde. (2016, Şubat 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38730/rusya-esede-butik-bir-devlet-kurma-gayreti-icerisinde> 26 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Rwanda. **IECONOMICS**. Web: <https://ieconomics.com/rwanda> 10 Mart 2018'da alınmıştır.
- Rwanda: Country Brief. **International Trade Centre**. Web: <http://www.intracen.org/country/united-republic-of-tanzania/> 5 Mayıs 2018'de alınmıştır.
- Sağlık Bakanlığı'yla İşbirliğinde Gambiya Sağlık Personeline Eğitim. (2015, Nisan 22). **TİKA**. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/saglik_bakanligi_yla_isbirliginde_gambiya_saglik_personeline_egitim-16663 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Sankon Genel Başkanı Atasoy, Uganda Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Kigongo'yu Ziyaret Etti. (2016, Kasım 17). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/sankon-genel-baskani-atasoy-uganda-ticaret-ankara-yerelfotogaleri-20599671/> 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Sankon Genel Başkanı Atasoy, Uganda'da Ziyaretlerde Bulundu. (2016, Kasım 16). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/sankon-genel-baskani-atasoy-uganda-da-ankara-yerelhaber-1651988/> 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Sankon'dan Senegal Çıkarması. (2016, Ağustos 31). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/sankon-dan-senegal-cikartmasi-ankara-yerelfotogaleri-17134453/> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Sayın Bakanımızın Angola Dışişleri Bakanı Manuel Domingos Augusto'yla Görüşmesi, 13 Nisan 2019. (2019, Nisan 13). **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-angola-disisleri-bakani-ile-gorusmesi.tr.mfa> 14 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Sayın Bakanımızın Botsvana Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı, 7 Mayıs 2010. (2010, Mayıs 7). **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web:

http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-botsvana-disisleri-bakani-ile-ortak-basin-toplantisi_-7-mayis-2010.tr.mfa 8 Nisan 2019'da alınmıştır.

Sayın Bakanımızın Burkina Faso Dışişleri Ve Bölgesel İşbirliği Bakanı Djibrill Yipenne Bassole ile Ortak Basın Toplantısı 22 Mayıs 2008. (2008, Mayıs 22). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-burkina-faso-disisleri-ve-bolgesel-isbirligi-bakani-djibril-yipene-bassole-ile-ortak-bas_top_-22-mayis-2008.tr.mfa 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

Sayın Bakanımızın Gambiya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mamadou Tangara ile Ortak Basın Toplantısı, 4 Ekim 2010 Ankara. (2010, Ekim 4). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-gambiya-cumhuriyeti-disisleri-bakani-mamadou-tangara-ile-ortak-basin-toplantisi_-4-ekim-2010_-ankara.tr.mfa 16 Kasım 2018'de alınmıştır.

Sayın Bakanımızın Gana Dışişleri Bakanı Alhaji Muhammad Mumuni ile Ortak Basın Toplantısı, 4 ağustos 2011, Ankara. (2011, Ağustos 4). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-gana-disisleri-bakani-alhaji-muhammad-mumuni-ile-ortak-basin-toplantisi_-4-agustos-2011_-ankara.tr.mfa 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

Sayın Bakanımızın Senegal Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı 14 Haziran 2010, Ankara. (2010, Haziran 14). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-senegal-disisleri-bakani-ile-ortak-basin-toplantisi_-14-haziran-2010_-ankara.tr.mfa 27 Aralık 2018'de alınmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanımız'ımızın Sudan, Çad ve Tunus Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması. (2017, Aralık 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/87815/sayin-cumhurbaskanimizin-sudan-cad-ve-tunus-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanımız'ımızın Güney Afrika Cumhuriyeti ve Zambiya Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması. (2018, Temmuz 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/94917/sayin-cumhurbaskanimizin-guney-afrika-cumhuriyeti-ve-zambiya-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi> 30 Nisan 2019'da alınmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanımızın Sudan, Çad ve Tunus Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması. (2017, Aralık 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/87815/sayin-cumhurbaskanimizin-sudan-cad-ve-tunus-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi> 6 Mart 2019'da alınmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanımızın Tanzania, Mozambik ve Madagaskar Ziyaretlerine İlişkin Basın Açıklaması. (2017, Ocak 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/70771/sayin-cumhurbaskanimizin-tanzanya-mozambik-ve-madagaskar-ziyaretlerine-iliskin-basin-aciklamasi> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

Senegal Başbakanı Mbaye Çankaya Köşkü'nde. (2012, Kasım 28). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10656/senegal-basbakani-mbaye-cankaya-koskünde> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2010, Mart 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8867/senegal-buyukelcisinden-guven-mektubu> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2014, Mayıs 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11630/senegal-buyukelcisinden-guven-mektubu> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Cumhurbaşkanı İle Ortak Basın Toplantısı. (2008, Şubat 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14964/senegal-cumhurbaskani-ile-ortak-basin-toplantisi> Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Cumhurbaşkanı Sayın Abdoulaye Wade Onuruna Verdikleri Öğle Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2008, Şubat 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17372/senegal-cumhurbaskani-sayin-abdoulaye-wade-onuruna-verdikleri-ogle-yemeginde-yaptiklari-konusma> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Cumhurbaşkanı Wade, Türk İşadamlarını Ülkesine Çağırıldı. (2008, Şubat 19).

Haberler.com. Web: <https://www.haberler.com/senegal-cumhurbaskani-wade-turk-isadamlarini-haberi/> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Cumhurbaşkanı'nın Ülkemizi Ziyareti. (2008, Şubat 15). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14963/senegal-cumhurbaskaninin-ulkemizi-ziyareti> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Jandarma Personeli 'ne Olay Yeri İnceleme Teknikleri Eğitimi Verildi. (2017, Mayıs 25). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_jandarma_personeline_olay_yeri_inceleme_teknikleri_egitimi_verildi-16674 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Kazamans Bölgesinde Sağlık ve Veterinerlik Taramalarına Destek. (2016, Haziran 22). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_kazamans_bolgesi%27nde_saglik_ve_veterinerlik_taramalarına_destek-23655 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Mbolo Birane Sağlık Ocağı Hizmete Açıldı. (2014, Kasım 12). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_mbolo_birane_saglik_ocagi_hizmete_acildi-8195 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Mesleki Eğitim Çıracılık ve Zanaat Bakanlığı Personeline Tecrübe Aktarımı. (2016, Aralık 2). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_mesleki_egitim_ciraklik_ve_zanaat_bakanligi_personeline_tecrube_aktarimi-30822 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Moda Dikiş ve Kesim Enstitüsü'nün Eğitimcilerine Giysi Tasarımı ve Üretim Eğitimi. (2016, Ocak 22). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_moda_dikis_ve_kesim_enstitusu_nun_egiticilerine_giysi_tasarimi_ve_uretimi_egitimi-20960 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Radyo Televizyon Kurumu Personeline Teknik Eğitim. (2013, Kasım 27). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_radyo_televizyon_kurumu_personeline_teknik_egitim-5385 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Sağlık Personeline Yeni Doğan Canlandırma Eğitimi. (2014, Nisan 10).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_saglik_personeline_yenidogan_canlandirma_egitimi-6352 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Ülke Bülteni. (2017). **DEİK.** Web:

<https://www.deik.org.tr/uploads/senegal.pdf> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal Ülke Raporu. (2013). Konya: Konya Ticaret Odası.

Senegal ve Türkiye Arasında 4 Anlaşma İmzalandı. (2018, Mart 1). **Haberler.com.**

Web: <https://www.haberler.com/senegal-ve-turkiye-arasinda-4-anlasma-imzalandi-10615667-haberi/> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal, Bizim İçin Değerli Bir Dost ve Stratejik Ortaktır. (2018, Mart 1). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı.

Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90609/senegal-bizim-icin-degerli-bir-dost-ve-stratejik-ortaktir> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal. (2018, Mart 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/90637/senegal> 26 Aralık 2018'de alınmıştır.

Senegal. **International Monetary Fund,** Web:

<http://www.imf.org/en/Countries/SEN> 18 Mart 2018'de alınmıştır.

Senegal. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web:

https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Senegal/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160826&contentTitle=Genel+Sekt%C3%B6rel+Bilgiler&_adf.ctrl-state=175ku0nf2v_1&_afLoop=24772683541927549&_afWindowMode=0&_afWindowId=19wb74d3ow#!%40%40%3F_afWindowId%3D19wb74d3ow%26_afLoop%3D24772683541927549%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160826%26contentTitle%3DGenel%2BSekt%25C3%25B6rel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D175ku0nf2v_5 17 Mart 2018'de alınmıştır.

Senegal. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/senegal> 16 Mart 2018'de alınmıştır.

Senegal’de Aristide Le Dantec Hastanesi’ne Tıbbi Malzeme Desteği. (2015, Ağustos 11). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal_de_aristide_le_dantec_hastanesi_ne_tibbi_malzeme_destegi-18509 29 Aralık 2018’de alınmıştır.

Senegal’de Görme Engellilere Tavukçuluk Projesi. (2016, Aralık 9). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal'de_gorme_engellilere_tavukculuk_projesi-31413 28 Aralık 2018’de alınmıştır.

Senegal’de Kolda Mesleki eğitim Merkezine Malzeme Desteği. (2013, Aralık 12). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalde_kolda_mesleki_egitim_merkezine_malzeme_destegi-5485 28 Aralık 2018’de alınmıştır.

Senegal’de Mbacke Bölgesi Daaralarına Malzeme Desteği. (2014, Şubat 25). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalde_mbacke_bolgesi_daaralarina_malzeme_destegi-6002 28 Aralık 2018’de alınmıştır.

Senegal’de Sağlık ve Veterinerlik Taramaları Gerçekleştirildi. (2015, Haziran 12). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegal%27de_saglik_ve_veterinerlik_taramalari_gerceklestirildi-17525 28 Aralık 2018’de alınmıştır.

Senegalli Çocuklara TİKA’dan Anaokulu. (2014,, Nisan). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalli_cocuklara_tikadan_anaokulu-3162 28 Aralık 2018’de alınmıştır.

Senegalli Doktorlara Eğitim. (2017, Kasım 28). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalli_doktorlara_egitim-39712 28 Aralık 2018’de alınmıştır.

Senegalli Marangoz Ustalarına Mobilyacılık Eğitimi. (2015, Aralık 28). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/senegalli_marangoz_ustalarina_mobilyacilik_egitimi-20672 28 Aralık 2018’de alınmıştır.

Sezer, Ö. (1999). **Fildişi Sahili Ülke Etüdü.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Sezer’e Nijerya’dan Konuk. (2000, Temmuz 24). **Cumhuriyet.**

Sezgin, T. (2013). **Nijer Ülke Raporu.** Ankara.

- Sezgin, T. Botsvana Ülke Raporu. (2013). **Slide Share**. Web: <https://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/botsvana-ulke-raporu2013> 22 Ekim 2018’de alınmıştır.
- Sıra Sayı:340 Yasama Dönemi:26 Yasama Yılı:1. (2017, Şubat 14). **TBMM**. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c034/tbmm26034069.pdf> 4 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Sıradağ, A. (2015, Haziran 29). Türkiye – Güney Afrika Cumhuriyeti İlişkileri: Tarih, Kimlik ve Değişim. **Orsam**. Web: <https://www.orsam.org.tr/tr/turkiye-guney-afrika-cumhuriyeti-iliskileri-tarih-kimlik-ve-degisim/> 16 Nisan 2019’da alınmıştır.
- Sierra Leone Cumhurbaşkanı Koroma Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde. (2017, Mayıs 10). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75144/sierra-leone-cumhurbaskani-koroma-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 30 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Sierra Leone Ekonomisi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-ekonomisi.tr.mfa> 18 Ekim 2018’de alınmıştır.
- Sierra Leone FETÖ Okullarını TMV’ye Devredecek. (2017, Haziran 5). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/06/05/sierra-leone-feto-okullarini-tmvye-devredecek> 30 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Sierra Leone GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/sierra-leone-gdp-country-report> 12 Ekim 2018’de alınmıştır.
- Sierra Leone Parliment. **Inter-Parliment Union**. Web: http://archive.ipu.org/parline/reports/2281_B.htm 12 Ekim 2018’de alınmıştır.
- Sierra Leone Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-kunyesi.tr.mfa> 12 Ekim 2018’de alınmıştır.
- Sierra Leone Ülke Profili. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-kunyesi.tr.mfa> 12 Ekim 2018’de alınmıştır.
- Sierra Leone. **The Worldbank: Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/sierra-leone> 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

- Sierra Leone. **Trade Map.** Web: [https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|694|||T
OTAL||2|1|1|2|1||2|1|1](https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|694|||TOTAL||2|1|1|2|1||2|1|1) 12 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Sierra Leone'de Yetimhanelere Gıda Yardımı. (2016, Şubat 23). **TİKA.** Web: [http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sierra_leone%27de_yetimhanelere_gida_yardi
mi-44813](http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sierra_leone%27de_yetimhanelere_gida_yardi_mi-44813) 30 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Sierra Leone-GDP. **IECONOMICS.** Web: <https://ieconomics.com/sierra-leone-gdp> 12 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Somali 6. Yüksek Düzeyli Ortaklık Forumu'nda Yaptıkları Konuşma. (2016, Şubat 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/39904/somali-6-yuksek-duzeyli-
ortaklik-forumunda-yaptiklari-konusma](https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/39904/somali-6-yuksek-duzeyli-ortaklik-forumunda-yaptiklari-konusma) 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Somali Büyükelçisi Aden, Güven Mektubunu Cumhurbaşkanı Gül'e Sundu. (2008, Haziran 17). **Haberler.com.** Web: [https://www.haberler.com/somali-
buyukelcisi-aden-guven-mektubunu-haberi/](https://www.haberler.com/somali-buyukelcisi-aden-guven-mektubunu-haberi/) 8 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Somali Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2015, Eylül 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34369/somali-buyukelcisinden-
guven-mektubu](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34369/somali-buyukelcisinden-guven-mektubu) 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Somali Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2017, Ağustos 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/80187/somali-
buyukelcisinden-guven-mektubu](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/80187/somali-buyukelcisinden-guven-mektubu) 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Somali Cumhurbaşkanı Ahmet Tarabya Köşkü'nde. (2011, Ekim 20). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-
/1726/9956/somali-cumhurbaskani-ahmet-tarabya-koskünde](https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9956/somali-cumhurbaskani-ahmet-tarabya-koskünde) 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Somali Cumhurbaşkanı Muhammed Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2017, Nisan 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74923/somali-cumhurbaskani-
muhammed-cumhurbaskanligi-kulliyesinde](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74923/somali-cumhurbaskani-muhammed-cumhurbaskanligi-kulliyesinde) 4 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Somali Cumhurbaşkanı Sheikh Sharif Ahmed Türkiye'de. (2009, Nisan 17). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul->

/1726/8255/somali-cumhurbaskani-sheikh-sharif-ahmed-turkiyede 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mahmud Çankaya Köşkü'nde. **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Somali Federal Meclisi Başkanı Çankaya Köşkü'nde. (2013, Nisan 29). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10895/somali-federal-meclisi-baskani-cankaya-koskünde> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali Federal Parlamentosu Başkanı Çankaya Köşkü'nde. (2010, Mart 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8852/somali-federal-parlamentosu-baskani-cankaya-koskünde> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali ile Türkiye Arasında 9 Anlaşma İmzalandı. (2016, Haziran 3). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/somali-ile-turkiye-arasinda-9-anlasma-imzalandi-8497069-haberi/> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/somali-kunyesi.tr.mfa> 11 Mart 2018'de alınmıştır.

Somali ve Somaliland Arasındaki Sorunların Çözümüne Türkiye Katkısı. (2013, Nisan 13). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10868/somali-ve-somaliland-arasindaki-sorunlarin-cozumune-turkiye-katkisi> 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali ve Somaliland Cumhurbaşkanlarının Ankara'daki Görüşmeleri Sonunda İmzaladıkları Ankara Bildirisi, 13 Nisan 2013. (2013, Nisan 13). **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/somali-ve-somaliland-cumhurbaskanlarinin-imzaladiklari-ankara-bildirisi_-13-nisan-2013_-ankara.tr.mfa 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali Yuvarlak Masada. (2012, Şubat 22). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/02/22/somali-yuvarlak-masada> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali, Afrikalı Kardeşlerimizle Kurmak İstedığımız İlişkinin Adeta Sembolü Olmuştur. (2016, Şubat 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39912/somali-afrikali-kardeslerimizle->

kurmak-istedigimiz-iliskinin-adeta-sembolu-olmustur 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'de 400 Bin İnsan Temiz İçme Suyuna Kavuşturuldu. (2015, Nisan 10). **TİKA.**

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali_de_400_bin_insan_temiz_icme_suyuna_kavusturuldu-16331 9 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'de Büyükelçilik İnşaatına Roket: 2 Yaralı. (2014, Nisan 11). **Sabah.** Web:

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/04/11/somalide-buyukelcilik-insaatina-roket-2-yarali> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'de Çevre Düzenlemesi Çalışmaları Başladı (2012, Ocak 16). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalide_cevre_duzenlemesi_calismalari_basladi-1337 9 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'de Köye Dönüş Projesi'ne TİKA Desteği. (2016, Haziran 21). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27de_koye_donus_projesi%27ne_tika_destegi-23561 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'de Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na Donanım Desteği. (2016, Ekim 21). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27de_petrol_ve_dogal_kaynaklar_bakanligi%27na_donanim_destegi-26067 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'de Sel Mağdurlarına TİKA Yardım Elini Uzattı (2018, Mayıs 21). **TİKA.**

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27de_sel_magdurlarina_tika_yardim_elini_uzatti-44030 9 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'de Türkiye'ye Teşekkür Gösterisi. (2014, Ocak). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalide_turkiyeye_tesekkur_gosterisi-5707 9 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'deki Türk Askeri Eğitim Tesisi Ocakta Açılıyor. (2016, Ekim 13). **Sabah.**

Web: <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/somalideki-turk-askeri-egitim-tesisi-ocakta-aciliyor> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'nin İlk Senato Binası TİKA Katkılarıyla Hizmete Açıldı. (2017, Ocak 13).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somali%27nin_ilk_senato_binasi_tika_katkilari_yla_hizmete_acildi-31940 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'ye 10 Bin Konut Sözü. (2015,Ocak 26). **Cumhuriyet.**

Somali'ye Yapılan Yardımlara Yönelik Basın Toplantısı Düzenlendi. (2013, Ağustos 23). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somaliye_yapilan_yardimlara_yonelik_basin_toplantisi_duzenlendi-4742_9 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somali'yi Diriltme Çabası. (2010, Mayıs 23). **Cumhuriyet.**

Somalia GDP. **Trading Economics.** Web: <https://tradingeconomics.com/somalia/gdp> 13 Mart 2018'de alınmıştır.

Somalia. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/somalia> 11 Mart 2018'de alınmıştır.

Somalia-Inflation Rate. **IECONOMICS.** Web: <https://ieconomics.com/somalia-inflation-rate> 13 Mart 2018'de alınmıştır.

Somalili Devlet Bakanı Çankaya Köşkü'nde. (2009, Eylül 15). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8496/somalili-devlet-bakani-cankaya-koskünde> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somalili Mühendislere Su ve Sanitasyon Eğitimi. (2017, Mart 14). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalili_muhendislere_su_ve_sanitasyon_egitimi-33665 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somalili Uzmanlara Kalkınma Bankacılığı Eğitimi. (2016, Kasım 25). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalili_uzmanlara_kalkinma_bankaciligi_egitimi-30445 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somalili Yaralılar Türkiye'de Tedavi Ediliyor. (2010, Ocak 27). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8734/somalili-yaralilar-turkiyede-tedavi-ediliyor> 4 Şubat 2019'da alınmıştır.

Somalili Ziraat Mühendisleri Modern Tarımı Türkiye'den Öğreniyor. (2018, Mayıs 23). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/somalili_ziraat_muhendisleri_modern_tarimi_turkiye%27de_ogreniyor-44658 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

Son Başbakan Yıldırım'ın 1 Dakikası Bile Boş Geçmedi. (2018, Temmuz 7). **Milliyet**.

Web: <http://www.milliyet.com.tr/son-basbakan-yildirim-in-1-dakikasi-ankara-yerelhaber-2908135/> 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

Son Dakika: 12 Ülkeye Yeni Büyükelçi Atandı. (2018, Kasım 20). **Sabah**. Web:

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/11/20/son-dakika-12-ulkeye-yeni-buyukelci-atandi> 27 Mart 2019'da alınmıştır.

Son Dakika: Kudüs Zirvesi Başladı! Dünyanın Gözü İstanbul'da. (2018, Mayıs 18).

Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/istanbul-da-kudus-zirvesi--siyaset-2671452/> 12 Aralık 2018'de alınmıştır.

South Africa GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web:

<https://www.gfmag.com/global-data/country-data/south-africa-gdp-country-report> 26 Nisan 2018'de alınmıştır.

South Africa. **International Monetary Fund**. Web:

<http://www.imf.org/en/Countries/ZAF> 27 Nisan 2018'de alınmıştır.

South Africa. **The WorldBank:Data**. Web:

<https://data.worldbank.org/country/south-africa> 26 Nisan 2018'de alınmıştır.

South Africa. **TradeMap**. Web:

[https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|710|||T
OTAL||2|1|1|1|1||2|1|1](https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|710|||TOTAL||2|1|1|1|1||2|1|1) 27 Nisan 2018'de alınmıştır.

South Sudan Al- Majlis Al- Tachirii (Trandisitional National Legislative Assembly).

Inter- Parliamentary Union. Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2390_A.htm 20 Ekim 2018'de alınmıştır.

South Sudan Al- Watani (Council of States). **Inter-Parliamentary Union**. Web:

http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2391_B.htm 20 Ekim 2018'de alınmıştır.

South Sudan GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web:

<https://www.gfmag.com/global-data/country-data/south-sudan-gdp-country-report> 20 Ekim 2018'de alınmıştır.

South Sudan. **The WorldBank: Data**. Web:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SS> 20 Ekim 2018'de alınmıştır.

- South Sudan. **The WorldBank: Data.** Web: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SS> 20 Ekim 2018'de alınmıştır.
- South Sudan. **TradeMap.** web: https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|728|||TOTAL||2|1|2|1|1||1|1|1 20 Ekim 2018'de alınmıştır.
- Sömürgeci Değiliz Karşılıklı Kazanalım. (2013, Ocak 8). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/somurgeci-degiliz-karsilikli-kazanalim-ekonomi-1653000/> 18 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2009, Eylül 14). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8495/sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2013, Eylül 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11125/sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Sudan Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2017, Kasım 29). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87513/sudan-buyukelcisinden-guven-mektubu> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Sudan Cumhurbaşkanı El Beşir, Başbakan Erdoğan ile Görüştü. (2008, Ocak 21). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/sudan-cumhurbaskani-el-besir-basbakan-erdogan-ile-haberi/> 15 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Sudan Cumhurbaşkanı ile Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2008, Ocak 21). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14933/sudan-cumhurbaskani-ile-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Sudan Cumhurbaşkanı'nın Ülkemizi Ziyareti. (2008, Ocak 19). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/14932/sudan-cumhurbaskaninin-ulkemizi-ziyareti> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Sudan Cumhuriyeti Ulusal Meclisi İle TBMM Arasında Mutabakat Muhtırası İmzalandı. (2007, Ocak 17). **MeclisHaber.** Web:

https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=3955
6 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan Dışişleri Bakanı Al Dirdieri Mohamed Ahmed'in Ülkemizi Ziyareti, 15 Ağustos 2018. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/sudan-disisleri-bakani-nin-ulkemizi-ziyareti-14-agustos.tr.mfa> 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan Dışişleri Bakanı Gandur Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde. (2016, Ekim 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/55759/sudan-disisleri-bakani-gandur-cumhurbaskanligi-kulliyesinde> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan Dışişleri Bakanı Karti Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda. (2015, Nisan 10). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/30104/sudan-disisleri-bakani-karti-cumhurbaskanligi-sarayinda> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan Dışişleri Bakanı Karti Türkiye'ye Bir Çalışma Ziyareti Gerçekleştiriyor. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/sudan-disisleri-bakani-karti-turkiye_je-bir-calisma-ziyareti-gerceklestiriyor.tr.mfa 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/sudan-gdp-country-report> 19 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudan ile Anlaşma Yatırımları Hızlandıracak. (2018, Temmuz 6). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/sudan-ile-anlasma-yatirimlari-hizlandiracak-ankara-yerelhaber-2906350/> 15 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan İle Ortak Ticaret Anlaşması İmzalandı. (2018, Temmuz 4). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/07/04/sudan-ile-ortak-ticaret-anlasmasi-imzalandi> 15 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan Majlis Watani (National Assembly). **Inter-Parliamentary Union.** Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2297_A.htm 19 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudan Majlis Welayat (Council of States). **Inter-Parliamentary Union.** Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2298_A.htm 19 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudan Milli Savunma Bakanı Korgeneral Abdelrahman Sir Al-Khatim'in Kabulü. (2000, Nisan 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-suleyman-demirel/1717/4030/sudan-milli-savunma-bakani-korgeneral-abdelrahman-sir-al-khatimin-kabulu> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan Ülke Künyesi. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/sudan-kunyesi.tr.mfa> 18 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudan Ülke Raporu. (2014). **Konya Ticaret Odası.** http://www.kto.org.tr/d/file/sudan-ulke-raporu_2014.pdf 13 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan. **The WorldBank: Data.** Web: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SD> 19 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudan. **Trade Map.** Web: https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|729|||TOTAL||2|1|1|2|1||1|1|1 19 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudan: Genel Ekonomik Durum. **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/sudan/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum> 19 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudan'da Mesleki ve Teknik Eğitim İçin İlk Adım Atıldı. (2012, Haziran 12). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudanda_mesleki_ve_teknik_egitim_icin_ilk_adim_atildi-2744 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan'da Sinar Eyaleti Halkı Nil Nehri'nin Arıtılmış Suyunu Kullanmaya Başladı. (2017, Eylül 19). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudan%27da_sinnar_eyaleti_halki_nil_nehri%27nin_aritilmis_suyunu_kullanmaya_basladi-37982 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan'da Uluslararası Ebe Eğitimi Merkezine Tadilat ve Çevre Düzenlemesi. (2017, Ocak 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudan_da_uluslararasi_ebe_egitimi_merkezine_tadilat_ve_cevre_duzenlemesi-31780 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudan'ın Siyasi Görünümü. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/sudan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 19 Ekim 2018'de alınmıştır.

Sudanlı Doktorlara 6 Aylık Süreli Eğitim. (2016, Aralık 23). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudanli-doktorlara_6_aylik_sureli_egitim-31621 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

Sudanlı Teknisyenlere Motorlu Araçlar Teknolojisi Eğitimi. (2017, Eylül 6). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sudanli-teknisyenlere_motorlu_araclar_teknolojisi_egitimi-37762 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

Şahin, Ö. (2011). **Senegal Cumhuriyeti.** Ankara: Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma Ve Uygulama Merkezi.

Şahin, Y. (2018). **Gine Cumhuriyeti Ülke Profili.** Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı.

Şehadetinin 100. Yılında Darfur Sultanı Ali Dinar'ın Sarayının Restorasyonu Başladı. (2017, Ocak 20). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/sehadetinin_100_yilinda_darfur_sultani_ali_dinar%27in_sarayinin_restorasyonuna_baslandi-32058 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Beraberindeki İş İnsanlarını Heyetinin Fildişi Sahili, Gana, Nijerya ve Gine Ziyareti (Sonuç Raporu). (2016, Mart 29). **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/uploads/fildisi-sahili-gana-nijerya-ve-gine-rapor.pdf> 23 Kasım 2018'de alınmıştır.

T.C. Konakri Büyükelçisi Vehbi Esgel Etensel'in Yeni Yıl Mesajı. **T.C. Ambassade De Turquie.** Web: <http://konakri.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/200711> 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

Tanzania GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/tanzania-gdp-country-report> 6 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Tanzania. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/tanzania> 13 Mayıs 2018'de alınmıştır.

- Tanzania. **TradeMap.** Web: [https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|834|||T
OTAL||2|1|1|2|1|1|2|1|1](https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|834|||TOTAL||2|1|1|2|1|1|2|1|1) 8 Mayıs 2018'de alınmıştır.
- Tanzanya Büyükelçisi Kiondu'dan Ato'ya Ziyaret. (2018, Haziran 13). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-buyukelcisi-kiondu-dan-ato-ankara-yerelhaber-2862854/> 27 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Tanzanya Büyükelçisinden Güven Mektubu. (2017, Ağustos 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/80184/tanzanya-buyukelcisinden-guven-mektubu> 25 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Tanzanya Dışişleri Bakanı Membe Ülkemizi Ziyaret Ediyor. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.**
- Tanzanya ile Dört Önemli Anlaşma. (2010, Şubat 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8784/tanzanya-ile-dort-onemli-anlasma> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Tanzanya Meclis Başkanı Çankaya Köşkü'nde. (2010, Mayıs 11). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8983/tanzanya-meclis-baskani-cankaya-koskünde> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Tanzanya Milli Günü Ato'nun Ev Sahipliğinde Kutlandı. (2018, Mayıs 3). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-milli-gunu-ato-nun-ev-sahipliginde-ankara-yerelfotogaleri-28779560/> 27 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Tanzanya Ülke Raporu.** (2017). Konya: Konya Ticaret Odası.
- Tanzanya, Ankaralı Müteahhitleri Bekliyor. (2018, Şubat 5). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-ankarali-muteahhitleri-bekliyor-ankara-yerelhaber-2699282/> 27 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Tanzanya, Ankaralı Yatırımcıları Bekliyor. (2018, Şubat 5). **Miliiyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-ankarali-yatirimcileri-bekliyor-ankara-yerelhaber-2575280/> 27 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Tanzanya. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web: https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Tanzanya?_afrLoop=24874485673273911&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=hd2duq2x6&_adf.ctrl-

state=1cnfgd0uvd_404#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dhd2duq2x6%26_afrLoop%3D24874485673273911%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1cnfgd0uvd_408 8 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Tanzanya: Genel Bilgiler. **T.C. Ekonomi Bakanlığı.** Web: [Tanzanya'da Azerbaycan Türkiye İşbirliği Programı Başladı. \(2014, Şubat 18\). **TİKA,** Web: \[Tanzanya'da Göz Muayenesi ve Katarakt Ameliyatları Gerçekleştirildi. \\(2014, Şubat 20\\). **TİKA.** Web: \\[Tanzanya'da Kadın Girişimcilere Destek. \\\(2017, Şubat 1\\\). **TİKA.** Web: \\\[Tanzanya'da Nsikiti Ngaziya Cami'ne Tadilat ve donanım Desteği. \\\\(2014, Aralık 18\\\\). **TİKA.** Web: \\\\[Tanzanya'dan TOKİ'ye İşbirliği Teklifi. \\\\\(2011, Temmuz 7\\\\\). **Milliyet.** Web:\\\\]\\\\(http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyada_nsikiti_ngaziya_camine_tadilat_ve_donanim_destegi-8481 27 Şubat 2019'da alınmıştır.</p>
</div>
<div data-bbox=\\\\)\\\]\\\(http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanya'da_kadin_girisimcilere_destek-32324 27 Şubat 2019'da alınmıştır.</p>
</div>
<div data-bbox=\\\)\\]\\(http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyada_goz_muayenesi_ve_katarakt_ameliyatları_gerceklestirildi-5977 27 Şubat 2019'da alınmıştır.</p>
</div>
<div data-bbox=\\)\]\(http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyada_azerbaycan_turkiye_isbirligi_programi_basladi-5961 27 Şubat 2019'da alınmıştır.</p>
</div>
<div data-bbox=\)](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Tanzanya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160908&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=24869124616531564&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=fqx9dt2zd&_adf.ctrl-state=1cnfgd0uvd_258#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dfqx9dt2zd%26_afrLoop%3D24869124616531564%26contentId%3DUKM%2523dDocName%253AEK-160908%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1cnfgd0uvd_262 5 Mayıs 2018'de alınmıştır.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Tanzanya'dan Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Resmi Ziyaret. (2010, Şubat 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8783/tanzanyadan-turkiyeye-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-resm-ziyaret> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.

Tanzanya'nın Ankara Büyükelçisinden Başkan Demirtaş'a Ziyaret. (2017, Kasım 16). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/tanzanya-ankara-buyukelcisinden-baskan-izmir-yerelhaber-2406742/> 27 Şubat 2019'da alınmıştır.

Tanzanya'nın Ekonomik Ve Siyasal Yapısı, Erciyes Üniversitesi Afrika Ekonomik Ve Sosyal Uygulama Ve Araştırma Merkezi Kayseri 2015

Tanzanya'ya Sağlık Alanında Destek. (2013, Aralık 9). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyaya_saglik_alaninda_destek-5450 27 Şubat 2019'da alınmıştır.

Tanzanyalı Yetimlere Dostluk Eli. (2014, Haziran 11). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tanzanyali_yetimlere_dostluk_eli-6908 27 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Arınç Sudan - Türk Okulu'nun Açılışını Yaptı. (2007, Ocak 17). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=3954 5 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Arınç Sudan'da. (2007, Ocak 17). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=3954 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Arınç, Sudan Ulusal Meclisi Başkanı El Tahir ve Eyaletler Meclisi Başkanı Ali Yahya ile Görüştü. (2007, Ocak 16). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=3951 5 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Çiçek, Sudan'da Türk Okulunu Ziyaret Etti. (2013, Ocak 22). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=1240 02 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Çiçek, Sudan'da. (2013, Ocak 21). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=1239
81 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Kahraman, Kongo Heyetini Kabul Etti. (2017, Kasım 24). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/tbmm-baskani-kahraman-kongo-siyaset-2560839/> 25 Mart 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Kahraman, Sudan Dışişleri Bakanı Ghandour'u Kabul Etti. (2016, Ekim 26). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=1384
82 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Kahraman, Sudan Ulusal Meclisi Başkanı Ömer ile Görüştü. (2016, Ekim 17). **MeclisHaber.** Web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=1384
04 12 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Başkanı Şahin Uganda'da.... (2010, Ocak 29). **MeclisHaber.** web: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=9726
3 1 Mart 2019'da alınmıştır.

TBMM Kararı. (2009, Şubat 13). **T.C. Resmi Gazete.** S.27140. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090213.htm> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Kararları. (1992, Aralık 10). **T.C. Resmi Gazete.** S.21431. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21431.pdf> 7 Şubat 2019'da alınmıştır.

TBMM Kararları. **T.C. Resmi Gazete.** S.30681. Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190209-1.pdf> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

Telci, İ. N. Türkiye – Afrika İlişkileri; İş Birliğinden Stratejik Ortaklığa. (2018, Mart 3). **Sabah.** <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/ismail-numan-telci/2018/03/03/turkiye-afrika-iliskileri-is-birliginden-stratejik-ortakliga> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

Terörizm Sempozyumu: Koruculuk Örnek oldu. (2010, Mart 16) **Cumhuriyet.**

Terörün Bir Din İle İrtibatlandırılması Teröristlerin Ekmeğine Yağ Sürer. (2016, Mart 2). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40014/terorun-bir-din-ile-irtibatlandirilmasi-teroristlerin-ekmegine-yag-surer.html> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

The Democratic Republic of the Congo. **International Monetary Fund.** Web: <http://www.imf.org/en/Countries/COD> 7 Nisan 2018'de alınmıştır.

The, Gambia. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/gambia-the> 7 Mart 2018'de alınmıştır.

THY 2013'e 6 Yeni Seferle Giriyor. (2012, Aralık 12). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2012/12/12/thy-2013e-6-yeni-seferle-giriyor> 28 Kasım 2018'de alınmıştır.

TİKA Başkanı Dr. Serdar Çam: TİKA'nın Namibya'daki Çalışmaları Sembolik Anlam Taşıyor. (2017, Şubat 9). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_baskani_dr_serdar_cam_tika_nin_namibya_daki_calismalari_sembolik_anlam_tasiyor-32680 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA Cibuti'de İftar ve Gıda Yardım Programları Gerçekleştiriyor. (2018, Haziran 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_cibuti%27de_iftar_ve_gida_yardimi_programlari_gerceklestiriyor-44568 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA Çad'da Çömlekçilik Projesini Hayata Geçirdi. (2017, Ocak 27). **TİKA.** web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_cad%27da_comlekçilik_projesini_hayata_gecirdi-32210 8 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA Çad'da Gönüllü Doktorlarla Şifa Dağıtmaya Devam Ediyor. (2017, Nisan 6). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_cad%27da_gonullu_doktorlarla_sifa_dagitmaya_devam_ediyor-34033 8 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA Dünyanın Dört Bir Yanında Kadınların Yüzünü Güldürüyor. (2015, Ekim 26). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dunyanin_dort_bir_yaninda_kadinlarin_yuzunu_gulduruyor-19797 16 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA Ebola Salgını ile Mücadelede Sierra Leone ile Birlikte. (2014, Aralık 4). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_ebola_salgini_ile_mucadelede_sierra_leone_ile_birlikte-8361 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA Kamerun'da HIV Virüsü Taşıyan Çocukların Yüzünü Güldürdü. (2016, Kasım 4). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kamerun%27da_hiv_virusu_tasiyan_cocukların_yuzunu_guldurdu-27546 22 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA Kenyalı Müslümanlara İftar Verdi. (2017, Haziran 20). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kenyalı_muslumanlara_iftar_verdi-36190 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA Kuraklıktan Etkilenen Etiyopya'nın Somali Eyaleti'ne Gıda Yardımı. (2017, Nisan 18). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kuraklıktan_etkilenen_etiyopya_nin_somali_eyaletine_gıda_yardımı-34500 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA Namibya'da Bilimin Gelişmesine Destek Sunmaya Devam Ediyor. (2017, Temmuz 11). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_namibya%27da_bilimin_gelisimine_destek_sunmaya_devam_ediyor-36661 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA Namibya'da Mesleki Eğitime Desteğini Sürdürüyor. (2017, Ekim 24). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_namibya%27da_mesleki_egitime_destegini_surduruyor-39023 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA Polis Eğitim Projelerine Devam Ediyor. (2016, Haziran 16). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_polis_egitimi_projelerine_devam_ediyor-23530 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA Projesi Somali Topraklarını İşleyecek. (2016, Aralık 27). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_projesi_somali_topraklarini_isleyecek-31652 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Sierra Leone'de Yetimlerin Yanında. (2018, Haziran 26). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sierra_leone%27de_yetimlerin_yanında-45205 30 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA Somali'de Eğitim Faaliyetlerine Devam Ediyor. (2016, Ocak 15). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_somali%27de_egitim_faaliyetlerine_devam_ediyo-20882 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Somali'de Hayat Kurtarmaya Devam Ediyor. (2017, Mart 27). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_somali%27de_hayat_kurtarmaya_devam_ediyo-33827 9 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Sudan Suni Tohumlama Merkezinde Ürün Satışlarına Başlandı. (2017, Mart 28). **TİKA.** web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan_suni_tohumlama_merkezinde_urun_satislarina_baslandi-33848 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Sudan'da Afrikalı Öğrencilerle İftarda Buluştu. (2018, Mayıs 29). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan%27da_afrikali_ogrencilerle_iftarda_bulustu-44470. 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Sudan'da ATKAP ile Eğiticiler Yetiştirmeye Başladı. (2018, Eylül 24). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan%27da_atkap_ile_egiticiler_yetistirme_basladi-47431 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Sudan'da Eğitime Destek Vermeye Devam Ediyor. (2014, Ağustos 27). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudanda_egitime_destek_vermeye_devam_ediyo-7597 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Sudan'da Osmanlı Eserlerini Yeniden Canlandırıyor. (2018, Temmuz 8). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudan%27da_osmanli_eserlerini_yeniden_canlandiriyor-45396 17 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Sudan'da Sağlık Projelerine Devam Ediyor. (2016, Mart 29). **TİKA.** Web: <http://www.tika.gov.tr/tr/haber/T%C4%B0KA%20Sudan%E2%80%99da%20Sa%C4%9Flık%20Projelerine%20Devam%20Ediyor-21932> 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Tarafından Sudan'da Kurulan Gen Merkezi Afrika Kıtası İçin Umut Vaat Ediyor. (2012, Ağustos 10). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_tarafindan_sudanda_kurulan_gen_merkezi_afrika_kitasi_icin_umut_vaat_ediyor-2935 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Tarafından Sudan'da Tekstil Atölyesi Açıldı. (2017, Eylül 2). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_tarafindan_sudan_da_tekstil_atolyesi_acildi-37679 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA Türkiye'nin Mesleki Eğitim Tecrübelerini Mozambik'e Aktarıyor. (2018, Şubat 19). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_turkiye%27nin_mesleki_egitim_tecrubele_rini_mozambik%27e_aktariyor-41574 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA Türkiye'nin Terörle Mücadeledeki Tecrübesini Cibuti'ye Aktarıyor. (2018, Mart 2). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_turkiye%27nin_terorle_mucadele_tecrubesini_cibuti%27ye_aktariyor-41739 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA ve AFAD'dan Somali'de 12 Bin Aileye Gıda Yardımı. (2017, Nisan 18). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_ve_afad%27dan_somali%27de_12_bin_aileye_gida_yardimi-33940 9 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA, Afrika'daki Yatırımlarıyla Göz Dolduruyor. (2016, Şubat 26). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_daki_yatirimlariyla_goz_dolduruyor-21307 24 Kasım 2018'de alınmıştır.

TİKA, Burkina Fasolu 3 bin Çocuğa Hatıra Ormanı İle Besin Takviyesi Sağlayacak. (2015, Mayıs 21). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/tika-burkina-fasolu-3-bin-cocuga-hatira-ankara-yerelfotogaleri-9356043/> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

TİKA, Güney Sudan'da Anne – Çocuk Sağlığının İyileştirilmesi İçin Çalışıyor. (2012, Aralık 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_guney_sudanda_anne_cocuk_sagliginin_uy_ilestirilmesi_icin_calisiyor-3429 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA, Somali'de Parlamento Binasını Yeniden İnşa Edecek. (2018, Mart 10). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_somali_de_parlamento_binasini_yeniden_insa_edecek-42103 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

- TİKA, Sudan'da Tek Hazine Hesabı Kurulması Çalışmalarına Öncülük Ediyor. (2012, Ekim 9). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sudanda_tek_hazine_hesabi_kurulmasi_calismalarina_ongulok_ediyor-3159 17 Şubat 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Benin Spor Bakanlığı'na Spor Malzemesi Desteği. (2016, Ekim 14). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_benin_spor_bakanligi'na_spor_malzemesi_destegi-2591 5 Aralık 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Cibuti Ulusal Kadınlar Birliği Merkezine Donanım Desteği. (2016, Temmuz 28). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cibuti_ulusal_kadinlar_birligi_merkezine_donanim_destegi-24125 8 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Cibuti'ye Tarım Alanında Destek Devam Ediyor. (2017, Şubat 5). **TİKA.** web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cibuti%27ye_tarim_alaninda_destek_devam_ediyor-32579 8 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Çad Çiftçisine Tohum Desteği. (2017, Ekim 28). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad_ciftcisine_tohum_destegi-39102 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Çad İtfaiyesi'ne Eğitim Desteği. (2018, Ağustos 27). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad_itfaiyesi%27ne_egitim_destegi-46845 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Çad Su Kurumuna Teknik İnceleme. (2017, Mart 17). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad_su_kurumuna_teknik_inceleme-33709 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Çad'a Gıda Yardımı. (2017, Haziran 17). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_%27dan_cad%27a_gida_yardimi-35960 8 Mart 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Çad'da 6 Bin Kişiye İftar ve Gıda Yardımı. (2015, Temmuz 14). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_6_bin_kisiye_iftar_ve_gida_yardimi-18100 8 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Çad'da Anne Çocuk Hastanesi'ne Tıbbi Malzeme Desteği. (2017, Eylül 14). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_anne_cocuk_hastanesi_ne_tibbi_malzeme_destegi-37929 8 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Çad'da Eğitime Destek. (2018, Eylül 27). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_cad%27da_egitime_destek-47506 8 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Çad'da Güneş Enerjisiyle Çalışan Su Kuyusu. (2018, Haziran 8). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_gunes_enerjisiyle_calisan_su_kuyusu-44772 8 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Djibana'da Tarımsal Kalkınmaya Destek. (2016, Ağustos 31). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_djibana%27da_tarimsal_kalkinmaya_destek-24582 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Ebola Tehlikesi Altındaki Kolda Bölgesinde Sağlık Taraması. (2014, Ekim 29). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_ebola_tehlikesi_altindaki_kolda_bolgesinde_saglik_taramasi-8075 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Eritre'de Eğitime Destek. (2018, Ocak 29). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_eritre%27de_egitime_destek-41256 9 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Etiyopya'da Kuraklık ve Selden Etkilenen Ailelere Gıda Yardımı. (2016, Haziran 10). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_etiopya_da_kuraklik_ve_selden_etkilenen_ailelere_gida_yardimi-23394 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Etiyopya'da Teknik ve Mesleki Eğitime Destek. (2016, Eylül 21). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_etiopya_da_teknik_ve_mesleki_egitime_destek-24893 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

- TİKA'dan Etiyopya'da Yetimlere İftar. (2018, Haziran 14). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_etiyopya%27da_yetimlere_iftar-45033 14 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Etiyopya'ya Ambulans Desteği. (2014, Mart 26). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_etiyopyaya_ambulans_destegi-6220 14 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Etiyopyalı Yetimlere Eğitim Desteği. (2014, Aralık 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_etiyopyali_yetimlere_egitim_destegi-8452 14 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Fildişi Sahili'ne Anaokulu ve Oyun Parkı. (2016, Mart 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_fildisi_sahili_ne_anaokulu_ve_oyun_parki-21439 24 Kasım 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Gambiya Yüksek Yargısına Destek. (2018, Mayıs 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_gambiya_yukse_k_yargisina_destek-43934 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Gambiya'daki Sağlık Merkezlerine Ekipman ve Malzeme Desteği. (2016, Ağustos). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_gambiya'daki_saglik_merkezlerine_ekipman_ve_malzeme_destegi-24313 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Gambiya'ya Ebola Salgını İle Mücadele Desteği. (2014, Aralık 1). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_gambiyaya_ebola_salgini_ile_mucadele_destegi-8333 19 Kasım 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Gambiyalılara OSB ve KOBİ Eğitimi. (2018, Mayıs 2). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_gambiyalilara_osb_ve_kobi_egitimi-43750 20 Kasım 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Geleceğin Gazetecilerine Destek (2018, Eylül 6). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_gelecegin_gazetecilerine_destek-47036 19 Nisan 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Güney Darfur'da Yetimler İçin İstihdam Projesi. (2016, Haziran 27). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_darfur%27da_yetimler_icin_istihdam_projesi-23753 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Güney Sudan'a Gıda Yardımı. (2017, Aralık 5). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27a_gida_yardimi-39816 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Güney Sudan'da Federal İşler Bakanlığı'na Donanım Desteği. (2017, Aralık 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27da_federal_isler_bakanligi%27na_donanim_destegi-40027 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Güney Sudan'da Hayvancılık ve Su Ürünleri Desteği. (2018, Temmuz 17). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_guney_sudan%27a_hayvancilik_ve_su_urunleri_destegi-45679 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Güney Sudanlı 20 Havalimanı Personeline Sivil Havacılık Eğitimi. (2013, Mayıs 29). **TİKA.** Turkey's Expors to Sierra Leone, <https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c694%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1>, **TradeMap**, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019)

TİKA'dan Kamerun'a Ambulans Desteği. (2016, Ekim 21). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27a_ambulans_destegi-26056 22 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Kamerun'da Bulunan Nijeryalı Mültecilere Ekipman Desteği. (2017, Nisan 3). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_bulunan_nijeryali_multecilere_ekipman_destegi-33954 22 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Kamerun'da Bulunan Sığınmacılara İnsani Yardım. (2016, Mayıs 25). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_bulunan_siginmacilara_insani_yardim-22983 22 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Kamerun'da Okul Sporlarına Destek. (2016, Şubat 3). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_okul_sporlarina_destek-21075, 22 Mart 2019'da alınmıştır.

- TİKA'dan Kamerun'daki Okullarda Kolera ile Mücadeleye Destek. (2016, Temmuz 14). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27da_okullarda_kolera_ile_mucadeleye_destek-24067 22 Mart 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kamerun'daki Su Sorununa Destek. (2018, Temmuz 31). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kamerun%27daki_su_sorununa_destek-46165 22 Mart 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kenya'da Kadın İstihdamına Destek. 2017, Haziran 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27da_kadin_istihdamina_destek-35417 19 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kenya'da Kuraklıkla Mücadeleye Destek. (2017, Haziran 8). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27ya_kuraklikla_mucadeleye_destek-35513 19 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kenya'da Sel Mağdurlarına Destek. (2019, Haziran 19). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27da_sel_magdurlarina_destek-45140 19 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kenya'daki Kız Ortaokuluna Teknik Ekipman Desteği. (2016, Aralık 30). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenya%27daki_kiz_ortaokuluna_teknik_ekipman_destegi-31726 19 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kenyalı Çocuklara Barış ve Dostluk Eli. (2014, Haziran 25). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_kenyali_cocuklara_baris_ve_dostluk_eli-7025 19 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kenyalı Katarakt Hastalarına Göz Sağlığı Kampı. (2018, Temmuz 27). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenyali_katarakt_hastalarina_goz_sagligi_kampi-45992 19 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kenyalı Kızlara Bisiklet Desteği. (2017, Kasım 27). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kenyali_kizlara_bisiklet_destegi-39678 19 Ocak 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Kongo Cumhuriyeti Kadın ve Aile Bakanlığı'na Destek. (2015, Ağustos 27). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kongo_cumhuriyeti_kadin_ve_ail_e_bakanligi%27na_destek-18694 28 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Kongo Dışişleri Bakanlığı'na Dil Laboratuvarı. (2018, Şubat 27). **TİKA.**

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kongo_disisleri_bakanligi_na_dil_laboratuvari-41689 28 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Madagaskar'a Ambulans Desteği. (2014, Haziran 20). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_madagaskara_ambulans_destegi-6984 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Mahajanga Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Kurulmasına Teknik Destek. (2013, Nisan 16). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_mahajanga_universitesi_dis_hekimligi_fakultesi_kurulmasina_teknik_destek-4073 27 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Mali'deki İşitme Engelliler Öğrencilerine Destek. (2017, Haziran 9).

TİKA.

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_mali_deki_isitme_engelli_ogrencilere_destek-35522 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Mombasa Teknik Enstitüsü'ne Multimedya Sınıfı. (2013, Mayıs 9). **TİKA.**

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_mombasa_teknik_enstitusune_multimedya_sinifi-4244 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Mozambik Yargısına Altyapı Desteği. (2018, Eylül 21). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik_yargisina_altyapi_destegi-47409 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Mozambik'e Araç ve Malzeme Desteği. (2014, Mayıs 7). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_mozambike_arac_ve_malzeme_destegi-6596 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Mozambik'e Bilgisayarlı Muhasebe Sınıfı Desteği. (2017, Mayıs 3).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik%27e_bilgisayarli_muhasebe_sinifi_destegi-34710 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Mozambik'e Pamukçuluk Alanında Eğitim Desteği. (2018, Temmuz 16).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik%27e_pamukculuk_alaninda_egitim_destegi-45628 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Mozambik'te İnsani Yardım. (2018, Haziran 11). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_mozambik%27te_insani_yardim-44859 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Namibya Müslümanlarının İlk İbadethanesine Tadilat ve Donanım Desteği.

(2015, Kasım 9).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya_muslumanlarinin_ilk_ibadethanesi_%27ne_tadilat_ve_donanim_destegi-20005 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Namibya Oshivelo'da Yaşayan Hai Om Sanlarına Çadır Desteği. (2016,

Haziran 21).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya_oshivelo%27da_yasayan_hai_om_sanlarina_cadir_destegi-23607 27 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Namibya'da Köy Okuluna Bilgisayar Sınıfı. (2015, Aralık 9). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya%27da_koy_okuluna_bilgisayar_sinifi-20416 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Namibya'da Kuene Bölgesine Gıda Yardımı. (2017, Ocak 5). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_namibya'da_kuene_bolgesi'ne_gida_yardimi-31816 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Namibya'da Şiddet Mağduru Kadınlara ve Kimsesiz Çocuklara Destek.

(2015, Kasım 17).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibya%27da_siddet_magduru_kadinlara_ve_kimsesiz_cocuklara_destek-20114 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Namibyalı Çiftçilere Ekipman Desteği. (2016, Kasım 24). **TİKA.** Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_namibyalı_ciftcilere_ekipman_destegi-30225 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Nijer'e Arıcılık Eğitimi ve Ekipman Desteği. (2018, Haziran 4). **TİKA.**

Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijer%27e_aricilik_egitimi_ve_ekipman_destegi-44599 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Nijer'e Eğitim Desteği. (2016, Ekim 6). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijer%27e_egitim_destegi-24655 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Nijerli Arıcılara Eğitim Desteği. (2018, Haziran 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijerli_aricilara_egitim_destegi-37429 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Nijerli Yetimlere Destek. (2018, Haziran 19). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nijerli_yetimlere_destek-45123 19 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Nombake Mecidi'ne Donanım Desteği. (2016, Şubat 21). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_nombake_mescidi_ne_donanim_destegi-21243 16 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Senegal Futboluna Destek. (2016, Nisan 20). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_senegal_futboluna_destek-22391 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Senegal Jandarmasına Olay Yeri İnceleme Eğitimi. (2017, Mayıs 25). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_senegal_jandarmasına_olay_yeri_inceleme_egitimi-35275 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Senegal'de Tarımsal Kalkınmaya Destek. (2019, Mayıs 11). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_senegal_de_tarimsal_kalkinmaya_destek-19980 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Senegal'de Türkçe Öğreniminin Yaygınlaştırılmasına Destek. (2017, Şubat 2). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika'dan_senegal'de_turkce_ogreniminin_yayginlastirilmesine_destek-32345 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'dan Senegal'in Kazamans Bölgesinde Eğitime Destek. (2016, Ocak 19). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_senegal_in_kazamans_bolgesinde_egitime_destek-20933 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

- TİKA'dan Senegalli Amatör Sporculara Destek. (2014, Mayıs 2). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_senegalli_amator_sporculara_destek-6557 29 Aralık 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Senegalli Çocuklara Anaokulu. (2014, Nisan 22). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_senegalli_cocuklara_anaokulu-6459 28 Aralık 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Sierra Leone'de 1000 Selzede Aileye Gıda Yardımı. (2017, Eylül 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sierra_leone%27de_1000_selzede_aileye_gida_yardimi-37709 30 Aralık 2018'de alınmıştır.
- TİKA'dan Somali İşçi Sendikalarına Donanım Desteği. (2018, Temmuz 22). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_somali_isci_sendikalarina_donanim_destegi-45838 10 Şubat 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Somali'de İşitme Engelliler Okulu'na Destek. (2016, Eylül 9). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_somali%27de_isitme_engelliler_okuluna_destek-24810 10 Şubat 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Somali'de Şiddet Mağduru ve Kimsesiz Kadınlara İstihdam Desteği. (2015, Ağustos 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_somali_de_siddet_magduru_ve_kimsesiz_kadınlar_istihdam_destegi-18372 10 Şubat 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Somali'ye Yaşayan Sığınmacılara İnsani Yardım. (2016, Mayıs 28). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_somali%27de_yasayan_siginmacilara_insani_yardim-23039 9 Şubat 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Somalili Balıkçılara Ekipman ve Eğitim Desteği. (2017, Şubat 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_somalili_balikcilara_ekipman_ve_egitim_destegi-32566 10 Şubat 2019'da alınmıştır.
- TİKA'dan Sudan'a 28 Adet Su Kuyusu. (2014, Ağustos 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_sudana_28_adet_su_kuyusu-7386 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Sudan'a Anne Sağlığını Koruyacak Proje. (2013, Ocak 3). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_sudana_anne_sagligini_koruyacak_proje-3567 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Sudan'da İhtiyaç Sahibi Ailelere Yardım. (2016, Haziran 30). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudan%27da_ihtiyac_sahibi_ailelere_yardim-23880 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Sudan'da Öğrenci Yurduna Donanım Desteği. (2016, Nisan 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_sudan%27da_ogrenci_yurduna_donanim_destegi-22019 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Sudan'da Tarımsal Kalkınmaya Destek. (2019, Nisan 19). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudan%27da_tarimsal_kalkinmaya_destek-20574 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Sudan'ın Darfur Eyaletindeki Çiftçilere Tohum ve Zirai Ekipman Desteği. (2016, Ekim 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudan%27in_darfur_eyaletindeki_ciftcilere_tohum_ve_zirai_ekipman_destegi-25667 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Sudanlı Çiftçilere Tohum Desteği. (2018, Ağustos 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_sudanli_ciftcilere_tohum_destegi-46348 16 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Tanzania ve Zanzibar'da İftar ve Gıda Yardımı. (2018, Haziran 14). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_tanzanya_ve_zanzibar%27da_iftar_ve_gida_yardimi-45072 27 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Uganda'da Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesine Destek. (2017, Kasım 9). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_uganda%27da_saglik_hizmetlerinin_gelistirilmesine_destek-39420 3 Mart 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Zambiya'ya Tıbbi Malzeme Desteği. (2018, Şubat 12). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_zambiya%27ya_tibbi_malzeme_destegi-41487 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

TİKA'dan Zimbabwe'ye Gıda Desteği. (2017, Haziran 1). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_zimbabve_ye_gida_destegi-35387 5 Mayıs 2019'da alınmıştır.

TİKA'nın Desteğiyle Somalili Öğrencilere Türkçe Kursu. (2015, Temmuz 14). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_nin_destegiyle_somalili_ogrencilere_turkc_e_kursu-18109 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'nın Desteğiyle Zambiya Medya Organlarına Ekipman Desteği Sağlandı. (2016, Ağustos 26). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_destegiyle_zambiya_medya_organlarına_ekipman_destegi_saglandi-24532 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

TİKA'nın Gönüllü Elçilerinden Senegal'de Cüzzamlılar Köyüne Destek. (2018, Ağustos 14). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_gonullu_elcilerinden_senegal%27de_cuzzamlilar_koyune_anlamli_destek-46655 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'nın Somali'de Yaptığı Sivil Havacılık Uygulamalı Eğitim Merkezi Hizmeti Açıldı. (2017, Eylül 28). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_somali%27de_yaptigi_sivil_havacilik_uygulamali_egitim_merkezi_hizmete_acildi-38274 10 Şubat 2019'da alınmıştır.

TİKA'nın Yardım Eli Mali'ye Uzandı. (2012, Ağustos 23). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikanin_yardim_eli_maliye_uzandi-2997 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'nın Yardımları Güney Sudanlı Mültecilere Ulaştı. **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_yardimlari_guney_sud017, Nisan 3). [anli_multecilere_ulasti-33958](http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_yardimlari_guney_sud017) 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİKA'nın Yenilediği Mali Ulusal Meclisi Açıldı. (2017, Nisan 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_nin_yeniledigi_mali_ulusal_meclisi_acildi -33984 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

TİKA'nın Yenilediği Necaşi Türbesine Ziyaretçi Akını. (2018, Ekim 19). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_yeniledigi_necasi_turbesine_ziyare_tci_akini-48201 14 Ocak 2019'da alınmıştır.

TİM Heyeti Afrika'nın Altın Kalbi Mali'de. (2015, Aralık 10). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/tim-heyeti-afrika-nin-altin-kalbi-mali-erzurum-yerelhaber-1108696/> 16 Aralık 2018'de alınmıştır.

TOKBAY, Elif. Erdoğan; Demek Ki Konuşmam İsabetli Oldu. (2016, Mart 1). **Cumhuriyet**.

Toki'ye Tanzania'dan Teklif. (2011, Ocak 20). **Sabah**. Web: https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2011/01/20/tokiye_tanzanyadan_teklif 25 Şubat 2019'da alınmıştır.

Topal, Ahmet. Benin'e Fetö Virüsü Uyarısı. (2018, Eylül 7). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/09/07/benine-feto-virusu-uyarisi> 4 Aralık 2018'de alınmıştır.

Topal, Ahmet. Türk Firmalar Cibuti'de Özel Bölge Kuruyor. **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/12/30/turk-firmalar-cibutide-ozel-bolge-kuruyor-1483047638> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

TSE ile Botswana Standartlar Bürosu Arasında Mutabakat Zaptı İmzalandı. (2016, Ağustos 8). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/tse-ile-botsvana-standartlar-burosu-kocaeli-yerelfotogaleri-16052683/> 9 Nisan 2019'da alınmıştır.

Tuncalı, E. (1966). **Uyanan Afrika Kara İhtilal**. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları.

Turkey's Exports to Angola. **TradeMap**. Web: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c024%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 6 Nisan 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Benin. **TradeMap**. Web: <https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c204%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1> 18 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Botswana. **TradeMap**. Web: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c072%7c

%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 9
Nisan 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Burkina Faso. **TradeMap.** Web:
<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c854%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1> 18 Mayıs
2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Cameroon. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c120%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 21
Mart 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Chad. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c148%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 7
Mart 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Congo. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c178%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 28
Mart 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Djibouti. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c262%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 6
Ocak 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Equatorial Guinea. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c226%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 9
Mart 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Eritrea. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c232%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 9
Ocak 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Ethiopia. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c231%7c

%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 12
Ocak 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Gabon. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c266%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 16
Mart 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Gambia. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c270%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Ghana. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c288%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Guinea. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c324%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Kenya. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c404%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
Ocak 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Mali. **TradeMap.** Web:
<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c466%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1> 18
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Namibia. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c516%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 26
Nisan 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Niger. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c562%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1

%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Nigeria. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c566%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Rwanda. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c646%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 2
Şubat 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Somalia. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c706%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 7
Şubat 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Sudan. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c729%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 15
Şubat 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Tanzania, United Republic of. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c834%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 27
Şubat 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Uganda. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c800%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 3
Mart 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports to Zambia. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c894%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 3
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Exports yo Senegal. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c686%7c

%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports From Benin. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c204%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from Congo, Democratic Republic of the. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c180%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 25
 Mart 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from Ethiopia. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c231%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 12
 Ocak 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from Ghana. **TradeMap.** Web:
<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c288%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1> 18
 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from Guinea. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c324%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
 Mayıs 2019'de alınmıştır.

Turkey's Imports from Kenya. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c404%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
 Ocak 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from Mozambique. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c508%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 19
 Nisan 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports From Nigeria. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c566%7c

%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18
Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from Senegal. **TradeMap.** Web:
<https://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c686%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1> 18 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from Sierra Leone. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c694%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports from South Africa. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c710%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 17 Nisan 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports From Zimbabwe. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c716%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 5 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's Imports rom Mali. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c466%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkey's imports from Burkina Faso. **TradeMap.** Web:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c854%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 18 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Turkish Government Donates It Equipment to MFA. **Ministry of Foreign Affairs.**
Web: <http://www.mfa.go.ke/?p=1280> 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Türk – Kenya İş Konseyi Ortak Toplantısı.(2014, Nisan 9). **Haberler.com.** Web:
<https://www.haberler.com/turk-kenya-is-konseyi-ortak-toplantisi-5888640-haberi/> 20 Ocak 2019'da alınmıştır.

- Türk – Nijerya İş Forumu’nda Yaptıkları Konuşma. (2010, Temmuz 9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-1724/17623/turk-nijerya-is-forumunda-yaptiklari-konusma> 20 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türk – Tanzanya İş Forumu’nda Yaptıkları Konuşma. (2009, Şubat 22). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-1724/17464/turk-tanzanya-is-forumunda-yaptiklari-konusma> 24 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türk Askeri İlk Kez 25 Yıl Önce Gittiği Somali’de İstikrar için Çalışıyor. (2018, Ocak 2). **AA**. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-askeri-ilk-kez-25-yil-once-gittigi-somalide-istikrar-icin-calisiyor/1020333> 6 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türk Büyükelçiyi Rehin Aldılar. (2011, Nisan 14). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-buyukelciyi-rehin-aldilar-17544033> 22 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Türk Girişimciler Gabon’u İnşa Edebilir. (2013, Ocak 9). **Cumhuriyet**.
- Türk Hastanesi Somali’de Şifa Dağıtıyor. (2018, Ocak 20). **AA**. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-hastanesi-somalide-sifa-dagitiyor/1036321> 9 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türk Sudan Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Anonim Şirketi. (2018, Mart 15). **TİGEM**. Web: <https://www.tigem.gov.tr/Sayfalar/Detay/af20f1f0-b98f-4a00-8284-2a17c253b4c5> 13 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türk ve Mozambikli Öğrencilerden Fotoğraf Sergisi. (2018, Eylül 25). **TİKA**. Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turk_ve_mozambikli_ogrencilerden_fotograf_sergisi-47448 19 Nisan 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Afrika 1. Tarım Bakanları Toplantısı ve Tarım İş Forumu. (2017, Nisan 28). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-1-tarim-bakanlari-toplantisi-ankara-yerelhaber-2006429/> 7 Mart 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Afrika Birliği Zirvesi 8 Konuda Anlaşıldı. (2008, Ağustos 20). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye---afrika-isbirligi-zirvesi---konuda-anlasildi-ekonomi-980486/> 27 Kasım 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Afrika İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> 1 Mart 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Afrika İlişkilerinin Ulaştığı Seviye Hedef Değil, Başlangıçtır. (2010, Mayıs 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8962/turkiye-afrika-iliskilerinin-ulastigi-seviye-hedef-degil-baslangictir> 2 Mart 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Afrika İş Forumu. (2016 Kasım 3). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-is-forumu-ekonomi-2338858/> 2 Şubat 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Afrika’ya Açılım Siyasetini Hiçbir Zaman Tek Taraflı Bir Kazanım Aracı Olarak Düşünmemiştir. **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39996/turkiye-afrikaya-acilim-siyasetini-hicbir-zaman-tek-tarafli-bir-kazanim-araci-olarak-dusunmemistir> 5 Aralık 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Angola İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-angola-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 5 Nisan 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Angola İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-angola-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 5 Nisan 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Angola Karma Ekonomik Komisyonu Toplantı Tutanağı İmzalandı. (2017, Temmuz 12). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-angola-karma-ekonomi-komisyonu-ankara-yerelhaber-2160584/> 6 Nisan 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Benin İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-benin-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 3 Aralık 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Botswana Siyasi İlişkiler. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-botsvana-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 8 Nisan 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Burkina Faso İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-burkina-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 26 Kasım 2018’de alınmıştır.

- Türkiye – Çad İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cad-iliskileri.tr.mfa> 7 Mart 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Çad Kek 1. Dönem Toplantısı. (2015, Ocak 28). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-cad-kek-1-donem-toplantisi-6913185-haberi/> 7 Mart 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Ekvator Ginesi İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ekvator-ginesi-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 9 Mart 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Etiyopya İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etiyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 12 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Etiyopya İş Forumu Etiyopya’da Düzenlendi. (2015). **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-etiyopya-is-forumu-etiyopya-da-duzenlendi> 13 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Etiyopya Kek Kapanış Toplantısı.... (2012, Mart 22). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-etiyopya-kek-kapanis-toplantisi-3471004-haberi/> 13 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Etiyopya Siyasi İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etiyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 12 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Gambiya Karma Ekonomik Komisyonu Toplanıyor. (2014, Mayıs 24). **Milliyet.**
- Türkiye – Gana İş Forumu Sonuç Raporu 1 ağustos 2018, İstanbul. (2018, Ağustos 1). **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/uploads/gana-sonuc-raporu.pdf> 9 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Gana Karma Ekonomik Toplantısı, Erzurum’da Gerçekleştirildi. (2012, Mart 1). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-gana-karma-ekonomik-toplantisi-erzurum-da-3409898-haberi/> 9 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Gana Karma Ticaret ve Ekonomik Komite Toplantısı. (2014, Nisan 14). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-gana-karma-ticaret-ve-ekonomik-komite-3410635-haberi/> 9 Aralık 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Gana Karma Ticari ve Ekonomik Komitesi (KEK) 4. Dönem Toplantısı (14 – 16 Nisan 2014, Akra. (2016, Kasım 8). **T.C. Sağlık Bakanlığı.** Web: <https://disab.saglik.gov.tr/TR,3831/turkiye-gana-karma-ticari-ve-ekonomik-komitesi--kek-4-donem-toplantisi-14---16-nisan-2014-akra.html> 9 Aralık 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Gana; İlişkilerimiz Güçlü Bir Şekilde Gelişiyor. (2011, Mart 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9602/turkiye-gana-iliskilerimiz-guclu-bir-sekilde-gelisiyor> 6 Aralık 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Gine İş Konseyi. **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-gine-is-konseyi#etkinlikler> 13 Aralık 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Gine Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Toplantısı Yapıldı. (2013, Nisan 15). **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.** Web: <http://www.meb.gov.tr/turkiye-gine-ticaret-ekonomi-ve-teknik-isbirligi-karma-komisyonu-toplantisi-yapildi/haber/6045/tr> 13 Aralık 2018’de alınmıştır.

Türkiye – Güney Afrika Siyasi İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-afrika-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 15 Nisan 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Güney Afrika Ticaret ve Yatırım İş Forumu. (2017, Nisan 27). **Milliyet.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-guney-afrika-ticaret-ve-yatirim-is-forumu-9550447-haberi/> 17 Nisan 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Kamerun İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kamerun-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 21 Mart 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Kamerun İş Konseyi’nde Yaptıkları Konuşma. (2010, Mart 16). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17577/turkiye-kamerun-is-konseyinde-yaptiklari-konusma> 20 Mart 2019’da alınmıştır.

Türkiye – Kongo Cumhuriyeti İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kongo-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 26 Mart 2019’da alınmıştır.

- Türkiye – Madagaskar İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-madagaskar-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> 25 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Mali Karma Ekonomik Komisyon 2. Dönem Toplantısı. (2013, Haziran 19). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-mali-karma-ekonomik-komisyon-2-donem-4747908-haberi/> 16 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Namibya Siyasi İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---namibya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 25 Nisan 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Nijer İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijer-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 17 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Nijer İş Konseyi Heyetinin Nijer’i Ziyareti. (2016, Şubat 15). **DEİK.** Web: <https://www.deik.org.tr/uploads/turkiye-nijer-zis-ziyareti.pdf> 18 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Nijer Kek 1. Döne Toplantısı İmza Töreni. (2014, Kasım 6). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-nijer-kek-1-donem-toplantisi-imza-toreni-6662979-haberi/> 18 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Nijerya İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijerya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 21 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Senegal Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Mutabakat Muhtırası İmzalandı. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_senegal-disisleri-bakanliklari-arasinda-isbirligi-mutabakat-muhtirasi-imzalandi.tr.mfa 27 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Senegal İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-senegal-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 26 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Senegal Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu 3. Dönem Toplantısı. (2014, Nisan 11). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-senegal-ticaret-ekonomik-ve-teknik-5896602-haberi/> 29 Aralık 2018’de alınmıştır.

- Türkiye – Sierra Leone İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 30 Aralık 2018’de alınmıştır.
- Türkiye – Somali İlişkileri, Uluslararası Camiaya Güzel Bir Cevap Olacaktır. (2012, Aralık 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10666/turkiye-somali-iliskileri-uluslararasi-camiaya-guzel-bir-ornek-olacaktır> 4 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Sudan 13. Dönem Kek Protokolü İmzalandı. (2013, Kasım 6). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-sudan-13-donem-kek-protokolu-imzalandi-5269921-haberi/> 13 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Sudan 15. Dönem KEK Toplantısı 19 – 21 Kasım 2018 Tarihlerinde Hartum’da Düzenlenmiştir.. (2018, Kasım). **T.C. Ticaret Bakanlığı.** Web: <https://anl.ticaret.gov.tr/haberler/turkiyesudan-15-donem-kek-toplantisi-1921-kasim-2018-tarihlerinde-hartumda-duzenlenmistir> 13 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Sudan İlişkilerinde Yeni Dönem. (2017, Aralık 26). **AA.** Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-sudan-iliskilerinde-yeni-donem/1015457> 15 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Sudan Karma Ekonomik Komisyon 14. Toplantısı. (2018, Nisan 5). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-sudan-karma-ekonomik-komisyon-14-10727331-haberi/> 13 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Tanzanya Kek 2. Dönem Toplantısı. (2017, Ocak 12). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-tanzanya-kek-2-donem-toplantisi-9155732-haberi/> 25 Şubat 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Uganda İlişkileri. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-uganda-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 1 Mart 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Uganda İş Forumu’nda Yaptıkları Konuşma. (2016, Haziran 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/44414/turkiye-uganda-is-forumunda-yaptiklari-konusma> 2 Mart 2019’da alınmıştır.
- Türkiye – Zambiya Arasında Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret. (2010, Temmuz 12). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler-->

abdullah-gul-/1726/9112/turkiye-zambiya-arasinda-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-resm-ziyaret 30 Nisan 2019'da alınmıştır.

Türkiye – Zambiya İlişkileri. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-zambiya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 29 Nisan 2019'da alınmıştır.

Türkiye – Zimbabve İlişkileri. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-zimbabve-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 4 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Türkiye Afrika'da Nüfuz Peşinde. (2013, Ocak 8). **Cumhuriyet.**

Türkiye Azerbaycan İşbirliğinde Uganda'ya Sağlık Desteği. (2016, Haziran 12).

TİKA. Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_azerbaycan_isbirliginde_uganda%27ya_saglik_destegi-23414 3 Mart 2019'da alınmıştır.

Türkiye Benin'in Kalbinde. (2013, Mart 13). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/-turkiye-benin-in-kalbinde--siyaset-1680094/> 2 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye Botsvana Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması İmzalandı. (2010, Mayıs 6). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/turkiye-bostvana-arasinda-ekonomik-isbirligi-haberi/> 8 Nisan 2019'da alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Fildişi Sahili (Kotdivuar) Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışışleri Komisyon Raporu (1/341). (2007, Eylül 27). **TBMM.** Dönem: 21. Yasama Yılı:2. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss4.pdf> 23 Kasım 2018'de alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gabon Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Akdedilmesi Öngörülen Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasına İlişkin İlk Tur Müzakereler Ankara'da Gerçekleşmiştir.. (2015, Eylül 9). **Gelir İdaresi Başkanlığı.** Web: <http://www.gib.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-hukumeti-ile-gabon-cumhuriyeti-hukumeti-arasinda-akdedilmesi-ongorulen-cifte> 16 Mart 2019'da alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Güney Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun

Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi. (2019, Ocak 9). **TBMM**. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1536.pdf> 15 Ocak 2019'da alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti İle Burkina Faso Hükümeti Arasında Akdedilmesi Öngörülen Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasına İlişkin İlk Tur Müzakereler Vagadugu'da Gerçekleştirilmiştir. (2017, Eylül 27). **Gelir İdaresi Başkanlığı**. Web: <http://www.gib.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-hukumeti-ile-burkina-faso-hukumeti-arasinda-akdedilmesi-ongorulen-cifte> 29 Kasım 2018'de alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Kamerun Cumhuriyeti Arasında Akdedilmesi Öngörülen Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasına İlişkin İkinci Tur Müzakereler 10 – 11 Temmuz 2014 Tarihlerinde Ankara'da Gerçekleştirilmiştir.. (2014, Temmuz 17). **Gelir İdaresi Başkanlığı**. Web: <http://www.gib.gov.tr/node/102148> 21 Mart 2019'da alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Kenya Cumhuriyeti Arasında Akdedilmesi Öngörülen Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasına İlişkin Müzakereler 14 – 15 Temmuz 2016 Tarihleri Arasında Nairobi'de Gerçekleştirilmiştir.. (2016, Temmuz 19). **Gelir İdaresi Başkanlığı**. Web: <http://www.gib.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-kenya-cumhuriyeti-arasinda-akdedilmesi-ongorulen-cifte-vergilendirmeyi> 18 Ocak 2019'da alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ve Federal Demokratik Etyopya Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (2004, Nisan 29). **TBMM**. Kanun No:5156. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5156.html> 12 Ocak 2019'da alınmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı'ndan Gana'ya Su Kuyusu. (2017, Mart 6). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-diyamet-vakfi-ndan-gana-ya-su-ankara-yerelhaber-1885788/> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfından Afrika'ya 48 Adet Su Kuyusu. **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-diyamet-vakfindan-afrika-ya-ankara-yerelhaber-2555284/> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Afrika Cumhurbaşkanı Gül'ün Ev Sahipliğinde Buluştu. (2008, Ağustos 18). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler-->

abdullah-gul-/1726/7911/turkiye-ile-afrika-cumhurbaskani-gulun-ev-sahipliginde-bulustu 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Afrika Ülkesi Botsvana Arasında İkili Protokol İmzalandı. (2012, Eylül 4).

Haberler.com. Web: <https://www.haberler.com/turkiye-ile-afrika-ulkesi-botsvana-arasinda-ikili-3914293-haberi/> 9 Nisan 2019'da alınmıştır.

Türkiye ile Benin Arasında Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret. (2012, Temmuz

9). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10468/turkiye-ile-benin-arasinda-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye İle Benin Arasında İş Birliği Anlaşmaları İmzalandı. (2013, Aralık 11). **T.C.**

Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11327/turkiye-ile-benin-arasinda-is-birligi-anlasmalari-imzalandi> 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Cibuti Arasındaki 400 Yıllık Tarih, Kardeşlik ve Dostluğumuzun En

Sağlam Zeminidir. (2015, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2738/turkiye-ile-cibuti-arasindaki-400-yillik-tarih-kardeslik-ve-dostlugumuzun-en-saglam-zeminidir> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.

Türkiye ile Çad Arasında 7 Anlaşma İmzalandı. (2017, Aralık 27). **YeniŞafak.** Web:

<https://www.yenisafak.com/ekonomi/turkiye-ile-cad-arasinda-7-anlasma-imzalandi-2939976> 7 Mart 2019'da alınmıştır.

Türkiye ile Gambiya Arasında İşbirliği Protokolü İmzalandı. (2017, Eylül 12).

Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ile-gambiya-arasinda-is-birligi-ankara-yerelhaber-2272095/> 17 Kasım 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Gambiya Arasındaki İlişkiler Çok Eski Tarihlere Dayanıyor. (2014, Şubat

11). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11426/turkiye-ile-gambiya-arasindaki-iliskiler-cok-eski-tarihlere-dayaniyor> 15 Kasım 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Mali Arasında 8 Anlaşma İmzalandı. (2018, Mart 3). **TimeTurk.** Web:

<https://www.timeturk.com/turkiye-ile-mali-arasinda-8-anlasma-imzalandi/haber-858807> 14 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Mozambik Arasında Pamukçuluk Alanında İşbirliği. (2018, Mayıs 10).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_ve_mozambik_arasinda_pamukculuk_alaninda_isbirligi-43884 19 Nisan 2019'da alınmıştır.

Türkiye ile Namibya Arasındaki İşbirliği Aratarak Devam Edecek. (2014, Aralık 24).

TİKA.

Web:

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_ile_namibya_arasindaki_isbirligi_artarak_devam_edecek-14439 26 Nisan 2019'da alınmıştır.

Türkiye ile Nijer Arasında 5 İşbirliği Anlaşması İmzalandı. (2013, Ocak 8).

Haberler.com.

Web: <https://www.haberler.com/turkiye-ile-nijer-arasinda-5-isbirligi-anlasmasi-4233017-haberi/> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Nijer Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları Yapılacak. (2016, Haziran

13). **Milliyet.**

Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ile-nijer-arasinda-ekonomik-ankara-yerelhaber-1423296/> 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye ile Senegal Arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına

Engel Olma Anlaşması Antalya'da İmzalandı. (2015, Kasım 17). **Gelir İdaresi**

Başkanlığı.

Web: <http://www.gib.gov.tr/turkiye-ile-senegal-arasinda-cifte-vergilendirmeyi-onleme-ve-vergi-kacakciligina-engel-olma> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye İş kadınları ve İş Adamları Konfederasyonu Başkanı Atasoy, Fildişi

Sahili'nde.

(2017, Haziran 13).

Milliyet.

Web:

<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-sanayici-is-kadinklari-ve-is-ankara-yerelfotogaleri-23651586/> 22 Aralık 2018'de alınmıştır.

Türkiye Olarak Somalili Kardeşlerimize Hizmet Ürettik: Bu Dayanışma Devam Edecektir. (2015, Ocak 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.**

Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2742/turkiye-olarak-somalili-kardeslerimize-hizmet-urettik-bu-dayanismamiz-devam-edecek>

4 Şubat

2019'da alınmıştır.

Türkiye Patronlar Kulübü ile Afrika Patronlar Kulübü İş Birliği Yaptı. (2017, Haziran

16). **Milliyet.**

Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-patronlar-kulubu-ile-afrika-ankara-yerelhaber-2111682/> 22 Kasım 2018'de alınmıştır.

- Türkiye Somali'de Örnek Oldu. (2012, Aralık 6). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/12/06/turkiye-somalide-ornek-oldu> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Türkiye Uganda Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı. (2013, Eylül 18). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/turkiye-uganda-karma-ekonomik-komisyonu-toplantisi-5077962-haberi/> 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Türkiye ve Somali Arasında Tarım Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı İmzalandı. (2017, Ekim 3). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ve-somali-arasinda-tarim-alaninda-ankara-yerelhaber-2315297/> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Türkiye ve Zambiya arasında 12 Anlaşma İmzalandı. (2018, Temmuz 28). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/07/28/turkiye-ve-zambiya-arasinda-12-anlasma-imzalandi> 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.
- Türkiye, Afrika ile İş Birliğinde Kararlı. (2018, Şubat 10). **TRTHABER**. Web: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-afrika-ile-is-birliginde-kararli-350072.html> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Türkiye, Afrika'nın Sesi Olmaya Devam Edecek. (2017, Ocak 23). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70794/turkiye-afrikanin-sesi-olmaya-devam-edecek> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Türkiye, Her Alandaki Birikim ve Tecrübesiyle Afrika'nın ve Cibuti'nin Kalkınmasına Katkı Sağlayacaktır. (2015, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2739/turkiye-her-alandaki-birikim-ve-tecrubesiyle-afrikanin-ve-cibutin-in-kalkinmasina-katki-saglayacaktır> 5 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Türkiye, Kamerun ile İlişkilerini En Üst Seviyeye Taşımakta Kararlıdır. (2013, Mart 26). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10834/turkiye-kamerun-ile-iliskilerini-en-ust-seviyeye-tasimakta-kararlidir> 20 Mart 2019'da alınmıştır.
- Türkiye, Mozambik'in Kara Gün Dostudur. (2017, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70806/turkiye-mozambikin-kara-gun-dostudur> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.

- Türkiye, Son Dönemde Ekonomi Alanında Bir Başarı Hikâyesi Yazdı. (2017, Ocak 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70811/turkiye-son-donemde-ekonomi-alaninda-bir-basari-hikyesi-yazdi> 18 Nisan 2019'da alınmıştır.
- Türkiye'den Burkina Faso'ya Sağlık Merkezi. (2018, Nisan 6). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-burkina-faso-ya-saglik-merkezi-istanbul-yerelhaber-2712192/> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Türkiye'den Gambiya Ordusuna Destek. (2019, Ocak 15). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/09/24/turkiyeden-gambiya-ordusuna-destek>, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018)
- Türkiye'den Gine, Liberya, Sierra Leone'ye Ebola Yardımı. (2018, Ocak 28). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-gine-liberya-sierra-leone-ankara-yerelhaber-592991/> 12 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Türkiye'den Gine'ye 50 Otobüs. (2017, Ocak 31). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_den_gine_ye_50_otobus-32300 13 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Türkiye'den Ruanda Hamlesi. (2016, Mayıs 31). **YeniŞafak.** Web: <https://www.yenisafak.com/gundem/turkiyeden-ruanda-hamlesi-2474088> 2 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Türkiye'den Somali'ye İlkleri Yaşatan Proje. (2018, Ocak 27). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_den_somali_ye_ilkleri_yasatan_proje-41239 9 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Türkiye'den Uzman Teknik Heyet Somali'ye Gidiyor. (2011, Ekim 23). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiyeden_uzman_teknik_heyet_somaliye_gidiyor-789 9 Şubat 2019'da alınmıştır.
- Türkiye'nin 2008 Yılı İnsani Yardımları. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-2008-yili-insani-yardimlari.tr.mfa 25 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Türkiye'nin 2009 Yılı İnsani Yardımları. **T.C. Dışişleri Bakanlığı.** Web: <http://www.mfa.gov.tr/2009-yardimlari.tr.mfa> 25 Ocak 2019'da alınmıştır.
- Türkiye'nin Afrika'da Sömürgeci Geçmişi Olmamıştır. (2016, Haziran 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44214/turkiyenin-afrikada-somurgeci-gecmisi-olmamistir> 2 Mart 2019'da alınmıştır.

Türkiye'nin Afrika'ya Bakışı İnsani ve Karşılıklı Yarar İlkesi Doğrultusundadır. (2017, Aralık 24). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87844/turkiyenin-afrikaya-bakisi-insani-ve-karsilikli-yarar-ilkesi-dogrultusundadir> 11 Şubat 2019'da alınmıştır.

Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekatına Katkıları. **TSK.** Web: <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme> 6 Şubat 2019'da alınmıştır.

Türkiye'nin Kültürel ve Bilim Köprüsü Nairobi Lisesi'nin Kütüphanesi TİKA'nın Katkılarıyla Yenilendi. (2018, Temmuz 10). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye%27nin_kulturel_ve_bilim_koprusu_nairobi_lisesi_kutuphanesi_tika%27nin_katkilariyla_yenilendi-45427 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Türkiye'nin Somali'de Açtığı Yurt Dışındaki En Büyük Üssü Hakkında Tüm Merak Edilenler. (2017, Eylül 6). **BBC.** Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41510485> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Türkiye'nin Somali'de İnşa Ettiği Askeri Üs Açıldı! Üsse 200 Türk Askeri Konuşlanacak. (2017, Eylül 30). **Haberler.com.** Web: <https://www.haberler.com/somali-de-askeri-us-acildi-usse-200-turk-askeri-10083460-haberi/> 8 Şubat 2019'da alınmıştır.

Tüysüzoğlu, G. Afrika'da Bir Osmanlı Bakiyesi: Agadez. **Uluslararası Politika Akademisi.** Web: <http://politikaakademisi.org/2013/11/02/afrikada-bir-osmanli-bakiyesi-agadez/> 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

Uganda Cumhurbaşkanı Museveni İle Gerçekleştirdikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. (2010, Mayıs 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15963/uganda-cumhurbaskani-museveni-ile-gerceklestirdikleri-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-aciklama> 2 Mart 2019'da alınmıştır.

Uganda Cumhurbaşkanı Yoweri Kaguta Museveni Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2010, Mayıs 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17590/uganda-cumhurbaskani-yoweri-kaguta-museveni-onuruna-verdikleri-akşam-yemeginde-yaptiklari-konusma>

cumhurbaşkanı-yoweri-kaguta-museveni-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma 2 Mart 2019'da alınmıştır.

Uganda Cumhurbaşkanı Yoweri Museveni'nin Türkiye'yi Ziyareti. (2010, Mayıs 6).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/15962/uganda-cumhurbaşkanı-yoweri-museveninin-türkiye-ziyareti> 2 Mart 2019'da alınmıştır.

Uganda GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/uganda-gdp-country-report> 12 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Uganda Maberere Üniversitesi Tarafından Fahri Doktora Tevdi Töreni'nde Yaptıkları Konuşma. (2016, Haziran 1). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/44374/uganda-makerere-universitesi-tarafından-fahri-doktora-tevdii-torende-yaptiklari-konusma> 2 Mart 2019'da alınmıştır.

Uganda Ticaret ve Sanayi Bakanı Ankara'da. (2017, Mart 2). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/uganda-ticaret-ve-sanayi-bakani-ankara-ankara-yerelhaber-1876889/> 3 Mart 2019'da alınmıştır.

Uganda Ülke Raporu Konya Ticaret Odası, Konya 2016

Uganda. **International Monetary Fund.** Web: <http://www.imf.org/en/Countries/UGA> 1 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Uganda. **Inter-Parliamentary Union.** Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2329_B.htm 12 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Uganda. **The WorldBank:Data.** Web: <https://data.worldbank.org/country/uganda> 1 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Uganda'da Barış Çalışmaları Merkezi'ne Ekipman Desteği. (2015, Ekim 4). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uganda%27da_baris_calismalari_merkezi%27ne_ekipman_destegi-19476 3 Mart 2019'da alınmıştır.

Uganda'da Faaliyet gösteren Radyoların Personeline Eğitim. (2014, Şubat 28). **TİKA.** Web:

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/ugandada_faaliyet_gosteren_radyolarin_personeline_egitim-6034 3 Mart 2019'da alınmıştır.

- Uganda'da Hastane Şartlarının Yetersiz Olduğu Rakai İlçesine Ambulans Desteği. (2015, Ekim 1). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uganda%27da_hastane_sartlarinin_yetersiz_olugu_rakai_ilcesi%27ne_ambulans_destegi-19453 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Uganda'da Nawanyago Teknik Meslek Yüksekokulu'na Ekipman Desteği. (2015, Kasım 13). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uganda%27da_nawanyago_teknik_meslek_yuksekokulu%27na_ekipman_destegi-20070 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Uganda'dan Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Resmi Ziyaret. (2010, Mayıs 5). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8959/ugandadan-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-resm-ziyaret> 2 Mart 2019'da alınmıştır.
- Ugandalı Bakan Türk Yatırımcıları Ülkesine Davet Etti. (2017, Kasım 5). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/ugandalı-bakan-türk-yatirimcileri-ulkesine-ankara-yerelhaber-2383366/> 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Ugandalı Radyoculara Eğitim. (2014, Ağustos 4). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/ugandalı_radyoculara_egitim-7382 3 Mart 2019'da alınmıştır.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargıcı Aydın Sefa Akay'a 7.5 Yıl Hapis Cezası. (2017, Haziran 15). **BBC.** Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40290228> 27 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi Devam Ediyor. (2015, Eylül 15). **TİKA.** Web: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/uluslararasi_polis_egitimi_isbirligi_projesi_devam_ediyor-18986 24 Kasım 2018'de alınmıştır.
- Üç Protokol İmzalandı. (2000, Temmuz 25). **Cumhuriyet.**
- Ülkemizde Doğalgaz. **AvrasyaGaz.** Web: <http://avrasyagaz.com.tr/natural-gas/> 21 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Ünsal, F. (1997). **Fildişi Sahili Ülke Profili.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Üzelce, Ö. M. Gambiya Türk Yatırımcıyı Bekliyor. **Aa.** Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gambiya-turk-yatirimcileri-bekliyor/96032> 18 Kasım 2018'de alınmıştır.

Varlık, A. B. (2014). Nijerya'daki Gelişmeler. **21. Yüzyıl.** (66).

Waithaka Özel İhtiyaçlı Öğrenciler Mesleki Okuluna Ekipman ve Çevre Düzenlemesi. (2018, Ocak 16). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/waithaka_ozel_ihtiyacli_ogrenciler_mesleki_okulu%27na_ekipman_ve_cevre_duzenlemesi_destegi-40953 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

Wakızaka, K. (2017). Afrika'nın Etnik Yapısı. H. Çomak, C. Sancaktar, H. Y. Çınar. (Editörler). **Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah Ve Demokrasi Arayışı.** İstanbul: Beta.

Yalman ve Eruygur'a Madalya. (2002, Aralık 11). **Cumhuriyet.**

Yarım Milyar Euroluk İmza. (2018, Mart 3). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/03/03/yarim-milyar-euroluk-imza> 29 Aralık 2018'de alınmıştır.

Yasayı Yorumlayıp Karar Verecekler. (2012, Temmuz 10). **Cumhuriyet.**

Yeni Gümrük Birliği Büyüme Arttıracak. (2016, Aralık 29). **Sabah.** Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/12/29/yeni-gumruk-birligi-buyumeyi-artiracak> 13 Ocak 2019'da alınmıştır.

Yenilenebilir Enerji Konulu Çalıştaylara Destek Verilmeye Devam Ediyor. (2013, Aralık 20). **TİKA.** Web: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/yenilenebilir_enerji_konulu_calistaylara_destek_verilmeye_devam_ediliyor-5541 28 Aralık 2018'de alınmıştır.

Yetişmiş İnsan, Üretimin ve Refahın Önünü Açar. (2011, Mart 25). **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-1726/9608/yetismis-insan-uretimin-ve-refahin-onunu-acar> 15 Mart 2019'da alınmıştır.

Yıl Sonunda Tarih Veririz. **Türkiye.** Web: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a197002.aspx> 7 Ocak 2019'da alınmıştır.

Yıldırım, Senegal Cumhurbaşkanı ile Görüştü. (2017, Aralık 16). **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/yildirim-senegal-cumhurbaskani-siyaset-2573522/> 27 Aralık 2018'de alınmıştır.

Yıldırım, Uganda Cumhurbaşkanı Museveni ile Görüştü. (2017, Mayıs 11). **Sabah**.
Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/11/yildirim-uganda-cumhurbaskani-museveni-ile-gorustu> 3 Mart 2019'da alınmıştır.

YTB Kamerun'un İlk Türkçe Bilen Diplomatını Yetiştirdi. (2015, Ağustos). **Milliyet**.
Web: <http://www.milliyet.com.tr/ytb-kamerun-un-ilk-turkce-bilen-diplomatini-ankara-yerelfotogaleri-10825482/> 21 Mart 2019'da alınmıştır.

Yürürlükte Olan Kültür Anlaşmaları, Kültürel Değişim Programları ve Mutabakat Zaptları. **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı**. Web: <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR-22139/yururlukte-olan-kultur-anlasmalari-kulturel-degisim-pro-.html> 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Zambia GDP and Economic Data. **Global Finance**. Web: <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/zambia-gdp-country-report> 13 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Zambia. **The WorldBank:Data**. Web: <https://data.worldbank.org/country/zambia> 15 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Zambia. **TradeMap**. Web: [https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|894|||T](https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|894|||TOTAL||2|1|1|1|1|2|1|1) 15 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Zambiya Cumhurbaşkanı Rupiah Bwezani Banda Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma. (2010, Temmuz 12). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17625/zambiya-cumhurbaskani-rupiah-bwezani-banda-onuruna-verdikleri-resmi-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma> 30 Nisan 2019'da alınmıştır.

Zambiya Cumhurbaşkanı Rupiah Bwezani Banda'nın Ülkemizi Ziyareti. (2010, Temmuz 10). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16042/zambiya-cumhurbaskani-rupiah-bwezani-bandanin-ulkemizi-ziyareti> 30 Nisan 2019'da alınmıştır.

Zambiya Cumhurbaşkanı Sayın Rupiah Bwezani Banda ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısı'nda Yaptıkları Açıklama. (2010, Temmuz 12). **T.C. Cumhurbaşkanlığı**. Web: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari--abdullah-gul-/1723/16044/zambiya-cumhurbaskani-sayin-rupiah-bwezani->

banda-ile-duzenledikleri-ortak-basin-toplantisinde-yaptiklari-aciklama 30
Nisan 2019'da alınmıştır.

Zambiya Ülke Künyesi. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web:
<http://www.mfa.gov.tr/zambiya-kunyesi.tr.mfa> 13 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Zambiya, Adana'yı Örnek Alacak. (2014, Ağustos). **Milliyet.** Web:
<http://www.milliyet.com.tr/zambiya-adana-yi-ornek-alacak-adana-yerelfotogaleri-4466728/> 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Zambiya'da Kırsal Alanda Yaşayanlara Destek. (2017, Kasım 18). **TİKA.** Web:
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zambiya%27da_kirsal_alanda_yasayanlara_destek-39559 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Zambiya'dan Türkiye'ye Dışışleri Bakanı Düzeyinde İlk Ziyaret. (2014, Temmuz 8).
T.C. Dışışleri Bakanlığı. Web: http://www.mfa.gov.tr/zambiya_dan-turkiye_ye-disisleri-bakanlari-duzeyinde-ilk-ziyaret.tr.mfa 29 Nisan 2019'da alınmıştır.

Zambiya'ya Sağlık Alanında Malzeme ve Ekipman Desteği. (2013, Eylül 9). **TİKA.**
Web:
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zambiyaya_saglik_alaninda_malzeme_ve ekipman_destegi-4808 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Zambiyalı Genç Diplomatlar Eğitim Programı. (2013, Mart). **DiplomasiAkademisi.**
Web: <http://diab.mfa.gov.tr/zambiyali-genc-diplomatlar-egitim-programi.tr.mfa>
29 Nisan 2019'da alınmıştır.

Zambiyalı Turizm Eğitimcilerinin Eğitim ve Staj Programı Tamamlandı. (2016, Ocak 23).
TİKA. Web:
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zambiyali_turizm_egitmenlerinin_egitim_ve_s_taj_programi_tamamlandi-4505 3 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Zanzibar Cumhurbaşkanı Shein Çankaya Köşkü'nde. **T.C. Cumhurbaşkanlığı.** Web:
<https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9682/zanzibar-cumhurbaskani-shein-cankaya-koskünde> 24 Şubat 2019'da alınmıştır.

Zanzibar Devlet Üniversitesi'ne Kütüphane ve Bilişim Sınıfı. (2014, Ocak 28). **TİKA.**
Web:
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/zanzibar_devlet_universitesine_kutuphane_ve_bilisim_sinifi-5812 7 Şubat 2019'da alınmıştır.

Zimbabve Ülke Künyesi. **T.C. Dışışleri Bakanlığı.** Web:
<http://www.mfa.gov.tr/zimbabve-kunyesi.tr.mfa> 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Zimbabve'de İlk ve Orta Öğretim Bakanlığı Bünyesindeki 2 Okula Donanım Desteği.
 (2014, Şubat 6). **TİKA.** Web:
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/zimbabvede_ilk_ve_ortaogretim_bakanligi_bu_nyesindeki_2_okula_donanim_destegi-5879 5 Mayıs 2019'da alınmıştır.

Zimbabwe GDP and Economic Data. **Global Finance.** Web:
<https://www.gfmag.com/global-data/country-data/zimbabwe-gdp-country-report> 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Zimbabwe National Assembly. **Inter-Parliamentary Union.** Web:
http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2361_A.htm 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Zimbabwe Senate. **Inter-Parliamentary Union.** Web: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2383_A.htm 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Zimbabwe. **CIA: The World Factbook.** Web:
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/zi.html> 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Zimbabwe. **The WorldBank: Data.** Web:
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZW> 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Zimbabwe. **Trade Map.** Web:
https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|716|||TOTAL||2|1|2|2|1||1|1|1 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

Zimbabwe-Economic Indicators. **IECONOMICS.** Web:
<https://ieconomics.com/zimbabwe> 2 Kasım 2018'de alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

1994 yılında Ordu'da doğan Mahmut ŞEN, 2012 yılında liseden mezun olduktan bir yıl sonra Giresun Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü (İÖ)'nü kazanmış ve söz konusu bölümü birinci olarak tamamlamıştır. Ara vermeden aynı Üniversitede Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı'nı kazanmıştır. Öğrenim hayatının lisans döneminde öğrenci topluluğu başkanlığı yaparak yerel ve ulusal toplantılarda aktif olarak yer almıştır.

